

František Šmahel

JAN HUS

ŽIVOT A DÍLO

ARGO 2013

Vychází s finanční podporou hlavního města Prahy.

Tato kniha vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky P405/12/G148 „Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.

72136
novinky

Lektorovali:

Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

Mgr. Emanuel Vejnar

Edici řídí Martin Nodl

Argo, 2013

Copyright © František Šmahel, 2013

ISBN 978-80-257-0875-0

OBSAH

Úvodem / 11
I. Chléb, latina a šachy / 13
II. Mlčenlivý svědek doby / 25
III. První prozření: Wyclif / 37
IV. 1402: kazatelem v Betlému / 47
V. S arcibiskupem za zády / 57
VI. 1409: v čele hnutí / 67
VII. Trpké vítězství / 77
VIII. Znovu Wyclif: pojetí církve a otázka poslušnosti / 89
IX. Počátek soudního procesu / 99
X. Husův kvodlibet a jeho loučení s univerzitou / 109
XI. 1412: rok přelomu a odpustkové aféry / 121
XII. Dvojí odvolání: ke Kristu a k zemskému soudu / 131
XIII. Znameníčka, ukazovadla, nápisy a šifry / 143
XIV. Na hradech a mezi vesnickými ploty / 153
XV. Reformní program / 163
XVI. Klamně záruky, uvězněné naděje / 175
XVII. 1415: obnovení procesu / 185
XVIII. Vězení dvou Janů v Gottliebenu / 197
XIX. Slyšen, odsouzen, upálen / 207
XX. Dva životy a dvojí žití mistra Jana Husa / 221
Závěrečné úvahy / 233
Poznámky / 237
Vybrané otázky studia A–Z / 261
Věcné vysvětlivky / 272
Seznam zkratk / 275
Seznam pramenů a literatury / 276
Soupis vyobrazení / 297
English Summary / 299
Rejstřík odkazů na Husovy spisy / 301
Rejstřík osob a míst / 303

*K počtě Husových životopisců a vydavatelů,
jmenovitě Petra z Mladoňovic, M. Flacia Illyrica, Františka Palackého,
Václava Flajšhane, Jana Sedláka, Václava Novotného, Vlastimila Kybala,
F. M. Bartoše, S. H. Thomsona, Bohumila Ryby, Matthewa Spinky,
Amedea Molnára, Paul De Vooghta, Jiřího Daňhelky,
Anežky Vidmanové a Jiřího Kejře.*

ÚVODEM

600. výročí Husovy smrti na hranici 6. července 2015 už čeká přede dveřmi a s ním i záplava upřímně míněných jubilejních frází a epitet. Tato kniha se jim pokusí vyhnout. Půjde tedy o Husa, jaký skutečně byl? Proč ne, historik se má o to alespoň snažit, i když této maximy nemůže dosáhnout. I ten, kdo v Čechách o Husovi jen slyšel, zpravidla si s ním spojí jeden z konfesně zatížených přívlastků: kacíf nebo reformátor. Mezi těmito hodnotovými póly historik osciluje s vědomím, že se nezavděčí nikomu, kdo už předem ví, jak by měla znít odpověď.

Při všem respektu k pohnutkám „živé“ historie a k odlišným konfesním postojům jsem se odhodlal jít vlastní cestou a pohlížet na Husa i jeho dobu jako na vzdálenou minulost, asi tak jako přistupujeme k dějinám antiky. Stejně neúčastněně však nebudu posuzovat Husovo úsilí o povznesení národního jazyka, úsilí, jež vyznačovalo i velké reformátory Jana Wyclifa a Martina Luthera. A přestože svět středověku zůstává součástí naší žité současnosti mnoha hmotnými pozůstatky a některými všeobecně lidskými konstantami, nebudu s jeho znalostí počítat a vyhýbat se vysvětlení, které se poučeným může zdát zbytečné.

Ambicí autora nebyla „velká“ monografie, na kterou odborné bádání a snad i širší veřejnost čeká. Na tak náročný úkol mu již nezbývalo sil. Proto také poznámkový aparát knihy bude méně rozsáhlý, než by se jinak slušelo. Nesporná data právě tak jako odjinud dobře doložené události nebudou v poznámkách dokládány prameny, které si zájemci mohou vyhledat ve snadno dostupných dílech. Jedním z nich je i autorova Husitská revoluce a zejména pak její první dva svazky. V poznámkách však čtenáři najdou zkrácené odkazy na Husovy spisy a na speciální literaturu. Závažné či sporné otázky studia, které jsem vyčlenil na závěr knihy, mají jednak odlehčit text, jednak poskytnout průhledy do dílen historiků. Velmi by mne potěšilo, kdyby se kniha dostala i do rukou těch, kteří do středověku nezavítají příliš často. Pro ně jsem vysvětlil málo běžné termíny v připojeném Slovníčku pojmů. Za cenné připomínky a podněty vděčím oběma lektorům, panu profesoru Ivanu Hlavačkovi a panu Mgr. Emanuelu Vejnarovi. Neméně jsem díky zavázán panu Martinu Nodlovi za péči, kterou po léta věnuje mým knihám v nakladatelství Argo. Dále děkuji za poskytnutí podkladů k reprodukcím paní Dr. Martě Vaculínové, panu docentu Rudolfu Krajíci i panu Dr. Robertovi Novotnému a v neposlední řadě též panu Mgr. Vojtěchu Bažantovi za ochotnou pomoc při závěrečných pracích na knize.

Snažil jsem se psát přístupně, přesto v kapitolách o Husově filozofii a teologii může jít o četbu pro někoho nesnadnou. Husovu přístupu k subtilním otázkám soudobé scholastiky a dogmatiky se však nelze vyhnout, neboť pro něj a jeho životní pří znamenaly velmi mnoho. Osobní zaujetí postavou nemusí nutně vést k vylepšování jejího dějinného obrazu. V mnoha životopisech je Husovi takřka od jeho narození přisouzena role mučedníka nebo heretika. Tato kniha naopak bude sledovat, jak se Hus postupně stával Husem.

I.

CHLÉB, LATINA A ŠACHY

Pokud bychom hledali výrazné znaky Husova dětství a mládí, mohly by to být právě tyto tři. Chleba měl zprvu zoufalý nedostatek, latina se stala náplní jeho školního vzdělání, jazykem, v němž myslel a v němž se domluvil po celém západokřesťanském světě. Konečně šachy zaháněl dlouhou chvíli, nalézal v nich potěšení a hrál je s urputnou vášní, za niž se později styděl. Postupně se k této zvláštní pojmové trojčlence dostaneme, nejdříve se však pokusíme osvětlit záhady kolem roku a místa jeho narození.

O první polovině života českého reformátora Jana Husa spolehlivě víme jen málo. Nejstarší úřední zpráva o něm pochází až z tzv. suchých dnů před sv. Michalem, které roku 1393 připadly na období mezi 17. a 20. zářím. Jan z Husince tehdy celkem úspěšně složil bakalářské zkoušky, jež mu otevřely cestu k první promoci.¹ Nejspíše už v této době měl podle svého rodiště přezdívku „Hus“.² Tomuto zatím nevýraznému bakaláři prostého původu by tehdy nikdo nepředpovídal, že se jednou stane známým v celé soudobé Evropě a že až do počátku třetího tisíciletí nevymizí z živé paměti stoupenců i odpůrců dávno již mrtvé české reformace. Spolehlivých údajů z předchozí doby, jak se záhy dozvíme, prameny poskytují přece jen více. I nadále však mezi nimi bude chybět rok Husova narození.

Přibližme si nejprve, jak historici v tomto případě postupovali a postupují. Vodítkem jsou jim především Husova slova v *Knížkách proti knězi kuchmistrovi* z roku 1414, podle nichž mu tehdy ještě nebylo padesát let.³ Ze souvislosti plyne, že mu nešlo o určitý rok, který ani nemusel znát. Tak jako tak by datum narození bylo nutno klást před rok 1370. Když připustíme, že Hus s vysvěcením na kněze neotálel, muselo mu podle předpisů církevního, tzv. kanonického práva být v době jeho dosažení nejméně 24 let. Byl-li rok 1400 prvním v jeho kněžské dráze, dostali bychom se k roku 1376. Bakalářem by se v tom případě stal již v sedmnácti letech, což by bylo neobvykle brzo. Záhy po vysvěcení, podle jeho vlastních slov již v roce 1401, Hus začal kázat. Jelikož kanonický věk byl u kazatele třicet let, dostali bychom se k roku 1371. Pokud by se i na Husa vztahovala výtka Johlína z Vodňan, že někteří mladí kazatelé začínají vystupovat na kazatelnu dříve, než by měli, bylo by možné klást datum jeho narození až do let 1372–1373. Jelikož přesného data Husova narození se nelze spolehlivě dobrat, jistě nepochybíme, když ho položíme do počátku 70. let 14. století.⁴

Úřední záznamy o svěcení kleriků a zvláště kněží byly pro církevní správu stejně nezbytné jako matriky pro dvě tehdejší pražské univerzity. A jelikož máme pro pražskou diecézi zachován seznam svěcenců z let 1395–1416, měli bychom mít alespoň v této věci oporu. Není tomu tak. Jediný kandidát kněžského svěcení, který vůbec přichází v úvahu, je jistý *Johannes Michalis de Hussinec*, vysvěcený 3. dubna 1400 v pražské katedrále na jáhna.⁵ Pokud by dotýčný splnil všechny podmínky, mohl by přijmout kněžské svěcení již 12. června, případně 18. září téhož roku. Žádný záznam tohoto druhu v seznamu nenajdeme, což není jediná nesrovnalost, s níž se badatelé musí vyrovnat. Jestliže prokazatelně jde o seznam neúplný, pak vlastně ani údaj o jáhnovi Janovi, synu jistého Michala, se nemusí vztahovat k historickému Husovi.

Svěcenci zpravidla byli do seznamu zapisováni podle diecézí a tzv. arcijáhensství. Jan Michalův překvapivě figuruje mezi svěcenci z arcijáhensství boleslavského, v němž se však žádná lokalita s názvem Husinec nenalezala. Nejbližší vesnička tohoto jména ležela nedaleko Roztok, které příslušely k arcijáhensství pražskému. Běžně se však stávalo, že kandidát na kněžství byl po splnění všech náležitostí vysvěcen i jinde, zejména v Praze. Husův kolega Jakoubek ze Stříbra dosáhl svých svěcení ve třech různých arcijáhensstvích, z čehož plyne, že údaje tohoto druhu nejsou vždy směrodatné. A je tu ještě jedna nesrovnalost. Před jménem Jana Michalova z Husince není uveden titul mistra, kterým historický Hus byl již od roku 1396. Jelikož tomu tak nemuselo být, a ani ve všech známých případech nebylo, lze vynechání titulu připustit.⁶

Žádný soudobý pramen sice jihočeský Husinec nedaleko Prachatic jako rodiště reformátora Jana Husa nezmiňuje, nikdo však o něm od konce 16. století vážně nepochyboval. Oba přední Husovi životopisci moderní doby, Jan Sedlák v roce 1915 a Václav Novotný o čtyři roky později, se rovněž přidrželi tradičního mínění. Po jistých pochybnostech, které se porůznu objevovaly v denním tisku, Jindřich Vančura v roce 1923 dosti kategoricky označil za Husovo rodiště vísku Husinec u Klecan. V živé diskusi, do níž se mimo jiné opakovaně zapojili Václav Novotný a Josef Pekař, žádné průkazné, tím méně konečně řešení nepadlo. Jestliže se později odborné i veřejné mínění přiklonilo k jihočeskému Husinci, bylo to spíše vlivem silné tradice než na základě nesporných důkazů. Také vše, co se někdy barvitě vykládá o Prachaticích a jejich škole, v níž Hus údajně získal nižší vzdělání, nemá oporu v pramenech. To ještě neznamená, že některé podpůrné okolnosti, například Husovy blízké vztahy k staršímu kolegovi Křišťanovi z Prachatic nebo ke „krajanovi“ notáři Václavu z Prachatic, neznějí přesvědčivě. Navzdory pochybám proto nelze očekávat, že by jihočeskému Husinci bylo možné upřít jeho nejvýznamnějšího rodáka.⁷

Pokud by se zápis v Knize svěcenců z 3. dubna 1400 skutečně vztahoval k Janu Husovi, věděli bychom, že se jeho otec nazýval křesťním jménem Michal. Hus se o něm nikde nezmiňuje, zato však jednou zavzpomínal na svou máti, která

ho naučila říkat „Amen, tak bůh daj!“. V dopise z Kostnice s datem 16. června 1415 Hus požádal svého mladšího kolegu, mistra Martina z Volyně, aby dohlédl na syny jeho bratra. Raději by byl, kdyby je mistr Martin nechal vyučit řemeslu, neboť se obával, že by duchovnímu stavu nesloužili tak, jak by se slušelo.⁸ Za okolností blíže neznámých, asi po bratrově smrti, Hus přijal své synovce do kazatelské školy při Betlémské kapli, kde však zřejmě neprojevíli dispozice pro kněžskou dráhu.⁹ Vzhledem k tomu, že Volyně neleží daleko od Husince, mohl by být mistr Martin právem považován za dalšího krajana, k němuž měl Hus blízko. Stejně tak ovšem mohlo jít o nahodilou shodu vyplývající z jiných důvodů, pro které si Hus vyhlédl tohoto Martina z Volyně jako čekatele na místo druhého kazatele v Betlémské kapli.

Není divu, že bychom o dětství a dospívání hlavní postavy našeho příběhu chtěli vypátrat co nejvíce. Jiní již tomu věnovali nemalé úsilí, přesto se však nevymanili z čirých domněnek. Proto také úvahy o zádumčivém, nikoli však pochmurném drsném kraji kolem Husince, jenž přispěl „k vychování svých rodáků v povahy pevné, hluboké, rázovité, neústupné“, vypovídají více o mentálním rozpoložení novodobého životopisce než o historickém Husovi. Podobně dobově podmíněné jsou i sociologické úvahy dokládající Husův původ z jakési mytické jihočeské povahy.¹⁰ Také drobnohledné topograficko-genealogické studie zatím k poznání Husova mládí ničím nepřispěly. Domněnka, že Husův otec se díky své zámožnosti vyplatil z poddanství, sice nevybočuje z dobových možností, je však stejně nepodložená jako jiná domněnka, podle níž se náš Jan narodil anebo alespoň mládí prožil jako poddaný královské moci.¹¹

Nevíme-li zcela bezpečně, kde Jan Hus poprvé spatřil světlo světa, musíme se spokojit s předpokladem jeho vesnického původu. Ať se již narodil jako syn poddaného či svobodného sedláka, povozníka či chudíčkého šlechtice, v zásadě měl stejnou možnost povznést se mezi kleriky a vzdělance, avšak pouze tehdy, pokud k tomu měl přirozené dispozice, nezbytnou píli a především hodně štěstí. To v podobných případech většinou spočívalo v tom, že si místní farář, oltářník nebo učitel nadaného chlapce povšiml, přijal ho mezi farní žáky-zpěváčky nebo ho doporučil některému ze sousedních kolegů. V malé vsi Husinci u Klecan kostel nikdy nebyl, ale vzhledem k blízkosti Prahy cesta ke vzdělání mohla být odtud kratší. Také v jihočeském městyse Husinci fara nebyla, pouze filiální kostel, který snad příslušel k faře v Lazišti nebo ve Vlachově Březí. Tak jako tak by to byly nejspíše blízké Prachatice, kde se nadaný chlapec mohl uplatnit jako zpěvák v místním kostele a odkud pak případně mohla vést jeho cesta do Prahy.

Prachatice ležící na Zlaté stezce náležely ke zboží vyšehradského probošta, jímž byl v letech 1368–1381 Jan Soběslav, syn markraběte Jana Jindřicha a synovce císaře Karla IV. Radnici zde tehdy ještě ovládali Němci, město samo již však bylo napůl české. Zjistit mateřský jazyk je v takových případech dosti

obtížné, ne-li nemožné, což platí i pro mistra Křišťana z Prachatic. Na stránkách naší knihy se tento rektor pražské univerzity a proslulý astronom objeví častěji. Nyní proto, že právě on mohl zhruba dvanáctiletého Husa vzít s sebou, když se v polovině 80. let sám vydával za studiem do Prahy. Neméně lákavý je další předpoklad, že Hus jako pomocník u svého krajana v Praze bydlel, a to nejpozději od roku 1390, kdy si Křišťan jako novopečený mistr svobodných umění musel pořádit vlastní příbytek.¹²

Ne ve všem jsme odkázáni na pouhé dohady. Venkovští faráři i jejich vikáři si jako své pomocníky při liturgických obřadech zpravidla vybírali bystré chlapce s dobrou pamětí, u nichž rozpoznali talent pro církevní zpěvy. Nácik zpěvu se neobešel bez elementární výuky čtení i psaní. Tito chlapci na některých zámožnějších venkovských farách tak tvořili zárodečnou školu. Nežádka mezi nimi byli i druhorození synové místních drobných šlechticů, kteří měli živobytí hledat ve službách církve. Ať již to bylo na kůru v Prachaticích či jinde, Hus na své zpívání v chlapeckém sboru po mnoha desetiletích zavzpomínal ve *Výkladu modlitby Páně*: „Když sem byl žákem a zpíval sem s jinými vigilie, tak jsme zpívali jedné abychme odbyli.“ A nebyl by to Hus, aby nedodal: „neb jiní sú peníze brali, a s námi zavláčili i zaorali“.¹³ Rozumět je tomu možné tak, že se zpívajícím žákům jen málo dostávalo z toho, co zámožní věřící platili nebo odkazovali za zádušní a jiné zpívané mše.

Z domova zřejmě Jan Hus s žádnou pomocí počítat nemohl. Mládí zůstalo v jeho vzpomínkách spojeno s nepřetržitým hladověním: „Jako já kdy sem byl žákem lačným, udělaje lžici z chleba, dotud jsem jedl hrách, až sem i lžici snědl.“¹⁴ Proto není divu, že se chtěl stát co nejdříve knězem, aby „měl dobré bydlo a rúcho a byl lidem vzáčen“.¹⁵ Když se pak jako mistr mohl o svátcích zúčastnit hostin a pitek, nepohrdl těmito radostmi života. Později ho to mrzelo: „Mezi těmi pohřichu hus jest v cnostech od Béle [tzn. Satana] oškubaná, neb jest často se na těch hodech přílišně krmila a chudých robotu žrala.“¹⁶ Jedna z epizod jeho mládí, na něž vzpomíná, by nás mohla přivést k datu jeho příchodu do Prahy. Poslyšme, co Hus říká o tzv. vodění biskupa na svátek Mláďátek 28. ledna. Tento den náležel studentům, žákům a mladým klerikům. Vše při něm bylo naruby, maskovaní klerici ovládli školu i kostel a jednomu z nich dokonce bylo dopřáno stát se na několik hodin biskupem. Hus býval přitom, rovněž ve škrabošce, a když společně zvolili jednoho žáka biskupem, posadili ho obráceně, čelem k ocasu, na oslici a přivedli do kostela na mši. Jako by této blasfemie bylo ještě málo, nesli před ním mísu polévky a džbán s pivem. Po jeho jídle připomínající večeři Páně následovala parodie na požehnání oltářů. Místo obvyklé vůně kadidla se však ozvalo silné zabučení, které ze sebe vydal „biskup“, když lascivně u oltáře zvedl nohu. Obřad se pak za svitu pochodní opakoval u dalších oltářů. Když se žáci takto dostatečně pobavili, upravili si masky z kožešin a za smíchu přítomných diváků se pustili do tance.¹⁷

K tomuto barvitému líčení Hus připojil povzdech, že v nerozumném mládí byl také „z té rubriky bláznivé“, a zpětně ocenil arcibiskupa Jana z Jenštejna, že pod trestem klatby tyto žakovské hry a rozpustilé tance v kostelích jako nekřesťanské a nehodné příštích služebníků božích zapověděl. A jelikož zákaz maskárních tanců v prostorách chrámů byl vyhlášen na synodě 16. června 1386, mělo by se „vodění biskupa“ za Husovy účasti odehrát před tímto datem. I kdyby se tato synoda konala o rok později, jak plyne z některých zápisů jejích statut,¹⁸ stále by bylo možné mít za to, že se Hus dostal do Prahy již kolem roku 1385, a že ho tudíž mohl vzít s sebou zmíněný již Křišťan z Prachatic.

Praha, kterou chlapec z Husince poprvé uviděl, působila mohutně, i když ještě neměla tolik věží jako dnes. Jižní věž nedostavěné katedrály již sice naznačovala svoji příští velikost, zatím však zanikala proti zaklenutému chóru a sloupům rozestavěného trojlodí. Týnskému chrámu Panny Marie také věže ještě chyběly, u jiných kostelů byly v dostavbě, zvláště na Novém Městě pražském. Obě velká pražská města byla navzájem uzavřena hradbami a příkopy, každé z nich mělo svoje samosprávné orgány, zvláštní práva a radnici. Výstavba Nového Města založeného císařem Karlem IV. rychle pokračovala, takže ještě před koncem 14. století byly vysvěceny kostely sv. Jindřicha, sv. Klimenta, sv. Apolináře, sv. Michala v Jirchářích i kostel v Emauzích. Kaple Božího Těla na dnešním Karlově náměstí byla dostavěna teprve roku 1393, na své dokončení čekal i osmihranný chrám Panny Marie a Karla Velikého na Karlově. Stavební ruch neutichal ani v klášterních objektech, všude v ulicích bylo ještě vidět hodně nezastavěných parcel.

Z východu se nad Novým Městem týčil na vyehradské skále mohutný kapitulní chrám sv. Petra a Pavla, který měl tehdy zhruba dvojnásobnou délku než dnes. Pražský hrad zdáli upoutával pozornost svým gotickým palácem, k němuž v době Václava IV. přibyla kaple Všech svatých, připomínající svými vysokými prosklenými stěnami pařížskou Sainte-Chapelle. Král Václav IV. přesto dával přednost svým dvěma městským palácům. Jeden od roku 1383 budoval u kostela sv. Benedikta na místě dnešního Obecního domu, druhý zdědil roku 1396 po svém bratru Janu Zhořeleckém západně od kostela sv. Václava na Zdeřaze. Dalším palácem, do něhož měl Hus v pozdějším věku častěji vstupovat, byl arcibiskupův opevněný dvorec, který se zčásti rozkládal na místě pozdějšího kláštera bosých karmelitánek u kostela sv. Josefa na Malé Straně.

Jakmile rektor Husa zapsal do univerzitní matriky, stalo se jeho trvalým působišťem Staré Město pražské, v jehož zdech strávil většinu života. Sídlem univerzity se třemi fakultami, artistickou, lékařskou a teologickou, byla Kolej Karla IV., přestavěná ze čtyř až pěti měšťanských domů s dodnes zachovalým jádrem a arkýřem původní kaple. Také kolej Václava IV. v místě pozdější mincovny již byla v provozu. Jelikož nejváženější profesori byli vesměs kanovníky hradní kapituly Všech svatých, Hus je dříve nebo později vyhledával v jejich výstavné

koleji, která se nejpozději od roku 1383 nalézala v někdejší paláci olomouckého biskupa Jana ze Středy na rohu Platnéřské a Kaprovy ulice vedle lékařské koleje. Většina výuky však probíhala v tzv. bursách, příbytcích profesorů, kteří v nich bydleli spolu se svými studenty. Již nyní je třeba zmínit, že Praha měla dvě univerzity, které dohromady tvořily vysoké učení založené císařem Karlem IV. Studenti menší univerzity, která vznikla z právnické fakulty, byli již většinou zralí muži, v mnoha případech držitelé církevních důstojenství a úřadů, a proto se již z tohoto důvodu nechtěli sdružovat s mladíky z nejpočetnější fakulty svobodných umění. Právníci, kteří se souhlasem Karla IV. svoji fakultu roku 1372 povýšili na druhou pražskou univerzitu, měli svoji kolej v živé ulici poblíž kostela sv. Jakuba.

Až do zápisu Jana Husa do univerzitní matriky nemáme žádnou indicii o jeho bydlišti. Pokud prokázal svoji chudobu a byl osvobozen od poplatků za přednášky, mohl se ucházet o místo tzv. fámula (pomocníka) u některého z profesorů kolegiátů, u nichž pak byl na byt i stravu. Domácích kolegiátů nebylo mnoho, protože místa v kolejích se podle složitého systému přidělovala mistrům všech čtyř univerzitních „národů“. O těchto teritoriálních korporacích se časem dovíme více. Zde stačí dodat, že z mistrů českého národa hned dva mohli Husovi podat pomocnou ruku. Prvním byl významný profesor teologie Mikuláš z Litomyšle, kolegiát v Karolinu již od roku 1384, který při Husově bakalářské promoci na podzim roku 1393 pronesl slavnostní promluvu. Hus později ve svém univerzitním kázání na památku zakladatele univerzity Karla IV. mistra Mikuláše vyzdvihl jako „prozíravého rádce“, což mohlo mít hlubší osobní kontext.¹⁹ V úvahu dále přicházel mistr Štěpán z Kolína, rovněž významný profesor teologie, který Husovi později uvolnil a předal kazatelnu v Betlému. Také o něm bude ještě řeč. Konec konců nemůžeme v této souvislosti zapomenout ani na Kříšťana z Prachatic, jemuž Hus čas od času opisoval texty. Bylo to na zakázku, aby si trochu přilepšil, nebo jen z přátelské pozornosti? V každém případě je oprávněné se domnívat, že Jan Hus během studií třel bídu s nouzí.

Vzdělání, které na konci 14. století pražská artistická fakulta poskytovala, bylo obdobné, jaké by Hus mohl získat v Paříži nebo ve Vídni. Jeho základem byl soubor Aristotelových spisů rozdělený do bakalářského a mistrovského cyklu. Učenost se v první řadě předávala mluveným slovem, proto předpokladem úspěšného studia byla vynikající paměť. Okruh Aristotelových spisů v zásadě určoval rámec výuky jako vzdělání pro vzdělání. Slabé myšlenkové impulzy nestačily vyvést výuku z uzavřeného kruhu. Vinu na tom měla i vzácnost rukopisné knihy. Učební texty nezamožní studenti získávali svépomocným opisováním nebo záznamem přednášek podle diktátu, bylo to však za cenu mnoha chyb a nesrozumitelných formulací zaviněných též nedostatečnou znalostí latiny.

Systém univerzitní výuky odpradávná spočíval na kombinaci čteného výkladu (lekce) a rozmluvy mezi učitelem a žákem (disputace). Základním, stále se

opakujícím prvkem výkladu Aristotelových i jiných děl bylo hlasité přečtení kratičkého úryvku textu, po němž následovalo všestranné objasnění písemného záznamu, doslovného textu a vlastního smyslu. Prvotní formou lekce byly prosté meziřádkové a marginální glosy, které si vyučující i žáci vpisovali přímo do textů. Vyšším stupněm byl komentář v podobě souvislého výkladu, který na pražské artistické fakultě v době Husových studií převládá u domácích mistrů, zatímco někteří mistři cizích národů již přešli k moderním výkladům v podobě svodu otázek, tzv. kvestií. Vlastní text se v tomto typu komentáře již vytratil, jeho jednotlivé tematické části byly osamostatněny, přeměněny v otázku začínající stereotypním slůvkem „zda“ (*utrum*), všestranně rozebrány a uzavřeny shrnující odpovědí. Vyučující i studenti si svůj úkol ulehčovali zkrácenými kompilacemi pařížských i jiných komentářů, což statuta přísně zakazovala.

Také disputace již měly za sebou dlouhý vývoj. Postupem doby se začaly rozlišovat cvičné disputace od dialektických, v nichž šlo o učený rozbor argumentů „pro“ a „proti“, doktrinárních a sofistických. Jak názvy obou naposled zmíněných druhů napovídají, týkaly se otázek zcela odlišné závažnosti. Zatímco při doktrinární disputaci na pomezí filozofie a teologie bylo zapotřebí prokázat platnost normativního výroku, v druhém případě bylo účelem porazit protivníky v učeném klání o vykonstruované teze, jež připouštěly více řešení (tzv. sofismata). Formální zpracování položené otázky (tzv. kvestie) mělo v druhé polovině 14. století již ustálený postup. Po vytčení otázky následoval soubor námitek proti jejímu kladnému či zápornému řešení, přičemž proti sobě vždy nemusela stát autorita proti autoritě, ale i autorita proti věcnému důvodu. Úkolem odpovídajícího bylo přesně vymezit pojmy vyskytující se v otázce, dále předpoklady i vlastní problém. Na tento rozbor většinou navazovala hlavní část se závěry a s dodatkovými větami v sylogistické formě.

Bez znalosti scholastického typu výuky, která na univerzitách přežívala až do 16. století, nelze pochopit Husovy učené spisy a vynášet nad nimi hodnotící soudy. To také zatím není snadné, neboť většina rukopisných komentářů dosud leží nepovšimnuta v knihovnách. I když se středověká scholastika z dnešního hlediska může jevit jako zplanělé rozumování o zastaralých poznacích a odtažitých principech, přispívala k rozvíjení teoretického myšlení, jež v některých ohledech, například v uvažování o způsobech vyjadřování, předjímal moderní vědu.

Poměrně různorodé skladbě oborů sedmi tzv. svobodných umění (*artes liberales*), které tvořily základ výuky na artistické fakultě, dávalo soudržnost jejich propedeutické zaměření. Středověká vysoká učenost sice převzala z antické tradice rozdělení na trojici (*trivium*) humanitně zaměřených disciplín (gramatika, rétorika, logika) a na čtvero nauk (*quadrivium*) založených na matematickém kalkulu (aritmetika, geometrie, astronomie, musica), rovnoměrně je však nerozvíjela. Původní schéma se udrželo, vlastní výuce založené na korpusu Aristotelových

děl však více odpovídalo členění na logiku, přírodní a morální filozofii, jež se také objevuje již v nejstarších statutech pražské artistické fakulty.

Hus tak během svého vysokoškolského studia v zásadě mohl získat poznatky v kterémkoli z nabízených oborů, a to v libovolném rozsahu, záběru i časovém sledu. Z celkového počtu 35 knih nebo předmětů, jež se v Praze do roku 1409 přednášely, bylo jen osm předepsáno k bakalářským a dalších patnáct k mistrovským examenům. U všech těchto knih byly závazně stanoveny minimální a maximální délky přednášek. Z jejich prostého součtu plyne, že kandidát bakalářských zkoušek poslouchal povinné přednášky v rozmezí 88 až 118 týdnů. A jelikož dalších zhruba 158 až 237 týdnů řádných lekcí bylo zapotřebí pro dosažení mistrovského titulu, činilo celkové minimum pro dovršení studia 246, maximum pak 355 týdnů. Nezbytnou podmínkou přitom bylo řádné zaplacení předepsaných poplatků, pokud od nich studenti pro chudobu nebyli osvobozeni. Zda si Hus zapsal některé nepovinné předměty, nevíme, naprostá většina studentů se tehdy stejně jako dnes spokojila s povinnými přednáškami a cvičebními kurzy.

V nižším učebním cyklu měla naprosto prvořadé postavení logika, které náležely zhruba tři pětiny celkového souhrnu přednášek. Výuka měla v tomto ohledu standardní ráz, doplňkem k Aristotelovým spisům „staré“ i „nové“ logiky byl oblíbený úvod do studia (*Summulae logicales*) Petra Hispana a Boëthiův překlad Porfyriova *Úvodu* k Aristotelovým *Kategoriím* (*Isagoge*). Z nepovinných knih se větší pozornosti těšila proměnlivá kolekce malých traktátků s příznačným názvem *Parva logicalia*. Zbývající obory trivia, rétorika a gramatika, nebyly v Praze zkušebními předměty a pěstovaly se zde převážně jen z privátního zájmu. Na okraji studijního zájmu zůstávaly též některé disciplíny tzv. kvadrivia. Platí to zvláště o matematické prvouce a částečně též o hudební teorii, která se v Praze vykládala podle příručky Jana de Meurs. Nejvýznamnější podíl v geometrii připadal šesti knihám Euklidových *Element*, poněkud méně času bylo vyhrazeno příručkám astronomické povahy. Výuka přírodovědných disciplin spočívala jednak na kompilacích ze spisů pařížského profesora Jana Buridana, jednak na komentářích pražského původu. Obdobně tomu bylo s výklady Aristotelových knih morálně filozofického zaměření, zatímco metafyzika byla mezi povinné knihy k mistrovským zkouškám zařazena až roku 1394.

Jen ojediněle si lze učinit představu o skutečném průběhu výuky a jejím souladu se statuty. Celkem spolehlivě však lze mít za to, že se Husův studijní program z naznačené osnovy nevymykal. Zprvu postačovalo, aby kandidát bakalářského examenu ve stanoveném termínu předložil soupis povinných i dalších knih, jejichž výklady slyšel při veřejných přednáškách. Některá z povinných knih mohla být studentům odpuštěna za předpokladu, že projeví mimořádnou píli, že nejméně šestkrát při disputacích řešili sofismata a že složili přísahu o dodatečném doplnění zanedbané látky při veřejných lekcích.

Pokud fakultní rada při představení kandidáta shledala vše v pořádku, byl student řádně pozván ke zkouškám. Po skončení examenu komise v čele s děkanem hlasováním určila pořadí studentů, které připustila k promočnímu aktu. Učitel vzal svého žáka za ruku, představil jej děkanovi a na své svědomí prohlásil, že kandidát se ovládnutím předepsané látky stal způsobilým přijmout bakalářský grad. Na řadu přišla přísaha, v níž se kandidát mimo jiné zavázal k návštěvě mimořádných disputací nových mistrů a přednášek mistrů regentů nejméně třikrát týdně po dobu jednoho roku. Kromě toho mu přísaha ukládala disputovat od nejbližšího postu až do Květné neděle jednu kvestii a jedno sofisma týdně a po dva roky konat z povolených knih přednášky i cvičení. Ke studijním povinnostem, z nichž je na první pohled patrný význam připisovaný disputacím, přistupovaly další závazky týkající se soukromých přednášek, řádného chování a náležitosti oděvu při univerzitních slavnostech.

Profesor, který žáka představil fakultní kongregaci, stával se zpravidla i jeho promotorem. Kandidát bakalářského gradu při počátku aktu seděl ještě mezi studenty a jako jeden z nich řešil položenou otázku – kvestii. Svou odpověď, tzv. pozici, musel pronést spatra a přijatelně pak vyvrátit vznesené námitky či pochyby. V soudobém akademickém prostředí označoval termín determinace nejen tento formální postup, ale i celou bakalářskou promoci. S pedelovou asistencí pak kandidát zaměnil studentský pláštík za bakalářský tabard a zopakoval část své přísahy učiněné již při prezentaci. Celý akt vyvrcholil pochvalnou řečí, tzv. rekomendací, v jejímž závěru promotor jménem fakulty udělil bakalářskou hodnost.

Mistr Jan z Mýta si za téma své latinské promluvy při bakalářské promoci Jana Husa, která se roku 1393 odehrála kolem svátku sv. Martina, zvolil výrok z Aristotelova spisu *O sofistických důkazech*. Promotor si téma dosti svévolně upravil. Zatímco Aristoteles řešil sofisma „churavý je zdravý“, náš mistr uzdraveného churavého nahradil „pracujícím“. Jeho záměrem bylo doložit, že tak jako se tělo posiluje a uzdravuje tvrdou prací, získává se zdraví ducha neustálým intelektuálním cvičením. Jméno studentova rodiště promotorovi poskytlo příležitost žertovně pojednat o základu slova, zmínit zásluhy „kapitolských“ hus na záchraně starověkého Říma, vyzdvihnout všestrannou užitečnost těchto zdomácněných ptáků a vyzvat studenta, aby na večerní pohoštění nechal připravit svatomartinskou husu.²⁰

Požadavky kladené na kandidáty mistrovského gradu se odlišovaly jednak vyšší náročností, jednak splněním zvláštní podmínky řádného původu z manželského lože. Pokud ho kandidát nemohl odpřísáhnout, musel si včas obstarat papežskou milost, tzv. dispens. Průběh zkoušky (*tentamen*) byl obdobný jako při bakalářském examenu, avšak s tím rozdílem, že mezistupněm k promoci bylo udělení licence k univerzitním lekcím bez jakéhokoli omezení. Po složení předepsané přísahy byli úspěšní kandidáti představeni kancléři nebo jeho

zástupci, z jejichž rukou pak obdrželi licenciát svobodných umění. Z tohoto pověření však ještě nevyplývala plnoprávná účast při samosprávě fakulty, jejíž nezbytnou podmínkou bylo získání mistrovského gradu. Za skutečný počátek fakultního členství se považovalo předání mistrovských insignií, tj. biretu, rukavic a prstenu, při slavnostní promoci.

Jan Hus se při mistrovském tentamenu v lednu 1396 umístil na desátém místě z 22 bakalářů. Výsledek to byl vcelku průměrný, snad i proto, že Hus na rozdíl od Jakoubka ze Stříbra i některých svých dalších kolegů, s nimiž získal první grad, zkoušky neodkládal. Přesto asi k nějakému odkladu promoce došlo, zřejmě kvůli odloženému zaplacení poplatků za lekce a tax, jak tomu bylo u tří bakalářů z jeho skupiny. Z pěti bakalářů domácího národa dva promoval na mistry Stanislav ze Znojma. O ostatních třech se záznam o promoci v Knize děkanů nevyskytuje, což bylo dosti běžné. Všichni tři, vedle Husa i Řehoř Lvův z Prahy a Zdeněk z Labouně, mistrovský titul nesporně obdrželi.

Většina Husových životopisců je zajedno, že Husovým učitelem a snad i promotorem byl zmíněný již mistr Stanislav ze Znojma. Jeho německou národnost nelze vyloučit, zvláště když dal v roce 1382 přednost zápisu na blízké vídeňské univerzitě. Oba artistické tituly získal ale v Praze, druhý v roce 1388. Stanislav, jak dokládají jeho traktáty o univerzálích, byl jistě vynikající logik a zdá se, že i dobrý učitel přitahující studenty svou vnímavostí pro nové intelektuální podněty. Hus měl blízko i k Štěpánovi z Pálče, mistru od roku 1391, který snad ještě v době jeho studií začal vykládat traktát *O univerzálích* Jana Wyclifa. Jméno tohoto oxfordského profesora nás bude provázet až do konce Husova života, zatím by však bylo předčasné jeho myšlení představit. Zapomenout nelze ani na mistry Jana z Mýta, Mikuláše z Litomyšle a Štěpána z Kolína.²¹ U kterého z vyjmenovaných profesorů si Hus povinné knihy zapsal, není známo. A protože výklady Husových učitelů se nedochovaly nebo zatím nebyly rozpoznány, nemůžeme ani posoudit, jak náročné či podnětné byly.

Statuta všem novým mistrům bez výjimky předpisovala dvouleté působení (tzv. *biennium*) na mateřské fakultě po obdržení licence. Teprve po uplynutí této doby se Hus musel rozhodnout, zda zůstane na fakultě jako řádný profesor, tzv. *magister regens*, což bylo většinou spjato s pokračováním ve studiu na vyšších fakultách. Jelikož na dráhu kněze se pro svůj věk zatím mohl jen připravovat a protože zatím pro něho nepřicházelo v úvahu ani působení na kázatelně, Hus se od roku 1398 stal jedním z řádných profesorů českého národa. Tato korporace sdružovala studenty, bakaláře a mistry pocházející z Čech, Moravy, Uher i jihoslovanských oblastí. Rozumělo se tudíž samo sebou, že šlo o „národ“ ve smyslu teritoriálním, k němuž náleželi i Němci pocházející z těchto území. Hus se musel nechat zapsat do pospolitosti českého národa ještě před svým zápisem do univerzitní matriky a dále pak dodržovat psané i nepsané zvyklosti, jež z příslušnosti k této univerzitní korporaci vyplývaly.²² Teprve

jako mistr *regens* se Hus stal jejím plnoprávným členem a mohl být volen do fakultních zkušebních i jiných komisí. Skutečně tomu tak bylo. Již v zimním semestru 1398/1399 byl za český národ zvolen do čtyřčlenné zkušební komise k bakalářským zkouškám, krátce na to vymohl pro bakaláře Jeronýma Pražského dvouletý odklad magisterského studia a 9. března 1399 promoval svého prvního bakaláře, jímž byl Matěj z Knína.²³ Oba zmínění bakaláři měli v Husově životě sehrát významné role.

Kde zůstaly šachy zmíněné v titulu? Dostáváme se k nim až v závěru, i když patřily k Husovým volným chvílím od jeho vstupu do latinské školy až po vysvěcení na kněze. Hus to alespoň sám naznačil v dopise oblíbenému mladšímu kolegovi mistru Martinovi z Volyně. Pro milosrdenství Ježíše Krista Martina prosil, aby ho nenásledoval v žádné lehkomyšlnosti, kterou u něho mohl vidět. Co tím mínil, pivo, kostky či snad ženy? V mládí proč ne, tehdy ho ještě nesvazovaly závazky kněžského svěcení, a nemusel tak jít věřícím příkladem. Sám se v dopise Martinovi přiznal jen k šachům, které hrával rád a tak často, že tím promrhal hodně času „a mnohokrát jiné i sebe tou hrou k hněvu nešťastně popouzel“.²⁴ Hus pro lenošení užíval sloveso „prázdniti“ čas.²⁵ Tak tomu bylo a dodnes je o školních prázdninách. K načerpání sil jinak byly určeny sedmé dny v týdnu s příznačným názvem neděle. O nedělích však studenti a jiní „prázdníci“ rozhodně nelenořili, naopak chodili po krčmách a hamepějzech, hráli kostky a, jak již víme, i šachy. Pokud se obě hry hrály o peníze, Hus je považoval za hříšnou zábavu. Jinak je, podobně jako jiné hry a radovánky neodsuzoval, protože po těžké práci pomáhaly obnovit síly.²⁶

Více k šachům v Husově životě povědět nemůžeme. Na prahu 15. století tak končí výklad první kapitoly, v níž ověřené výpovědi pramenů bylo až příliš často třeba doplňovat tu více, tu méně důvěryhodnými domněnkami.

II.

MLČENLIVÝ SVĚDEK DOBY

Bezmála vše, co jsme zjistili o Husových studiích, by mohlo platit o desítkách jeho současníků, kteří dosáhli mistrovského titulu. Povšechné, obecně platné poznání průběhu a stupňů univerzitního studia nás sice přivedlo k několika základním údajům Husova životopisu, téměř nic jsme se však nedozvěděli o jeho postojích k významným, někdy i pohnutým událostem, kterými tehdy žila Praha.²⁷ Až na malé výjimky je Hus nedával najevo nebo zapadly a časem se z paměti nebo z písemností vytratily. Jako by v těchto letech nešlo ani o Husa dějepisných učebnic, tak byl jeho dosavadní život tuctový a nevýrazný. Přesto i mlčení může být někdy výmluvné, a historik by ho proto neměl přehlížet.

Ještě jako žák některé z pražských škol se Jan Hus 27. srpna 1388 zúčastnil povinného přivítání papežského legáta Filipa d'Alençon. Tento člen královského rodu Valois, který získal kardinálský klobouk za podporu římského papeže Urbana VI. proti jeho avignonskému soupeři Klimentovi, byl vyslán do Říše, aby zde čelil protichůdným iniciativám francouzského dvora a zejména pak pařížské univerzity. Rozkol v církvi, k němuž došlo v roce 1378, hrozil totiž trvalým rozštěpením západního křesťanstva na dvě zóny, tzv. obedience, v čele se samostatnými papeži. Jejich soupeření mělo vzrušené odezvy i na pražském dvoře římského a českého krále Václava IV., který se v souladu s církevní politikou svého otce Karla přidržel římského papeže Urbana VI.

Nezapomeňme však na malého Husa. S legátem Filipem vstupoval do Prahy nejvyšší reprezentant papeže, jehož slavnostní vjezd měl rituální charakter daný předpisy. Hus se spolu s jinými školáky, studenty a kleriky zúčastnil procesí, jež v čele s arcibiskupem Janem z Jenštejna vyšlo před hradby přivítat vzácného hosta. Legát se všemi odznaky svého úřadu sestoupil z oslice, a do města pak vstoupil pěšky pod baldachýnem. Při této slavnostní ceremonii žák nebo již student Hus se značnou pravděpodobností poprvé přišel do styku s jedním z představitelů rozdělené církve. Kdo ví, zda již tehdy mu v hlavě nevytanula obrazová antiteze Krista přijíždějícího do Jeruzaléma na oslíku. Bude to také papežské schizma, jehož řešení tragicky poznamená Husovy osudy.

Krátce po legátově příjezdu pražská synoda vydala 19. října 1388 výnos proti častému přijímání svátosti oltářní.²⁸ Proč nám to stojí za zmínku? Přijímání oplatky – hostie z nekvašeného pšeničného chleba rituálně proměněného v částku mystického těla Kristova – bylo pro křesťany přímým spojením

s posvátným světem. Zatímco církev se více méně z praktických důvodů spojovala se zpovědí a následným přijímáním jednou ročně, zpravidla o velikonočních svátcích, hluboce věřícím lidem, zvláště ženám, to nestačilo. I u nás trvalo celá staletí, než formální přijetí a působení křesťanství nabylo v širších vrstvách povahy hlubšího náboženského prožitku. Tato postupná proměna se začala navenek více projevat již za císaře Karla, jehož záměrem bylo proměnit Prahu množstvím chrámů a klášterů v druhý Řím. Pro věřící laiky, kteří začali o své víře přemýšlet, se jinak běžné neshody mezi mluvou Bible a skutečným životem stávaly důvodem k pochybnostem nakažlivé povahy.

Císař Karel, za jehož vlády inkvizice poslala v Čechách na smrt desítky a stovky valdenských kacířů z řad německých přistěhovalců, vytušil, jak nezbytné je předcházet pnutí rozhořčených myslí řízeným uvolňováním přetlaku. Nikdo jiný se k tomu nehodil lépe než charismatický kazatel Konrád Waldhauser, jehož Karel IV. v roce 1363 pozval do Prahy. Netrvalo dlouho a Waldhauser musel kázat na rynku před staroměstským kostelem sv. Havla, který nestačil pojmout zástupy zvědavých, převážně německých měšťanů. Vděčným terčem jeho moralistních výpadů byly svatokupecké praktiky žebravých řádů. Waldhauser se vztyčeným prstem káral kdeco, počínaje ženskou rozmařilostí a konče obžerstvím. Některé rozmařilé měšťky si pod dojmem jeho slov zakrývaly výstřihy a přestávaly líčit tváře. Jeho bojovnou horlivost musel tlumit sám císař, který mu poněkud svázal ústa, když ho jmenoval svým dvorním kaplanem. Ve volných chvílích Waldhauser sestavil sbírku svých kázání, zvláště těch, jež proslavil pro členy Karlova vysokého učení. Ačkoli jeho *Postila studentů svaté univerzity pražské* byla natolik oblíbená, že se záhy dočkala překladu i do češtiny, Hus se Waldhauserova působení ani slovem nedotkl.²⁹ Je to jedno z překvapivých zjištění, které může zaskočit každého, kdo by předpokládal, že Hus vycházel z dědictví svých „předchůdců“.³⁰

Waldhauserova očistná zanícenost uspíšila i rozhodnutí vysokého úředníka císařovy kanceláře Milíče z Kroměříže, aby se ve stopách sv. Františka z Assisi vzdal svých výnosných obročí, rozdal majetek chudým a plně se věnoval kazatelství. Přes nepochopení a posměšky se Milíč vypracoval ve vlivného kazatele, a to i v chudších českých okresech Starého Města pražského. Asketický způsob života, nedostatečný oděv i skrovná strava oslabovaly Milíče natolik, že se v hořečnatých stavech dostával do blouznivého vytržení vnitřními hlasy jako by přicházejícími shůry. Milíč vzrušeně zkoumal biblická i jiná proroctví, vypočítával dobu Antikristova příchodu a své předtuchy blížícího se konce světa se úporně snažil slovem i písmem vyjevit papeži Urbanovi V.³¹ Kdekdopak v následující době bude poukazovat na řádění tohoto Kristova protivníka a na potřebu podstoupit s ním boj na život a na smrt. Snadno se o tom mluvilo a psalo, většinou však zůstalo jen u slov.

Pololegendární opar Milíčovu působení dodala jeho charitativní činnost spjatá se zřízením útulku pro zestárlé prostitutky na místě zbořeného staroměstského nevěstince nazývaného Benátky. Z darů svých stoupců Milíč v roce 1373 vybudoval několik příbytků s kaplí, které se měly stát jakousi vzornou farností a zárodkem „nového Jeruzaléma“, vysněného místa mnoha vizionářů. Staroměstští faráři házeli Milíčovi klacky pod nohy, a když nic nepomáhalo, obžalovali ho u papežského dvora v Avignonu z kacířství. Dříve než se stačil očistit, Milíč v Avignonu v květnu 1374 zemřel. Tečku za první kapitolou opravného hnutí v českých zemích učinil Karel IV. v prosinci téhož roku, když předal osiřelý Jeruzalém s kaplí a se všemi příbytky cisterciáckému řádu pro kolej sv. Bernarda.

Hus Milíče již nezažil, poznal pouze jeho některé oddané následovníky. Nebylo jich mnoho, byli však vytrvalí ve svém misijním úsilí a připravovali tím půdu další reformní generaci. Ve všem příkladného muže, přímo druhého proroka Eliáše viděl v Milíčovi pařížský mistr Matěj z Janova, který obdivné *Vyprávění o jeho osobě* začlenil do svého životního díla *Pravidla Starého a Nového zákona*. Poslední část tohoto latinsky psaného spisu mistr Matěj věnoval užitečnosti, ba přímo nezbytnosti častého přijímání svátosti oltářní i pro laiky. Propagace tohoto úkonu dráždila četné pražské faráře a oltářníky, kteří jeho zmnožení včetně nezbytného nárůstu zpovědí přijímali jako nežádoucí břemeno. Neodbytné byly zvláště zbožné ženy, většinou vdovy. Tyto takzvané bekyně se v Praze i jinde sdružovaly v domech, které patřily některé z nich. Proti této „zkázynosné otravě myslí věřících“ vystoupil nejprve arcibiskup Jan z Jenštejna a záhy na to říjnová synoda v roce 1388 omezila přijímání laiků nejvýše jednou za měsíc.

Dříve než byl v říjnu následujícího roku Matěj z Janova spolu se svými několika žáky donucen potupně odvolat „bludné“ teze, došlo o Velikonocích v pražském ghettu k pogromu nevidaných, tragických rozměrů. Bylo takřka nemožné, aby dospívající chlapec, jímž Hus tehdy byl, nespátřil tuto úděsnou událost na Boží hod velikonoční 18. dubna 1389 na vlastní oči. Pogrom podnítila pověst, podle níž Židé měli házením kamenů zneuctit hostii, kterou kněz nesl nemocnému farníkovi. Toto obvinění bylo nejspíše lživé, neboť se objevuje jako běžné ospravedlnění mnoha jiných středověkých pogromů. Vrazi a násilníci, většinou lidé z nižších městských vrstev, trestu buď unikli, nebo byli postiženi jen tím, že museli ukořistěné drahocennosti odevzdat na radnici, odkud se pak dostaly do královské komory.³²

Ve prospěch krále Václava IV., který předtím nechal okrást židovské věřitele v Německu, mluví jen to, že pražským Židům umožnil brzký návrat a opravu zničených domů. O pogromu nepadne v Husových spisech ani slovo. Bez velkého rozvažování si zřejmě poradil i s palčivou otázkou židovské lichvy. Snad i proto, že se jí věnoval jeho kolega Jakoubek ze Stříbra, Hus se spokojil s Wyclifovým míněním, podle něhož lichva byla Židům zakázána již v období platnosti

Starého zákona. Alespoň v jednom ohledu již nyní víme, že nevykročil z před-
sudků pospolitosti, do níž se narodil.

Co také můžeme od zhruba dvacetiletého bakaláře očekávat? Jestliže zatím
k němu nedoléhaly znepokojivé myšlenky Matěje z Janova, sotva mohl mít po-
vědomí o doktrinních diskusích cizích mistrů, kteří působili na pražském vy-
sokém učení. Jedna z nich, zvláště pozoruhodná, proběhla v letech 1380–1381
mezi českým dominikánem Mikulášem Bicipsem a saským teologem Konrá-
dem ze Soltau. V této diskusi poprvé na české půdě zazněla kritika Wyclifo-
va remanentního pojetí svátosti oltářní. O této nesnadno srozumitelné teorii
bude ještě řeč na více místech, zde stačí dodat, že Husova generace začne stu-
dovat nejprve Wyclifovy filozofické spisy. Proto také bylo přirozené, že Biceps
jako domácí oponent nominalismu hájeného Soltauem byl pro Husa „nejbys-
třejším dokazovatelem“.³³

Za povšimnutí stojí, že Hus zřejmě neměl povědomí ani o reformní kritice
kléru a vysoké hierarchie, kterou německý mistr Matouš z Krakova zveřejnil
jednak ve svých synodálních kázáních, jednak ve šířavém pamfletu, příznačně
nazvaném *O obavnostech římské kurie*. Nebudme však na Husa příliš přísní. Ma-
touš, který za slibnou kariérou odešel z Prahy do Heidelbergu, zprvu nechal
kolovat svůj spis anonymně.³⁴ Kromě toho se Hus musel při studiu živit, tak-
že jeho zájmy se tehdy ubíraly jiným směrem. Abychom si učinili alespoň čás-
tečnou představu o radikálních postojích mladého Matouše, připomeneme si,
s jakou vervou se při synodním kázání 18. října 1385 pustil do těch duchovních,
kteří podle něho způsobili rozkol v církvi: „Kdo zkazil krále a knížata a lid, ne-
li duchovní? Kdo z tyranů napadl kdy klérus bez pomoci samotných duchov-
ních anebo bez jejich mlčenlivosti?“³⁵

Sotva lze také očekávat, že by mladému Husovi přišly do ruky manifesty a po-
lemiky zabývající se řešením papežského schizmatu. Významné projevy reformní
publicistiky směřovaly i na pražský dvůr mladého římského krále Václava IV.
Výzvy ke svolání koncilu, s nimiž na přelomu 70. a 80. let 14. století přišli Konrád
z Gelnhausenu a Jindřich z Langensteinu, nenalezly odezvu ani u francouzského
krále Karla V., ani u Václava IV., jenž byl zprvu zcela pod vlivem otcových
rádců upnutých k podpoře římského papežství Urbana VI. O necelá dvě de-
setiletí později bude již tomu jinak, jak si později ozřejmíme na případu mise
francouzského diplomata Honoré Bonnetta.

Počátek 90. let 14. století spadající do doby Husových bakalářských studií byl
bohatý na události širšího dějinného dosahu. Nejméně jedna z nich, založe-
ní Betlémské kaple, měla v Husově životě sehrát osudovou roli. Myšlenka zří-
dit na Starém Městě pražském kapli výhradně určenou pro kázání v české řeči
uzrávala delší dobu. Její potřeba naléhavě vzrostla krátce poté, když se ukázalo,
že vrácení Milíčova Jeruzaléma původnímu účelu nepřichází v úvahu. Zámě-
ru poměrně úzkého národnostně probudilého kruhu se plně upsal zámožný

kramář Kříž, jenž pro příští staveniště věnoval parcelu uprostřed českého okr-
ku v jihozápadní části města. Kříž k ní přikoupil kus hřbitova přilehlého kos-
tela sv. Filipa a Jakuba spolu s veřejnou studnou a peněžité tamějšího faráře
odškodnil. Úlohu prostředníka při jednání s arcibiskupem Jenštejnem a jeho
generálním vikářem Janem z Pomuku na sebe vzal vlivný člen královské rady
Jan z Mühlheimu, který 24. května 1391 vydal zakládací listinu pro kapli Mlá-
ďátek, řečenou Betlém.

O rok později, 2. června 1392, Praha zažila mnohem větší slávu, když král
Václav IV. s bratrem Janem Zhořeleckým a pražským arcibiskupem slavnostně
položili základní kámen trojlodí pražské katedrály k počtě Navštívení Panny
Marie, sv. Václava, Víta, Vojtěcha, Zikmunda a jiných zemských patronů. Bylo to
naposled, co král s arcibiskupem Janem z Jenštejna stanuli bok po boku. Jejich
spory byly již staršího data a je obtížné říci, kdo měl na nich větší podíl. Jeden
druhému nemínil ustoupit. Jenštejnovy klatby postihovaly kdekoho a úměrně
tomu ztrácely na svém hrozivém dopadu. Kdo měl za sebou krále, nemusel se
obávat. Násilné zábory církevního jmění, plenění arcibiskupových statků, po-
stihy generálních vikářů útrpným právem, pomluvy metropolit, to vše pod-
vracelo správný a ekonomickou základnu pražské církevní provincie, kterou
Jenštejn budoval jako stát ve státě.

Po vzájemném setkání na slavnostní hostině, kterou vyvrcholila červnová slav-
nost v katedrále, nastal dočasný klid před bouří. Dohled nad Matějem z Janova
však ani v tomto mezidobí nepolevil. V polovině července musel předložit arci-
biskupovým vikářům k ohledání své dvě knihy, o dva měsíce pak stanul před
jejich soudem znovu. Pařížský mistr slíbil arcibiskupovi poslušnost ve všech
křesťanu dovolených a počestných věcech, a i když se denního podávání svá-
tosti oltářní ani v teorii, ani v praxi nevzdal, neměl až do své smrti 30. listopa-
du 1394 s cenzurním dohledem další potíže.

S razancí o to větší arcibiskup vystupňoval svůj nátlak na krále Václava IV., je-
muž na počátku roku 1393 předložil výčet přehmatů vůči církevním pravomo-
cím, jichž se dopustil buď sám král, nebo jeho nejmenovaní služebníci. Když se
nedočkal odpovědi, nechal před svůj soud předvolat královského podkomořího
Zikmunda Hulera, aby se zodpovídal za údajnou vstřícnost vůči navracejícím
se Židům. Huler tím podle Jenštejna narušil vyhlášení čtyřicetidenních od-
pustků za modlitby za Židy pokřtěné po pražském pogromu.³⁶ Na Hulerovu
posměšnou odpověď, že se dostaví s dvěma sty kopiníků, Jenštejn odpověděl
vyhlášením klatby.

Ještě více Václava IV. pobouřilo, když generální vikář Jan z Pomuku z arci-
biskupova příkazu urychleně 10. března 1393 potvrdil nového opata benedik-
tinů v Kladrubech, aby tím zmařil králův záměr vytvořit z tamějšího zámožné-
ho kláštera sídlo nového západočeského biskupství. Arcibiskup s generálním
vikářem Janem z Pomuku a s oficiálem Mikulášem Puchníkem ze strachu před

královým hněvem uprchli do Roudnice nad Labem. Krále to rozlítlo, neboť metropolita měl 16. března 1393 jako jeden z vykonavatelů buly papeže Bonifáce IX. vyhlásit pro České království tzv. milostivé léto. Jenštejn se zřejmě cítil dotčen, že ho Václav IV. v žádosti o tuto milost obešel. Do Prahy se všichni vrátili teprve po ujištění, že král si přeje uzavřít s arcibiskupem smír. Ve středu 19. března skutečně došlo mezi zástupci obou stran k dohodě o podmínkách narovnání mezi arcibiskupem na straně jedné a králem i jeho podkomořím Hulerem na straně druhé.

Při samotném setkání obou hlav království v malostranském klášteře sv. Jana Jeruzalémského 20. března se Václav IV., údajně dosti opilý, rozlítl po jedné Jenštejnově výtce natolik, že mu nestačilo, když se mu metropolita pokleknutím pokořil. Zatímco královi zbrojnoši odváděli přítomné preláty do kapitulní síně na Pražském hradu, Jenštejnovi se podařilo uniknout do jeho blízkého sídla. Vyslychání vysokých církevních hodnostářů se král osobně zúčastnil, přičemž děkanovi metropolitní kapituly poranil mečem hlavu. Výslech pokračoval na Staroměstské rychtě, kde byli dva losem vybraní preláti, generální vikář a oficiál, za královy účasti, ne-li dokonce s jeho přispěním, podrobeni mučení. Tělo Jana z Pomuku, který mučení nepřežil, bylo z králova rozkazu vhozeno do Vltavy.

O smrti svého generálního vikáře se arcibiskup dozvěděl na hradu Kyšperku (Supí Hora), kam se mu podařilo z Prahy uniknout. Král za ním vyslal tříčlenné poselstvo v čele s osvědčeným diplomatem Hynkem Pluhem z Rabštejna, který mu spolu s královou omluvou předal pozvání k jednání do Prahy. Králi Václavovi na smíru opravdu záleželo, neboť po Praze se začala šířit fáma, že bez arcibiskupova vyhlášení nemají již udělené odpustky žádnou pravomoc. Ve snaze zabránit většímu zlu se Jenštejn vrátil do Prahy, kde zastihl vystrašené preláty, kteří ho nabádali ke smíru za jakoukoli cenu. Ve vyhrocené atmosféře Jenštejn dal souhlas k převodu arcibiskupských a kapitulních statků na Moravě na markraběte Prokopa, odvolal postihy na podkomořního Hulera a v neposlední řadě slíbil, že sám požádá papeže o zřízení nového biskupství v Kladrubech, jehož opata měl donutit k rezignaci. Poslední možností, jež Jenštejnovi ještě zbývala, bylo přenesení sporu s králem před soudní dvůr římského papeže. Ochotně mu k tomu napomohl jihočeský magnát Jindřich z Rožmberka, k němuž se utekl a pod jehož ochranou odcestoval 23. dubna 1393 k římské kurii.

Tak jako byla obecná církev rozpolcena na dvě části, bylo i české duchovenstvo rozštěpeno na hodnostáře a kněze věrné arcibiskupovi a na jejich oponenty, kteří měli záštitu v králi Václavovi. Ti, co se nechtěli zmítat mezi oběma stranami, s nelibostí nesli pokles prestiže svého stavu. Mezi ně patřil i anonymní pisatel otevřeného listu vyzývajícího „k probuzení prelátů“, který dosti průhledně označil krále Václava jako „zločinného útočníka na kněžstvo“, ba dokonce jako „hubiče kněží“, který se na ně šíleně vrhá jako vlk na beránka a jestřáb na holuba. Spisek, jenž vešel ve známost jako *Nářek kněžstva*, neméně tvrdě zaútočil

i na arcibiskupa Jenštejna. Místo aby se po vzoru anglického mučedníka Tomáše Becketa postavil tyranovi, nechává mu své stádo na pospas a navíc dosazuje na odpovědná místa nezkušené, neschopné nebo mravně zchátralé lidi. Z toho všeho těžší nehodní pastýři dbající jen na svůj prospěch a pohodlí. Jelikož se dlouhé citace a parafráze některých míst letáku objevují ve dvou synodálních kázáních Štěpána z Kolína, dosti oprávněně se soudí, že jeho autorem nejspíše byl tento učitel Jana Husa.³⁷

Nezapomínejme však, že mnohé důležité prameny, o něž se můžeme opřít, pocházejí od služebníků církve, jejichž očima tuto vzrušenou dobu nazíráme. Zpravidla je proto nutné odclonit nebo alespoň vzít na vědomí filtry stavovských či skupinových zájmů. Když například arcibiskup projevil lítost nad svými poddanými sedláky, kteří utrpěli příkoří a škody od královských žoldnéřů, současně tím hájil vlastní ekonomické zájmy. Také kritika rozmařilých prelátů, ať již po straně nebo v anonymních letácích, patřila v Čechách za vlády Václava IV. ke každodennosti. Byla to sama církev, která si ve svých školách vychovávala vlastní kritiky. Proto musíme ostré pamflety namířené proti římské kurii nebo proti domácím prelátům vnímat nejen jako odvážné svědectví reformního rázu, ale i jako výraz existenčních obav jejich pisatelů. Ostatně, mistr Štěpán z Kolína se vypracoval mezi známé mnohoobročníky a také Matouš z Krakova mohl být se svou pozemskou poutí spokojen, neboť ji roku 1410 zakončil jako biskup ve Wormsu.

I kdyby se mistr Štěpán z Kolína k autorství *Nářku kněžstva* někomu ze svých blízkých známých přiznal, sotva by mezi ně patřil student Hus připravující se k bakalářským zkouškám. Z toho ale neplyne, že by ležel jen v knihách a netečně přihlížel k bouřlivým událostem ve spojitosti s vyhlášením milostivého léta. Tragický úděl generálního vikáře mu asi na srdci příliš neležel, soudě alespoň podle záznamu debaty, která se v roce 1401 odehrála v domě staroměstského měšťana Václava Češře. Mimo jiné zde ze strany některých přítomných, nejspíše duchovního stavu, zaznělo, že pro utopení Jana z Pomuku a výslechy oficiála Puchníka i kapitulního děkana Bohuslava měl být nad Prahou vyhlášen interdikt, tj. zákaz všech bohoslužeb včetně křtů a pohřbů. Hus měl k tomu podle neznámého žalobníka dodat: „To je toho, když jsou takoví popíci zatčení! Povězte důvod, proč by se mělo ustávat od chval božích.“³⁸ V odpovědi na žaloby, kterou sepsal před svým odchodem na koncil, Hus uvedl, že se ve skutečnosti ohradil proti tomu, aby pro zatčení nebo zabití jednoho jediného kněze, byť by šlo o něho samotného, přestaly bohoslužby v celém království, neboť ani v Písmu prý pro to nelze nalézt oporu. Pozdní vysvětlení nezní příliš přesvědčivě, neboť kdo by v roce 1401 chtěl zabít Husa?

Vraťme se však k milostivému létu v roce 1393. Pro získání plnomocných papežských odpustků bylo nutno v době od 16. března do 14. září vykonat předepsané modlitby v kolegiálním chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, dále

v kapli Božího těla na dnešním Karlově náměstí, v pražské katedrále a posléze i v opatském chrámu benediktinského kláštera v Břevnově. To nebylo vše. Celé putování měli Pražané opakovat po dobu dvou týdnů, zatímco venkovanům k tomu stačilo sedm dní. Zřejmě při poslední návštěvě vyšehradského chrámu, jenž takto zastínil arcibiskupovu katedrálu, poutníky vyzpovídali zvláštní zpovědníci, kteří jim také podle jejich zámožnosti určili příslušné částky za odpustky. Tato částka měla zhruba odpovídat nákladům na cestu do Říma. Zlé jazyky po Praze šířily, že krále k žádosti o milostivé léto přiměli někteří vysocí preláti, kteří si tak chtěli nahradit ztráty za desátky vymáhané na Václavovu jízdu za římskou, nikdy neuskutečněnou korunovací.

Anonymní leták s kritikou milostivého léta dokládá, že ne všichni duchovní se horlivě zapojili do svatokupecké kampaně.³⁹ Naopak Hus se v ní nezachoval tak, jak bychom očekávali od budoucího kritika papežských odpustků. Není ale divu, že podlehl příslibu mimořádných papežských odpustků, když je ve svém kázání na Vyšehradě doporučoval sám mistr Jan Štěkna, bakalář teologie a druhý kazatel právě dokončené Betlémské kaple. Pod vlivem tohoto váženého muže, kterého později označil za „kazatele znamenitého jak dunící polnice“, Hus vykonal všechny předepsané poutě a na Vyšehradě obětoval poslední 4 groše, které mu pak chyběly na živobytí. Později toho litoval a na kazatelně dovozoval, že zaplacené osvobození od hříchů není v souladu s učením Krista a jeho apoštolů.⁴⁰

Milostivé léto skončilo, Českému království však klidu nepřineslo. Brutální postup proti arcibiskupovi, jinak potomku starého panského rodu, posílil v řadách vysoké aristokracie opoziční hlasy proti králi, který se obklopil méně urozenými oblíbenci, nebo dokonce měšťany, mezi něž patřil zejména nenáviděný podkomoří Zikmund Huler. K ovzduší nejistot a neklidu přispívaly i počínající rozbroje mezi příslušníky vládnoucí dynastie. Každý z šesti žijících Lucemburků byl osobností svého druhu. Všichni byli ambiciózní a jako synové a synovci velkého císaře měli pro vládnutí rodové výsady a předpoklady. Nejstarší Jošt (*1351), starší markrabě moravský, chtěl být u všeho a jako obratný politik si uměl připravit vzestup až k římskému královskému stolci. Jeho bratr Prokop (*1354/1355), vzhledem k datu narození mladší moravský markrabě, rovněž bez skrupulí prosazoval své zájmy, ať již šlo o kořistnictví na církevním zboží, ať již o sváry se starším bratrem Joštem nebo s mladším Janem Soběslavem, rovněž markrabětem a od listopadu 1387 patriarchou v Akvileji.

Zdánlivě nejpevnější pozici v této šestici měl Karlův syn Václav, dědic České koruny a držitel římského královského stolce. Pod náporom nejbližších příbuzných a panských rebelů se však jeho český trůn začal viklat a o římský dokonce v roce 1400 fakticky přišel, i když si na něj dále činil právo. Zikmund si na svůj osud nemusel stěžovat. Uherská koruna mu roku 1387 spadla do klína, římskou byl korunován v červenci 1411 a konečně od léta 1436 začal již jako císař fakticky

vládnout zemím České koruny. Tak daleko Husův příběh přímo nedosáhne, i když právě se Zikmundem bude spjata jeho tragické vyvrcholení. Pouhým pěšcem na domácí politické šachovnici Hus konec konců byl i pro Václava IV. Hus mu působil jen samé potíže, a jestliže ho přesto neodkázal do patřičných mezí, mohlo to být i díky údajné přízni královny Žofie. Jistotu v tom však nemáme, právě tak jako v případě zájmu markraběte Jošta o Wyclifovo učení. Tři další velmoži z lucemburského souhvězdí do Husova života nezasáhli. Patriarcha Jan Soběslav zemřel již v prosinci 1394, po dvou letech ho následoval vévoda Jan Zhořelecký a také k setkání markraběte Prokopa (†1405) s Husem zřejmě nikdy nedošlo.

Po delším období poklidných vztahů vypukly na jaře 1393 nové spory mezi Joštem a Prokopem. Zprvu v nich šlo o dědictví po jejich dosud žijícím bratru Janu Soběslavovi, postupně však v propletení vzájemných vztahů začaly hrát větší roli i Joštovy spojenecké vazby s rakouským vévodou Albrechtem III. Habsburským a Prokopova angažovanost na straně polského krále Vladislava II. Jagellonského. Situace se vyhrotila, když Jošt přetáhl na svoji stranu uherského krále Zikmunda. Král Václav se pokusil získat za prostředníka bavorského vévodu Fridricha, oba však byli při slavnostní hostině otráveni. Fridrich zemřel při zpáteční cestě 4. prosince 1393 v Budějovicích, Václav se nějaký čas zmítal mezi životem a smrtí.

Na přelomu ledna a února následujícího roku došlo sice z podnětu Václava IV. mezi rozhádanými Lucemburky k pokusu o vzájemné smíření, avšak již 5. května 1394 markrabě Jošt uzavřel v Praze za nepřítomnosti krále zájmové sdružení s devíti českými a moravskými pány, mezi nimiž nechyběl ani nejvyšší purkrabí Ota z Bergova. O tři dny později byl král při zpáteční cestě z Žebráku zajat v Králově Dvoře a uvězněn v Bílé věži na Pražském hradě. Václavovi nezbylo nic jiného, než přistoupit na podmínky panské jednoty a jmenovat Jošta zemským správcem, tzv. starostou. V nouzi nejvyšší přispěchal uvězněnému bratru na pomoc Jan Zhořelecký, který se zmocnil kutnohorské mincovny a s dosti početným vojskem si vynutil kapitulaci Prahy. Páni při útěku z Prahy s sebou vzali zajatého krále, jehož posléze uvěznili na hradě Wildbergu v Horních Rakousích.

Aby získal finance na tažení do Rakous proti Joštovu spojenci Albrechtovi III. Habsburskému, dal Jan Zhořelecký 1. července 1394 otevřít rakev knížete Václava a vyndat z ní klenoty, které chtěl zastavit. Pro všeobecné pohoršení nechal však klenoty pouze vystavit a znovu uložit. Tento počin, tak příznačný pro svévoli mocných, vrhá stín na jinak statečné vévodovy zákroky proti vzbouřencům, které po obležení Budějovic přiměl k jednání. Výsledkem příměří z 31. července bylo propuštění krále na svobodu, ten však musel přistoupit na tvrdé podmínky, jež vešly do nového zemského řádu, jenž 30. května 1395 definoval rozdělení moci mezi krále a vysokou šlechtu.

Nový řád byl spíše staronový, neboť potvrzoval převahu panského stavu ve všech důležitých zemských úřadech. S tím se Václav IV. nechtěl smířit a již 9. června 1395 dal zatčením markraběte Jošta a šesti pánů najevo, kdo je pánem v zemi. Všichni měli řádné glejty a brzy byli propuštěni. Nicméně i tato epizoda, jedna z mnoha v dlouhodobých bojích o rozhodující moc v zemi, dobře ilustruje převahu násilí nad právem. Jisté uklidnění poměrů nastalo na jaře roku 1396. Mezitím se zklamaně vrátil z Říma arcibiskup Jenštejn, jehož žaloby na krále Václava, stále ještě důležitého činitele politiky Bonifáce IX., zůstaly bez náležité odezvy. Papež také bez prodlení přijal jeho abdikaci a 31. ledna 1396 jmenoval pražským arcibiskupem Olbrama ze Škvorce.

Změna na arcibiskupském stolci přišla králi více než vhod, záhy na to však ztratil svého nejbližšího spojence v Janovi Zhořeleckém, který 1. března 1396 náhle skonal ve věku dvaceti šesti let. Bezradný Václav se pokusil vyprostit z Joštových sítí tím, že se obrátil o pomoc na druhého bratra Zikmunda. Asi toho brzy litoval. Zikmund se dohodl s Joštem a oba na Boží hod velikonoční 2. ledna 1396 vyhlásili rozhodčí výrok ve sporu mezi králem a pány. Opět šlo o kompromis, neboť rozsudek de facto uváděl ve skutek řadu ustanovení zemského řádu z minulého roku, jímž se Václav nechtěl podřídit. Hned po zpečetění úmluv Václav Zikmundovi předal listinu z 19. března 1396, kterou ho neodvolatelně ustanovil svým zástupcem – vikářem v Říši.

Znepokojivé události v zemi Hus během svého studia nepochybně sledoval, vždyť Praha, v níž žil, byla jejich hlavním dějištěm. Jak je posuzoval, nemá smyslu se domýšlet. Asi jen povrchně, vždyť ani neprojevil aktivní zájem o kruh kolem Matěje z Janova, nemluvě o reformních podnětech ze strany německých profesorů Karlova vysokého učení. Svou prostou, převážně ještě nereflektovanou vírou se mladý Hus nevymykal z dosti opatrnického prostředí domácího univerzitního národa, pro jehož členy nově získané místo v kolejiích jakoby mělo větší přitažlivost než účast na diskusi hledající východisko z papežského schizmatu. Nebylo ani divu, že tomu tak bylo, neboť vše, co se dotýkalo papežství, bylo ostře sledováno ze strany krále i arcibiskupa.

Husovým kolegou širšího rozhledu se jeví Křišťan z Prachatic, který se jako jeden z Václavových lékařů dozvídal řadu důležitých informací z první ruky a který zřejmě přes známé v královské kanceláři měl i možnost seznámit se s některými pozoruhodnými dokumenty. Jedním z nich byl písemný záznam proslovu, který si na počátku roku 1399 vyslanec francouzského krále Karla VI. Honoré Bonet připravil pro audienci u Václava IV. Není jisté, zda Bonet svůj dlouhý a nudný projev plný kazatelských klišé skutečně pronesl. Současníkům se zjevně jevil v lepším světle, neboť jinak by Křišťan z Prachatic nezadal opis vypůjčeného projevu mistru Janu Husovi. O této zakázce nemůže být sporu, protože Hus na konec opisu vlastnoručně připojil poznámku: „Psal M. Hus na příkaz M. Křišťana z Prachatic.“⁴¹

Připustíme-li, že Hus neopisoval text pouze mechanicky, pak se z něho musel dozvědět stručnou historii mnohaletého úsilí pařížské univerzity o odstranění schizmatu buď prostřednictvím koncilu, nebo vzájemnou dohodou soupeřících papežů. Jelikož se obě tyto cesty ukázaly být neschůdné, francouzský král po smrti papeže Klimenta VII. začal usilovat o vypovězení poslušnosti oběma papežům a o jejich následné odstoupení. Zatímco králové Kastilie, Navarry a Sicílie spolu s vévodou savojským tak po vzoru Francie již učinili, římský král se zatím k této výzvě nevyjádřil. Třebaže předchozí francouzská poselstva v Praze neuspěla, Honoré Bonet ve svém projevu vyslovil naději, že i český král dá přednost jednotě před rozkolem a že odmítne poslušnost římskému papeži Bonifáci IX. K tomu pak dodal, že francouzský král se svými spojenci nikdy římského papeže nemíní uzнат. Hus se díky přepisu dozvěděl o nejnovější francouzské iniciativě a bez ohledu na to, že si Václav IV. pro své vratké postavení v Říši nemohl dovolit římského papeže opustit, měl o čem přemýšlet.

III.

PRVNÍ PROZŘENÍ: WYCLIF

Mnozí světci a také někteří reformátoři přijali své role na pokyn shůry, většinou v podobě vize či zjevení. S tímto vyšším posláním se ujímal misijních úkolů i vizionář Jan Milč z Kroměříže, jeden z otců české reformace. Také přijímání laiků z kalicha, jež učinilo husitství husitstvím, údajně vděčilo za své opětovné zavedení noční vidině mistra Jakoubka ze Stříbra. U Husa o ničem takovém dlouho neslyšíme. Za své prozření spíše vděčil napůl rozumovému, napůl emotivnímu hloubání o své víře, vlastním životě a světě kolem něho. Zrál pomalu, to jen historikové, jimž učaroval, by rádi našli projevy dějinné výjimečnosti již v jeho mládí.

Myslitel, který Husovi „zvíklal hlavu“, nepatřil k jeho domácím předchůdcům. Byl jím Jan Wyclif, *doctor evangelicus*, jak tohoto oxfordského filozofa a teologa přezdívali jeho žáci a následovníci. První ohlasy jeho učení o svátosti oltářní pronikly na půdu pražské univerzity neobyčejně záhy, krátce poté, co bylo v březnu nebo dubnu 1381 v Oxfordu odsouzeno. Ve dvanáctičlenné komisi bylo šest mendikantů, tj. příslušníků žebravých řádů, jejichž generální studia měla mezi sebou navzájem čilé kontakty. Nejspíše touto cestou získal povědomí o nové herezi Mikuláš Biceps, lektor pražského generálního studia dominikánského řádu, který ještě v průběhu roku 1381 Wyclifovy bludy odsoudil. Biceps měl k dispozici hned několik Wyclifových spisů, které ho zřejmě natolik zaujaly, že se jimi zabýval i později. V Praze se nepochybně vědělo i o londýnském odsouzení Wyclifových bludných článků z roku 1382, jehož echo o tři roky později zaznělo v jednom z traktátů Jana z Jenštejna. Pražský arcibiskup rovněž rozpoznal nebezpečnost odsouzených tezí, jejichž autora bez váhání nazval „nejhanebnějším kacífem“.⁴²

Wyclifova eucharistická hereze byla neobyčejně závažné povahy, protože se týkala zázračné komunikace věřících se samotným Božím synem. Spornou, přitom vsutku podstatnou otázkou bylo, co se stává z hostie a vína po náležitě formulí posvěcení (konsekraci) z úst celebrujícího kněze. Církví uznávané pojetí hájilo úplné přepodstatnění (transsubstanciaci) chleba a vína v tělo a krev Ježíše Krista. Částečně byla v doktrinálních diskusích teologů tolerována i tzv. konsubstanciační teorie, podle níž se po konsekraci chleba i víno proměňují v tělo a krev Páně, aniž by však ztratily svoji hmotnou podstatu. Toto uchování podstaty, tzv. remanence, bylo sounáležitostí i třetí nauky, která hájila stanovisko, že hostie i víno se po konsekraci stávají pouhým znakem Kristova

těla a krve a že si tak obojí ponechává svou původní podstatu. Wyclif své pojetí několikrát změnil, než se na konci své akademické dráhy přihlásil k radikálnímu pojetí remanence v naposled uvedeném smyslu.⁴³ Právě toto pojetí bylo odsouzeno nejen oxfordskou komisí, ale i londýnskou synodou z května 1382, o něm také v prvním období české reformace a Husova působení bude především řeč.

Stále není spolehlivě objasněno, proč se zájem o Wyclifovo učení v Praze znovu objevil až po patnácti či dokonce více letech. Nesporně tu jako varování působilo odsouzení Wyclifových tezí univerzitním kancléřem Jenštejnem. Ostatně věc se tehdy týkala jen několika teologů, neboť Wyclifovým filozofickým traktátům, ač některé již tehdy byly v Praze známy, nebyla věnována pozornost. Přitažlivou novinkou se od počátku 80. let na artistické fakultě staly komentáře pařížského mistra Jana Buridana, jež vycházely z nominalistické filozofie Viléma Ockhama. Wyclif si tohoto pařížského kolegy vážil, přestože sám rozvíjel protichůdné novoplatonsky ovlivněné pojetí filozofického realismu. Věky trvající spor mezi realisty a nominalisty se točil kolem povahy všeobecných pojmů, jinak též všeobecnin, latinsky *universalia*, v Husově Praze dosáhl jedné ze svých vrcholných etap.

Ani filozofové si někdy nevědí rady, mají-li srozumitelně vysvětlit, oč ve sporu o univerzálie vlastně šlo. Vypomůžeme si proto ilustrativním vysvětlením, které předložil P. V. Spade. Představme si, že před námi leží na stole dvě naprosto shodné černé propisky. Kolik barev vlastně vidíme? Nabízejí se dvě odpovědi: pokud vidíme jen jednu, tj. černě ve dvou odlišných věcech, „věříme“ na reálně existující obecné entity (objekty či bytosti), a zařazujeme se tudíž mezi „realisty“. Naopak ti, co vidí přes jejich podobnost dvě černě, tj. jednu v první a druhé v druhé propisce, odmítají věřit v reálně existující pojmy. Obecné pojmy se vyskytují jako koncepty pouze v našem intelektu, jde tudíž o pouhá jména, latinsky nomina.⁴⁴ Nominalismus v tradičním pojetí je oprávněně spjat se skepticizmem, naproti tomu středověký realismus, který nelze směřovat s moderním racionalismem, převážně směřuje k metafyzickému pojetí základních i vedlejších otázek. Někteří historici středověké filozofie ještě mluví o tzv. konceptualismu. Toto pojetí společně s nominalismem popírá realitu univerzálií, avšak na rozdíl od něho připouští existenci společných konceptů. Zůstaneme-li u zmíněného příkladu, pak „čern“ a „propiska“ nepředstavují jen termíny stejně vypovídající o obou propiskách, ale i obecné koncepty „černě“ a „propisky“.

Ačkoli Wyclifova realistická filozofie sama o sobě nedávala nejmenší opodstatnění k jakékoli skupinové či národnostní identifikaci, na pražské univerzitě se téměř jednoznačně stala doménou mistrů a bakalářů domácího „národa“. Nemaou roli přitom sehrála výměna generací. Zatímco starší, nepřilíhli ještě početní mistři českého národa se spokojovali s tradiční výukou založenou na porozumění jednotlivým úsekům Aristotelových knih, jejich mladší kolegové

již dávali přednost komentářům vykládajícím látku pomocí disputací k vybraným otázkám. Tím se některé otázky jednak osamostatňovaly, jednak se stávaly koncentrovaným vyjádřením určitého filozofického stanoviska. To však ještě nevysvětluje, proč mladí domácí mistři z ničeho nic začali dávat přednost Wyclifovu realismu před většinovým nominalismem jejich německých kolegů ze tří „cizích národů“.

Naprosto spolehlivé vysvětlení zatím podáno nebylo. Soudí se, že jistou zásluhu na tom mělo augustinovské zaměření domácího duchovního klimatu, otevřeného emotivním reformním podnětům. Svou roli tu také sehrálo sílící etnické napětí, které na sklonku 14. století z Prahy stále více pronikalo na univerzitní půdu. Bylo-li tomu tak, k této reálné možnosti se ještě za chvíli vrátíme, nebylo by divu, kdyby domácí mistři právě ve Wyclifových filozofických spisech našli oporu pro formulaci vlastních stanovisek. Nejprve v neškodných školních disputacích, později též v pozorně sledovaných otázkách věrouky a politických či právních představ.

A opět to nebyl mistr Jan Hus, kdo pro svou generaci oxfordského filozofa objevil. Prvenství na půdě artistické fakulty zřejmě náleží jeho dvěma starším kolegům, Stanislavovi ze Znojma a Štěpánu z Pálče, kteří začali vykládat i obhajovat Wyclifovy filozofické spisy krátce před rokem 1398. Mistr Štěpán z Pálče, řečený Páleč, v řadě svých kvodlibetních i jiných kvestií srozumitelně vyznačil odlišnosti mezi trojím pojetím univerzálií, tj. mezi těmi, jež existují před věcí (*ante rem*), ve věci (*in re*) a po věci (*post rem*). Mistr Stanislav ze Znojma zase pronikl do subtilní látky všeobecnin natolik, že jeho velký traktát *O univerzáliích* (*De universalibus*) z doby před rokem 1400 byl jeho vydavatelem o pět století později mylně připsán samotnému Wyclifovi.⁴⁵

Jedním z důvodů, proč v Praze došlo k širší recepci Wyclifových filozofických traktátů až na sklonku 14. století, byl nedostatek jejich opisů. Mistři českého národa se proto rozhodli vyslat do Oxfordu jednoho ze svých studentů či bakalářů s úkolem pořídit nebo zakoupit kopie známých i dosud v Praze neznámých Wyclifových spisů. Nevíme s jistotou, kdo byl tímto úkolem pověřen, nejspíše Jeroným Pražský, v každém případě však nejpozději počátkem léta 1398 byl v Praze k dispozici soubor čtyř úplných traktátů tvořících jádro Wyclifovy filozofické nauky.

V pražském učeném světě Wyclifovy traktáty vzbudily značnou pozornost, takže jejich opis si chtěl opatřit i mladý mistr Hus, který, podobně jako jeho kolegové Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče, chtěl využít texty oxfordského profesora k výuce logiky na artistické fakultě. Zadat prepis nějaké písařské dílně si nemohl dovolit, proto traktáty vlastnoručně a dosti pohledně opsál sám. Času měl tehdy ještě dost, opis na 267 stranách velikosti 225 × 145 mm si vyžádal zhruba měsíc nepřerušované práce. Hus psal o prázdninách, jak plyne z explicitu posledního traktátu, shodou okolností *O (pravých) univerzáliích*, který dokončil

„v den sv. Jeronýma Slovana“ 30. září 1398. Husův vlastnoruční opis, který se dochoval v Královské knihovně ve Stockholmu pod sign. A 164, je vzácnou památkou české reformace také proto, že obsahuje jeho 23 osobitých glos. Dříve než si jich povšimneme, věnujme pozornost samotnému rukopisu.

Náhoda přece jen někdy badatelům přeje. Podařilo se totiž zjistit, že Husovou předlohou byl rukopis pražské Národní knihovny III. G. 10, jehož jedna část byla dokončena 29. května 1397. Hus pouze u vybraných traktátů změnil pořadí. Nejprve zařadil traktát *De tempore* o rozlišení obecného a jedinečného času, pak pojednání *O ydeách (De ydeis)* a o vztazích materie a formy (*De materia et forma*). Shodou okolností si své čtvrté místo uchovala *Replika o univerzáliích (Replicatio de universalibus)*, která byla v Praze mylně přiřítána rovněž Wyclifovi.⁴⁶ Traktát *O univerzáliích* Hus posunul na poslední místo asi záměrně, neboť předloha končila v polovině jedné věty z 9. kapitoly. Rukopisy se tehdy před svázáním skládaly ze složek čtyř až šesti listů, takže se snadno mohlo stát, že se zbytek traktátu na samostatné složce někam zatoulal. Právě z tohoto neúplného textu vycházel ve svém výše zmíněném výkladu Štěpán z Pálče.⁴⁷ Chybějící text tudíž nebyl v Praze roku 1397 ještě k dispozici, Husovi se však chybějících šest kapitol podařilo mezitím opatřit.

Ze zdánlivě zbytečných podrobností lze dále vyčíst, že Hus předtím Wyclifovy filozofické traktáty neznal, neboť jinak by necítil potřebu je emotivně glosovat. Z výuky na artistické fakultě byl samozřejmě s různým pojetím univerzálií a ydejí natolik seznámen, že mohl Wyclifovy formulace nejen ocenit, ale i vystihnout jejich účinek na pražské nominalisty. Hus text glosoval většinou na okrajích rukopisu, dvakrát však i přímo v textu na koncích kapitol. Glosy se lišily svou expresivitou. Některé měly povahu pouhého povzděchu či přání: „dobře bude, dá-li bůh“, „Bůh všudy“ nebo také „Amen, tak bůh daj!“. Jindy jde o běžné čtenářské poznámky typu „pomni“, „rozuměj“, „znamenaj, cos slyšal“, nebo „za zlatý stojí, cos slyšal“. Zdá se, že Hus si opisovaný text předčítal nahlas, jak bylo v jeho době obvyklé. Místy jako by měl obavy, co text může způsobit: „strach brachu“, „strach protivnosti“. Ke konci traktátu *O ydeách* si dokonce poznamenal: „nechvátaj non intelligentibus dávatí“. Ani snad není třeba příliš znát latinu, aby bylo zřejmé, co měl na mysli.

Ještě více, protože s bezprostředním zaujetím, se nám Hus přiblíží v expresivních poznámkách, v nichž Wyclifovi vyjadřoval svůj obdiv. Někdy tak učinil stručně, jedním slovem: „hrdina“, nebo „hurtík“ (ten, kdo jde na věc s hurtem), jindy celou větou: „Milý Wycleph, dajť bůh nebeské království!“ Tu a tam dával rovněž jadrně najevo, co ho právě napadlo: „tuto dadie Aristotylešovi v roh“, o kus dále pak „prdnu druží v roh“. Zatímco v prvním případě, jak se jazykovědci domnívají, šlo o otřesení důvěry v Aristotela, v druhém zase o zatroubení na roh k ústupu.⁴⁸ Budiž, i na roh je možné „prděti“. Celkem desetkrát se v glosách objevuje posměšné zvolání „haha“, vždy jen ve spojení s Němci. Jednou

dokonce Hus zašel hodně daleko, pokud bychom vzali jeho zvolání doslovně: „haha, Němci, haha, ven, ven!“. Pro ty, kteří by to měli Husovi za zlé, je po ruce ještě výklad, že obě slůvka je třeba číst „veň, veň“, ve staročestně znamenající „tak na ně!“⁴⁹

Jestliže jsme si dříve postěžovali, jak málo umíme o mladém Husovi říci, nyní ho máme v pouhých 79 slovech jako na dlani. Je-li doma, ve svém soukromí, myslí, mluví a píše česky, což zřejmě platilo i pro Křišťana z Prachatic, jemuž by jinak české narážky byly stěžejší srozumitelné. Co bychom dali za to, kdybychom měli obdobné důkazy pro Stanislava ze Znojma a pro jiné příslušníky domácího univerzitního národa, s jejichž mateřským jazykem si nejsme jisti. Husovo češství je již na počátku jeho profesionální kariéry reflektované, vyhraněné i vymezené, a to zprvu jen negativně, vůči Němcům, s nimiž přicházel do styku. Na univerzitě to zřejmě byli i ti němečtí a jiní cizí profesoři, kteří neměli o českých kolezích přílišné mínění. Neplatilo to jistě o všech, vždyť ani na druhé straně nebyl každý český mistr chloubou svého univerzitního národa. Hus se o tom později přesvědčí a nebude se stydět své starší mínění opravit.

Hus se nehlásil jen k svému češství, jisté povědomí měl i o své příslušnosti ke Slovanům. Vyplyvá to z tzv. kolofónu, závěrečného přípisu k poslednímu traktátu *O univerzáliích*. V češtině zněl asi takto: „Končí traktát O pravých univerzáliích ctihodného mistra Jana Wyclifa, svaté teologie pravého a velkého profesora, léta Páně 1398 v den sv. Jeronýma Slovana rukou Husa z Husince.“ Svatého Jeronýma, jednoho ze čtyř církevních otců a překladatele Bible do hovorové latiny, tzv. Vulgaty, Hus spolu s jinými učenici považoval pro jeho istrijský původ za geniálního Slovana a často se na něho později odvolával. Přesto není známo, že by navázal styky s benediktinskými řeholníky z kláštera v Emauzích, jimž se pro jejich znalost církevní slovanštiny přezdívalo „hlaholáši“.

Zatím zůstala stranou glosa, která v několika málo slovech shrnula, co si Hus o filozofii oxfordského profesora myslel: „Ó, Wyclef, Wyclef, nejednomu ty hlavu zvikleš!“ Trefný, asonancí obdařený výrok se Husovi zalíbil, neboť ho používal i později.⁵⁰ Zdálo by se, že našel svou svítící hvězdu a že ji bude sledovat. Nic takového, máme-li na mysli Wyclifovu nauku o univerzáliích. Hus jako by vystihl, že v tomto ohledu nebude stačit svým starším kolegům, Stanislavovi a Pálčovi, kteří se v subtilní a přeformalizované teorii cítili jako ryby ve vodě. Jeden z velkých znalců Husova díla, belgický benediktin Paul De Vooght, dokonce vyslovil mínění, že Hus se jen nepatrně podílel na filozofickém myšlení své doby, že se univerzáliemi nikdy ex professo ani nezabýval a že v pojetí všeobecnin měl nejblíže k umírněnému realismu. Skutečným učitelem filozofie Husovi prý byl Aristoteles v tomistickém rouchu, a proto také jeho pojetí obecné církve nemělo nic společného s Wyclifovým realismem. Hus podle De Vooghta nevedl zápas o filozofii, nýbrž o pravdy Evangelia.⁵¹

Učenému benediktinovi tu nešlo o zamlžení nauky českého reformátora, jak by se někomu mohlo zdát, nýbrž o nalezení vyššího principu Husova životního zápasu. I mistr se však ve svém rozmachu někdy utne. Stalo se to i Paulu De Vooghtovi? Vyrovnat se s jeho míněním znamená rozhlédnout se po časové ose našeho líčení mnohem dále, než kam jsme zatím dospěli. Jelikož však s několika menšími výhradami je možné přijmout vše, co Paul de Vooght s jemnou kritičností naznačil o povaze a významu Husovy filozofické činnosti, budeme mít alespoň možnost ji přehledně postihnout.

Navzdory učencům, kteří pro větší slávu vlastního národa usilovali objevit v Husovi velkého filozofa, nic nenasvědčuje tomu, že by právě on po sobě zanechal zvláště mimořádná filozofická díla. Jak tomu rozumět, když byl dlouholetým profesorem pražské artistické fakulty, jehož posláním bylo vykládat povinné i nepovinné knihy z více oblastí středověké filozofie? Tak jako dnes byla i v pozdním středověku naprostá většina vysokoškolských přednášek a cvičení učení pro studenty i jejich profesory. Jedni učili, druzí se učili. Mnoho vyučujících bylo povolanych, málo však vyvolených k tomu, aby se jejich učební texty staly vzorovými učebnicemi. I Praha měla krátký čas svého Jana Buridana, jehož pařížské komentáře kolovaly po celé akademické Evropě. Byl jím, či mohl jím být Jindřich Totting z Oyty, kdyby ho konzervativní národovec Vojtěch Raňkův z Ježova nevyhnal svými žalobami u papežské kurie do Vídně.

Většina děl středověké univerzitní učenosti měla podobu komentářů k Aristotelovým spisům. Řada přednášejících se přitom spokojovala jen s glosami a krátkými vysvětlujícími výklady k jednotlivým knihám. Daleko větší roli než dnes měla přitom mechanická paměť nahrazující učebnice, které studenti mohli zpravidla získat jen vlastnoručním opisem. Nejen v případě Husa, ale i naprosto většiny jeho kolegů se jejich komentáře a učební pomůcky nedochovaly.⁵² O Husově intenzivní pedagogické činnosti, kterou si přivydělával na živobytí, nemůže být přitom pochyb. Aby nezůstalo jen u obecného konstatování, postačí uvést několik údajů z děkanské knihy artistické fakulty. V letech 1398–1412, kdy v úředních aktech vystupuje jako *magister regens*, Hus promoval na třicet žáků,⁵³ třikrát byl zvolen členem zkušební komise při bakalářských a mistrovských zkouškách, dvakrát zastupoval svůj univerzitní národ ve zvláštních komisích, v zimním semestru 1401 a 1402 byl zvolen děkanem fakulty a konečně roku 1411 se úspěšně zhostil nevděčné role kvodlibetáře.

Lze zajisté namítnout, že někteří z Husových kolegů se rovněž upsali artistické fakultě tělem i duší a že rozsah jejich pedagogického působení byl ještě širší. Ojedinele tomu tak bylo, většina mistrů-regentů však pohlížela na artistickou fakultu jako na přechodný stupeň své kariéry. Vezmeme-li dále v potaz jeho kazatelskou činnost a průběžné studium teologie, Hus byl mužem nezdolné energie a přemíry zájmů, za což mohl platit jistou povrchností svých školských děl. To však spolehlivě nevíme!

Při rozsahu Husovy pedagogické činnosti překvapuje, že se nedochoval ani jeden jeho komentář k Aristotelovým spisům. Odpovědnost nelze svalovat jen na nepřítel doby a pozdější cenzuru, neboť šlo o spisy z hlediska protireformační katolické doktríny nezávadné. Přitom se rozumí samo sebou, že Hus musel řadu komentářů sestavit, upravit či přímo sepsat, neboť v tom právě tkvěla podstatná náplň působnosti mistra-regenta. Dvě indicie se zdají nasvědčovat, že Hus si podobně jako jiní jeho kolegové své povinnosti ulehčoval. Podle svědectví učeného jezuity Bohuslava Balbína chovala pražská univerzitní knihovna ještě v jeho době rukopis Husova komentáře k *Metafyzice* v podobě marginálních a interlineárních glos.⁵⁴ Šlo zřejmě o nejjednodušší typ komentáře, chvatně kompilovaný z jedné lekce na druhou.

Podobu glosy měly s největší pravděpodobností i nedochované dva komentáře, o nichž máme povědomí z nejstarších katalogů pražských kolejních knihoven. První záznam nalezneme v druhém abecedáriu knihovny koleje Národa českého ze 60. let 15. století: *Liber De anima per magistrum de Hussinec glosatus. Similiter et De generacione*.⁵⁵ Ne každý bude těmto knižním titulům rozumět, proto je třeba dodat, že jde o dva Aristotelovy spisy, *O duši* a *O vzniku (a zániku)*, s Husovými glosami. O Husově výkladu k souboru logických spisů zahrnovaných pod název *logica vetus* anebo *vetus ars*⁵⁶ můžeme zase soudit, že měl formu méně již obvyklého a přežívajícího typu soustavného výkladu textu. Tento Husův komentář *Super veteri arte* má v druhém abecedáři katalogu Rečkovy koleje signaturu M 77. Snad se ho podaří mezi stovkami anonymních spisů ještě zjistit, neboť známe jeho „kustod“, pár slov textu z předem určeného místa, podle něhož středověcí knihovníci rozpoznávali vlastnictví.⁵⁷

Naopak Husův výklad k Aristotelově *Fyzice* patřil k modernímu typu komentářů v podobě otázek, tzv. kvestií. Ve zmíněném již katalogu Rečkovy koleje z 60. let 15. století je záznam hned o dvou exemplářích. Prvý měl sign. G 12 a obsahoval vedle *Phisicorum Hus* i výklad Stanislava ze Znojma *O duši*. Druhý titul pod sign. G 16 zní *Disputata Hus super Phisicorum*, přičemž pod názvem *disputata* je třeba rozumět kvestie k disputaci (*questiones disputate*).⁵⁸ Snahy identifikovat tento Husův spis zatím nevedly k cíli. Je třeba toho litovat tím více, že právě kvestie k Aristotelově *Fyzice* obsahovaly otázky dotýkající se univerzálií. Profesor F. M. Bartoš, který se velice zasloužil o poznání pramenů české reformace, Husovi před lety připsal lekturu o přírodovědné sumě Alberta Velikého, o níž se domníval, že by mohla být totožná se zmíněnými kvestiemi k disputacím ve spise *Disputata super Phisicorum*. Tato možnost však z různých důvodů, které zde netřeba uvádět, nepřipadá v úvahu.⁵⁹

Hus sice nevěnoval přípravě svých univerzitních lekcí více času a umu, než požadovala běžná rutina, na druhé straně se však dokázal plně soustředit na úkoly, které bylo třeba řešit po reformě univerzity a odchodu cizích mistrů i studentů v roce 1409. Jedním z nich byla časově náročná příprava výroční disputace,

zvané kvodlibet, v lednu 1411. Pro tuto výroční slavnost, o níž později uslyšíme, Hus vypracoval řadu příprav i pro kvestie pojednávající o univerzálích. Mistr Prokop z Plzně dostal například otázku „Zda se naprosto nezbytně předem vyžaduje množství idejí pro množství stvořených věcí?“, Jeroným Pražský zase měl řešit problém spjatý s první příčinou.⁶⁰

Z mnoha disputací, které Hus podle statut musel během svého čtrnáctiletého působení na artistické fakultě absolvovat, se dochovalo deset kvestií, z nichž se jen necelá polovina váže k ryze filozofické výuce. S výjimkou dvou kvestií dosavadní bádání neshledalo v Husově pozůstalosti nic, co by jednoznačně prokazovalo Wyclifovo pojetí univerzálií. Starší z obou kvestií, kterou Hus přednesl snad již v roce 1397, se zabývá povahou první materie. Ačkoli Hus kdysi vlastnoručně přepsal celý Wyclifův traktát *O materii a formě*, obezřetně z něho použil jen jeden delší odstavec.⁶¹ Druhou otázkou, *Zda každé svědectví křesťanské víry je pravé a odpovídající zdravé mysli*, Hus diskutoval na teologické fakultě někdy v roce 1408. Snad i proto, že zápas o Wyclifa znovu na univerzitě zesílil, Hus se v přímé polemice s pražskými nominalisty přihlásil k jeho pojetí univerzálií. Za zmínku stojí, že se přitom opřel o argumentaci Stanislava ze Znojma.⁶²

Zbývá se stručně zmínit o dalších pramenech univerzitního původu, z nichž lze vystopovat Husovu filozofickou erudici. Jde tu v prvé řadě o jeho komentář k *Sentenciím* Petra Lombarda, který tvořil povinnou součást jeho studia na teologické fakultě. Hus zde mimo jiné uvádí tři známá stanoviska k univerzáliím a shoduje se s třetím, nepochybně Wyclifovým.⁶³ Na druhé straně se od oxfordského profesora poněkud odlišuje v pojetí ydejí. Jako drobnou ukázkou Husovy argumentace stačí uvést jeho definici dvou světů: „Svět smysly vnímatelný je rozdílný od světa pravzorového, který je jeho myslitelným, věčně existujícím vzorem; svět smysly vnímatelný je pak souhrnem veškerých stvořených věcí od začátku času až věčně do budoucnosti.“ Kdo by chtěl vědět více, musí se zahлубat do Husova komentáře.⁶⁴ I když se názory na toto Husovo dílo značně různí,⁶⁵ lze mít za to, že co do původnosti myšlenek příliš nevybočovalo z početné řady komentářů pozdní scholastiky. Bez podrobného studia komentářů Husových pražských kolegů jde však o pouhou domněnku.⁶⁶

Za dosavadního stavu bádání se zdá, že se Hus do polemiky o univerzálích se vlastními traktáty nezapojoval. Také snaha o vysledování Husova realismu mimo tradiční oblast scholastické výuky vyzněla pro mlhavost výchozích hledisek vesměs do prázdna. Nevyhraněnost „výstředního“ či „extrémního“ realismu, k němuž bylo Wyclifovo pojetí univerzálií přiřazováno, vedla a vede k tomu, že Hus je někdy považován za „umírněného“ realistu.⁶⁷ Poté, co Stanislav Sousedík zařadil mezi umírněné realisty i otce českých wyclifitů Stanislava ze Znojma, působí De Vooghtovy vývody méně provokativně, než tomu bylo dříve.⁶⁸

Pro zjištění povahy Husova filozofického realismu mají prvořadý význam ta místa z jeho spisů, jež se vztahují přímo k univerzáliím. Není jich mnoho, ale

také ne málo. Na čtenáři však musíme nechat, zda se spokojí se závěry autora výzkumu, neboť jinak bychom se ocitli uprostřed přediva odborné rozpravy plné latinských názvů a citací. Podle interpretace Paula De Vooghta Hus nehledal univerzálích, tj. rody a druhy, ani po věci, ani před věcí, nýbrž ve věci. Proto nutně byl jen umírněným realistou, neboť univerzálích „před věcí“ (*ante rem*) hájili tzv. výstřední realisté a univerzálích po věci (*post rem*) zase nominalisté.⁶⁹ Zdáni však klame: v pražském sporu o univerzálích na přelomu 14. a 15. století určující odlišnost mezi umírněnými a tzv. výstředními realisty nespočívala v tom, že by jedni zastávali univerzálích *in re* a druzí univerzálích *ante rem*, nýbrž v rozdílném pojetí univerzálií *in re*.

Jelikož však v Husových spisech je pramálo jednoznačných stop, je vhodné se zeptat, v čem podstatu sporu spatřovali pražští i zahraniční oponenti wyclifských univerzálií. Pražští nominalisté, kteří koncem 14. století měli na artistické fakultě značnou početní převahu, v určitém smyslu rovněž připouštěli univerzálích *ante rem*. Oporu měli ve svém duchovním praotci Janu Buridanovi, jenž musel připustit tzv. univerzálích prvotní příčiny (*in causando*), tj. nebe, anděly jako stvořené duchovní substance (*inteligencie*) a především univerzálích všehopříčinu – Boha. Tyto příčinné univerzálích *in causando* přijímal také Marsilius z Inghen, druhá autorita pražské nominalistické školy, a to vedle univerzálií jako mentálních termínů (*in predicando*). Oba, Buridan i Marsilius, však rozhodně spolu se svými žáky odmítali třetí modus, jímž v této trojčlenné klasifikaci byly univerzálích *in essendo*, v jejich reálném bytí.

A protože k těmto naposled uvedeným univerzáliím se hlásil i Hus, stojí za povšimnutí, že Marsilius rozlišoval dva výklady univerzálií *in essendo*, jeden Platonův (univerzálích existují odděleně od jednotlivin) a druhý Alberta Velikého i Tomáše Akvinského (univerzálích existují v jednotlivých věcech neodlučitelně od nich). Hus svými slovy říkal přesně totéž, co sám Wyclif v úvodu traktátu *O univerzáliích*, že totiž nejlepší ze všech je třetí cesta, podle níž každá univerzálích je současně v jednotlivině, i když mezi nimi je formální rozdíl. Hus tudíž nenásledoval aristoteliky tomistické školy, jak se domníval Paul De Vooght, nýbrž oxfordského realistu Wyclifa. Do pěti let to však bude jiný Wyclif, který Husa plně zaujme a pro něhož začne jeho srdce bít. Wyclifa filozofa vystřídá vykladač evangelia – *doctor evangelicus*.

IV.

1402: KAZATELEM V BETLÉMU

Čtrnácté století pro krále Václava IV. hůře skončit nemohlo. Co již v posledních dvou letech viselo ve vzduchu, stalo se v srpnu 1400 skutkem. Rýnský falckrabě Ruprecht III., řečený Klem, hlasem svým a hlasy tří dalších porýnských kurfiřtů nejprve sesadil z římského trůnu Václava IV. a sám pak o několik dní později zaujal jeho místo. Pro Jana Husa se tím nic nezměnilo. Budoucnost měl teprve před sebou a do nového století vstoupil s předsevzetím co nejdříve zajistit svoji existenci. Po čtyřletém působení na artistické fakultě již věděl, že univerzitní kariéru musí završit studiem na jedné ze tří vyšších fakult. Kdyby se rozhodl pro práva nebo medicínu, mohl začít se studiem mnohem dříve. Volba teologické fakulty předpokládala nejen titul mistra svobodných umění, ale i kněžské svěcení a prostředky k dalšímu mnohaletému studiu.

Hus se zřejmě pro církevní dráhu rozhodl mnohem dříve, a to nejen z existenčních důvodů. Během svého učitelského působení zjistil, že ho baví vystupovat na veřejnosti a že je rád středem pozornosti. Poněkud hlubší víru jsme u něho zaznamenali již v milostivém létě roku 1393. Jak dalece postoupil v jejím zniternění, neumíme spolehlivě říci. Jestliže dnes se mladíci rozhodují pro službu Bohu, bývá to z hlubokého náboženského prožitku. V pozdním středověku tomu tak být nutně nemuselo, protože pro řadu mladých mužů nebylo jiné volby než služba církvi. Již při vysvěcení na podjáhna Hus musel vědět, kam směřuje, neboť se tím vzdal ženitby. Jakmile tudíž dospěl do kanonického věku 24 let, předepsaného pro kněžské svěcení, již neváhal. Dne 8. dubna 1400 se nechal vysvětit na jáhna a do půl roku se stal knězem.

Samo svěcení ještě nezaručovalo zajištěnou existenci. K té bylo třeba tzv. obročí (*beneficium*), důchodu spojeného se svěceným církevním úřadem (*officium*), jakým například byla správa farnosti, oltářnictví, kazatelství apod. Podle církevního práva mělo být dokonce obročí nebo jeho příslib podmínkou vyšších svěcení. Žádné obročí Hus zjevně neměl, možná však získal příslib kazatelského místa u staroměstského kostela sv. Michala, jehož správcem byl v letech 1390 až 1406 Bernard, mnich kláštera křižovníků Božího hrobu v Praze Na Zderaze. Bohatá farnost dávala obživu devíti oltářníkům, střídníkovi, sakristiánovi a také kazateli. Právě kazatelské místo, jak se na základě neúplného soupisu tamějších duchovních zdá, mohlo být na počátku 15. století dočasně neobsazeno. Kdo Jana Husa farář Bernardovi doporučil, není známo, v každém případě příští vůdce české reformace zahájil svou kazatelskou dráhu v jeho kostele.

Nebyl by to Hus, kdyby hned na počátku svého kazatelství nevzbudil jistý rozruch. Nikoli snad přímo na kazatelně, nýbrž na faře, kde duchovní po dobrém obědě probírali ožehavou otázku, zda v hostii zůstává po konsekraci její hmotná podstata. Do debaty zasáhl i Jan Protiva z Nové Vsi, o němž ještě uslyšíme. Když se Husa snažil poučit výroky doktorů a zvláště sv. Řehoře, ten mu měl skočit do řeči slovy: „Co, Řehoř, ten *ioculator* (dnes bychom řekli bavič), který své výroky skládal v rytmech?“ Na Protivovu repliku, že svatá církev římská Řehoře uctívá jako nejsvětějšího doktora, Hus měl svěst řeč na platnost svátostných úkonů kněze, který není ve stavu milosti, tj. bez smrtelných hříchů. Hus se proti této výtce později bránil odkazem na záznamy promluv z prvního roku jeho kazatelského působení, v nichž lze jeho výroky ověřit. Mimo jiné uvedl, že sv. Řehoře nenazval iokulátorem, nýbrž „prlencem“, tj. skladatelem veršů a rytmtů, dokonce nejlepším ze všech, jak pro jistotu dodal. Slovo samo běžně vyznačovalo potulného pěvce, mělo tudíž přece jen trochu pejorativní smysl, jak lze doložit jiným výroky z Husova pozdějšího kázání.⁷⁰

V každém případě můžeme mít za to, že Hus svou kazatelskou dráhu započal roku 1401 v kostele sv. Michala a že již tehdy měl sklon k přímočarému, místy jadrnému vyjadřování. Díky téže pozdější žalobě se také dovídáme o Husově národnostním smyšlení, které dal nebojácně najevo v kázání u sv. Michala někdy mezi 15. červencem a 12. srpnem 1401, kdy Prahu oblehly vojenské sbory míšeňského markraběte Viléma I. a panské jednoty v čele s markrabětem Joštem. Hus tehdy podle vlastních slov z kazatelny vyslovil lítost nad mučenými a zabitými českými chudáky a postěžoval si, že Češi jsou ubožejší než psi a zmije, neboť na rozdíl od nich nehájí proti cizím vetřelcům své království, ačkoli k tomu mají spravedlivý důvod. K tomu ještě dodal, že Čechové by měli být nejen podle platných zákonů, ale i podle zákona božího a přirozeného práva první v úřadech svého království, tak jako jsou Francouzi první v království Francie a Němci první ve svých zemích. Vždyť Čech by uměl vládnout svým poddaným stejně dobře jako Němec Němcům. Což by Němci snesli, aby se Čech neznalý jejich řeči stal v Německu farářem nebo biskupem?⁷¹ Hus vyslovil to, co mnoha jeho českým posluchačům tanulo na mysli. Pokud si někdo myslí, že Hus měl být v tomto citlivém ohledu zdrženlivější, měl by si představit, co by říkal na jeho místě.

Hlavním Husovým působištěm stále ještě zůstávala pražská univerzita a její fakulta svobodných umění. Pro řadu životopisců byla volba Jana Husa děkanem této fakulty na období zimního semestru od 15. října 1401 do 23. dubna následujícího roku svědectvím výjimečných osobních kvalit tohoto poměrně ještě mladého mistra. Rozumí se samo sebou, že fakulta nechtěla mít v čele nedouka nebo nesnášenlivého kolegu. Na druhé straně nebylo o co stát, protože únavné plnění úředních povinností nemohl nejistý příjem z děkanských poplatků vyvážit. Statuta čelila malému zájmu o děkanský úřad vysokou pokutou jedné

kopy grošů, pokud by mistr zvolený většinou hlasů mistrů-regentů odmítl volbu přijmout. Pravidelné střídání děkanů podle univerzitních národů sice předepsáno nebylo, avšak právě Husovu zvolení předcházely děkanáty mistrů tří cizích národů. Bylo proto nasnadě, že by děkan pro následující semestr měl pocházet z korporace domácího národa. A protože starší mistři včetně Štěpána z Kolína, Jana z Mýta, Stanislava ze Znojma, Ondřeje z Brodu, Petra z Hradce i Štěpána z Pálče děkanský úřad již zastávali, přišla řada na Jana Husa.

Hned poté, co byl Hus 15. října 1401 zvolen, složil do rukou nejstaršího mistra (podle data promoce) přísahu, v níž se musel mimo jiné zavázat, že nepřivěsí fakultní pečeť k žádné listině bez souhlasu čtyř zvolených mistrů. Přítomní mistři regenti mu naopak slíbili zachovávat nařízení statut. Spolu s pečeti Hus převzal do úschovy univerzitní kalendář, statuta fakulty a Knihu děkanů. Úřední zápisy svého děkanátu začal psát, jak bylo zvykem, na novém listu. Nahlédneme-li do vzácně zachovaných fotografií zcizené Knihy děkanů, na první pohled je zřejmé, že Hus si dal se psaním zápisů i jmen záležet. Mimo jiné do Knihy děkanů zaznamenal, že při podzimních bakalářských zkouškách byl examinátorem a že na počátku roku 1402 zastupoval český národ v komisi pro magisterské zkoušky. Děkani bývali žádanými promotory. Bylo tomu tak i v případě Husa, neboť promoval tři mistry a jednoho bakaláře. Ještě před koncem svého období zapůjčil se souhlasem fakulty z jejího jmění 70 kop grošů koleji Václava IV. Dlužní úpis Hus předal svému nástupci Henningu z Baltenhagen, který ho uložil do fakultní pokladny. Tuto důležitou transakci děkan Henning později zapsal do jiného registru.

Vraťme se však k Husově souběžné kazatelské činnosti v kostele sv. Michala. Důchod tamějšího kazatele asi nebyl zvláště veliký, avšak ani zanedbatelný, neboť o dvě desetiletí později postačoval Husovu životopisci, mistru Petrovi z Mladoňovic. Proč zde Hus déle nevydržel, mělo zřejmě jiné příčiny. Ledacos nasvědčuje, že někteří příznivci Betlémské kaple, a jmenovitě kramář Kříž, nebyli příliš spokojeni s kazateli, jimž dali důvěru. První z nich, jímž byl pozdější Husův odpůrce Jan Protiva z Nové Vsi, se brzo stal vyhledávaným kazatelem, a snad i proto se ho vlivní odpůrci kaple obratně zbavili nabídkou zámožné fary v Jílovém u Prahy. Důchody tamní fary byly nejméně třikrát vyšší než příjem kazatele v Betlému, který činil bez 10 grošů 9 kop ročně. Počítalo se sice s tím, že tato částka může být zvýšena až na 20 kop, ne však více, aby kazatelé nedávali přednost bohatství před šířením slova božího.

Jan z Mühlheimu sice v zakládací listině kaple Betlémské vyhradil kramářovi Křížovi právo založit nadání pro druhého kazatele, ten však zřejmě svůj záměr odložil, když narazil na potíže s nominací staršího mistra Jana Štětkny. Tento cisterciák, údajný stoupenec Milíče z Kroměříže a podle Husa „výborný kazatel“, do Betlému pravděpodobně vůbec nenastoupil, protože se mu naskytlo místo kaplana na krakovském dvoře královny Hedviky. Bylo jistě jeho zásluhou,

že královna poskytla prostředky na zřízení koleje určené chudým litevským studentům, pro niž Kříž získal parcelu v blízkosti Betlémské kaple. Když nedlouho nato znovu obnovila svou činnost krakovská univerzita, správci nadace, mezi něž patřil Kříž se Štěknou, rozšířili počet kolejních míst pro dvanáct studentů bez rozdílu jejich původu. Kříž se nevzdal, a když mu záměr s druhým kazatelem nevyšel, využil dalšího svého práva a roku 1396 v Betlému založil oltář sv. Markéty a Kateřiny i jiných svatých panen, k němuž zřídil místo stálého oltářníka s ročním důchodem 8 kop grošů. Jeho prvním příjemcem a příštím Husovým podřízeným se stal kněz Matěj z Tučap.

Protivův nástupce, Husův učitel Štěpán z Kolína, měl v Křížových očích pro kazatelské působení v Betlému všechny předpoklady. Otázkou je, zda je pro zaneprázdnění jinými povinnostmi také mohl naplnit. Hned rok po svém nástupu byl na třífakultní univerzitě zvolen rektorem, povinnosti správce fary ve Vinařici mohl asi plnit jen s pomocí najatého kněze-střídáníka, nemluvě o tom, že nebydlel v domě kazatelů při kapli, nýbrž v Karlově koleji. Když v listopadu 1401 vyměnil faru ve Vinařici za úřad boleslavského arcibiskupa Olbrama ze Škvorce, takže za Štěpánovým odchodem z Betlému není nutné hledat jiné než osobní důvody. Jeho rozhodnutí nejspíše urychlily soudní spory se Zbyňkem z Čestinkostela, který si činil blíže neurčené nároky na Betlémskou kapli. Tak jako tak mistr Štěpán z Kolína na správu Betlémské kaple 8. března 1402 rezignoval.

Místo správce kaple nemohlo zůstat dlouho neobsazeno. Podle ustanovení zakladatele měli mu tři nejstarší mistři Karlovy koleje z českého univerzitního národa po poradě s purkmistrem Starého Města pražského navrhnout k výběru tři vhodné kandidáty. Zda se procedura nominace odehrála skutečně takto, nemůžeme s jistotou říci, právě tak se můžeme jen dohadovat, zda kramář Kříž zastával úřad staroměstského purkmistra právě v této době. Nepochybně to byl však on, kdo Janovi z Mühlheimu doporučil k prezentaci u generálního vikáře právě Jana Husa. Důvody byly nasnadě. Hus se již úspěšně uvedl jako kazatel u sv. Michala a o jeho vyhraněném, národnostně českém smýšlení se Kříž mohl přesvědčit při loňském setkání v domě Václava češíře.

Nezapomínejme, že vše se odehrávalo v prostoru Starého Města, kde každý byl všem na očích a kde se lidé potkávali stejně často jako v dnešním maloměstě. Tam i onde ovládala radnici místní elita, která někdy více, někdy méně dráždila opozici a chudinu nejen svým bohatstvím, ale i svým jazykem. Jakkoli v pražských městech bylo běžné slyšet němčinu, češtinu i latinu, schopnost dorozumění ještě neznamenala lepší vzájemné vztahy. O tom ještě uslyšíme více. Pro Husa byla podstatné, že ho generální vikář Ojif z Domanic 14. března 1402 ustanovil na žádost Jana z Mühlheimu rektorem kaple sv. Neviňátek, v lidové mluvě zvané Betlém.⁷²

Hus své příští působiště dobře znal, přesto se asi neubráníl jistému pohnutí, když do kaple poprvé vstupoval jako její nový správce. Budova nepravidelného zkoseného půdorysu se třemi vchody a dvanácti okny dostala rovný trámový strop, který uprostřed podpíraly dva dřevěné sloupy. Přístup na hranatou kazatelnu byl schodištěm z předsíně přilehlého domu kazatelů, který byl dokončen o něco později. V přízemí domu byla sakristie, v patře místnost pro oltářníka a obydlí správce. Kramář Kříž měl v kapli svou vlastní oratoř propojenou s jeho sousedním domem. Vedle studny se v kapli při stěnách nacházely tři oltáře, jeden hlavní, zasvěcený sv. Neviňátkům a dva vedlejší, zmíněný již oltář sv. Markéty, Kateřiny i jiných panen, a oltář apoštolů Matěje a Matouše.

Podle přání zakladatele kaple dostala název Betlém, znamenající „dům chleba“, v němž se lid měl sytit chlebem svatého kázání v českém jazyce. Povinností správce kaple bylo „na znamení zvonu kázat slovo boží obecnému městskému lidu v obecné češtině“, a to o svátečních dnech ráno i po obědě, v době adventní a postní jen ráno, vždy v obvyklých hodinách, jak bylo zvykem v jiných kostelích, aby se lid nadměrně nezdržoval od účasti na bohoslužbách ve svých farnostech. Toto ustanovení mělo uklidnit správce okolních kostelů, kteří žárlivě pohlíželi na možnou konkurenci. Z tohoto důvodu byli také správci kaple zavázáni vyplatit každého roku ve dvou termínech faráři z kostela Filipa a Jakuba 90 grošů jako odškodnění za újmu, která farní osadě údajně vznikla. Faráři, mistru Mikuláši Zeiselmeisterovi, se odškodnění zdálo nedostatečné, a proto Štěpána z Kolína požádal o dvojnásobek původní částky. Štěpán se odvolával na původní ujednání a dořešení sporu ponechal na svém nástupci. Hus se se svým bývalým kolegou z fakulty do roka dohodl a 1. dubna 1403 přistoupil na jeho požadavky. Mimo jiné se zavázal odevzdat polovinu legátů a odkazů, které by v závětech učinili osadníci Zeiselmeisterovy farnosti.⁷³

Také pře se Zbyňkem z Čestinakostela skončila nečekaně hladce. Tento zestárlý, životem již asi unavený kněz z Milíčova okruhu se z obavy před královou mocí vzdal svých údajných nároků na obročí v Betlémské kapli. Co za tím vězelo? Zásah dvora v Husův prospěch? Král Václav IV. byl zhruba týden předtím, 6. března 1402, po druhé zajat bratrem Zikmundem, jeho uvěznění se však tajilo, takže Zbyňkovy obavy zřejmě měly jiný důvod, který přímo s panovníkem nemusel mít nic společného. Václav IV. sotva také v této době o začínajícím kazateli věděl, jeho vlivní dvořané a spojenci ho však již znali a za daných okolností mohli jednat na vlastní pěst. V tomto ohledu se nemusíme jen domýšlet, protože máme k dispozici originální notářský zápis z 28. června 1403, který dokládá Husův vztah k Bratrstvu s obručí a kladivem, jež mělo úzkou návaznost na králův dvůr.⁷⁴

Převzetím místa správce a prvního kazatele Betlémské kaple se Husovo existenční zajištění dosti zlepšilo. Nyní již nemusel tak úzkostlivě počítat, zda bude

mít na chleba a na pivo. Roční důchod ve výši 9 a časem až 20 kop grošů mu stačil k důstojnému živobytí, zvláště když k tomu přičteme i taxy z univerzitních přednášek a zkoušek. Husovi však také přibyly povinnosti, které dříve neměl. Pravidelný důchod plynul z poddanských dávek, které bylo třeba vybírat. Pro zajištění správce Jan z Mühlheimu kapli zprvu odkázal roční důchod 8 kop a 50 grošů na svém zboží v dnešním Červeném Újezdu blízko Unhoště, tedy v poměrné blízkosti Prahy. S vybíráním úroků měl zřejmě Jan Protiva potíže, a proto přivítal, když v květnu 1395 Jan z Mühlheimu směnil platy z Újezdu za platy ve stejné výši na celé vsi Přerovu. Jan se přitom zavázal předávat plat Protivovi a jeho nástupcům ve dvou ročních částkách, polovinu na sv. Havla a druhou na sv. Jiří. Kdyby se tak nestalo, mohl Protiva a budoucí kazatelé vybírat z téže vsi platy o třetinu vyšší jako pokutu, z níž by pokryli své zvýšené náklady.⁷⁵ Když Hus později psal a kázal o živitelích společnosti, znal sice jejich strasti, neměl však nejmenšího důvodu požadovat pro ně zrušení poddanských dávek, neboť by neměl z čeho žít.

Jelikož se očekávalo, že čeští věřící budou na kapli pamatovat obětmi, tj. obětními příspěvky, peněžítými odkazy i jinými dary, prozíravý zakladatel chtěl zamezit pokušením, jimiž by „lakota, matka hříchů“ mohla některého správce přivést k hříšnému pádu. Z tohoto důvodu přikázal ukládat tyto peníze do zvláštní pokladny se třemi zámky, k nimž první klíč měl opatrovat kazatel, druhý tři nejstarší kolegiáti českého národa z Karlovy koleje a třetí sám patron nebo jím pověřená osoba. Pokud uložených peněz nebylo třeba na opravu nebo vylepšení kaple, bylo možné je půjčovat. Překvapuje, jak čile si Hus v tomto ohledu počínal. Již v červnu 1402, tři měsíce po svém jmenování do Betlémské kaple, půjčil spolu s klerikem Janem Žídkem 10 kop grošů jistému Habartovi z Chrasti, jeho choti a jejímu synovi z prvního manželství. Šlo o krátkodobý úvěr splatný do 15. srpna, ještě v prosinci 1403 však z dluhu nebylo nic splaceno a na poslední splátku si museli oba věřitelé počkat až do května 1407.⁷⁶

Podobných transakcí lze doložit více. Nikdy se sice nemluví o úroku, ten však byl do výše 10 % považován za přípustný a legitimní. V případě Husa jde o citlivou otázku, nelze však zapomínat, že kdekdo se mohl ocitnout v peněžité tísní a potřeboval pak pomoci. Stávalo se to i Husovu blízkému příteli Štěpánu Pálčovi. Hus se již 7. června 1402 zaručil za jeho dluh ve výši 7 kop a 50 grošů, jako ručitel mu vypomohl také v únoru 1407. V jiných případech Hus jako vážená a známá osoba byl vykonavatelem závěti nebo jiných pořízení právního rázu. Mimo jiné měl dohlížet na řádné odvádění ročního důchodu jistému žákovi Janovi, pouze však tehdy, bude-li řádně studovat. Pokud by tomu tak nebylo, Hus měl spolu s dvěma mistry plat obrátit na zbožné účely. Při těchto jednáních u veřejných notářů, na konzistoři či soudech Hus přicházel do styku s pestrá škálou jeho současníků, počínaje sedláky přes ševce, pekaře a jiné řemeslníky až k farářům a vysoce postaveným duchovním.

Znovu musíme líčení Husových osudů přerušit. Bude se to stávat co chvíli, neboť betlémská kazatelna se rychle stávala veřejným médiem ovlivňujícím tu více, tu méně život metropole. Opačně zase poměry a zvraty na královském dvoře, v arcibiskupově konzistoři, na Staroměstské radnici nebo na univerzitě měly stále častěji zasahovat do Husova působení, a co chvíli ho stavět před odpovědná rozhodnutí. Rok 1403 byl z tohoto hlediska mimořádně bohatý na závažné události. Hned na začátku roku se pražskému vojsku vzdala Kutná Hora, jež zůstávala věrna zajatému králi, a spolu s jinými jeho stoupenci vyhlásila metropoli nepřátelství. Pro složitost tehdejších poměrů je příznačné, že ve staroměstské radě dosazené králem Zikmundem zasedal kramář Kříž a v radě následující pak jeho syn Vacek. Kříž neměl důvodu vystupovat proti legitimnímu králi, který mu, pokud je známo, všechny záležitosti týkající se Betlémské kaple potvrdil. Chtěl snad udržet za každou cenu místo v radě pro českou stranu? I tuto pro něho delikátní situaci Hus musel mít na paměti, zvláště když se Zikmund během roku několikrát objevil v Praze.

Pohnutým obdobím procházelo i pražské arcibiskupství. Necelé tři měsíce po nominaci Jana Husa za správce Betléma zemřel počátkem května 1402 metropolitou Olbram ze Škvorce. V době nepřítomnosti zajatého krále v zemi pražská kapitula zvolila 26. července za jeho nástupce mnohoobročníka a dlouholetého generálního vikáře Mikuláše Puchníka, jenž se v březnu 1393 stal vedle Jana z Pomuku bezmála druhou obětí Václavova mučení. Papež Bonifác IX. Puchníka jmenoval arcibiskupem z vlastní moci, a přestože ten již 19. září zemřel, tvrdě vyžadoval zaplatit všechny taxy. Tento křiklavý projev papežského fiskalismu se nepodařilo utajit a Hus ho vcelku právem kritizoval ve svém pozdějším traktátu *O svatokupectví*. Pražská kapitula nominovala na uprázdněný stolec šestadvaceti-letého mělnického probošta Zbyňka Zajíce z Házmburka, příslušníka váženého panského rodu. Mladý arcibiskup, jenž až do té doby častěji držel v ruce meč než Bibli, se poněkud překvapivě přiklonil k Václavově válečné frakci, a proto Zikmund obrátil a začal prosazovat nástupnictví svého spojence, neméně bojovného litomyšlského biskupa Jana Železného. V Římě bylo však již rozhodnuto, takže pražským arcibiskupem zůstal Zbyněk Zajíc z Házmburka.

Nejisté poměry, zajetí krále a spory o arcibiskupství přály agilní skupině německých teologů a mistrů, kteří v tiché dohodě se stejně smýšlejícími staršími kolegy z domácího národa usilovali zabránit dalšímu šíření Wyclifovy nauky. Němečtí mistři měli k tomu ještě jeden důvod, který záhy již nešlo utajit. Zápas o Wyclifa stmeloval mladší české mistry a dodával hlubší náplň jejich národnostně emancipačnímu úsilí na univerzitě i v pražských městech. Ostře polemiky o univerzálí, v nichž na české straně měli hlavní slovo Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče, zatímco na opoziční straně si neméně zdatně počínali Jan Arsen z Langenfeldu a Jan z Münsterberku (Ziębice), šíření Wyclifova učení ještě více napomohly. Proto akademicky vedenou diskusi měly

vystřídat výslechy a postihy na základě vybraných tezí z Wyclifových spisů, které konzistoři předložil dominikán Jan Hübner.

Část práce za Hübnera vykonala londýnská synoda z roku 1382. K jejím 24 bludným článkům vybraným z Wyclifových děl Hübner dosti ledabyle připojil 21 dalších, poněkud zmatených a zčásti nepřesných výroků, které s předchozími vytvořily jeden celek. Hübner předložil články kapitule, jež se vyhnula přímé odpovědnosti tím, že prostřednictvím oficiála Jana Kbelu a bechyňského arcijáhna Václava Nose požádala o dobrozdání univerzitu. Od této chvíle byla již další reže v rukou rektora Waltra Harrassera, člena bavorského národa. Na schůzi všech mistrů, kterou svolal na 28. května 1403 do velké síně Karolina, přikázal notáři přečíst oba zatím oddělené soupisy článků a vyhlásil k nim diskusi. Ta byla vskutku bouřlivá a plná emocí. Senior českého národa Mikuláš z Litomyšle kolegovi Hübnerovi vyčetl, že řadu článků v druhém soupisu vybral neprávem a chybně. Hus se k němu připojil slovy, že „takoví padělatelé knih by měli být upálení“, jak se krátce předtím v Praze stalo dvěma padělatelům šafránu. Mistr Pálec hodil před rektora na stůl jeden z Wyclifových traktátů, o němž prohlásil, že ho chce proti komukoli hájit. Stanislav ze Znojma zase Wyclifa vychválil tak troufale, že někteří němečtí mistři pohoršeně opustili shromáždění. Ani poté však čeští mistři nic nezmohli. Po hlasování rektor Harrasser vyhlásil vůli většiny, aby žádný člen univerzity odsouzené Wyclifovy články ani veřejně, ani potají nevyznával, nekázal a netvrdil, a to pod trestem porušení přísahy. De facto i de iure tak visela nad každým, kdo by usnesení nedodržel, hrozba vyloučení z univerzitní obce a případně též exkomunikace ze strany církevních úřadů.⁷⁷

Zdálo se, že formující se univerzitní opozice na půdě domácího národa ztratila možnost dalšího rozvoje, zvláště když byl 23. června za vedoucího výroční disputace v lednu 1404 provokativně zvolen právě mistr Jan Hübner.⁷⁸ Sotva však započal nový školní rok, situace se dosti výrazně změnila. Zikmundův odchod do Uher v druhé polovině července oslabil v Čechách jeho panské i jiné spojence a vojenské úspěchy Václavových straníků pohnuly poměry i v kapitule a konzistoři. Nový arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka se na konci léta ujal úřadu a hned poté, aby dal najevo, kdo je v arcidiecezi skutečnou hlavou, svolal svoji první synodu.

Statuta, která arcibiskup vyhlásil na synodě 18. října 1403, naznačila, že mu jde o upevnění kázně jednak v oblasti liturgie a také ve sféře církevní politiky. Místy se zdá, jako by se radil s reformně naladěnými českými mistry. Pod pokutou 15 grošů mimo jiné všem klerikům zakázal nosit roucha nápadná luxusním provedením, délkou nebo módními výstřelky. Všichni klerici, faráři a kněží se dále měli vyvarovat hazardních her, pobytu v krčmách i jiných nepravostí. Všelijaké pokoutní sbírky mimo Prahu byly odvolány a faráři měli svým věřícím zakazovat poutě k zázračné borovici u Mnichova Hradiště. Řada článků měla vysloveně

politický ráz. Jedna ze tří zpívaných mší, které faráři dostali za úkol odsloužit do počátku adventu, měla být prosebnou přímluvou za šťastnější úděl Českého království a za osvobození krále Václava IV. Králova spojence, mladšího markraběte Prokopa, nový arcibiskup zbavil exkomunikace, do které naopak uvrhl svého konkurenta, litomyšlského biskupa Jana Železného.⁷⁹

Arcibiskupovy přímluvy asi pomohly, neboť králi se za pomoci přátel podařilo již 11. listopadu 1403 z Vídně uprchnout. Až do počátku prosince se Václav pro jistotu zdržoval na Karlštejně. Správy země se oficiálně ujal teprve po příjezdu do Kutné Hory, nejzávažnější změny ve složení zemských úřadů a pražských rad provedl v lednu a únoru následujícího roku. Ze všech těchto orgánů zmizeli exponenti Zikmundovy politiky, z významných pánů především Jindřich z Rožmberka a Ota z Bergova. Mezitím papež Bonifác IX. uznal volbu Ruprechta III. Falckého římským králem, čímž Václavovi uvolnil ruce v církevní politice.

V.

S ARCIBISKUPEM ZA ZÁDY

Seznamujeme-li s počátky české reformace, nemůže nám uniknout, že volání po nápravě pokleslých mravů a po obnově evangelijních principů ve společnosti i v církvi samotné zaznívalo z mnoha stran. Proč tedy v Čechách nedošlo ke spojení jednotlivých proudů v mohutnější tok? Jednou z překážek byly rozdílné „jazyky“ a národnostní předsudky s nimi spojené. Svou roli sehrály i odlišné generační postoje. Starší nerozuměli mladším a naopak. V neposlední řadě pak mezi služebníky církve byla většina těch, kteří si žádné změny nepřáli, ať již šlo o konzervativní mnohoobročníky či o plebány žijící pohodlným nebo pohoršlivým životem.

Nastoupením Zbyňka Zajíce z Házmburka na stolec pražského arcibiskupství jakoby začala nová doba. Úsilí o jistou duchovní obrodu diecéze nemělo zůstat jen na papíře synodálních příkazů z 18. října 1403. Na další synodě z 15. června 1404 arcibiskup svůj postoj přitvrdil. Všichni kněží, jichž se to týkalo, měli pod trestem vězení a klatby propustit souložnice, děkani dostali za povinnost ohlašovat korektorům faráře svatokupce, lichváře a cizoložníky, od farářů se zase požadovalo, aby udávali své provinilé vikáře.⁸⁰ Udavači mohli projevit svůj reformní zápal. Šlo však o dvousečnou zbraň, jak reformátoři záhy poznali na vlastní kůži. Ostatně, kdo by odolal svodům zakázaných tanců a hospodského popíjení? V dobré snaze, leč s malým úspěchem, arcibiskup také horlil proti vymáhání peněžitých i jiných darů při zpovědích a pohřbech. V tom všem se shodoval s postoji univerzitních reformistů, jmenovitě Stanislava ze Znojma a Jana Husa.

Slibnou pro reformní stranu se jevilo i Zbyňkovo spojenectví s králem, který ho na konci května 1404 před svým odjezdem do Vratislavi jmenoval jedním ze čtyř zemských správců. Zbyněk, jak bylo jeho zvykem, si počínal rozhodně a během několika málo týdnů se vojensky vypořádal s družinou loupeživého rytíře Jana Zúla z Ostředka. Vzápětí, bylo to 9. července, dopadl na celou padesátičlennou bandu tvrdý trest smrti oběšením. Na šibeniční vrch u Prahy Zúla a jeho druhy doprovodil betlémský kazatel Jan Hus. Zda to bylo z jeho vůle, nebo na arcibiskupovu žádost, není známo. V každém případě se záhy rozkřiklo, že Hus přiměl Zúla k veřejnému pokání. Nebylo by divu, kdyby v něm tato událost posílila misijní sebevědomí. Někdy v létě roku 1406 se znovu pokusil přimět urozeného hříšníka k pokání, tentokrát pana Jana Chudobu z Wartenberka a na Ralsku, jemuž písemně připomenul jeho slib, že přestane loupit. Zda uspěl, nepodařilo se zjistit.⁸¹

O několik měsíců později, 1. prosince 1404, arcibiskup Husa pověřil kázáním na paměť Karla IV., které se pravidelně konalo ve výroční dny císařovy smrti. Byla to pocta svého druhu, neboť Hus v kostele sv. Havla kázal shromážděnému duchovenstvu a univerzitním kolegům. Pro svou promluvu si zvolil téma z epištoly sv. Pavla k Římanům 13, 12–13: „Odvrhněme skutky temnot a oblečme se v odění světla.“ Vítězství ctností nad hříchy brání ti kněží, kteří dávají přednost smilstvu, pokrytectví i lakotě, a kteří tak pro své svatokupectví a mnohoobročnictví nedojdou spásy. Nic nového pod sluncem, řekli bychom, kdyby Hus nepodráždil své posluchače tvrzením, že většina duchovních je stížena svatokupeckým kacírstvím.⁸² Hus zřejmě měl k ruce Wyclifovy homilie na tutéž epištolu, byl to však on, kdo tu poprvé, zatím nesměle, zatroubil na reformní polnici.

Mezi svatokupecké praktiky náležely i podvodné triky se zázraky, které měly vylákat z poutníků peníze. Takto si asi chtěli pomoci zadlužení cisterciáci z Mnichova Hradiště, když svolávali poutě k jakési zázračné borovici. Podvod s důvěrou věřících byl v tomto případě tak průhledný, že arcibiskup Zbyněk tyto poutě zakázal již na své první synodě v říjnu 1403. Na synodě v červnu následujícího roku arcibiskup zákaz zopakoval a rozšířil ho i na poutě k hoře Blaníku, kde jistý laik zjistil údajné hroby sv. apoštolů Petra a Pavla. Kdokoli by k tomuto posvátnému místu přinesl dva tři kameny ke stavbě kostela, měl mít tolik zásluh, jako kdyby vyslechl stejný počet mší.⁸³ Obě poutní místa spadala do kompetence pražského metropolitů, jinak tomu však bylo v případě poutí do braniborského Wilsnacku, malé osady patřící ke statkům biskupa v Havelberku. Když tamější kostel při přepadu jednoho loupeživého rytíře v roce 1383 vyhořel, jeho farář údajně ve spáleništi našel tři neporušené, krví zabarvené hostie. Zázrak byl na světě a s ním i příslib rychlé obnovy kostela. Havelberský biskup neváhal, rychle získal doporučení sousedních kolegů a již o rok později papež Urban VI. udělil poutníkům do Wilsnacku plnomocné odpustky.

Nedůvěryhodnost, někdy přímo absurdnost množících se zázraků sice neodrazovala těžce nemocné věřící, kteří se chápali každé naděje, byla však z různých důvodů trnem v oku řadě teologů. Jedním z nich byl bývalý pražský profesor, později rektor heidelberské univerzity a biskup ve Verdenu Konrád Soltau († 1407). Jeho kritika lživých zázraků dosvědčuje, že některé reformní ideály měly širší podhoubí. Z toho však ještě nelze vyvozovat snahu táhnout za společný provaz, vždyť právě Soltau byl jedním z agilních osnovatelů sesazení Václava IV. z římského královského trůnu.

V pražské veřejnosti vzbudil rozruch zejména příběh zámožného měšťana Petříka z Cách, jenž před svou poutí „k svatě krvi“ nechal zhotovit stříbrnou ruku jako obětní dar za očekávané uzdravení své choré ruky. K tomu nedošlo, Petřík se však nedal odradit, dále ve Wilsnacku čekal na zázrak, a tak mohl veřejně usvědčit ze lži kazatele, který lidu vykládal, že stříbrnou ruku věnoval za své zázračné uzdravení. Tento a jemu podobné případy přiměly arcibisku-

pa Zbyňka sestavit tříčlennou vyšetřovací komisi, do níž vedle Stanislava ze Znojma jmenoval Jana Husa. Třetím členem snad byl Štěpán z Kolína. Komise shledala zkoumané zázraky jako neprůkazné či podvržené, a proto doporučila arcibiskupovi, aby zakázal i poutě do Wilsnacku. Na synodě 15. června 1405 se tak skutečně stalo.⁸⁴

Zdá se, že se arcibiskupovy zákazy některým duchovním nezamlouvaly. Část z nich v tvrdé kritice zakořeněného svatokupectví viděla úhonu vlastní praxe, jiní měli námitky teologické povahy. Proto nejprve Stanislav ze Znojma a po něm i Jan Hus na univerzitě ohlásili své disputace k ožehavým tématům. Stanislav si položil otázku „Zda maso nebo krev Ježíše Krista ve své vlastní formě, vcelku nebo v nějaké jejich části, jsou viditelně přítomné na zemi?“ Nejprve uvedl šest důvodů pro kladnou odpověď, ty pak do jednoho vyvrátil a dospěl k závěru, že se tělo a krev Páně takovým způsobem v pozemském světě nevyskytuje.⁸⁵ Hus ve své disputaci mířil k stejnému problému oklikou. Oslavil Kristus skutečně, ptá se, všechnu svoji krev, která z něho unikla, v témže těle v hodině jeho vzkříšení? Nejen všechnu krev, ale i každý vlas, zní jeho odpověď, a proto věřící nemají nic, co lze spatřit na světě, uctívat jako Kristovu krev nebo jeho vlas. Husova kwestie s připojeným traktátem záhy vešla ve známost i za hranicemi Čech.⁸⁶

Této scholastické argumentaci bylo obtížné porozumět, a proto se Hus rozhodl osvětlit své pojetí v samostatném latinském traktátu *O krvi Kristově*. Zde již míří k podstatě, zmiňuje svůj podíl v šetření wilsnackého zázraku, široce se rozepisuje o jiných podvodech tohoto druhu, mluví o jejich nepřipustnosti a chválí arcibiskupa za jeho synodální příkazy. Historik se zde dozví ledacos zajímavého. Hus věděl o podvodných zázracích v Boloni, Uhrách, krakovské diecézi, ale také v Chrudimi a Kutné Hoře. A opět, ne každý se chtěl vzdát víry v pravost mléka Panny Marie nebo části Kristovy předkožky. Husův traktát se dochoval v úctyhodném počtu dvanácti rukopisů, ještě větší ohlas však měly v pražské veřejnosti barvitě příklady z betlémských kázání.

Arcibiskup Zbyněk stále ještě oběma reformním mistrům důvěřoval. Stanislav ze Znojma pověřil kázáním na svatovítské synodě 14. června 1405, Janu Husovi se dostalo obdobné pocty na dalším shromáždění kněžstva svolaném na svátek sv. Lukáše 18. října. Zatímco Stanislav se zaměřil na kritiku smilníků, „tyranů“ a svatokupců v kněžských sutanách, Hus hned v úvodu svého kázání na slova evangelia sv. Marka 12, 30 „Miluj pána Boha svého“ představil svoji adaptaci Wyclifova pojetí obecné církve jako pospolitosti předurčených ve smyslu mystického těla Kristova, která se dělí na tři části, církev vítěznou v nebi, spící nebo trpící v očistci a pozemskou bojující, rovněž rozčleněnou na tři složky. První, nejnižší, tvoří lid žijící z poctivé práce, druhou představují světští páni a třetí, tu nejlepší, kněží, pouze však ti, kteří naplňují boží zákon. Nejednoho historika zarazilo, jak svobodně tu Hus mohl duchovenstvu hlásat nauku

převzatou z Wyclifova spisu *O církvi* a jeho *Dialogu*, nauku, za niž mu krátce na to budou hrozit církevní tresty. V složitém předivě úvodních triád teologického členění církve mohla jediná zmínka o predestinovaných snadno zaniknout, nehledě na to, že těžiště Husova kázání rovněž spočívalo v kritice morálních přestupků duchovenstva.⁸⁷

Snad ještě v roce 1404, spíše však až v roce následujícím, Hus ukončil první, zhruba pětiletý cyklus studia na teologické fakultě. Pokud student uspěl u náročných zkoušky, stával se z něho bakalář prvního stupně, tzv. *cursor*, jemuž fakulta určila k učebnímu kurzu jednu nebo více biblických knih. Husovi byla uložena exegeze sedmi tzv. kanonických epištol, do nichž náležely listy sv. Jakuba, sv. Petra, sv. Jana a sv. Judy. Raději se neptejme, k čemu tyto výklady Bible byly, neboť často v nich šlo o učenécké rozumování o nerozumném. Tak tomu je dodnes, a přesto to považujeme za nezadatelné právo teologů bez rozdílu vyznání. Ostatně jiní exegeti takto po staletí zkoumají Dantovu *Božskou komedii*, Petrarkovy verše či Shakespearovy hry. Nejen v případě tohoto Husova kursu, ale i jeho jiných dochovaných teologických děl je historik na rozpacích, co vše má z nich čtenáři zprostředkovat. Zsvěcených rozborů, o něž by se bylo možné opřít, nebývá mnoho. Ty z evangelických kruhů bývají většinou apologetické, katolické naopak dosti kritické.

Nejednoho ctitele Husova odkazu zaskočilo, že spisy spojené s jeho studiem na teologické fakultě jsou dosti bezzubé a že takřka nikdy se v nich přímo neodkazuje na Wyclifa. Řekněme si již nyní zcela otevřeně, že právě hledání spojitosti mezi Husem a Wyclifem tvoří páteř značné části odborného bádání. Není ani divu, že tomu tak bylo a stále je. Hus bude v Kostnici souzen především za šíření Wyclifových tezí. Kromě toho ze strany historiků a teologů, pro něž Hus byl nepřijatelným českým kacířem, bylo vynaloženo nemálo úsilí dokázat jeho nepůvodnost, ne-li přímo doslovnou závislost většiny jeho spisů na Wyclifovi. Naopak ctitelé Jana Husa se snažili Wyclifův vliv omezit a položit důraz jednak na Husovy předchůdce, jednak na samostatné rozvíjení myšlenek oxfordského reformátora.⁸⁸ Dnes se již otázka epigonství nahlíží z hlediska středověké učenosti, v níž právě citace autorit hrála prim. Původních myšlenek nebo koncepcí bylo v pozdním středověku poskrovnu i z toho důvodu, že církevní instituce bedlivě střežily nedotknutelnost dogmatu.

Když Hus dokončil ještě další učební kurs, v němž vyložil desítku žalmů (109–118), čekaly na něho prubířské úkoly každého teologa, tj. komentář ke čtyřem knihám *Sentencií* Petra Lombarda. V čem spočívala závažnost těchto *Sentencií*, jimiž se musel každý graduovaný teolog po dva roky zabývat? Pařížskému scholastikovi a posléze i biskupovi Petrovi z Lombardie (†1160) se totiž podařilo systematicky uspořádat celou teologickou nauku pro účely vysokoškolské výuky. V první knize pojednal o sv. Trojici, v druhé o stvoření světa a člověka, ve třetí o Kristu a ve čtvrté o svátostech. Lombardus ve svém díle nejen shromáždil

příslušné výroky Bible, církevních otců i jiných autorit, ale i naznačil možné vysvětlení rozporných stanovisek. Právě nabídkou dalších možných řešení Lombardovy *Sentence* upoutaly všechny velké teologické myslitele od Alberta Velikého přes Viléma Ockhama až k Martinu Lutherovi.

Hus započal svůj výklad *Sentencií* na podzim 1407 slavnostní disputací (tzv. *principium*) se čtyřmi bakaláři teologie, kteří s ním souběžně studovali, a jimž se proto říkalo „konkurenti“. Fakulta mu za oponenty ustanovila dva „světské“ bakaláře, Štěpána z Pálče a Slezana Mikuláša Stoera, a dále dva řeholníky, dominikány Jana z Hory a Petra Mangolda. Při principiu v druhém roce z nich zůstal jen Jan z Hory, nově pak přibyl Jan ze slezského Frankensteinu (dnes Zabkowice Śląskie) a cisterciák Matouš ze Zbraslavi. S výjimkou Štěpána z Pálče šlo o domácí a slezské Němce, kteří měli k reformním snahám odtažitý, ne-li přímo odmítavý vztah. To je třeba mít na paměti právě tak jako veskrze konzervativní zaměření profesorů na teologické fakultě. Pokud Hus chtěl úspěšně dokončit své studium bohosloví, musel chtít nechtě být ve svých názorech obezřetný. V otázce, do jaké míry tak skutečně bylo, se znalci neshodli. Pro jedny je Husův komentář k Lombardovým *Sentencím* „dílo vynikající obsahem i provedením“ (V. Novotný), pro druhé naopak tradiční, z hlediska ortodoxie bezúhonnou, konformní a banální scholastikou (P. De Vooght).⁸⁹

Jestliže jen podrobný rozpis Husových výkladů čítá zhruba tři sta stran, pak by bylo scestné se pokoušet o nástin či rekonstrukci jeho teologické nauky. Přitom je třeba mít na paměti, že Hus nebyl svázán jen danými otázkami Lombardových distinkcí, ale i nespočetnými komentáři svých předchůdců. Proto také není divu, že se místy nechtěl zdržovat rozporným míněním doktorů, nebo že jindy na odpověď rezignoval. Bylo mu ostatně ke cti, že se přiznával k vlastní nevědomości, zvláště když šlo o spekulativní otázky o barvě holubice Ducha svatého, počtu andělů nebo o neposkvrněném početí, které považoval za zbožnou víru. Raději také připustil existenci očištěnce, než aby nechal na sobě ulpět podezření, že ho odmítá spolu s valdenskými kacíři. Když už se musel k heretickým bludům vyjádřit, zaštitil se názory nezpochybnitelných autorit. Vždy mu pak zůstávala možnost, pokud si nevěděl rady, nebo nemohl říci vlastní názor, odvolat se na boží moudrost, například v případě dětí, které zemřely beze křtu.

Jedno se jeví nad veškerou pochybnost. Hus se po dvou letech zhostil svého náročného úkolu se ctí, v souladu se statutárními požadavky a na úrovni přijatelné pro udělení vyššího gradu. Jako tzv. *bacalarius formatus* měl právo přihlásit se po roce k závěrečným zkouškám a po jejich úspěšném složení získat titul doktora teologie. K tomu však po rozbrojích na univerzitě v důsledku Dekretu kutnohorského a hromadného odchodu mistrů a studentů tří „cizích“ národů nedošlo. Hus tak na rozdíl Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče studium teologie nedokončil. Neměl však čas toho litovat, neboť právě začínal svůj šestiletý zápas o své i Wyclifovy pravdy, jímž vstoupil do dějin.

V době, kdy Hus začínal na univerzitě číst svůj výklad *Sentenci* Petra Lombarda, ještě nic nenaznačovalo, že se vztahy mezi arcibiskupem a reformisty začnou kalit. Synodální statuta z 18. října 1407 zopakovala přísná nařízení o morálce kněží z předchozí červnové synody, znovu vystoupila proti konkubínám kleriků, arcijáhnům nařídila vizitace a faráře vyzvala, aby představeným ohlašovali černokněžníky, čarodějky, zaklínače a vědmy.⁹⁰ Akta trestního soudce nad duchovenstvem, tzv. korektora kléru, z let 1407–1410 také dokládají, že arcibiskup Zbyněk nezůstal jen u výhrůžek. Opravdovou snahu o nápravu zjištěných prohřešků v jeho arcidiecézi mu nelze upřít, i ta však do jisté míry odrážela reformní naladění mezi nespokojenými kleriky a hluboce věřícími laiky.

Vlivnou, dnes bychom řekli nátlakovou skupinu v Praze a jejím okolí tvořili správci far. Jen v Praze, která s více než 1200 duchovními byla městem kleriků, jich bylo 44. Všechny faráře v době Husova působení neznáme jménem, a proto také neumíme říci, kolik jich na Starém Městě bylo německé národnosti. Rozhodně mezi ně patřil týnský farář Jan z Wartenberka, který na sebe upozornil o Velikonocích roku 1399 zákazem české písně *Buob všemobůci*. Jen o jednom z pražských farářů můžeme spolehlivě říci, že měl blízko k Husovi. Byl jím mistr Kříšťan z Prachatic, který se v roce 1406 stal farářem u sv. Michala poblíž staroměstského rynku. V Praze si faráři takřka hleděli navzájem do oken, a pokud se z betlémské kazatelny ozvaly výtky proti některému z nich, hned se vše vědělo. O to více je pak podráždilo, když arcibiskup znovu Husa pověřil synodálním kázáním.

Hus toho dne, 18. října 1407, musel v arcibiskupově dvoře kázat zvlášť působivě a dojmavě, neboť jinak by odstupující generální vikář Adam z Nežetic nevystoupil s jeho pochvalou a nevyzval shromážděné duchovní, aby se zachovali podle jeho slov. Kdybychom o této pochvalce nevěděli, mohli bychom Husově plamenné kritice smilných, modloslužebných a svatokrádežných kněží přikládat větší smělost, než jí ve skutečnosti bylo zapotřebí. Neadresné odsudky smilstva nikoho z přítomných neohrožovaly, právě tak jako osočení „zlých“ kněží co by následovníků Antikristových. Hus si všude, kde to jen šlo, vypomáhal slovy Písma, což mělo dodat jeho výrokům nejen vyšší platnost, ale i záštitu.⁹¹

Jiskry příštího konfliktu však již dýmaly pod povrchem. První vnější zásah proti českým wyclifitům přinesla bula Innocence VII. z 24. června 1405, která byla odpovědí na stížnosti pražských prelátů proti remanenčnímu pojetí svátosti oltářní. Bula mířila zejména proti Stanislavovi ze Znojma, který se odvážil hájit Wyclifovu eucharistickou nauku i po jejím odsouzení univerzitou 28. května 1403. Metropolitou Zbyňkovi nezbylo nic jiného než se s aférou vyrovnat, neboť mezitím přišlo udání i od několika polských biskupů. Iniciátorem této intervence zřejmě byl cisterciácký řeholník a doktor teologie Jan Štěkna, který kampaň rozpoutal při svém pobytu v Praze. Stanislav se nezalekl a sebevědomě prohlásil, že mnich Štěkna ho bude muset na kolenou požádat o odpuštění.⁹²

Před komisí, která ho vyšetřovala, Stanislav vystupoval méně bojovně. O svém traktátu prohlásil, že ho sepsal jako podnět k diskusi, což prý vyplyne najevo, až ho bude moci dokončit. V druhé části, kterou předložil 8. února 1406, své názory skutečně korigoval, takže jeho v podstatě konsubstanciační pojetí bylo shledáno přijatelným. Mistra Stanislava arcibiskup uchránil potupy, sám však musel myslet i na sebe, a proto na červnové synodě důrazně vyhlásil, že po pronesení konsekračních slov v hostii nezůstává nic z podstaty chleba, a že tudíž jde jen o pravé tělo Páně. Ani obnovení této vyhlásky v roce 1408 některé stoupence Wyclifova pojetí, jmenovitě Jakoubka ze Stříbra, neodradilo. Stanislav ze Znojma své vývody sice korigoval, ani to však jeho oponentům na univerzitě, mezi něž se zařadil i jeho kolega Ondřej z Brodu, nestačilo.

Iniciativy se chopil mistr Ludolf Meistermann, bakalář teologie ze saského národa. Na konci roku 1407 se po dohodě se svými kolegy rozhodl podat u papežské kurie žalobu na české wyclifity. Co v ní stálo? Pražští stoupení odsouzených článků Jana Wyclifa údajně dále popírají platnost úkonů biskupa a kněží ve stavu smrtelného hříchu, špatnému papeži nepřiznávají moc nad věřícími, a tím méně pak právo vylučovat někoho z církve. Všechny tyto a jiné bludy urážející zbožné uši čerpají z Wyclifových spisů s názvem *Dialogus* a *Trialogus*. Pohoršlivě působí i šíření Wyclifovy filozofické nauky obsažené v traktátu *De universalibus realibus*. Zvláště nestydatě pak profesor teologie Stanislav ze Znojma nepřestává slovem i písmem hlásat remanenci chleba a vína ve svátosti oltářní, přestože ho již v roce 1406 mistr Jan Štěkna udal rektoru univerzity Janu Hoffmannovi. Jestliže papež hned některého z kardinálů nepověří zahájit proces proti českým wyclifitům, hrozily by podle Meistermanna pražské univerzitě ještě větší rozbroje a záhuba mnoha duší.

Meistermann se s žalobou nevydal přímo ke kurii, nýbrž do Heidelbergu, rezidence římského protikrále Ruprechta a sídla univerzity, jejíž mistři měli ještě v živé paměti skandální disputace o reálných univerzáliích z dubna 1406. Jejich obhájce, mistr čtyř univerzit Jeroným Pražský, se musel z horké půdy, podobně jako předtím v Paříži a Kolíně nad Rýnem, zachránit útekem. Byl to také tento nonkonformní globetrotter, kdo nejspíše z Oxfordu do Prahy přinesl *Dialogus* i *Trialogus*, obsahující ve formě rozmluv esenci Wyclifova radikálního učení. Není proto divu, že heidelberská univerzita ochotně 18. ledna 1408 Meistermannovi vystavila své doporučení pro papežskou stolicí, opatřené rektorovou pečeti. S oběma dokumenty Meistermann pospíchal do dočasného sídla kurie v Lucce, kde se mu podařilo již 20. dubna získat výnos kardinála Francesca Uguccioního, jehož papež Benedikt XIII. pověřil vedením procesu.

Kardinálův výnos, kdyby byl důsledně naplněn, by českému reformnímu hnutí přinesl zánik hned na počátku jeho rozletu. Pod účinnými tresty ztráty důstojností, úřadů a v případě laiků též ztráty lén, práva závěti i možnosti dědit a navíc pod pokutou tisíce zlatých bylo všem duchovním i laikům v Českém

království zakázáno držet bludné názory ve spisech Jana Wyclifa i v traktátu Stanislava ze Znojma. Mistři a studenti pražské univerzity dále měli pod trestem exkomunikace do šesti dnů po vyhlášení výnosu vybědnout všechny vlastníky inkriminovaných spisů, aby je odevzdali kardinálovu zmocněnci a zaplatili úhradu za jejich doručení papežské kurii. Stanislav ze Znojma měl být buď doma osobně, nebo v kostele své farnosti obeslán do šedesáti dnů před kardinálovým soudem, aby se tu zodpovídal ze svých názorů. Bylo to v krátké době podruhé, co se kauza české reformace dostala na mezinárodní fórum, a to znovu před papežským soudním dvůr. Šlo o záležitost o to závažnější, že se tím dostával do špatného světla nejen pražský primas, ale nepřímo i český král, v jehož zemi k šíření hereze údajně došlo.⁹³

Arcibiskupova konzistoř, v níž nyní oponenti Wyclifova učení nabyli jednoznačné převahy, mezitím již sama obžalovala mistra Matěje z Knína za šíření Wyclifovy eucharistické doktríny a donutila ho k pokořujícímu odvolání.⁹⁴ Byla to voda na mlýn německým mistrům, jmenovitě opět Ludolfa Meistermanna, který na jedné z univerzitních kongregací prohlásil, že by někteří čeští mistři měli být poznamenáni křížem jako kacíři. Ostře se proti tomu ozval Štěpán z Pálče, který si tím zřejmě rovněž vysloužil předvolání ke kurii. Hrozba dalších procesů zjevně přiměla reformní mistry českého národa k rozhodnutí o krok ustoupit a usnadnit tak všem ohroženým jejich situaci. Ať už podnět vyšel od arcibiskupa či od krále, kongregace českého národa v koleji U černé růže 24. května odsoudila 45 Wyclifových článků v jejich bludném či pohoršlivém smyslu. Bakalářům bylo navíc zakázáno vlastnit a vykládat Wyclifovy spisy *Trialogus*, *Dialogus* a *De eucharistia*.⁹⁵

Někteří mladší čeští mistři se nemínili s nedůstojným usnesením smířit. První příležitost k protiakci se jim naskytlá při volbě vedoucího mistra pro výroční disputaci zvanou kvodlibet v lednu příštího roku. Podle statut mělo v roce 1408 dojít k příslušné volbě v sobotu 14. června, den před arcibiskupovou synodou. Tím spíše pak vyznělo jako provokace, když se o funkci, o kterou jindy nebyl velký zájem, přihlásil právě mistr Matěj z Knína. Podle statut artistické fakulty musela být dobrovolná přihláška přijata, což jen přililo oleje do ohně vzrůstajících neshod.⁹⁶ Ani arcibiskup nemohl couvnout a na synodě 15. června obnovil starší výnos proti wyclifitům zastávajícím chybné učení o svátosti oltářní, dále zakázal jakékoli skandalizování prelátů a kleriků během kázání v lidové řeči a farářům přikázal vyhlásit zákaz všech „nových“ duchovních písní s výjimkou čtyř.⁹⁷ Ty, jež byly zakázány, se zpívaly především v Betlémské kapli. Se značnou pravděpodobností Hus některé z nich sám složil nebo je z latinských předloh upravil. Znalci mu většinou připisují píseň *Jezu Kristě, štědrý kněže*, Hus však těchto písní či textů asi složil více, dvě dokonce v kostnickém vězení. Zdá se také, že v Betlémě se jako nová forma katechizace hromadně a rytmicky recitovaly *Otčenáš*, *Věřím v Boha* a *Desatero*.⁹⁸

V duchu zostřených výnosů synody nový generální vikář Jan Kbel, který vystřídal shovívavého Adama z Nežetic, předvolal již 30. června 1408 dva kněze, jimž zakázal další kázání. U druhého z nich, jistého Mikuláše, řečeného Abraham z Velenovic, vyšlo při výslechu najevo, že právo svobodného kázání přisuzoval i laikům. Generální vikář proto k výslechu povolal inkvizitora Jaroslava, jinak biskupa sarepského, s nímž se dostavil i jeho kolega mistr Mařík Rvačka. Když Mikuláš odmítl přísahat na evangelium a kříž s tím, že přísahu složí jen samotnému Bohu, inkvizitoři ho hned obvinili z valdenské hereze. Z nejasných důvodů se této části výslechu zúčastnil i Hus, který se s pomocí výroku Jana Zlatoústého snažil Mikuláše obhájit. Na Kbelovo důrazné upozornění, že má jen naslouchat, Hus mu měl odvětit: „Hledte, vy chcete tohoto kněze odsoudit za valdenský blud, přestože vám přísahal živým Bohem. Je to spravedlivé?“⁹⁹

Hus se ocitl na své první osudové křižovatce. Z cest, které se mu nabízely, zvolil tu trnitou. V domnění, že arcibiskup má nadále zájem napravovat vady v církevní správě, se na něho v první polovině července obrátil osobním listem. „Čím to je,“ ptá se v něm troufale, „že krvesmilní a všelijak hřešící duchovní si beztrestně a bez nápravy svobodně vykračují se vzpurnými šíji jako nezkrocení býci a plemenní hřebci, avšak kněží pokorní, kteří vytrhávají trní hříchu a s láskou plní povinnosti vaší správy, nehoní se za lakotou, nýbrž zadarmo, pro Boha, se věnují evangelizaci, jsou žalářováni jako kacíři a strádají ve vyhnanství pro hlásání téhož evangelia?“ Dnešním uším to zní pateticky, každá doba má své kódy komunikace, smysl je však zřejmý. Když arcibiskup nic nepodnikne, který chudý kněz se odváží bojovat proti zločinům a neřestem? „Vyžeňte lenochy do práce,“ radí mu v závěru, „a nepřekávejte věrně pracujícím na žni Páně!“ Psal by prý více, kdyby mu v tom nebránil úkol hlásat evangelium.¹⁰⁰ I to již začíná být pro Husa příznačné – má vyšší poslání, které musí plnit.

Nevíme, zda arcibiskup na Husův list odpověděl. Mezitím mu přibýly vážné starosti spojené se svoláním koncilu do Pisy, jak o tom uslyšíme v příští kapitole. Zde se spokojíme se sdělením, že arcibiskup Zbyněk z Házmburka podlehl královu nátlaku a 16. července 1408 vydal slavnostní prohlášení, podle něhož nenalezl ve své diecézi žádné kacířství, a to zejména pokud jde o svátost oltářní.¹⁰¹ Nespokojení s tím byli nejen „jestřábi“ ve svatovítské kapitule, ale i pražští faráři, kteří někdy před 25. srpnem 1408 arcibiskupovi předložili stížnost na pohoršlivá a nenávistná kázání proti jeho neprávem tupenému kněžstvu. Všechny zde uvedené stížnosti, to nás již nemůže překvapit, směřovaly proti betlémskému kazateli Janu Husovi. Pražští faráři mu předně měli za zlé, že v odpoledním kázání 17. července minulého roku vyhlásil před množstvím lidí obojího pohlaví za kacíře všechny kněze, kteří od farních osadníků vymáhají poplatky za zpovědi, posvátné obřady, křty, pohřby nebo zvonění, a to jak před, tak i po jejich vykonání. Druhá stížnost připomínala Husův výrok, že by nechtěl zemřít s tak početnými a velkými obročími, jimiž svou duši obtížil zemřelý mistr Petr

ze Všerub. Podle žalobců prý šlo o horlitele pro víru, jenž nehlásal bludy, a to na rozdíl od oxfordského profesora, o němž měl Hus jednou před samotným arcibiskupem prohlásit, že by chtěl, aby jeho duše spočinula na stejném místě co Wyclifova. Konečně za třetí pražští faráři Husovi vyčetli, že v rozporu s příkazem červnové synody dále drze ostouzí veškeré kněžstvo, a uvádí je tak u lidu v nenávist, v jaké nikdy předtím nebylo.¹⁰²

Hus ve své nedatované odpovědi všechna obvinění popřel. Zjevně mu však na očistění vlastní pověsti velice záleželo, neboť obšírně vyvracel kdeco, i mylný údaj o početnosti lidu, před nímž kázal. Vymáhání peněz za udělené svátosti nepovažoval za eticky nepřijatelné obecně, nýbrž pouze a především tehdy, když k němu dochází z příkazů církevních autorit. Nesprávně se mu rovněž přisuzuje osočování všech kněží bez rozdílu, vždyt zná mnohé faráře, jimž by ani nebyl hoden vyzout obuv. V odpovědi na druhý článek se podivil nad tím, proč by si nesměl přát zemřít bez mnoha obročí. Pokud pak šlo o mistra Petra Všeruba, nepřímou přece uznal, že byl dobrý křesťan, neboť jinak by mu nedal naději na spasení. Jak by také ne, třeba tu Husa doplnit, vždyt šlo o jednoho z důvěrníků samotného krále. Vratká byla i jeho obhajoba přání, aby jeho duše spočinula tam, kde Wyclifova. S tímto výrokem, který se rychle roznesl, měl mít ostatně potíže i později. Zatímco první článek prohlásil za lživý a druhý za zkomolený, třetí zcela popřel. Není bez zajímavosti, že písař, který Husovu obranu glosoval, považoval některé argumenty za dětinské. Jiný jeho oponent mu vyčetl, že své odpovědi dialekticky zamlžil. Hus rovněž cítil potřebu ve zvláštním traktátu zdůvodnit oprávněnost i potřebu veřejně kárat prohřešky kněží, avšak jen pokojně a věcně.¹⁰³

Arcibiskup nechal první žaloby na Husa bez povšimnutí. I tak již bylo zjevné, že éra jejich dočasné spolupráce skončila.

VI.

1409: V ČELE HNUTÍ

Třicet let po vypuknutí papežského rozkolu vysvitla naděje na jeho brzký konec. Rozhodnutí o řešení církevního rozkolu cestou koncilu padlo na pařížském dvoře Karla VI. 25. května 1408 krátce poté, co duchovenstvo Francie vypovědělo poslušnost avignonskému papeži Benediktovi XIII. K obdobnému kroku se odhodlala většina kardinálů římského papeže Řehoře XII. již 12. května 1408. Poselství francouzského dvora doručil do Prahy v druhé polovině června mistr vlivné Navarské koleje Jakub z Nouvionu. Výzvu k politické neutralitě ve sporech mezi papeži čeští mistři spojovali s nadějemi v reformní úsilí koncilu, a proto svého pařížského kolegu pozvali na přátelský oběd. Mezi jiným přišla řeč na oprávněnost církevního majetku. Názory pražských wyclifitů, nejvíce asi Jakoubka ze Stříbra, pařížského mistra natolik zaujaly i popudily, že ještě před svým odjezdem napsal polemický traktát *Zda je dovoleno klerikům vlastnit pozemský majetek*. Traktát je cenný tím, že dokládá, jak široce již byly v Praze rozšířeny Wyclifovy sekularizační požadavky.¹⁰⁴

Zhruba ve stejné době, v druhé polovině června 1408, král Václav IV. obdržel list římských kardinálů ze 14. května 1408. V odpovědi z 19. července 1408 Václav pochválil kardinály za jejich úsilí o církevní jednotu, slíbil k nim vypravit poselstvo a dal jim na vědomí, že se o stejnou věc zasadí u polského krále Vladislava. O papeži Řehořovi se vůbec nezmínil, neopomenul však závěrem vyslovit přesvědčení, že kardinálové odčiní potupu, jíž se dostalo jemu a jeho rodu. Krátce předtím, jak již víme, vydal pražský arcibiskup prohlášení o věroučné bezúhonnosti své diecéze, k němuž byl královými úředníky drasticky donucen. Koncem srpna se Václav IV. vydal na delší cestu do Lužice a Slezska, z které se měl vrátit až v posledních dnech prosince. Nepřerušené kontakty dvora s reformním kruhem dokládají doporučující dopisy pro papežskou kurií, k níž se na přelomu září a října vydal mistr Stanislav ze Znojma v doprovodu svého přítele Štěpána z Pálče.¹⁰⁵

Zhruba od poloviny října leželo bez povšimnutí na stole rektora Henninga Baltenhageny pozvání ke všeobecnému koncilu do Pisy. Zvací listy shodného obsahu přivezl do Prahy králi, arcibiskupovi i dalším hodnostářům odpadlý auditor papeže Řehoře XII. Jeroným Seidenberg. Jelikož tento pražský doktor dekretů krále v Praze nezastihl, musel se za ním vydat do Zhořelce či Vratislavi. Příznačné je, že král tak významnou věc nekonzultoval s pražským arcibiskupem a že se spokojil s názory svých rádců a důvěrníků z řad slezských knížat

i prelátů. Odmítavý názor Zbyňka Zajíce z Házmburka bylo možné již tehdy předvídat, král by se však na něho stejně neohlížel.

Oficiální pozvání univerzity ke koncilu vzbudilo mezi českými mistry přehnané naděje, které byly záhy utlumeny jednoznačně odmítavým stanoviskem arcibiskupa Zbyňka a jeho konzistoře. Loajalitu k římskému papeži dávali na jevo i mistři bavorského a saského národa, kteří pocházeli z územní sféry panujícího římského krále Ruprechta. Jejich další budoucnost, místa a prebendy mohly být ohroženy, pokud by nebrali v potaz stanovisko Ruprechtova heidelbergského dvora, o němž je zpravidla dobře informovaný kolega Ludolf Meistermann. Vzhledem k úzkým Ruprechtovým vazbám k římské kurii byla jeho příznivá odezva na svolání koncilu předem vyloučena.¹⁰⁶

Nebylo-li v měsících, kdy se události na evropské scéně i v Čechách dostávaly do pohybu, nezadržitelně směřujícím k éře velkých koncilů, o Husovi příliš slyšet, nebylo to jen vinou jeho nerozhodnosti. I tu by bylo možné pochopit, vřdyt výtky a žaloby se na něho valily ze všech stran. Trefné glosy neznámého oponenta Husovy první apologie proti žalobám pražských farářů napovídají, že arcibiskupova strana měla k dispozici bohoslovce a právníky, kteří byli s to reformní kampani čelit. Mezi ně patřil i mistr Jan z Rakovníka, jenž někdy na podzim roku 1408 Husa přátelsky vyzval, aby otevřeným odmítnutím Wyclifa přispěl k uklidnění poměrů v diecézi. Spisy tohoto oxfordského mistra sice nečetl, slyšel však o nebezpečných bludech, které po venkově šířili pražští studenti a pochybní nedouci. Jestliže pisatel na jedné straně vidí v Husovi vůdčí osobnost reformní Prahy, pak ho na druhé straně činí bezmála odpovědným za kalný proud, který bludy narušuje ryzost domácí víry.¹⁰⁷ Žádné servítky si proti zuřivým a proklatým wyclifitům naopak nebral Štěpán, převor kartouzy z Dolan u Olomouce. I tam se již vědělo o jedovatých bludech, které nejprve zamořily univerzitní koleje a dvory šlechticů a které nyní nahlodávají i prosté věřící obojího pohlaví. Husa ve své latinské polemice *Pšeničné zrno neboli Antiwyclif* ještě nejmenuje, osobně se na něho zaměří až o tři čtyři roky později.¹⁰⁸

Začínající kampaň proti jeho osobě Jana Husa krok za krokem posouvala ve veřejném mínění do čela formující se české reformní strany na univerzitě i mimo ni. Řada vlivných mistrů českého národa nebyla již mezi živými. Po Mikulášovi z Litomyšle († asi 1404) odešel na věčnost český kazatel u sv. Víta Petr ze Stupna († 1407), v roce 1408, k němuž jsme právě dospěli, zemřel i mistr Štěpán z Kolína. Někteří starší čeští mistři sice ještě hájili zájmy mateřského „jazyka“, jak se v dobové mluvě přeneseně označovala národní pospolitosť, avšak bez reformního zápalu. Profesori teologie Jan Eliášův z Horšovského Týna a Ondřej z Brodu se již také otevřeně zapojili do kritiky Wyclifových tezí. Odchodem Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče ke kurii zůstali univerzitní wyclifité bez svých vůdců. Již v době jejich pobytu v Praze se však Hus těšil mezi mistry svého národa takové vážnosti, že i on byl považován za jejich mluvčího.¹⁰⁹

Hus sice měl přirozené schopnosti vůdce i charisma kazatele, chyběla mu však rozhodnost k zaujetí jednoznačného postoje.¹¹⁰ U intelektuála a navíc ještě kněze, nesoucího odpovědnost za své stoupence, to ani nemůže zvlášť překvapit. Jak už to tak v podobných situacích bývá, někdy je jistá váhavost na místě, jindy ne. Již zde je však třeba říci, že Hus na rozdíl od většiny svých kolegů vždy vzal v rozhodující chvíli odpovědnost na sebe. Hus také nebyl v čele reformní skupiny osamocen. Po boku mu stálo několik věrných a odhodlaných přátel. Na prvním místě Jakoubek ze Stříbra, skutečný „pomocník v evangeliu“, právník Jan z Jesenice a stále více též nonkonformní filozof Jeroným Pražský. V této době to byl zejména mistr Jakoubek, jenž přijímal Wyclifa-teologa bez větších výhrad a jenž ve svém traktátu *O remanenci* téměř zpochybnil Kristovu přítomnost ve svátosti oltářní. Kromě toho Jakoubkovi, jenž byl vnímavý i k jiným podnětům svého oxfordského učitele, stále více ležela na mysli otázka chudoby kněžstva.¹¹¹

O sledu událostí na konci roku 1408 panují mezi historiky značné rozpačky. Král Václav IV., jak se zdá, teprve v listopadu vystoupil proti Řehořovi XII. rozhodněji, když od něho zakázal přijímat jakékoli beneficium bez královského souhlasu.¹¹² Další krok Václav učinil v listu kardinálům z 26. listopadu 1408, v němž slíbil vyslat ke koncilu své zástupce, avšak jen v případě závazného ujištění, že budou přijati jako poselstvo pravého a legitimního krále nejen českého, ale především římského. Za svého zplnomocněnce, který měl kardinálům podat bližší informace, král ustanovil Husova kolegu Jana Kardinála z Rejnštejna.¹¹³

Zhruba v polovině listopadu dorazilo do Prahy poselstvo brabantského vévody Antonína I., které přijelo dojednat jeho sňatek s Eliškou, dcerou zemřelého Jana Zhořeleckého. S poselstvem přijeli též dva vyslanci francouzského krále Karla VI. a burgundského vévody Jana, jmenovitě Philibert ze Saulx, biskup ze Chalons sur Saône, a rytíř Rainer Pot. Se značnou pravděpodobností s nimi přijel i nejmenovaný zástupce pařížské univerzity.¹¹⁴ Poselstvo v Praze krále nezastihlo, po únavné cestě se však rozhodlo vyčkat ho na místě. Na univerzitě vyvolala větší rozruch zpráva z Boloně o uvěznění Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče tamějším kardinálem Baltazarem Cossou. Důvody zatčení nebyly dostatečně objasněny, a snad i proto kongregace mistrů-regentů pověřila 5. prosince 1408 rektora Henninga Baltenhageny zaslat kolegiu kardinálů žádost o jejich propuštění. Bylo to naposled, kdy příslušníci čtyř národů na tří-fakultní univerzitě postupovali v zásadní věci ve shodě. Téhož dne, nebo krátce předtím, se na obdobném, avšak expresivněji formulovaném listu usnesla kongregace mistrů českého národa.¹¹⁵

Za dosud neobjasněných okolností se 7. prosince 1408 na univerzitě uskutečnila disputace, na níž dominikán Jan Falkenberg ostře vystoupil proti papeži Řehořovi a dožadoval se jeho odstoupení. Když dva dělají totéž, nemusí

to být totéž. V tomto tak křiklavém porušení obediencie arcibiskupu Zbyňkovi postačilo, že se obrany Řehoře XII. ujal doktor Mařík Rvačka. Debata je pozoruhodná odlišným přístupem k téže otázce, tj. zda Řehoř je právoplatným papežem anebo zda má odstoupit či být sesazen. Zatímco Falkenberg ji řešil pragmaticky na základě kanonického práva, Rvačka dal přednost teologické reflexi o papežské hodnosti jako takové.¹¹⁶ Pokud je zatím známo, byla to jediná učená debata hodná toho slova, která se na pražské univerzitě zabývala řešením schizmatu. Nevzbudila však, jak se zdá, větší rozruch, neboť před univerzitou stálo rozhodnutí ve věci koncilu.

O následném univerzitním shromáždění, jehož přesné datum neznáme, víme jen tolik, že skončilo bez jednoznačného rozhodnutí. Pro obeslání koncilu se vyslovili pouze mistři českého národa, zatímco jejich kolegové ze tří zbývajících národů proklamovali věrnost papeži Řehořovi XII. Přestože výsledek hlasování byl jednoznačný, rektor Baltenhagen ho vzhledem k závažnosti situace odmítl přijmout jako stanovisko celé třífakultní univerzity.¹¹⁷ Arcibiskupa tato nerozhodnost silně rozladila, zákazem výkonu všech kněžských aktů v celé diecézi však potrestal jen ty mistry, kteří se přiklonili ke kolegiu kardinálů. Ve vyhláše, kterou nechal latinsky, česky a snad i německy vyvěsit na vrata kostelů, přitom jmenovitě uvedl pouze Jana Husa, což dosvědčuje, že ho již vnímal jako vůdce neposlušných mistrů českého národa.¹¹⁸ Hus proti suspensii protestoval zvláštním listem, v němž překvapivě obhajoval svoji neutralitu ve sporu mezi papežem a kardinály. Jde o list s důležitou výpovědí, jenž objasňuje Husovy postoje, a proto je třeba si ho všimnout podrobněji.

Předně z Husova protestního listu plyne, že při univerzitní kongregaci zaujal neutrální stanovisko a zdržel se hlasování. Odpovědnost, která na něho poprvé zcela dolehla, jako by mu svázala ruce. Hus tu dále připojil některé své vývody o nezbytné poslušnosti církevních i světských představených, avšak jen tehdy, pokud příkazují-li dovoleně (*licite*), tj. v souladu s Bohem. Později své názory relativizující autority dvojího „meče“, duchovního i světského, Hus rozvede mnohem podrobněji. Naopak k sofistice má blízko jeho výklad o pojmu „neutrální“, kterým proti arcibiskupovi obhajuje svůj postoj k oběma papežům. Pojem je sám o sobě relativní a za jistých okolností ospravedlnitelný ve sporu autorit, které je třeba cítit a poslouchat. S papežem a antipapežem je tomu obdobně jako s rodiči svářejícími se navzájem. Závěrem „poníženě“ připojil prosbu, aby mu arcibiskup nadále důvěřoval a odvolal zákaz jeho kazatelské činnosti.¹¹⁹

Kdy se Hus vrátil na kazatelnu v Betlému, není známo. Arcibiskup asi z obavy před králem svůj zákaz záhy odvolal. Vánoce však uklidnění nepřinesly, neboť univerzitu i město čekaly hned v lednu 1409 převratné události. Nervozita stoupala na všech stranách. Mistři tří cizích národů se mezi sebou dohadovali, zda mají, či nemají bojkotovat výroční disputaci mistra Matěje Knína, Hus se svými kolegy z Českého národa hledal oporu a konzultoval situaci jednak

u svých příznivců z králova dvora, jednak u některých členů staroměstské rady, v níž Češi v lednu 1408 z královy vůle poprvé získali naprostou většinu míst.¹²⁰ Tato mocenská změna měla mít, jak záhy uslyšíme, závažné důsledky v době nastávajícího univerzitního rozkolu.

Někteří profesori „cizích“ národů, jmenovitě Walter Harraser z bavorského Staffelsteinu, Petr Storch ze Cvikova a Jan Hoffmann ze Svídnice, rozhlašovali, že raději z Prahy odejdou, než by se zúčastnili disputace vedené mistrem podezřelým z kacífství, byť kanonicky očištěným. Dva posledně jmenovaní nakonec své teze k předloženým otázkám kvodlibetáře Matěje z Knína přednesli, neboť se zalekli králova mandátu, jenž účast na kvodlibetu všem příslušníkům cizích národů uložil jako neomluvitelnou povinnost. Nebudeme asi daleko od skutečnosti, když budeme mít za to, že to byl výsledek jednání delegace českého národa s královými důvěrníky v Kutné Hoře, kam dvůr přesídlil po návratu z Kladska.¹²¹ Jmenovaní mistři nebyli sami, kteří se zalekli. Ze 34 známých účastníků kvodlibetu bylo 16 cizinců včetně rektora Baltenhageny.¹²² Řada mistrů přesto Knínův kvodlibet bojkotovala, takže jeho počáteční průběh postrádal obvyklé atmosféry. Kvodlibetář měl předem zpracované přípravy s tezemi pro 145 účastníků, z čehož plyne, že značný počet mistrů se k náročnému disputacímu turnaji nedostavil.

V několika případech lze mít za to, že Matěj z Knína témata v podobě otázek, tzv. kvestií, zadával podle oborového zaměření příslušného mistra. Právnick Jan z Jesenice tak například dostal otázku, zda soudce má odsoudit nevinného, jehož nařkli falešní svědci, Jeroným Pražský zase měl zodpovědět, zda je pojetí reálných univerzálií nutné pro harmonii senzibilního světa. Otázek o prvotní materii či archetypálním světu idejí bylo v kvodlibetářových přípravách více, vždy však šlo jen o látky filozofické povahy, o nichž bylo možné svobodně diskutovat. Choulostivým otázkám, které by bylo možné spojovat s Wyclifovými názory o eucharistii či chudobě kněží, se Matěj z Knína důsledně vyhnul. Jisté tomu tak bylo i po dohodě s Husem, který sám řešil banální otázku o pravém štěstí, v níž snad měla aktuální ozvučnost jen nářezka na lakotné kleriky hledající štěstí v bohatství.¹²³

V době tak vypjaté by přesto bylo s podivem, kdyby při kvodlibetní disputaci nevznikly rozepře kolem Wyclifovy realistické doktríny. Povědomí máme jen o polemikách, které vyvolalo kladné řešení kvestie Jeronýma Pražského o nezbytnosti platonských univerzálií pro pochopení řádu senzibilního světa.¹²⁴ Teprve závěrečného dne kvodlibet získal náležitý vzruch a slavnostní rámeček, jež mu dodala přítomnost staroměstských konšelů a vznešených členů brabantského poselstva v čele s majestátním biskupem Filibertem ze Chalon sur Saône. Zatímco staroměstská rada manifestovala svou podporu reformní skupině českého národa, brabantsko-francouzské poselstvo se v Praze nudilo, a rádo proto uvítalo pozvání k univerzitní slavnosti.

Proti všem zvyklostem vystoupil na závěr kvodlibetní disputace mistr Jeroným Pražský, hlavní dirigent i aktér výroční disputace z počátku ledna 1409. Po úvodní chvále sedmera alegorických postav svobodných umění a neprávem osočeného kolegy Matěje z Knína přešel k plamenné apoteóze „svatosvatého“ českého národa, který má být ve své zemi „hlavou a ne ocasem“. Proto také „ryzí Češi“ po otci a matce mají požívat zvláštní práva jak na domácí univerzitě, tak i v Praze a v celém Českém království. K starším atributům české národní pospolitosti, jimiž byly vlast (*patria*) a jazyk (*lingua*), Jeroným připojil dva další: původ po rodičích (*sanguis*) a neposkrvněnou víru (*fides*). Požadavek českého původu po matce a otci odpovídal na závažnou otázku, kdo je „ryzí Čech“ se všemi přednostními právy v zemi, kde se i početná německá minorita běžně dohovívala česky. V připojené obhajobě knih Jana Wyclifa Jeroným svými ironickými výpady proti oponentům vzbudil souhlasnou i odmítavou odezvu. Své vystoupení Jeroným završil přečtením údajného listu oxfordské univerzity z 5. října 1406, jenž obsahoval osvědčení pravověrnosti a bezúhonnosti Jana Wyclifa.¹²⁵

Sotva bouřlivý kvodlibet skončil, přišla z králova dvora v Kutné Hoře naléhavá výzva, aby se univerzita neprodleně vyjádřila ke své účasti na koncilu. Jelikož koncil měl zahájit svou činnost již v únoru 1409, král své konečné rozhodnutí, na něž netrpělivě čekalo také francouzské poselstvo, nemohl déle odkládat. Zprávy z říše, kde se v té době scházeli sněm svolaný králem Ruprechtem, nasvědčovaly protichůdným stanoviskům. Zatímco Ruprecht zůstal věrný římskému papeži, duchovní knížata se přiklonila ke kardinálskému kolegiu. Vše tudíž mluvilo pro účast českého poselstva v Pise, avšak za předpokladu, že se konečná odpověď pražského dvora bude moci opřít o učenou autoritu vysokého učení, aby se tím eliminovala neústupnost arcibiskupa Zbyňka a jeho konzistoře.

Co vše a za jakých okolností se odehrálo v několika málo dnech mezi koncem kvodlibetu a vydáním Dekretu kutnohorského 18. ledna 1409, lze vysledovat jen na základě dosti nespolehlivých svědeckvých pramenů. *Kronika pražské univerzity* přináší pouze stručné shrnutí dějů, které se odehrály. Zčásti již byla o nich řeč. Kongregace mistrů v lednu vyslala ke králi delegaci, která do Kutné Hory dorazila spolu s vyslanci francouzského krále a pařížské univerzity. Vedle rektora a zástupců tří národů univerzitu zastupovali doktoři teologie Jan Eliášův a Ondřej z Brodu spolu s Janem Husem. Konečně opět o novém vůdci reformní strany slyšíme, i když se záhy ukáže, že pouze omylem. Zatímco čeští mistři královo stanovisko podpořili, mluvčí tří ostatních národů nikoli. Ještě téhož dne pak král „podle vzoru“ pařížské univerzity přidělil českému národu tři hlasy a cizím národům jen jeden. Tolik ve stručnosti *Kronika pražské univerzity*.¹²⁶

Jak se to tudíž mělo s Husovým podílem na vydání králova dekretu, který tak závažným způsobem zasáhl do samosprávné legislativy tří fakultní univerzity? Jelikož delegaci univerzity tvořilo podle statut osm doktorů a mistrů, po dvou z každého národa, Hus nemohl být jejím oficiálním členem. Hus dokonce

nemohl být v Kutné Hoře ani jako soukromá osoba, neboť podle vlastních slov v té době ležel vážně nemocen. Hus se tak vyjádřil v odpovědi na obvinění mistra Ondřeje z Brodu, že obstaral od krále a jeho rady listinu poskytující českému národu tři hlasy proti jednomu společnému hlasu tří ostatních národů, a to v rozporu s univerzitním zřízením a vyhlášenou „svorností“ mezi národy. Hus potvrdil, že zmíněnou listinu od krále skutečně opatřil, učinil to však údajně po poradě s mistrem Ondřejem, neboť oba tehdy shodně doufali, že se najde někdo, snad sám král, kdo je vysvobodí od podřízenosti cizím národům. Když též mistr Ondřej spolu s mistrem Janem Eliášovým hned po návratu z Kutné Hory navštívili nemocného Husa, ten je zaskočil otázkou, zda by pro český národ nebylo spravedlivé mít tři hlasy. Oba prý svorně, opět podle Husa, odpověděli: „Ó, kéž by to Bůh dal, my sami toho nikdy nebudeme moci dosáhnout!“ Hus jim pak dal přečíst opis králova dekretu o změně univerzitních hlasů, jehož originál posel doručil rektorovi. Když si opis oba radostně přečetli, byli plni chvály.¹²⁷

Z tohoto svědectví dále plyne, že králův mandát byl vydán až po slyšení a odjezdu univerzitní delegace.¹²⁸ Je proto otázkou, zda na dvoře nebyli přítomni další dva mistři, jimž se přiřítá rozhodující podíl na vydání dekretu, tj. Jeroným Pražský a Jan z Jesenice. Pokud by v Kutné Hoře skutečně byli, muselo by se mezi mistry českého národa uvažovat o změně hlasů již dříve.¹²⁹ Z Husovy odpovědi na svědectví Ondřeje z Brodu nepřímou plyne, že o potřebě přerozdělení univerzitních hlasů se mezi mistry českého národa uvažovalo již před vydáním Dekretu kutnohorského, a to nejpozději poté, co členové tří cizích národů odmítli odepřít poslušnost papeži Řehořovi. Bez vnějšího příkazu krále tak hluboký zásah do univerzitní ústavy nepřicházel v úvahu, což si dobře uvědomovali jak reformní předáci, tak i jejich dvorští protektoři. Nesouhlas tří cizích národů s královým postupem v záležitosti tak závažné, jakou byla účast na církevním koncilu, poskytl českým mistrům příležitost, která se již nemusila naskytnout. Královo zlobnou reakci bylo snadné předem odhadnout, a proto mohlo být prozíravé mít po ruce koncept mandátu, jehož přijetím by panovník celý problém vyřešil. Vše jsou to jen dohady založené na tenkém předivu pramenů.

Třebaže Hus 18. ledna 1409 při vydání králova dekretu o změně univerzitních hlasů v Kutné Hoře nebyl, náležel k mužům, kteří jej v pozadí pomáhali prosadit. Kdo však krále mohl bezprostředně ovlivnit? Ještě 17. ledna v Kutné Hoře pobývali staroměstští konšelé, se značnou pravděpodobností i vlivný příznivec reformní strany pan Lacey z Kravař a téměř jistě, rovněž z úřední povinnosti, mincmistr Petr Zmrzlík ze Svojšína a nejvyšší písař, či správce urbury křestním jménem Mikuláš. Více než sto padesát let dějepisci řeší záhadu, zda tímto zasloužilým mužem byl Mikuláš Chudý z Lobkovic, nebo Mikuláš Augustinův z Prahy, zvaný Bohatý. Hus v jednom ze svých proslulých kázání v Betlémské

kapli po vydání Dekretu kutnohorského údajně vzdával dík za pomoc Mikuláši Bohatému. Naopak *Invectiva* proti husitům z roku 1432 vrhá odpovědnost na Mikuláše Chudého.¹³⁰ Potíž je v tom, že oba zastávali následně nebo současně stejné úřady. Podle Václava Chaloupeckého, který se záhadou podrobně zabýval, se o vydání Václavova dekretu přičinil Mikuláš Chudý z Lobkovic, zatímco Mikuláš Augustinův zvaný Bohatý z královny vůle zakročil na univerzitě proti hodnostářům tří cizích národů až 9. května 1409.¹³¹

Co Dekret kutnohorský z 18. ledna 1409 vlastně obsahoval? Král Václav IV. v něm rektorovi a celé univerzitě přikázal, aby „bez všelikého odporu a zdráhání připustili národ český vším způsobem ke třem hlasům při veškerých poradách, soudech, zkouškách, volbách a jakýchkoli jiných jednáních a řízeních“. Vydání dekretu a jeho následné vyhlášení na univerzitě 26. ledna mistry tří cizích národů zaskočilo. Při vyžádaném slyšení před králem jejich delegace obvinila české kolegy z úkladných konspirací proti vysokému učení a projevila ochotu vyslat do Pisy svého zástupce. Pro Václava, jenž již 22. ledna uspokojil francouzské poselstvo vypovězením poslušnosti papeži Řehoři XII., přišla tato nabídka velice vhod, neboť každým dnem očekával příjezd legáta kardinálského kolegia. Aby univerzitní vzpouru uklidnil, král delegaci nezávazně přislíbil ponechat cizí národy při dosavadních třech hlasech. Na předběžné změně nedávného rozhodnutí nepochybně měli podíl Václavovi církevní poradci, kteří panovníka varovali před podporou skupiny podezřelé z kacírství. Když si uzdravený Hus spolu s mistrem Jeronýmem a několika dalšími kolegy k němu vydobyli přístup, král se na ně hrubě obořil a pohrozil jim hranicí, pokud budou pokračovat v dosavadních rozbrojích.¹³²

Dějiště dalších sporů se na přelomu ledna a února přesunulo do Prahy. Na královny ústní sliby mluvčí tří národů nemohli spoléhat, a proto se na něho 6. února 1409 obrátili se společnou supplikou, aby jim zůstalo právo tří hlasů, které od založení univerzity požívali. Jelikož však museli počítat s odporem mistrů českého národa, v krajním případě připustili možnost oddělení domácí korporace, která by pak mohla mít vlastní rady, soudy, volby a zkoušky. V zásadě to neznamenalo nic jiného než rozdělení tří fakultní univerzity na dvě samostatné vysoké školy požívající stejných privilegií.¹³³

Také domácí mistři-regenti nesložili ruce v klín. Zatímco většina z nich na artistické fakultě odhodlaně prosazovala novou ústavu, řada starších profesorů kolem Ondřeje z Brodu ztrácela půdu pod nohama a projevovala ochotu k ústupkům. Složitost situace podle nich vyvolala potřebu vypracovat varianty kompromisních postupů pro případ, že by Václav splnil svůj slib cizím mistrům. Nejdále zašel návrh, který se pro domácí korporaci spokojoval s trvale vyhrazenou funkcí děkana artistické fakulty, více se však počítalo se strukturální reorganizací univerzitní obce, jež by obyvatelům království anebo celého státního útvaru zajistila minimálně rovnoprávnost.¹³⁴

Za svého pobytu v Praze král Václav IV. 16. února 1409 zpečetil listinu pro legáta kardinálského kolegia, v níž se zavázal vyslat slavnostní poselstvo ke koncilu a zřít se římského papeže Řehoře XII. Kardinál o den později jménem svého kolegia Václavovi na oplátku potvrdil, že koncil jeho vyslance přijme s poctami náležejícími poselstvu řádného římského krále. Tím pro danou chvíli Václav IV. dosáhl svého a nemusel brát ohled na univerzitní rozepře. Jinak tomu však bylo v případě cizích mistrů a studentů ze zemí panujícího krále Ruprechta, který své poddané na zahraničních univerzitách varoval před odmítnutím poslušnosti papeži Řehořovi. Ti se nyní znovu ocitli v dvojím ohni, a proto asi právě v těchto dnech dali přednost ultimativnímu postupu v podobě přísahy, kterou se pod vysokými tresty vzájemně zavázali odejít z Prahy, pokud by Václav v plném rozsahu Dekret kutnohorský neodvolal.¹³⁵ Svou rozhodnost pak projevili i tím, že 23. února přistoupili k pravidelné volbě examinatorů při bakalářských zkouškách podle starého řádu. Mistři českého národa však s odvoláním na králův výnos zkoušky zmařili.

Pravděpodobně v této době mistr Jan z Jesenice předložil svoji *Obranu Dekretu kutnohorského (Defensio mandati)*, která patří do klasobraní české středověké právní literatury. Jesenic na rozdíl od některých svých kolegů nehledal východiska přijatelná pro obě strany. Změnu univerzitních hlasů považoval za uzavřenou záležitost, králův mandát pak za plně legitimní akt z hlediska zákona božského i lidského. K osmi hlavním bodům zdůvodňujícím králův postup, a tím i vyvýšenost domácího národa nad všechny ostatní, připojil další podpůrné argumenty vyplývající jednak z práva přirozeného, jednak z práv kanonických a římských. Poté, co vyvrátil námitky „německého“ národa, v závěru podal apoteózu „pravých“ Čechů po otci i matce, kteří se na univerzitě nejen počtem, ale i ve všech vědách a schopnostech pozvedli nad cizince.¹³⁶

V univerzitních kuloárech dále panovala nejistota, na kterou stranu se přikloní králova přízeň. Určitého kompromisu bylo dosaženo pouze při volbě univerzitní delegace do Pisy, a to na základě paritního principu. Český národ tuto poctu přidělil profesorovi teologie Ondřeji z Brodu, ostatní tři národy pověřily nevděčným úkolem bakaláře teologie a doktora medicíny Helmolda Gledenstede ze saského Soltwedelu. Vynucený kompromis v případě poselstva ke koncilu však nebyl ze zásadních důvodů přijatelný pro pravidelné volby rektora a děkanů, připadající na svátek sv. Jiří. Korporace tří cizích národů se tentokrát spokojily s pasivní rezistencí, neboť odsunutím voleb se prodlužovalo funkční období rektora Henninga z Baltenhagenu i děkana artistické fakulty Alberta Varentrappa. Neklid na univerzitní půdě zvyšovaly občasně konfliktní střety radikálních studentů, při nichž údajně utrpěl úhony jeden z původců nynějších rozbrojů, Ludolf Meistermann.

Příznivcům české reformní skupiny na králově dvoře a Staroměstské radnici bylo zřejmé, že si univerzitní bezvládní vyžádá nový zásah panovnické moci.

Nejpozději v poslední dubnové dekádě zprostředkovali Husovi a Jeronýmovi přístup ke králi. V ústraní hradů Žebráku a Točnicku postupně uzrálo řešení, jež umožňovalo obejít rozpor mezi lednovým mandátem a únorovým Václavovým slibem. Ve čtvrtek 9. května 1409 dopoledne, kdy místo pravidelné disputace probíhala jedna z porad cizích mistrů, králův komisař Mikuláš Bohatý v doprovodu staroměstských konšelů a ozbrojenců přerušil shromáždění a vynutil si vydání univerzitních a fakultních insignií.¹³⁷ Na kolejním dvoře pak komisař Mikuláš přečetl Václavův mandát, který vzhledem k interním rozporům mezi národními korporacemi výjimečně ustanovil rektorem univerzity mistra Zdeňka z Labouně a děkanem artistické fakulty mistra Šimona z Tišnova.

Třebaže se králův mandát zřejmě ani slovem nedotkl lednového ustanovení o třech českých hlasech, jež oficiálně vešlo v platnost až zářijovým zápisem do knihy univerzitních statut, čeští mistři využili bojkotu svých protivníků a na řádně svolané konvokaci profesorského sboru artistické fakulty zvolili 14. května členy semestrálních komisí v souladu s Kutnohorským dekretem. Většina německých mistrů a studentů shledala protest vůči královské nominaci z 9. května bezúčelným a rozhodla se naplnit závazek vzájemné přísahy. Manifestační účinek měl zvýšit společný exodus, k němuž došlo kolem poloviny května. Král Václav jeho účastníky 28. června 1409 bezprecedentně zbavil všech univerzitních hodností a prohlásil je za vyhnané.¹³⁸

O Husovi není v této době příliš slyšet. Přesto smíme předpokládat, že se nic důležitého v rámci českého národa na univerzitě bez něho neobešlo. Odchod německých kolegů a studentů Hus údajně v Betlémské kapli přivítal slovy: „Dítky, pochválen buď Bůh všemohoucí, že jsme Němce vyloučili a dosáhli záměru, o který jsme stáli. Jsme vítězi!“¹³⁹ Husovi osobně i jeho straně záhy toto vítězství zhořklo.

VII.

TRPKÉ VÍTĚZSTVÍ

Odchodem sedmi až osmi set cizích studentů a mistrů se pražská univerzita přiřadila k většině provinciálních vysokých učení, a definitivně tak ztratila autoritativní prestiž z doby Karlovy. Dříve či později muselo k tomuto vývoji dojít. Exodus přitom viditelně snížil dosavadní úroveň výuky, neboť v tomto ohledu čeští žáci skutečně již dorostli své učitele. I když část cizích studentů a bakalářů odešla z Prahy se značným zpožděním, a někteří z nich zde dokonce ještě složili zkoušky, secese nabyla hromadné povahy a svými mezinárodními i domácími důsledky v mnoha ohledech hluboce zasáhla nejen do univerzitních poměrů, ale i do vývoje českého reformního hnutí. Odchod tak velkého počtu cizích studentů a mistrů měl i závažné hospodářské důsledky pro infrastrukturu služeb a živností na Starém Městě. A jelikož většina postižených hospodářů, krčmářů a nejrůznějších živnostníků patřila k německému obyvatelstvu, univerzitní secese zvýšila národnostní napětí v pražském souměstí.

Negativním odleskem stoupající vůdčí role Jana Husa na univerzitě i mimo ni byly nenávislné reakce pražských Němců zaměřené především proti jeho osobě. Upozornil ho na to jeho starší kolega Marek z Hradce. Třebaže také on vystupoval spolu s jinými českými mistry proti německým kolegům, pražští měšťané to měli za zlé jen Husovi. Podle nich, jak Husovi sdělil, „ty jsi Němce vyhnal a Pražany zbavil obživy“.¹⁴⁰ I kdyby tento rozhovor byl smyšlený, obdobné mínění v prostředí německé Prahy panovalo, jak sám Hus dosvědčil ve své latinské obraně proti utrhačům. Po Praze se říká, jak se doslechl, že za všechno může jen on, že káže kacířské bludy, vyhnal Němce apod. Tak tomu přece nebylo, oponuje, vždyť to byli sami cizí mistři, kteří se protivili královi vůli a kteří se přísahou zavázali raději z Prahy odejít, než by přiznali Čechům tři hlasy.¹⁴¹ Do třetice ještě jedno svědectví, tentokrát téměř autentické. Když ho ještě v roce 1409 pražští faráři u arcibiskupa udali, že ve svých kázáních rozněcoval svár mezi Němci a Čechy, Hus odpověděl, že více miluje dobrého Němce než zlého Čecha, i kdyby šlo o jeho rodného bratra.¹⁴² Tento často citovaný výrok můžeme v době, kdy byl vysloven, považovat za upřímný. Během krátké doby několika měsíců se totiž ukázalo, že ne všichni ryzí nebo praví Čechové po otci i matce hořlivě touží napravit sebe, církev i společnost.

Jeronýmova patetická obrana Wyclifovy filozofie v závěru Knínova kvodlibetu vzbudila ostrou odezvu nejen od přítomných nominalistů, ale i ze strany teologů a právníků spjatých s pražskou kapitulou. Změna králova postoje vůči

českým reformistům, kterou signalizoval jeho příslib delegaci „cizích“ národů, osmělila kapitulní profesory oživit výpady proti šiřitelům bludného učení oxfordského profesora. Iniciativy se chopil doktor Blažek Vlk (†1410), jeden z Jeronýmových oponentů při kvodlibetní disputaci. Počátkem dubna Vlk zveřejnil čtrnáct argumentů *contra universalia realia*, jimiž Jeronýma vyzval k nové disputaci. Ten hosenou rukavici ochotně přijal a hned po velikonočních svátcích při společné diskusi starého váženého mistra zasypal učenými argumenty i jedovatými urážkami.¹⁴³ Na tuto chvíli čekali Jeronýmovi odpůrci v konzistoři. Bakalář Achatius Keutzel, který si tuto atraktivní disputaci nenechal ujít, později uvedl, že arcibiskupův příkaz ukončit diskusi byl Jeronýmovi doručen krátce před jeho závěrečným shrnutím. Všichni tehdy přítomní němečtí studenti spolu se svými mistry pak ze strachu z exkomunikace velké auditorium Karolina opustili. Zda šlo jen o výhrůžky, či již o faktické vyhlášení exkomunikace, nelze jednoznačně říci.

Začátky aféry, která vyvrcholila spálením Wyclifových knih, jsou stále zamlženy. Vztahuje se to i k neurčitým zmíenkám o údajných exkomunikacích, které měly postihnout kdekoho. O jejich vyhlášení nebo odvolání nepadne přitom v úředních pramenech ani slovo. A protože je nezmiňuje ani usnesení červnové synody, nejspíše šlo jen o výhrůžky ze strany arcibiskupa, neboť jinak by musely následovat tzv. agravace zpřisňující klatby a další procedurální akty.¹⁴⁴ Jisté se zdají být pouze dva mezní body. Již při svém vystoupení na lednovém kvodlibetu Jeroným Pražský nabádal studenty, aby je v budoucnosti ani nenapadlo postoupit nebo odevzdat Wyclifovy knihy lidem, kteří jim vůbec nerozumějí a kteří se jejich pravdám posmívají dříve, než je pochopí.¹⁴⁵ Mluví se tu o budoucí době, sice spíš blízké než vzdálené, která však ještě nenastala. Druhý časový údaj z 15. června 1409 se už zdá být jednoznačný. Synodální statuta z tohoto dne hned v prvním článku příkazují do svátku sv. Prokopa 4. července odevzdat Wyclifovy knihy k opravě v nich obsažených bludů.¹⁴⁶ Nic více, nic méně. Kostky byly vrženy.

Jak zareagoval na arcibiskupův příkaz Jan Hus? Jako poslušný křesťan, neboť arcibiskupovi přinesl knihu s Wyclifovými spisy a odevzdal mu ji se slovy: „Hle, důstojný otče, já zde podávám své knihy, abyste, kdekoli v nich najdete nějaký blud, přikázal jej označit, a já jej chci před veškerou obcí za takový vyhlásit.“ Podle jeho prohlášení při kostnickém výslechu 7. června 1415 neučinil tak sám, neboť Wyclifovy traktáty odevzdali ještě další mistři.¹⁴⁷ Tato povolnost se však nezamlouvala pěti radikálním studentům, kteří krátce předtím, než v Praze vešlo ve známost sesazení Řehoře XII., podali odvolání k papežskému stolci. Dva z nich, Příbík z Houžné a Hroch z Podvek, se později dali klatbou zastrašit a od odvolání ustoupili. Tři další, Jeronýmův student Petr z Valencie, Michal z Drnovic a Jan z Landštejna, ve svém vzdoru setrvali a koncem června roku 1410 se připojili k druhému, širšímu již odvolání. Jelikož prokurátorem protestujících

studentů se stal mistr Marek z Hradce, tehdy již kanovník hradní kapituly, bylo tomu tak zřejmě po dohodě s Husovým reformním kruhem.¹⁴⁸

Hus se k protestu studentů nepřipojil, aby neohrozil úsilí formující se reformní strany na zabezpečení chodu univerzity a zvláště její artistické fakulty. Podařilo se to nad očekávání úspěšně, takže ve zkráceném semestru proběhly dvě bakalářské zkoušky pro 26 studentů. Jedním z důsledků odchodu velkého počtu profesorů bylo uprázdňování několika míst v mistrovských kolejích. Vzniklou situaci vyřešil král Václav IV. listem z 28. června 1409, v němž přikázal přidělit benefícia po kolegiátech, kteří se spikli ke zhoubě univerzity a královské důstojnosti, jiným mistrům. Jmenovitě pak ustanovil do Karlovy koleje mistra Jana Husa a na jedno z uvolněných míst ve své koleji mistra Jeronýma Pražského.¹⁴⁹

Ještě před koncem letního semestru byli na univerzitě uvítáni mistři Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Na svobodu byli sice po intervenci krále Václava IV. propuštěni již v únoru, několik měsíců však ještě trvalo, než se jejich záležitost procedurálně uzavřela. Na vlastní kůži poznali moc papežské kurie a ve vězení měli dostatek času zvažovat své předchozí postoje. V Praze oba záhy rozpoznali, že zápas o tři hlasy vynesl do popředí skupinu kolem Jana Husa. Hrát podřízenou roli se jim nezamlouvalo, a proto se dočasně stáhli z veřejné scény. Oba nyní bydleli pospolu jako kanovníci v nejlépe honorované koleji Všech svatých, oba se také plně věnovali výuce na teologické fakultě, jejímž děkanem se roku 1412 Štěpán z Pálče stal.

Jednání na koncilu v Pise mělo proti všemu očekávání dělný ráz a energicky postupovalo k závěrečným aktům. Generální zasedání 5. června 1409 sesadilo oba papeže, avignonského Benedikta XIII. a římského Řehoře XII. O tři dny později kardinálské kolegium splnilo svůj slib a smluvně se zavázalo přimět příštího papeže k uznání Václava IV. za pravého a jediného římského krále. Alexandrovi V., jehož konkláve zvolilo 26. června, poté již nezbývalo nic jiného, než Václavovy nároky uznat, neboť druhý římský král Ruprecht vyhlásil výnosy koncilu za neplatné. Všechny tyto akty zatím měly jen proklamativní ráz, neboť oba sesazení papežové se odmítli svých titulů vzdát. Ještě dříve, než vyšlo najevo, že církve má místo dvou papežů hlavy tři, pražská kapitula včas pochopila, kam vývoj směřuje, a již v dubnu jmenovala svého zástupce u koncilu.

Naproti tomu arcibiskup Zbyněk se houževnatě držel římského papeže. Spolu s litomyšlským biskupem Janem Železným obeslal Řehořův vzdorokoncil v zapadlém Cividale a 15. července se od něho za odměnu dočkal jmenování zplnomocněným legátem. Dříve než se zprávy o zkrachovalém koncilu sesazeného papeže dostaly do Prahy, přerostlo napětí mezi arcibiskupem a králem do otevřené roztržky. Pokud se dá ze zmatených soudobých zpráv usuzovat, svůj podíl na tom měl i Hus svým kázáním v Betlémské kapli. Po jednom z nich se jeho pobouření posluchači vydali k arcibiskupovu dvoru na Malé Straně,

kde dávali své mínění nevybíravě najevo. Zbyněk vyhlásil nad Prahou interdikt a 13. července se uchýlil do své rezidence v Roudnici, kam pro jistotu nechal převést také poklady z hrobu svatého Václava. Král se rozlítil a nechal konfiskovat statky uprchlých prelátů. Nebylo to poprvé, a proto se napětí mezi panovníkem a metropolitou záhy otupilo.

Planý odpor se během léta stal neúnosným i pro pražského arcibiskupa. V pondělí 2. září 1409 Zbyněk z Házmburka jménem celé provincie uznal právo platnosti volby Alexandra V. a vyhlásil za něho zpívané bohoslužby. Nejspíše také v září arcibiskup pověřil inkvizitora Maříka Rvačku vyšetřit žaloby, které proti Husovi vznesl Jan Protiva z Nové Vsi, farář od staroměstského kostela sv. Klimenta. Příznačným rysem narůstající polarizace uvnitř jazykové českého duchovenstva bylo, že šlo o prvního správce v Betlémské kapli. Věcnou stránku většiny těchto stížností známe již z předchozího výkladu, proto zde stačí dodat, že sám arcibiskup k žalobě připojil dva články týkající se kázání a bohoslužeb v Betlému. V prvním se domáhal vysvětlení, jakým právem Hus v Betlémské kapli káže nejen „vlastnímu“ lidu, ale i „cizímu“, čímž je třeba rozumět věřící jiných farností. Kromě toho Husovi přikázal doložit autoritativní pověření, které by jeho samého nebo jiné kněze opravňovalo sloužit v řečené kapli slavnostní zpívané mše. S oběma body se Hus snadno vyrovnal, neboť se mohl odvolat na zakládací listiny Betlémské kaple a jejich confirmace.¹⁵⁰

Na pátek 27. září 1409 rektor Zdeněk z Labouně svolal celouniverzitní shromáždění, které se usneslo vepsat Dekret kutnohorský do univerzitních statut. Při této příležitosti také došlo k zjednodušení dříve složité volby rektora. Nového muže do čela univerzity nyní měli volit pouze čtyři volitelé, tři z českého národa a jeden ze tří národů cizích. V případě rovnosti hlasů měl starý rektor rozhodnout o svém nástupci. Neméně závažné bylo nové ustanovení o přísaze nebo slibu věrnosti nového rektora „králi a království“. Stejnou přísahu či slib měli napříště skládat při zápisu do univerzitní matriky všichni noví členové univerzity. Nová statuta byla řádně vyhlášena na univerzitní kongregaci v Karolinu 13. října 1409.¹⁵¹ O tři dny později byl novým rektorem třífakultní univerzity zvolen mistr Jan Hus. O den dříve se stal děkanem artistické fakulty mistr Petr z Brandýsa. Posléze byli zvoleni i další fakultní funkcionáři, všichni Češi, s výjimkou polského mistra Alexia de Peckari.¹⁵²

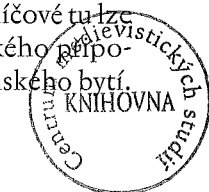
Podle statut měl odstupující rektor do týdne po volbě svého nástupce složit úřad. Stalo se tak ve dnech od 20. do 26. října 1409. Chválu nového rektora, jak bylo zvykem, pronesl jeden ze seniorů sboru. Jménem ho neznáme, víme však, že si pro svoji slavnostní promluvu zvolil téma pro tuto příležitost obvyklé, tj. výrok evangelisty Matouše (Mt 22, 14): „Mnoho je povoláných, ale málo vyvolených.“ Také Hus začal svoji inaugurační řeč běžnými řečnickými figurami o nezasloužené chvále a slibem, že ctihodné starce neznechutí žvatláním oslabujícím rozum. Navzdory tomu se v první části omlouvající vlastní nedostatečnost

pro tak vysoký úřad jisté květnatosti nevyvaroval. Nezbytné citace z Písma, sv. Ambrože i Aristotela zakončil připomenutím Ezdráše 7, 27 o rozsudku smrti nebo vyhnanství pro každého, kdo nebude svědomitě zachovávat zákony boží i královské. „Toho nedbali ti,“ nyní shromáždění zbystřili sluch, „kdo pohrdnuvše nařízeními nejjasnějšího panovníka, milostivého pána našeho Václava, krále římského a krále českého, zavázali se navzájem pod čtverou pokutou, totiž ztráty cti, křivopřísežnictví, vyobcování z církve a zaplacení sta grošů, že než by se podřídili královskému nařízení, raději odjedou z vysokého učení pražského a nevrátí se, nebude-li ve všem splněna jejich vůle.“ Povšimněme si, že Husovi nešlo jen o poslušnost panovníkovi, ale i o poslušnost zákonu božímu, jemuž se tak poprvé v jeho veřejném projevu dostalo náležité pozornosti. „Proto vy, kteří plníte zákon boží a zákon králův,“ Hus se tu obrátil k univerzitní obci, „zachovávejte věrnost nejjasnějšímu panovníku Václavovi, králi římskému a králi českému, jeho království a vysokému učení pražskému.“¹⁵³

Na neděli 3. listopadu nebo na dny bezprostředně následující Hus svolal další univerzitní zasedání k povinnému vyslechnutí statut. K velkému překvapení k četbě jejich novelizovaného znění nedošlo. Hus si pro své druhé rektorské vystoupení zvolil nabádací téma „abyste rozpoznali, na čem záleží a byli ryzí i bezúhonní“ (Filipským 1, 10). Ani tentokrát svým klasobraním z výroků církevních i školských autorit nevybočil z obvyklé univerzitní rétoriky při podobných příležitostech.¹⁵⁴ Do třetice Hus v krátké době vystoupil s dalším rektorským projevem, tentokrát s kázáním, které pronesl ve středu 3. prosince 1409 na paměť zvěčnělého zakladatele univerzity a císaře slavné paměti Karla IV.

Univerzitní a synodální kázání náležela do tzv. vyšších homilií, které nevykládaly celou evangelijní perikopu, nýbrž pouze jeden nebo dva vybrané verše. Hus si pro své kázání zvolil verš z Jakubova listu 5, 8: „posilněte svá srdce, vždyť příchod Páně je blízko“. Téma bylo velmi případné, neboť šlo o začátek adventního období. Hus si dal na zpracování záležet a v souladu s příručkami kazatelského „umění“ téma formálně rozčlenil stereotypním oslovením „Hle, nejmilejší“ a zopakováním zvoleného verše. Připomenutí výročí odchodu zakladatele univerzity v úvodu dochovaného textu překvapivě nenalezneme. Snad jen v citaci výroku Husova oblíbeného autora sv. Bernarda z Clairvaux „Přichází tvůrce všehomíra“ se mohla skrývat nepřímá narážka. V latině je totiž slovo „universitas“ víceznačné, a mohlo tak být pro uši přítomných akademiků skrytou narážkou.¹⁵⁵

Toho, kdo se nezačel do středověkých kázání, může překvapit značný počet citací veršovaných děl křesťanských i pohanských básníků. Hus ve své promluvě v souladu s doporučením kazatelských příruček uvádí verše z Vergilia, Claudia Claudiana, ale i Hildeberta z Lavardin a Mikuláše z Biberachu. Za klíčové tu lze považovat verše z latinské skladby *Alexandreis* Waltera Kastelionského připomínající krátkost života, pomíjivost moci a bezvýznamnost pozemského bytí.

Teprve nyní Hus připomenul velkého císaře: „Co by však řekl přelátný vládce, císař a český král Karel, jehož památku dnes slavíme, jenž býval záštita církve, správce míru, milovník duchovenstva, světlo knížat, živitel chudých, budovatel chrámů a zakladatel našeho životodárného vysokého učení? Kdyby zesnulý ještě mohl mluvit, řekl by: Marnost nad marnost a všecko je marnost.“¹⁵⁶

Nejen moc králů a císařů, ale i „hlubokost vědění“ nic neznamená a roztaje jako sníh. Co by řekli naši zesnulí profesori svaté teologie, kdyby mohli odpovědět, táže se Hus a pokračuje: „Co mistr Mikuláš Biceps, nejbystřejší dokazovatel? Co Vojtěch (Raňkův), nejprůzračnější řečník? Co Jenek (z Prahy), nejpohotovější matematik? Co Mikuláš z Rakovníka, nejvýznačnější básník? Co Mikuláš z Litomyšle, nejprozíravější rádce? Co Štěpán z Kolína, nejohnivější horlítel pro vlast? Co Jan Štěkna, kazatel znamenitý jako dunící polnice? Co Petr ze Stupna, přesladký hudebník a posléze zvláště horlivý kazatel? Co by odpověděli tito a co všichni ostatní, po jejichž náhrobcích šlapeme? Zajisté by řekli: Marnost nad marnost a všecko je marnost.“¹⁵⁷ Žádná parafráze by nenahradila bezprostřední působivost Husovy dikce. Řadu osob z této plejády českých velíků jsme si již připomenuli. Zde třeba dodat, že kritériem Husova výběru nebyla náklonnost k reformnímu snažení, vždyť Mikuláš Biceps i Jan Štěkna náleželi k nesmiřitelným kritikům Wyclifova učení. Hus v této své památné řeči položil důraz na domácí, jazykově české teology, učence, básníky i kazatele, a pokusil se tak propojit světlé dědictví minulosti s úkoly současnosti a blízké budoucnosti. O povznesení českého univerzitního národa měli usilovat všichni Češi bez ohledu na jejich odlišné názory k Wyclifovým bludům. Tato výzva se nutně musela minout účinkem. Wyclifovo učení již začalo rozdělovat „ryzí“ Čechy na univerzité i mimo ni.¹⁵⁸

Den před tímto Husovým kázáním, 2. prosince 1409, v Lipsku slavnostně zahájilo svou činnost nové vysoké učení se čtyřmi fakultami. Díky oběma zakladatelům, míšeňským markrabatům Fridrichovi Svárlivému a Vilémovi Bohatému, univerzita dostala do vínku dvě mistrovské koleje a několik dobře finančně zajištěných profesur. Zvláště početná od začátku byla její plně zformovaná artistická fakulta s 37 pražskými mistry-regenty. Svědčí o tom i její matrika, která pro první semestr zaznamenává 22 bakalářských a 18 mistrovských zkoušek. Na pražské artistické fakultě v témže zimním semestru dokončilo studium 24 bakalářů a 16 mistrů. Proti průměru předcházejícího desetiletí to bylo u bakalářů výrazně méně, naopak počet mistrovských gradů zůstal i v tomto semestru na velmi slušné úrovni.¹⁵⁹ Otázka, jak si pražská univerzita povede v blízké budoucnosti, visela již ve vzduchu.

Hus se i při velkém pracovním vytížení snažil odpovědně plnit své pedagogické povinnosti, a to jak na artistické, tak na teologické fakultě. Které povinné knihy vykládal, sice nevíme, zato však známe jména 8 bakalářů a mistrů, které ve školním roce 1409/1410 promoval. Ze čtyř bakalářů, o nichž jinak

není nic známo, si snad zaslouží zmínky jen Jiří z Košic, neboť studenti z Horních Uher byli v Praze dosti vzácní. Promovaní mistři měli mezi sebou kolegu Mikuláše ze starobylého rodu pánů ze Zvířetic. Snad právě při jeho promoci 11. března 1410 Hus pronesl promluvu, v níž na téma z 5. knihy Aristotelovy *Etiky* pojednal o morálních kvalitách knížecího statusu. Zdislava, který byl jinak litoměřickým proboštem, si pražská univerzita roku 1417 zvolila za rektora. Jistý věhlas si jako lékař získal i mistr Mikuláš ze Stojčína, jemuž Hus v promoční promluvě poděkoval za vyléčení z nemoci, snad té, která ho na konci ledna předchozího roku postihla.¹⁶⁰

Vzhledem k bouřlivému závěru letního semestru v roce 1409 odpadla jinak povinná volba vedoucího kvodlibetní disputace v lednu následujícího roku. Přestože kdekterý z českých mistrů si byl vědom závažnosti této univerzitní slavnosti, nikdo z nich se v pravidelném červnovém termínu k náročnému úkolu nepřihlásil. Dva navrhovaní mistři, Štěpán z Pálče a Šimon z Tišnova, dokonce volbu odmítli, i když jim za to hrozil peněžitý postih. Všichni jako by opět spoléhali na Husa. Ten po jistém váhání, jak se zdá, s volbou vyslovil souhlas.¹⁶¹ Na obzoru se vynořilo nové, tentokrát již zcela zásadní střetnutí o učení Jana Wyclifa, a proto mohlo mít prvořadý význam, kdo bude kvodlibet řídit.

Krátce poté, co se 2. září 1409 podrobil pisánskému papeži Alexandrovi V., arcibiskup Zbyněk z Házmburka vyslal ke kurii titulárního sarepského biskupa Jaroslava z Bezměře a kanovníka Jakeše Jinocha se žádostí o souhlas s vyhlášeným již odevzdáním Wyclifových knih a se zákazem kázání na soukromých místech. I když prokurátor pěti apelujících studentů Marek z Hradce byl ještě koncem roku 1409 v Praze a do procesu u kurie tak nemohl zasáhnout, auditor Jindřich Krumhart z Westerholze 8. prosince Zbyňka pohnal před svůj soud a přikázal mu, aby proti apelantům nic nepodnikal. Mezitím však právní zastupci pražského metropolity u kurie překvapivě rychle uspěli. V bula z 20. prosince 1409 Alexandr V. zmocnil arcibiskupa Zbyňka tvrdě vystoupit proti kacífským bludům, zvláště pak proti remanenční nauce. Papež též zakázal kázání na soukromých místech a vydal příkaz k odevzdání Wyclifových knih ke kontrole. Po dalších pěti dnech se Zbyňkovi dostalo i dalšího zadostiučinění, když papež zrušil jeho půhon, tzv. citaci, ke kurii. Dříve než prokurátor Marek z Hradce dorazil do Říma, stala se apelace pěti studentů pouhým gestem.

Alexandrova bula se dostala do Prahy až kolem 9. března 1410. Jmenovitě v ní nikdo nebyl uváděn, zákaz kázání se však v prvé řadě týkal Husa a jeho působení v Betlémské kapli. Není proto divu, že podle jeho mínění šlo o „bulu koupenou“.¹⁶² Takto se ovšem ve svém odvolání papeži hájit nemohl. Jedinou možností, kterou poskytovalo církevní právo, bylo vyvrátit nepravdivé nebo neúplné informace, na nichž byla bula založena. Svě odvolání za účelem „papeže lépe informovat“ Hus musel podat dvakrát, neboť 3. května 1410 papež Alexandr V. zemřel.¹⁶³ Jeho nástupce Jan XXIII. byl zvolen 17. května, takže obě zprávy do

Prahy dorazily až po polovině června. Tato časová souslednost má nemalý význam pro zjištění doby, kdy arcibiskup Zbyněk Alexandrovu bulu zveřejnil. Jelikož se Hus později přiznal, že neuposlechl papeže Alexandra, „aby nekázal slova božího“, muselo tomu tak být před synodou 16. června 1410.¹⁶⁴

Synoda byla v reformním kruhu očekávána se značnými obavami, neboť některé arcibiskupovy kroky se nepodařilo utajit. Mimo jiné se rozneslo, že Zbyněk má v úmyslu nechat Wyclifovy knihy spálit. Proto Husův nástupce v rektorském úřadu, jímž byl vynikající astronom a lékař Jan Šindel, v předstihu svolal na odpoledne 15. června protestní univerzitní konvokaci, která se usnesla vyslat ke králi delegaci se žádostí, aby v zájmu dobré pověsti království i univerzity zabránil spálení Wyclifových knih.¹⁶⁵ Průběh a statuta synody z 16. června předčily všechna očekávání. Hned po úvodním kázání arcibiskup vystoupil s prohlášením, jehož text spolu se synodálními příkazy a s textem buly papeže Alexandra nechal ověřit notářským zápisem se svědeckými formullemi.

Arcibiskup nejprve připomenul, jak na radu kapituly a některých doktorů teologie i církevního práva přikázal odevzdat do určené doby Wyclifovy spisy finanční komoře jeho pražského dvora. Někteří studenti nejenže tak neučinili, ale navíc se svévolně odvolali k papežskému stolci. Papež Alexandr však vzal proces do svých rukou a přikázal mu vykořenit řečené kacířství. Marek z Hradce jako prokurátor pěti studentů, které již známe jménem, to měl vzít na vědomí a poddat se jeho rozhodnutí. Z příkazu papežovy buly arcibiskup ustavil komisi složenou ze čtyř mistrů teologie a dvou doktorů dekretů s úkolem prozkoumat knihy oxfordského profesora.¹⁶⁶ Komise si s jejich studiem příliš práce nedala a nejspíše do seznamu zapsala všech 18 spisů, jejichž exempláře byly již k revizi odevzdány. Jinak by totiž sotva mohla zdůvodnit, proč ke spisům z dogmatického hlediska sporným, jakými byly *Dialogus*, *Trialogus* a oba eucharistické traktáty, přiřadila sedm děl ryze filozofických, z větší části logické povahy. Na základě doporučení prověřkové komise arcibiskup odsoudil všech 18 Wyclifových děl a současně ohlásil, že je dá před očima věřících spálit.

Jelikož všechny spisy řečeného oxfordského mistra odevzdány nebyly, jejich vlastníci byli důrazně upomenuti, aby tak učinili dodatečně. Apelující studenti spolu s jejich prokurátorem k tomu pod trestem exkomunikace dostali týdenní lhůtu. Dále arcibiskup přikázal všem duchovním pražské diecéze zveřejnit jeho příkazy na vhodných místech a nahlásit osoby, které by Wyclifovy spisy neodevzdaly. Vedle této výzvy arcibiskup v souladu s papežovou bulou vyhlásil pod trestem klatby zákaz kázání na soukromých místech, mezi něž, jak již víme, patřila především Betlémská kaple, byť vysloveně jmenována nebyla. Jestliže ve spojitosti s jubileem Dekretu kutnohorského v lednu 2009 padlo nemálo kritických slov o bezprecedentním zásahu panovníka do akademických svobod, pak by neméně tvrdě měly být posuzovány výnosy pražského arcibiskupa z 16. června 1410. Zatímco v prvním případě šlo o zásah do univerzitní samo-

správy, v druhém případě máme co činit s okleštěním duchovních svobod včetně svobody slova. To ovšem nikoho nenapadne připomínat, neboť se mlčky připouští, že inkviziční dohled náležel k výsadám středověké církve.

Většina univerzitní obce v čele s rektorem Janem Šindelem ostře protestovala proti ohlášenému spálení Wyclifových knih veřejnou vyhláškou z 21. června. Ne všichni mistři a bakaláři se zachovali tak odvážně. Mistr Marek z Hradce a dva z původních apelantů, Příbík z Houžné a Hroch z Podvek, se arcibiskupovi podrobili a uchránili se tím exkomunikace. Jejich místa hned zaujali bakaláři Jan z Brandýsa, Beneš z Lysé, Petr ze Sepekova a čerstvý mistr Zdislav ze Zvířetic. Všichni čtyři se spolu s třemi studenty první apelace připojili k odvolání, které jménem svým a všech výše jmenovaných, dále však též všech ostatních mistrů, doktorů, licenciátů, bakalářů a studentů pražské univerzity podal 25. června 1410 Jan Hus. Odvolání obšírně a v souladu s možnostmi, které dávalo vedení procesu podle církevního práva, napadalo právní závadnost arcibiskupových synodálních příkazů z 16. června 1410. Vedle hrozby spálení Wyclifových knih a zákazu kázání se odvolání týkalo všech jiných bezpráví, k nimž by mohlo dojít.¹⁶⁷

Dostali jsme se k dalšímu významnému aktu Husova životopisu. Hus takřka v rozporu se svou přirozeností vznáší proti svému nadřízenému arcibiskupovi protest, vypovídá mu poslušnost a přes jeho zákaz v Betlémské kapli dále káže. Již v neděli 22. června vyhlásil, že se proti nespravedlivému příkazu odvolá nejprve k Bohu, od něhož v prvé řadě závisí autorita kazatele, a pak k apoštolskému stolci, který má vyšší autoritu než domácí prelát. Tehdy také, jak tomu bude ještě mnohokrát později, vyslovil svoji maximu převzatou ze Skutků apoštolských (Sk 5, 29), že „je třeba více poslouchati Boha než lidí“.¹⁶⁸ O čtyři dny později se na své betlémské posluchače obrátil se slovy: „Hle, odvolal jsem se proti arcibiskupovu rozkazu a v této chvíli se odvolávám, chcete se mne přidržeti?“ Souhlasné zvolání „chceme a přidržíme se“ bylo pro Husa v této dramatické chvíli povzbuzením i závazkem do budoucnosti. Kam až jeho začínající pře může dojít, nemohl v té chvíli ještě tušit.¹⁶⁹

Král Václav, jehož zásahu se arcibiskup na synodě dožadoval, Zbyňka vyzval, aby s provedením sankcí počkal do příjezdu moravského markraběte Jošta. Arcibiskup podrážděný univerzitním protestem a Husovou neposlušností si nedal říci a svou osobní přítomností vtiskl veřejnému spálení Wyclifových knih autoritativní punc. Hranice s hořícími spisy, která vzplála ve čtvrtek 16. července v arcibiskupově dvoře na Malé Straně, podnítila na druhém břehu Vltavy první z pouličních bouří na podporu reformní strany. Zbyněk se svojí suitou ihned uprchl do Roudnice, odkud 18. července 1410 uvalil klatbu na Husa a další apelanty.¹⁷⁰

Vyhlašování exkomunikace vyvolalo nepokoje i na posvátné půdě svatovítské katedrály, kde Husovi stoupenci přerušili 22. července bohoslužby. Téhož

dne večer se šest mužů s tasenými meči údajně vrhlo v novoměstském kostele sv. Štěpána na tamějšího kazatele.¹⁷¹ Nepřístojnosti se opakovaly i v dalších dnech, takže v řadě kostelů nebylo možné synodální příkazy vůbec vyhlásit. Po Praze kolovaly posměšné veršičky proti arcibiskupovi a kanovníkovi Zdeňkovi Dlouhému z Chrasti, jenž měl údajně hranici zapálit. Oba „učinili křivdu Čechům, běda bude všem nevěrným popóm!“¹⁷² Byla to takřka prorocká slova. Posměch již tehdy podryval základy moci, a proto Václav IV. hanlivé popěvky zakázal. Současně však nařídil odškodnit vlastníky spálených knih, čím se nepřímo vyslovil proti arcibiskupovu postupu.

V pražských ulicích se učený zápas o Wyclífa nemohl rozhodnout, hlavní slovo měla mít univerzita, třetí moc, která dočasně a v omezené míře začala být protiváhou nejprve moci duchovní a později též světské. Z dochované Husovy přípravy můžeme usuzovat, že si pro univerzitu koncipoval zásadní stanovisko. V podobě tzv. pozice mínil s pomocí církevních autorit a kanonicko-právních sum doložit, že knihy kacířů se mají číst, nikoli pálit. Na první pohled tato pozice působí jako snůška citací, při pozorném čtení však z ní lze vyvodit, jak citlivou otázkou byl postoj ke spisům odsouzených heretiků, nonkonformistů a samostatně uvažujících myslitelů nejen v Husově současnosti, ale již v dobách dávno minulých.¹⁷³ Dodejme, že tomu tak mělo být i v budoucnosti, na naší půdě dokonce dvakrát ještě v minulém století. Není však jisté, zda Hus tuto pozici skutečně přednesl, protože spolu se svými přáteli a žáky na závěr letního semestru připravil manifestační vystoupení mnohem závažnější, jímž byla veřejná obrana Wyclifových spisů na půdě univerzity.

Disputační turnaj zahájil 27. července 1410 sám Hus obranou Wyclifova traktátu *O Trojici*. Hned v úvodu připomenul, že až dosud nebyl žádný „pravý“ Čech odsouzen za kacířství a že o to více je zapotřebí hájit pověst „nejkřesťanštějšího“ Českého království. Ano, v těchto dobách, kdy sílí moc Antikrista, je podle Husa nutné nazvat zlem spálení knih, které žádný hřích ze srdce věřících neodstranilo. Kolik jen myšlenek odporujících katolické víře obsahují Aristotelovy spisy *O nebi a zemi* (*De coelo et mundo*) či jeho knihy *Fyziky* (*libri Physicorum*). Měly by snad i ony být spáleny? Stejný osud by pak musel postihnout i knihy *Sentencí* Petra Lombarda, v nichž je také mnoho bludů. Ještě nabádavěji než Hus varoval před rozmáhajícím se vojskem samotného Antikrista mistr Jakoubek ze Stříbra, který se v pondělí 28. července ujal obrany Wyclifova *Dekalogu*. Boj s Antikristem byl Jakoubkovým oblíbeným tématem, přesto však udivuje, že se obsahem Wyclifova spisu téměř nezabýval. O to více se snažil oživit některé reformní myšlenky svých českých předchůdců.¹⁷⁴

Další řečníci se ujali obhajoby Wyclifových traktů filozofického zaměření. Řečnický působivým projevem plným ironických invektiv hájil nevinnost Wyclifova traktátu o zkoumání správnosti logických propozic (*De probatione propositionum*) mistr Šimon z Tišnova, zatímco mladí mistři, Jan z Jičína, Prokop

z Plzně a Zdislav ze Zvířetic, se postupně ujali obrany filozofických spisů *O hmotě a formě* (*De materia et forma*), *O ydeách* (*De ydeis*) a *O univerzáliích* (*De universalibus*).¹⁷⁵ Dvě třetiny spálených knih sice nenalezly své obhájce, přesto si však celý cyklus, který skončil 6. srpna, zaslouží zmínky v análech boje za akademickou svobodu slova. Arcibiskupův postoj neměl kdo hájit, neboť jeho teologové a doktoři dekretů disputační turnaj bojkotovali.

Začaly prázdniny, kdo mohl, odjel na venkov. Pro Husa to nepřicházelo v úvahu, neboť měl své povinnosti k Betlémské kapli.

VIII.

ZNOVU WYCLIF: POJETÍ CÍRKVE A OTÁZKA POSLUŠNOSTI

Bylo by omylem se domnívat, že v Betlémské kapli zaznívala jen čeština. Většinou tomu tak skutečně bylo. Souběžně však, zvláště do doby, než se reformní straně podařilo získat správu prvních farních kostelů, byla rozlehlá kaple se svým zázemím nejen místem svobody českého slova, ale i první agitační síní rodícího se hnutí. Zůstala jí i později, kdy k latinskému zápisu Husova traktátu *O šesti hříších* přibyly nástěnné texty Jakoubkových latinských obran laického kalicha. S výjimkou pár řádků modlitby *Věři v Buoh a Desatera* žádný český text na stěnách Betlémské kaple v Husově době nebyl. Proč však zápisy v latině, když ji většinou neovládali ani ti posluchači betlémských kázání, kteří uměli číst? Betlémské stěny měly v tomto ohledu funkci všem přístupného sdělení jako by na věčnou paměť. K jeho četbě a překladu bylo ale třeba výborných latiníků s velmi dobrým zrakem, neboť nejnižší řádky písmen o výšce 7,3 cm byly zapsány zhruba 2 metry nad podlahou a nejvyšší pak ve výšce téměř 5 metrů. Při tehdejší způsobu čtení slovo od slova k tomu bylo zapotřebí muže ukazujícího hůlkou na řádky a slova, o něž právě šlo.¹⁷⁶

Ještě jednu důležitou okolnost je dobré mít na paměti. Latina jako jazyk vzdělanců byla pro svoji univerzálnost v národnostně smíšené Praze spojujícím úředním jazykem na radnicích, sloužila při jednání na soudech i pro zápisy do úředních knih. Možnost poznat „svaté“ pravdy právě v Betlému naivně Němcům nabízela jedna ze soudobých agitačních písní:

„Chtie-liť Písmo uměti,
musiet do Betléma jíti,
na stěnách se učiti,
ježto kázal napsati
mistr Jan z Husince.“¹⁷⁷

Velký účinek tato výzva jistě neměla, neboť okolní němečtí starousedlíci by nejraději Husův český Betlém zbořili, jak se později málem stalo. Přicházeli však zvědavci, žalobníci a kapitulní špehové. Na jednoho z nich, zahaleného v šedé kapuci, v němž Hus poznal svého předchůdce v Betlému, mistra Protivu, dokonce během kázání zvolal: „Kuklíku, napiš to a nes na onu stranu!“¹⁷⁸

Během deseti let Hus v Betlémské kapli proslavil zhruba tři a půl tisíce kázání. Zatímco Janu Wyclifovi i Matěji z Janova byly podbízivé kazatelské promluvy

s řečnickými manýrami, obhroublou dikcí a světskými anekdotami trnem v oku, Hus se na počátku svého působení nebránil historikům ilustrujícím příkladně, nebo naopak pohoršlivé skutky. Publikum bylo na tato tzv. exempla zvyklé, dožadovalo se jich a mladému kazateli bylo zatěžko se bez nich obejít. Postupem let Hus od navyklých praktik upouštěl a sám proti nim brojil slovy, že národy k víře obrátily „evangelické harfy“, nikoli básně a povídky. Vedle osobního charismatu a misijního zanícení Hus, jak se můžeme domnívat na základě žalob udavačů, upoutával pozornost posluchačů trefnými aktualizacemi i adresnými kritikami.

Předností kazatelských promluv byl přímý účinek na posluchače, jejich nevhodou naopak byla pomíjivost a časově i lokálně omezená působnost. Proto se také proslulí kazatelé a reformátoři snažili své projevy písemně zachytit, uspořádat do sbírek a dát je k dispozici svým nástupcům a stoupencům. Systematickým průzkumem Husových postil vyšlo najevo, že na rozdíl od jeho latinských kázání před synodním či univerzitním shromážděním jsou konvenční a bezzubé. Kritické výpady a opovážlivé výroky pronesené v Betlémské kapli, o nichž víme z různých udání a žalob, v těchto záznamech zpravidla nenajdeme. Hus ve svých přípravách i dodatečně redigovaných kazatelských souborech v první řadě pamatoval na své žáky z betlémské školy kazatelů,¹⁷⁹ jimž chtěl dát do počátku jejich samostatného působení pomůcku pro kázání o nedělích (*de tempore*), o svátcích (*de sanctis*) anebo pro postní dny před Velikonocemi (*quadragesimalia*).¹⁸⁰

Hus postupoval většinou tak, že hned po kázání nebo univerzitním výkladu dával své různé podrobné písemné podklady k dispozici žákům. Ti je nejen opisovali, ale i pozměňovali a doplňovali podle své paměti. Proto se zpravidla základem rukopisné tradice nestával Husův originál nebo jediný archetyp, nýbrž hned několik archetypů, jež jsou zhruba ve stejném poměru ke ztracenému originálu.¹⁸¹ Zvláštním případem je česká *Postila*, kterou Hus sepsal v letech 1412–1413 v době svého vynuceného pobytu na jihočeském venkově, kdy měl dostatek volného času. Třebaže k tomuto dílu využil svých starších latinských postil, na rozdíl od nich se nespokojil s pouhou osnovou výkladu. Česká postila je určena k četbě, a snad i proto obsahuje řadu osobních úvah a vzpomínek.¹⁸²

Zatím se běžně soudilo, že původní i přeložená díla staročeské literatury včetně spisů Jana Husa byla určena laickým čtenářům z řad šlechty a vyšších městských vrstev. Vzhledem k již zmíněné nízké úrovni školního vzdělání a k nedostatečné znalosti latiny u mnoha adeptů církevního svěcení je však nutno předpokládat, že řada výkladů, traktátů a pomůcek z pera reformních autorů měla v první řadě rozšířit obzor řadových příslušníků farního duchovenstva a učitelů na nižších školách. Také v Čechách, podobně jako jinde, periodické morové pandemie prudce zvýšily úmrtnost farního kléru. Dostatek volných obročí a uprázdňených míst snížil nároky na přípravu kněžského dorostu.

Řada mladých kněží nestačila zvládnout latinu, takže s povděkem přijímala česky psané příručky. Potřeba reformní agitace tak zvyšovala produkci literatury v národním jazyce.

Z obsahu řady Husových kázání vyplývá, že nebyly určeny prostým věřícím. Jeho *Výklady viery, Desatera a Páteře* vyžadovaly posluchače spíše více než méně zasvěcené do věrouky. Pro mnohé termíny teologického slovníku čeština buď vůbec ještě neměla ekvivalenty, nebo jen v neustálené formě. A protože počínaje rokem 1410 půda teologické fakulty již pro Husa nebyla zvláště pohostinná, využíval pro svá vystoupení i Betlémskou kapli. Platí to již pro sérii dogmatických kázání z roku 1410, o jejichž latinských přípravách lze oprávněně soudit, že nebyly určeny pro kázání v české řeči. Musíme tak počítat s tím, že Hus měl v Betlémské kapli kazatelské promluvy i pro akademicky vzdělané posluchače z řad svých žáků, kolegů a stoupenců. Hus dříve využíval této své tribuny jen v případě aktuální potřeby, po vypuknutí sporů s arcibiskupem a některými kolegy z teologické fakulty však poměrně často.

Počínaje rokem 1410 se Husovy obrany, neboť od té doby musel neustále obhajovat své myšlenky, slova i skutky, týkají především otázky poslušnosti. Kdy, kde a za jakých okolností lze neuposlechnout nadřízené, koho je bezpodmínečně nutné poslechnout, či proti komu se lze naopak odvolat? Vodítko mu patrně již dříve poskytla Wyclifova nauka ve spisu *O církvi* a zčásti též traktáty *O papežově moci* a *O katolické víře*. Když Kristus zval nevěřící, aby přišli do jeho vinice, bylo ještě zřejmé, že církev je jeho nevěstou a svatá Trojice její hlavou. Dnes je tomu jinak, neboť svatá katolická církev se vnímá různě. Tak bychom mohli vyložit úvod k univerzitnímu kázání, které Hus přednesl 19. ledna 1410. Zda v Betlémské kapli, není jisté, je to však dosti pravděpodobné.¹⁸³

Z mnoha různých vymezení katolické církve se Hus ve stopách svého oxfordského učitele rozhodl pojednat o třech. Promluva není důležitá jen tím, že dokládá Husovu závislost na Wyclifovi, ale i tím, že je prvním náběhem k spisu *O církvi* z roku 1413, v němž soustavně vylíčil základy svého učení.¹⁸⁴ Je-li tomu tak, je vhodné již nyní nahlédnout do teologického přediva jeho argumentace. Církvi obecnou, tj. v širším slova smyslu, Hus spolu s Wyclifem rozumí pospolitost všech předurčených a zčásti i předzvěděných, pokud jsou podle pozemského posuzování ve stadiu milosti. Tady se musíme zastavit. Wyclif ve shodě se svojí deterministickou filozofií dospěl k tezi, jež se stala i podnožím jeho učení o predestinaci. Vše se podle něho děje z naprosté nutnosti, a proto i vše, co přijde, se musí nezbytně stát. Není tudíž divu, že Wyclifovi konvenovalo rozlišení dvojí církve v učení sv. Augustina. První je institucionální povahy, druhá je společenstvím svatých, které je sice obsaženo ve viditelné církvi pozemské, ale lidmi nerozpoznatelné. Schopnost ji rozeznat má jedině Bůh, a tudíž ji tvoří pouze ti, kteří jím byli k tomuto členství předurčeni (*praedestinati*). Jsou-li jedni

věřící předurčení ke spáse, musí existovat také jiní, kteří jsou předzvěděni (*praesciti*) k zatracení. Fatální determinace záhrobních osudů duší věřících byla však spojena s řadou otázek, na něž bylo obtížné dát odpovědi. Co se například stane s těžkými hříšníky, kteří se bez svého přičinění ocitli mezi vyvolenými ke spáse? Ještě hůře na tom byli ti, kterým přes veškeré pozemské projevy upřímné zbožnosti hrozilo zatracení.

Vraťme se však k pojetí církve, které Hus s menšími modifikacemi převzal z Wyclifa.¹⁸⁵ Svatá církev obecná zahrnující všechny předurčené v minulosti, přítomnosti i budoucnosti je jen jedna, od počátků do skonání světa. Její hlavou je Kristus, všichni předurčení včetně andělů tvoří jeho mystické tělo. Předzvědění v této obecné svaté církvi nejsou a ani nikdy být nemohou. Z hlediska místa a času tvoří svatou církev obecnou tři dílčí církve, církev triumfující v nebi, církev bojující zde na zemi a církev spící nebo trpící v očistci. Naproti tomu římská církev, jejíž hlavou je papež a tělem kardinálové, nemůže být svatou církví obecnou, neboť všichni papežové a kardinálové nepatří mezi soubor předurčených. Pokud se spolu s Wyclifem a Husem oprostíme od římské církve, která je církví jen podle jména nebo v domnělém smyslu, lze rovněž mluvit o církvi trojím způsobem.

První církev tvoří sbor věřících zčásti, dočasně nebo čistě ve stavu milosti, a to podle přítomné spravedlnosti. Pokud jsou ve stavu milosti, patří k ní i předzvědění. Tato církev nemůže ale být ani mystickým tělem Kristovým, ani svatou církví obecnou. Pojmu církev lze použít, to za druhé, i smíšeně či nerozlišeně pro předurčené i předzvěděné, pokud jsou v milosti podle přítomné spravedlnosti. Ani tato církev obsahující zrna i plevy, obilí i koukol nemá plnou účast na svaté církvi boží, neboť předzvědění nemohou být tělem Páně. Za třetí lze užít pojmu církev pro sbor předurčených bez ohledu na to, zda jsou či nejsou podle přítomné spravedlnosti ve stavu milosti. Tu jde o skutečnou církev obecnou, jejíž hlavou nemůže být papež, neboť je jí sám Kristus.

Přesto však lze připustit, nazývají-li někteří hlavou církve papeže, pouze však v omezeném smyslu, jen jako hlavu tak veliké církve, jak velikou spravuje, a jak veliká mu je k rozumné poslušnosti zavázána. Náleží mu i titul „nejsvětější“, opět však jen bez pochlebování a s náležitou opatrností. Poslušnost k němu, zde se dostáváme k otázce pro Husa velice podstatné, se smí vztahovat jen na ta příkázání, jež se shodují se zákonem božím a nebloudícím rozumem. Vždyť mnozí papežové upadli v kacířství, nemluvě o jisté ženě Anežce, která dva roky a pět měsíců seděla na papežském stolci. Hus si ve svém kázání, a později i při jiných příležitostech, nemohl nechat ujít pověst o dívce pocházející z Mohučce, kterou její milenec v mužském přestrojení přivedl z Athén do Říma. Anežka zde kdekoho okouzila svými všestrannými vědomostmi, a proto nebylo divu, že byla zvolena papežem. Po čase otěhotněla se svým milencem, a když pospíchala od baziliky sv. Petra k lateránskému kostelu sv. Jana, byla stížena porodními

bolestmi a mezi Koloseem a svatým Klimentem při porodu zemřela. Jak je vidět, i Hus někdy do svých kázání zařazoval barvitě příběhy, jimiž mohl upoutat a ovlivnit posluchače.¹⁸⁶

Pojetí církve nebylo podstatnou otázkou jen pro Husa. Sama institucionální církev hledala od počátku principy a zdůvodnění své existence. Slyšeli jsme již, že mystické pojetí církve, pro něž se Hus rozhodl a za něž se i v Kostnici bude zodpovídat, bylo založeno na představě, podle níž Kristus i církev tvoří jedno mystické tělo, jehož hlavou je Kristus a jehož údy tvoří souhrn všech vyvolených ke spáse. Aby prostým věřícím v Betlému přiblížil, jak mystické spojení Krista s církví vnímat, Hus tento svazek přirovnal k manželskému páru. Zatímco však muž s ženou plodí děti tělesně, Kristus se svou chotí plodí děti duchovní. Tak jako Kristus tvoří se svatou církví jedno tělo a miluje ji jako své tělo, tak i muž se ženou mají být jedno tělo a milovat se navzájem.¹⁸⁷

Hus se různým pojetím církve nezabýval jen v univerzitním kázání z 19. ledna 1410, nýbrž i později v traktátu *O církvi*, v českých *Výkladech* a v betlémských kázáních. Musel přitom přihlížet k odlišným výměřům, řešit zdánlivé i skutečné rozpory a upevnit v posluchači nebo ve čtenáři důvěryhodnost představy, že Kristus, nikoli papež je skutečnou hlavou církve. Nemohl při tom obejít významnou otázku klíčů nebeského království, které podle evangelisty Matouše (16, 19) Kristus světil svatému Petrovi se slovy: „Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto i v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato i v nebi.“ Aby nedošlo k omylu, jak toto místo chápat, Hus mu věnoval celé kázání na svátek sv. Petra a Pavla 29. června 1410. Jakkoli Kristus z řeckého i latinského významu slova Petr vyvodil, že právě tento z jeho apoštolů je skálou, na níž chtěl zbudovat svoji církev, základem bojující církve všech vyvolených je podle Husa jediný Kristus. Moc klíčů Kristus světil Petrovi v zastoupení všech vyvolených, takže ji mají všichni k tomu způsobili (rozuměj duchovní pozemské církve), pokud následují Krista v mravech. Jde o moc omezenou, neboť způsoblost k ní nespočívá v odpouštění hříchů, nýbrž v pouhém ohlášení, že Bůh hřích odpouští. Analogicky to platí i pro jiné jejich soudy: liší-li se od soudu božího, jsou prostě neplatné.¹⁸⁸

Zatímco teologům a juristům muselo být na první pohled zřejmé, kam Husovy vývody relativizující a zpochybňující moc církevní hierarchie směřují a jak veliké nebezpečí pro institucionální církev představují, prostým věřícím nebylo snadné vysvětlit, kdo patří či nepatří do pravého ovčince. Na někoho stačilo ukázat z kazatelny prstem, avšak i on mohl patřit mezi předurčené ke spáse. Hus se zejména ve svých kázáních snažil těžko pochopitelný princip predestinace zpřehlednit tím, že ponechával na úsudku věřících, jak oddělit zrna od plev, dobro od zla. Svatokupci, lichváři či smilníci duchovního stavu již svými špatnými skutky naznačovali, že jsou „kozly“ v Kristově církvi, k níž nejspíše nepatří. Posledním si, jak tušíme, nikdo nemohl být jist.

Stále třeba mít na paměti, že Hus si ve svých dogmatických kázáních z roku 1410 teprve ověřoval, jak a v jakém rozsahu by mohl Wyclifovo učení o církvi využít. Wyclif byl pro Husovu dobu *modernus*, jeho slovo málo vážilo při konfrontaci s Písmem a míněním svatých otců. Stejně na tom před krátkým časem byl i Wyclif, ani jemu nezbyvalo nic jiného, než své soudy opřít o stejné autority. Na přelomu 14. a 15. století bylo již k dispozici nemálo kazatelských a jiných příruček, v nichž bylo možné potřebné citace snadno vyhledat. Tím si lze vysvětlit, že středověcí spisovatelé nezřídka citovali díla, jež s největší pravděpodobností neměli a ani nemohli mít v rukou. Doslovná znalost Písma, zejména knih Nového zákona, se přitom rozuměla sama sebou, v tomto případě nebylo snadné protivníky ošálit.

Vezmeme-li si za příklad kázání, které Hus přednesl v neděli 4. května 1410, nalezneme v něm 35 citací z Písma a dalších sedm od církevních otců či svatých doktorů.¹⁸⁹ Na sedm stran tištěného textu moderní edice to nebylo málo. Není ani divu, že dnes málokdo nalezne v tomto žánru středověké slovesnosti zálibu. Tím si lze také vysvětlit, proč Husovo rozsáhlé kazatelské dílo je převážně známo jen z klasobraní jeho osobitě zbarvených výroků. Kdybychom díky vydavateli nevěděli, kdy Hus kázání na téma „Až přijde přímluvce“ (Jan 15, 26) pronesl, patrně by uniklo jeho aktuální poselství. Hus se v tomto kázání předběžně bránil proti klatbě, která mu mohla hrozit. Běda, praví, země dnes oplývá lháři, kteří vydávají falešné svědectví, ačkoli pravdu o Kristu zjevuje pouze Duch svatý. Platí to i o exkomunikaci. Nikdo nemůže být vyobcován z církve, pokud ho napřed nevyobcuje Bůh pro smrtelný hřích. Církevní klatba má mít účinek preventivního léku, proto nesmí být vynášena nespravedlivě. Jsou-li nespravedlivě potrestáni kazatelé pro hlásání evangelia, mohou doufat, že jim to bude požehnáním u Boha.

I když se křesťan má bát i nespravedlivé klatby, není tomu pro její možný dopad, nýbrž proto, aby církevní představení kvůli ní neškodili sami sobě a nedávali špatný příklad bližním. Hus jako by zapomínal na církevně právní předpisy, podle nichž bylo nutné se podrobit i nespravedlivé klatbě nebo jinému nespravedlivému trestu či zákazu. Čím častěji se Hus v blízké budoucnosti bude hájit proti církevním postihům, tím více se bude odvolávat ke Kristu jako k hlavě mystické církve. Synodou z 15. června byl Hus postižen zvláště citelně, neboť mimo jiné mu bylo zapovězeno kázat v jeho Betlémské kapli. Hus toho nedbal a v kázání, které pronesl v následující neděli, 23. června 1410, vyhlásil, že raději chce poslouchat Boha než lidi a spíše se přizpůsobit jednání Kristovu než moderních zákoníků. Z tohoto důvodu se nejprve odvolal k Bohu a dále k papežské stolici, jež má vyšší pravomoc než domácí prelátí.¹⁹⁰

V kázání se Hus nemohl vyhnout otázce povinné poslušnosti vůči představeným. Není však neposlušnost vůči arcibiskupovi, jenž má svoji moc od Boha, rezistencí vůči boží vůli? Nikoli, odpovídá, bezpodmínečná poslušnost se

vztahuje pouze k příkazům evangelia. Nikdo nemá poslouchat kohokoli, nařizuje-li mu páchat zlo. Rozhodnout, kdy, v čem a za jakých okolností může podřízený nadřízenému vzdorovat, je přitom nesnadné. Hus v této složité otázce nemá ještě jasno, nepochybuje však o tom, že zákaz šířit slovo boží v soukromých kaplích je v zájmu Antikrista, a že tudíž v souladu s míněním sv. Augustina jeho rezistence proti arcibiskupovi je nadřazena poslušností vůči Bohu. Na věci samé nic nemění, že Wyclif, u něhož se Hus poučil, přisuzoval tento výklad (*obediencia resistiva*) Robertu Grosseteste.¹⁹¹

Jak velice Husovi záleželo na tom zdůvodnit betlémským posluchačům důvody své neposlušnosti vůči arcibiskupovi, dokládají dvě další jeho kázání z léta 1410. V prvním z 5. července znovu kněžím ve stopách svého oxfordského učitele upřel moc odpouštět hříchy, jelikož mohou pouze ohlašovat jejich případné odpuštění Bohem. Z dnešního hlediska bylo společensky mnohem závažnější, že Hus s pomocí biblických a jiných výroků přisoudil poddaným a nižším lidem (*minores*) možnost (zatím ne povinnost) napomínat, ne-li dokonce napravovat (*corripere*) vyše postavené osoby, včetně prelátů, pokud zjevně páchají těžké, tj. smrtelné hříchy. Podmínkou bylo, aby nižší byli bez smrtelných hříchů a v naději na milost boží.¹⁹² Hus sebestředně vztahoval právo nápravy na sebe a vůbec v této chvíli nedomyslel, jakou výbušnost by tato myšlenka v sobě mohla mít, kdyby si ji přivlastnily nespokojené zástupy jeho stoupenců.

Týden poté, co ho 18. července 1410 arcibiskup dal spolu s ostatními apelanty do klatby, se Hus znovu vrátil k otázce poslušnosti. Oporu opět našel u Wyclifa, od něhož převzal výměr „lidské“ poslušnosti a její trojí rozdělení na poslušnost duchovní, světskou i církevní. První se váže k božímu zákonu, podle něhož jsou povinni žít všichni křesťané. Druhá se řídí světskými zákony, zatímco třetí poslušnost je dána „nálezky“, tj. výmysly kněží, které nejsou výslovně podepřeny autoritou Písma. Za zmínku stojí, že Hus prostě neřekl, že poslušnost církvi je dána jejím právem. Místo toho použil latinské slovo *adinventioes*, jež někdy označovalo i lstivé, či dokonce falešné nálezky.¹⁹³

Wyclif v neposlední řadě poučil Husa též v otázce, kdy a v čem má podřízený uposlechnout svého nadřízeného. Pokud představený příkazuje vůli boží, musí ho podřízený uposlechnout vždy. Na rozdíl od této „pozitivní“ poslušnosti má však podřízený uposlechnout představeného i „negativně“, tj. v případě, kdy Bůh chce opak toho, co pán příkazuje. Jinými slovy, podřízený má nadřízenému ve vyšším zájmu odporovat. Tak i onak je člověk povinen plnit příkazy boží, z nichž je patrné, co je čiré dobro a co čiré zlo. Příkazy v záležitostech „středních“, jež leží mezi oběma krajními póly, by představení neměli vydávat bez božího zjevení, neboť jinak nevědí, zda si Bůh nepřeje opak. Leč přílišné množství nerozvážených prelátů, jakými jsou i lživí vikáři pražského arcibiskupa, způsobuje svými příkazy v rozporu se zákonem Kristovým zmatky v církvi, jejichž projevem jsou i exkomunikace nepohodlných oponentů.¹⁹⁴

Na rozdíl od jiných zemí, například Francie, kde klatby jako prostředky mocenského boje ztrácely účinnost, v Čechách byla s klatbou stále ještě ve veřejném mínění spojena závazná úhona, jíž se bylo pro její případné právní účinky lépe vyvarovat. Hus si také přes všechnu expresivnost svých kazatelských projevů počínal zdrženlivě a až do letních měsíců roku 1412 připouštěl, že zákonitě představené je nutno ve všem rozumném poslouchat. Dlouho se také zásadně vyhýbal otázce případné neposlušnosti vůči římskému papeži. V době, kdy se k němu poprvé odvolal a kdy zdaleka nebyly vyčerpány všechny procesní prostředky kanonického práva, by to také bylo netaktické.

Aby nebylo pochyb, jak si váží čerstvě zvoleného papeže Jana XXIII., Hus se v závěru svého univerzitního kázání na den sv. Augustina 28. července 1410 pomodlil za papeže Jana, aby ho Bůh uchránil zla a mohl se tak mimo jiné stát solí země, světlem světa, andělem Páně, dědicem apoštolů, obzvláštním veleknězem a svatým otcem z Kristova pomazání. V tomto dodnes působivém kázání, na němž si dal záležet, Hus v první jeho části obšírně citoval nebo parafrázoval Wyclifa, a to nejspíše z toho důvodu, aby na veřejnosti doložil, jak hluboce křesťansky jeho pronásledovaný oxfordský učitel smýšlel o poslání dobrých kněží i prelátů, které zde dosti výjimečně nazývá „náměstky apoštolů“. V druhé části pak obhajoval sebe a jiné své kolegy proti nactiutrhačům, kteří lživě tvrdili, že čeští mistři vypudili z univerzity cizí národ a že lpějí na svých bludech, zvláště pak o svátosti oltářní.¹⁹⁵

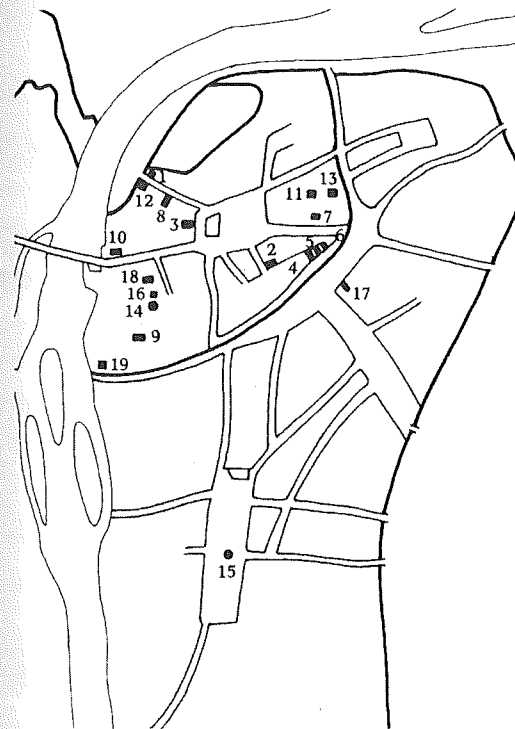
Pro své prosté posluchače a stoupence Hus musel volit jinou mluvu, aby jim osvětlil své postoje, slova a skutky, jimž ne vždy bylo dobře rozuměno. Jistému významnému šlechtici, jehož bychom rádi znali jménem, Hus ve svém dopisu z konce června nebo z počátku července 1410 cítil potřebu se obhájit proti nařčení z hereze a vysvětlit, proč neuposlechne zákazů kázání v kaplích. Jak by mohl zamlčet pravdu evangelia, táže se, když Kristus podle Marka (16, 15) přikázal svým učedníkům jít do celého světa a kázat evangelium všemu stvoření?¹⁹⁶ Husovo jméno mezitím vešlo ve známost i v některých městech. Doklad o tom máme z Loun, kam Hus někdy v této době zaslal obšírný list s napomenutím, aby jeho tamější stoupenci zůstali jako dosud svorní ve víře a vyvarovali se rozkolů, zrady, nepřízně a všelijakých hněvů.¹⁹⁷ Mezi své stoupence Hus naopak nemohl počítat staršího mistra Závíše ze Zap, olomouckého kanovníka a faráře v Prachaticích. Závíš jako člen komise prověřující pravověrnost Wyclifových knih měl zprávy o Husových provokativních krocích z prvé ruky a se zjevným potěšením svého mladšího kolegu nazval kacífem. Hus mu nezůstal nic dlužen a v dopise zaslaném někdy po 16. červenci 1410 mu vyčetl, že po třicet let zanedbával své pastýřské povinnosti v prachatické farní obci.¹⁹⁸

Téměř souběžně, 8. září 1410, datoval ve vzdáleném Londýně svůj dopis Husovi kněz Richard Wyche. Tento Wyclifův žák se zřejmě o pražském mistru a jeho

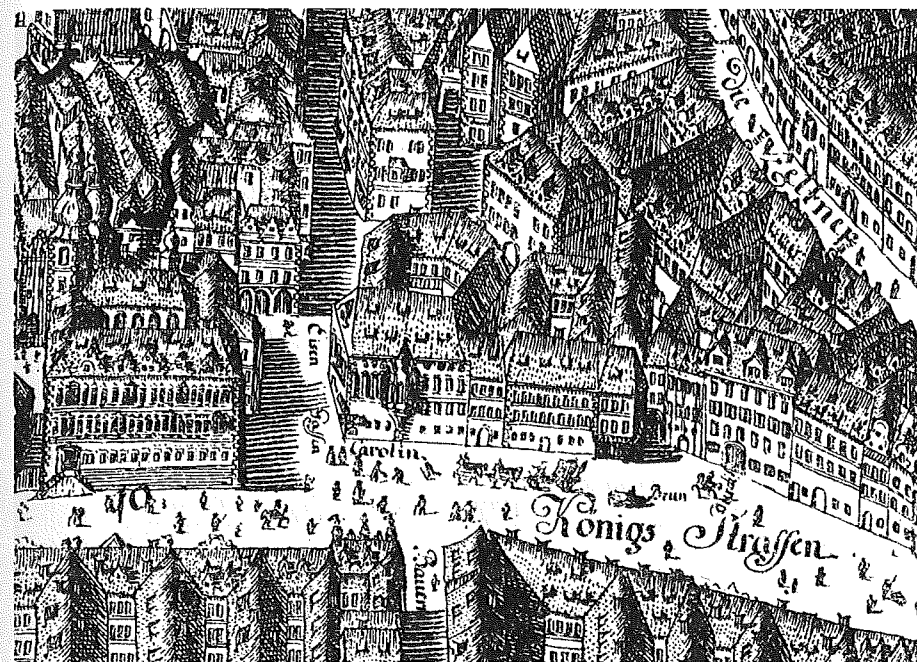
1. Pečeť přivěšená k listině z roku 1411 je jednou z mála dochovaných autentických památek na Jana Husa. Pečeť v obvyklé červené barvě o průměru 25 mm, s postavou sv. Kateřiny s kolem a mečem v pečetním poli, má opis: „S[sigillum] magistri Iohannis Hus“.

2. Praga academica. Síť univerzitních kolejí v 15. století. S výjimkou dvou mladších kolejí (Loudovy a Rečkovy) mapka zachycuje místa, kde se Hus denně pohyboval.

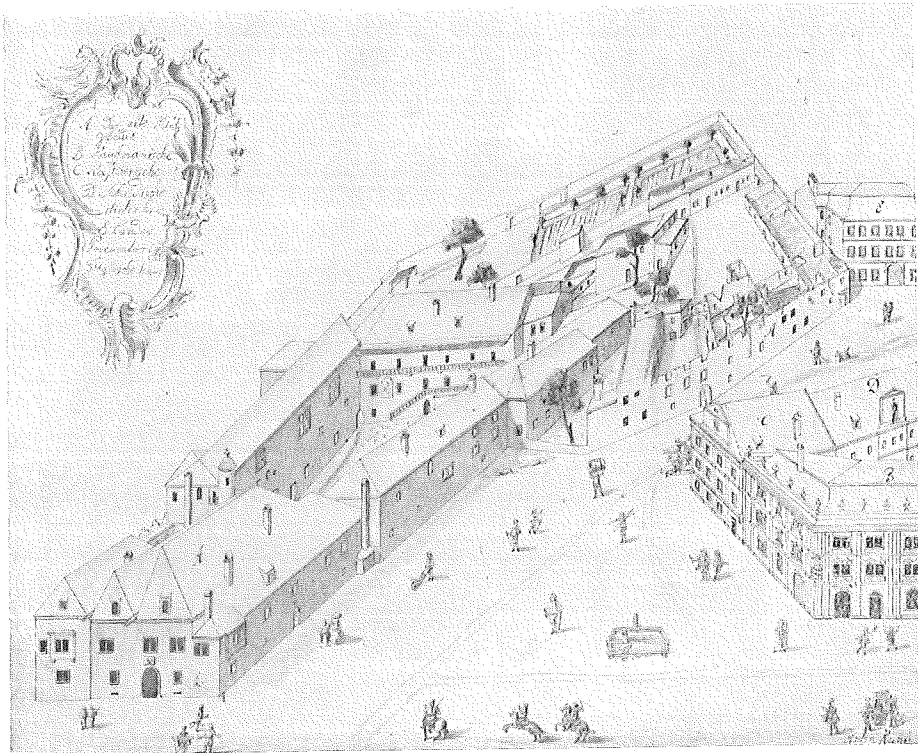

- 1 – Původní sídlo Karlovy koleje (1366 až 1383),
- 2 – Karolinum,
- 3 – kolej Všech svatých,
- 4 – kolej krále Václava,
- 5 – kolej královny Hedviky,
- 6 – kolej Českého národa,
- 7 – kolej juristů,
- 8 – kolej lékařů,
- 9 – kolej sv. Bernarda,
- 10 – dominikánské učení u sv. Klimenta,
- 11 – minoritské učení u sv. Jakuba,
- 12 – kolej chudých studentů u sv. Valentina,
- 13 – kolej chudých studentů u sv. Benedikta,
- 14 – Betlémská kaple,
- 15 – kaple Božího Těla na Novém Městě pražském,
- 16 – Nazaretská kolej,
- 17 – kolej U černé růže,
- 18 – Rečkova kolej,
- 19 – Loudova kolej.

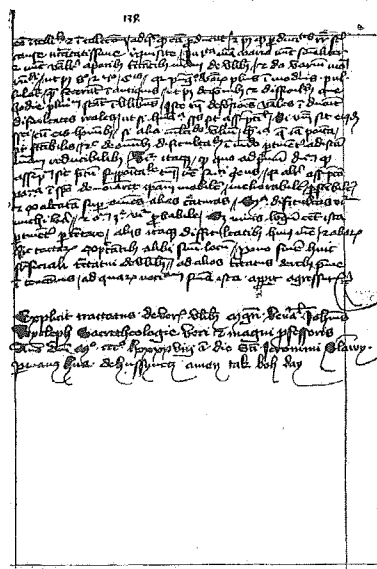
4. Kolej Karla IV. (Karolinum) pro dvanáct profesorů teologie a svobodných umění na pražské vedutě D. Hubera z roku 1769.

3. Prospekt Prahy od J. Kozla a M. Peterleho z roku 1562 zachycuje ještě Staré Město v jeho středověké podobě.

5. Koleje Národa českého, královny Hedviky a krále Václava IV. na plánu přestavby pražské mincovny z roku 1740.

6. Nejstarší Husův autograf: vlastnoruční přepis traktátu Jana Wyclifa *O pravých univerzálích* z roku 1398. Na konci textu Hus poznamenal: „Končí traktát O pravých univerzálích velebného mistra Jana Wyclifa, pravého a velkého profesora svatého bohosloví. Léta páně 1398, v den sv. Jeronýma Slovana, (vlastní) rukou Husa z Husince. Amen, tak boh daj.“

Decanus Magister Johannes De Hussone

In die ...
 Sequitur die ...
 Item dispensator ...
 Item dispensator ...

- Johannes de ...
- Nicolaus de ...
- Ulricus de ...
- Jacobus ...
- Venerabilis ...
- Michael de ...
- Johannes de ...
- Olavus de ...
- Pupertus ...

Anno Domini 1401 ...
 Johannes de Hussone ...

- Venerabilis de ...
- Nicolaus de ...
- Christianus de ...
- Gregorius de ...
- Albertus de ...
- Thomas de ...
- Henricus de ...
- Andreas de ...
- Leonardus de ...
- Gregorius de ...
- Wulfstanus de ...
- Ernestus de ...
- Andreas de ...
- Severinus de ...
- Venerabilis de ...
- Ysaia de ...
- Arnestus de ...
- Seamus de ...
- Wigandus de ...
- Caspar de ...
- Johannes de ...

In die ...
 Gregorius de ...
 Johannes de ...

7. Zápisy děkana Jana Husa v úřední knize pražské fakulty svobodných umění v zimním semestru 1401/1402 obsahují jména fakultních funkcionářů, zkoušejících profesorů a graduovaných studentů či bakalářů.

Vieckalgeft kufing pro tvee vrec xviii ff
 Vieckalgeft kufing a kdu stufie paftriv vrec xxv ff
 Wolkow imohofie zpaftivow vémlo xxv ff
 Wofupuge givody ko xxxv ff
 Wofodi dweim ktoz ferve kufing vofodi xxxv ff
 Wofobovame kive kvanf fie diege xxv ff
 Wymetal kufing diabla xviii ff
 Zabiti etometa moj boti vze v dobie xxxv ff
 Zabiti pro odvovavame kufing vze xv ff
 Zabiti kufing vze vze xv ff
 Zabiti etometa vadem mekdu stufie xv ff
 Zabiti boji kvanf vmece maga kufing xv ff
 Zbozie pve flve vme xv ff
 Zboha kufing dobie gom flve flve bozie xv ff
 Zemie dobie kufing lide dobie xv ff
 Zgrovny hieftnik kufing vze xv ff
 Zmrtvovet vofat kufing vmece bozie xv ff
 Zmagi boha lide kufing odvovavame xv ff
 Zladiage kufing vofat kufing vmece bozie xv ff
 Zpovadati fie ma etometa kufing vze xv ff
 Zvave vrecny co gese xv ff

Aby ktoz bude afa vovniel me a fte vici, vrec, jet sem
 ppat tve, utoz odvovame mluvom, vrec vgednom kufing vze
 afove gmat mluvom ra vgnem gmat vpriladie ja pifz
 mjadny nevie, agim viefagi, zadny nevie opuet ra diem vng
 fion vmece a gmi vku miffim, opuet ra diem viefagim, agim
 tiekfim, ja protiv agim, proti ja vzevici, agim vzevici,
 ja vopad ho agim, vopadger ja diem viefagim vku vku, agim
 viefagim vku dobie, vzeft givoch dielime vmece, protiv pro
 fim kufing ho, ktoz bude ppa, aby gmat vzeft, nej utoz sem
 la ppat, nej vofvillifon vze vony, neb ppa, neb flvovce opuf
 ni, zata ppa, aby opravil, gese gese ppa, aby mi pravcho
 vmyfta vzevici, neb vien ze mnozi vmece, by lize
 vovmali, coz dobie gese ppa, vzeft, vzeft, vzeft, vzeft, vzeft
 fie vaima vmece vzeft, vzeft, vzeft, vzeft, vzeft, vzeft

13. Závěrečná část věcného rejstříku (ukazovadla) Husovy *České nedělní postily*. Následuje úvod s diakritickými znaménky podle Husovy pravopisné reformy.

reformním kruhu dozvěděl od českých studentů, kteří do Anglie zajížděli opí-
 sovat díla oxfordského „evangelického doktora“. Ti mu domácí poměry vylíčili
 v černých barvách, jako by již Antikrist českým bratřím činil neslýchaná utrpení.
 Wyché přímo naplnilo radostí, když uslyšel, kterak v Čechách Kristovým věr-
 ným hrozí vězení, vyhnanství i smrt. „Pročež ty, Huse,“ vybízí svého pražského
 bratra pateticky, „pracuj jako dobrý rytíř Ježíše Krista, kaž, stůj jiným slovem
 i příkladem a všechny, které budeš moci, přivolej zpět k cestě pravdy.“ Než se
 dopis dostal do Čech, uplynulo několik měsíců. Když list v únoru 1411 obdržel,
 Hus ho v překladu přečetl z betlémské kazatelny a údajně zvolal: „Ejhle nejmi-
 lejší, bratr náš Richard, druh mistra Jana Wyclifa v pracích pro evangelium, na-
 psal nám list tak hluboké útěchy, že kdybych neměl vůbec jiného písma, musil
 bych se pro Kristovo evangelium vydat na smrt. A to také učiním, s pomocí Pá-
 na našeho Ježíše Krista.“¹⁹⁹ Nebylo to poprvé, kdy Hus veřejně deklaroval, že
 za boží pravdu by položil i svůj život, zatím však šlo o prohlášení v dobré víře,
 nikoli o naplnění závazku.

V odpovědi Wychovi Hus poněkud optimisticky napsal, že zatímco dříve se
 v Čechách kvůli kopřivám a koukolu jen stěžá a řídce objevovalo pšeničné zrno,
 nyní lid nechce slyšet nic jiného než Písmo svaté a kdekoli se v městě nebo
 městečku, na vesnici nebo na tvrzi objeví kazatel pravdy, hned se k němu sbí-
 hají zástupy opovrhující neřádným kněžstvem. Sotva se sám, píše dále Hus,
 dotkl Antikristovy hlavy, hned se na něho v okolních diecézích valí hromobití.
 Doma si však zatím na něho nikdo neodvažuje zaútočit, protože král, celý je-
 ho dvůr, královna, páni i obecný lid jsou pro slova Ježíše Krista.²⁰⁰ Spolu s Wy-
 chovým dopisem Husovi došel do Prahy obsahově dosti shodný list, který lord
 John Oldcastle, vůdce tzv. lollardů, adresoval panu Voksovi z Valdštejna. I když
 Oldcastle Husa ve svém listu ani slovem nezmněl, ten mu jako vůdce reformní
 strany poněkud unáhleně sdělil, že také král Václav IV. projevuje horlivost
 v obraně Kristova evangelia.²⁰¹

Není vyloučeno, že Husa k hledání zahraničních reformně naladěných spo-
 jenců podnítil mistr Jeroným Pražský, který měl s Anglií mnohaleté kontakty.
 Zřejmě však i sám Hus, jak se stále více dostával do popředí veřejného dění, za-
 čal dávat najevo své mínění a připomínat se při každé vhodné příležitosti a to
 i tehdy, kdy by to od prostého univerzitního mistra a pouhého kazatele málo-
 kdo očekával. Někdy začátkem roku 1411 Hus napsal polskému králi Vladislavu
 Jagellovi, aby mu vyslovil radost nad velkým vítězstvím, jehož dosáhl 15. čer-
 vence 1410 nad rytíři německého řádu u Grunwaldu. Hus nepochybně vyjádřil,
 co k blízkému slovanskému království cítil, neodpustil si však rady, které mohl
 Vladislav považovat za opovážlivé: „Směřujte k míru s nejjasnějším knížetem,
 králem Zikmundem, a bude-li on něco chtít z takové zpupnosti – čehož on, dá-
 li Pán, neučiní –, přeče Vaše veličenstvo drž se vždy umírněně pokory, aby se
 opětne neprolévala krev křesťanská a aby veliké nebezpečí nevzešlo duším.“²⁰²

V závěru Hus vyslovil přání krále spatřit na vlastní oči, a to k prospěchu jeho Výsosti i pisatelova kazatelství.

Trochu jsme předešli vývoj Husova procesu. Zato však tušíme, že máme co do činění s jiným, značně již sebevědomým Husem, který si je vědom svého misijního poslání, a to nejen v Čechách, ale i v okolních zemích.

IX.

POČÁTEK SOUDNÍHO PROCESU

Podstatným rysem evropského středověkého práva bylo vyčlenění osob duchovního stavu z jurisdikce zeměpanských, městských i jiných světských soudců. Toto tzv. *privilegium fori* sice na jedné straně kleriky chránilo před zlovůlí světské moci, na straně druhé je však podřizovalo biskupským a papežským soudům nejen ve všech přečinech církevní povahy, ale i v záležitostech trestněprávních a civilních. Vydání světským soudům při hrdelních zločinech bylo v zásadě možné, teprve však po předepsané degradaci z příslušných stupňů svěcení. Tato závažná okolnost ve vztahu k Husovi vysvitne až na závěr jeho pozemské pouti. Vymahatelnost církevního práva závisela na mocenském postavení a postojích zeměpanské vrchnosti. Zatímco císař Karel IV. vycházel církevním institucím většinou vstříc a dokázal jich často využít pro svůj prospěch, jeho předchůdce Ludvík Bavor měl konfrontační spory se třemi papeži. Václav IV. na rozdíl od svého otce neváhal své letité rozepře s arcibiskupem Janem z Jenštejna vyhnat na ostří nože. A jelikož dále usiloval o to, aby mu také Jenštejnovi nástupci byli po vůli, pravomoc církevních soudů byla tím podle okolností tu více, tu méně omezena. Záhy také uvidíme, že i zemský soud, na němž rozhodovali zástupci nejvýznamnějších panských rodů, bude hledat právní prostředky proti přenášení domácích pří k papežské kurii.

Odsouzení Wyclifových bludných tezí a spálení inkriminovaných spisů náleželo do kompetence pražského arcibiskupa a jeho generálních vikářů. Toto právo mu podle kanonických předpisů nebylo možné upřít, bylo je však možné napadnout. Hus tak spolu s mistrem Zdislavem ze Zvířetic a se šesti dalšími bakaláři a studenty pražské artistické fakulty učinil rozsáhlým odvoláním proti postupu arcibiskupa Zbyňka z Házmburka, které bylo ověřeno univerzitním notářem v Betlémské kapli 25. června 1410. Tři z těchto bakalářů a studentů se již ohradili proti povinnému odevzdání Wyclifových knih v roce 1409. Notářský spis průběh následného procesu o tomto prvním odvolání rekapituluje, uvádí rozsudek papežského auditora Jindřicha Krumharta z Westerholze a připomíná nepravdivé informace, na jejichž základě papež Alexander V. vydal 20. prosince 1409 bulu plně ospravedlňující pražského arcibiskupa. Právě na základě této buly arcibiskup vydal 16. června 1410 konečný rozsudek, proti němuž Hus v čele sedmi apelantů vystoupil.

Teprve tímto odvoláním k papeži Janu XXIII., jak uvádí znalec nad jiné povoláný, započal Husův proces, který po pěti letech skončil smrtí toho, jenž jej

vyvolal.²⁰³ Hus a jeho společníci po rekapitulaci arcibiskupova postupu prohlásili příkaz k odevzdání a spálení Wyclifových knih za „frivolní, nulitní a nespravedlivý“.²⁰⁴ Už samotný zákrok proti členům pražské univerzity byl podle nich neoprávněný, neboť ta byla podle papežského privilegia z roku 1397 vyňata z kompetence církevních soudů. Arcibiskup svým příkazem navíc popřel vyhlášení synody z roku 1408, podle něhož nebyly v Českém království zjištěny žádné bludy. Jen idiot neznalý učených nauk, božího zákona a svatých kánonů, stojí v odvolání, by také hledal bludy ve Wyclifových logických, fyzikálních, morálních, matematických a metafyzických spisech. Neméně bezprávný byl zákaz kázání v kaplích, jmenovitě v kapli Betlémské, založené pro šíření evangelických pravd v české řeči.

Místo toho, aby arcibiskup podání apelace podle kanonických předpisů do třiceti dnů potvrdil, dal 16. července 1410 odevzdané Wyclifovy knihy spálit. Podle práva bylo však možné i bez uvedené aproby v apelaci pokračovat, takže po třiceti dnech, někdy kolem 25. července, mohlo být odvolání posláno ke kurii.²⁰⁵ Mezitím arcibiskup dal 18. července Husa a jeho společníky do klatby spočívající v odepření církevních svátostí a případně i ve vyloučení z církve. On sám či jeho právníci však přehlédli, že vyhlášení klatby po apelaci ztrácelo podle církevně právních předpisů platnost. Arcibiskup, který se z obavy před násilnostmi uchýlil na svůj hrad v Roudnici, ostatně nebyl s to klatbu prosadit. Z obavy před králem, který arcibiskupovi nařídil, aby mistrům uhradil škodu způsobenou spálením jejich knih, se faráři většinou neodvážili klatbu na Husa a jeho druhy vyhlásit.

Odvolání se dostalo k papežskému soudu v Boloni neobyčejně rychle, neboť již 25. srpna 1410 kardinál Odo z Colony písemně ohlásil arcibiskupovi Zbyňkovi, že ho papež pověřil vyšetřováním ve věci Husova odvolání.²⁰⁶ Kardinál požádal o stanovisko přítomné profesory teologie, kteří usoudili, že došlo k urážce jak univerzity oxfordské, jejímž byl Wyclif členem, tak i univerzity pražské. Děkanovi teologické fakulty Tomášovi z Utina se sice některé články ve Wyclifových spisech *Triologus*, *Decalogus* a *De corpore Christi* jevíly jako bludné, výslovně je však neodsoudil. Shromáždění doktorů preventivně vyhlásilo, že by tyto podezřelé články nikdo neměl v Českém království ani hlásat, ani hájit, nicméně celkově vyznělo dobrozdání o protiprávním zničení Wyclifových děl pro apelanty příznivě.²⁰⁷

Koncem srpna 1410 se pravověrnost českých wyclifitů začala prověřovat i ve Vídni, kde oficiál pasovského biskupa Ondřej z Grillenberga zahájil inkviziční proces proti Jeronýmovi Pražskému. Husův přítel nečekal na rozsudek a stačil z Vídně utéci do moravského hradu Bítova, odkud oficiálovi poslal výsměšný dopis.²⁰⁸ V situaci vrcholícího boje o římský královský stolec, který se uprázdnil 18. května 1410 úmrtím Ruprechta III. Falckého, se naléhavou politickou potřebou pražského dvora stalo očištění dobré pověsti Prahy, její univerzity

i celého království. Jelikož návrat Václava IV. na římský trůn byl vyloučen, pražská diplomacie podpořila proti Zikmundovi kandidaturu moravského markraběte Jošta, který byl skutečně 1. října 1410 právoplatně zvolen za římského krále. Nebylo to na dlouho, neboť již 18. ledna následujícího roku Jošt zemřel, a uvolnil tak trůn bratranci Zikmundovi.

Starší badání včetně autora těchto řádků soudilo, že královský dvůr se v druhé zářijové dekádě odhodlal k nebývale široké diplomatické akci na očistu Husa, jeho počínajícího hnutí i celé univerzity. Příležitost k ní nejspíše poskytla legace Antonína de Monte Catino, jenž od konce srpna v Praze získával podporu pro nového, v květnu zvoleného papeže Jana XXIII. V listech tomuto papeži z 12. září 1410 se král Václav IV. s chotí Žofií v zájmu potupené cti království dožadovali odvolání zákazu kázání na soukromých místech. V dalších listech královský pár požádal kardinála Colonna, aby z postoupené mu pravomoci anuloval nejen zmíněný zákaz svobodného kázání, ale i rozsudek ve věci Wyclifových knih. Žádost královského páru podpořili i vlivní páni Lacey a Petr z Kravař, dále Jan Michalec z Michalovic, Mikuláš z Potštejna seděním na Žampachu a několik dalších českomoravských pánů, kteří se sjeli do Prahy na zasedání zemského soudu. O svobodu kázání v Betlémské kapli se listem z 16. září zasazovali též konšel a obecní starší Starého Města, k nimž se o čtyři dny později připojily rady Nového Města a Malé Strany. Pravost všech těchto dokumentů byla v poslední době zpochybněna, nikoli však zcela vyvrácena. Až na další je proto třeba brát celou tuto diplomatickou aktivitu pražského dvora, představitelů šlechtické obce a pražských měst s náležitou obezřetností.²⁰⁹

Mezitím v druhé polovině srpna dorazili ke kurii arcibiskupovi zplnomocněnci Zdeněk Dlouhý z Chrasti a Kuneš ze Zvole. První z nich provedl arcibiskupův příkaz o spálení knih, a byl tak na úspěšném jednání osobně zainteresován. Pro papeže přivezli ušlechtilého koně a skvostné dary, zatímco kardinály Ursiniho a Odonu z Colony obdarovali drahocennými prsteny.²¹⁰ Druhý z obou kardinálů vyzval pražského arcibiskupa listem z 25. srpna 1410, o němž již byla řeč, aby postupoval podle buly Alexandra V. z 20. prosince 1409. Připomeňme, že papež touto bulou zmocnil arcibiskupa Zbyňka odstranit Wyclifovy knihy z očí věřících a zakázat kázání na soukromých místech. Současně Jan XXIII. jinou listinou předvolal Jana Husa před svůj soud. Obě listiny došly do Prahy 20. září, o čtyři dny později arcibiskup ztížil klatbu na Husa.

Uběhlo několik dní, než si královská rada ujasnila další postup. Vzhledem k probíhající volbě na římský trůn se nadále jevílo žádoucím vyžadovat od arcibiskupa odvolání jeho starších i nových výnosů včetně citace Jana Husa, jemuž se snad již dříve dostalo čestné funkce králova kaplana. Na přelomu září a října měla královská kancelář napilno, neboť musela vybavit hned několik listů ke kurii, jejichž texty pravděpodobně připravili mistři Husovy univerzitní skupiny. V listech adresovaných Janu XXIII. a kardinálům, jmenovitě také Colonnovi,

král Václav spolu s chotí Žofíí žádali, aby Jan Hus byl zbaven osobní citace k papežskému soudu. Současně také Václav odvolal pro nedbalost svého zástupce u kurie, doktora Jeronýma Seidenberga. Druhého svého zástupce, dr. Jana Naze, pak písemně vybídl, aby ze všech sil prosazoval jeho zájmy podle instrukcí M. Jana Kardinála, jehož vyslal místo Seidenberga ke kurii. Všechny tyto listy druhé série byly rovněž zpochybněny, takže až na další je třeba počítat s možností, že vůbec nebyly odeslány.²¹¹ Kdyby tomu tak skutečně bylo, znamenalo by to konec „legendy“ o první reformní unii pod záštitou krále.²¹²

Odesilatelem jednoho z této série zářijových listů měl být sám Jan Hus.²¹³ Hus na klatbu opět nedbal a dále pokračoval ve svém působení v kapli Betlémské i na univerzitě, kde na něho čekala příprava kvodlibetní disputace v lednu příštího roku. K soudnímu řízení u kurie za sebe ustanovil tři prokurátory, jmenovitě M. Jana z Jesenice, na jehož právní erudici nejvíce spoléhal, M. Mikuláše ze Stojčína a M. Marka z Hradce. První dva odešli na počátku října ke kurii v doprovodu králova vyslance M. Jana Kardinála, zatímco Marek z Hradce se k nim měl připojit až v Itálii, kde patrně ještě pobýval jako prokurátor pěti studentů, kteří se odvolali v roce 1409. Jestliže Marek měl být Jesenicovi nápomocný znalostí kuriálních poměrů, mladý mistr Mikuláš ze Stojčína se měl obratem vrátit do Prahy s čerstvými zprávami, neboť Hus počítal s jeho účastí na lednovém kvodlibetu. Jesenic s sebou vzal na úhradu cestovních a soudních údajů slušnou částku jedenácti set zlatých florénů, které z větší části nejspíše pocházely ze sbírky mezi Husovými zámožnými stoupenci.²¹⁴ Z Boloně Jesenic udržoval styk s členem královské rady Mikulášem Bohatým, jemuž po mistru Stojčínovi zaslal některé informace a dokumenty.

Jedním z prvních kroků, které Jesenic v Boloni učinil, bylo získání stanoviska teologů v záležitosti Wyclifových knih. Děkan teologické fakulty Tomáš z Utina mu vyšel vstříc a souhlasil, aby jeho výpověď byla notářsky ověřena. Spis s datem 25. listopadu 1410 neprodleně poslal do Prahy, čímž podráždil kardinála Colonna, neboť názory kurie se v té věci dosti lišily. Bez pomoci zkušených právníků se Jesenic u kurie obejít nemohl, zvláště když Colonna zamítl uznat důvody, pro které se Hus nedostavil k soudu. Jmenovitě víme hned o pěti místních advokátech, u nichž si Jesenic objednal konzultace. Patrně také na jejich radu M. Marek z Hradce požádal papeže, aby z důvodu předpojatosti kardinála Colonna řízení sporu svěřil jinému soudci. Papež k prozkoumání stížnosti jmenoval auditora Jana de Thomariis, což však nezabránilo Colonnovi, aby v únoru 1411, hned po vypršení lhůty dané Husovi k dostavení na soud, nevynechal rozsudek pro nestání. Závažné bylo, že kardinál na Husa pro jeho neposlušnost uvalil klatbu.

Ani nejlepší znalec Husova procesu se pro nedostatek pramenů neodvážil určit, zda a v které věci došlo z jedné nebo z druhé strany k pochybení z hlediska kanonického práva. Rozhodující, jak se záhy ukázalo, bylo vyhlášení klatby nad

Husem. Oznámení se dostalo do Prahy neobyčejně rychle, neboť již 15. března 1411 arcibiskup dal klatbu vyhlásit v pražských kostelích. S výjimkou německých rytířů u sv. Benedikta a faráře kostela sv. Michala, jímž byl Husův krajan a starší kolega M. Křišťan z Prachatic, se tak všude bez odporu stalo. Ne všem bylo přitom zřejmé, že rozsudek se netýkal obvinění Husa z kacířství, nýbrž formálního procesního pochybení spočívajícího v nedostavení se k soudu. Hus jako by si to sám také neuvědomil, neboť v listu Janu Bradatému a krumlovským z jara 1411 shledával radostným, že je pro evangelium nazýván kacířem a dáván do klatby.²¹⁵ Po čase to i pro něho úsměvné být přestalo.

Nejspíše již na podzim roku 1410, kdy se zdálo, že by Hus u kurie se svým odvoláním mohl uspět, začali proti němu generální vikáři a jiní úředníci pražského arcibiskupa shánět a zapisovat výpovědi svědků pro další obžalobu. Nechyběl mezi nimi ani první kazatel v Betlému Jan Protiva, jehož Hus pro jeho udavačství veřejně zesměšnil. S žalobami vedle dalších kazatelů přispěchal i profesor teologie Ondřej z Brodu, jenž Husovi přitížil dosvědčením jeho eucharistické hereze.²¹⁶ Většinu jejich svědectví jsme již poznali, a proto je zde není třeba podrobně rozvádět. Totéž platí i pro Husovy písemné odpovědi, jež připojil před odchodem do Kostnice v roce 1414.

Další sadu žalobních článků sestavil snad již v březnu 1411, tudíž v době pražského vyhlášení Colonnovy klatby, Michal z Německého Brodu, nový arcibiskupův prokurátor u kurie. Jeho přízvisko de Causis, česky bychom mohli říci „Sudič“, jen částečně naznačovalo, v čem spočívala jeho pověst. Michal byl mužem bez skrupulí, který arcibiskupovi začal sloužit o to oddaněji, že pro své podvody měl vroubky u krále Václava. Jako domácí Němec nemohl českým mistrům kolem Husa odpustit jejich podíl na vydání Dekretu kutnohorského.²¹⁷ Soudce, jímž byl ještě kardinál Colonna, měl podle Michala prohlásit Husa za kacíře a donutit ho, aby v Praze své bludy odvolal. Hus sice většinu článků prohlásil za pokřivené a lživé, to však nic neměnilo na tom, že se u kurie nad ním již vznášelo podezření z hereze.²¹⁸

Třeba dodat, že arcibiskup Zbyněk z Házmburka nalézal ochotné pomocníky i mezi Husovými oponenty z řad bývalých německých profesorů, kteří na jaře 1409 demonstrativně opustili Prahu. Část z nich získala nové uplatnění v bližším i vzdáleném sousedství Čech a zlomyslně se zapojila do počínající kampaně proti vůdci českých wyclifitů. Jejich exponentem u kurie se stal Dietrich Niem, který pro své mnohaleté zkušenosti s církevní správou požíval důvěry hned u několika papežů. Přes svůj vysoký věk, narodil se kolem roku 1340, Niem využíval své zkušenosti i bystrý úsudek k pozoruhodné literární činnosti, v níž se projevil jako stoupenec reformy shora i jako zanícený německý patriot. Kdo Niema na Husa upozornil, není známo, jelikož však v jeho prohlášení proti zavrženíhodným wyclifitům se mluví o bezohledném vyhánění cizích mistrů z Prahy, je zřejmé, odkud vítr vanul. Také Niem se soustředil na Husovy bludy,

zejména o svátosti oltářní. Tuto nebezpečnou herezi měl s pomocí inkvizice vyšetřit a potrestat již pražský arcibiskup. Ani papežové neměli odvolání dovolit, natož pak jmenovat soudce. Papež Jan XXIII. by proto měl všechny procesy zrušit, vrátit věc arcibiskupovi, který by bez váhání měl požádat o pomoc světskou moc. Kdyby ani to nestačilo, měla by být proti českým kacířům vyslána křížová výprava.²¹⁹ Polnice proti české herezi zazněla dříve, než se husitské hnutí stačilo zformovat.

Více než měsíc se mohlo zdát, že králův dvůr proti vyhlášení klatby nic nepodnikne. Protiúder přišel nečekaně, o to však důrazněji. V den Svátostí, 28. dubna 1411, během slavnostního ukazování svatých ostatků v novoměstské kapli Božího těla, Václav IV. dal z přilehlé věže vyhlásit konfiskaci důchodů všech kanovníků, farářů a jiných duchovních, kteří neposlušností jeho příkazů zostudili království doma i v cizině. Volba data napovídá promyšlené přípravě, neboť početní poutníci, kteří při této slavnosti pravidelně přicházeli do Prahy, mohli králův mandát rozšířit po celé zemi. Kromě toho byly pokladnice a spížirny církevních institucí naplněny poddanskými platy a dávkami svatojiřského termínu. Vlastní konfiskaci začali pod dohledem vyšehradského purkrabího Racka Kobylky ze Dvorce a velitele stráže králova dvora Voksy z Valdštejna hned provádět konšelé všech pražských měst včetně Hradčan.

Arcibiskup Zbyněk odpověděl 2. května vyobcováním z církve, tzv. exkomunikací, obou králových komisařů a všech konšelů pražských měst.²²⁰ Odezva královy strany na sebe nedala dlouho čekat. O čtyři dny později, 6. května, Václav svolal vysoké církevní hodnostáře a kanovníky, aby v jejich přítomnosti osobně zkontroloval katedrální poklady. Prohlídky se zúčastnili i exkomunikovaní konšelé, jejichž úkolem bylo pátrat po tajných skrýších. Všechny drahocennosti včetně ostatků sv. Václava byly pak následujícího dne převezeny do karlštejnské kaple sv. Kříže. Vizitace církevních institucí v Praze i na venkově se neobešla bez incidentů, a proto se s napětím očekávalo, jaké stanovisko k nim zaujmou čelní páni při blížícím se zasedání zemského soudu. Den po dni, měsíc po měsíci tak eskalovaly sváry mezi světskou a církevní mocí, které hrozily vypuknout se stejnou intenzitou jako v době aféry Johánka z Pomuku.

Vše se točilo kolem Husa, aniž by on sám cokoli podnikl. Byl to spíše jeho druh v evangeliu Jakoubek ze Stříbra, který počátkem května neohroženě zveřejnil traktát o žádoucím vyvlastnění církevních statků.²²¹ Nade všechnu pochybnost však už nyní bylo zjevné, že se z Husovy citace k papežskému soudu stala pře závažného rázu. Arcibiskup spolu se svými důvěrníky ze setrvačnosti předpokládal, že oporu proti panovníkově zvlí nalezne v předácích odbojného panstva. Proto již počátkem roku 1410 předvídavě zařídil, aby papež Alexandr V. vyzval čelné české a moravské pány k podpoře jeho úsilí o vykořenění wyclifské hereze. Z podnětu Zbyňkových prokurátorů adresoval o rok později papež Jan XXIII. shodnou výzvu někdejšímu předáku panské opozice

Jindřichovi z Rožmberka a dalším českým pánům. Zákazem kázání v soukromých kaplích byl postižen i senior rožmberského rodu, a proto mu arcibiskup v lednu 1411 povolil výjimky vztahující se na všechna místa jeho pobytu v celém panství. Kromě toho kolem poloviny února sám navštívil nemocného Jindřicha v Českém Krumlově a při této příležitosti udělil čtyřicetidenní odpustky kajícím v patronátním rožmberském klášteře ve Vyšším Brodě.²²²

O to větší bylo arcibiskupovo zklamání, když ho Jindřich z Rožmberka a jiní čeští páni nechali na holičkách. Možné panské opozici předně chyběla záštita v osobě odbojného člena vládnoucí dynastie. Markrabě Prokop zemřel v roce 1405, Jošt, jak již víme, následoval svého bratra na věčnost v lednu 1411 a Zikmund 21. července dosáhl jednoho ze svých vysokých cílů, když se stal právoplatnou volbou římským králem. Z okruhu arcibiskupových možných spojenců dále odpadli početní čeští páni nové generace, kteří nebyli zatíženi předchozími záštitami a kteří se realisticky spokojili s oslabením panovnícké moci, jehož dosáhli jejich otcové. Proto také nebylo velkým překvapením, že páni zasedající na zemském soude panovníkovi nepřímou schválili konfiskaci církevních důchodů a výnosem z 5. června 1411 navíc i do budoucna zamezili přenášet zemské záležitosti k duchovnímu soudu. Tomu sice i nadále náleželo rozhodování ve věcech víry, avšak bez přesahu do záležitostí světského rázu.

Arcibiskup si stále ještě neuvědomoval vážnost situace a na radu svých neprozíravých právníků vyhlásil 18. nebo 19. června interdikt nad Prahou a jejím okolím do vzdálenosti dvou mil, což zhruba odpovídalo 22 až 23 kilometrům. Zákaz pohřebních obřadů a bohoslužeb za účasti laiků by pro metropoli znamenal vážné potíže, a proto Václav IV. pohrozil ztrátou obročí každému, kdo by arcibiskupa poslechl. Opati benediktinského řádu se rozhodli proti interdiktovi odvolat, řada farářů a kněží z obavy před královým postihem v bohoslužbách pokračovala. Na některých místech, snad i ve svatovítské katedrále, byli královskou mocí dosazení loajální chudí kněží, při vcelku ojedinělých incidentech, například v premonstrátském klášteře na Strahově, zasáhli ozbrojenci z Pražského hradu.²²³

Hus hned následující neděli po vyhlášení interdiktovi vystoupil v Betlému s kázáním na téma „Vyjdi za lidmi na cesty a k ohradám a přinut je, ať přijdou, aby se můj dům naplnil“ (L 14, 23), v němž s výslovným odkazem na Wyclifa prohlásil, že král, jemuž jsou všichni, tudíž i duchovní, poddáni, má povinnost všechny nutit k dobru. Proto náš král Václav, jak Hus dodává, „zastavením důchodů nutí kněze ke kázání a k bohoslužbám, jen vykonává moc mu svěřenou od Boha“. Naopak arcibiskup vyhlášením interdiktovi boží moci odporuje, a proto nejen on, ale všichni duchovní, kteří se protíví dobrému nařízení královi, se vydávají na cestu zatracení. V dalších dnech Hus v kazatelských promluvách některé úvahy rozvíjel, například hloubal nad tím, zda je dobré donucovat kněze ke sloužení mší. Nikoli, praví, neboť kněz by měl raději vyplnit nařízení Kristovo než arcibiskupovo.²²⁴

Zatímco Hus schválil královu rozhodnost z betlémské kazatelny, za univerzitu vypracoval stanovisko M. Štěpán z Pálče. Arcibiskup podle něho byl nesprávně informován, při vyhlášení interdiktu nedodržel příslušné církevní právní předpisy, a protože zákaz bohoslužeb vyhlásil, je v jeho kompetenci jej také zrušit.²²⁵ Nemělo by nám uniknout, že Pálče a spolu s ním většina teologů stále ještě stojí za Husem a na králově straně. V situaci pro něho téměř bezvýhodné arcibiskup couvl a přijal řešení, které zprostředkovali dva cizí velmoži pobývající právě v Praze. Jedním byl saský kurfiřt Rudolf III., druhým pak plnomocník krále Zikmunda, sedmihradský vévoda Stibor ze Stibořic. Zásluhou jejich diplomatického taktu obě strany přistoupily na rozhodčí výrok krále Václava a jeho rady. Prvním krokem byl oboustranný závazek o podrobení se rozhodčímu výroku. K jeho přijetí došlo 3. července za zvláštních okolností, kdy ve stejnou dobu, avšak na různých místech, veřejní notáři učinili právoplatný zápis. V minoritském klášteře sv. Jakuba se výrok zavázali přijmout rektor M. Šimon z Tišnova, děkan artistické fakulty M. Tomáš z Lysé a M. Jan Hus jako zástupci apelantů, dále pak i čelní mistři a bakaláři obou vyšších fakult, včetně M. Štěpána z Pálče. Pro mír a svornost přítomní mistři světili všechny probíhající procesy a rozmíšky rozhodcům, jimiž se měli stát oba uvedení velmoži a pan Lacek z Kravaň. Jednání přihlížela řada pánů a rytířů, kteří tím projevíli přízeň Husovi a jeho straně. V soupise těchto svědků se vyskytují též Jan z Chlumu a Václav z Leštna, šlechtici, s nimiž se později budeme častěji setkávat. Stejnou ochotu podrobit se rozhodčímu výroku vyhlásil ve svém malostranském dvoře arcibiskup Zbyněk za přítomnosti svých úředníků, kanovníků a kněží Svatovítské katedrály.²²⁶

Hned první bod rozhodčího výroku ze 6. července 1411 srážel arcibiskupa na kolena, neboť mu ukládal pokořit se králi Václavovi jako svému pánu a písemně zpravit papeže „podle královny Milosti a jeho rady“. V listu, s jehož konceptem byl seznámen, arcibiskup měl prohlásit, že v zemi neshledal žádné bludy a že všechny spory mezi ním, mistrem Janem Husem a obcí vysokého učení pražského byly plně vyřešeny panovníkem a jeho radou. Druhý článek výroku sice formálně připouštěl možnost potrestání bludů a neřádů, avšak pouze v případě, pokud by je král s přizvanými biskupy, doktory, mistry, preláty, knížaty, pány a jinými svými zemany skutečně nalezl.²²⁷ V zásadě rozhodčí výrok ve shodě s usnesením zemského soudu vyloučil aktivní účast papežské kurie a jiných zahraničních instancí. Neméně závažné bylo, že v rozporu s kanonickým právem měla světská moc v poslední instanci rozhodovat, co je a co není bludem.

Arcibiskupovi se dále ukládalo odvolat jím vyhlášené klatby a požádat papeže o zrušení jeho klateb. V souladu s tím arcibiskup měl rozhrěšit osoby, které sám vyobcoval, a ihned odvolat interdikt. Obě strany, nejen arcibiskup, měly stáhnout žaloby i apelace od papežského soudu. Za předpokladu, že arcibiskup řádně splní všechny podmínky, král projevil ochotu navrátit konfiskované

církevní důchody a ponechat pražský kostel i duchovenstvo při všech právech a svobodách z doby jeho otce. Nejinak tomu mělo být v případě univerzity. V neposlední řadě pak svěští páni měli být ve smyslu nálezu zemského soudu chráněni od neoprávněných nároků církve. Lhůta k provedení rozhodčího výroku byla dána do prosincových suchých dní (16. až 19. prosince), v případě potřeby mohl být termín prodloužen do následujících suchých dní, od 23. do 26. února 1412.

Z uložených podmínek arcibiskup Zbyněk z Házmburka splnil jen jednu. S okamžitou platností zrušil interdikt. Další kroky mohl podniknout až po jednání s králem a jeho radou. Po týdnech marného čekání na audienci Zbyněk odjel do Litomyšle, odkud po poradě s tamějším biskupem Janem Železným 5. září 1411 ohlásil, že se míní dovolat záštity římského krále Zikmunda. Ani té se nedočkal, neboť 28. září ho na cestě k němu v Bratislavě zaskočila smrt. První kapitola Husova procesu skončila.

X.

HUSŮV KVODLIBET A JEHO LOUČENÍ S UNIVERZITOU

Při sledování Husova procesu vyšlo najevo, že jedním z důvodů, pro které se odmítl dostavit ke kurii, byla jeho funkce kvodlibetáře, na kterou se musel řádně připravit. Slovo kvodlibet už v naší rozpravě zaznělo vícekrát. Zatím jsme se spokojili s povšechným vysvětlením, že šlo o několikadenní disputaci, které se každoročně v lednu účastnili místní vyučující na artistické fakultě, včetně těch, kteří působili jako správci škol nebo pobírali důchody z církevních obročí. Kvodlibet v lednu 1411 nám znovu dává příležitost více nahlédnout do univerzitního prostředí, v němž se Hus po větší část svého života pohyboval.

Pravzorem kvodlibetů na artistických fakultách byly kvodlibety teologické, jejichž vrcholné období spadá do let 1260–1320. Jejich náplň i úroveň byly rozdílné, měly však společný záměr: umožnit otázky i diskusi o jakémkoli předmětu, prostě o čemkoli, latinsky *de quolibet*. Podle okolností pak učená výměna názorů mohla sledovat zřetele pedagogické i poznávací, tradiční i aktuální, individuální i skupinové. Na artistické fakultě pařížské Sorbonny měly logické či gramatické disputace ve výuce svobodných umění obdobné poslání jako kvodlibety teologů na jejich fakultě. Bylo tomu tak ovšem na nesrovnatelně nižší úrovni a zřejmě též bez předem daných regulí a pouze v okruhu jednotlivých kolejí a studentských příbytků, tzv. burs. Nejstarší soubory kvodlibetních kwestí z doby kolem roku 1300 měly převážně přírodovědné zaměření. A protože pařížské kvodlibety prostřednictvím Prahy byly vzorem pro zaalpské univerzity, je třeba zmínit, že již na Sorbonně měly výroční kvodlibety, které se konaly mezi adventem a masopustem, slavnostní ráz.²²⁸

Nejstarší zmínka o kvodlibetech v pražských statutech se váže k 29. říjnu 1379, kdy plenární kongregace mistrů pražské artistické fakulty vydala ustanovení o volbě vedoucího disputace, o lhůtách, které měly být dodrženy, a dále též o honoráři i případných sankcích. Volba podle akademického seniorátu, tj. podle doby, která uplynula od promoce, se neosvědčila, a proto se fakulta 3. února 1391 rozhodla dávat přednost mistrovi, jenž by se přihlásil dobrovolně. Teprve v případě, že by zájemců bylo více, mělo rozhodovat akademické stáří. Pokud by se nepřihlásil nikdo, měl být kvodlibetář závazně zvolen na kongregaci mistrů o týden později. Statuta pamatovala i na peněžitý postih mistra, který by volbu nepřijal. O vlastním průběhu disputačních turnajů rytířů vzdělanosti, jak byly kvodlibety současníky vnímány, statuta mlčí. Představu o nich získáváme jednak z pomocných manuálů, které si kvodlibetáři

sestavovali, jednak z jednotlivě dochovaných příprav nebo přednesených kvestií.²²⁹

Okolnosti, které ho přiměly přijmout obtížný úkol kvodlibetáře, Hus objasnil v úvodním proslovu výroční disputace. Volba podle něho nejprve padla na M. Štěpána z Pálče a po jeho odmítnutí pak na M. Šimona z Tišnova. Také on dal přednost vysoké pokutě dvou kop grošů před nevděčným břemenem. „Já pak,“ pokračuje Hus, „který jsem k tomu méně vhodný, v upřímné a vytrvalé starostlivosti o to, aby naše životodárné vysoké učení nejalovělo ve vědách bez možnosti cvičení a aby se žárlivcům, kteří na ně poštekávají, neposkytovala příležitost je tupit, rozhodl jsem se raději podstoupit námahu spojenou s kvodlibetní disputací, a pokud to dokáže uskutečnit mé malé nadání, zneklidňované rozmanitými překážkami, podle možností podnitit skvělé talenty ctihodných mistrů k jasnému ozřejmování skrytých pravd.“²³⁰

Jako by k nám přes vzdálenost věků promlouval dnešní profesor, který za své nedbalé kolegy zachraňuje čest i úroveň školy. Nedejme se mýlit nápadně vystupující skromností, ta dříve právě tak jako dnes patřila k rétorickým kliše univerzitních projevů. Hus byl unaven stupňujícími se půtkami, neklesal však na mysl i nejen v Betlému, ale i na univerzitě chtěl dostát svým povinností. Tahanice kolem volby kvodlibetáře zabraly bezmála celý měsíc, neboť podle statut měly jednotlivé volby následovat týden po sobě. Zdálo by se, že první Husovou starostí bylo obstarat si akta předchozích výročních disputací. Některé byly podrobné, jak tomu zejména bylo v případě kvodlibetu M. Matěje z Knína v roce 1409, jiné se spokojily jen s nezbytnými podklady. Pokud můžeme na základě dochovaných příruček soudit, kvodlibetáři ve starším období dbali na svoji prestiž a přípravy z předchozích příruček nepřebírali. Ze 67 Husových příprav vykazují jen dvě shody se staršími kvodlibety. Nejčastějším zdrojem příprav i pro Husa tudíž byly oblíbené komentáře Aristotelových i jiných povinných knih ve formě kvestií nebo záznamy disputací, jichž v každém univerzitním městě kolovalo veliké množství.

Při výběru otázek musel Hus, podobně jako jeho předchůdci, odhadnout maximální počet účastníků diskuse, pro něž musel vypracovat přípravy. Husova příručka jich obsahuje 67, z toho však jen 52 bylo jmenovitě přiděleno. Zvláštní pozornost musel přitom věnovat děkanovi a starším kolegům, aby se nevhodným výběrem položené otázky necítili dotčeni. Dále musel pamatovat na oborovou profilaci mistrů-regentů, kteří se přednostně věnovali například astronomii. U některých mistrů bychom bez Husovy nápovědi vůbec nevěděli o jejich odborném zaměření. Hus se nespokojil jen s výběrem otázky, ke každému mistru se rozhodl připojit jako duchovního patrona některého z proslulých učenců pohanského i křesťanského dávnověku. Křišťanovi z Prachatic, jenž vynikal v astronomii a matematice, například přidružil geometra Euklida a příštímu kronikáři husitské éry Vavřincovi z Březové dal zase za průvodce dějepisce

Plutarcha. Celkem se v Husově příručce objevuje 54 jmen proslulých i méně známých osobností, 40 Řeků, 8 Římanů, dva Arabové a dvě postavy biblické.

Kvodlibet podle Husových představ měl být nejen turnajem učenosti, ale i příjemným setkáním, během něhož měly ustoupit do pozadí animozity, vyskytující se v každém univerzitním prostředí. Aby tuto přátelskou atmosféru povzbudil, Hus představil každého mistra krátkým oslovením. Svého staršího kolegu a krajana M. Křišťana z Prachatic uvedl následovně: „Poněvadž hvězdovládny pán ve své největší stavbě neumístil nadarmo výšky, šířky, hloubky a vzdálenosti, pořádaje všecko ve váze a míře, lze lidskému duchu myšlenkově vystoupit vzhůru až k nejzazšímu nebi, proběhnout od východu až k západu a sestoupit až do nejspodnější hlubiny, aby pozoroval nahoře slávu a dole bídu. Takto totiž lidé vystupují až k nebesům a sestupují až do pekel, takže jejich duše až z rozmrzelosti umdlévá, totiž samou touhou po výšinách a hrůzou před nížinami. Nelze se proto divit, že bude tu předvedena před nás věda geometrická nejhlubšího Eukleida. A náš ctihodný mistr Křišťan se s největším potěšením obírá úkony měřickými a o této jeho zvláštní náklonnosti k nim rozhodlo snad samo postavení hvězd při jeho narození. Proto jemu jakožto nejhlubšímu Eukleidovi předkládá se otázka o úkonech měřických v tomto znění: Zda dovede zkušený geometr spolehlivě nalézt geometrickými nástroji délky, výšky, hloubky a vzdálenosti těles.“²³¹

Nechali jsme tu zaznít celý úvod ke Křišťanově kvestii, neboť se z něho vynořuje jiný Hus, než který je znám z útržkovitých citací z jeho kázání a korespondence. Tento univerzitní Hus jako by neměl nic společného s patetickým vizionářem Šalounova pomníku na Staroměstském náměstí. Jistě ne každý z mistrů uměl jeho vtipnost ocenit. Jak se asi tvářil postarší mistr Ctibor z Velvar, když ho Hus pro jeho nemírné pití vína uvedl jako druhého Noa? Ostatní se asi srdečně smáli, což se opakovalo i v případě M. Jakoubka ze Stříbra, pověstného chabým hudebním nadáním. Jeho přítel ho uvedl jako Empedokla, a to mimo jiné proto, že šlo o vyhlášeného pěvce. Nebylo to bez ironie, jak vysvitne z Husových slov: „Také náš velebný mistr je hudebník znamenitý, takový, o kterém praví Alan v díle O nářku přírody: ‚Tu osel prázdným hýkáním obtěžuje zjemnělý sluch, jako by někdo obráceně hrál na varhany a dopouštěl se chyb v hudbě.‘ Náš mistr totiž dovede tak sladit hlas, že jej nedokáže náležitě zvednout z c na f.“²³²

Na první pohled by se mohlo zdát, že Hus se ve starověké vzdělanosti musel vyznat jako málokdo a že tím byl souputníkem italských a předchůdcem domácích humanistů. Nic takového. Povinné četby a výklady spisů velikána Aristotela, ale i Seneky a Boethia, sice neměly přímo za účel studium a poznání antické kultury, nepřímou však k obojímu vedly. Osobnosti i reálie pohanské minulosti si žádaly jistého přiblížení a výkladu, jemuž napomáhaly pomůcky nejrůznější povahy, jichž se běžně užívalo i v Praze. Hodnota těchto kompendií a florilegií

byla ovšem poplatná stavu dostupných vědomostí o antice, a zejména pak celému duchu středověké literatury. Někdy až překvapuje, jaké oblíbené se těšily vnější převleky a kulisy, ať už šlo o názvy poslucháren, přezdívků mistrů nebo o ceremoniální zvyklosti při promócích a výročních disputacích. Bezmála každá slavnostní řeč univerzitního mistra byla prosycena citacemi antických autorit, odkazy na rozmanitá díla i vypůjčenými verši starověkých básníků. Také Hus přednášel v posluchárnách nesoucích jméno Aristotela a Platona. Asi proto nepřekvapí, že Hus zdaleka nebyl prvním mistrem, který na půdě pražské univerzity použil přezdívek antických filozofů a učenců. Již v roce 1387 M. Jenek z Prahy při chvále, tzv. rekomendaci licenciátů, dal 35 z 55 kandidátů jména starověkých mudrců. Oba také, Jenek i Hus, vydatně čerpali z oblíbených Životů filozofů, latinského kompendia připisovaného Angličanu Walteru Burleyovi.²³³

Jako by toto jinak nepatřičné uvolnění atmosféry v disputační síni nestačilo, Hus po vzoru svých předchůdců připojil ke každé kvestii ještě jednu otázku lehčího až zábavného rázu. Také tato tzv. *probleumata* kvodlibetář účastníkům předem oznamoval. Přestože se zatím nepodařilo objevit žádnou odpověď na tyto přidružené otázky, začínající tázacím zájmem *quare* – proč, lze oprávněně předpokládat, že jejich úkolem bylo pobavit publikum.²³⁴ Na ukázkou tu postačí uvést několik *probleumat*, které Hus pro účastníky svého kvodlibetu připravil. Některé byly rádoby učené: „Proč, jak říká Ambrož v Exameronu, ptáci při jasném nebi méně štěbetají a po dešti více?“ Jiné žertovné, například otázka, proč podle Sidonia je ve větším opovržení žvanivost u žen než u mužů? Kdo ví, z jakého důvodu měl právě Husův přítel Jeroným Pražský vysvětlit, proč se podle Solina uzavřené poupě lilie v rukou panny rychleji rozevře? Ve dvou případech nalezneme mezi autoritami i Čechy. Jakýsi Macek Čech, osoba nám neznámá, přítomní však asi věděli, o koho jde, prý v knížce O Trojici pravil, že když levhart kořist nepolapí ve třech skocích, více ji už nepronásleduje. Proč tomu tak je, měl vysvětlit M. Havel z Úterý. Druhého z citovaných Čechů jsme již poznali. Králův dvořan a Husův urozený stoupenec Voksa z Valdštejna měl údajně, asi na základě vlastní zkušenosti, prohlásit, že jazyk opilců dobře neslouží a druhého dne ještě více žízni.²³⁵ Příručku, na jejíž sestavení musel vynaložit velké úsilí, Hus měl pouze pro svoji potřebu. Všem přímým účastníkům disputace kvodlibetář měl podle statut za povinnost tři nebo čtyři dny před započatím disputace písemně oznámit témata jejich otázek. Zda tak Hus učinil dopisem nebo jen pouhým předáním otázky na útržku papíru, lze se jen dohadovat. Připravenou argumentaci pro kladné i záporné řešení otázky kvodlibetář strážil jako oko v hlavě. Pokud znal nebo tušil, jaké stanovisko bude dotyčný mistr hájit, připravil si argumenty zejména pro opačné mínění.

Podle tradice kvodlibetář zahajoval disputační klání vlastní kvestií, která měla zpracováním i argumentací prokázat jeho předpoklady a schopnosti pro naplnění náročného úkolu. Hus po vzoru svých předchůdců sám sobě proponoval

otázku o Bohu. Ta v překladu zněla následovně: „Zda od prvního rozumného, neměnného, všemohoucího a vševědoucího jsoucna závisí nejlepší uspořádání veškerenstva?“

Kvestie, jak Hus uvádí pro větší srozumitelnost v úvodní poznámce, dvojí jsoucno předpokládá a třetí hledá. Za prvé předpokládá, že první jsoucno, tj. Bůh, je rozumové a neměnné. Za druhé předpokládá, že první jsoucno je všemocné a vševědoucí. Za třetí pak hledá, zda od takového prvního jsoucna závisí nejlepší uspořádání veškerenstva.

Nejprve ze všeho Hus oba předpoklady (*supposita*) i hledané (*quesitum*) prohlásil za falešné, a to mimo jiné proto, že když neexistuje poslední jsoucno, není ani jsoucno prvé. Druhý předpoklad je falešný z jiného důvodu. Jestliže první jsoucno je rozumné, pak jím je dříve, než rozumově vnímá, což odporuje poznatkům filozofů. První jsoucno se tudíž proměňuje, a nemůže tak být ani všemohoucí, ani vševědoucí. Proti hledanému se zase dá namítnout, že žádné nejlepší uspořádání veškerenstva není dáno. To vše, jak Hus nepřímou dodává, si nezaslouží pozornosti, neboť je v rozporu se svorným úsudkem a učením filozofů.

Vlastní řešení Hus započal poznámkou k prvnímu předpokladu. Zatímco až dosud bylo poměrně snadné argumentaci sledovat, nyní již porozumění vyžaduje nejen velké soustředění, ale i, a to především, značné předběžné vědomosti o scholastické učenosti a jí odpovídajícímu vedení důkazu. Proto nám nezbývá než se spokojit s hrubým schématem Husova postupu. Ve zmíněné poznámce Hus objasnil základní pojmy, tj. jsoucno, první jsoucno, co je rozumné a co je neměnné. K tomu pak připojil tři vlastní předpoklady, tzv. *supposice*, na jejichž základě vyvodil první závěr, tzv. *konkluzi*, spočívající v konstatování, že první jsoucno, tj. Bůh, skutečně je. V rozvinuté kvestii, tzv. *pozici* (*positio*), jinak bychom mohli říci tezi, nemohly chybět nutné důsledky, tzv. *corollaria*. Do obsahu prvního ze tří artikulů, na něž svoji tezi rozčlenil, Hus připojil ještě dvě *konkluze*, totiž že první jsoucno je rozumné a dále též neměnné.

V druhém artikulu přišly na řadu pojmy „všemocný“ a „vševědoucí“. Artikul má tentokrát jen dvě *konkluze*, vždy se třemi *corollarii*, a snadno asi vytušíme, jak vyzněly: první jsoucno je všemocné i vševědoucí. Symetrický Hus koncipoval i třetí artikul, v němž formou poznámek nejprve vysvětlil všechny pojmy vyskytující se v hledaném, tj. záviseti (*dependere*), uspořádání (*disposicio*) a veškerenstvo (*universum*). V prvním závěru se konstatuje, že „všechny věci pospolu tvoří veškerenstvo“. Druhá a třetí závěr jsou poněkud obtížnější k pochopení, neboť vycházejí z existence světa idejí, jehož je stvořený svět obrazem. Proto tuto argumentaci přeskočíme a přejdeme hned k závěrečné odpovědi, kterou obsahuje poslední *corollarium* třetí *konkluze*: „Otázka v proponované podobě je pravá.“

Hned po závěru pozice v příručce podle zavedeného zvyku následuje replika proti některým uvedeným formulacím, což má, jak Hus podotýká, přispět

k lepší informaci. Důvody „proti“ jsou seřazeny podle jednotlivých artikulů, takže celá tato část jakoby byla zrcadlově seřazenou protiargumentací. Na ukázkou zde stačí uvést námitky proti předposlednímu corrolariu třetí konkluze, že totiž zlé mravy a zločiny v zásadě nejlepší řád univerza nepoškozují a že mu za jistých okolností i prospívají. Námitka spočívá v kategorickém tvrzení, že obojí, zlé mravy i zločiny, musí ideálnímu uspořádání veškerenstva škodit. Žádné závěrečné popření pozice již nenásleduje, to jako by se rozumělo samo sebou z předchozí protiargumentace.²³⁶

Zkusíme-li si přečíst nahlas oba texty s hodinkami v ruce, bude nám každý z nich trvat 35 až 40 minut, oba pak zhruba půl druhé hodiny. V univerzitních posluchárnách Husovy doby to asi odpovídalo délce jedné lekce. I pro historiky může být překvapivé, že první pozici za Husa přednesl jeden z jeho bakalářů. Jménem ho neznáme, musela to však být pro něho pocta. Hus ani v tomto ohledu nezaváděl novoty, neboť šlo o běžný postup, jehož úkolem bylo zpestřit počátek kvodlibetu a usnadnit úlohu kvodlibetáře, na němž zase bylo přednést formálně povinné protiargumenty. Z dochované diskuse k principiální kvestii na kvodlibetu M. Michala z Malenic z ledna 1412 víme, že všichni zúčastnění mistři uváděli námitky proti kladnému řešení proponované otázky.²³⁷ „Zrcadlová“ pozice, s níž vystupoval sám kvodlibetář, byla brána jako formálně nezbytná součást aktu, takže jí asi nikdo z přítomných nevěnoval pozornost. Závěrečného shrnutí pak již nebylo třeba, neboť průběh diskuse naznačil jak většinová, tak individuální stanoviska.

Na rozdíl od bojovného klání na kvodlibetu M. Matěje z Knína přede dvěma roky se Hus při výběru položených otázek záměrně vyhýbal ožehavým tématům. Jeho kvodlibet proběhl celkem poklidně, dokonce ani Jeroným Pražský se nepokusil rozčeřit stojaté vody. Zatímco většina účastníků kvodlibetu se zdržela provokativních výpadů, M. Jakoubek ze Stříbra nebral Husovu snahu na vědomí a ve své pozici proklamoval v duchu Jana Wyclifa a Matěje z Janova principiální svrchovanost božího zákona nad zákony všech pozemských vrchností, ať už světských nebo duchovních. Zašel přitom tak daleko, že navrhl odstranit všechny církevní „nálezky“ počínaje úctou k obrazům a ostatkům svatých až po pověrečné obřady a liturgické praktiky zaměřené na tahání peněz z kapes věřících. Jako jediný také polemicky zareagoval na současnou situaci tím, že zákazem kázání v kaplích se papež i arcibiskup protíví příkazu samotného Krista.²³⁸ Tato zásadovost Jakoubka jistě ctěla, na straně druhé však nelze přehlédnout, že za své názory nikdy netrpěl. A třebaže zůstával nerad v Husově stínu, v případě nebezpečí mu to nevadilo.

Byl to tedy Jakoubek, nikoli Hus, kdo na sebe při kvodlibetu v lednu 1411 upoutal největší pozornost. Po únavných disputacích, které mohly trvat nepřetržitě dva až tři týdny, kvodlibet dospěl k závěru. Hus ve svém projevu každého ze zúčastněných mistrů jmenovitě připomenul a stručně vyzdvihl, jak se

vyrovnal se zadanou otázkou. Jen v jednom případě porušil pořadí, a to nikoli u Jakoubka, nýbrž u Jeronýma, jehož si ponechal na závěr a jemuž poděkoval zvláště vybraným způsobem. Od chvály přítele Jeronýma Hus přešel k chvále Prahy: „Raduj se a plesej, nic se neboj povyku svých soků, kteří tvoje dítě, vysoké učení pražské, každodenně rdousí nespravedlivými pomluvami a nástrahami.“ Mistři, již se pro svoji sešlost věkem či z jiných vážných důvodů nemohli disputací zúčastnit, lze omluvit. To se však podle Husa nevztahuje na odrodilce, kteří opovrhují Českým královstvím, slavnou Prahou a životodárným vysokým učním. V závěru pak Hus požádal o odpuštění, pokud některého z mistrů „nějakým slovem poprášil anebo se dotkl“.²³⁹

Podle statut měl kvodlibetář za svou námahu dostat 2 kopy grošů, dále biret a pár rukavic i bot v ceně nejméně půl kopy grošů. Zda fakultní sluha, tzv. pedel, Husovi v první den disputace honorář skutečně přinesl, nevíme. Rozhodně si ho však zasloužil. Během kvodlibetu došlo také k ukončení letitých sporů mezi univerzitou a pražskými městy, zejména se staroměstskou radou. Ačkoli imatrikulovaní příslušníci univerzity náleželi pod soudní pravomoc rektora, často se stávalo, že studenti i bakaláři skončili kvůli svým výtržnostem, zločinům i přečinům v městském vězení. Vina bývala i na straně univerzity, která si nedokázala s nepřístojnostmi poradit. Do sporu posléze zasáhl sám Václav IV., z jehož příkazu rektor svolal univerzitní kongregaci. Při čtení královny propozice většina přítomných namítala, že konšelům není třeba vzdávat takovou úctu jako panovníkovi, a že k nim tudíž stačí vyslat delegaci.

Král zřejmě pobýval v jednom ze svých městských paláců, neboť ještě během schůze prostřednictvím M. Zdeňka z Labouně vzkázal, že na radnici stačí vyslat 12 až 16 starších mistrů. Dvanáctičlenná delegace v čele s rektorem Jakubem ze Soběslavi a dvěma děkany byla vysoce reprezentativní, a proto můžeme považovat za další svědectví Husova rostoucího významu, že právě on byl pověřen přednést společné požadavky. Jejich znění se nedochovalo, pro konšely však zřejmě byly přijatelné, neboť purkmistr Johánek Ortlův jejich jménem vyhlásil, že i nadále chtějí být ochránci univerzitních výsad a svobod. Univerzita měla sama trestat přestupníky ze svých řad, výkon spravedlnosti nad obyvateli města, kteří by jí učinili újmu, zůstal v kompetenci městské rady.²⁴⁰

Další, jen o málo mladší doklad Husova vlivu mezi členy korporace českého národa máme z dubna 1411. Přestože Hus v této době nezastával žádný univerzitní úřad, kramář Kříž ho požádal, aby připojil svoji pečeť k notářskému spisu o zřízení koleje královny Hedviky. S odstupem mnoha let se tak Křížovi podařilo uvést ve skutek nadaci polské královny Hedviky z roku 1397 pro chudé studenty z Litvy. Jelikož po obnově činnosti krakovské univerzity kolem roku 1400 litevští studenti přestali mít zájem o Prahu, kramář Kříž ve shodě s dalšími ručiteli nadace založil a finančně zajistil kolej pro dvanáct studentů bez rozdílu jejich původu. Nová kolej zvaná též Královnina (*Reginae*) získala sídlo

v domě někdejšího Milíčova Jeruzalému a liturgicky byla spojena s blízkou Betlémskou kaplí.²⁴¹

Do jaké míry Hus v této době stačil vedle svých povinností v Betlému pokračovat v pravidelné výuce, lze se jen dohadovat. Příznačný je i pokles počtu bakalářů a mistrů, které promoval. Zatímco v roce 1410 dovedl k mistrovskému gradu ještě 5 mistrů, poté již jen Jana z Krumlova. Zápis o jeho promoci z 29. února 1412 je také posledním, v němž v děkanské knize pražské artistické fakulty nalezneme jméno Jana Husa.²⁴² Není však vyloučeno, že přímých Husových žáků mohlo být více, neboť někteří děkani nevedli úřední akta zvláště pečlivě.²⁴³ Poměry na teologické fakultě byly pro reformní mistry rok od roku méně příznivé. Přesto Hus se značnou pravděpodobností studium k teologickému doktorátu nevzdal a ke konci roku 1411 započal svůj výklad na prvních šest kapitol první epístoly sv. Pavla ke Korintským. Poklidný a nevzrušivý způsob explikací asi byl Husovým záměrem. Na několika místech se sice dovolával Wyclifa, jednou ho dokonce nazval „evangelickým doktorem“, to však již málokoho vyvádělo z klidu. Místy také dával za příklad poměry v prvotní církvi, zejména v případě kritiky soudobých nemravů a pověrečné víry v zázraky. Z kněžských nectností si bral na mušku zejména smilstvo, a proto se asi také ve výkladu svátostí soustředil na manželství, jemuž věnoval i zvláštní traktát. Hus v této souvislosti neopomenul vyzdvihnout přednosti sexuální čistoty, a to i u mladých mužů. Jestliže tudíž cechovní bratrstva výkon řemesla podmiňují ženitbou, je to proti radám Ducha svatého.²⁴⁴ Nebylo to poprvé ani naposled, kdy Hus ve svém nábožensky vypjatém horlení opomíjel potřeby každodenního života laických věřících.

Hus ještě ani neskončil svoji teologickou lekturu, když od M. Michala z Malenic, řečeného Čížek, dostal otázku pro kvodlibet v lednu 1412.²⁴⁵ Vzácnou shodou okolností se k Čížkově principiální kwestii dochoval originální záznam diskuse pořízený přímo ve velkém disputačním sále Karlovy koleje. Písař ve snaze zachytit argumentaci jednotlivých mistrů si počínal stejně jako dnešní student při zápisu přednášky. Tok mluveného slova byl rychlejší pera, takže zapisovatel musel leccos vynechat nebo zachytit jen v heslech. Tím si lze vysvětlit nejen útržkovitou povahu některých příspěvků, ale i opomenutí argumentace všude tam, kde nebyla podstatnou či zajímavou. Vyloučit nelze ani možnost, že zapisovatel, kterým mohl být kvodlibetářův bakalář, ještě nechápal smysl a odstýny některých vznesených námitek a pochybností.²⁴⁶

V řadě případů sice zapisovatel nevedl, ke které části kwestie příslušný mistr diskutoval, i tak si lze ovšem celkový obraz o debatě učinit. Ještě dříve je třeba dodat, že mistr kvodlibetář odpovídal na všechny části otázky kladně. A protože podstatnou složkou odpovědi je kategorické popření možnosti anihilace pozemského světa z boží vůle, plyne z toho, že mistr Čížek zastával hlediska blízká nebo totožná s wyclifskou koncepcí univerzálie *in re*. Zhruba polovina dalších

příspěvků v diskusi se přitom vztahovala k prvnímu artikulu, který byl pro jádro problému méně významný než oba zbývající. Zde se nejspíše nabízela možnost k formálním námitkám pro všechny, kteří se z různých důvodů nechtěli pouštět do zásadního sporu s kvodlibetářem. Co do četnosti pak následuje artikul třetí. Do podrobností zde netřeba zacházet, stačí uvést, že žádný z účastníků diskuse neměl v úmyslu porušit formální pravidla školské diskuse. Na druhé straně však zápis umožňuje vyslovit domněnku, že většina mistrů vystupovala ve shodě se svými postoji, ať se již shodovaly či rozcházely s filozofií Jana Wyclifa. Jan Hus si svůj úkol neulehčil, protože pro vstup do diskuse si zvolil ožehavý problém znicotnění – anihilace. Ze zápisu disputace je však zřejmé, že ani jeho poznámky nevybočily z běžné scholastické argumentace.²⁴⁷

Čížkova příručka se nedochovala, proto nelze s jistotou říci, zda se Hus na jeho kvodlibetu opravdu zabýval otázkou *Zda zákonodárce Mojžíš byl knězem?* I kdyby tomu tak bylo, její kladné řešení by asi větší diskusi nevyvolalo.²⁴⁸ Situace z předešlého roku se opakovala, neboť největší rozruch způsobil opět M. Jakoubek ze Stříbra. Doslovné téma jeho kwestie by svou délkou mohlo leckoho zmást, a proto stačí zjednodušeně uvést, že šlo o zodpovězení otázky, zda lze při skonání věků očekávat osobní příchod Antikrista, obdobně jako podle svědectví Písma sestoupil kdysi na zem Ježíš Kristus. Ve stopách vizionáře Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova Jakoubek netrpělivě vyhlásil, že Antikrist již sestoupil na svět, a průhledně naznačil, že za něho považuje papeže Jana XXIII.²⁴⁹ Jakoubek jakoby již předvídal hluboké ořesy, které české země očekávají. V dalších letech pak očištnou vlnu poháněl ze všech sil vpřed, pouze však do doby, než ho zaskočila a dočasně i předešla. To však příliš předbíháme, za Husova života Jakoubek stačil pro laiky zavést přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou chleba a vína. Zatímco Jakoubek nyní více následoval Matěje z Janova, na Husovi bylo, aby dobojoval zápas o ty části Wyclifova učení, z nichž reformní hnutí čerpalo svůj program. Stručně řečeno, Hus dá české reformaci jméno, Jakoubek kalich.

Znovu, obdobně jako při kvodlibetu v roce 1409, měly výroční diskuse prudkou dohru. Jakoubkova apokalyptická pozice přiměla Stanislava ze Znojma, aby se proti ní ostře ozval. Starý i Nový zákon sice na několika místech mluví o Antikristovi jako o souhrnu všeho zla, leč nikdy podle něho tak, aby to bylo možné vztahovat na papeže. Možné by to snad mohlo být v obrazném a přeneseném smyslu, nikoli však přímočaře. Jak by také papež mohl být hlavou všech bludařů, když věří v Krista, vyznává jeho víru, zákon a navíc je jeho náměstkem na zemi! Datum sepsání Stanislavova traktátu *O Antikristovi* kolísá v rozmezí několika měsíců od lednového kvodlibetu až po vyhlášení prodeje odpustků. Bez ohledu na jeho přesné datum šlo o jeden z prvních projevů jeho doktrinnálního rozchodu s Husovou reformní skupinou.²⁵⁰ Odpustková aféra rozpad dosud jednotného reformního okruhu mistrů českého národa dovršila.

Byl to však stále ještě Hus, jehož názory a postoje nejvíce upoutávaly širokou obec domácího duchovenstva. V druhé polovině února 1412 se rozepsal *O třech sporných otázkách*, které mu položil jeho neznámý stoupenec z Olomouce. První zněla, má-li se věřit papeži. Druhý dotaz se dotýkal spásy člověka, pokud by se na smrtelném loži nevyzpovídal knězi. Za třetí se neznámý Olomoučan chtěl dozvědět, zda některý ze svatých doktorů usoudil, že někdo z faraonových lidí utonulých v Rudém moři nebo z vyhlazených obyvatel města Sodomy mohl být spasen. Vzhledem k povaze otázek by bylo zajímavé vědět, kdo je položil. Pokud by šlo o laika, bylo by to cenným dokladem postupu vnitřní christianizace mezi lidové vrstvy.

První otázka byla na první pohled jednoduchá, takovou však nebyla pro Husa. Bůh byl v jeho očích jedinečný, nesrovnatelně stojící nade vším stvořením. Proto je nutné věřit v Boha, nikoli však ve stvořenou církev nebo v papeže. Pozor na tuto subtilitu spočívající v užití nebo vyškrtnutí předložky „v“ (latinsky „in“)! Pokud jde o papeže, má se věřit, že je Kristův náměstek, nejvyšší kněz na zemi na základě svého úřadu, avšak pouze tehdy, pokud bezprostředně následuje svého pána Ježíše Krista. Stručněji Hus odpověděl na dvě další otázky. Zpovědi ve znamení smrti není podle něho třeba a také ve třetím případě případě není nutné lámat nad zavrženými hůl, protože možnost pokání je každému člověku dána až do jeho posledních chvílí.²⁵¹

Indiskrecí, nebo lstí, to v případě, že olomoucké dotazy byly nastraženou lůdkou, se Husův traktát *O třech pochybnostech* dostal do rukou Štěpána, převora kartouzy v Dolanech u Olomouce, který již několik let útočil na Wyclifa a jeho české následovníky. Jakmile se Hus doslechl o jeho nadávkách a výpadech, čelil jim v dopise dolanským mnichům. Nikoli kvůli sobě, jak píše, nýbrž pro jejich vlastní spásu by neměli věřit, že drží nějaký blud proti Písmu. Štěpán mu přislíbil odpovědět později, což se také stalo ve spise příznačně nazvaném *Antibus*. Dříve se proti Husovi ozval jiný mnich, tentokrát benediktin Jan z Holešova. Tento člen břevnovského kláštera byl zkušený teolog a zdatný literát, jenž se rozhodl čelit Husovu znevažování absolutní moci papeže latinským pojednáním začínajícím místo nadpisem otázkou: „Lze-li věřiti v papeže?“²⁵²

Podle Jana z Holešova, ve stručnosti řečeno, není víry ani lásky k Bohu bez víry v církev a lásku k ní. Věřit v církev znamená v první řadě věřit v papeže a následně v klérus, tj. kardinály, arcibiskupy, biskupy etc. Klérus je církví par excellence v čele s papežem, svatým přinejmenším hodností, když ne přímo životem. On je také bezprostředním náměstkem Kristovým. Křesťan přitom nevěří jen v papeže, ale i v dekreta, statuta, odpustky, poutě a podobně. Oprostíme-li se od konfesních ohledů, máme tu co činit s rozporem mezi centralismem mocienské instituce a odstředivými tendencemi nonkonformistů, reformátorů či revizionistů v rámci jedné věroučné nebo ideologické formace. Diskuse byla

přípustná jen do chvíle, než zasáhla moc těch, kteří ji měli, nebo těch, kteří ji mohli na sebe strhnout. Bylo by sice možné tuto otázku sledovat přes hranice věků, tak daleko se však nepustíme. Nemělo totiž dlouho trvat a skutečná síla moci se projevila naplno.

XI.

1412: ROK PŘELOMU A ODPUSTKOVÉ AFÉRY

Čtyři roky se zvláště výrazně zapsaly do Husova života i životopisu. V roce 1402 nastoupil na kazatelnu Betlému, datum 1409 bylo spojeno s vrcholem jeho univerzitní kariéry, 6. červenec, datum jeho statečné smrti v roce 1415, je doposud státním svátkem. Mezitím roku 1412, jak stojí v titulu kapitoly, se v jeho veřejném životě odehrál závažný zlom. Dříve než se ochromená kapitula stačila po smrti arcibiskupa Zbyňka z Házmburka vzpamatovat, Václav IV. ji donutil zvolit na uprázdněný stolec svého osobního lékaře Albíka z Uničova, vdovce bez náležitých církevních svěcení, zato však se dvěma dcerami. Papeži Janovi XXIII. nebyly tyto závady na překážku, více mu šlo o zvýšené poplatky, které mu uložil, když mu 15. ledna 1412 arcibiskupství z vlastní moci propůjčil. Albík poslušně zbavil úřadů kanovníky Zbyňkova klanu a za svého jediného generálního vikáře a současně oficiála jmenoval brněnského kanovníka Václava z Kuřimě. Bez váhání nejspíše také provedl všechny zbývající kroky, které byly jeho předchůdci Zbyňkovi uloženy rozhodčím výrokem z 6. července 1411.

Poklidné období Albíkovi skončilo již počátkem května 1412, kdy mu papežský legát Václav Tiem z Mikulova, jinak pasovský děkan, předal pallium, tj. insignii metropolitů v podobě drahocenného límce s dvěma volně splývajícími konci na hrudi a zádech. Méně potěšující pro Albíka bylo, že legát Tiem s sebou přinesl papežovy buly slibující plnomocné odpustky všem, kdo se zúčastní křížové výpravy proti neapolskému králi Ladislavovi, nebo na ni přiměřené přispějí. Papežovy výzvy se všude setkávaly s nepříznivou odezvou, neboť válka ve znamení kříže měla být vedena proti ochránci sesazeného papeže Řehoře. Ani Tiem si v Praze příliš velké naděje nedělal, zvláště poté, co rakouský vévoda Albrecht kupčení s odpustky ve Vídni nepovolil. Stal se však pravý opak, Václav IV. vyšel Tiemovi vstříc a obchod s odpustky připustil. A jelikož pochybná provize sotva mohla výrazně zlepšit stav králových financí, rozhodující váhu asi měly lucemburské zájmy na Apeninském poloostrově a dobré vztahy k papeži. Králův souhlas stačil, aby Albík prodej odpustků v arcidiecézi vyhlásil.

Ještě dříve, než vešel králův souhlas ve známost, Hus se ho pokusil od tohoto kroku odvrátit. Připomeňme si, že Hus v době svých studií iluzi zakoupených odpustků také propadl. Později sice začal jejich zneužívání napadat, jako takové je však nikdy neodvrhl. Neučinil tak ani nyní, pouze se pokusil upozornit na jejich škodlivost. Nejprve v pěti, pak v deseti bodech vyhrotil důvody proti papežově svatokupecké kampani, jež by ve svých důsledcích mohla poškodit

České království a znovu zvýšit nebezpečí církevního rozkolu.²⁵³ Mimo jiné králi a jeho důvěrníkům navrhl, aby tak závažnou otázku posoudila univerzita.²⁵⁴ Situace v tomto ohledu byla zprvu dosti jednoznačná, neboť jak děkan artistické fakulty Brikcí ze Žatce, tak i děkan teologické fakulty Štěpán z Pálče, jeden veřejně, druhý v soukromí, vznesli proti odpustkovým listinám vážné námitky. Jakmile však vyšlo najevo, že král nařídil, aby nikdo ustanoveným výběrčím komisařům nečinil překážky, začaly se na univerzitní půdě projevat protichůdné postoje.²⁵⁵

Tiem se svými pomocníky zahájil prodej odpustků nejspíše na svatodušní neděli 22. května 1412. Za zvuku bubnů komisaři lákali věřící do tří pražských chrámů, v nichž byly uloženy velké kované truhly. Hus snad ještě téže neděle kramářské odpustkové praktiky napadl a znovu je v Betlému odsoudil o týden později. V ulicích stoupala nervozita, radikální studenti šířili hanlivé popěvky, které byly nejen obhroublé, ale i adresné. Dvě sloky nás přenesou do oné vzrušené doby:

„Legát přijel do Prahy,
zbudil kanovníky,
byl k němu přistoupili,
krále s obcí loupili
po vsi České zemi.

Mistrovi Husovi to divno,
svatému písmu protivno,
že se bohem činí člověk,
a nejsa budoucí věk
zde v tomto světě.“²⁵⁶

Píseň zřejmě vznikla v samém počátku odpustkové kampaně, kdy se ještě obecně nevědělo, že k ní dal král souhlas. Již tehdy měla však celozemský dosah, jak vyplývá z dalších slok, které si vzaly na mušku prodavače odpustků v boleslavském kraji. Například Zubrník, vezoucí odpustky ve voze „raduje se každé koze“, byl farářem v Plazích u Mladé Boleslavi. K nápravě v kraji, zejména v hradištském klášteře, byl v popěvku vyzýván pan Jan Chudoba z Ralska, tehdy ještě Husův stoupenec.

Odpustková kampaň vyvolává otázky, na které historik obtížně hledá odpověď. Kdyby většina věřících byla ochotna k pasivní rezistenci, nebylo by třeba studentských a jiných demonstrací. Tak tomu zjevně nebylo ani v Praze a tím spíše ne na venkově. Při množství pražských farních kostelů, jejichž správci většinou byli Husovými odpůrci, byla řada farníků nepochybně zastrašena výhrůžkami smrtelného hříchu a podlehla tlaku. Zapomínat nelze ani na ty zámožnější věřící, jimž plnomocné odpustky uklidňovaly svědomí za spáchané hříchy a usnadňovaly cestu do ráje. Mnohé také nasvědčuje, že králův souhlas s prodejem odpustků zprvu nebyl stvrzen písemným mandátem. Jisté rozpačky pramenící ze špatného odhadu situace dokonce panovaly i mezi královými úředníky a služebníky. Jinak by velitel hradní stráže Voksa z Valdštejna se svými zbrojnoši sotva asistoval při studentském maškarním průvodu, který

skončil bujarým spálením papežských bul na Dobyčím trhu, dnešním Karlově náměstí.

Prameny časově neurčená demonstrace asi byla bezprostřední reakcí na zahájení prodeje odpustků. A protože v týdnu po svatodušních svátcích následovaly tzv. suché dny se zasedáním zemského soudu, mohlo jít o vhodnou příležitost pobavit a ovlivnit přítomné pány, kteří se sjeli do Prahy. Městské rady proti účastníkům pouličních nepokojů nezasáhly, takže ani ony ještě neměly instrukce. Na druhé straně legát, kanovníci a zejména odpustkoví komisaři vyvíjeli tlak na krále, aby celou kampaň rozhodněji podpořil. Na naléhání církevních hodnostářů Václav IV. dal vyhlásit, že prodej odpustků nedovolí narušovat. Královo rozhodnutí vešlo ve známost týden až deset dní před 17. červnem, kdy se měla uskutečnit Husova univerzitní disputace slibující zásadní odmítnutí obchodu s papežskými odpustky.

Královo rozhodné stanovisko přimělo mistry Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče učinit krok, o němž oba již nějaký čas uvažovali. Jejich osobní zkušenost s papežským žalářem na straně jedné a zklamání z vývoje v Čechách na straně druhé měly asi při jejich rozhodování stejnou váhu jako důvody ryze kariéerní. V případě Štěpána z Pálče mohla hrát jistou roli i žárlivost na vzestup Husovy oblíbenosti, na druhé straně by však nebylo poctivé upírat oběma teologům pohnutky vyplývající z kritického zkoumání jejich filozofických východisek, ovlivněných kdysi Wyclifem. V každém případě rozchod s bývalými přáteli, zejména s Pálčem, Husa těžce zasáhl. I pro něho byla tato zkušenost zkouškou osobního přesvědčení, neboť musel zvážit nejen své dosavadní, ale i příští reformní postoje. Závěr, k němuž došel, zůstal dodnes v dějinném povědomí: „Přítel Páleč, přítelkyně pravda. Mám-li se mezi nimi rozhodnout, je třeba dát přednost posvátné pravdě.“²⁵⁷

Byl to také Páleč, kdo jako děkan názorově sjednocené teologické fakulty hodlal zmařit disputaci, kterou Hus ohlásil veřejnými pozvánkami. Fakulta vyslala dva své mistry k arcibiskupovi, aby jako univerzitní kancléř disputaci nepovolil, a pro jistotu ještě zakázala svým bakalářům, tudíž i Husovi, se disputace zúčastnit. Hus se tím nedal odradit a 17. června 1412 v Karolinu vystoupil s kvestií *Zda je podle zákona Ježíše Krista jeho věřícím dovoleno a slušno schvalovat pro čest boží, spásu lidu a prospěch království papežovu bulu o zdvižení kříže proti neapolskému králi Ladislavovi a jeho spojencům*. Hus si dal na písemné přípravě své odpovědi velice záležet, jak je vidět i z prostého faktu, že v moderní edici obnáší 2079 řádků, což si při slovním přednesu vyžádalo bezmála tři hodiny.²⁵⁸ Kdo by si v té chvíli dokázal představit, že přesně onoho dne 17. června 1412, kdy Hus dával v sázku svou existenci polemikou proti papežským odpustkům, Jan XXIII. uzavřel mír s králem Ladislavem, proti němuž křížová výprava měla směřovat. Vše, co se ten den v Praze i v Římě rozběhlo, mělo fatálně pokračovat až k ohnivému konci.

Jako již několikrát předtím by snadno bylo možné znevážit Husovo vystoupení jeho závislostí na Wyclifovi. A opět, i v tomto případě nešlo jen o počet slov, která Hus od svého oxfordského učitele převzal, nýbrž i o to, co jejich prostřednictvím sděloval. V zásadě totiž převážně šlo o názory konformní s tehdejší věroukou, ba dokonce natolik tradiční, že Hus ani nemusel Wyclifovy názory mírnit, jak jinak zhusta činil. Jestliže katolický znalec odmítl považovat Husovu pozici za plagiát, o to větší váhu pak má i jeho zjištění, že jejím cílem bylo pouze odsouzení nekalých záměrů spjatých s odpustkovými bulami Jana XXIII.²⁵⁹ Pro mladší posluchače se Husův výklad dokonce mohl jevit jako málo osobitý přednesem i úzkostlivým lpěním na scholastické osnově. V první části Hus s Wyclifovou pomocí pojednal o teologické stránce odpustků, v druhé shromáždil důvody proti válkám vedeným papeži a preláty a konečně ve třetí odsoudil počínání papeže Jana XXIII. Neapolský král a jeho stoupenci nebyli dosud usvědčeni jako kacíři, a proto volat po jejich zničení bylo nepřipustné. A protože prodej odpustků je v takovém případě svatokupectvím, neměl by nikdo z věřících přispívat na zabíjení křesťanů.²⁶⁰

Hojně navštíveného aktu se profesori teologické fakulty nezúčastnili, ani tak však všichni přítomní nebyli s Husem zajedno. Vážnoucí diskusi oživil mistr Jeroným Pražský, který po skončení své promluvy vyzval všechny studenty, bakaláře i mistry, aby falešnost odpustků konšelům osvětlili na staroměstské radnici. Rektor Marek z Hradce nabádal Jeronýma k uvážlivému postupu, ten mu však měl podle starého letopisce odseknot: „Slyšíš-li, mistře Marku, však ty za mně svého hrdla nedáš, jáť sám za ně svú šjíji dám.“ Jeroným se uklidnil, znovu přešel do latiny a své vystoupení zakončil výrokem sv. Pavla z druhé epištoly k Timoteovi 1, 12: „Proto také všechno snáším a nestydím se vydávat svědectví, neboť vím, komu jsem uvěřil.“ Toho dne, jak dodává starý letopisec, doprovázelo mistra Jeronýma do jeho příbytku více studentů než mistra Husa.²⁶¹

Disputace ze 17. června 1412 poskytla profesorům teologické fakulty příležitost zažalovat své odpůrce u krále a naplno rozpoutat polemiku veřejnou obhajobou papežských odpustků, kterou vyvěsili na vrata univerzitních kolejí a významných kostelů.²⁶² Štěpán z Pálče navíc využil své děkanské funkce a přikázal bakalářům Jakoubkovi a Husovi předložit jejich podezřelé pozice. Jakoubek poslechl a svůj výklad o Antikristovi v písemné podobě odevzdal, zatímco Hus se vzepřel nejen fakultě, ale i vyžádané výzvě králových dvořanů. Ještě před koncem měsíce Václav IV. obeslal profesory teologie i jejich protivníky před svou radu. V úvodu slyšení, jež se odehrálo na faře v městečku Žebráku, nedaleko stejnojmenného hradu, Pálec shrnul výtky fakulty proti Husovi. Tím, že nepředložil svoji pozici proti odpustkům, Hus upadl do podezření z bludů, zvláště když ve shodě s arménskými sektáři vyhlásil Písmo za jediný pramen víry. Nikdo z přítomných tehdy nemohl tušit, že po sto letech bude jedna z principiálních tezí Martina Luthera znít „Pouze Písmo“ (*sola Scriptura*).

Pálec tím ve své inkviziční obžalobě ještě neskončil. Jelikož Hus odepřel papeži právo poskytovat odpustky, přiřadil se k valdenským sektářům. Horší hereze se už nemohl dopustit.²⁶³

Hus před králem a jeho radou prohlásil, že je ochoten svůj traktát vydat a stát za ním až do smrti ohněm, avšak pod podmínkou, že se i teologové podrobí stejnému trestu, neprokáží-li obvinění, která proti němu vznesli. Snad také právě při této příležitosti rekapituloval ve dvanácti bodech své námitky proti postupu papeže Jana XXIII. vůči neapolskému králi.²⁶⁴ Profesori po delším váhání zvolili své zástupce k dalšímu jednání, avšak královští rádci nechtěli hnát spor do krajností a jednání předčasně ukončili. K smíření rozporných stanovisek tak při prvním setkání v Žebráku nedošlo, přestože z Prahy přicházely znepokojivé stížnosti ze strany kapituly i odpustkových komisařů. Do pokladnic umístěných v katedrále, ve vyšehradském kapitulním kostele a ve farním chrámu Panny Marie před Týnem Husovi stoupenci údajně vyhazovali výhružné či potupné lístky, prodavačům odpustků bránili v jejich činnosti a na několika místech se zapletli i do násilných potyček.

Co se odehrávalo v králově mysli, netušili ani jeho nejbližší. Zdá se, že neuposlechnutí jeho příkazů hrálo v tomto případě větší roli než samotný odpor proti prodeji odpustků. Profesory teologie požádal, aby vypracovali závazné memorandum pro univerzitu i duchovenstvo, a radám pražských měst nařídil tvrdě zasáhnout proti buřičům. Současně povolal do Žebráku na neděli 10. července po dvou konšelech a obecních starších ze tří pražských měst. V této situaci se mistři Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče definitivně rozhodli vzdát Wyclifa, idolu jejich akademického mládí. Nic už nyní teologům nebránilo, aby krátce před nedělním zasedáním rady na půdě pražské univerzity přistoupili k třetímu odsouzení 45 článků vybraných ze spisů oxfordského reformátora. Na svém shromáždění, které vyhlásili za závazné pro celou univerzitní obec, k tomuto soupisu ještě „pro čest panovníka, dobro království a všech jeho duchovních i poddaných“ připojili dalších šest aktuálních kacířských nebo bludných článků včetně nedávných tezí Jakoubkových a Husových.²⁶⁵

Rozšířeného zasedání královny rady, které se uskutečnilo 10. července 1412 v domě olomouckého biskupa a podkomořího Konráda z Vechty na Žebráku, se vedle uvedeného biskupa zúčastnili další členové rady, jmenovitě kancléř Václav Králík z Buřenic, vratislavský a svídnický hejtman Janek z Chotěmic, probošt kapituly Všech svatých mistr Zdeněk z Labouně, protonotář a berounský farář Jakub a královský lovcí rytíř Filip Lout. Přítomní členové rady i zástupci pražských měst byli seznámeni se seznamy bludných tezí, které předložila teologická fakulta se žádostí, aby je arcibiskup z králova příkazu a se souhlasem kapituly i univerzity dal vyhlásit i se sankcemi za jejich následování. Rada v nepřítomnosti arcibiskupa dala přednost vyhláše z moci královské, při čemž dva připojené články, z nichž první požadoval zákaz činnosti některých

nejmenovaných kazatelů, vyškrtla. Neméně závažným aktem toho dne byla obměna staroměstské rady, do níž bylo jmenováno více Němců a protivníků Husovy strany, než jich bylo v předchozí radě z roku 1410.²⁶⁶ Nikdo z dosazených konšelů netušil, jaké zkoušce budou vzápětí vystaveni.

Ještě téže neděle, 10. července, proběhly v několika pražských kostelích odpustkové bouře, jichž se v hojném počtu spolu se studenty zúčastnili i tovaryši a učni. Tři z těchto mladíků, jejichž jména Martin, Stašek a Jan vešla do některých učebnic dějepisu, byli zatčeni a uvězněni na Staroměstské radnici. Hus si uvědomoval svoji odpovědnost za jejich osud, a proto se druhého dne v doprovodu několika mistrů a studentů vydal na radnici žádat o jejich omilostnění. Konšelé obnovené rady z obavy před shromážděným davem Husa ubezpečili, že se uvězněným mladíkům nic nestane. Sotva se však čekající zástup rozešel, konšelé dali všechny tři mladíky v blízkosti radnice popraviti. Událost se rychle rozkřikla, k radnici se začali houfně sbíhat Husovi stoupenci i odpůrci, Češi i Němci, kupodivu však k žádnému násilí nedošlo. Výmluvné mlčení narušila až jedna z žen, která mrtvá těla zakryla přinesenými rouškami. Jako první se z mužů vzbouřil mladý mistr Jan z Jičína. Na jeho pokyn studenti vzali mrtvá těla na ramena a za zpěvu mučednické antifony „Tito jsou svatí“ je odnesli do Betlémské kaple. Ještě téhož dne byli první mučedníci husitského hnutí důstojně pohřbeni.

Výstraha dočasně splnila svůj účel. Hus, Jakoubek i Jeroným neunesli tíhu odpovědnosti, stáhli se do ústraní a své stoupence ponechali v nejistotě, jak se zachovat. Navzdory zákazu shromažďování se před radnicí shlukovali rebelové a nespokojenci. Konšelé sice některé z nich uvěznili, avšak hned druhého dne je zase propustili. Vcelku poklidná situace konšelům dovolila provést králův příkaz z 12. července, jenž jim ukládal svolat na sobotu 16. července do zasedací síně staroměstské radnice shromáždění univerzity a duchovenstva. Díky podrobnému notářskému zápisu známe průběh jednání, které ve své podstatě bylo nevídaným zásahem královské moci do svobodné akademické diskuse.²⁶⁷

Ze tří králem nominovaných radů se do velké síně Staroměstské radnice dostavili jen dva, kancléř a antiošský patriarcha v jedné osobě Václav Králík z Buřenic a olomoucký biskup Konrád z Vechty. Univerzitu zastupoval rektor Marek z Hradce, dále přišli téměř všichni doktoři teologie, někteří doktoři kanonického práva, řada bakalářů obou oborů a početní mistři svobodných umění, z nichž některé jmenovitě uvedeme. Ve zvlášť velkém počtu se dostavili vysocí církevní hodnostáři a pražští faráři, pro něž zasedání slibovalo přinést opožděnou satisfakci. Na začátku dopoledního shromáždění, jehož se též zúčastnili staroměstští konšelé v čele s purkmistrem, přečetl staroměstský protonotář mistr Zikmund z Weilburka královy dva mandáty, jeden určený univerzitě, druhý duchovenstvu. Mandáty obsahovaly výzvu k účasti na právě probíhající zasedání a pod trestem ztráty hrdla a statků přikazovaly uposlechnout instrukce členů královy rady.

Slova se po protonotáři ujal pražský inkvizitor, nezerský biskup a králův zpovědník Mikuláš, který přítomně seznámil s panovníkovou vůlí skoncovat s bludy zostuzujícími u kurie a v Říši dobré jméno království. Kdo by je nadále hájil, zvláště ty, které budou přečteny, upadne podle inkvizitora v královu nemilost a bude vypovězen z Čech. Po tomto úvodním prohlášení byly nejprve přečteny čtyři úvodní články: 1) kdo bude usvědčen z bludu, bude potrestán církevní vrchností a králem vypovězen ze země; 2) kdo o nějakém bludaři ví, je povinen ho oznámit arcibiskupovi nebo jeho oficiálům pod trestem klatby; 3) pokud by někdo někoho osočoval z kacířství, bude ordinářem donucen to dokázat; 4) kromě toho arcibiskup, který se v aféře až dosud příliš neangažoval, prostřednictvím inkvizitora zapověděl zneužívání papežských bul. Následně bylo přečteno 45 bludných článků z Wyclifových spisů a dalších šest, které schválila králova rada při jednání na Žebráku. Oba přítomní radové pak všem členům univerzity vyhlásili králův zákaz šfít, tvrdit či kázat vyjmenované bludy pod výše uvedenými tresty. Slova se znovu ujal inkvizitor, jenž z králova pověření vyhlásil zákaz všech nepovolených schůzek studentů a bakalářů. Mladším členům univerzity dále připomenul povinnost poslouchat starší kolegy i profesory a rektorovi nařídil zveřejnit opisy všech králových nařízení a ode všech podřízených údů vyžadovat jejich bezpodmínečné dodržování.

Jako by tato potupa nestačila, inkvizitor se rektora Marka dotázal, chce-li ve smyslu králových nařízení uznat 45 Wyclifových článků za bludné a šest článků přidaných naopak za katolicky pravověrné. Za daných okolností rektor zmužile odvětil, že některé z Wyclifových článků mají dobrý smysl, který by nechtěl popřít. Pokud by však měly mít i špatný smysl, v tom by je hájit nechtěl. Jako případ možného dvojsmyslu jednoho a téhož tvrzení uvedl větu „Bůh je“, která v latinské podobě slovesa „est“ může znamenat „je“ nebo „jí“. V prvním případě je tvrzení oprávněné, v druhém nikoli. Pokud jde o dodatečně připojené články, rektor si vyžádal jejich dopis a lhůtu na rozmyšlenou. V této chvíli Páleč zpřetrhal poslední pouta k svým bývalým druhům a požádal všechny, kteří s rektorem Markem souhlasí, aby se podepsali na zvláštní list pro krále. Rektor tak hned učinil, ze všech ostatních mistrů se však k němu připojili pouze dva, Prokop z Plzně a právník Fridrich Eppinge.²⁶⁸ V případě teologů se manifestační souhlas s královým postupem dal očekávat, zaráží však, že se k nim vedle děkana artistické fakulty Brikcího ze Žatce a několika dalších jmenovitě uvedených mistrů připojil i Husův starší přítel Křišťan z Prachatic. Na závěrečnou, dvakrát opakovanou inkvizitorovu výzvu, aby odstoupili stranou ti, co královo nařízení nemíní poslechnout, se nikdo nepohnul. Tři stateční mezitím již na protest shromáždění opustili. Jak snadné již tehdy bylo intelektuály zlomit, a to jako klerici neměli vlastní rodiny.

Husa, Jakoubka a Jeronýma, tři čelné představitele reformního směru, ve výčtu účastníků nenalezneme. Někdy je lepší nebýt tam, kde hrozí úhona. Situace

si však žádala rozhodného stanoviska, zvláště když se ho zástupy věřících v následující neděli, 17. července, v zaplněné Betlémské kapli od Husa nedočkaly. Husovo mlčení o tak závažné události vyvolalo podle starého letopisce podezření, že i jemu „biřic zamkl ústa“. Teprve následující neděli prý Hus při svém kázání vyhlásil, že popravení mládenci svou nevinnou smrtí příkladně a statečně ukázali věrnost božímu zákonu.²⁶⁹ Někteří čeští historici nechtěli tuto skvrnu na Husově nedotknutelném chování připustit, a proto dávali přednost málo podloženým hypotézám o bezprostředně svolané univerzitní konvokaci, která měla být protiváhou radničního shromáždění. Do doby, než budou události z července 1412 lépe objasněny, je třeba si zachovat zdrženlivost.²⁷⁰

Obavy Husa a jeho nejbližších přátel lze snadno pochopit, protože sankce vyhlášené jménem krále bylo nutné brát vážně již proto, že obměněná rada započala svoji vládu hrdelními tresty. Snad právě v této době se Jeroným Pražský odvážil přijet na oslu do králova oblíbeného hradu Žebráku. V přestrojení za bosého a rozcuchaného žebráka se mu působivou narážkou na jméno hradu podařilo Václava do té míry oblomit, že nechal událostem volnější průběh.²⁷¹ Nové odsouzení Wyclifových tezí Husova skupina nemohla tak jako tak ponechat bez povšimnutí, neboť jinak by kacířská pohana ulpěla i na značné části jejího reformního programu. Hus se vzmužil, vzal na sebe hlavní tíhu celé protiakce a ještě před prázdninami zorganizoval druhý disputační cyklus na obranu Wyclifova učení. Sám se také hned ujal obhajoby tří odsouzených článků.

Hus svůj záměr zveřejnil oznámením, v němž stručně vylíčil průběh svého sporu s duchovní vrchností a uvedl sedm Wyclifových článků, jež byly bez prozkoumání pošetile odsouzeny. Žádný ze 45 článků neměl v úmyslu jednoznačně schválit, vyslovil pouze obavu, aby sám jejich bezdůvodným odsouzením nezhrěšil.²⁷² S výjimkou přísah při obchodním styku byly všechny ostatní články zahrnuty do disputačního cyklu. Mistrům Husovy skupiny se do obran Wyclifa příliš nechtělo. Dvou článků se ujal pouze Jakoubek ze Stříbra, k obraně jednoho dalšího se přihlásil Fridrich Eppinge, mistr drážďanské školy působící již nějaký čas v Praze. Vzhledem k blížícím se prázdninám mistři neměli na přípravu mnoho času. Přesto zvláště Hus si na vypracování písemných podkladů dal záležet. Jeho předchozí odmlčení po událostech v týdnu od 10. do 16. července by si bylo možné vysvětlit i náročnou přípravou obrany šesti Wyclifových článků.

Ne náhodou se oba Wyclifovy články, které si Hus vybral pro své první vystoupení v Karolinu, týkaly svobodného kázání slova božího. Zvláště ve 13. článku Wyclif jako by mluvil i za něho: „Ti, kteří přestávají kázat nebo slyšet boží slovo z důvodu exkomunikace, jsou prokleti a ve dni (Posledního) soudu budou bráni jako zrádci Kristovi.“ S tím již měl Hus zkušenost a sám za sebe se již rozhodl nespravedlivé klatby nedbat. To ovšem pro obranu článku nestačilo. Hus musel při obhajobě tohoto i dalšího článku doložit, že Wyclifovo tvrzení odpovídá

mínění autorit a že neodporuje rozumovým a jiným důvodům. Čtrnáctý ze seznamu Wyclifových odsouzených článků měl rovněž aktuální naléhavost: „Jáhnovi i knězi je dovoleno kázat slovo boží bez zmocnění apoštolské stolice nebo katolického biskupa.“ Hus si při jeho obhajobě vypomohl srovnáním se snoubenci. Tak jako oni po uzavření řádného manželství mohou bez speciálního povolení papeže nebo biskupa rodit potomky, mohou svobodně, bez dalšího povolení, kázat i ti, kteří byli vysvěceni na kněze. Schopný kněz vedený Duchem svatým může podle Husa svobodně kázat, protože má k tomu poslání od Boha. Může se však nějaká společnost spravovat bez jakékoli disciplíny? Hus si tuto otázku nepoložil, a proto na ni také nemusel odpovědět.²⁷³

Obhajobě Wyclifova 16. článku Hus věnoval celý druhý akt svého disputačního cyklu. Není ani divu, že tomu tak bylo, neboť článek se dotýkal mocenského základu institucionální církve a nadřazoval v tzv. časových záležitostech, tj. těch, které se netýkaly ryze náboženské sféry, světskou moc nad moc duchovní: „Světští páni mohou podle vlastního uvážení odnímat světské statky setrvalé či zatvrzele hřešícím duchovním.“ Na první pohled je zřejmé, že Hus spolu s Wyclifem nepřímou dávali světským pánům možnost posuzovat morální kvality duchovních a trestat je odnětím majetku. Z řady míst Wyclifových spisů lze navíc nabýt dojmu, že nejlépe by bylo, kdyby církev vůbec žádný majetek neměla. Pokud by však kněží a spolu s nimi věřící byli politicky, ekonomicky i stavovsky podřízeni světské společnosti monarchické či jiné povahy, k čemu by pak byla nadnárodní církev? Touto otázkou se zde Hus nezabýval, neboť ve věci církve jako pospolitosti předurčené ke spásě měl již dříve jasno.²⁷⁴

Nespěchejme však a zůstaňme ještě na chvíli při obraně 16. článku. Dvě místa v ní bychom totiž neměli opomenout. Hus se předně ohradil proti tomu, že by naváděl knížata a světské pány, aby odebrali duchovenstvu majetek, kdykoli a jakkoli se jim zachce. Jeho úmyslem bylo pouze ověřit, zda lze smysl článku bez nebezpečí zavržení hájit. S tím je spojeno i druhé pozoruhodné místo jeho obrany. Jelikož jedna čtvrtina, ne-li jedna třetina veškerého nemovitého majetku v zemi náležel „mrtvé“ ruce církve, nutně z toho plyne, že český král není králem celé země. Na věci nic nemění, že i toto místo převzaté z Wyclifa se původně týkalo Anglie, neboť Hus by se nemohl odvážit vyslovit tuto domněnku, kdyby přibližně neodpovídala skutečnosti. Jeden z krizových momentů, který později řešila husitská sekularizace církevního majetku, tu máme jako na dlani.²⁷⁵

V závěrečném aktu, pro který si vybral hned tři Wyclifovy články, Husa čekal úkol nejtěžší, neboť mimo jiné spočíval v obraně 15. článku známého pod prvními dvěma slovy „Nullus dominus“: „Nikdo není světským pánem, nikdo není prelátem, nikdo není arcibiskupem, pokud je ve smrtelném hříchu.“ S tímto článkem, který za jistých okolností ospravedlňoval svržení tyрана nebo smrtelně hřešícího panovníka, jsme se již seznámili a budeme se s ním setkávat až do samotného konce Husova života. Již první vydavatelé této Husovy obrany

si byli v polovině 16. století vědomi její trvale aktuální dvojsečnosti, a proto k edici připojili poznámku, že autor nemínil tento článek potvrdit, nýbrž jen vysvětlit.²⁷⁶ Příznačné ovšem je, že Hus větší část argumentace převzal z Wyclifova traktátu *O světské vládě* (*De civili dominio*). Méně pozornosti Hus věnoval přidruženému článku čtvrtému: „Je-li biskup nebo kněz ve stavu smrtelného hříchu, nesvětí, neproměňuje, neposvěcuje a také nekřtí.“ Hus sice dosah této teze omezil slůvky „hodně“, „vlastně“ či „v pravdě“, tyto subtilní jemnosti však většinou věřících asi mnoho neřikaly. O to srozumitelněji zněl uším laiků 18. článek, jehož obranou Hus svůj třetí akt započal: „Desátky jsou pouhé almužny.“ Pokud by toto pojetí mělo platit, církev by pozbyla nepsané právo desátky a jiné poplatky prostřednictvím světské vrchnosti vymáhat. Tu již nešlo o učený spor rozhněvaných teologů, nýbrž o hmotný zájem většiny poddaných tehdejší převážně agrární společnosti.²⁷⁷

Jakoubek ze Stříbra nezůstal za Husem pozadu, neboť si k obraně vybral dva články, jež se rovněž dotýkaly hospodářského a mocenského postavení církve. Podle 32. článku bylo obohacování kléru v rozporu s božím zákonem. Prapůvod tohoto nemravu pramenil již v Konstantinově donaci, kterou Jakoubek odsoudil prostřednictvím obrany následujícího, v pořadí 33. Wyclifova článku. Oba Wyclifovy obhájce v disputačním cyklu doplnil Fridrich Eppinge, který kanonistickými argumenty podepřel 11. článek upírající prelátům právo kohokoli exkomunikovat, pokud by jim nebylo známo, že dotyčný byl již dříve exkomunikován Bohem.²⁷⁸ Vezmeme-li v potaz celý cyklus disputací na obranu Wyclifových odsouzených článků, pak v něm v náznaku a někdy i výslovně nalezneme požadavky tří ze čtyř příštích husitských artikulů: svobodné hlásání slova božího, chudoba kněžstva a trestání smrtelných hříchů světskou mocí.²⁷⁹

Dostali jsme se k místu, kde je třeba se zastavit a rozšířit pohled, až dosud převážně zaměřený jen na Husa, do širšího záběru. Během necelých dvou letních měsíců roku 1412 se téměř rozpadla slibná reformní unie pod záštitou krále, části jeho korunní rady a českých konšelů na Starém Městě pražském. Křehká zájmová aliance ztroskotala na proměnlivých postojích nevyzpytatelného a náladového panovníka. Národnostně emancipační idea sice českým wyclifitům pomohla dočasně ovládnout univerzitu, v poměrně krátké době však ztratila na síle v důsledku protichůdných věroučných postojů uvnitř univerzitního českého národa.

XII.

DVOJÍ ODVOLÁNÍ:
KE KRISTU A K ZEMSKÉMU SOUDU

Z Říma, kam mezitím přesídlil papežský dvůr z Boloně, trvala spěšná cesta do Prahy čtyři až pět týdnů, za méně příznivých podmínek však dva měsíce a více. Zatímco Hus koncem července 1412 v Karolinu obhajoval Wyclifovy odsouzené články, kardinál Petr Stefaneschi nad ním pro tzv. nestání vynesl rozsudek, kterým ztížil klatbu svého předchůdce Colonna. O kardinálu Petrovi jsme zatím neslyšeli, a proto se musíme vrátit do léta 1411, kdy papež Jan XXIII. odebral Husův případ kardinálovi Colonnovi a nečinnému auditorovi Janu de Thomariis. K vyřízení věci současně jmenoval čtyři kardinály, jmenovitě akvilejského Antonína Caietana, papežova synovce Tomáše Brancaccia,²⁸⁰ benátského Františka Landa a florentského Františka Zabarellu. Tato komise sice připustila návrhy Husových advokátů na zproštění jejich mistra z osobní citace, nestačila však rozhodnout o oprávněnosti Colonnovy klatby.

Po smrti svého akvilejského kolegy se zbývající členové komise dohodli svěřit další pokračování procesu kardinálu Zabarellovi. V literatuře se tomuto věhlasnému kanonistovi přisuzuje větší nadhled, ne-li shovívavost k oběma českým reformátorům, Husovi a Jeronýmovi, které kostnický koncil pošle v letech 1415–1416 na hranici. Skutečně také, kdykoli se s ním setkáme, shledáme, že postupoval uvážlivě a že snad bral i v potaz obhajobu obžalovaných. Bylo to však nepochybně i díky úsilí a obratnosti advokáta Jana z Jesenice, že svědecké důkazy Husovy obrany byly zapsány v postačující míře do příslušných register. Snad právě proto, že se odvolání začalo pro Husa jevit v příznivějším světle, jeho protivníci zřejmě znovu intervenovali, neboť papež přikázal předat příslušná akta kardinálovi Brancacciovi. A jelikož Brancaccio proces zdržoval, jak jen mohl, a dokonce odmítl s Husovými advokáty i prokurátory jednat, Michal de Causis získával krok za krokem převahu pro stranu odpůrců, tj. převážně pražské metropolitní kapituly.²⁸¹ Několik jejích členů se zřejmě od dubna 1412 v Římě účastnilo nového, hned dodejme neúspěšného koncilu, který se značnou nevolí musel svolat papež Jan XXIII. Byli to patrně oni, kdo přivezenými dary a penězi promazali zadržávající se soukolí kuriálního soudnictví. Papeži kromě toho doručili stížnosti českého duchovenstva proti Husovi a jeho straně, což opět Michalovi pomohlo ke zvýšení nátlaku na kardinála Stefaneschiho.²⁸²

Michalovi de Causis byl již delší dobu trnem v oku advokát Jan z Jesenice, jehož se nyní pokusil odstranit obžalobou z šíření Wyclifova učení, zejména jeho eucharistického bludu, a navíc ještě z vyhnání německých profesorů roku 1409.

Auditor Bertold z Wildungen, jmenovaný papežem na Michalovu žádost, Jesenice skutečně předvolal a stanovil mu lhůtu, po kterou byl povinen zůstat u kurie. Poté, co někdy v únoru nebo březnu roku 1412 Brancaccio nahradil Zabarellu, byl Jesenic zatčen a uvězněn. Po čase se mu sice podařilo uprchnout, tím se však dostal do stejné nezáviděníhodné situace jako jeho mandant, neboť i proti němu byla 29. července vydána klatba pro nestání. Po odstranění Jesenice mohl Michal postupovat mnohem důrazněji. Snad i na jeho naléhání byl kardinál Brancaccio nahrazen zmíněným již kardinálem Stefaneschim, který ztížil Husovu klatbu pro nestání.

Ještě dříve, než rozsudek došel do Prahy, vzplanuly v plné síle polemiky proti Husovým a Jakoubkovým obranám Wyclifových odsouzených článků. Jako první přijal hozenou rukavici Stanislav ze Znojma, který svůj obšírný projev přednesl z kazatelny chrámu Panny Marie před Týnem v neděli 28. srpna 1412. Pro polemiku s Wyclifem a jeho českými obránci si zvolil pět článků vesměs upírajících církvi právo na majetek. Důvody z Písma se mistr Stanislav snažil prokázat pravý opak, při čemž odhalil i slabinu teze o nepravomocnosti vládců a prelátů ve stavu smrtelného hříchu. O žádném z nich by pak podle Stanislava nebylo možné s jistotou říci, že je králem nebo biskupem. V běžném životě by vznikly nepředstavitelné zmatky a spory o majetek, v církevní správě by se nevědělo, kdo má koho poslouchat.²⁸³ Těto argumentaci, která se bude častěji v různé podobě vynořovat, nelze upřít přesvědčivost, na druhé straně však s její pomocí nebylo ani snadné podepřít právo církve na desátky a pozemkový majetek. O týden později pokračoval v polemice Štěpán z Pálče, který vystoupil jednak proti požadavku neomezené svobody kázání slova božího, jednak proti artikulu o neplatnosti úkonů kněze ve stavu smrtelného hříchu.²⁸⁴

Příznačné je, že oba mistři dali před Karolinem přednost kazatelně v týnském chrámu, který v té době stále ještě byl duchovním střediskem německé a převážně protireformně zaměřené Prahy. Pálčec cítil potřebu obhájit svůj odklon od Wyclifa i před českou veřejností, a proto své stanovisko přednesl i česky z kazatelny kostela sv. Havla. Mimo jiné vyhlásil, že Wyclif je svou učeností zvláště nebezpečný kacíř, protože bludy hlásal vychytrale a jakoby s podporou Písma. Dokonce i učení lidé mohou jím být snadno zavlčeni na scesti. Jeho bludy je třeba odvrhnout, vždyť ani jejich zastánci s nimi daleko nedojdou. V Římě, ba i v Německu, by byli pro svoji tvrdošijnost upáleni, zatímco římští katolíci, k nimž se nyní Pálčec přihlásil, mohou se svou vírou jít kamkoli.²⁸⁵

Slovní útoky z jedné strany nezůstaly bez odezvy ze strany druhé, takže poměry v Praze, zvláště na Starém Městě, hrozily co chvíli násilím. Zatím se jen nevědělo, odkud přijde dříve, zda od panovníka, radnice, či ulice. Vyhlášení ztížené klatby, tzv. agravace, přililo jen oleje do ohně. Kdyby Hus do dvaceti dnů nepodnikl příkázané kroky, mělo všem, kteří by se s ním jakkoli stýkali, poskytnout jídlo, pití, střechu nad hlavou, nebo s ním uzavírali obchody, rovněž

hrozit vyobcování z církve a navíc interdikt v místě jeho pobytu. Pokud by Hus ani po dalších dvanácti dnech nepožádal o absoluci, všeobecný interdikt se měl rozšířit i na místa, kde pobýval, a to ještě tři dny po jeho odchodu. Ani kdyby Hus mezitím zemřel, nezůstal by bez trestu: odepřen mu měl být církevní pohřeb, a kdyby byl již pochován, mělo být jeho tělo odstraněno z posvátné půdy. Církev byla v tomto ohledu důsledná až za hrob.²⁸⁶

Souběžně nebo krátce po sobě vešla v Praze ve známost suplika, kterou podala ke kurii pražská kapitula. Její žádost směřovala proti Husovým stoupenkům z řad králových dvořanů, jmenovitě proti Jindřichovi Leflovi z Lažan, Janu Sádlovi z Kostelce a Janu Řitkovi z Bezdědic, mužům, kteří měli v následujících letech sehrát v reformním dění dosti závažné role. Kapitula kurii žádala, aby jmenovaní a jiní jim podobní, kteří by třicet dní po napomenutí neodpřísáhli kacířství, měli za povinnost se po čtyřiceti dalších dnech dostavit ke kurii a zodpovídat se prokurátorovi Michalovi de Causis. Mnohem horší úděl měl podle supliky potkat Husa. Toho měli věřící chytit, upálit nebo alespoň odevzdat metropolitovi či litomyšlskému biskupovi. Betlémská kaple měla být zbořena a srovnána se zemí, aby již nebyla hnízdem kacířů a jedovaté nákazy.²⁸⁷ Pokud tomu tak skutečně bylo, indicie nejsou zvláště spolehlivé, byl by to návod k akci, která se záhy stala skutkem.

Sled událostí v říjnu 1412 nelze zatím z pramenů spolehlivě zjistit. Jedním z mála pevných bodů je Husovo odvolání ke Kristu z 18. října 1412, o jehož dosahu se záhy zmíníme. Do téhož dne je kladena synoda, která měla dát souhlas se zveřejněním agravace klatby na Husa. Usnesení synody se nedochovalo, a proto není jisté, zda se konala.²⁸⁸ Nějaké shromáždění pražského kléru však zřejmě vyhlášení agravace předcházelo, neboť faráři a představitelé řádů se potřebovali poradit o společném postupu v případě, že by Hus neuposlechl rozsudku. Zdá se, že již v této době se Albík z Uničova vzdal svého stolce, neboť jako správce a ředitel arcibiskupství se z ničeho nic objevuje králův důvěrník a olomoucký biskup Konrád z Vechty. Důvodů, proč tak Albík učinil, mohlo být více. Nejspíše dal přednost klidu i medicíně a včasnou rezignací chtěl uniknout výbušné situaci.

Lucemburkové si se svými arcibiskupy dokázali poradit i bez Wyclifa. Zvláště Václav IV. si v době schizmatu počínal jako skutečný suverén ve svém dominiu. Lze si představit, jakou nevoli to vzbuzovalo u kanovníků, z nichž ne jeden myslel na poctu nejvyšší. Místo svobodné volby jim nezbývalo nic jiného než králi přitakat. Také Hus nemohl být touto praxí nadšen. Panovník sice dokázal udržet vysoké duchovenstvo na uzdě, avšak s pomocí osob, jejichž kvalifikace byla jiná než duchovní povahy. Do jisté míry se to vztahovalo i na Konráda z Vechty, o němž se proslýchalo, že je alchymistou s čarodějnými schopnostmi. Václav IV. v něm měl naprosto oddaného služebníka, který své finanční schopnosti osvědčil nejprve jako kutnohorský mincmistr a později též v úřadu

podkomořího.²⁸⁹ Národnost či reformní zaujetí při změně na arcibiskupském stolci nerozhodovaly. Oba, Albík i Konrád, byli Němci, oba také více dbali na svůj prospěch než na věci víry. Šaráda mezi biskupskými stolci proběhla hladce. Konráda vystřídal v čele olomouckého biskupství vyšehradský probošt Václav Králík z Buřenic, s jehož místem se spokojil Albík z Uničova.

Třetí událostí, která v říjnu roku 1412 rozvířila poměry v Praze, byl útok staroměstských Němců na Betlémskou kapli. Pod záminkou, že obyvatele staroměstských farních osad lákají a ohrožují jedovaté bludy z Betléma, se zástup ozbrojených Němců o posvícenské neděli pokusil Husovy české stoupence zastrašit a jejich kapli případně i zbořit. Kterou neděli se to mělo stát, není jisté, snad 2. října. Mohlo to však také být až v druhé polovině měsíce, kdy staroměstské Němce pobuřovala Husova netečnost k hrozbě interdiktů. Útok vedený Bernardem Chotkem, jedním z opravců sousedního kostela sv. Filipa a Jakuba, byl zřejmě očekáván, neboť Husovi početní posluchači ozbrojené výtržníky zahnali. „Patří smělosti německé!“, zvolal Hus pateticky v třetím postním kázání své české nedělní postily a pokračoval: „Nesměli by susedu obořiti peci anebo chlívce bez královny vôle, a pak směli sú sê pokusiti o chrám boží!“²⁹⁰ Hus jako by si tu notoval s posměšnou písní, která se ozývala v pražských ulicích a krčmách:

„Němci jsú zúfalí,
na Betlém běhalí,
v neděli na posviecenie,
připravivše se v oděnie
jakžto na Ježíše.“²⁹¹

Podobně jako obecné mínění v sousedních zemích, jež záhy začalo považovat všechny Čechy za kacíře, byl i z české strany nepřítel božího zákona zjednodušeně spatřován ve všech Němcích bez rozdílu. Staroměstští Němci ztratili odchodem mnoha set scholárů zdroje příjmů i jazykově etnickou oporu, a proto ani nebylo divu, že v době hrozícího interdiktů vystupňovali svoji nevraživost vůči vůdcům a stoupencům reformního hnutí, jimž dávali za vinu jak rozkol univerzity, tak celého města. Na hrubý pytel měla přijít hrubá záplata. Českou nesnášenlivost měl potvrdit i podvržený, německý psaný manifest jakési české „obce svobodného ducha Kristova bratrstva“ z roku 1412, který vyzýval k pobití německých kacířů, kramářů, lichvářů, modloslužebníků a nehodných kněží.²⁹² V době útoku na Betlém však již zjednodušené představy zcela neplatily. Ne každý Čech přilnul k Husovi a jeho straně, ne každý Němec odmítal reformní snahy, což dokládá aktivní působení drážďanských a jiných nonkonformistů, jimž mistři českého národa postoupili svoji kolej U černé růže.

Hus již dříve musel čelit svým českým odpůrcům, zvláště kanovníkům z pražské kapituly a správcům far, odpadnutí někdejšího blízkého přítele Štěpána

Pálče ho však zasáhlo zvláště citelně. Navíc to byl opět král, který dal vyhlášení agravace volný průběh.²⁹³ Za této situace, kdy se proti rozhodnutí papeže již nemohl podle církevních předpisů odvolat a kdy i doma ztratil oporu světské moci,²⁹⁴ se Hus rozhodl k manifestačnímu odvolání ke Kristu. Učinil tak z betlémské kazatelny 18. října 1412, písemné znění v latině a zřejmě i v češtině pak vyvěsil na obvyklá místa a navíc i na bránu malostranské mostecké věže. Hus nebyl první, kdo se odhodlal k tomuto kroku. Řadu svých předchůdců počínaje samotným Kristem a Janem Zlatoústým až po pražského biskupa Ondřeje a jeho lincolnského kolegu Roberta ve svém odvolání také zmínil. Mnohé další opomenul nebo nemohl znát. Rozhodně by ho povzbudilo, kdyby věděl, že shodný postup zvolili i dva z jeho soudců. Odo Colonna patřil mezi kardinály, kteří se odvolali k Bohu po útěku z koncilu v Pise, zatímco kardinál Stefaneschi postupoval stejně, když odmítl uposlechnout předvolání papeže Řehoře XII.²⁹⁵ Když dva dělají totéž, nemuselo to ani tehdy být totéž.

Všem Kristovým věrným, obzvláště knížatům, pánům, rytířům, panošům a ostatním obyvatelům Království českého Hus za viníky své nespravedlivé klatby označil Michala de Causis, kanovníky pražského kostela a dále kardinála Stefaneschiho, který po dva roky odmítal vyslyšet jeho obhájce, přijmout jeho omluvu za nestání a vzít potaz svědectví vysokého učení pražského opatřené visící pečeti. Ke kurii se nedostavil z rozumných důvodů, neboť na cestě byly na něho políčeny nástrahy, kterým již dříve neunikli mistři Stanislav ze Znojma a Štěpán z Pálče. Vždyť ani jeho náležitý zástupce, myslil tu Jesenice, neušel vězení. A jelikož se mu nedostalo bezpečných záruk pro cestu a samotné stání, rozhodl se odvolat k Ježíši Kristu jako k nejspravedlivějšímu soudci.²⁹⁶

Od předchozích odvolání k Bohu se Husova apelace ke Kristu odlišovala podle slov znalce v tom, že se týkala trestní věci a že se v ní nepamatovalo na možnou instanci v podobě koncilu. Příčinou klatby bylo nedostavení k papežskému soudu, přičemž řízení bylo jen odloženo, nikoli zastaveno. Ve věci samotné, v obžalobě z hlásání Wyclifových bludů, rozhodnuto nebylo, což pro budoucnost znamenalo nebezpečí zatčení všude tam, kde by nepožíval ochrany světské moci. Svě odvolání Hus pravděpodobně nekonzultoval s právním poradcem Jesenicem, který by mu tento krok jako nepřijatelný z hlediska církevního práva rozhodně nedoporučil. Jesenic však ještě se svým čerstvým boloňským doktorátem nedorazil do Prahy, jinak by mu asi poradil, aby se raději odvolal k příštímu koncilu.²⁹⁷

Čím více se chýlila ke konci stanovená lhůta dvaceti dní, tím více na univerzitě i na radnici stoupala obava z vyhlášení interdiktů. Po vypršení funkčního období rektora Marka z Hradce profesori teologie navrhovali za jeho nástupce bakaláře práv Mikuláše Cacabuse, zatímco artisté prosazovali kandidaturu uvážlivého mistra Křišťana z Prachatic, jehož také po odchodu bohoslovců prosadili. Teologům posléze nezbylo než řádně zvoleného rektora uznat. Mnohem

vážnější nesnáze reformní straně hrozily od staroměstských Němců, kteří se zformovali v separátní zájmovou frakci. Staroměstská rada svolala z jejich popudu velkou obec, jejímž úkolem bylo posoudit návrh na zboření Betlémské kaple. K tomuto požadavku se sice připojilo i několik českých měšťanů, česká část obce však na separátní schůzi návrh Němců odmítla. Rozpolcená rada se rozhodla vydat nařízení, aby měšťané a obyvatelé navštěvovali pouze své farní kostely. Vyhlašování zostřené klatby se všemi předepsanými rituály se setkalo s odporem zejména na Novém Městě. Nepřítomnosti většího rázu se zřejmě odehrály ve farní osadě u sv. Petra Na Poříčí, neboť novoměstští farníci několikrát orodovali u krále za uvězněné sousedy.

Odchod z Prahy byl pro Husa za této situace naprostou nutností, neboť bez královy záštity nemohl v metropoli po uplynutí soudní lhůty bezpečně přebývat. Betlémskou kapli svěřil druhému kazateli, mistru Mikulášovi z Miličina, dalšímu kazateli Havlíkovi a správu kolejí nejspíše mladšímu mistru, Martinovi z Volyně. Všem třem také adresoval jeden z prvních dopisů ze svého venkovského exilu. Velice mu v něm záleželo na tom, aby jim zdůvodnil, proč jako pastýř opustil své stádo. Příklad mu dal sám Spasitel svým výrokem u evangelisty Matouše 10, 23: „Budou-li vás pronásledovat v jednom městě, utečte do jiného.“ Ještě více přemítal o listu sv. Augustina k biskupu Honoratovi. Když nastane obdobná situace, podle tohoto učeného světce záleží na tom, jestli útekem od stáda Kristova nebude církvi chybět nezbytná služba. Hus jako by tím říkal, že věřícím v Betlémě nebude boží slovo díky jeho zástupcům chybět.²⁹⁸

Snad každý, kdo se začte do tohoto Husova listu, pocítí přes vzdálenost věků hloubku a upřímnost Husovy víry. Tak cítí a beze stopy falše i píše skutečný křesťan. V listu pražským radním a mistrům z podzimu téhož roku 1412 zazněl jiný, neméně naléhavý tón. V době, kdy je od nich žádáno, aby odpřísáhli kacířství, je třeba posoudit závažnost hodnot. V první řadě by měli mít na mysli při boží, za druhé „potupenie své země a národu svého“ a teprve potom hanbu a křivdu, která se jim bez viny děje.²⁹⁹ V tomto i v dalším listu Pražanům častěji než dříve vystupuje do popředí proradně chytrý Antikrist. Nedejte se jím a jeho posly svést od boží pravdy, nabádá Pražany naléhavě a po svém zvyku připojuje narážku na vlastní jméno: „A táž pravda (boží) za hus jednu nestatečnou dala jest Praze orlův mnoho i sokolův, jenž zrak dobrý mají, vysoko milosti léci (létaří) a dobře králi a Pánu Ježíšovi ptáky loví.“³⁰⁰

Žádný z řady listů, jejichž prostřednictvím Hus udržoval styk s pražskými přáteli a příznivci, neudává datum a místo pobytu. Dodnes také ani jedno přechodné sídlo z první etapy jeho exilu nebylo spolehlivě zjištěno. Odpůrci skřípali zuby, leč po Husovi jako by se zem slehla. Stanislav ze Znojma před ním 25. listopadu varoval paní Kateřinu, manželku Petra z Kravař, listy shodného obsahu však nejspíše směřovaly také na hrady jiných Husových stoupenců. Teprve v druhé polovině prosince 1412 či na počátku ledna následujícího roku se

podařilo zjistit Husův pobyt na Žatecku, kde jeho hostitelem snad byl Mikuláš Bohatý, tehdy ještě majitel hradu Egerberku v blízkosti Kadaně.³⁰¹ Už dlouho Hus neměl takový klid na psaní. Příležitosti využil a během několika málo měsíců sepsal své české *Výklady viery, Desatera a Páteře* (Otčenáše). Jak uvidíme později, jde o jedny ze stěžejních děl Husovy literární dílny a staršího českého písemnictví.

Nic také Husovi nebránilo, aby se z míst svých venkovských pobytů neobracel o rady na zkušeného právníka Jesenice, který se nejpozději v prosinci vrátil do Prahy.³⁰² Ve sdělení zemskému soudu, který začal zasedat 14. prosince 1412, Hus použil výrazu „dědicové Království českého“, což by bylo možné považovat za úlitbu vzrostlé moci panské obce na úkor královského stolce. Stručnou rekapitulaci vlastní pře s arcibiskupem Zbyňkem a papežem Hus zakončil slovy, že uložený mu zákaz kázání je proti Bohu. K papežovu dvoru se nedostavil, neboť jeho poručníci se bez viny ocitli ve vězení, které by jistě hrozilo i jemu. A protože ani páni neuposlechli buly zemřelého papeže Alexandra, vyslovil naději, že spolu s králem a královnou učiní vše potřebné ku prospěchu země.³⁰³

Hus přiložil k svému listu opis rozhodčího výroku královské komise o smíru mezi jeho stranou a pražským arcibiskupem Zbyňkem, aby tím poukázal na vinu kanovníků pražského kostela a jejich prokurátora Michala de Causis, kteří u papežského dvora vymohli klatby a jiné tresty tíživě doléhající na knížata, pány, rytíře, panoše i chudou obec. To vše bylo podle Husa v rozporu s výrokem zemského soudu zakazujícím pňhony k zahraničním instancím. Stanovisko zemského soudu k Husovu podání se nedochovalo, pokud vůbec dostalo písemnou podobu. Záležitost duchovní povahy, jež se navíc dotýkala papežské kurie, byla i pro zemské soudce ožehavé povahy, a proto nejspíše dali přednost internímu jednání s králem, který v těchto dnech přebýval na Novém Hrádku u Kunratic. Jejich intervence přiměla krále, aby mandátem z 3. ledna 1413 podpořil shromáždění duchovenstva a univerzitních mistrů, které z jeho podnětu svolal na 2. února do Českého Brodu Konrád z Vechty. Stranou rušivého dění v metropoli měla být za spoluúčasti litomyšlského biskupa Jana Železného znovu projednána zhoubná rozepře ohrožující svými důsledky jednotu kléru i celého království. Václav IV. sice tímto podnětem neodvolal své výnosy vyhlášené na Staroměstské radnici 16. července 1412, dával však zřetelně na vědomí, že se nebude bránit návrhům na spravedlivější vyřešení konfliktu.

Mezitím do sporné záležitosti, jež krok za krokem nabývala celozemské povahy, zasáhl svým vystoupením na univerzitě doktor Jan z Jesenice. V projevu předneseném den po zasedání zemského soudu 18. prosince 1412 Jesenic s podporou dekretů církevního práva a mínění uznávaných autorit zdůvodnil, že klatba bez jmenovitého napomenutí neplatí. Z tohoto důvodů styk s exkomunikovanými není smrtelným hříchem, nehledě na to, že i exkomunikovaní musí provádět některé právní úkony. Ve složitém dokazování neplatnosti řady

úkonů Husova procesu, které zde nemůžeme podrobně sledovat, Jesenic uvedl i příznivé posouzení odvolání ze strany kardinála Zabarely. Soudce pak sice mohl ztížit klatbu na Husa, ale nemohl exkomunikovat jeho společníky, aniž by byli jmenováni a napomenuti v příslušné komisi. Jesenicova *Repetice na obranu pře M. Jana Husa* vyústila ve výzvu správce arcibiskupství Konráda z Vechty, aby zbavil nezasloužených trestů ty, kdo by byli v případě náležitě vedeného procesu osvobozeni od papežského stolce.³⁰⁴

Díličí podpora ze strany zemských pánů a snad i uklidnění poměrů v době vánočních svátků osmělily Husa k návštěvě Prahy. Dva dny poté, co se 6. ledna 1413 vrátil, vystoupil na kazatelnu v Betlému. Zřejmě čekal na neděli, aby posluchačů bylo více. Po dosti nenápadném uvedení tématu o dvanáctiletém Ježíši v chrámě přešel k varování před Antikristem, který svou moc rozšířil již natolik, že jeho poslušní následovníci brání službám božím. Jen Antikristovým působením si lze totiž vysvětlit zákazy bohoslužeb a pohřbů, což se neděje ani mezi pohany a Židy. Po dlouhé odmlce Hus kázal v Betlému také odpoledne a na kazatelnu znovu vystoupil i v pondělí. Jeho odpůrci, jak se dalo očekávat, se hned začali domáhat znovuzavedení interdiktů. Hus na radu přátel, ne-li dokonce na přání krále, přestal kázat a v ústraní sepisoval *Knížky o svatokupectví*.

Svatokupectví bylo vleklou chorobou církevního ústrojí. Husa hnětlo o to více, že sám byl příslušníkem duchovního stavu a zevnitř mohl pozorovat nekalé finanční a jiné praktiky, za něž cítil spoluodpovědnost. Nevíme, do jaké míry je kritizoval na shromážděních kněžstva. Pokud ano, pak s nevalným úspěchem, neboť záhy je začal pranýřovat k nelibosti pražských kolegů z betlémské kazatelny. *Knížky o svatokupectví* dokládají, že je dlouho nosil v hlavě. Jakoby z přetlaku psal jednu stranu za druhou, nikoli však bez ladu a skladu, nýbrž s promyšlenou osnovou, takže jeho spis připomíná jakousi středověkou sociologii církevní hierarchie. Hus je místy břitký a sžíravý, neztrácí však naději na změnu, kterou vidí v návratu ke křesťanským ideálům. Na Hromnice, 2. února 1413, kdy *Knížky o svatokupectví* dokončil, bylo svoláno shromáždění duchovenstva a univerzity, takže Hus téměř jistě krátce předtím dočasně opustil Prahu.³⁰⁵

Jednání duchovenstva započalo se čtyřdenním zpožděním 6. února 1413, nikoli však v Českém Brodě, nýbrž v arcibiskupově dvoře na Malé Straně. Za dosud nevyjasněných okolností profesori teologie svůj první návrh stáhli a z taktických důvodů ho nahradili novým, v němž s ohledem na krále vypustili souhlas s interdiktům. V zásadě se na jejich stanovisku nic nezměnilo. Hned první z devíti bodů, jejichž splněním podmiňovali přijetí smíru s Husovou stranou, vyžadoval zákaz 45 článků Wyclifových a šesti dalších vyhlášených na Staroměstské radnici. Papežská klatba na Husa měla dále platit, všichni místní pražské univerzity měli bez výjimky před arcibiskupem a preláty odpřisáhnout Wyclifovy a jiné bludy. Každému z nich, pokud by se rozcházel s učením římské církve a odmítal poslušnost její hlavě, měla hrozit klatba a vypovězení ze země. Naprosto nezbytným

se teologům jevil zákaz hanlivých pouličních písní, dále zákaz Husových kázání a jeho zjevného či utajeného pobytu v Praze.³⁰⁶

Zřejmě bez znalosti tohoto doporučení či spíše ultimáta Hus sám, či prostřednictvím svých poradců předložil vlastní řešení krize, jež se v prvním bodě odvolávalo na výrok králem ustanovené komise ze 6. července 1411. Věcně strohé formulace, důraz na práva a svobody království, politická reálnost návrhů a zejména pak předposlední z devíti bodů memoranda prozrazují právníka Jesenice.³⁰⁷ Uvedený článek totiž navrhoval, aby král po dohodě s pány zatížil duchovenstvo zvláštní sbírkou na úhradu poselstva ke kurii, jehož úkolem by bylo očistit intrikami a falešným nařčením zhanobenou pověst Českého království. Buď na vyžádání královo, nebo z pověření univerzity Jakoubek ze Stříbra předložil separátní votum. Aby se dosáhlo zachování Kristova zákona, král by spolu s ostatními obyvateli země měl zamezit šíření svatokupeckého kacířství, světskému panování duchovenstva a přílišnému hromadění pozemských statků v rukách církve. Hus a jeho stoupenci by měli dostat možnost se obhájit. Pokud by se jim to nepodařilo a pokud by nebylo dosaženo svornosti, potom by se pokoj a svornost měly nechat vyšší instanci Kristova zákona. Jakoubekovo teologicky spekulativní řešení nemohlo k uklidnění poměrů přispět a spíše přililo oleje do ohně.³⁰⁸

Shromážděné duchovenstvo se sice seznámilo se stanoviskem Husovy skupiny, to ale bylo pro většinu nepřijatelné, a proto bylo usneseno poslat králi jen návrh doktorů teologie. Nepřítomný biskup Jan Železný v dopisu Konrádovi z Vechty z 10. února plně podpořil memorandum teologů a navíc připojil pět závažných doporučení. V prvním navrhl zvolit místokancléře univerzity, jenž by zjišťoval a napravlal bludy mistrů a studentů. Za druhé požadoval, aby Hus okamžitě přestal kázat. Ještě dále zašel v bodě třetím, podle něhož kázání v Betlémské kapli mělo být vůbec zapovězeno. Čtvrtý bod se dotýkal Husových církevních trestů, které měly být bezodkladně provedeny. Konečně v pátém bodu radil zavrhnout česky psané knihy, které v laicích živí bludy.³⁰⁹

Usnesení duchovenstva bylo rovněž postoupeno univerzitě, která vypracováním stanoviska pověřila doktora Jesenice. Věcně, o to však působivěji Jesenic vyvracel jeden bod za druhým, aby tím doložil, že bezdůvodné osočení části duchovních ze zhoubné hereze znovu hanobí dobrou pověst Českého království a roztržku ještě více zvětšuje.³¹⁰ K této replice Hus připojil na žádost rektora Křišťana z Prachatic vlastní vyjádření, v němž se zaměřil především na třetí bod „doktorských pravd“ o poslušnosti nařízení papeže a prelátů obecně.³¹¹ Zdařileji se Hus vyjádřil v českém prohlášení *Proti radě doktorské*, která by podle něho měla být pro svou hanebnost zcela zavržena.³¹² Hus tehdy pobýval mimo Prahu, neboť jinak by rektor neměl důvod písemně se ho dotázat, zda je ochoten uznat, že papež je hlavou svaté církve římské a kardinálové její tělo, a zda bude církve poslušen ve všech jejích ustanoveních a rozhodnutích.

V poměrně rozsáhlé odpovědi Hus rektorovi sdělil, že papeže sice považuje za náměstka Kristova v římské církvi, aniž by však v něho věřil. Obdobně chce jako věrný křesťan pokorně držet a činit to, co římská církev nebo papež s kardinály podle Kristova zákona ustanoví nebo nařídí, nikoli však, co obecně určí papež s kardinály. „Vždyť jsem se již vzepřel a na tom svém opačném názoru stojím,“ dodal poněkud nakvašeně, „pročež jsem stíhán klatbou, jak je Vám známo.“³¹³

Přestože obě soupeřící strany ukázaly pramalý smysl pro kompromisní dohodu, král si nepřál roztržku dalším učeným hádáním ještě více prohloubit, a proto ustanovil čtyřčlenný rozhodčí sbor. Mezitím poklesl dříve silný mocenský vliv biskupa Jana Železného, což se projevilo i ve skladbě komise. Tři členové, bývalý arcibiskup Albík, probošt kapituly Všech svatých Zdeněk z Labouně a vyšehradský děkan Jakub, byli oddáni králi, čtvrtým byl rektor Křišťan z Prachatic. Jelikož však mistr Zdeněk z Labouně byl rektorem v době odchodu cizích mistrů a studentů, patřil i on do jisté míry k Husově reformní straně. Jednání začalo v pátek dva až tři dny před Velikonocemi, které v roce 1413 připadly na 23. dubna. Jak se dalo očekávat, obě delegace neústupně hájily původní návrhy. Za teologickou fakultu se smírčích rozhovorů na svatomichalské faře mistra Křišťana zúčastnili doktoři Štěpán z Pálče, Jan Eliášův, Stanislav a Petr z Znojma. Proti nim stanuli Jakoubek ze Strážbra, Jan z Jesenice a Šimon z Tišnova, čtvrté místo bylo zřejmě vyhrazeno nepřítomnému Husovi.

Po vzájemných osočeních, která jakoby nebrala v potaz králem nařízené smírčí jednání, mistr Zdeněk z Labouně položil oběma stranám otázku, zda se chtějí podrobit nálezům svaté římské a obecné církve o svátostech, klíčích a všech jiných věroučných otázkách. Písemné prohlášení, jež za svou stranu předložil doktor Jesenic, naznačilo jisté východisko z bludného kruhu, neboť uznávalo poslušnost římské církvi obecné, jejíž hlavou je Kristus a papež jeho pozemským náměstkem. Wyclifsky zabarvené pojetí obecné církve jako společenství předurčených ke spáse sice teologové odmítli uznat, po urputných debatách však připustili, že i oni se pod trestem pokuty ve výši 1000 kop grošů nebo vypovězení ze země podřídí rozhodnutí komise. Páteční jednání Zdeněk z Labouně uzavřel žádostí, aby všichni, když jsou nyní svorni, shodně to potvrdili i před králem, pány i arcibiskupem. Drama tím nekončilo. Doktoři údajně zvolali: „V čem jsme svorni?“, a popuzeně z fary odešli.³¹⁴

Smírčí řízení druhého dne započalo dotazem královských komisařů, zda obě delegace trvají na předchozích výrociích a zda se zaváží k vzájemné svornosti. Doktoři teologie chtěli dále jednat, zvláště podrobně pak i o Wyclifových článcích, a další rozpravu vyžadovali též o všeobecně závazném pojetí římské církve, jejíž hlavou je papež a tělem sbor kardinálů. Když se ukázalo, že k žádným ústupkům nejsou ochotní, komisaři jednání uzavřeli pohrůžkou, že vše vypoví králi. Všichni čtyři teologové raději hned opustili Prahu. Jejich obavy

byly oprávněné, neboť Václav IV. na základě zprávy svých komisařů vydal mandát, v němž všechny čtyři teology označil za viníky zhoubných rozepří a jako takové je potrestal vyhnáním z království a ze zemí k němu příslušejících. Na jejich uvolněná místa v kapitule Všech svatých a v mistrovských kolejích měla univerzitní obec dosadit nové mistry podle platných řádů.³¹⁵

Po tolika staletích je obtížné věcně posuzovat stanoviska obou stran. Doktoři teologie hájili pojetí církve jako hierarchické instituce, nárokuje si prostřednictvím papeže jako Kristova náměstka bezpodmínečnou poslušnost ve věcech víry. Nešlo však jen o záležitosti víry, nýbrž o celé mocenské ústrojí a ekonomické zázemí církevní organizace. Příznačné je, že v celé debatě nepadla otázka, ke kterému ze tří papežů se má vztahovat vyžadovaná bezpodmínečná poslušnost. Wyclifské pojetí, jak jsme již dříve naznačili, zase institucionální církev nahrazovalo metafyzickou pospolitostí předurčených v čele s Kristem, které bylo naprosto mlhavé a rovněž umožňovalo dosti libovolné vynášení úsudků či rozsudků o kozlech na vinici Páně. V očích krále Václava šlo na obou stranách o nesnesitelné doktrináře, a proto se mu dočasně ulevilo, když se jedni zachovali důsledněji než druhí. S církví za zády se teologové přepočítali, avšak ani Husovi stoupenci nebyli vítězi.

Někdy v létě roku 1412, patrně hned po druhých obranách Wyclifa na půdě pražské univerzity, teologové s pomocí kapituly zaslali 45 odsouzených článků římskému koncilu se žádostí, aby byly slavnostně zavrženy. Komise zřízená papežem Janem XXIII. žádost kladně projednala a v podání ke koncilu jednak vylíčila úsilí arcibiskupa Zbyňka o vykořenění zhoubné hereze, jednak poukázala na bezuzdné počínání Wyclifovy sekty, která své mrtvé členy uctívá jako svaté mučedníky. Vzhledem k nebezpečné nákaze, která se rozšířila nejen v Anglii, ale i v Čechách a Portugalsku, římský koncil bulou datovanou 6. ledna 1413 Wyclifovo učení jako notoricky bludné zavrhl. Po jejím veřejném vyhlášení na generálním zasedání koncilu 10. února byly Wyclifovy spisy před chrámem sv. Petra okázale spáleny.³¹⁶ Na příštím koncilu v Kostnici budou Husa očekávat nejen jeho odpůrci z řad někdejších pražských profesorů, ale i síť utkaná z odsouzených Wyclifových bludů, do níž se ho všichni vynasnaží lapit.

XIII.

ZNAMENÍČKA, UKAZOVADLA, NÁPISY A ŠIFRY

V životních příbězích Jana Husa jsme dospěli k místu, kdy je vhodné se zastavit a přiblížit si tu část jeho díla a působení, která mu zajistila trvalé místo v dějinách českého jazyka a literatury. Je to případně i z časového hlediska, neboť téměř všechny Husovy české spisy vznikly nebo byly dokončeny po jeho vynuceném odchodu z Prahy. Dříve Hus používal písemnou češtinu převážně jen ve svých listech, jinak mu stačilo mluvené slovo, neboť i podklady pro svá kázání si připravoval v latině. Po obsahové stránce nás budou jeho české spisy více zajímat až v jedné z příštích kapitol. Nyní pouze nahlédneme do jeho literární dílny.

Všeobecně se má za to, že Hus při Betlémské kapli založil školu pro příští kazatele. Vzhledem k věku 27 let, který byl ke kazatelství vyžadován, by muselo jít o starší muže. To si lze těžko představit. Spíše šlo o běžný studentský příbytek, tzv. bursu, jejíž žáky Hus čas od času využíval pro rozmnožování a kolportáž vlastních děl. Jelikož sbírky jeho latinských příprav ke kázáním neměly vysloveně reformní nebo jinak agitační poslání, byly asi obecně určeny jako pomůcky pro farní duchovenstvo, především však v Praze, kde se u kazatelů dalo více počítat s přijatelnou znalostí latiny. Když však byl nucen přesídlit na venkov, Hus zjistil, že řada kněží neovládá latinu natolik, aby mohla z latinských antologií a příruček čerpat. Někteří z nich dokonce, jak sám zjistil, měli potíže i se čtením. A protože mu nyní více než předtím záleželo na katechizaci lidových vrstev, intenzivně se začal věnovat šíření náboženských znalostí v mateřském jazyce.

Nábožensky nedostatečně vzdělaný a připravený lid nebyl s to pochopit hlubší zásady reformních snah a tím méně pak složité Wyclifovy výklady o svátosti oltářní nebo o církvi předurčených ke spáse. K nápravě v tomto ohledu nemohlo dojít okamžitě, neboť znalost čtení a psaní byla ve venkovských oblastech, zvláště na vsích, stále dosti výjimečná. Hus sám na vše nestačil, všude kázat nemohl. Jeho prostředníky se měli stát kněží, kteří se hlásili k jeho hnutí, nebo které chtěl pro ně získat. Na ně především se začal obracet ve svých českých spisech. „Ó, běda nám, kněžím,“ apeluje na své čtenáře, jindy jim připomíná nebezpečí, které je čeká na každém kroku: „Milý Brachu, varuj se ženy!“ Do třetice tu stačí uvést další jeho přímou řeč ve spisku *O šestie bludiech*: „Protož, kněže, měj na tom dosti!“ V témže českém spisu Hus také výslovně uvádí, že jej sepsal krátce „pro kněžie a žáky“, aby se vystříhali svatokupeckého kacífství.³¹⁷ Neustále jako by k nim z textu promlouval slůvko „Věz“, která se objevují téměř na každé straně

jeho Výkladů. Místy se dokonce zdá, že nezapomínal ani na šíření svých nabádavých výzev od úst k uchu. Proto se tu a tam v textu vynořuje příkaz „Slyš!“ S ženskými čtenářkami ještě nepočítal. Své staročeské zpracování Pseudo-Bernardových latinských meditací *O poznání pravé cesty ke spáse* proto začal oslovením „Slyš, dcerko, a viz a přichyl ucho své.“³¹⁸

Zvláště ve *Výkladech viery, Desatera a Páteře* Hus dbal na to, aby on sám i jeho následovníci volili vyjádření srozumitelné „sprostným [prostým] lidičkám“, těm, kteří cizí, složitá, nebo dokonce jinotajná slova nebyli s to pochopit. Lidé také ani tehdy rádi neposlouchali dlouhé řeči, a proto doporučoval k nim mluvit „kratičce“. Nejen pro prosté, ale i tvrdě pracující věřící určil svůj kratší výklad na modlitbu Otčenáš, jemuž se ve staročestíně říkalo na základě pokrouceného latinského oslovení *Pater noster* prostě „páteř“.³¹⁹ Husovi přitom nešlo jen o náboženskou vzdělávací literaturu pro široké vrstvy, takových knížek v němčině i v češtině přece jen už v jeho době bylo více. Zatímco však Tomáš ze Štítného, který si v tomto ohledu získal nepominutelné zásluhy, překládal pro gramotné laiky, Husovi záleželo na systematickém, široce dostupném poučení o základech věrouky, na něž by časem bylo možné navázat náročnější katechizací. Smysl svého počínání Hus téměř programově vyložil v první kapitole *Výkladů*: „Protož, že sem knězem v naději od boha poslaným, abych učil lid věřiti, přikázanie božie plniti a bohu se právě modliti, chci krátce ty tři věci sprostným lidičkóm vyložiti.“³²⁰ Nešlo však o bezprostřední poučení od Husa-autora k čtenáři z lidu, neboť to předpokládalo širokou gramotnost. Zatímco Tomáš ze Štítného se musel spokojit s jednotlivými čtenáři, Hus měl na mysli široké vrstvy věřících. A v tom se, podobně jako v případě latinských postil, musel spolehnout na prostředníky v sutanách z řad svých žáků.³²¹

Bez pomoci jemu oddaných kněží by Hus ve vesnickém prostředí nic nepořídil. Své žáky a bratry však nechtěl jen využít pro misijní působení. I je mínil vzdělat, a to zvláště ve věrouce. K tomu bylo ale třeba povýšit češtinu na spisovný jazyk bohovědné nauky. Bez náležitých citací Bible se podle něho ani latinsky nevzdělaný teolog nemohl obejít. Jedno souviselo s druhým. Pro vnitřní christianizaci, pro přechod od víry formálně sdílené k víře niterně prožité, byla Bible v národním jazyce naprostou nezbytností. Mnohé nasvědčuje, že v Husově okruhu byla již k dispozici její druhá redakce. Na Husovi nyní bylo, aby v ní venkovští kněží a gramotní laici mohli snadněji vyhledat potřebná místa a řádně je citovat. Toto propedeutické poučení Hus předeslal svým *Výkladům*, jež tudíž právem můžeme považovat za počátek teologického písemnictví v českém jazyce.

Znovu se dostáváme k Husovým českým *Výkladům viery, Desatera a Páteře*. V úvodu k nim vysvětlil, proč nechtěl uvádět přímo do textu „co kde který svatý píše“. Rozepisovat jména proroků, evangelistů i jiných autorů či názvy biblických knih, jejich dílů a kapitol by bylo zdlouhavé. Znáť je ovšem bylo třeba,

vždyť šlo o nejvyšší autority. Hus to vyřešil tak, že odkazy na citovaná místa přesunul po vzoru latiníků na okraje řádků a v úvodu podal návod, jak odkazy v Bibli vyhledat. Hned také čtenářům vysvětlil, jak mají odkazům rozumět: „U příkladě. Nalezneš takto psáno: ‚Gen 1°‘; to se mieni Genesis, prvé knihy Mojžíšovy u biblí v prvé kapitule.“ Aby měli uživatelé jeho *Výkladu* po ruce potřebnou pomůcku, sestavil jim v tabulce přehled úplných názvů všech knih Starého a Nového zákona a jejich zkratek.

Z obavy, že čtenářům nic neřeknou názvy řeckých a latinských knih, Hus k tabulce připojil stručný návod, jak jim rozumět. Příklad opět řekne více: „Pak že svatého Pavla epištoly, to věz listové, latíně se jmenují, protož takto píše k Římenínóm: ‚ad Romanos‘, krátce takto: ‚Ad Ro‘ neb takto: ‚Ro‘; pak když nalezneš takto psáno ‚Ro 8°‘, tj. Římenínóm v osmé kapitole.“³²² Teprve nyní Hus osvětlil praktický smysl předchozích pokynů. Jejich účelem bylo čtenářům ukázat, jak vyhledat příslušné citace v Bibli nebo v její části. Jelikož však v českých překladech Bible byly stále ještě používány římské číslice, Hus pro své čtenáře připojil další tabulku, v níž je převedl na arabské. Současně čtenářům sdělil, že těmito číslicemi bude označovat všech 96 kapitol svých *Výkladů*.³²³ Zaváděním jednoduchých arabských cifer Hus napomáhal modernizaci spisovné češtiny.

V úvodu zmíněných *Výkladů* Hus dále použil působivé přirovnání své knihy ke komoře a k rybníku. Tak jako může být nsnadné zjistit, kde jsou v komoře uloženy peníze, může být obtížné bez sítě, saku a nevodu chytit rybu k jídlu. Z tohoto důvodu, jak sám říká, „připravil sem sieti, to věz pravidlo nebo ukazovadlo, jenž tě zpraví a ukáže tobě, kde co stojí v knihách. Protož věz, že počet položený v tom zpravidle ukazuje kapitolu v knihách a čtena, latíně littera, ta ukazuje v té kapitole to, co ty chceš jmieti.“³²⁴ Jinými slovy, Hus zavedl do český psané literatury rejstřík (*zpravidlo* neb *ukazadlo*) sloužící k obsahové orientaci v příslušném díle. Abecedně uspořádaná hesla kombinoval s osobními jmény, s věcmi a pojmy, při čemž podával tu širší, tu menší vysvětlení. Na ukázkou postačí hesla písmena A:

„Adam na dřevě ztratil a Kristus získal	53 E
Allexander král marnost ukazuje	78 G
Amen co jest	25 A
Anjel boží zbil sto tisícův a osmdesát a pět tisícův	46 D
Antikristovy sluhy	63 B. ³²⁵

Nebyl by to Hus, kdyby i v tomto ohledu nepostupoval cílevědomě. „Ukazadla“ připojil též ke *Knížkám o svatokupectví* a k *České nedělní postile*. Zatímco v prvním případě čtenáře v úvodu navedl, že poučení o citacích Bible naleznou ve *Výkladech*, v postile zopakoval některá pravopisná pravidla, jimž se nyní budeme věnovat.

Jestliže Husovi tolik záleželo na tom, aby česky psaná díla určená ke katechizaci lidových vrstev bylo možné snadněji psát i číst, bylo by s podivem, kdyby se nezamýšlel nad tím, jak v českých písemnostech usnadnit psaní „spřežek“, tj. spojení dvou souhlásek, jimiž se v latinské abecedě nahrazovaly některé chybějící hlásky. Nejlépe bude, když si přečteme, co o tom říká sám Hus v úvodu k *Výkladům*: „Ktož bude čísti v těchto knihách, věz, že sem nepsal obecným obyčejem, jež su vzěli Čechové, a nedobře; pro to, že latinskú abecedú chtie plně českú řeč psáti, ano nelze. Ale psal sem jiným něco obyčejem, i pro to, abych uvedl jiné v ten obyčej, i pro to, že jest skrovnější. A věz, kde sem psal ‚c‘ a ‚z‘ a znameníčko svrchu takto: ‚čz‘ jako teď ‚čzeled‘, maje psáti vedlé abecedy k české řeči položené takto: ‚celed‘, a to sem učinil pro písáře, jenž jsú ještě nepřivykli tak psáti, aby nezblúdili.“³²⁶

Z ukázky je předně patrné, že číst Husovu češtinu a porozumět jí vyžaduje soustředěnou pozornost. Závěrečná dvě slova první věty „ano nelze“ znamenají „a ono to nelze“, místo slova „obyčej“ dnes říkáme „způsob“, nesoustavné psaní „i“ a „y“ ve slovesech „nepřivykli“ a „nezblúdili“ začíná však znovu být běžné i v naší době. Co však asi nejvíce upoutá pozornost, je staročeské označení diakritických znamének v podobě hezkého slůvka „znameníčko“, neboť bychom spíše čekali „nabodeníčko“. Tento výraz, dříve a snad i ještě dnes všeobecně známý, se však vynořuje až ve shodném dodatku ke dvěma rukopisům české Bible z třetí čtvrtiny 15. století a znovu pak až v novodobé literatuře.³²⁷ Originální text *Výkladů* se nedochoval, z jeho nejstaršího opisu, který pochází z první poloviny 15. století, však plyne, že diakritická znaménka v něm byla s výjimkou délek použita již v plném rozsahu, byť ne vždy důsledně. Jelikož *Výklady* pocházejí z roku 1412, jde o první dosud známý doklad diakritického českého pravopisu.

Také českou postilu, kterou dokončil na Kozím Hrádku 27. října 1413, Hus psal v diakritickém pravopise. Ten si krátce při opisu tohoto díla vyzkoušel i Zikmund z Domažlic, jemuž však zásada užití těchto znaků nebyla vždy jasná. V roce 1414 Zikmund obdobně přepsal i další dva Husovy české spisy, *Dcerku* a překlad traktátu *O šesti bludiech*.³²⁸ Zhruba o jeden rok později se datuje počátek opisu staročeského překladu tzv. Boskovické bible s texty druhé a třetí redakce. Zatímco hlavnímu písaři činila ještě diakritická znaménka potíže, druhý písař byl již na jejich používání zvyklý.³²⁹ Co z toho plyne? Jelikož nejstarší až dosud známé písemné památky s diakritickým pravopisem pocházejí z literární dílny Jana Husa, byl právě on se značnou pravděpodobností tvůrcem nové české abecedy. K vlastní abecedě s diakritickými znaky ještě sepsal mnemotechnickou pomůcku, v níž první písmeno slov tvoří souvislou řadu abecedy.³³⁰

Diakritická znaménka v podobě čárky a háčku nebyla v Husově době naprostou novinkou, a proto někteří badatelé hledali možné zdroje jeho inspirace. Nejbližší vzor Hus mohl nalézt v klášteře jihoslovanských mnichů řádu sv.

Benedikta v Emauzích na Novém Městě pražském, který založil Karel IV. v roce 1347. Tamější benediktini měli povolenu liturgii v staroslověnině, která byla psána v tzv. hlaholici. Právě některé zástupné znaky tohoto písma mohly Husa upoutat. Příímý doklad může v tomto ohledu poskytovat latinské pojednání o českém pravopise, které se dochovalo jednak v opise z druhé poloviny 50. let 15. století, jednak ve výtahu vycházejícím z jiného, dosud neznámého rukopisu. Výstižný název *Orthographia Bohemica (Český pravopis)* dal tomuto drobnému traktátu jeho objevitel František Palacký, který jeho autorství přisoudil Husovi.

Hned počátek traktátu připomíná výše citované místo z Husových *Výkladů* z roku 1412: „Poněvadž latinská abeceda nemůže postačit pro písemné zaznamenávání českého jazyka – pročež ti, kdo píší česky, navzájem se různí, špatně slabikují a tím ztěžují zvuky i při četbě –, z těchto důvodů jsem se rozhodl, a jak se domnívám užitečně, latinskou abecedu pro potřebu českého psaní poněkud zjednodušit, její nedostatky doplnit a rozdílnost liter objasnit.“³³¹ V obou citacích promlouvá vzdělanec s neformální autoritou, jemuž je nasloucháno a jenž ví, že tím dává podnět svým žákům a následovatelům. Nikdo jiný v Husově době si podobný úkol, pokud je známo, nekladl. Ve spojitosti s otázkou autora nelze ani pominout kryptogram odpovídající jiným dokladům v Husových spisech. V překladu toto místo zní: „Podobně jestliže [Češi] se chtějí shodnout se svými slovanskými otci, ať řeknou gus gubi guby, tj. hus hubí huby.“³³²

A protože zatím ze strany oponentů nezazněl žádný argument, který by Husovo autorství průkazně vyloučil, lze s ním dále počítat a *Orthographii* zpětně zařadit do sebraných spisů českého reformátora. Vše nasvědčuje, že toto mimořádně významné dílo vzniklo nejpozději roku 1412, kdy Hus ve svém venkovském vyhnanství započal katechizační kampaň v českém jazyce. Jelikož k *Orthographii* byly využity některé středověké výklady latinské gramatiky, není vyloučeno, že se Hus otázkou českého pravopisu zabýval již v době svého působení na univerzitě.³³³

Vzhledem k tomu, co již bylo uvedeno o Husově úpravě českého pravopisu a o zavedení citačních pravidel do českého bohovědného písemnictví, nemůže překvapit, že mu byl od dávných dob také přičítán tu větší, tu menší podíl na druhé, či dokonce na třetí redakci staročeského překladu Bible. Vyřešit tuto otázku se dosud nepodařilo a jak se zdá, diskuse uvázla na mrtvém bodě.³³⁴ Za důležité svědectví Husova možného podílu se považuje shodný dodatek ke dvěma rukopisům české Bible z třetí čtvrtiny 15. století, v němž jsou uvedeny zásady revize jejího překladu a pravopisu. Mimo jiné se zde praví, že Bible byla přeložena „z dobré staré Biblé latinské, ješto jie bylo třista let a několik a dvadeti; a k tomu jest byla prvé opravena podlé korektora, ješto slóve oprávece biblé.“³³⁵ Neméně důležitý je i závěr tohoto dodatku, v němž se vysvětluje použití diakritických znamének, tzv. „nabodeníček“. Podle některých badatelů dodatek vznikl v souvislosti s Husovým podílem na revizi českého biblického překladu

druhé redakce. Stejnými zásadami se totiž řídily i některé starší biblické rukopisy této redakce, zejména nejstarší z nich, tzv. Boskovická bible.³³⁶

Úvahy o počátcích druhé redakce se opíraly o chybnou dataci překladu Nového zákona v rukopise Národní knihovny XVII G 55 do roku 1406. Opis v tomto rukopise však pochází až z roku 1436, ne-li dokonce z roku 1466. Tím ztratila oporu raná datace jak druhé redakce, tak i diakritických znamének, které se v tomto rukopise ještě střídaly se spřežkami. Ještě v letech 1409–1410, kdy začaly práce s opisem iluminované Bible pro mincmistra Petra Zmrzlíka, měl písař Martin z Prahy k dispozici jen předlohu s nevýraznou revizí prvotního překladu. O dva roky později Martin již pro opis Pavlovy epištoly použil přepracovaný text druhé redakce. Vše se znovu a znovu točí kolem roku 1412, kdy úsilí o zlepšený překlad šlo ruku v ruce se začínající reformou českého pravopisu.

Není divu, že o rozsahu Husova podílu na druhé redakci staročeské Bible panuje nejistota. K systematické překladatelské práci Hus totiž na venkově neměl příznivé podmínky. Třebaže postupy humanistické či moderní exegeze ještě nepřicházely v úvahu, neboť v prvé řadě šlo o přesný a přitom srozumitelný překlad latinské Bible (*Vulgaty*) do mateřského jazyka, Husovi ve vyhnanství zoufale chyběly srovnávací biblické texty, lexika a příručky. Spisovná čeština se od prvních překladů v době císaře Karla IV. rychle vyvíjela, takže neumělé slovní vazby i archaické tvary biblického překladu bylo třeba upravovat. Tento proces v českých zemích stále pokračoval, teprve však v 16. století anonymita překladatelů ustoupila do pozadí ve prospěch individuálního autorství.

Na hradních sídlech, kde psal svůj *Výklad viery*, Hus sotva měl s sebou český a latinský překlad Bible. Písmo citoval nebo překládal buď z paměti, nebo z textu toho z Wyclifových spisů, z něhož v dané kapitole čerpal. Podle předběžných průzkumů biblických citací ve *Výkladu viery* Hus střídavě citoval první i druhou redakci, přičemž se místy jeho úpravy shodují i s novým překladem třetí redakce. Tyto občasně shody nutně ještě nejsou dokladem, že Hus měl celek Bible v nové redakci k dispozici. Kdyby tomu totiž tak bylo, použil by ji systematicky.³³⁷

Obdobnou nedůslednost vykazují biblické citace v Husově *České nedělní postile* z února až října roku 1413. Zatímco perikopy odpovídají druhé redakci, v textu si Hus počínal volněji. Některá místa zřejmě překládal z paměti, přičemž delší citace více odpovídají nejstarší redakci, pokud je Hus nepřeložil přímo z *Vulgaty*. Dosavadní sondy tak spíše zpochybňují, než posilují domněnku o spřízněnosti Husových biblických textů s Boskovickou biblí reprezentující druhou redakci. Poslední slovo však ještě zdaleka nebylo řečeno. Za dosavadního stavu poznání proto Husovo autorství druhé či třetí redakce českého překladu Bible zůstává nedostatečně doloženou domněnkou. Ledacos přitom ale nasvědčuje, že tyto překlady vznikly v nejbližším Husově okolí.

Pokud Husovi nepřisuzujeme více iniciativy, než bylo v jeho silách, pak v letech 1412–1414 sledoval dvojí záměr. Předně chtěl širokému okruhu prostých, v naprosté většině negramotných věřících poskytnout elementární věrouku v podobě modliteb, písní a krátkých, nábožensky vzdělávajících textů, určených k slovnímu přednesu. Za druhé pak usiloval vytvořit či pro češtinu adaptovat běžný teologický aparát, aby kněží a kazatelé neznající dostatečně latinu mohli své farníky a posluchače vést k reflexím nutným pro zvnitřnění víry, a tím i k naplnění čtyř reformních kroků vyhlášených v programu jeho hnutí.³³⁸

Tak jako se mluvená čeština nešířila jen v běžné řeči nebo v kázáních, tak ani jedinou psací látkou pro písemné sdělení nebyl papír či vzácný pergamen. Řeč bude jednak o písních, jednak o nástěnných nápisech v Betlému. Víme již, jak závažnou agitační roli si získaly časové písně a popěvky. Ty Hus nejspíše neskládal, sám však české hudební kultuře zanechal několik hymnů. Lidový zpěv nábožných písní v němčině i češtině výjimečně zazníval již po kázáních Konráda Waldhausera a Milíče z Kroměříže, jinak ale patřil mimo chrámovou půdu a bylo ho slyšet jenom při poutích a procesích. Na přelomu 14. a 15. století se začaly vynořovat nové české písně, jejichž skladatelé vycházeli vstříc stoupajícímu zájmu laiků o větší spoluúčast na liturgických obřadech. Církev tuto potřebu přehlížela a lidový zpěv během mše nadále nepřipouštěla. Je příznačné, že synodální zákaz všech nových hymnů z roku 1408 nemířil proti jejich obsahu, neboť byly stejně pravověrné jako texty čtyř povolených starodávných chorálů.

Arcibiskup Zbyněk z Házmburka zákazem nových kostelních písní dal najevo nepřízeň nepovolenému Husovi a jeho betlémské družině. Kdo však ví, zda mu také nevadilo, že Hus v písni *Ježú Kriste, ščedrý kněže* pětkrát zopakoval, že tělo boží je „chléb vezdajší“. Nebo snad nešlo o narážku na remanenci chleba a vína ve svátosti oltářní? Zpěv z prostor kaple tak jako tak nezmizel, naopak přibývaly další písně, jež se postupně začaly ozývat i při bohoslužbách. Druhý synodální zákaz z roku 1412 zašel již dále a s výjimkou hymnu *Svatý Václave* lidový zpěv z chrámu pod pokutami vyloučil. Zákaz se vztahoval i na všechny písně Husovy. Kolik jich bylo, stále není spolehlivě objasněno.

Ve skládání nábožných písní, podobně jako v celém svém úsilí, měl Hus na mysli duchovní povznesení věřících, nikoli naplnění přirozených potřeb hudebního projevu. Vše, co odvádělo pozornost od nábožného prožitku, nemělo mít v chrámu místo. Platilo to zejména pro tzv. rondely, umělecky náročné hudební skladby provozované chrámovými zpěváky a hudebníky, které pražští arcibiskupové marně zakazovali. Možná, že tak učinil i arcibiskup Zbyněk z Házmburka, jehož Hus za to pochválil v drobném spisku *Proti kostelním zpěvákům na francouzský způsob*.³³⁹ Zásluhy o rozšíření českého zpěvu při liturgických obřadech Husovi nelze upřít, podobně jako jeho snahu o vlastní tvorbu nábožných písní v mateřském jazyce. Mluvit však v jeho případě o reformě a demokratizaci kostelního zpěvu prostřednictvím českých písní zdá se dosti

nadnesené.³⁴⁰ Z šesti písní, které byly zařazeny do akademického vydání Husových sebraných spisů, lze pouze jednu, *Ježu Kriste, šedry kněžze*, byt i tu s jistými výhradami, považovat za dílo samotného betlémského kazatele.³⁴¹

Podobný přístup měl Hus i k obrazům na posvátné půdě, která byla v jeho pojetí určena především slovu božímu. V souladu s tím považoval za přípustné a užitečné pouze ty obrazy, na nichž se prostí lidé mohli poučit o víře a jejichž prostřednictvím byli k „náboženství puzeni“. Hus tak v zásadě zastával tradiční hledisko vyjádřené již sv. Řehořem. Jinak tomu však bylo s obrazy krásných madon, ano, těch, které se modernímu člověku tolik zamlouvají. Hus v nich viděl velké nebezpečí, zvláště pro muže, kteří „viduce pěkné obrazy svatých panen, jež kráše malují, než sú byly tělesně způsobeny, mají zlá myšlenie i hnutie a vpadujú v pokušenie“. Obrazy podle něho mohou sloužit nejen k dobru, ale i ke zlu.³⁴²

Od písní a obrazů přejdeme k nápisům. Až dosud jsme měli na mysli tří modalitů soudobého zveřejnění písemného projevu. Tomu nejčastějšímu, přímému záznamu mluveného projevu (*reportata*), nebyla zatím věnována náležitá pozornost. Nešlo při tom jen o reportata vzniklá na univerzitě, neboť obdobným způsobem si Husova kázání v Betlému zapisovali arcibiskupovi donašeči, když se Hus ocitl v jeho nemilosti. Opisy prostřednictvím předem připravených sylabů, tzv. „škartic“, lze předpokládat na základě zjištění více archetypů některých kazatelských sbírek. Třetím doloženým typem je doslovný opis textu více písaři, a to podle pomalého předčítání (*pronuntiatio*). Takto například dal Hus rozmnožit a rozšířit svůj spis *O církví*. Čtvrtou modalitou, rovněž spojenou s Betlémskou kaplí, byly tamější nástěnné zápisy.

Po nezdařeném útoku staroměstských Němců na Betlémskou kapli v roce 1412 začal po Praze kolovat popěvek o zoufalých Němcích, kteří:

„chtie-liť Písmo uměti,
musiet do Betléma jíti
na stěnách se učiti,
ježto kázal napsati
mistr Jan z Husince.“³⁴³

O české texty *Desatera a Věřím v Buob*, které nechal Hus zapsat na stěny kaple, zřejmě v tomto zvláštním doporučení nešlo, i když první z nich také vzbudil kritickou odezvu. Aby si negramotní návštěvníci Betlémské kaple Desatero snáze zapamatovali, dostalo podobu písně. Nápěv se zřejmě líbil, neboť píseň s Desaterem si při družné zábavě zpívali přiopilí i jiní návštěvníci krčem. Ostatní betlémské nápisy, pokud je známo, byly latinské, takže výzva k jejich čtení platila jen pro ty Němce, kteří dostatečně ovládali latinu.

Hus se v Betlému jinak spokojil jen nástěnným zápisem latinského znění svého spisu *O šesti bludech*.³⁴⁴ Jeho pozdější české zpracování Hus začal odkazem na

„písmo svatých u Betléme na stěně“, které tam dal zapsat. I v dalším textu pak čtenáře několikrát upozornil, že je tak latinsky napsáno na stěnách v Betlému, aby se to kněží i jiní věřící dobře naučili.³⁴⁵ Porovnáme-li latinský text s českým, čeká nás menší překvapení. Na stěnách v Betlému jsou totiž zapsány jen citace autorit rozdělené do šesti oddílů. Citace samy o sobě, alespoň z dnešního hlediska, nevysvětlují důvod, proč se jim dostalo tak výjimečné pozornosti. Teprve když v četbě textu dojdeme ke konci, vysvitne, proti kterým hříchům zachvacujícím klérus a velkou část lidu jsou namířeny. Spíše než o traktát jde o snůšku hlasů autorit proti šesti bludům.

Z vybraných bludů Hus nejvíce místa věnoval svatokupectví. Ani to mu však nestačilo, a proto sepsal i samostatné *Knížky o svatokupectví*. To jen na okraj, nás tu především zajímá české zpracování betlémského textu, neboť teprve z něho vysvítá spojitost mezi bludy a citacemi. Snad nebude přílišnou modernizací, řekneme-li, že citace na stěnách Betlému byly pro Husa jakousi pomůckou podobnou dnešnímu power-pointu. Hus nebo jeho vyškolený pomocník měl při betlémském katechismu oporu v nástěnném zápisu autorit, který navíc plnil funkci záznamu s věčnou platností.

Prostředníka, dnes bychom řekli moderátora, bylo k četbě nápisů zapotřebí již proto, že byly v latině. Nepřekvapuje, že tomu tak bylo, neboť latina byla v bilingvní Praze národnostně neutrálním jazykem. A protože většina příslušníků lidových vrstev číst neuměla, tak jako tak bylo pro ni třeba nápisy předčítat nahlas. Pro soudobé univerzitní vzdělance byla latina dorozumivacím mezinárodním jazykem, takže byli běžně s to simultánně tlumočit přečtený text do národní řeči. Latina nebyla jedinou překážkou pro komunikaci s věřícími. Nápisy v Betlému bylo i při dobrém osvětlení obtížné přečíst. Husova snůška citátů zabírala plochu na šířku 296 cm a na výšku 270 cm. Horní vodorovná ohraničující linie ležela ve výšce 467 cm nad úrovní původní podlahy, dolní okraj byl ve výšce 196 cm. Nápis na severní stěně měl přibližně 210 řádků o výšce 7,3 cm, což představovalo zhruba tři čtvrtiny celého textu. Zbytek se pravděpodobně nalézal na západní stěně, na níž byly později napsány dva eucharistické traktáty Jakoubka ze Stříbra.³⁴⁶

Na nástěnné nápisy v Betlému Hus vzpomínal i ve svém vězení v kostnickém klášteře dominikánů. Nejen na ně, ale ku podivu i na obrazy, které v původním Betlému zatím nebyly doloženy! V dopise z 5. března panu Janovi z Chlumu, si Hus postěžoval na žlučové kamínky, těžké zvracení a horečky. Zjevně proto také špatně spal a trápily ho zlé sny. „Sen této noci mi vyložte,“ požádal pana Jana. „Zdálo se mi, že v Betléme chtěli prelátí zničit všechny obrazy Kristovy a vskutku je ničili. Já jsem druhého dne vstal a spatřil mnoho malířů, kteří zhotovili obrazy krásnější a početnější. Radostně jsem se na ně díval a malíři s hojným lidem říkali: ‚At jen přijdou biskupové a kněží a nám je zničí!‘ Když se to stalo, mnoho lidí se radovalo v Betléme a já s nimi. A probudiv se, zpozoroval

jsem, že se usmívám. Ještě toto: o nápisech v Betlémě roztrousili již po několika lidech, že je chtějí zničit.³⁴⁷ Pan Jan mu prostřednictvím Petra z Mladoňovic vyložil sen v tom smyslu, že se jednou bude s Bohem na věčnosti smát ničitelům betlémských obrazů a nápisů.³⁴⁸ Zatímco až dosud jako by šlo o skutečné obrazy v kapli, Hus v odpovědi Petrovi vyslovil naději, „že život Kristův, který jsem v Betlémě jeho slovem kreslil v srdcích lidí (...) lépe vykreslí mnoho kazatelů lepších než já“. K záhrobní budoucnosti se naopak nevztahuje dodatek o nápisech: „A nepomíne písmo, které je na stěnách v Betlémě, proti němuž se Pálec nejvíce rozhořčuje, tvrdě, že jím jsem uvedl bludy mezi lid.“³⁴⁹

Žádné jiné soudobé prameny se o malbách v Betlémské kapli nezmiňují. Někteří badatelé sice vynaložili mnoho důvtipu, aby v kapli doložili alespoň deskové tabule či přenosné agitační plakáty, zatím však málo přesvědčivě. Také důkladný stavební průzkum kaple při její rekonstrukci v letech 1950–1952 žádné zbytky nástěnných maleb z Husovy doby nezjistil. Je však třeba mít na paměti, že jižní stěna kaple byla při předchozí přestavbě zcela nahrazena novou zdí. Přímé svědectví o možné povaze maleb v Betlémské kapli nepřinesly ani podrobné výzkumy Jenského kodexu. I kdyby však žádné obrazy v Betlémské kapli nebyly, uplatňovala se v ní audiovizuální agitace. Nápisů byly předčítány, překládány i vykládány nahlas buď Husem samotným, nebo jinými latiníky. Vizuální vnímání však pouze doplňovalo mluvené slovo v kázáních, předčítání, zpěvu nábožných písní a snad i hlasité učení Desatera a Creda.

Pohled do Husovy literární dílny zakončíme tajným písmem v jeho korespondenci. Ve třech listech, které napsal v červnu 1415 v kostnickém žaláři bosých františkánů, Hus použil seskupení hlásek, která nedávají smysl. V listu, v němž jednomu z obou adresátů doporučil, aby se oženil a vzdal se tak marnivosti tohoto světa, mohlo jít o hříčku. V úvodu sice píše, že vzhledem k okolnostem nemůže psát „otevřeně“, přesto však zašifrování jednoho jediného latinského slova znamenajícího manželku sotva mohlo jeho nepřátele zmást.³⁵⁰ Obdobnou obavu projevil krátce předtím v listu kostnickým přátelům, v němž je nabádal, aby nepřinášeli žádné písemnosti a aby i knihy posílali prostřednictvím přátel po částech.³⁵¹ V připomínce snových vizí Hus ve snaze oklamat slídivé oči zatajil rodové jméno Jana z Chlumu, které zašifroval. Totéž na závěr téhož listu učinil v české doušce, v níž dal najevo svou nelibost vůči uherskému králi Zikmundovi. Hus tedy byl opatrný nejen ve své latinské, ale i české korespondenci.³⁵² O nic tajuplného však opět nešlo. Poněkud jinak tomu bylo s knihami, které chtěl odkázat svému kostnickému průvodci Petru z Mladoňovic. A protože mezi nimi bylo několik děl oxfordského profesora, nahradil opět jeho jméno šifrou.³⁵³ Tážeme-li se, o jakou šifru šlo, odpověď již před šedesáti lety našel Bohumil Ryba. Hus podle něho použil ve středověku hojně rozšířený kryptografický systém, jenž nahrazoval samohlásky znakem nejbližše následující souhlásky. Jméno Wyclef pak dostalo podobu „vzclff“.³⁵⁴

XIV.

NA HRADECH A MEZI VESNICKÝMI PLOTY

Při výslechu na půdě kostnického koncilu 7. června 1415 Hus pronesl pozoruhodnou větu: „Ano, řekl jsem, že jsem sem přišel svobodně, a kdybych byl nechtěl sem přijít, je tolik a tak mocných pánů v Království českém, kteří mě mají rádi a na jejichž hradech bych se mohl skrýt a schovat, že by mě ani onen král (Václav IV.), ani tento (Zikmund) nepřinutili, abych sem přišel.“³⁵⁵ Bylo jich, těch mocných, skutečně větší počet, nebo Hus podlehl iluzi a zbožnému přání?

Před svou cestou do Kostnice se Hus obrátil na pány v královské radě, aby se dotázali arcibiskupa Konráda z Vechty, ví-li o nějakém jeho kacířství či bludu. Arcibiskup na jejich dotaz odpověděl záporně, což se páni 7. října 1414 rozhodli dosvědčit listem králi Zikmundovi, jehož také požádali, aby Husovi bylo na koncilu poskytnuto veřejné slyšení. List za sebe i jiné členy rady zpečetili tři významní velmoži, nejvyšší purkrabí pražský Čeněk z Vartenberka, Boček z Kunštátu a Vilém ze Zvířetic, otec Husova žáka, mistra Zdislava. Pozoruhodné je, že se list dochoval v Archivu Univerzity Karlovy, takže asi nebyl odeslán.³⁵⁶ V lednu následujícího roku protestní list proti Husovu uvěznění zpečetilo již devět moravských pánů, v čele se zemským hejtmanem Lackem z Kravař.³⁵⁷ A protože v obou případech šlo o nejmocnější muže v zemi hned po králi a moravském markraběti v jedné osobě, není důvodu o Husových slovech pochybovat.

Většina těchto pánů zasedala i na zemském soudě, kde Hus měl i další příznivce. Ještě širší okruh stoupenců vytvářeli jeho méně urození posluchači z řad nižší šlechty. Některé rytíře a zemany jsme již v předchozím líčení poznali, jiné tu není možné pro jejich značný počet vyjmenovat, takže se ilustrativně spokojíme s připomenutím Jana Žižky z Trocnova, tehdy jednoho z velitelů ostrahy Pražského hradu. Z toho ještě nplyne, že by kdekterý český šlechtic Husa osobně znal, tím méně pak že by se všichni hlásili k jeho učení. S některými šlechtici se Hus seznámil pouze formálně, což mohlo platit i pro členy bratrstva obruče a kladiva, s jinými si naopak dopisoval. Protesty proti Husovu upálení, které zpečetilo 452 příslušníků české a moravské šlechty, sice dávají určitou představu o početnosti této složky vytvářející se reformní pospolitosti, nejsou však samy o sobě dokladem přímých vazeb mezi Husem samotným a jeho urozenými stoupenci. Řada zemanů a panošů následovala mocné sousedy, v jejichž službách často nalézali obživu, jiní projevovali povšechné sympatie k Husovi jako k mluvčímu jazykově české pospolitosti.³⁵⁸ Uvidíme také, že se

Hus ve své moralistně zabarvené společenské kritice k těmto urozeným stoupcům choval dosti shovívavě.

Nezanedbatelnou agitační i komunikativní roli sehrály v počátcích reformního hnutí nábožensky vnímavé a citlivé ženy, jež často ve víře nacházely útěchu a protiváhu strastiplné existence. Za povšimnutí stojí, kolik manželek Husových urozených ochránců se k němu hlásilo. Najdeme mezi nimi Annu z Frimburka, choť královského mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína, manželky Jindřicha Škopka z Dubé, Jana z Chlumu, Jindřicha Lefla z Lažan i jiných, méně známých šlechticů. Některé vznešené dámy projevovaly náklonnost k betlémskému kazateli navzdory svým jinak smýšlejícím nebo netečným manželům, což byl případ ženy Jindřicha z Rožmberka Elišky z Kravař, choti Jana mladšího z Kamenice Anny z Mochova a koneckonců i královny Žofie. Hus však ve svých listech pama- toval i na vlivné měšťky, jakými byly například „zderazská paní“ nebo Markéta, žena staroměstského měšťana Liděře. Bez větších zábran mohly následovat hlasu své duše vdovy a staré panny se zajištěným živobytím, které ve svých domech někdy poskytovaly přibytěk zbožným přítelkyním a družkám. Tyto bekyně, jež sotva „naučily se abecedě, chodí rády po besedě“, si rádi brali na mušku proti-reformně zaměřené veršovníci. Píseň o tom, která „jedna wyclífice pozvala k sobě panice“, aby ho naučila nové víře při večerním a jitřním rozjímání, měla zase oplzlými narážkami zpochybnit počestnost Husovi oddaných posluchaček.³⁵⁹

Hus ženám ve svých kazatelských promluvách nijak nenadbíhal. Neměl toho ani zapotřebí, neboť zbožné ctitelky se k němu hlásily na každém kroku. Někdy ho jejich pobožnůstkářství mrzelo, raději by viděl, kdyby se o svou přepjatou vznětlivost podělily s muži. V listech a spisech, jež adresoval ženám, byl Hus naopak více rádcem než kritikem. Vřelé pozdravy Hus známým i neznámým ženám adresoval i v korespondenci z Kostnice, neboť vytušil, jakou oporu v nich může opravné hnutí mít v nastávajícím čase zkoušek. Ženám bylo stále ještě vyhrazeno především mluvené slovo, znalost čtení a psaní byla výsadou jen několika málo z nich. A přece alespoň o jedné spisovatelce máme dosti spolehlivé svědectví. V polemickém listu k husitům Štěpán z Dolan uvádí úryvky jedné česky psané „knížky“, v níž nejmenovaná autorka hájila svého učitele Husa proti soudobým Antikristům.³⁶⁰

Hus sám, to musíme dodat, si nedělal o ženách velké iluze a v souladu s tradičním moralizujícím kazatelstvím ostře káral jejich nedostatky. Některé jeho výroky prozrazují, že uznával mužskou nadřazenost vůči ženám, kterou sdílel s kolegy v sutanách. Proto nepřekvapuje, že panictví mu bylo vyšší hodnotou, a to nejen u kněžů. Ženy nemají podle něho takový rozum jako muži, a víc proto touží po smilstvu, zvláště když jsou opilé. Běda také ženám, které obnažují své vlasy, aby jimi jako na lep navnadily nápadníky. Hus podobné názory jen nesdílel, on je dále šířil ve svých betlémských kázáních. Tuto protikladnost v Husově náhledu na ženy nelze ztrácet ze zřetele.³⁶¹

Na první pohled by se mohlo zdát, že bude snadné ověřit, na kterých hradech Hus v době svého vyhnanství pobýval. Z jeho korespondence však nelze místa pobytu zjistit, pouze v *České nedělní postile* nalezneme alespoň jeden záchytný bod: „Prvé sem kázal v městech i v ulicích, ale nyní káži mezi ploty, podlé hradu, jenž slove Kozí, mezi cestami měst i vsí.“ A jelikož sám si na závěr tohoto výkladu „svatých čtení“ poznamenal, že jej dokončil „léta tisícioho čtyřstého a třináctého, v den postný svatých apoštolův Šimona a Judy (28. října) na hradě, jenž slove Kozí“, byl zde již delší dobu.³⁶² Proč se Hus vydal právě na Sezimovoústecko, zůstává záhadou. Bratři Jan a Ctibor seděním na Kozím Hrádku nepřišli předtím s reformním hnutím do styku. Jejich otec Vilém byl kdysi rožmberským purkrabím na Poděhusích a později zástavním držitelem téhož hradu, takže i oni nejspíše patřili k služební klientele pánů z Rožmberka. A jelikož byl od roku 1412 poručníkem nezletilého dědice rožmberského panství Oldřicha pražský purkrabí Čeněk z Vartenberka, byl to nejspíše on, kdo pro pobyt exkomunikovaného pražského profesora zajistil klid ke psaní i poměrně rychlé spojení s Prahou.³⁶³

Většinu volného času na Kozím Hrádku Hus věnoval literární činnosti, a to nejen v latině, ale i v české řeči. Nejspíše právě zde také dopsal druhou, polemic- ky zaměřenou část svého nejvýznamnějšího teologického díla, *O církvi*. Písařská dílna v Betlému dokončila opisy tohoto latinského traktátu 8. června 1413, z čehož plyne, že na nějaký čas zavítal do Prahy, kde také o třináct dní později dokončil poslední stránku českého zpracování spisu *O šesti bludech*. Nejraději by zde zůstal, zvláště po Betlému se mu stále více stýskalo, jak svědčí i jeho vánoční poselství z roku 1413.³⁶⁴ Hrozba interdiktu ho znovu přiměla k návratu na Kozí Hrádek, kde pak dokončil, jak již víme, *Českou nedělní postilu*. Neznámo kdy Hus v této době sepsal několik drobných vzdělávacích spisů, v nichž svým českým čtenářům podal srozumitelné poučení o víře, hříchu a manželství. V tomto duchu pokračoval i v Sezimově Ústí, kde 26. června 1414 dokončil spisek *O hříše*, v němž rozvedl dílčí téma ze svého *Jádra učení křesťanského*.³⁶⁵ V té době byl již patrně po smrti Jan ml. z Ústí seděním na Kamenici, jehož manželka Anna z Mochova se před 1. říjnem 1414 ujala dědictví za sebe i za své dva syny. A protože nábožensky horlivá Anna si za svou rezidenci zvolila městský palác v Sezimově Ústí, mohla Husovi poskytnout větší pohodlí, než měl na nedalekém Kozím Hrádku. Přesto zde Hus dlouho nezůstal, neboť kolem poloviny července 1414 přijal pozvání pana Jindřicha Lefla z Lažan a přesídlil na jeho hrad Krakovec nedaleko Rakovníka.

Jedním z důvodů jeho urychleného odchodu mohla být silná epidemie praveho moru, která v létě 1414 zasáhla bezprostřední okolí Sezimova Ústí. Zlé jazyky sice tvrdily, že Hus byl z kraje vyhánán, to však on sám vyvrátil v *Knížkách proti knězi kuchmistrovi*, které stačil ještě v červenci či v srpnu sepsat. Hus byl podle tohoto kněze, jenž před službou Bohu dal přednost správě kuchyně na

hradu pana Ctibora, „horší, než který ďábel“.³⁶⁶ Kozí Hrádek byl příliš malý na to, aby zde byla velká kuchyně, v úvahu proto přichází i Ctibor z Černčic, který v roce 1409 sloužil jako purkrabí na Bechyni. Všechny záhady se nám tak jako tak nepodaří vyřešit, a proto důvod Husova odchodu z Ústecka budeme spíše spojovat s širším církevním a politickým děním.

Husův vnitřní svět se v těchto letech stále více promítal do jeho soukromé korespondence. Ve zmíněném již dopise příteli a tehdy také rektorovi, Křišťanovi z Prachatic, z jara roku 1413 čteme v jeho úvodu pozoruhodnou větu: „O rozkolu v národě nevěřím, že by se dal urovnat, protože se musí naplnit prorocství Kristovo, který nepřišel uvést pokoj, ale meč, aby tak oddělil otce od syna, matku od dcery atd.“³⁶⁷ Kde se vzal jeho pesimismus takřka apokalyptického rázu? Dříve sice také ve Wyclifových stopách odděloval zrna od plev, to však jen v záhrobní perspektivě. Nyní jako by v Husových představách nastávala doba, kdy by se o ryzí víře božího zákona mělo rozhodovat mečem. V listu Pražanům z léta téhož roku více spoléhal na Kristovu milostivost, nikoli však pro ty, kteří z návodu papežské buly házejí kameny k jeho dveřím. V předtuše, že by mohli kolísat a uvěřit vlkům, Pražany v dalších listech nabádal, aby i v soužení vytrvali v slově božím, na němž s nimi více než dvanáct let pracoval. Ani v době, kdy působil proti vůli církevních autorit jako soukromý literát a příležitostný kazatel, Hus neztrácel sebevědomí muže, stojícího v čele nábožensky očištného hnutí. Mimo jiné to dokládá list adresovaný Janu Sywortovi, v němž tohoto profesora vídeňské univerzity ostře pokáral za lživé pomluvy, které v okolních zemích šířil zejména o mistru Jeronýmovi Pražském.³⁶⁸

Zvláštní pozornosti si zaslouží list z června 1413 mistru Janovi z Rejnštejna, řečenému Kardinál, v němž Hus poprvé veřejně vyhlásil, že se postaví proti svým nepřátelům a pomocníkům Antikristovým, bude-li třeba, i za cenu smrti na hranici. Lépe je dobře zemřít než špatně žít, říká a dodává: „Kdo přidává vědění, přidává práce. Kdo mluví pravdu, hlavu mu rozbijí. Ze smrti hrůzu kdo má, ten radost z života ztrácí. Nade vším vítězí pravda.“ Co věta, to výrok převzatý z Bible, což výpovědí dodává nadčasovosti. Zdá se, že Husův mladší kolega usiloval po rozchodu s teology o nové smíření narovnaní. To však, jak z Husových slov plyne, nebylo možné, protože ani Pálčovi, ani Stanislavovi už nemohl věřit. Oba o něm a celé straně navíc šířili nestydaté pomluvy, jimž musel čelit. „Mám za to,“ končí svůj list, „že jsem chybil, když jsem na přání královo opustil od kázání.“³⁶⁹ Hus tu zjevně podcenil turbulentní situaci na Starém Městě, kde Václav IV. během roku 1413 třikrát nechal provést hluboké změny ve složení rady. Tím, že farní duchovenstvo drželo za jeden provaz a v době Husových pobytů v Praze odmítalo křesťanské pohřby, hrozilo šíření morové či jiné nákazy. Veřejné pohoršení budilo i počínání královských a městských zbrojnošů při nedůstojném pohřbívání nebožtíků. Důsledky interdiktu se tudíž zčásti obracely proti reformnímu proudu a posilovaly opozici v německé části staroměstské obce.

Hus také, jak tomu mnohé nasvědčuje, svým pevným rozhodnutím neustupovat Antikristovi přehlédl nataženou ruku jeho urozených stoupenců, kteří v souladu s přáním panovníka usilovali uklidnit papežskou kurii vnitřní pacifikací církevních poměrů. Hus místo toho cítil potřebu polemicky odpovídat na Stanislavovy a Štěpánovy traktáty, které vyvracely jeho nauku, podle níž katolickou církev tvoří pouze vyvolení a spravedliví křesťané. Stanislav se ve svém traktátu *O římské církvi* opřel o kanonické právo, Štěpán zase ve spise *O různém významu slova církev* odlišil a citáty doložil šest rozdílných výkladů pojmu.³⁷⁰ Za jediný správný označil spolu s teology výměř, podle něhož se církví rozumějí všichni pokřtění lidé sjednocení křesťanskou vírou. Štěpán sice jen doplnil starší rozlišení pojmu církve, které našel v traktátu *O schizmatu* od Vojtěcha Raňkova z Ježova, což však Husovi nijak neulehčilo jeho povinnost vyrovnat se s náročnou argumentací obou svých bývalých přátel. Hus tak učinil spisem *O církvi (De ecclesia)*, jemuž se budeme více věnovat v příští kapitole.

Jak se dalo očekávat, Husův traktát byl hozenou rukavicí jeho odpůrcům, kteří ji bez váhání zvedli. Hned poté, co spis *O církvi* dostal do rukou, Štěpán z Pálče začal psát systematické pojednání na stejné téma, které přerušil a dokončil až v průběhu roku 1414.³⁷¹ Mezitím Štěpán sepsal další traktát, jehož název mluvil a mluví sám za sebe. Traktát *Antibus* je obšírnou Štěpánovou odpovědí na Husovu repliku proti jeho replice *Contra quidamistas*. Kdo se skrýval za těmito quidamisty? Latinské zájmeno neurčité *quidam* v češtině znamená „kterýsi“ či „jakýsi“. Existuje však také shodné podstatné jméno s významem „kdosi“. Pálč měl „kdosisty“ na mysli Husovy odpůrce, kteří anonymně v cizině šířili zvěsti o zhoubnosti českého kacířství. Husova odpověď patří k jeho nejpůsobivějším polemikám a mimo jiné je cenná řadou konkrétních svědectví.³⁷² Zatímco Štěpán z Pálče zůstal po útěku z Prahy v Čechách, Stanislav ze Znojma odešel na Moravu. Ještě před svojí náhlou smrtí v roce 1414 Stanislav stačil mimo jiné sepsat proti Husovi traktát, který vešel ve známost pod jeho prvními slovy *Alma et venerabilis*. Také v tomto případě Hus nenechal Stanislavův spis bez povšimnutí a čelil mu samostatnou, velmi obšírnou polemikou.³⁷³

Probíráme-li se těmito často sáhodlouhými polemikami, nemůžeme jejich autorům upřít břitké pero a literární zdatnost. Mnoho stran, málo nového, jak tomu ostatně při nekončících polemikách sverpých, navzájem se nevnímajících autorů bývá. Osobní nevraživost převážila nad soudností, stále se opakující výtky i argumenty nalézaly obdobné repetice v odpovědích. To, co bylo pro všechny tři bývalé přátele nanejvýš významné, v očích jiných bylo již únavné. Jako by se čekalo na něco či na někoho, kdo nekončící teologické spory rozetne. Polemiky o Wyclifovy odsouzené články měly nalézt své pokračování na koncilu v Kostnici, v Čechách se ze dne na den dostalo do středu pozornosti laické přijímání z kalicha, které se téměř bez Husova přičinění stalo na příštích sto padesát let kontroverzní otázkou českých dějin.

Mistr Jakoubek ze Střebra, o jehož radikálních postojích již byla řeč, si rovněž vážil Wyclifa, jehož *Decalogus* dokonce přeložil do češtiny, bohatou inspiraci však nalézal i ve spisech mistra Matěje z Janova. Oba si byli blízcí důrazem na spásonosný význam eucharistie, oba také opírali své úvahy o výstrahu z Janova evangelia 6, 53–54: *Nisi manducaveritis*, tj. v úplném českém znění „Nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev, nebudete mít v sobě život. Kdo jí mé tělo a pije mou krev, zůstává ve mně a já v něm.“ Od poznání či spíše tušení pravého, tzn. utrakvistického smyslu tohoto výroku, nebylo pak u Jakoubka daleko ke zjevení v podobě jakéhosi snového příkazu shůry. Jestliže nejen evangelista Jan, ale i samo nebe bez výslovného omezení nabádají k přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou, musí to platit pro všechny, laiky nevyjímaje. S takovou oporou za zády Jakoubek nemínil čekat a bez předchozí porady s Husem začal od dubna roku 1414 požadovat přijímání laiků z kalicha. Nejdříve tak učinil v kázáních, a když nenarazil na odpor mezi spřízněnými kolegy, vystoupil se svou převratnou tezí v univerzitní disputaci. Sympatickou odezvu našel zejména mezi německými mistry a studenty U černé růže, jmenovitě u mistra Mikuláše z Drážďan. Vzápětí se také začali ozývat rozhořčení odpůrci, z nichž je třeba uvést mistry Ondřeje z Brodu a Brikcího ze Žatce. Akademická diskuse svým zahřměním jen ohlašovala prudkou bouři spojenou se zaváděním laického přijímání z kalicha do praxe.³⁷⁴

Husův protestní list vídeňskému profesoru Sywortovi, Pálčovy stížnosti na hanobení dobré pověsti českého kléru v cizině a konečně samotný Husův proces u kurie byly neklamnými známkami, že otázka pražské hereze přestává být jen záležitostí Českého království. V této souvislosti je třeba zmínit i zahraniční mise Jeronýma Pražského v okolních zemích, zejména v Polsku, na Litvě a v Bílé Rusi, které právem mohly budit podezření, že Husova strana hledá oporu v ortodoxním křesťanství. Nic takového sice nehrozilo, šířitelům pomluv to však nevadilo. V neposlední řadě pak to bylo již zmíněné odsouzení Wyclifových článků římským koncilem, které bývalí pražští mistři a bakaláři roztrošili po různých koutech Říše shledávali jako svou satisfakci.

Čtyři roky po pisánském koncilu bylo veřejným tajemstvím, že volba papeže Jana XXIII. nepřinesla žádoucí uklidnění církevních poměrů. Jedinou cestou z patové situace se vysokým církevním hodnostářům, vlivným kanonistům i teologům jevílo svolání dalšího koncilu, neboť římské všecírkevní shromáždění, které vynuceně svolal Jan XXIII., skončilo dříve, než začalo. A jelikož se papež svolání nového koncilu oprávněně obával, chopil se své dějinné příležitosti nedávno zvolený římský král Zikmund Lucemburský, který potřeboval upevnit své stále ještě vratké pozice na říšském i mezinárodním fóru. Zikmund ke svolání koncilu napřel všechny své síly a výjimečné politické schopnosti. Za zády papeže vedl tajná jednání se členy jeho kardinálského kolegia a ještě před setkáním s papežem v severoitalském městě Lodi svolal 30. října 1413 ze své pravo-

moci nový koncil, jenž se měl 1. listopadu příštího roku sejít v Kostnici, ležící na říšském území. Papeži vypuzenému neapolskými vojsky z Říma nezbývalo než souhlasit. Svolávací buly s datem 9. prosince 1413 se v Čechách mohly objevit zhruba s dvouměsíčním zpožděním.

Zatímco někteří významní teologové a kanonisté vkládali do nového koncilu naději, že provede nezbytné a stále odkládané reformy církevního ústrojí, řada světských činitelů hodlala nejvyššímu církevnímu sboru předložit své spory a nároky ryze politického nebo majetkového rázu. Jednou z těchto vyhrocených rozepří byl letitý konflikt mezi polským královstvím a řádem německých rytířů. Neméně závažnou aférou bylo úkladné zabití vévody Ludvíka Orleánského v roce 1407, s nímž byla spjata ožehavá otázka přípustnosti vraždy tyрана. Také čeští a moravští preláti vzhlíželi ke koncilu se značným očekáváním, neboť si od něho slibovali konečné řešení Husovy kauzy a wyclifské hereze.

Litomyšlský biskup Jan Železný, v němž mnozí kanovníci spatřovali skutečnou hlavu pražské arcidiecéze, také začal neprodleně jednat. Již v únoru, nejpozději počátkem března 1414 jeho zmocněnci zamířili do Itálie, Francie a pravděpodobně i do sousedních zemí. Papežská kurie, která koncem předchozího roku ztížila klatbu proti Janu Jesenicovi, vyšla intervenci vstříc. Bulou z 30. dubna 1414 Jan XXIII. litomyšlskému biskupovi uložil, aby vyzval pražského metropolitu, administrátora olomouckého biskupství Václava Králíka a inkvizitora Mikuláše k rozhodnému zákroku proti Janu Husovi. Pokud by tak uvedení preláti ve stanovené době neučinili, měl je postihnout církevními tresty a dosadit jiného inkvizitora. Za šest týdnů, 11. června 1414, papež vyzval krále Václava, aby ve spolupráci se svým bratrem, římským a uherským králem Zikmundem, vykořenil ve svých zemích zhoubné kacífství. Neúčinnost postihů proti Husovi se nyní ukazovala jako jedna z Janových proher, a proto bylo z jeho hlediska žádoucí uzavřít tuto kauzu ještě před započetím koncilu.³⁷⁵

Výhrůžka předním členům Václavovy korunní rady zůstala bez účinku. Papežova autorita byla již natolik otřesena, že dvůr nebral jeho příkazy na vědomí. Tvrdý postup proti oblíbenému kazateli ostatně mohl vyvolat nežádoucí nepokoje, nehledě na to, že se již na obzoru objevila možnost přenesení Husovy pře ke koncilu. Kdy se Václav IV. dozvěděl o Zikmundovu záměru pozvat Husa do Kostnice, není známo, takže se musíme spokojit s předpokladem, že žádné postihy ze strany arcibiskupa ani dvora pravděpodobně nenastaly.

V jiném směru však iniciativa biskupa Železného přinesla katolické straně příznivější výsledky. Zvláště prozíravá byla jeho orientace na Francii, jejíž kardinálové a bohoslovci měli na koncilu sehrát významnou úlohu. Koncem května 1414 kancléř pařížské univerzity Jan Gerson vybídl pražského arcibiskupa Konráda, aby se ze všech sil snažil vymýtit bující herezi, a to v případě nutnosti i za pomoci světského ramene. Arcibiskup, jak lze snadno vytušit, měl v tomto ohledu svázané ruce. Jelikož však kancléřův dopis nemohl nechat bez povšimnutí,

2. srpna Gersonovi formálně odpověděl, že se o to přičiní. Gerson pak 24. září zaslal do Prahy soupis dvaceti podezřelých tezí vybraných z Husova spisu *O církvi*, které doktoři pařížské teologické fakulty mezitím odsoudili. Z nich se mu jako nejzhoršivější, a to zejména pro zachování řádu a klidu celé křesťanské pospolitosti, jevílo popření panství, jurisdikce a moci těch osob, které byly předzvěděny k ztracení nebo těch, které žijí ve smrtelném hříchu. Proti tomuto bludu by se mělo postupovat více ohněm a mečem než „zvídavým rozumováním“. Kromě toho Gerson varoval před českými kacíři některé své kolegy včetně remešského kardinála Šimona de Cramaud, jenž se listem z 26. září připojil ke kancléřovým exhortacím.³⁷⁶ Kdo ví, jak by se Hus zachoval, kdyby se mu oba listy dostaly do rukou. Jak Gerson, tak Cramaud náleželi k nejnvlivnějším představitelům konciliárního hnutí. Pokud právě oni předem vrhali Husův spis do ohně, co jiného mohlo na koncilu čekat jeho autora?

S proslulostí obou francouzských učenců se Hus zatím nemohl měřit, proto mnohé udivilo, proč právě jeho, pouhého kazatele, římský král pozval na shromáždění kardinálů, arcibiskupů a jiných prelátů. Husa na rozdíl od Jeronýma Pražského král Zikmund možná ani osobně neznal, a zřejmě k němu navzdory všem postihům a pomluvám ani neměl vyhraněný vztah. Pozváním Husa nic neriskoval, mohl jím naopak jen získat, kdyby se mu tím podařilo rozšířit svůj mocenský vliv v zemích české koruny, jejichž získání bylo jeho dlouholetým cílem. Nemuselo přitom nutně jít o odstranění Husa z české scény, neboť také Zikmund měl ctižádostivost napomoci hlubokým reformám církevního organismu. V neposlední řadě pak Husova kauza pro něho představovala programový bod „ve věci víry“, kterým by v případě potřeby bylo možné účastníky koncilu zaměstnat.

Třebaže šlo o záležitost nepatrného dosahu, tak se alespoň zprvu jevíla, Zikmund ji nezanedbal. Jeho předběžnou pozvánku ke koncilu Husovi doručili Jan z Chlumu, řečený Kepka, a Václav z Dubé, seděním na Leštně, kteří se v raném jaru roku 1414 vraceli z vojenské služby v severní Itálii. Oba šlechtici Husa znali a zřejmě s ním i sympatizovali. Ve věci tak závažné Hus musel zajet ze Sezimova Ústí do Prahy, aby se poradil s přáteli. Pokud se tak nestalo se souhlasem dvora, Hus se mohl vmísit mezi poutníky, kteří se 20. dubna účastnili výročního ukazování svatých ostatků v kapli Božího těla, která stávala uprostřed dnešního Karlova náměstí. Názory přátel se asi rozcházely. Světoběžník Jeroným Husovi slíbil, že se za ním do Kostnice vypraví, doktor Jesenic naopak vzhledem k nedostatečným zárukám poukazoval na nebezpečí možných úkladů ze strany jeho nepřátel. Vše nasvědčuje, že koncem dubna 1414 ještě rozhodnutí nepadlo.

Události se pohnuly kupředu o několik týdnů později, když oficiální pozvání k účasti na koncilu Husovi doručil Zikmundův dvořan Mikuláš Divůček z Jemniště. Nejpozději v této době se věcí zabývala i králova rada. Bratrova iniciativa,

tu nebylo možné přehlédnout, Václava zbavovala osobní odpovědnosti za další osud mistra, s nímž byly neustálé potíže. Část korunní rady asi toto alibistické stanovisko sdílela, druhou část uklidňovaly bezpečnostní záruky, které Zikmund Husovi slíbil. Král se rozhodl zůstat v pozadí a ožehavou záležitost svěřit do rukou vratslavského hejtmana, Jindřicha Lefla z Lažan. Úloha prostředníka připadla muži, jenž byl sám přede dvěma roky v Římě obžalován z ochrany kacířství, a který tak požíval Husovy důvěry. Na hradu Krakovci, kam ho pozval, pan Lefl Husovi sdělil doporučení královské rady, a třebaže záležitost spěchala, dal mu čas, aby se mohl znovu poradit se svými ochránci a přáteli.

Hus stál před osudovou volbou. Později bude vždy zdůrazňovat svobodu a dobrovolnost svého rozhodnutí, a to navzdory všem výstrahám a pochybnostem, s nimiž se netajil ani Mikuláš Divůček z Jemniště. Zikmundova iniciativa vyvolávala u mnohých oprávněnou nedůvěru, neboť česká veřejnost již několikrát poznala stinné stránky povahy císařova druhorozeného syna. Na druhou stranu nebylo možné přehlédnout obecnou záslušnost Zikmundova úsilí, nehledě na to, že koncil mohl Husovi poskytnout tribunu k obhajobě reformního programu před zástupci všech křesťanských zemí. Takovou nadějí alespoň v sobě mohl živit i Hus, neboť stále ještě bezmezně důvěřoval ve vítězství boží pravdy ve Wyclifově a svém pojetí.

Někdy před 1. zářím, mohlo to však být již počátkem srpna, Hus králi Zikmundovi prostřednictvím jeho služebníka Štěpána Harnsmeistra oznámil, že pozvání ke koncilu přijímá. V listu z 1. září Hus římskému králi své rozhodnutí potvrdil a oznámil mu, že svůj úmysl zveřejnil latinskými i českými vyhláškami, jejichž opisy k dopisu přikládá. Jelikož ničemu neučil v skrytu, rovněž si přeje být slyšen ve veřejném zasedání koncilu. Tak jako se Kristus dal umučit, aby všem dal příklad, i on, bude-li třeba, vytrpí za boží zákon smrt. Protože chtěl duchovenstvo i lid uvést k napodobování Krista, upadl v nenávisť těch, kteří mu odporují svými mravy. Zatímco při častém předvolání k soudu pražského arcibiskupa vždy vyšla najevo jeho nevina, u papežské stolice si nikdy skrze své obhájce a zástupce nevymohl slyšení. Nezbylo mu proto nic jiného než se svěřit do rukou nejspravedlivějšího soudce Ježíše Krista, pro jehož slávu, jak doufá, mu král zajistí bezpečné a veřejné slyšení.³⁷⁷

Kostky byly vrženy. Zbývalo se náležitě připravit na cestu. Dříve, než si Husovy poslední dny na české půdě přiblížíme, seznámíme se ve stručnosti s jeho učením, které mnil v Kostnici hájit.

XV.

REFORMNÍ PROGRAM

V sedmnácté kapitole spisu *O církvi* Jan Hus předložil program své „strany“ ve čtyřech bodech: „Naše strana nemá v úmyslu svádět lid od pravé poslušnosti, ale aby byl lid jeden, svorně spravovaný zákonem Kristovým. Za druhé je záměrem naší strany, aby antikristovská ustanovení neohlupovala lid nebo jej neoddělovala od Krista, nýbrž aby poctivě vládl zákon Kristův spolu se zvykem lidu, schvalovaným zákonem Páně. Za třetí je záměrem naší strany, aby duchovenstvo žilo poctivě podle evangelia Ježíše Krista a zavrhlo okázalou nádheru, lakotu a zhýralost. A za čtvrté žádá a hlásá naše strana, aby církev bojující sestávala poctivě ze složek, které ustanovil Hospodin, to jest z kněží Kristových, kteří zachovávají jeho zákon v čistotě, ze světských pánů, kteří donucují zachovávat nařízení Kristovo, a z obecného lidu, který oběma těmto složkám slouží podle zákona Kristova.“³⁷⁸

Pozoruhodné je, že tak závažné programové prohlášení mnozí Husovi životopisci přecházeli mlčením. Vysvětlení, proč tomu tak bylo, je prosté: Hus je převzal s menšími úpravami od Wyclifa.³⁷⁹ Přiznat, že česká reformace vděčí za své stěžejní zásady oxfordskému evangelickému doktorovi, nezdálo se vhodné, zvláště když to v mnoha bodech včetně laického přijímání z kalicha neplatilo. První dva body ostatně tvoří rub a líc téhož požadavku. Má-li se vše řídit zákonem Kristovým, pak se všemožně musí čelit nástrahám Antrikrista. Třetí bod požadující chudou církev splývá jako jediný s jedním z pozdějších pražských artikulů. Konečně čtvrtý bod je na první pohled veskrze konvenční, neboť schvaluje neměnnost společenské skladby podle neustále omílané floskule „ty se modli, ty ochraňuj a ty pracuj“. Nic na tom nemění, že funkce všech tří složek jsou podřízeny službě božímu zákonu.

Jak vlastně máme Husovu božímu zákonu rozumět, nesplýval mu snad se slovem božím? Zatímco pro Wyclifa byl boží zákon totéž co Písmo, Hus zprvu po mnoho let rozeznával dvojí Písmo: nestvořené, tj. vlastní slovo boží, a stvořené v podobě písemného záznamu (Bible). Zákonem božím či Kristovým měl Hus na mysli především Písmo psané a spolu s ním veškeré evangelium včetně jeho příkazové a milostné složky. V průběhu let 1413–1414 však Hus toto pojetí opustil a v zásadě se přidržel Wyclifa.³⁸⁰ Za povšimnutí stojí, že spisem *O postačitelnosti Kristova zákona*, který si připravil pro své vystoupení v Kostnici, sám pod sebou podpaloval hranici. Jeho závěrečná teze je kladnou odpovědí na položenou otázku: „Zákon Ježíše Krista sám o sobě postačuje ke správě

bojující církve.³⁸¹ Kristus je pravý Bůh, jehož mají věřící hledat, nade všechno milovat a také se ho bát. Zákonnost evangelia, princip bezvýhradné autority zákona božího pak z bohosloveckého hlediska vyznačuje celou českou reformaci 15. století.³⁸² Písmo svaté jako zákon Ježíše Krista v sobě podle Husa zahrnuje všechnu pravdu, a proto postačuje ke správě celého světa. Boží zákon je také nutno zachovávat pod trestem smrtelného hříchu a v tomto ohledu je kategoricky nelítostný.

I když se někdy setkáme i s názorem, že klíčem k Husovu učení o církvi je idea Kristova zákona a jeho vlády v celé pozemské církevní pospolitosti, nelze ztrácet ze zřetele ani wyclifské pojetí církve predestinovaných, které jsme si již představili na jiném místě. Spíše nás tu však zajímá kategorie pravdy, která jako esence Husova odkazu ční nad dějinami i nad Pražským hradem. Věc není tak jednoduchá, jak by se mohla zdát. Hus většinou rozlišoval trojí pravdu: tu, která je obsažena v Písmu, dále pravdu, kterou poznáváme neomylným rozumem, a konečně i tu, kterou poznáváme smysly a osvojujeme si ji zkušeností. Nejednoho historika či filozofa svedlo pokušení vidět v Husovi div ne předchůdce moderního racionalismu. Tak tomu ale nebylo, neboť rozum, měl-li zůstat v pravdě (platilo to však i o zkušenostním poznání), nemohl nic jiného než potvrzovat obsah víry. Několikerá pravda tak je konec konců jednolitá. Kněz, který ji slyšel od Boha, má ji kázat laikům, ti zase, když ji vyslechli a porozuměli, ji mají bránit, a to i proti prelátům a představeným.³⁸³ Oklikou jsme znovu dospěli k otázce vztahu podřízených a nadřízených, která se spolu s otázkou poslušností vine jako červená nit větší částí Husova veřejného působení.

Otázka poslušnosti se dostala na pořad dne znovu na počátku roku 1413, kdy se Hus nejprve latinsky a následně i česky pokusil doložit oprávněnost svého stanoviska, že lidé mají poslouchat své preláty nebo nadřízené jedině tehdy, vydávají-li dobré příkazy.³⁸⁴ Prohlášení, jež z podnětu profesorů teologie vydala arcibiskupova synoda 6. února 1413, naopak pod nejpřísnějšími tresty přikazovalo všem „nižším“ údům poslušnost apoštolské stolice, římské církve a prelátů ve všem, kde učení evangelia a svatých doktorů nezakazuje pouhé „dobré“ a nepřikazuje pouhé „zlé“, nýbrž „prostřední“, jež podle okolností může být „zlé“ nebo „dobré“. Vedle výroku evangelisty Matouše se prohlášení dovolávalo pouze listu mnichu Adamovi, jehož autorem nebyl nikdo jiný než Bernard z Clairvaux, jehož Hus nazýval familiární zdrobnělinou „Bernášek“.³⁸⁵

Hus přijal hozenou rukavici a obšírně se rozepsal o Bernardových „středních skutcích“ v 19. kapitole svého díla *O církvi*. Musel se tedy spolehnout na vlastní důvtip, neboť podle Wyclifa žádný skutek nebyl „středním“ (*neuter*) ve vztahu ke Kristovu zákonu. Vzhledem k tomu, že naprostá většina lidských činů nebyla z hlediska božího zákona ani čirým dobrem, ani čirým zlem, Hus stál před úkolem, jak se vyrovnat s míněním sv. Bernarda, na něž poukazovalo prohlášení únorové synody. Pomineme-li širší ideový kontext i ryze scholastické

postupy Husovy argumentace,³⁸⁶ lze jeho vývody o poslušnosti shrnout parafrází jeho vlastních formulací ze 17. až 21. kapitoly spisu *O církvi*.

Hus předně ze svých starších projevů přejal zásadu, že podřízení jsou povinni poslouchat ochotně a radostně i neřádné představené, pokud rozkazují splnit příkázání Ježíše Krista. Jestliže tento princip nijak nepopírá povinnou poslušnost nadřízeným vrchnostem feudálního světa, druhý závěr ji už silně relativizuje, byť měl oporu v nenaplněné doktríně řady církevních doktorů: nikdo nemá poslouchat člověka v žádné sebenepatrnější věci, která se přičí božskému příkázání. Zatím se však oba výroky víceméně vztahovaly na nesporné případy dobra a zla podle výměru božího zákona. Pokud jde o většinu středních skutků, Hus hájil stanovisko, že podřízeným duchovním i laikům je dovoleno rozvázně zkoumat příkazy představených, z nichž žádný není bez chyby. Rozumové úvahy si vyžadují i skutky „rodově dobré“, jakými jsou například příkazy o postech a modlitbách, neboť by bylo velikou opovážlivostí spoutávat někoho více, než lze vyčíst z božího příkázání.³⁸⁷

V případech, kdy nelze jednoznačně prokázat, že vydaný příkaz by byl rozumným i v očích Boha, vstupuje znovu do hry přirozený lidský rozum, na němž je, aby uvážil, kdo a co komu přikazuje a jaké jsou okolnosti místa, času, účelu a způsobu. Při výkladu těchto eventualit jsou výmluvná zejména původní exempla, jimiž Hus své poučky objasňoval. Mimo jiné v jeho spisu *O církvi* čteme: „Kdyby mi papež nařídil pískat na píšťalku, stavět věže, šít a tkát šaty nebo nadávat jitrnice, neměl by můj rozum usoudit, že mi papež nařídil hloupost? Proč bych nedal v této věci přednost svému názoru před výrokem papežovým?“³⁸⁸

Jiné Husovy příklady měly společenský dosah mnohem závažnější. V případě jmenování neřestného, jazyka provincie neznalého a jinak nezpůsobilého biskupa Hus vyslovil mínění, že by ho neměl přijmout ani lid, který by si přece za pasáka sviní či koz také nevybral někoho, kdo by nedokázal pást dobytek. V polemice s doktorem teologie Hus obratně využil argumentace Bernarda z Clairvaux, aby ji obrátil proti nim. Jestliže podle Bernarda platí, že „střední skutky“ mohou být přikazovány nebo zakazovány „dobře“ i „zle“, pak z toho podle Kristova zákona plyne, že „když představený zle přikazuje nebo zakazuje, má ho poddaný, když poznal, že zle přikazuje nebo zakazuje, podle zákona lásky pokárati jako bratra“.³⁸⁹ Může tak ovšem učinit jen ten, kdo nad druhého vyniká ctností. Proto je podle Husa proradné tvrdit, že člověk vyšší nemůže být kárán od poddaného, který jej mravně převyšuje. Ani výrok sv. Augustina, že poddaným nepřísluší rozhodovat o tom, jakými mají být jejich vládci, není tomu na překážku. I když Husova argumentace je silně poplatná scholastické metodě důkazu, stojí za pozornost alespoň její závěr: „S horlivostí dobrého úmyslu mají poddaní rozhodovat a uvažovat o životě výše postavených, aby, jsou-li dobří, je napodobovali, jsou-li zlí, nenásledovali jejich skutky, ale v pokorném duchu se za ně modlili a zachovávali, co dobrého přikazují.“³⁹⁰

Tento výrok jakoby v kostce shrnoval Husovo učení o vztahu podřízených a nadřízených. V zásadě je v něm podřízeným, závislým a poddaným stoupen-cům božího zákona (nikoli však všemu měšťanstvu a poddanému lidu jako vrstvě či stavu) přiznáno právo neposlušnosti i odporu vůči církevním a světským vrchnostem žijícím ve zjevném rozporu s touto normou (nikoli opět proti církevní a světské vrchnosti jako celku). Hus tudíž nepostavil princip božího zákona proti soudobým světským a církevním vládcům v jejich institucionální podobě. Postavil jej pouze nad ně, aby je vylepšil, a to zejména cestou radikální nápravy zesvětštělé římské církve. Norma božího zákona v Husově pojetí tudíž podřízeným a poddaným současně přikazovala řádně plnit povinnosti a závazky vůči „dobrým“, bohabojným vrchnostem, což ospravedlňovalo výsady husitské šlechty. Teprve touto dvojí závazností směrem nahoru i dolů, kterou si lze rovněž vysvětlit stavovsky široký profil reformního seskupení, boží zákon nabýval podoby závazné všeobecně platné společenské normy.

Ptáme-li se, jakou ideální společnost mohl mít Hus na mysli, pak to rozhodně nebyla rovnostářská obec bez pánů a poddaných. Nejen to. Hus nebyl vizionářem, a proto by si sotva uměl představit, že po necelých pěti letech, která uplynou do jeho smrti, podobná komuna bratří a sester na hoře Tábor vznikne. Nebudeme zkoumat, jak k takové proměně cílů mohlo během tak krátké doby dojít. Podstatné je, že církevní model „trojího lidu“ nikdy nepřestal být pro Husa závazným.³⁹¹ Neudivuje, že Hus jej použil v synodálním kázání *Diliges dominum deum tuum* 18. října 1405, neboť mu byl přítomen arcibiskup a jiní představitelé domácího duchovenstva. V pomyslném duchovním domě Hus rozlišil trojí církev: hmotnou, částečnou (tj. římskou s papežem a kardinály) a obecnou jako veškerenstvo predestinovaných. Tím však Husovy scholastické triády nekončí, neboť obecnou církev dále konvenčně rozčlenil na vítěznou, bojující a trpící. Teprve nyní se dostáváme k trojímu lidu, k třem stavům tvořícím církev bojující. Nejnižším z nich je lid žijící z dovolené práce. Světští pánové, druhá část bojující církve, nosí meč, aby hájili zákon boží proti služebníkům Antikristovým. Třetí, nejlepší částí církve, je kněžstvo, pokud zastává úřad v souladu s božím zákonem.³⁹²

Hus po celý svůj další život neustal v kritice společenských neřádů, ať se jich dopouštěli celé stavy nebo jejich jednotliví příslušníci. Přesto základní schéma trojího lidu nepřestávalo mít pro něho platnost až do konce jeho života. Téměř manifestačně to zaznělo z jeho dopisu přátelům do Čech z 10. června 1415: „Prosím, aby(ste) kněží dobrých obyčejův milovali a velebili a je ctíli, a zvláště (ty), již pracují v slovu Božiem. [...] Prosím pánův, aby své chudíně milostivě činili a právě [spravedlivě] je spravovali. Prosím měšťanův, aby své obchody právě vedli. Prosím řemeslníkův, aby věrně [důvěryhodně] své dílo vedli a jeho požívali. Prosím sluh, aby svým pánům a paniem věrně sloužili. Prosím mistrův, aby jsouce dobře živi své žáky věrně učili, nejprve aby Boha milovali, pro jeho

sě chválu učili a pro prospěch obce a pro své spasenie, ale ne pro lakomstvie ani pro světské zvelebenie. Prosím studentův i žákův jiných, aby mistrův svých v dobrém poslúchali i následovali a aby se pilně pro Boží chválu a pro spasenie své i jiných lidí učili.“³⁹³

Schéma samo už v Husově době nepostačovalo. Hus konvenční triádu poněkud přiblížil skutečnosti tím, že panující měšťskou elitu oddělil od ostatního obecného lidu. Plyne to z následujícího výroku jeho *České nedělní postily*: „V té otázce jistá strana jest, že pánóm světským, [to jest] králóm, kniežatóm, šlechticóm, rytieřóm, panošiem i měšťanóm slušie řádem z lásky změtené lidi puditi, aby šli k té poslední večeři; neb proto od pána boha mají moc a panstvie a meč, jakož dovodí svatý Pavel k Římenínóm v 13. k(apitole).“³⁹⁴ Ze souvislosti lze vytušit, že Hus neměl na mysli všechny obyvatele města, nýbrž pouze úzkou radní vrstvu, skutečné měšťské pány. Bylo by totiž s podivem, kdyby mezi ně počítal i nemajetné řemeslníky. Hus tím jako by vklínil do trojího lidu další lid, tj. vyšší měšťskou vrstvu. Původní třetí lid se *eo ipso* zúžil na měšťskou chudinu a sedláky.

Ačkoli Hus sám pocházel z venkova a téměř jistě z prostředí poddaných rolníků, zámožným sedlákům vyčítal, že se nad jiné povyšují a že ze synů chtějí mít preláty. Ujařmených sedláků se sice co chvíli zastával, byl však nanejvýš obezřetný ve věci jejich osvobození z poddanství. V *České nedělní postile*, kde se poddanské otázky dotkl, zaujal k ní stejně konformní stanovisko jako jeho učitel Wyclif. Poddanství, které nazývá „službou“, vysvětlil trojí způsobem. Na prvním místě uvádí „přebojování“, násilné podmanění jedněch druhými. Nevyklučuje však ani „dobrovolenství, tak, že jeden člověk poddá se volně druhému v službu pro odplatu tělestnú“. Nejvíce přijatelným se mu jeví výklad moudrého Aristotela, podle něhož je přirozené, aby člověk způsobilý pouze k hrubé rukodělné práci „jiným lépe způsobnějším slúžil“.³⁹⁵

Hus nebyl zastáncem násilí, uznával však jeho nevyhnutelnost, včetně trestu smrti. Starozákonní zásada „oko za oko, zub za zub“ se mu jevila spravedlivější odplatou než stavovsky pokřivená záměna trestu penězi. „Kde sú vzěli naučenie,“ zazlívá soudobým soudcům, „aby měštěnin byl dražší desietí neb pěti kopami než sedlák a panoše dražší čtyrydcietí kopami než měštěnin?“³⁹⁶ Svůj zákon Bůh nevydal jako nezávaznou směrnicí, počítal se slabou účinností slova, a proto světským pánům, tj. „králóm, kniežatóm, šlechticóm, rytieřóm, panošiem i měšťanóm“, svěřil tělesný meč, aby „řádem z lásky smetené lidi pudili“.³⁹⁷

Kladná odpověď na otázku, zda přísluší světským pánům násilím přivádět zjevné hříšníky, včetně nehodných kněží, k duchovní večeři Páně, Husovi vyplývala z nápravné moci vůči církvi, kterou spolu s Wyclifem přiznával světským pánům a sám za sebe i měšťským konšelům. Zejména král ze své autoritativní světské moci, kterou mu svěřil Bůh, má nejen právo, nýbrž též povinnost trestat nehodné kněze ve věcech mravů i kultu, odnímat jim světské statky, sesazovat zlotřilé či nestoudné velekněze a současně bránit proti nim kněze naplňující

příkazy božího zákona.³⁹⁸ Revoluční násilí proti zesvětštělé římské církvi tak v Husově učení dostalo vyšší ideové posvěcení a teoretickou oporu.

Připomeňme si nyní v této souvislosti proslulý 15. článek ze soupisu Wyclifových bludů: „Nikdo není světským pánem, nikdo není prelátem, nikdo není arcibiskupem, pokud je ve smrtelném hříchu.“ Hus v srpnu 1412 obranu tohoto článku rozdělil na tři části podle vyjmenovaných hodnostářů. První z nich přišli na řadu světské páně. Z 513 řádků, které jim byly věnovány v posledním kritickém vydání, bylo 321 více méně doslovně převzato z Wyclifova spisu *O světském panování* (*De civili dominio*). Ani zbývající necelé dvě pětiny textu nejsou původní, neboť až na pár spojujících vět jde o citace autorit. Přesto, z ničeho nic, se v závěrečné otázce objevuje omezení tohoto Wyclifova článku slůvkem „náležitě a spravedlivě“ (*digne et iuste*).³⁹⁹ Husovi to před kostnickým tribunálem stejně nebylo nic platné, protože obě slůvka neměla v reálném dění sílu cokoli na libovolném posuzování oprávněného výkonu světské moci změnit. Teprve však v Kostnici Hus napověděl, jak je nutno jeho omezujícím slovům rozumět: žádný pán ve smrtelném hříchu není pánem „hodně“ či „spravedlivě“, avšak co do svého faktického úřadu pánem zůstává.⁴⁰⁰ *Mutatis mutandis* to mělo platit pro preláty i pro biskupy.

Na Wyclifovu výkladu církve jako souhrnu všech předurčených „od prvního spravedlivého včetně až k tomu poslednímu, který má být jednou spasen“, Husa upoutala eschatologická kružba propojující minulost a přítomnost s budoucím očekáváním očištné obnovy pod vládou krále Krista. Patrně však ještě více Husa strhla logika metafyzického mechanismu, kterou Wyclif odděloval církev „ovců“ od církve „kozlů“, pospolitost předurčených ke spáse od falešných křesťanů, „předzvěděných“ k věčnému zatracení. Oficiální učení o pozemské bojující církvi jako hierarchické korporaci všech pokřtěných osob v čele s papežem jako náměstkem Kristovým tím ztrácelo svou závaznost. „Jestliže všichni křesťané jsou v církvi,“ praví Hus, „ještě to neznamena, že patří k církvi, „neboť víme, že plevel roste mezi obilím, že se havran živí na jednom humně s holubicí a že pleva je vnášena do stodoly se zrním.“ A jelikož nikdo o sobě nemůže tvrdit, že je předurčeným a pravým údem jediné a obecné církve Kristovy, „je velice podivné, s jakou drzostí ti, kdo se příliš oddali světu a příliš světácky a nezřízeně si žijí, vzdálení způsobem svého života od Krista a ještě navíc jaloví v plnění rad a příkázání Kristových, bez údeš o sobě prohlašují, že jsou hlavami nebo tělem nebo předními údy církve, nevěsty Kristovy“.⁴⁰¹

Obavy ze zmatků, které by v církvi bojující mohly nastat tím, že by věřící nebyli s to rozpoznat, kdo je a kdo není skutečným údem mystického těla Kristova, Hus považuje za mylné. Každý věřící, a tím spíše kněz a prelát, je povinen ctnostnými skutky prokazovat, že je tím, kým je. „Jestliže však poddaný nepoznává ctnostné skutky svého představeného, není povinen věřit, že je takový podle přítomné spravedlnosti, a s údešem a podmíněně má věřit, že takový

prostě je, totiž podle předurčení. Poznává-li však zjevně jeho provinění, má podle skutku předpokládat, že není spravedlivý, ale nepřítel Ježíše Krista.“⁴⁰²

Hus při vši fatálnosti, kterou Wyclifovo učení o předurčenosti přinášelo, neustále kladl do popředí záslužnost prokazovanou každodenním žitím podle příkazu božího zákona. Ani on však nemohl vyloučit, že Kristus předurčil ke spáse preláta či pána, který žil jistou dobu ve stavu smrtelných hříchů, zatímco jiného, jenž naopak koná dobré skutky, „předzvěděl“ ke zcela jinému osudu. Příklady Jidáše Iškariotského a sv. Petra, kteří za svou zradu došli křiklavě rozdílné odměny, ukazovaly do minulosti, a proto se Hus zejména ve svém kazatelském díle snažil nesnadno pochopitelný princip predestinace zpřehlednit a zpřítomnit. Mohlo se tak stát pouze na úkor principu samého, neboť oddělit zrna od plev, dobro od zla bylo do značné míry ponecháno na úsudku věřících. Ve stávajícím čase pozemské součásti církve Kristovy prostě všichni zjevní hříšníci, zejména svatokupci, rozmařilí preláti, lichváři či smilníci a loupeživí páni, sami svými špatnými skutky prokazovali, že jsou „kozly“ v církvi, k níž nejspíše vůbec nepatří.⁴⁰³

Pro lidové zástupy v Betlému byla směrodatná Husova černobílá konkretizace stoupenců Antikristových a Kristových v reálně existující rozštěpené církvi se třemi papeži. Svár tří údajných náměstků Kristových o primát nad celým sborem věřících, legendární ženština Anežka a jiní zlověstní uchvatitelé Petrova stolce, to vše jako by potvrzovalo Husova slova, že „kromě Krista není žádný papež hlavou této církve obecné“.⁴⁰⁴ Pozemskou institucionální církev Hus zbavil její svatozáře. Na otázku, zda je římská církev onou svatou církví obecnou, nevěstou Kristovou, za niž sama sebe vydává, odpověděl následovně: pevnou víru lze mít pouze v obecnou a svatou církev Kristovu. „O druhé (církvi papeže a kardinálů) však pochybuji já i každý křesťan, leč by snad někoho osvětilo božské zjevení. Ani papež tedy není hlava, ani kardinálové nejsou celé tělo svaté obecné církve katolické, neboť jediný Kristus je hlava této církve.“⁴⁰⁵

Pochybnosti měl Hus i v jiném ohledu. Mimo jiné se zdráhal jednoznačně přijmout některé důsledky Wyclifova učení o církvi a jejích úřadech, neboť na rozdíl od anglického teoretika musel počítat s bezprostřední kritikou svých odpůrců. Více než obavy z možného postihu Husovi ale bránil v rozletu ryze praktický zřetel reformní pastýřské péče. Ačkoli na jedné straně dával Wyclifovi bez výhrad za pravdu, že kněz má moc kázat slovo boží bez předchozího souhlasu biskupa či papeže, na straně druhé uznával rozdíl mezi knězem a laikem, svatost kněžského úřadu a hierarchičnost církevní organizace. Zákazy kázání sám přestupoval, a proto také v teorii obhajoval reformní praxi, jež vycházela vstříc „ne tomu, jenž by rád kázal, ale lidu, jenž by rád slyšel“.⁴⁰⁶

Princip nezbytné subordinace se u Husa spojoval se silným korporativním vědomím, v němž lze shledávat vliv měšťanského prostředí i univerzitní samosprávy. V *Knížkách o svatokupectví* připomenul zavrženou moc lidu volit si hodného

kněze a netají se názorem, že „nenie podobnejšia cesta, než aby bylo volení k biskupství neb farářství vedle boží vůle“. V případě biskupa měl nejspíše na mysli volbu provedenou duchovenstvem příslušné diecéze, volbou faráře patrně mýnil patronátní pravomoc přenesenou na společenství osady.⁴⁰⁷ Samo kněžství však nezakládala volba obcí, nýbrž Bohem svěřená moc klíčů, spočívající jednak v kazatelském poslání, jednak v mravně pastýřské služebnosti (*ministerium*) včetně udílení svátostí. Vedle patřičného vzdělání Hus pro kněžský úřad vyžadoval svěcení. Teprve mysterium tohoto aktu naplňovalo podstatu kněžství, jehož nositelé pak neztráceli moc k vysluhování svátostí ani ve stavu smrtelného hříchu. Boží milost tudíž působila i skrze nehodného kněze, pokud již svátostný úkon v rozporu s mravním příkazem božího zákona provedl. Tomu neprotičeily ani Wyclifovy články, když je Hus otupil vsunutými dodatky „hodně a spravedlivě“. Smrtelné hříchy kněží snižovaly či přímo popíraly jejich „důstojnost“, kterou Hus rozuměl jednak mravní kvalifikaci, jednak skutečnou hodnotu institucionálním smyslu. Říká-li, že „hubený chlap“ může být před Bohem důstojnější než biskup, vztahuje se to zřejmě jen k prvnímu z obou významů.⁴⁰⁸

Biskupský úřad a s ním spojené jiné nezbytné články diecézní organizace Hus připouštěl, pokud jeho držitelé svými ctnostnými skutky dokazovali, že jsou pravými údy svaté církve Kristovy. Pouze papežství nenalezalo v jeho učení žádné vyšší ospravedlnění, a je proto otázkou, do jaké míry počítal s federalistickou přestavbou centralizované papežské církve v rovný svazek národních či státních církevních pospolitostí.⁴⁰⁹ Diskusní povahy je i Husovo směřování k teokratickému systému, v němž Bůh jako král králů zajišťuje bojující církvi celistvost i kontinuitu a v němž kněžský úřad svým důstojenstvím převyšuje královský. Desátá kapitola spisu *O církvi*, pojednávající o vztahu duchovní a světské moci, zdála by se tomu nasvědčovat. Obojí moc je podle Husa dvojí, jednak „obecná“, jednak „zvláštní“. S výjimkou dětí a bláznů „není křesťana, který by neměl jak světskou, tak i duchovní moc obecnou“. V prvním případě se mívá „moc, kterou dovede člověk podle přirozených nebo nabytých statků spravovat sebe i své“. Naproti tomu obecná moc duchovní spočívá v konání milosrdných skutků na sobě i jiných. Zvláštní moc duchovní přísluší pouze kněžím, kteří na rozdíl od laiků mají moc sloužit mši, rozhřešovat a udílet svátostí. V Husově slovníku poplatném aristotelovské terminologii se zvláštní světská moc nazývá „občanskou“ (*civilis*). Ta je opět dvojí. Autoritativní přísluší toliko světskému panovníkovi, zástupná pak jeho úředníkům nebo služebníkům. V zásadě Hus považoval duchovní moc za dokonalejší než moc světskou, a to v linii obecné i zvláštní. Nad mocí královskou vyniká moc kněžská „starobylostí, důstojenstvím a užitečností“. Kněžství bylo na boží příkaz zřízeno dříve, kněz dává králi požehnání, posvěcení a pomazání, z čehož plyne jeho větší důstojnost, a konečně duchovní moc stačí sama o sobě k vládě nad lidem, jak se prokázalo v biblickém Izraeli.⁴¹⁰

To vše, třeba dodat, platí jen v ideální rovině. Mělo by tomu tak být, v tom je Hus poplatný nejen tradičnímu stavovskému sebevědomí, ale i celému wyclifskému konceptu svaté církve v čele s Kristem. Na jiném místě ostatně svůj soud o nadřazenosti kněžské moci zeslabuje, říká, že „jest některým kusem důstojnější než království“ a že úřad královský je stejně svatý jako biskupství. Současně ostře napadá „chytrost“ duchovenstva, které chce „stav svůj v moci k světu zvelebiti, nad laiky se v moci, svatosti, v zboží vznésti a tak je pod se hrůzou podkasati“.⁴¹¹ Jinými slovy, římská církev v čele s papežstvím teokratický ideál převážně jen pošlapává a obrací naruby svým světským panováním, svatokupectvím a jinými zjevnými přestupky proti zákonu božímu. Kritika, kterou po léta z kazatelny zasypával hříšné papeže a preláty, se vrývala do myslí jeho posluchačů i vsudypřítomných udavačů. „Věřu, bylo by třeba,“ poznamenal si jeden z nich Husovu výzvu příštím božím rytířům a bojovníkům, „abychom se přepásali mečem a hájili zákon boží, jak bylo ve Starém zákoně nařízeno Mojžíšem.“⁴¹²

Wyclif rovněž vedl Husovu ruku při výkladu sedmého přikázání Desatera „Nepokradeš“, který přináší tvrdou kritiku feudálního kořistnictví a sociálního bezpráví. „Nezřízeným“, tj. bezprávným či nespravedlivým присvojením nebo držením cizích věcí nerozumí pouze běžnou krádež a loupež, nýbrž též „násilné branie, šacovanie, dluhu zdrzenie, svatokupectvie, pokryté sklamanie, lichvu, kupeckú lest a všelikaké bližního zadrženie“.⁴¹³ Důsledněji i emocionálněji než Wyclif Hus obnažuje sociální zlo těchto přestupků, jak výstižně dokládá jeho dovětek k pojmu „šacovanie“, tj. k bezprávnému vydírání dávek, služeb apod.: „Šacovanie jest křivdy učinenie na zbožičku pod pláštikem spravdivého pomštenie; tiem pláštikem odievajú se kniežata, páni, rytieři, panoše, rychtári, biskupové, preláti, mnišie i faráři; pod ruchem ovčím jsú vlčie hltaví, jimž nevinný beránek v dole pod nimi vodu kalí.“⁴¹⁴

Wyclif a po něm Hus nezavrhovali panství a s ním spojený majetek jako takové. Každý, kdo žije v milosti boží bez smrtelných hříchů, drží obojí spravedlivě. Jinak tomu je v případě zjevných hříšníků, „neb nechce pán Bóh, aby člověk co bral (rozuměj například dávky), jsa v hříše smrtedlném“. Etická podmíněnost spravedlivé majetkové držby tu znovu vystupuje jako memento božího zákona, na něž přirozené a platné pozemské právo nebere zřetel. Duchovní krádež, jíž se člověk dopouští smrtelného hříchu proti Bohu, se netrestá. „Ale pro krádež telestný zřejmý mnoho sú nakovali práv a ustavení ukrutných a ta držíe pevnějie než boží zákon.“ Kromě toho pozemské soudy nepřihlížejí k tomu, že některý člověk se dopouští krádeže z holé nouze. Pokud je takový ubožák ve stavu milosti boží, není podle Husa zlodějem, a kdo by ho oběsil nebo mučil, přestoupil by zákon přirozený i zákon lásky. Směrodatnou autoritou všech autorit je Wyclifovi i Husovi sám Ježíš Kristus, podle jehož učení „v núzi všechny věci ku požitku mají byti obecné“. Touto aktualizací pradávného křesťanského

komunismu oba reformátoři vytyčili cestu k spotřebnímu rovnostářství bratří a sester počáteční tábořské komuny.⁴¹⁵

Ve výčtu různých druhů krádeží stojí na prvním místě požitky z panství, které pro smrtelné hříchy nekajícího držitele připadlo zpět Bohu. „Druhá krádež jest nuzenie (u Wyclifa *extorsio*, násilné odnětí) pánov světských. A ta móż byti trojím obyčejem. Prvým, když šacují přielišně chudinu. Druhým obyčejem, když zbavují mzdy pro pravú vinu, ale přielišně. [...] Třetím obyčejem, když kolivěk beru i požitky neb poplatky neb berně bez otplaty obrany neb jiného dobrodčnstvie.“⁴¹⁶ Všechny uvedené prostředky feudálního vykořisťování poddaných úročníků a chudiny Hus ani nemusel přebírat z Wyclifa, neboť byly stejně příznačné pro poměry v Čechách i v Anglii. Znovu je však třeba upozornit, že předmětem oprávněné kritiky není samo feudální vlastnictví, nýbrž kořistnické praktiky v rozporu s božím zákonem. Nejvíce místa při výkladu sedmého příkázání Hus věnoval lichvě, zatímco svatokupectví odsoudil jen jedním odstavcem, neboť jeho zhoubnosti věnoval samostatné „knížky“. Lichvu Hus považoval za natolik křiklavé porušení zákona božího, že proti svému zvyku upustil od výčtu podpůrných autorit. O to přesvědčivěji postavil na pranýř všemožné formy zjevné i skryté lichvy, mezi něž počítal též běžné kupecké praktiky a manipulace s cenami zboží. Hus se v těchto partiích ukazuje jako autor břitkého pera i úsudku, jemuž nebylo zatěžko proniknout pod povrch úvěrového a tržního mechanismu.⁴¹⁷

Hus neměl na rozdíl od mladšího myslitele Petra Chelčického před očima ideál soběstačné agrární obce bez kupců a hříšných řemesel, v níž se každý bude živit prací vlastních rukou. Také pro Husa přitom platila biblická zásada: „Kdo nechce pracovat, ať nejí,“⁴¹⁸ práce však měla pro něho mnohotvárnou podobu, odpovídající stavovskému rozvrstvení a společenské dělbě úkolů v rámci normativního učení o trojím lidu. Proto nezavrhuje poctivé trhy, jejichž prostřednictvím si řemeslníci a oráči vzájemně směňují potřebné zboží, ani bezúročné úvěry, náhrady škod nebo úměrný zisk vzhledem k nákladům a rizikům dálkového obchodu.

Několikeré novozákonní výzvy otrokům, aby poslouchali své pozemské pány s uctivou pokorou a z upřímného přesvědčení jako Krista (Efezským 6, 5, dále Koloským 3, 22, Timoteovi 6, 1 apod.), Hus nemohl přehlédnout stejně tak jako poučení sv. Pavla Římanům 13, 1: „Každý ať se podřizuje vládní moci, neboť není moci, leč od Boha.“ Ať se to komukoli zamlouvá či nikoli, Kristův zákon v podání evangelistů předurčoval Husovy postoje k světské moci a společenské nerovnosti pánů a poddaných. Obojí bylo podle Husa neměnnou daností zakotvenou v Bibli a utvrzenou Kristovým zákonem. Jinými slovy řečeno, stávající feudální řád bylo možné a dokonce nezbytné vylepšit, napravit v duchu božího zákona, ne však od základu změnit a nahradit novým. S okovy biblických příkazů a jejich vidění světa se Hus nemohl povznést do sfér revolučně

společenského myšlení, třebaže jeho výroky o poslušnosti by tomu zdánlivě nasvědčovaly. Poslušnost vůči „dobrým“ představeným, žijícím v souladu s božím zákonem, se pro Husa rozuměla sama sebou. Při eticko voluntaristickém pojetí Kristova zákona byla koneckonců i pro Husa měřítkem „dobrého pána“ příslušnost k reformní straně, tj. vnější legitimace bez vnitřního ztotožnění s celkovým obsahem jeho učení.⁴¹⁹

Nenaplnitelnému ideálu stavovské a sociální harmonie plně odpovídala Husova předsmrtná výzva z Kostnice všem jeho bohatým i chudým věrným Čechům: „Prosím pánov, aby své chudině milostivě činili a pravě (spravedlivě) je zpravovali. Prosím měšťanov, aby své obchody pravě vedli. Prosím řemeslníkov, aby věrně své dílo vedli a jeho požívali. Prosím sluh, aby svým pánom a paním věrně slúžili. [...] Také prosím, aby(ste) sě milovali, dobrých násilím tlačili nedali a pravdy každému přáli.“⁴²⁰

XVI.

KLAMNÉ ZÁRUKY, UVĚZNĚNÉ NADĚJE

Hus se na hradě Krakovci, kam se ze Sezimova Ústí přestěhoval kolem poloviny července 1414, dlouho nezdržel. Jakmile na doporučení či nátlak krále Václava IV., ani to nelze vyloučit, přijal Zikmundovo pozvání ke koncilu, spěchal do Prahy, aby si vyřídil nezbytné záležitosti. Hus by si jistě uměl poradit sám, nepochybně však postupoval podle pokynů přítele Jesenice. Zbývající čas do zahájení koncilu rychle plynul, a proto ještě v parném létě nechal na vrata kostelů, klášterů, kolejí i jiných budov vyvěsit veřejná vyhlášení, že je rozhodnut dostavit se ke kostnickému koncilu a vydat na něm „počet ze své víry“. Vyhlášky v latině, češtině i němčině s datem 26. srpna 1414 současně obsahovaly výzvu, aby kdokoli oznámil jeho bludy, pokud o nich ví, arcibiskupovi před zraky všech účastníků synody, jež se měla sejít hned následujícího dne.⁴²¹

Během synody se odehrály trapné scény, o nichž se zachoval notářsky stvrzený zápis. V pondělí 27. srpna Jesenic spolu s Husem zabušil na vrata arcibiskupova malostranského dvora a Husovým jménem se dožadoval přístupu k arcibiskupovi, aby se jeho mandant mohl obhájit před případným nařčením. Arcibiskupův maršálek Jesenicovi oznámil, aby se dostavili později, neboť synoda projednává královu záležitost. Když znovu přišli, situace se opakovala. Nikdo z pražského duchovenstva sice při této příležitosti Husa neobvinil, na druhé straně však doktor Jesenic nezískal od arcibiskupa písemné prohlášení o Husově pravověrnosti. Hus si na arcibiskupovu neochotu postěžoval v otevřeném listu králi, královně i „všemu dvoru“, v němž současně vyhlásil svoji ochotu zodpovídat se před svolaným koncilem a případně též před papežem, pokud bude přítomen. Své oficiální sdělení králi Václavovi, královně i dvoru zakončil příznačně: Bude-li usvědčen, je připraven zemřít, pevně však doufá, že Bůh nedopustí, aby nad pravdou zvítězili její protivníci.⁴²²

Husova strategie, za níž lze vidět doktora Jesenice, se opírala o uznání jeho pravověrnosti domácí církevní autoritou. Jedině tak mohl stanout před koncilem a ve svobodné diskusi obhájit své učení. Jelikož arcibiskup Konrád poslouchal krále na slovo, muselo být vše předem dohodnuto. Místo arcibiskupa, zřejmě na pokyn korunní rady, vydal požadované dobrozdání pražský inkvizitor, jinak nezerský biskup Mikuláš, který ráno, 30. srpna, vypověděl: „Já jsem se mnohokrát a častokrát s mistrem Janem Husem stýkal, když jsem s ním jedl a pil, a velmi často jsem se zúčastnil jeho kázání a vedl četné rozhovory o rozličných látkách svatého Písma, nikdy jsem na něm nenašel nějaký blud nebo

kacířství, ale ve všech jeho slovech a skutcích shledal jsem ho vždy pravdivým a katolickým člověkem, a nenalezl jsem na něm něco, co by zavánělo kacířstvím, nebo bludem.⁴²³

Inkvizitor svoji výpověď učinil v domě králova mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína za přítomnosti několika dalších šlechticů a své osvědčení Jesenicovi téhož dne vydal i formou zpečetěného otevřeného listu. Další notářsky ověřené jednání proběhlo v sobotu 1. září 1414 ve velkém sále Karolina. Na kongregaci svolané rektorem Šimonem z Tišnova Hus slovo od slova přečetl vlastnoručně sepsané vyznání své víry spolu s výčtem lživých obvinění proti své osobě. Ta nejsou nezajímavá, neboť podle nich měl navádět světské pány odnímat duchovenstvu jejich pozemské statky, donutit je platit desátky a dokonce „zabít kněžstvo mečem hmotným“. Pomluvy tohoto druhu budily u prelátů i jiných duchovních hrůzu, a proto není divu, že se Hus proti nim i touto cestou hájil. Na výzvu, aby všichni ti, kteří mají proti Husovi věroučné výhrady, s nimi veřejně vystoupili, tak nikdo z jeho kolegů neučinil. Rektor proto mohl pro větší věrohodnost nechat k notářskému ověření připojit pečet vysokého učení pražského.⁴²⁴

Zatímco historik vděčí veřejným notářům za autentické záznamy ověřených skutečností, čtenář si díky nim může opravit svoji představu o primitivnosti pozdně středověké agendy. Ano, i barbarský trest smrti upálením, s nímž ostatně Hus ve svých listech a prohlášeních vydaných před cestou ke koncilu počítal, k této době patřil, avšak za náležitých soudních úkonů a pod dohledem notářů. Jelikož se Hus musel bránit i proti nařčení, že v roce 1409 způsobil odchod cizích mistrů a studentů z Prahy, požádal prostřednictvím svého mladšího kolegy Jana z Příbramě rektora, aby mu dovolil vystavit notářsky ověřené opisy jednak králova Kutnohorského dekretu o změně v poměru univerzitních hlasů, jednak protestu univerzity proti spálení Wyclifových knih z 15. června 1410.⁴²⁵ Jesenic postupoval důsledně a kromě toho, že s pomocí kolegů připravil přehled dosavadních Husových procesů, přiměl svého přítele, aby vypracoval písemné odpovědi ke starším výpovědím svědků a k soupisům žalobních článků.⁴²⁶

Ochotná účast vlivných osob urozeného původu při různých svědeckých v Husův prospěch dávala dobré vyhlídky na úspěšné projednání Husova případu na podzimním zasedání zemského soudu ve dnech 19.–22. září. Hus poslal pánům zasedajícím v klášteře sv. Jakuba list pod svou pečeti, v němž je požádal, aby se veřejně dotázali pražského arcibiskupa, ví-li o nějakém jeho bludu. Pokud ne, měl by mu vydat osvědčení, které by si s sebou rád vzal do Kostnice. Arcibiskup pánům písemně sdělil, že sice ví o papežově klatbě, jinak však mu žádné Husovy bludy nejsou známy. Páni, jmenovitě nejvyšší purkrabí Čeněk z Vartenberka, Boček z Poděbrad a Vilém ze Zvířetic, vydali o tom svědectví v listu králi Zikmundovi ze 7. října 1414, k němuž přivěsili své pečeti.⁴²⁷

Ve volném času, mnoho mu ho už nezbývalo, Hus koncipoval projevy, které zamýšlel přednést na koncilu. Šťastný objev průpravného náčrtu těchto textů pomohl zblízka nahlédnout do Husova tvůrčího procesu. Hus si na dvou stranách listu poznamenal čtyři náměty. První zahrnuje trojí postupnou formulaci základní otázky pro zmíněnou již kvestii o postačitelosti Kristova zákona. Formulace se liší ve vymezení účelu. V první měl Hus na mysli spásu lidského rodu, v druhé řízení jednotlivce ke spásě a konečně ve třetí, pro niž se posléze rozhodl, správu či řád bojující církve. Zvolená otázka pak zněla: „Zda zákon Ježíše Krista, pravého boha a pravého člověka, sám o sobě postačuje ke správě bojující církve?“⁴²⁸

V druhé části se Hus snažil ujasnit osnovu svého slavnostního kázání *O míru* (*De pace*), jímž zamýšlel oslovit otce kostnického koncilu. Tak jako každý z nás čas od času postupuje, Hus si letmo načrtl následující body: (a) co je mír, (b) kolikrát je, (c) jak se ho dosahuje, (d) jak je užitečný církvi. V konečném zpracování Hus osnovu poněkud pozměnil. Po úvodním apoštolském pozdravu „Mír tomuto domu“ (Mt 10, 12) Hus hned přešel k rozdělení míru na boží a světský. První má tři stránky: mír člověka s Bohem, mír člověka se sebou samým a mír člověka s bližním. Podstatou míru světa je klidné uspořádání věcí časných. Lidé po něm tak silně touží, že kvůli němu vedou všechny války. I proto by bylo projevem zaslepené hlouposti dát tomuto míru přednost před mírem s Bohem, bez něhož je každý jiný mír nemyslitelný. Kdyby duchovenstvo následovalo Krista, vytvářelo by mírové vztahy poddaných, takže by lid žil se všemi v míru. Tolik ve zkratce Hus v kázání, které mu nebylo dopřáno přednést.

Hus si pro kázání o míru připravil ještě několik výpisků z Wyclifova kázání na Žalm 121,6. Jelikož Wyclifa v kostnickém kázání jmenovitě uvést nemínil, a také neuvedl, nepovažoval zřejmě za nutné si poznamenat, odkud citaci převzal. Později by se mu to hodilo, protože se k rukopisu Wyclifova kázání vrátil, aby z něho převzal jiný odstavec a řadu formulací o třech podobách míru s Bohem. Dokládá to, že Hus měl podobně jako řada jeho kolegů znamenitě vycvičenou paměť, v níž udržel i dlouhé citace v téměř doslovné podobě.⁴²⁹

Tři novozákonní výroky o víře ve třetím tematickém oddílu se vztahují k řeči, kterou Hus chtěl přednést na kostnickém koncilu k objasnění své víry.⁴³⁰ Hus je všechny použil, nikoli však ve stejném pořadí. Druhým výrokiem z epístoly sv. Pavla Židům (11, 6), podle něhož bez víry není možné se líbit Bohu, svoji řeč zahájil. Hned na to použil první z trojice citací s nabádavou výzvou I. Petrova listu „Mějte ve svých srdcích jméno Pána Ježíše Krista za svaté“ (3, 15). Konečně třetí výrok z 10. kapitoly listu sv. Pavla k Římanům se v řeči objevuje jako součást nepřilíši dlouhé výpůjčky z Wyclifových kázání (*Sermones I*). Čtvrtý oddíl svým názvem *Protestatio* čtenáře poněkud zavádí, neboť obsahuje jen další dvě citace. První z nich použil hned v úvodu, aby deklaroval, že nepřestává podle Skutků apoštolských (26, 22) hlásat tu samou víru, které učí Kristův zákon.⁴³¹

Druhá citace z I. Petrova listu (4, 14–17) zůstala nevyužita. Pokud by se čtenáři zdálo, že zabíháme do zbytečných podrobností, lze to vysvětlit zcela ojedinělou povahou tohoto Husova konceptu.

Počátkem října byly přípravy na cestu zhruba skončeny. Hus před odchodem z Prahy na Krakovec zanechal svému oblíbenému žáku M. Martinovi z Volyně zapečetěnou poslední vůli, která měla být otevřena pouze v případě jeho smrti. V první nabádavé části Hus Martina napomenul, aby se vyhýbal styku se ženami a nevěřil jejich pokrytectví při zpovědích. Hus zřejmě věděl, kde je Martinovo slabé místo, neboť ho také varoval, aby si na faru, pokud nějakou bude mít, nebral mladou kuchařku. Neměl také dychtit po obročích a po krásných šatech, aby podobně jako dříve Hus nebyl raněn duchem pýchy proti Bohu. V drobných střípcích se tu vynořují lidské stránky příštího mučedníka. Pro milosrdenství boží žádal také Martina, aby ho nenásledoval v žádné lehkomyšlnosti, příkladně v šachové hře, které on sám, když ještě nebyl knězem, náruživě propadl. Teprve v závěru Hus přechází k vlastní závěti: šedivou sukni si Martin může buď ponechat na památku, nebo ji někomu věnovat, například Jiříkovi za jeho věrné služby, jemuž jinak měl dát kopy grošů. Bílou sukni měl Martin dát studentovi přezdívanému Farář.⁴³² Většinu knih si Hus odvážel do Kostnice, na ty mělo přijít později.

Pro knihy a cestovní potřeby bylo nutné opatřit vůz s potahem. Ukázalo se, že jeden nestačí, neboť pro výpravu se počítalo zhruba s třiceti osobami. Vysoké náklady na cestu a dlouhodobý pobyt v Kostnici zčásti uhradili Zikmundovi dvořané, zčásti na ně přispěli Husovi urození a zámožní stoupenci. Tři vlastní vyslance vybavila peněžními prostředky pražská univerzita. Ve výpravě, která vyrazila ve čtvrtek 11. října 1414 z hradu Krakovce, Husa podle příkazu krále Zikmunda doprovázeli pánové Václav z Dubé a Jindřich Lacembok, univerzitní delegaci tvořili M. Jan Kardinál z Rejnštejna, pan Jan z Chlumu a jeho písař, bakalář Petr z Mladoňovic.

Zatímco univerzitní vyslanci vyjížděli pod ochranou glejtu, Hus a jeho průvodci se písemných bezpečnostních záruk před odjezdem z Krakovce nedočkali. Odváželi si pouze český list králi Zikmundovi ze 7. října, v němž tři výše již uvedení čeští páni potvrzovali prohlášení arcibiskupa Konráda a v němž dědice české země a obránce jeho cti prosili, aby se mistru Janovi dostalo veřejného slyšení k obraně jeho pravdy.⁴³³ V listu svým přátelům si Hus na počátku října postěžoval, že vyjíždí bez glejtu, ačkoli ho bude očekávat více a horších protivníků, než má doma. Snad i proto v listu připustil, že ho již před jeho smrtí v Praze neuzří. „Modlete se snažně,“ požádal je, „aby mě vám ráčil navrátiti.“ Záleželo mu především na tom, aby se vrátil bez poskvrny, jinak ať se raději za něho modlí, aby beze strachu dokázal podstoupit smrt.⁴³⁴ Loučení se neobešlo bez dojemných scén. Prostý krejčí Ondřej Polák mu smutně předpověděl: „Bůh buď s tebou. Zdáť mi se, že se nevrátíš.“⁴³⁵

Průběh cesty předčil Husovo očekávání, alespoň podle líčení v jeho dopisu českým přátelům, který odeslal 24. října 1414 z Norimberku. Latinsky psaný list je věcný a odlišuje se tím od většiny jeho předchozí korespondence s převažujícím duchovním rozjímáním. „Vězte, že jsem nikdy nejel se spuštěnou kápí, ale zjevně, s odkrytou tvář,“ začal svůj dopis a hned přešel k vylíčení první zastávky v Bärnu. Tamější farář ho spolu se svými střídníky srdečně uvítal velkým korbelem vína a sdělil mu, že přijal všechno jeho učení. Pokud to byla pravda, mohl toho dotýčný farář později litovat. Kdo však ví, zda mu Hus dobře porozuměl, neboť se mu zdálo, že ho i jinde přijímali vděčně, a to i na faře v Laufu, jejíž správce se dobře vyznal v obojím právu. Při cestě do Norimberku sledovali obvyklou trasu přes Weiden, Sulzbach, kde v hostinci právě zasedal zemský soud, dále přes Hirschfeld, Hersbruck a Pegnitz.⁴³⁶

Na chvíli zase předejme slovo dobře naladěnému Husovi: „A ejhle, přišli jsme do Norimberka, v němž náš příchod rozhlásili kupci, kteří nás předběhli. Proto tu stál lid na ulicích, vyhlížeje a vyptáváje se, který že je Mistr Hus.“ Před obědem mu poslal list mag. Jan Helwel, farář u sv. Vavřince, s dotazem, zda ho může navštívit. Hus ho na témže kusu papíru pozval, a pak spolu někdy během dne skutečně promluvili. Mezitím Hus sepsal stručnou vyhlášku, v níž všem, kteří by mu chtěli přisoudit nějaké kacířské bludy, oznámil, že je připraven jim čelit na koncilu. Zda vyhlášku sám přeložil do němčiny, není jisté, v obojím znění, latinském i německém, ji však vyvěšoval všude, kde se na nějakou dobu zastavil.⁴³⁷ Kromě toho v každém hostinci rozdával na památku Desatero příkázání, které si někde přilepili moukou na zeď. To vše se dovídáme z téhož dopisu, v jehož četbě budeme ještě pokračovat.

V hostinské jizbě se Hus od pana Václava z Dubé dozvěděl, že s ním chtějí rozmlouvat někteří norimberští měšťané a mistři. Když vyšlo najevo, že by setkání mělo být utajeno před veřejností, Hus jim hrdě vzkázal, že káže veřejně, a že tudíž chce, aby ho slyšeli všichni, kteří si to přejí. Spolu s konšely i jinými měšťany pak rozmlouvali až do nočního soumraku. Zatímco jeden doktor z řádu karmelitánů jeho vývody „podivně dovozoval“, faráři od druhého místního kostela, sv. Sebalda, se nezamlouvalo, že měšťané přisvědčovali jeho mínění. Není divu, že tomu tak bylo, neboť šlo o mistra Albrechta Fleischmanna, který studoval v Praze, a který měl proto v dobré paměti nedávný rozkol univerzity.

Vše nevyhlíželo tak příznivě, neboť Husovi stále chyběl Zikmundův glejt. „Král je na Rýně,“ psal Hus znepokojeně do Prahy, „jede za ním pan Václav z Leštna a my v noci odjíždíme do Kostnice, k níž se již blíží papež Jan. Soudíme totiž, že by bylo neúčinné vypravovat se za králem nějakých šedesát mil a vracet se pak do Kostnice.“ Těžko říci, zda to bylo rozumné, neboť příjezd do Kostnice v králově průvodu by všem naznačil, že je pod jeho přímou ochranou. Koncil však byl svolán na 1. listopad, což bylo za pár dní, počítat bylo třeba i se zvýšenými

cestovními náklady, které Husa už začínaly znepokojovat. Kromě toho z Norimberku o den dříve vyrazil Jan z Bořečnice, biskup z lubušské provincie, který všude vyhlašoval, že za ním vezou na voze spoutaného Husa. Umí prý číst myšlenky, a je proto lepší se mu vyhnout. Když pak přijížděli k nějakému městu, sbíhali se k nim zvědavci v ústřety jako k nějakému divadlu. O průjezdu Švábskem víme jen to, že v Biberachu si pan Jan z Chlumu v rozpravě s místními kleriky počínal tak zdatně, že se mu dostalo přezdívky „bíbrašský doktor“.⁴³⁸

Z Biberachu Husova výprava zamířila přes Ravensburg k jednomu z přístavů na břehu Bodamského jezera, odkud se pak v sobotu 3. listopadu 1414 přeplavila do Kostnice. I na počátku listopadu se mohl Husovi naskytnout úchvatný pohled na přibližující se město, věže jeho katedrál, kostelů i hradeb. Vnitřní hrazené město mělo tehdy zhruba 4000 obyvatel, s předměstskými obcemi, které rovněž během koncilu čekal prudký hospodářský vzestup, o jeden tisíc více. Počet účastníků koncilu s jejich početným služebnictvem je obtížné odhadnout. V době pobytu krále Zikmunda jich mohlo být až kolem 2000. Pánem města byl místní biskup, jehož obytný okrsek se rozkládal kolem katedrál. Ve městě byly tři velké kláštery, jež poskytly sídlo čtyřem „národním“, přesněji řečeno regionálním korporacím, sdružujícím vysoký klérus příslušných jazykových oblastí. Dva národy, anglický a německý, zasedaly v klášteře minoritů, Italům a Francouzům poskytli pohostinství dominikáni ve svém ostrovním klášteře. Když španělsí delegáti později vytvořili samostatný pátý „národ“, našli útočiště v augustiniánském konventu uvnitř hradeb.⁴³⁹

Ve městě v době Husova příjezdu bylo již znát čilý ruch. Na několika místech vyrostly dřevěné stánky cizích kupců, živnostníků a řemeslníků, jimž k tomu městská rada vydala povolení. Podle poměrně přesných výkazů městské samosprávy ve městě během koncilu působilo přes 70 cizích směnárníků a bankéřů, kolem 230 pekařů, 235 krejčích, 70 hostinských a 310 holičů a kadeřníků.⁴⁴⁰ Husova cesta z přístavu vedla kolem kupeckého domu, který dodnes udivuje svou malebnou mohutností, do vnitřního města, kde jeho průvodci začali shánět ubytování. Pro nedostatek volných bytů i jejich neobyčejně vysoké nájem zůstali ve městě jen Hus s panem Janem z Chlumu, zatímco ostatní rytíři se spolu se svými služebníky porůznu ubytovali v blízkém okolí. Hus si pronajal příbytek v zájezdním hostinci pani Fidy, vdovy po Hansi Pfisterovi, který stával v ulici sv. Pavla (dnes Husově) ve větší vzdálenosti od brány (Schnetztor) než dnešní pamětní dům.⁴⁴¹ Hus si u sebe ponechal jen jednoho lepšího koně pro případ, že by potřeboval vyjet z města ke králi. Kvůli drahé pící pan Jan z Chlumu odvedl většinu koní k ustájení do Ravensburgu. Hus řadu těchto podrobností sdělil v listu přátelům v Čechách hned druhého dne po příjezdu. Postěžoval si v něm na místní drahotu i na nedostatek prostředků, zejména ho však hnětlo, že je stále bez glejtu, ačkoli Michal de Causis již proti němu vylepil starší soudní nálezy, které ho označují za zatvrzelého kacíře.⁴⁴²

Pánové Jan Kepka z Chlumu a Jindřich z Chlumu, řečený Lacembok, které dále budeme nazývat i jejich přezdívkami, hned 4. listopadu osobně oznámili papeži Janu XXIII., že přijeli s mistrem Janem Husem, jemuž ochranný průvodní list vystavil sám římský král Zikmund. Papež jim přislíbil, že nikomu nedovolí ho obtěžovat a že jeho pobyt v Kostnici bude bezpečný, i kdyby mu zabil vlastního bratra. Byla to jen planá útěcha, neboť Husových nepřátel v Kostnici přibývalo den ode dne. Po Štěpánovi z Pálče se ve městě objevil i Václav Tiem z Mikulova, nyní již pasovský probošt, prodejce kritizovaných odpustků, který Husa nenáviděl až za hrob. Mistr Štěpán se v Kostnici ještě více než v Praze projevil jako sveřepý a zapšklý muž, který své vnitřní výčitky zaháněl štvavými výpady proti bývalému příteli. V tom se odlišoval od advokáta Michala de Causis, jenž svoji účast v Husově procesu bral jako dobře placenou práci. Pálč mu v ní byl nechtěně nápomocný, neboť v Kostnici z vlastní iniciativy rozšiřoval sporné články z Husových spisů a dennodenně se svou přehnanou horlivostí snažil vetřít do přízné přijíždějícím biskupům a kardinálům. Když pan Kepka požádal papeže, aby nařídil odstranit vylepené soudní nálezy proti Husovi, Jan XXIII. mu údajně odvětil: „Co já zmožu? To přece dělají vaši!“⁴⁴³

Zahájení koncilu se kvůli papežovu onemocnění zpozdilo o dva dny. Slavnostní bohoslužby v katedrále proběhly za účasti 15 kardinálů, 23 arcibiskupů a 27 biskupů v pondělí 5. listopadu 1414. Procesí kolem katedrál bylo pastvou pro oči. Hus se o něm nezmiňuje, jistě by však měl výhrady proti jeho poměznosti a skvostnému baldachýnu, který čtyři přední konšelé nesli nad papežem. Prvnímu plenárnímu zasedání koncilu 16. listopadu předcházelo zasedání kongregace doktorů, která papeži předložila návrh organizačních procedur. V první řadě měli být jmenováni prokurátoři a promotři pro tři hlavní úkoly koncilu, tj. pro sjednocení církve, pro otázky víry a pro prosazení reformy. Ještě před zasedáním koncilu byly provedeny nákladné úpravy v katedrále. Trůny pro papeže a krále byly postaveny uprostřed lodi před oltářem sv. Kříže, podél stěn stály dřevěné tribuny ve třech stupních, jež byly určeny pro otce koncilu podle jejich hierarchického pořadí.

První ze 45 plenárních či slavnostních zasedání koncilu mělo převážně duchovní ráz. Slavnostní mši celebrou kardinál Orsini, po něm v liturgii pokračoval prezident koncilu, kardinál Zabarella, jenž poté přečetl papežovu svolávací bulu a organizační pokyny. Papež, který již předtím pronesl slavnostní kázání, vyzval kongregaci doktorů, aby mu co nejdříve předložila stanoviska v závažných dogmatických otázkách včetně bludného učení Jana Wyclifa a jeho českých následovníků. Vše nasvědčuje, že ani Hus, ani členové jeho doprovodu o této pozornosti, které se jim dostalo, nevěděli.

Většina delegací včetně oficiálních poselstev významných panovníků i univerzit byla ještě na cestě k Bodamskému jezeru nebo se na ni teprve připravovala. Teprve 18. listopadu 1414 kardinálské kolegium přivítalo svého kolegu

Petra d'Ailly, bývalého kancléře Sorbonny a jednoho z nejvlivnějších teologů té doby. Každým dnem byl očekáván protektor koncilu Zikmund Lucemburský, ten si však dával na čas a zneklidňoval tím Husa, jemuž teprve nyní došlo, že bez jeho podpory se mu nedostane veřejného slyšení.⁴⁴⁴ Shodou okolností právě v den slavnostního zahájení koncilu, tj. 5. listopadu 1414, pan Václav z Dubé Husovi konečně přivezl od krále ochranný glejt spolu s doporučením, aby zatím ve své záležitosti nic nepodnikal.

Události první listopadové dekády přibližuje list, který mistr Jan Kardinál z Rejnštejna poslal Husovým urozeným příznivcům. Plyne z něho, že Husa 9. listopadu v jeho příbytku navštívil nejmenovaný papežský auditor spolu s vikářem a oficiálem kostnického biskupa Otty III. z Hachbergu, aby mu oznámili, že papež přes protesty některých kardinálů zrušil jeho klatbu a interdikt nad místem jeho pobytu. Současně papež Husa požádal, aby návštěvou mší nevyvolával pohoršení či dokonce pobouření a spokojil se pouhou návštěvou kostelů. Mistr Kardinál rovněž do Čech sdělil, že Hus denně doma slouží bohoslužby a že páni Jan z Chlumu a Václav z Leštna jsou „neohrožení a horliví šířitelé i ochránci pravdy“. Jestliže se tak mohli projevat i v Zikmundových službách, „Husa skutečně ještě nebyla upečena“, jak pisatel poněkud cynicky zakončil svůj list. Prý se také nebojí upečení, což však platilo jen pro sobotu před svátkem sv. Martina, kdy se husy ještě nejedí. Na čtenáři je, aby posoudil, zda šlo o zdařilý vtíp.⁴⁴⁵

Zhruba o týden později, 16. listopadu, Hus v povzbudivém listu pražským příznivcům s hořkým humorem sdělil, že bohoslužby nyní za něho slouží sám papež.⁴⁴⁶ Hus tehdy ještě netušil, že to může být na dlouhou dobu jeho poslední dopis. Snad právě v téže době, ještě na svobodě, napsal nabádavý list nejmenovanému knězi, jehož varoval před všemožnými nástrahami, počínaje vysedáváním v krčmách a konče chlípností mladých, zdánlivě pobožných žen. Své posluchače měl tento kněz, snad mistr Martin Volyně, vybízet ke zpovědi a k přijímání pod způsobou těla i krve Kristovy. Pokud tento dopis Hus skutečně sepsal někdy v první polovině listopadu, plynulo by z toho, že se pod obojí začalo podávat v Čechách ještě před jeho odchodem do Kostnice. Hus sice horlivost Jakoubka ze Stříbra brzdil proslulým zvoláním „Kubo, nekvap s tím,“ vnitřně mu však dával za pravdu.

Zprávy o přijímání laiků z kalicha v Kostnici šířili zástupci českého duchovenstva, kteří v čele s biskupem Janem Železným přijeli ke koncilu. Za této situace již nemělo smyslu se otázce kalicha dále vyhýbat. Hus se k ní někdy v těchto dnech vyjádřil kladným řešením kvestie *Zda je věřícím laikům prospěšné přijímat krev Kristovu ve způsobu vína*. Použití shodných citací i argumentů nasvědčuje, že Hus si s sebou přivezl nejstarší Jakoubkův traktát na toto téma a kázání Mikuláše z Drážďan (*Nisi manducaveritis*). Zatímco však oba tyto teologové tvrdili, že přijímání pod obojí způsobou, latinsky *sub utraque specie*, je nezbytné ke spáse,

Hus se spokojil se závěrem, že je dovolené a vhodné. Duchovní přijímání bylo podle Husa důležitější, neboť bylo přikázáno Kristem, zatímco přijímání svátostí bylo pouhým církevním předpisem. Když se ho na počátku ledna roku 1415 pan Kepka dotázal, jak si má jeho stanovisko vyložit, Hus mu ze žaláře napsal, aby se na základě doložené praxe prvotní církve pokusil o vydání buly, kterou by podávání z kalicha bylo dovoleno alespoň těm, kteří by si o ně ze zbožných úmyslů požádali.⁴⁴⁷

Zatímco Hus neskrýval radost, že papež odvrátil hrozbu interdiktu, Michal de Causis tím ztratil možnost popuzovat město i jeho hosty proti českému kacíři. Nečekaně mu však přišla vhod příhoda, která se podle Petra z Mladoňovic odehrála následovně: čeledínové, kteří vozili do města seno, zprvu nesundávali z vozu plachtu. Když ji po dvou či třech jízdách odstranili, někdo si toho povšiml, řekl to dál a brzy se po městě povídalo, že český kacíř z města uprchl ve voze se senem. Zvlášť barvitě tuto epizodu vylíčil místní kronikář Ulrich Richental. Když se podle něho Hus dozvěděl o těžkých obviněních, které mu jeho odpůrci připisovali, vzal si prý chléb i lahev vína a schoval se v Lacembokově voze, s nímž měli čeledínové odpoledne odjet na nákup sena a krmiva. U oběda nastala po Husovi sháňka, a proto Lacembok to šel rychle sdělit purkmistrovi. Ten ihned přikázal zavřít městské brány a do okolí vyslal jízdní i pěší hlídky. Dříve však, než stačily vyrazit, Husa našli v onom voze. Tolik upovídaný Richental.⁴⁴⁸

Fáma se sice nepotvrdila, upozornila však na možnost, že by se tak dříve nebo později mohlo stát. Michalova kampaň začala nést ovoce. Jelikož papež stále odmítal cokoli proti Husovi bez Zikmundova souhlasu podniknout, kardinálové začali jednat na vlastní pěst. Podle líčení Petra z Mladoňovic ve čtvrtek 28. listopadu vyslali do Husova příbytku v ulici sv. Pavla dva biskupy, augsburského Fridricha z Grafenecku a tridentského Jiřího I. z Lichtensteinu, k nimž se, jak dodáváme, připojil purkmistr Jindřich z Ulmu, auditor Ottobono Belloni z Valencie, hrabě Jan z Bodmanu a papežův služebník František. Husa zastihli u oběda a přes odpor Jana z Chlumu, který se dovolával glejtu krále Zikmunda, ho přesvědčili, aby se s nimi vydal ke kardinálům, kteří jsou ochotni ho vyslechnout. Když Hus vycházel z domu, který mezitím obklopili městští zbrojnoši, jeho bytná Fida se s ním se slzami v očích rozloučila. „A vstoupiv na jakéhosi koníčka, jel s řečenými posly a s řečeným Janem z Chlumu, svým průvodcem, do paláce papežova a ke kardinálům.“⁴⁴⁹ Tolik očitý svědek, který zapomněl, že si Hus pro tento účel ponechal u sebe lepšího koně. Petr však právě začal líčit utrpení svého Mistra ve stylu evangelijních Pašijí, a proto se k zrazenému kazateli více hodil obyčejný koník.

V biskupské falci u katedrály, kde bylo sídlo papeže a kolegia kardinálů, se Hus dozvěděl, že přítomní otcové chtějí od něho slyšet, zda skutečně držel a rozséval v Království českém tolik bludů, jak se o něm povídá. Když Hus odvětil, že

ke koncilu přišel svobodně a že je hotov se pokorně polepšit, bude-li poučen, kardinálové se rozešli a nechali Husa s panem z Chlumu pod dozorem stráží v papežově paláci. Na scéně se nyní objevil pokušitel v podobě mnicha z řádu menších bratří, který se coby „nevzdělaný prostáček“, jak sám sebe údajně nazval, přišel poučit, zda Hus skutečně drží bludy, o nichž se mluví. Zvláště ho zajímala remanence, zda po posvěcení zůstává ve svátosti oltářní hmotný chléb. Když potřetí od Husa slyšel, že tak neučí, pan Kepka ho okřikl, aby se přestal dále vyptávat. I jemu se mnich chtěl předvést v roli zvidavého nevzdělance, což však vzápětí znevěrohodnil dotazem o hypostatické unii, jedné z těžko pochopitelných otázek církevní dogmatiky. Husovo poučení bylo pro Kepku příliš odtaziťé, aby si ho zapamatoval. V dobré paměti si však uchoval, jak se mnich cítil dotčen, když mu Hus vyčetl, že není prostáčkem, nýbrž rafinovaným pokrytcem. Od papežových strážců se po mnichově odchodu dozvěděli, že mluvili s minoritou Diegem z Moxeny, zpovědníkem aragonského krále Ferdinanda. Kdyby to prý Hus věděl, rozsekal by ho Písmem na kusy. V souboji dvou bohoslovců tak na sebe narazilo namyšlené sebevědomí z obou stran.⁴⁵⁰

Po opožděném obědě se kardinálové vrátili a začali rokovat, co učinit s Husem. Jednání svými hádkami neustále narušovali Husovi přátelé i odpůrci, jimž se podařilo dostat do sálu. Byl mezi nimi i Petr z Mladoňovic, který později vyhlásil, jak se vzájemně osočovali mistři Štěpán z Pálče a Jan Kardinál z Rejnštejna. Sám Petr, ač stále ještě jen bakalář, oponoval doktoru teologie Petrovi z Uničova, členu generálního dominikánského studia z pražského konventu u sv. Klimenta. Vzhledem k pozdní době kardinálové vzkázali panu Kepkovi, že může odejít, neboť Hus zatím zůstane v papežově paláci. Rozrušený Kepka si vynutil přístup k papeži, jemuž před kardinály vyčetl, že porušil nejen slib daný jeho strýci Jindřichu Lacembokovi, ale i záruky glejtu krále Zikmunda. Papež nejprve prohlásil, že sám příkaz k Husovu zatčení nevydal, a když se později ocitl s panem Kepkou o samotě, všechnu vinu svedl na kardinály.

Hus zůstal v paláci a ještě předtím, než byl v noci převeden do blízkého kanovníckého domu ředitele kůru, mu Petr z Mladoňovic stačil přinést kožich a brevíř. Po osmi dnech pak byl převeden do věže dominikánského kláštera ležícího na snadno přístupném ostrově, kde v těžkém žaláři zůstal až do 24. března 1415.

XVII.

1415: OBNOVENÍ PROCESU

Hus se ocitl v nezaviděné situaci. Uvěznění ho zaskočilo, neboť plně důvěřoval Zikmundovu glejtu, který mu nebyl nic platný. Přišel svobodně a dobrovolně obhájit své učení scholastickou disputací, jak byl zvyklý z univerzitní půdy, tu však procesní řád koncilu ve sporných otázkách dogmatu nepřipouštěl.⁴⁵¹ Hus zřejmě nebyl poučen ani v mnohem závažnější věci, týkající se jeho osobní bezpečnosti. Na koncil totiž nepřišel jako kterýkoli jiný z jeho účastníků, nýbrž jako obžalovaný v neukončeném procesu, nad nímž byla vyhlášena klatba. Co horšího, místům, v nichž by pobýval, hrozil interdikt. Ukolébat ho mohly jisté koncese, jichž se mu zprvu od papeže dostalo. To však z hlediska církevního práva nic neměnilo na podstatě věci a je s podivem, že ho doktor Jesenic nebyl s to o hrožícím nebezpečí přesvědčit.⁴⁵² Nyní se Hus stal vězňem a jeho připravené projevy i obrany mu nebyly k ničemu.

Na druhé straně Zikmundův bezpečnostní glejt zásadním způsobem komplikoval situaci i církevním žalobcům, prokurátorům a soudcům. Kostnice sice byla biskupským městem, ležela však na říšském území, kde suverénní moc představoval panovník, nikoli papež a tím méně kardinálové. V dané situaci církevního rozkolu bylo již nemyslitelné, aby papežové mohli prosadit své hegemoniální nároky. Jan XXIII. si toho také byl plně vědom, Husův glejt respektoval a sám nic proti Husovi nepodnikl. Zárukám glejtu takto rozuměli i Zikmundovi služebníci Jindřich Lacembok a Václav z Dubé. Husa přivedli do Kostnice, splnili tím svůj úkol a vrátili se ke králi, který v listopadu pobýval v Cáchách, Bonnu a Kolíně nad Rýnem. Uvidíme ještě, že i král Zikmund zprvu považoval dané záruky za nedotknutelné a že jejich porušení připustil jen v zájmu svých vyšších strategických záměrů. Bez ohledu na výklad právníků i historiků co glejt připouštěl a co nikoli, šlo o záležitost suverenity římského krále. Jestliže Zikmund dopustí, aby byla v tomto případě porušena, byt by šlo o důvody sebe vyšší, vezme na sebe odpovědnost za Husův osud, a to nejen před dějinami.

Po odjezdu Zikmundových dvořanů zůstal jedinou Husovou oporou pan Jan z Chlumu, stále ještě ve službách pražské univerzity, jenž k němu upřímně přilnul. První dny po Husově zatčení pan Jan neúnavně na ulicích zastavoval nebo v jejích příbytcích vyhledával velmože a preláty, aby jim vyložil, jaké příkoří se českému mistru navzdory Zikmundovu glejtu stalo. Když to nepomáhalo, Jan z Chlumu s pomocí svého písaře Petra z Mladoňovic sepsal a rozmnožil stížný list na papeže a kardinály s datem 15. prosince, který oba snad

ještě téhož dne vyvěsili na dveře katedrály a kostnických chrámů. Další, zřejmě shodný protest v latinském a německém znění pan Jan zveřejnil 24. prosince, den před ohlášeným příchodem krále Zikmunda, jehož tím snad chtěl přimět k bezodkladnému zásahu.⁴⁵³

Ani Husovi odpůrci nesložili ruce v klín. U řady kardinálů, zejména těch, kteří se zúčastnili Husova zatčení, našli účinnou podporu, takže již 1. prosince 1414 generální kongregace ustavila dvanáctičlennou komisi k přezkoumání spisů podezřelého českého mistra. Komise měla skutečně reprezentativní složení, neboť v ní měli zasednout kardinálové Petr d'Ailly, Vilém Fillastre, Tomáš Brancaccio i František Zabarella a dále mimo jiné generálové františkánského a dominikánského řádu. Papež však hned 4. prosince světil vedení procesu třem jiným soudcům, titulárním cařihradskému patriarchovi Janovi de la Rochetaillé, lubušského biskupu Janovi z Borsnic a Bernardovi, biskupu z Città di Castello. Složení komise bylo pro Husa krajně nepříznivé. Lubušský biskup znal dobře pražské poměry z doby svých studií, biskup Bernard byl svědkem vystoupení Jeronýma Pražského v Krakově a cařihradský patriarcha se měl projevit jako neústupný odpůrce české hereze.

V pozadí tohoto překvapivého kroku byla papežova snaha nepřepustit otěže koncilu kardinálům, z nichž jen část mu zachovávala věrnost. Když už byl Jan XXIII. králem Zikmundem přinucen koncil svolat, bylo jeho hlavním cílem dosáhnout potvrzení dekretů předchozího koncilu v Pise, a tím i definitivní právoplatnosti své volby. Podle zápisků jeho osobního lékaře se tak mělo stát na druhém slavnostním zasedání koncilu 17. prosince. Se svými dvěma odpůrci, protipapeži Benediktem XIII. a Řehořem XII., se Jan XXIII. mýnil dohodnout po dobrém. Teprve v případě, že by odmítli abdikovat, měl je k tomu římský král donutit vojenskou expedicí, a to s finanční i morální podporou všeho duchovenstva. Naposled, jako třetí programový bod, měla mimo jiné přijít na řadu Husova hereze. Ustanovením vyšetřovací komise z 1. prosince kardinálové papeže zaskočili. Jeho nedůvěru vzbuzovalo i to, že mezi nimi začal hrát dominantní roli kardinál d'Ailly, přesvědčený konciliarista, který mohl počítat s podporou svých francouzských i jiných kolegů. Ve zdánlivě formalistním sporu o znění úvodní formule koncilárních písemností d'Ailly a jeho společníci prosazovali, aby příští dekrety vydával „Svatosvatý koncil“, zatímco pro papeže bylo nepředstavitelné, že by vydavatelem nebyl on sám, byť spolu s koncillem.⁴⁵⁴

Během prvních dnů prosince byly železným kováním zpevněny dveře Husovy cely v dominikánském klášteře, kde bylo dále připraveno ubytování pro pět jeho strážců, vesměs nižších kleriků ze severní Itálie, kteří do Kostnice přišli v doprovodu papeže. Nedlouho po převedení Husa do dominikánského kláštera na ostrově, k němuž došlo 6. prosince, komise zahájila proces jako pokračování pŕuhonu z roku 1410, který nemohl být proveden. Prokurátoři komisi předložili stručné vylíčení Husova procesu od buly Alexandra V. až po agravaci klatby,

dále též soupis 45 Wyclifových článků a některé další články, připojené Michalem de Causis.⁴⁵⁵ Hus při výslechu prohlásil, že nechce nic zatvrzele hájit a že přijme zdůvodněné poučení. Jelikož se k celému souboru článků odmítl vyjádřit, komise mu uložila sepsat ke každému z nich jednoznačné stanovisko.

Husovy písemné odpovědi byly překvapením nejen pro komisi a žalobce, ale i pro ty z jeho přátel a kolegů, kteří se s nimi později mohli seznámit. Odpověď na 26 článků kategoricky zněla „nedržel jsem a ndržím“, u čtyř dalších vyslovil pochybnost, zda se ve Wyclifových spisech skutečně nalézají, přičemž je prohlásil buď za falešné, nebo za odporující jeho mínění. Co do obsahu jde o všechny články týkající se svátostí, řeholí a dále též ve značném rozsahu i církve a jejího zřízení.⁴⁵⁶ Avšak i v případech zbývajících 15 článků lze v Husových odpovědích shledat zjevnou, a dodejme, i pochopitelnou opatrnost. Vztahuje se to zejména k ožehavým článkům o církevním majetku. V odpovědi na 32. článek Hus sice majetek duchovenstva připustil, pouze však v případě, že ho nezneužívá. Článek 33. o Konstantinově donaci se neodvážil ani potvrdit, ani negovat. V případě 36. článku, rovněž zaměřeném proti majetku kněžší, Hus dokonce dodal, že sám něco vlastní.

Zvlášť obtížné byly pro něho odpovědi na tři články, které sám hájil v druhé univerzitní obraně Wyclifa. Patnáctý článek *Nullus dominus*, o pánech a prelátech ve stavu smrtelného hříchu, nepopřel, omezil však jeho platnost známým nám již slůvkem *digne*, tj. „náležitě“. Zatímco v univerzitním aktu našel 44 důvodů ospravedlňujících světské pány zabírat církevní majetek a desátky hřešícím duchovním, v kostnickém žaláři se šestnáctý a osmnáctý článek neodvážil ani potvrdit, ani negovat. Jisté váhání podle našeho mínění vyplynulo z Husovy nejistoty způsobené zvratem jeho postavení u koncilu. Nyní byl vehnán do role obžalovaného a neuměl si ještě srovnat se svým svědomím, zda je pro něho eticky únosné neřici vše v odpovědích na obžaloby, které považoval za předpojaté a nespravedlivé. Tolik na Husovu obranu proti mínění, že z jeho odpovědí „nemluví naprostá upřímnost a hrdé sebevědomí stálého a ujasněného přesvědčení“.⁴⁵⁷

Jelikož Hus onemocněl, komise svoji práci omezila na výslechy svědků k 40 článkům vypracovaným Michalem de Causis roku 1410.⁴⁵⁸ Pozvané svědky si zvala jednoho po druhém a každého z nich pak nechala přivést do cely k Husovi, aby osobně vyslechl jejich přísahy. Petr z Mladoňovic, který na svědky číhal před můstkem k dominikánskému klášteru, řadu z nich poznal. Jen s totožností prvních dvou si nevěděl rady, v dobré paměti je však měl M. Jan Kardinál. Jedním z nich byl teolog Jan z Münsterbergu, který se po odchodu z Prahy stal prvním rektorem lipské univerzity, druhým M. Petr Storch, rovněž Slezan z korporace polského národa. Zvláště vítané bylo pro komisi svědectví Jana z Münsterbergu, jenž před dávnými lety ostře vystoupil proti Wyclifovu pojetí univerzálí.

Po cizincích přišli na řadu Češi. O kostnických aktivitách Štěpána z Pálče a Petra z Uničova jsme již slyšeli. Mezitím se v Kostnici objevil doktor práv Mikuláš Zeiselmester spolu s licenciátem kanonického práva Adamem z Bychor. Překvapení pražským kolegům přichystal M. Jan z Berouna, kolegiát Karlovy koleje, který dříve proti Husovi nic neměl. Ne všichni Češi a Moravané, které Michal de Causis v Kostnici vypátral, měli chuť svědčit. Opat Petr z kláštera sv. Ambrože sice jednoho dne odpřisáhl, nazítří se však pokusil prokurátorovi Michalovi uniknout. Hus podle kanonického práva neměl právo svědky slyšet, snadno si však mohl domyslit obsah jejich výpovědí.⁴⁵⁹

Zatímco Jan z Chlumu spolu s několika svými přáteli spojoval blížící se příjezd krále Zikmunda s nadějí, že Hus vyjde ze žaláře, žalující strana chtěla proces co nejdříve urychlit, aby již od něho nemohlo být upuštěno. Zikmund do Kostnice nespěchal, neboť mnoho církevních i světských hodnostářů ještě ke koncilu nedorazilo. Vjezd do Kostnice si naplánoval impozantně, zcela ve stylu svého velkého otce. Jeho cesta vedla od poloviny prosince z Mohuče přes Stuttgart do Überlingen, odkud se na Štědrý den spolu se svojí chotí Barbarou z Cilli přeplavil do Kostnice.

V Kostnici, kde byl královský pár slavnostně uvítán hodinu před půlnocí, mrzlo, a proto jeho první kroky vedly do vytopené radniční síně. Mezitím bylo papeži sděleno, aby počkal s jitřní mší. Po krátké zastávce Zikmund za svitu stovek svící došel pod baldachýnem do katedrály, kde v slavnostním rouše, s korunou na hlavě a s obnaženým mečem přistoupil k čtecímu pultu a zanotoval zkrácený text Lukášova evangelia začínající slovy „Vyšlo nařízení od císaře Augusta“ (L 2, 1). Král se zúčastnil i druhé a třetí božíhodové mše, aby ho mohli spatřit všichni kardinálové, arcibiskupové, biskupové, opati i jiní preláti, pokud se vešli do katedrály. Tyto velkolepé církevní slavnosti za účasti římského krále, který zde poprvé vystoupil v celém majestátu jako protektor koncilu, by nebylo třeba líčit tak barvitě, kdyby se ve stejnou dobu v mrazivé kobce dominikánského kláštera nezmítal v horečce český kněz, jehož sám pozval ke koncilu.

O Husově uvěznění se Zikmund s nelibostí již dříve dozvěděl od svých služebníků. Hned při svém prvním jednání s kardinály naléhal na jeho propuštění, setkal se však převážně s odmítavou odezvou. Část kardinálů dokonce pohrozila odchodem z města, pokud by koncil nemohl nezávisle rozhodovat ani ve věcech víry. Zikmund, proti jehož samozvanému protektorátu se zdvihal odpor západoevropských a jihoevropských prelátů, v této první zkoušce síly ustoupil a při jednání 4. ledna 1415 Husa nechal napospas jeho věznitelům. Tato kauza by neměla, jak se vyjádřil, ohrozit hlavní poslání koncilu, spočívající v odstranění schizmatu a v zavedení nezbytných reforem. Zikmund kromě toho kardinálům slíbil, že nedopustí šíření protestních a jiných vyhlášek. Jejich autora Jana z Chlumu naopak ujistil, že se Husovi dostane veřejného slyšení a brzo i vzdušné cely.⁴⁶⁰ Tlak na stále ještě kolísajícího Zikmunda nepřestávali

vyvíjet i zástupci plně již zformovaných konciliárních národů, kteří pevně trvali na Husově vazbě.⁴⁶¹

Sotva se Hus trochu zotavil, přepadly ho tak těžké střešní potíže, že mu musel být podán klystýr. Pokud mu to choroba dovolila, sepisoval odpovědi k 45 Wyclifovým tezím a následně též stanoviska k žalobním článkům, které sestavil Štěpán z Pálče. Hus na nich pracoval ještě v noci z 2. na 3. ledna, toto datum však není zcela spolehlivé, neboť první jeho dopisy ze žaláře většinou nejsou datovány. Zdá se, že mu papír nechyběl, pravděpodobně mu však po dokončení vyžádaných odpovědí byly odebírány písařské potřeby. Lze tak usoudit z jeho prvního známého lístku ze žaláře, v němž prosil o Bibli, kalamářík s inkoustem a několik per. Věci mu měl donést doručitel lístku, kterým zřejmě byl jeden z jeho strážců.⁴⁶² Později o těchto dobrosrdečných Italech v papežových službách ještě uslyšíme.

Ve dnech kolem Nového roku, kdy psal svou žádost panu Janovi z Chlumu o Bibli a písařské potřeby, Hus ještě nic nevěděl o mistru Kardinálovi a o nějakém Polákovi, sluhovi, o němž tu slyšíme poprvé a naposled. Přicestoval s ním už z Krakovce, nebo šlo o jednoho z čeledínů Jana z Chlumu? Nejvíce ze všeho Husovi záleželo na tom, aby ho král co nejdříve osvobodil ze žaláře, neboť jinak by se nemohl připravit na veřejné slyšení. Z dalšího psaní témuž adresátovi plyne, že Hus neměl zpráv ani o Václavovi z Dubé, ani o Jindřichu Lacembokovi a jiných českých pánech v Kostnici. Tento vzkaz je součástí listu, který vydavatel dosti svévolně sestavil z několika písemných sdělení a opatřil datem 3. ledna. Nebudeme asi daleko od pravdy, když vyslovíme domněnku, že šlo o více narychlo sepsaných vzkazů, jež Husovým přátelům doručoval některý ze žalářníků.⁴⁶³

Co vše lze z těchto drobných vzkazů z přelomu roku vyčíst? Žádný z českých přátel se zatím v jeho žaláři neukázal. Hus to přičítal také ostraze. Několikrát proto varoval své přátele a doporučoval jim opatrnost. Lístek, který od něho dostali, měli hned rozrhat, dopisy pro něho měli předávat jen důvěryhodným osobám, texty, které jim posílal k přepisu, neměli ukazovat nikomu cizímu. Opatrným by měl být i mistr Kardinál, o němž se říká, že také hanobil papeže a svatokupce. Jeho kostniční přítel by měli včas varovat doktora Jesenice a mistra Jeronýma, aby se za ním v žádném případě nevydali. Abychom nezapomněli: Hus také zoufale potřeboval jinou košili.

Z ničeho nic, jak tomu bude v jeho listech ze žaláře častěji, se v korespondenci vynoří jméno jistého Jana Bradáčka, jenž se měl modlit, aby si král vyžádal jeho vlastnoručně psané odpovědi na články připisované jemu i Wyclifovi. Souvislost, proč právě Bradáček, nám uniká, byl však v Kostnici, neboť Hus ho v týchž dnech na vlastní oči spatřil.⁴⁶⁴ S králem Zikmundem si Hus přál alespoň jednou promluvit, a to dříve, než bude odsouzen. Zasloužil by si to, vždyť sem přišel s jeho slibem, že se bez úhony vrátí do Čech. Hus si v žaláři vzpomněl

i na krále Václava IV., který by si podle něho měl uvědomit, co by se stalo, kdyby koncil odsoudil Wyclifův článek o zabírání přebytečného církevního majetku. Vždyť i on by se mohl stát kacífem, neboť odňal biskupům světské statky, jak ostatně před ním učinil i jeho otec, císař a český král Karel IV. Jelikož však v letech 1402–1403 v Uhrách obdobně postupoval i král Zikmund, mohlo být toto varování určeno i jemu. Ještě jedno důležité sdělení tyto listky obsahují: Hus urgoval cařihradského patriarchu, aby koncilu předložil jeho suppliku. Zatím se tak nestalo a ani se stát nemělo.

V listu, v němž odpovídal na dopis Jana z Chlumu ze 4. ledna 1415, Hus zmíněnou suppliku osvětlil.⁴⁶⁵ Na žalobní články si přál odpovídat jednotlivě, a pokud by mu bylo dáno veřejné slyšení, zamýšlel disputovat *more scholastico*. Hus se tedy stále ještě nevzdal představy, s kterou ke koncilu přijel. List je kromě toho plný závažných podrobností. Předně se dovídáme, že výslechy v jeho procesu stále pokračovaly. Jelikož se ze Zikmundova dvora komisi doneslo, že chce hájit jen tři čtyři články, musel nyní znovu jednotlivě vypovídat o každém ze 45 článků. Zatímco Michal de Causis mu neustále „proštouřoval“ dopisy i jiné věci, Páleč do žalobních článků uvedl i to, o čem spolu před dávnou dobou mluvili. Vztahovalo se to k osmi ze 42 článků, dalších 34 Páleč vybral z jeho traktátu *O církvi*. Svě výpovědi před komisí Hus pak o něco podrobněji písemně zaznamenal. Vysloveně se přiznal jen k článku o církvi predestinovaných, ostří některých článků, k nimž se dříve hlásil, se naopak snažil otupit. Husovy odpovědi byly posléze postoupeny k přezkoumání kardinálovi Petrovi d'Ailly.⁴⁶⁶

Při jednom výslechu patriarcha Husa před svědky osočil, že vlastní velice mnoho peněz. Nejmenovaný arcibiskup k tomu dodal, že slyšel o 70 000 tisících dukátů. Do třetice všeho zlého se ho podněcovač Michal zeptal, kolik mu dluží páni v Čechách a kam se poděla jeho sukně plná dukátů. Šlo, jak netřeba snad dokládat, o rafinovaně šířené pomluvy. Později se ukázalo, že Michal de Causis získal opisy korespondence mezi Husem a Jakoubkem ze Stříbra, z níž se dozvěděl i o 2000 tisících dukátů, které bude údajně potřebovat, pokud bude žádat o veřejné slyšení. Podobné indiskrece a pomluvy hnaly voďu na Michalův mlýn. Hus v Kostnici hlady netrpěl, několikrát si však stěžoval na nedostatek peněz, jichž bylo zapotřebí nejen pro živobytí, ale i pro zaplacení různých poplatků a tax. Ostatně již víme, jak chtěl naložit se svým skrovným majetkem.

Na důraznou žádost Jana z Chlumu, aby se konečně vyjádřil k přijímání z kalicha, neboť jinak bude v této věci dále panovat nejistota, Hus odpověděl trochu nakvašeně. O svátosti kalicha sepsal přece dobrozdání, k němuž neví, co by dodal. V něm však, jak už víme, nestálo, že by kalich byl nezbytný ke spáse. Taková opatrnost jistě nemohla potěšit Jakoubka ze Stříbra, který Husovi poslal „tvrdou“ odpověď. Hus mu měl zase za zlé, že dopustil, aby se oba listy dostaly do cizích rukou. Ačkoli mistr Jakoubek hojně káže, aby si lidé dávali pozor před pokrytci, sám jim podle Husa naletěl. Po několik měsíců pak nepadlo o Ja-

koubkovi v Husových listech ani slovo. Když se však Hus dozvěděl, že jeho nástupce v Betlémské kapli Havlík lidu odmítá podávat svátost oltářní pod obojí způsobou, požádal ho, aby se nebál své spolubratry posilovat v evangeliu. Důvody pro přijímání z kalicha nalezne v jeho kostnickém traktátu, a proto by už na mistra Jakoubka neměl dále útočit. Krátce před tím, 15. června 1415, koncil přijímání laiků z kalicha odsoudil jako kacífství, což v Praze vešlo ve známost až po několika týdnech.⁴⁶⁷

S kazatelem Havlíkem je spojena ještě jedna kostnická epizoda. Když Havlík během kázání v Betlému předčítal Husův listek z 19. ledna 1415, který byl napsán na jakémsi nevzhledném útržku papíru, nejspíše prý k němu dodal: „Ha, ha, Hussi se již papíru nedostává.“⁴⁶⁸ V tíživém prostředí žaláře Hus skutečně nemohl dostat všem náležitostí. Odpovědi psal na druhou stranu došlých listů, některé dopisy ponechal bez oslovení, adresy i data, neboť šlo o chvatně psané vzkazy či prosby. Havlíkův cynický výrok dodnes zůstává skvrnou na jeho pověsti.⁴⁶⁹

Z početné Husovy korespondence z ledna 1415 se dovídáme i řadu cenných podrobností o vyšetřování jeho případu. Hus si předně musel vyslechnout znění buly, v níž ho komisaři bez soudu nazvali arcikacífem a svědцем lidu. Jak se později ukázalo, koncept buly ho měl zastrašit, aby snadněji souhlasil s návrhy a požadavky komise. Ta mimo jiné na něho naléhala, aby souhlasil s předáním své věci dvanácti či třinácti mistrům teologie, před nimiž by vypovídal. Hus tento návrh kategoricky odmítl a před notářem prohlásil, že chce vydat počet ze své víry před celým koncilem. V neposlední řadě se také z jeho listů dovídáme, že vedle spisu *O církvi*, z něhož vybíral podezřelé formulace Štěpán z Pálče, se komisi dostal do rukou i jeho spisek s dvanácti důvody proti papežově bule vyhlašující křížovou výpravu.⁴⁷⁰

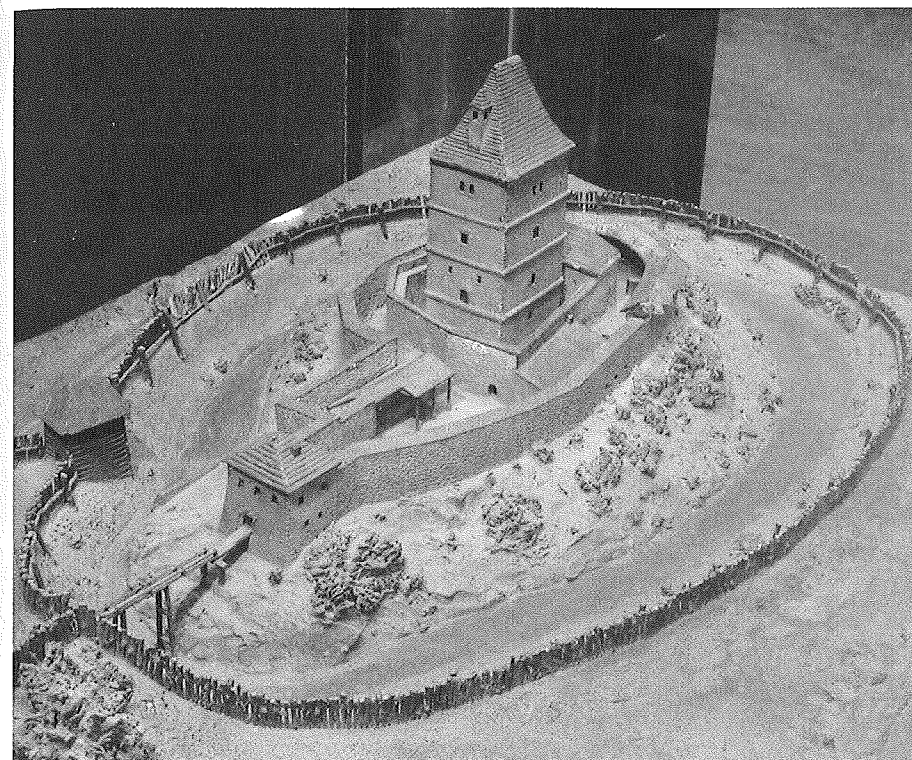
Jen jeden z dochovaných listů Hus adresoval přátelům v Čechách. Obsahuje duchovní posilu a prosbu, aby ve svých modlitbách prosili Boha i za něho, neboť se nyní nalézá ve velkém pokušení. Na rozdíl od většiny kostnických listů obsahuje jen jednu věcnou informaci: list, který jim napsal na rozloučenou před svým odchodem ke koncilu, jeho odpůrci listivě a nepřesně přeložili do latiny. Hus si ještě postěžoval, že kromě Ježíše Krista nemá nikoho, s kým by se poradil o způsobu, jak čelit nově předkládaným žalobním článkům. Od poslední lednové dekády až do 5. března se žádný Husův list nedochoval. Pravděpodobným důvodem mohl být náhlý odjezd pana Jana z Chlumu se Zikmundovou družinou, takže italsí žalárnici neměli komu vzkazy doručit.

Od počátku koncilu byla Praha s Kostnicí spojena prostřednictvím expresních informací. V ojedinělých případech komunikace tam i zpět proběhla do pěti či šesti týdnů, během téže doby bylo zpravidla možné počítat s odezvou z druhé strany. Zpráva o Husově zatčení dorazila do českých zemí v druhé polovině prosince, takže nemohla zastihnout mistra Jeronýma Pražského, který

se tři dny před vánočními svátky objevil s listem Václava IV. a pana Lacka z Kravař na krakovském královském dvoře. Zřejmě šlo o diplomatický dozvuk druhé fáze války polsko-litevské koruny s řádem německých rytířů, jež se měla dostat i na program koncilu. Není vyloučeno, že se Jeroným z Polska vracel přes Moravu, kde se od zemského hejtmána Lacka mohl dozvědět o Husově zatčení. Ať již iniciativa vyšla od Jeronýma nebo od někoho jiného, skutečností zůstává, že devět předních pánů a úředníků Markrabství moravského někdy v první polovině ledna oficiálně požádalo krále Zikmunda, aby okamžitě v Husově případě zjednal nápravu. Jména pánů, kteří se sjeli do Lackova Velkého Meziříčí, vážila neméně než jejich funkce.⁴⁷¹

Vraťme se znovu k Husovi, který se ani v žaláři nevzdal intelektuální práce. Jiní by tak v beznaději snad učinili, on však v psaní našel své poslání i náplň volného času. Bez Bible a svých knih se mohl spolehnout jen na vlastní paměť. A ta byla, jak se znovu můžeme přesvědčit, opravdu znamenitá. Všechna svá nábožensky vzdělávací díla Hus psal v Kostnici latinsky. První, *O poznání a milování Boha*, sepsal ještě před koncem roku. Ani druhý drobný traktát *O příkázáních Páně a nedělní modlitbě* si nekladl vyšší cíle. K náboženské prvouce byla ostatně určena i jeho poučení pro italské žalářníky. Vesměš šlo o kleriky, kteří už prošli latinskými školami, takže jim četba Husových textů nečinila velké potíže.⁴⁷² Pro Jakuba z města Como Hus 12. února 1415 sepsal poučení *O pokání*, další spisek *O třech nepřítelích člověka* věnoval o dva tři týdny později jeho kolegovi Jiřímu. Podle počtu dedikovaných dílek, z nichž každé doprovodil závěrečnými verši, měl nejbližší k žalářníku Robertovi. Nejprve pro něho sepsal drobné pojednání *O smrtelném hříchu*, 4. března pak poněkud delší poučení *O manželství* a konečně též traktát *O svátosti těla krve Páně*, který byl zcela v katolickém duchu. Všechny tyto katechizační pomůcky Hus sám i opsal, takže se jejich znění v celém rozsahu dochovalo.⁴⁷³

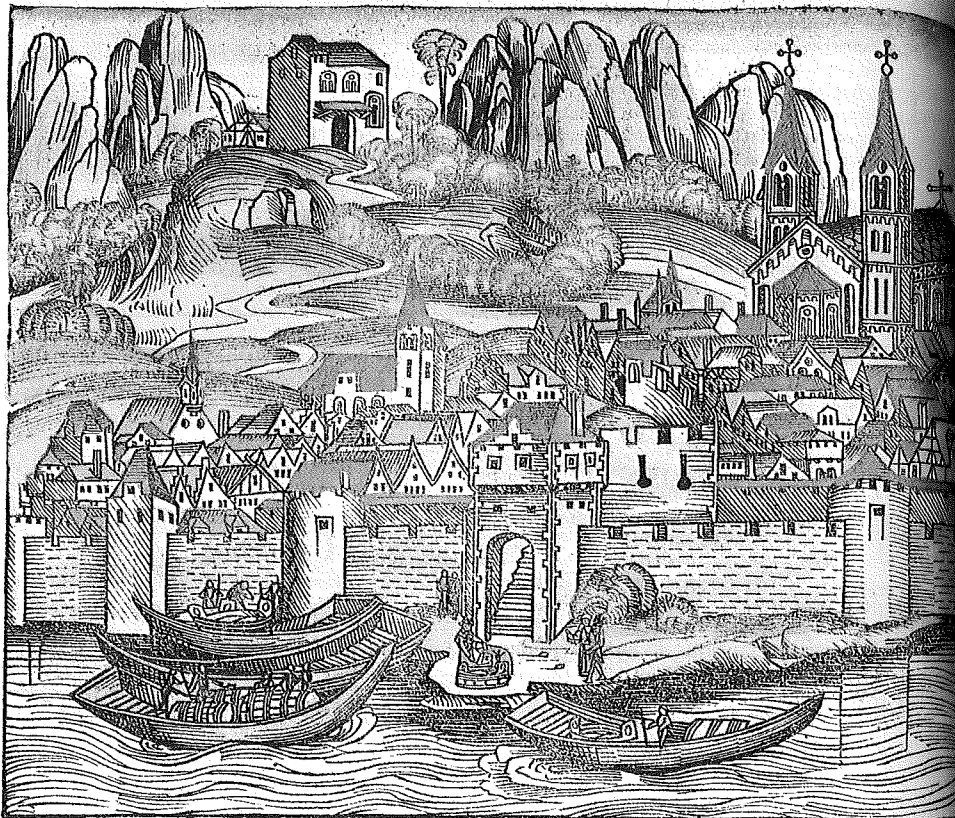
V únoru se město začalo zaplňovat dalšími účastníky koncilu. Všichni, co v Evropě něco znamenali, museli, nebo alespoň chtěli do Kostnice přijet. Jen Václava IV. koncil jako by nezajímalo. Asi v polovině měsíce spolu s královým poselstvem dorazil i pražský inkvizitor Mikuláš, jemuž Michal de Causis se svými společníky vyčítal osvědčení Husovy pravověrnosti. Mikuláš jako králov posel nechtěl vypovídat, posléze však i on byl donucen předstoupit před kardinála d'Aillyho, pověřeného záležitostmi ve věci víry. Jeho svědectví napomohlo obžalobě napadnout Husovo prohlášení o dobrovolném příchodu ke koncilu. Podle inkvizitora to byl naopak Václav IV., jenž k tomu Husa donutil.⁴⁷⁴ Jako by to nestačilo, 21. února 1415 na sněm spolu s francouzskou delegací přijel i kancléř pařížské univerzity Jan Gerson, který v dalších dnech tříčlenné komisi předložil 20 bludných článků. Šlo o teze, které před časem vybral z Husova spisu *O církvi* a v září 1414 zaslal arcibiskupu Konrádovi. Hus slíbil, že na Gersonovy lživé články odpoví později. Když se tak nestalo, kardinál d'Ailly to považoval za po-

14. Kozi Hrádek, místo pobytu Jana Husa od podzimu 1413 do léta následujícího roku. Modelová rekonstrukce.

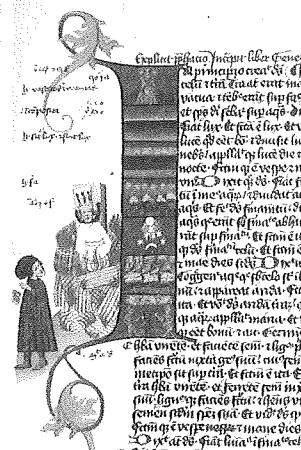
15. Údajný Husův koflík ze Sezimova Ústí s počátečními slovy české písně „Králi slavný, Kriste dobrý“. Husovo autorství této písně není zcela jednoznačné.

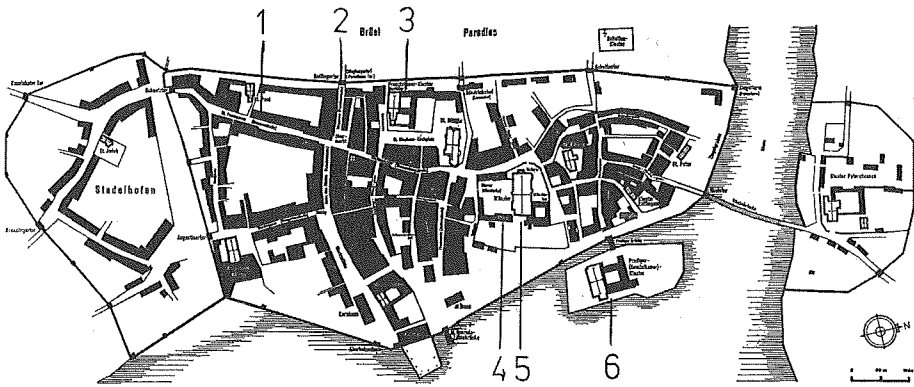
17. Dřevořez ze *Světové kroniky* Hartmana Schedela (1493) dosti věrně zachycuje Kostnici v době koncilu a Husova procesu.

16. Expresivní tabule Antikrista prodávajícího odpustky je v *Jenském kodexu* pozdní odezvou aféry, která v roce 1412 rozbouřila Prahu a postavila Husa proti králi.

18. Nejstarší vyobrazení Husova upálení v tzv. *Martinické bibli* je z 30. let 15. století. O postavičce odcházejícího muže s knihou panuje dohad, že jde o prvního Husova životopisce Petra z Mladoňovic.

19. Plán města Kostnice v období koncilu podle návrhu Helmuta Maurera.

- 1 – dům vdovy Fidy v ulici sv. Pavla
- 2 – Geltingerská brána, kterou Hus prošel cestou na popraviště
- 3 – klášter minoritů
- 4 – Falc, sídlo krále Zikmunda
- 5 – katedrála (Münster)
- 6 – Husovo vězení v dominikánském klášteře.

20.–21. Setkání papeže Jana XXIII. s římským králem Zikmundem Lucemburským v Lodi. Vyobrazení v tzv. *Kostnickém rukopisu Kroniky kostnického koncilu* Ulricha z Richentalu.

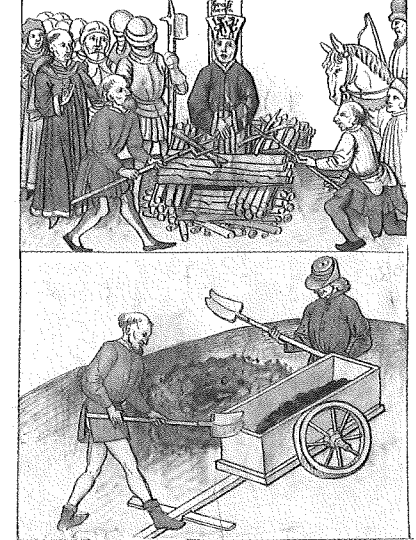

[Faint, illegible text from the top of the page, likely bleed-through from the reverse side.]

22. Husovo odsvěcení a cesta na hranici. Výjevy z tzv. *Petrohradského rukopisu* Richentalovy *Kroniky*.

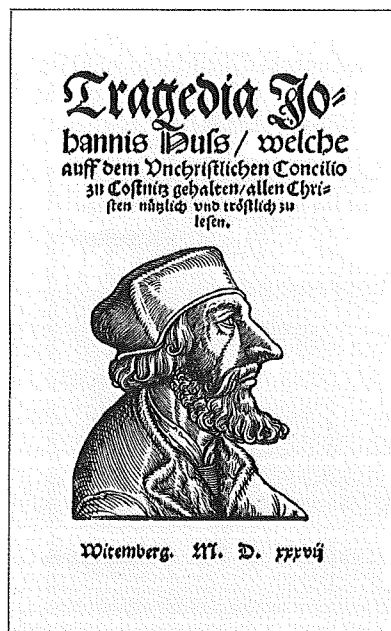
[Faint, illegible text from the top of the page, likely bleed-through from the reverse side.]

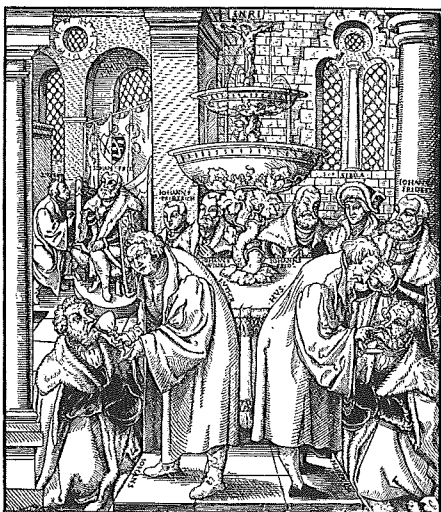
23. Hus na hranici a odvoz popela z hranice. Vyobrazení z téhož rukopisu

24. Na oltářních křídlech retáblu z kostela sv. Václava v Roudníkách u Chabařovic neznámý pražský umělec před rokem 1486 zobrazil upálení Jana Husa spolu s mučednickou smrtí sv. Jakuba, Šebestiána a Vavřince.

30. Hus na dřevořezu tisku z roku 1537 má již podobu vousatého evangelického kazatele s výrazným profilem a mistrovským baretem.

32. Hus s Lutherem podávají z kalicha saským knížatům. Dřevořez z 3. čtvrtiny 16. století zdůraznil návaznost české a německé reformace. Z oltáře vyrůstá vinný kmen s dvoustupňovou kašnou, do níž z Kristova těla stéká spásonosná krev.

Hactuit effigies quondam venerabilis Husi,
Dum sua pro Christo membra cremanda dedit.

In Icona Ioannis Hi s;ij S. Martyris,
Altitudo nullo uincens candore uolucres
S;ilue Doctenus; ante amande, uis:
Te manet aeternum decus, & memorabile nomen,
Quod furor, aut etas tollere nulla potest.

31. Upálení Jana Husa v norimberském vydání jeho spisů z roku 1558 se dostalo do mnoha evropských knihoven. Latinské verše byly záhy následovně přeloženy i do češtiny:

„Na obraz M. Jana Husi, mučedníka českého. / Jenž jsi všechny ptáky převyšil v bělosti / Čechům tvým, Huse, podnes jsi v milosti. / Tobě věčná čest, tvé památné jméno / věkem, lsti žádnou nebudeš sblazeno.“

hrdání názorem slavného kancléře. S příchodem Gersona se interní diskuse rovněž zaměřily na otevřené otázky kompetencí univerzit, biskupů a koncilu včetně náležitého modu procedendi v procesech ve věcech víry.⁴⁷⁵

Husa už dlouho nikdo z jeho kostnických přátel nenavštívil, proto mu vytryskly slzy radostí, když se 4. března ve dveřích jeho cely objevil jeho krajan, dvorní hvězdář a lékař, mistr Křišťan z Prachatic. Také na něho již dopadlo chapadlo inkvizice. Sotva se v Kostnici objevil, Michal de Causis proti němu vznesl 30 žalobních článků, z nichž zvláště závažné obvinění spočívalo v tom, že dovolil podávání pod obojí způsobou ve farním kostele sv. Michala, který spravoval. Mistr Křišťan byl zatčen a patrně by neunikl tvrdému trestu, kdyby mu král Zikmund jako oficiálnímu vyslanci svého bratra nepomohl na svobodu. Když se Křišťan přísežně zavázal, že se osobně dostaví k vynesení rozsudku, mohl se krátce před 20. březnem vrátit do Čech.

Mistr Křišťan nejspíše Husovi sdělil, že se pan Jan z Chlumu již vrátil do Kostnice, neboť hned dalšího dne došlo k obnovení korespondence. Z Husova listu plného novinek, který sepsal 5. března 1415, plyne, že k bolestivým žlučovým kamenům, jimiž dříve nikdy netrpěl, se přidaly horečky spolu se zvracením. Strážci se již obávali nejhoršího, proto ho vyvedli z vězení a zavolali papežova lékaře. Z listu můžeme dále vyvodit, že ho pan Jan z Chlumu dosud ve vězení nenavštívil. Jinak by mu totiž nedával pokyny, jak se chovat vůči strážím. K pozdravům pro pány Jindřicha z Plumlova, Ctibora z Březí, Václava z Dubé a mistra Kardinála Hus připojil prosbu o vyložení snu, v němž se preláti pokusili zničit všechny Kristovy obrazy v jeho Betlémské kapli. Jelikož již od několika lidí slyšel, že ze zdí Betléma mají být odstraněny všechny nápisy, rád by věděl, co si o snu myslet.⁴⁷⁶

Výklad pana Jana z Chlumu podle snu proroka Daniela 7, 4 Husovi předal Petr z Mladoňovic. Podle Husovy odpovědi se „bibrašský doktor“ osvědčil lépe než jiní páni a mistr Jan Kardinál, které o vyložení snu rovněž požádal. Jakoby mimochodem se také z listu dozvídáme, že to byl Pálec, kdo naléhal, aby latinský traktát *O šesti bludech* ze stěn Betléma zmizel.⁴⁷⁷ Hus v této době, jistě také díky příchodu jara, pookřál a byl veselejší mysli. Nejvíce ho však potěšilo sdělení pana Jana z Chlumu, že ještě nikdy se jeho počiny a pravdy nezačaly vyvíjet tak živě jako nyní. Ovšem, stojí v něm dále, jiné impertinentní okolnosti tomu nepřejí, takže dochází k různicím. Hus vnímal jen příznivější část sdělení, jak snad dokládá i jeho březnový dopis kostnickým přátelům, z něhož v českém překladu vyjímáme následující verše:

„Z vězení vysvobodit i zavřenou Pán může husu,
i když ho nedovedla kdys ušetřit hříšného trusu.
Žalář ji očištuje a krotí, ji učí též lkáti,
v slzy zvraceje smích, by správně uměla znáti
ve správném světle, jak On byl, Kristus, za viny naše

ponížen, rouhání trpěl, až zutínav Satanáše
smrtí svou vítězství dobyl a ve věčný život se vrátil.⁴⁷⁸

Obavy Jana z Chlumu byly na místě. V Zikmundově blízkosti mohl chvílemi nahlížet do zákulisí a dozvídat se i skutečnosti, jež bylo lépe Husovi zamlčet. Ani on však zdaleka nemohl vědět o všem dění, zvláště v době, kdy nebyl ve městě. Historik tu může na základě jiných dostupných pramenů Husovy současníky doplnit.

O českém kacíři věděl již v Kostnici bezmála kdekdo, z čehož však nelze vyvozovat, že se dění na koncilu točilo jen kolem jeho osoby. Bylo tomu spíše naopak. O většině zákulisních i jiných jednání se nedozvěděl ani Jan z Chlumu, některé události či pověsti asi před Husem i zamlčel, aby ho nerozrušil. Jen ve výběru zde stačí uvést, že již na generální kongregaci 7. prosince 1414 anglický kuriál Tomáš Polton navrhl, aby se nejdříve dokončil proces s Husem a s otázkou sjednocení církve se počkalo do příjezdu poselstva jeho krále.⁴⁷⁹ Ještě více by Husa zamrazilo, kdyby se dozvěděl, jak Zikmund naložil s glejtem vyslance Filipa Marii Viscontiho, který v zastoupení svého pána přijel do Kostnice vyjednat s ním mír. Když Zikmund vyslance potkal na mostě přes Rýn, označil ho za vyzvědače a dal ho uvěznit i s jeho druhem někde za hradbami města. Mezi otci koncilu vyvolal tento čin zděšení, neboť od této chvíle se nikdo z nich nemohl v Kostnici cítit bezpečný. Papež proto svolal na 31. ledna 1415 generální kongregaci, na níž bylo rozhodnuto přerušit veškerou agendu koncilu do doby, než bude jeho účastníkům zaručena svoboda slova i pohybu a než bude skoncováno s nárůstem cen za jídlo a ubytování.⁴⁸⁰

Zikmund sice milánského vyslance propustil na svobodu, otazník však stále visel nad poselstvy protipapežů Řehoře XII. a Benedikta XIII. První čekalo na glejt před městem, druhé, zastupující rovněž aragonského krále Ferdinanda, v počtu šedesáti osob bezstarostně vjelo do města. Situace pro Jana XXIII. se tím radikálně změnila, neboť přestal být jediným papežem na scéně koncilu. Na Zikmundovi, jehož autoritu většina vlivných kardinálů a hodnostářů už začala brát s respektem, nyní bylo projevit státnickou rozvahu i rozhodnost. Nejen Zikmund, ale i četní teologové a právníci dávali nyní přednost modalitě odstoupení všech tří papežů, tzv. *via cessionis*, kterou podporovalo i veřejné mínění ve městě. Jen italsí kardinálové a preláti zůstávali věrni svému papeži. Bez nátlaku římského krále se však nedalo sjednocení církve dosáhnout, což v jednom svém proslovu nepřímou naznačil i kardinál d'Ailly. Posilou Zikmundovy strany se po svém příjezdu 21. února 1415 stali početní mistři Sorbonny v čele s Janem Gersonem, zatímco delegáti francouzského královského dvora neskrývali svou nechuť vůči dominantní roli římského krále.

Papež Jan XXIII. si nastražených sítí kolem své osoby byl vědom, stále však se svými kardinály marně prosazoval legitimitu usnesení pisánského koncilu.

Během první poloviny února se mu již houpala půda pod nohama, a proto 16. téhož měsíce přislíbil, že se po příkladu Ježíše Krista pokoří a za jistých podmínek též vzdá papežské koruny. Závazné prohlášení spojené s přísahou k tomu Jan XXIII. učinil 1. března téhož roku. O den později následovalo na slavnostním zasedání koncilu vyhlášení jeho abdikace, platné však pouze v případě, že jeho dva rivalové učiní totéž. Navenek Jan XXIII. dále vystupoval jako jediná hlava církve. Dne 1. února 1415 svatořečil švédskou světici Brigitu, na Hromnice okázale světil svíce a ještě 10. března posvětil při mši v katedrále drahocennou zlatou růží, kterou pak daroval králi Zikmundovi. Po mši král s růží v ruce objel se svými pozounéry a pištci celé město, vrátil se do katedrály, postavil ji na oltář Páně ke chvále Panny Marie a na důkaz vděku pozval abdikovavšího papeže na oběd. Atmosféra ve městě se tím neuklidnila. Němci i Angličané na Jana XXIII. naléhali, aby okamžitě splnil svůj slib a odstoupil, Italové to nechtěli dopustit, městem kolovaly různé fámy, jedna také o chystaném papežově útěku. Tato pověst se nemýlila. V noci z 20. na 21. března Jan XXIII. z Kostnice v přestrojení uprchl do Schaffhausenu, kde se před svou cestou k francouzskému králi svěřil pod ochranu rakouského vévody Fridricha IV.⁴⁸¹

XVIII.

VĚZENÍ DVOU JANŮ V GOTTLIEBENU

Město na břehu Bodamského jezera už leccemus uvyklo. Co však zažilo v časném ránu 21. března 1415, bylo i pro obyvatele Kostnice ojedinělou podfvanou. Kdo kdy viděl římského krále, aby s pozounéry objížděl nejen kardinály, arcibiskupy, vyslance, ale i směnárníky, lékárníky, kramáře i řemeslníky a snažně je prosil, aby zůstali ve městě a nenásledovali uprchlého papeže? Téměř všichni Italové přesto houfně opouštěli město. Zikmund zuřil. Koncil, jehož svolání věnoval tolik úsilí, mohl skončit, sotva začal. To také bylo úmyslem uprchlého papeže, za nímž se vydaly jízdni hlídky falckraběte Ludvíka III. Bavorského. Důsledky svého neuváženého činu měl záhy poznat i papežův rakouský ochránce Fridrich IV. Zikmundovo místo nyní bylo v Kostnici, neboť musel zařídit, aby koncil co nejdříve obnovil svou činnost. Během pár dní se mu to podařilo.

Na třetím, narychlo svolaném veřejném zasedání koncilu, 26. března 1415, František Zabarella vyhlásil, že řádně svolaný koncil bude pokračovat ve svém programu, přestože kromě něho a předsedajícího Petra d'Aillyho nebyl žádný jiný kardinál přítomen. A protože také většina biskupů absentovala, budou mít od této chvíle v plénu koncilu většinu zástupci univerzit, graduovaní teologové a právníci. Jednání horečně pokračovalo. Páté veřejné zasedání, 6. dubna 1415, přijalo dvě zásadní usnesení. Koncil předně dekretem *Haec sancta synodus* vyhlásil superioritu koncilu nad papežem ve věci víry, odstranění schizmatu a generální reformy církve v hlavě i v údech. Druhé usnesení pohrozilo Janovi XXIII. nejtvrďšími tresty, jestliže se nepodrobí vůli koncilu.

Uprchlému papeži se nepodařilo překročit Rýn a uvízl tak bez prostředků i bez ochrany vévody Fridricha, který se mu již neodvažoval pomáhat, v Breisachu nedaleko Freiburgu. Zatímco kardinálové Filastre a Zabarella v doprovodu dvou delegátů z každého národa odjeli za papežem, aby ho donutili k abdikaci, ostatní otcové koncilu již proti němu sestavovali žaloby. Papež podepsal abdikaci 29. dubna, stále však žil v iluzi, že mu zůstane první místo mezi kardinály. Znovu se zmýlil. Žaloby, které proti němu koncil vypracoval, postačovaly, aby byl suspendován. Stalo se tak na základě rozsudku 29. května, kdy byl za účasti 15 kardinálů a krále Zikmunda jako „nehodný, neužitečný a škodlivý“ zbaven tiáry. Druhý z trojice papežů, Řehoř XII., dobrovolně abdikuje 4. července 1415, třetí, Benedikt XIII., bude jako notorický schizmatik sesazen až 26. července 1416. Jan XXIII, nyní již opět Baltazar Cossa, byl 3. června 1415 převezen do vězení v Gottliebenu, kde vystřídal jiného vězně, rovněž Jana, jehož nestačil

poslat na hranici. Podle názvu to bylo místo milé Bohu. Dějiny někdy vytvářejí opravdu překvapivé situace.

Zatímco jedni z Kostnice pokradmu prchali, jiní sem potají přijížděli. Jeroným Pražský splnil svůj slib daný před časem Husovi a 4. dubna 1415 se s jedním svým studentem ubytoval v domě rodiny Gutjar v ulici sv. Pavla, blízko hostince vdovy Fidy. Jakmile se dozvěděl o nebezpečí, které na něho všude ve městě číhalo, raději se druhého dne uchýlil do nedalekého Überlingenu. Ještě téhož dne, bylo to 5. dubna, zde Jeroným s pomocí Petra z Mladoňovic sepsal žádosti králi Zikmundovi a představitelům koncilu o vydání ochranného glejtu. Petr listy doručil českým šlechticům ze Zikmundova doprovodu, kteří je o den později předali králi během jeho návštěvy v domě kardinála d'Aillyho. Zikmund žádosti nevyhověl, zřejmě po poradě s tímto vlivným mužem, který téhož dne, 6. dubna, slíbil vypracovat teologické dobrozdání v záležitosti Wyclifova a Husova procesu. Na dotaz českých pánů přítomní zástupci konciliárních „národů“ přesto odpověděli, že jsou ochotni Jeronýmovi poskytnout záruky svobodného příchodu, nikoli však bezpečného odchodu.

Jakmile se Jeroným o zamítnutí své žádosti dozvěděl, vyhotovil s Petrovou pomocí její překlady do němčiny a latiny a jejich opisy v neděli 7. dubna nechal rozvěsit na dveře a stěny kostelů, klášterů, radnice a domů, v nichž přebývali kardinálové a biskupové. O dva dny později šest českých pánů na Jeronýmovu žádost zpečetilo písemné svědectví o jeho neúspěšné snaze získat záruky bezpečného veřejného slyšení na zasedání koncilu. Dne 11. dubna, kdy mu delegáti čtyř národů vydali právoplatný glejt, Jeroným již zřejmě byl se svým famulem na zpáteční cestě do Čech. Přestože glejtu již nemohl využít, koncil Jeronýmovi na svém zasedání 17. dubna nařídil, aby se do patnácti dnů dostavil k soudnímu výslechu. Věci se chopil Michal de Causis, který hned následujícího dne za přítomnosti notáře a několika svědků citaci přečetl a vyvěsil ve františkánském klášteře i v dómu „Naší milé Paní“.

O vyhlášení citace Jeroným nemohl vědět, a snad i proto si při cestě nepočínal právě prozíravě. Podle kroniky Ulricha z Richentalu se v městečku Hirschau nedaleko českých hranic nechal pohostit na místní faře a v přítomnosti několika duchovních si dovolil uštěpačné poznámky vůči koncilu jako ško- le samotného Satana. Na důkaz bezúhonnosti uvězněného přítele Husa také předložil osvědčující listinu údajně se 70 pečetěmi české a moravské šlechty. Klerici upozornili na podezřelého cizince rychtáře Teynsdorfara, který Jeronýma druhého dne ráno zatkl a dopravil do vězení v Sulzbachu. V Kostnici se o Jeronýmově zatčení vědělo již 22. dubna, bez ohledu na to však byl pražský mistr podle kanonických řádů vždy po pěti dnech třikrát citován. A protože se ve stanovené lhůtě ke koncilu nedostavil, promotori uvalili při veřejném slyšení na Jeronýma žalobu pro nestání, tzv. kontumaci. Současně si vyžádali obnovou citaci, která byla vyhlášena a vyvěšena na vrata dómu a kostela sv. Štěpána

v sobotu 4. května. Teprve o deset či více dní později došel do Kostnice list bavorského vévody a falckraběte Jana z Neumarktu z 8. května, který radostně a se zdařilou slovní hříčkou potvrdil, že byl zatčen jakýsi „Jeronimus“ či spíše „Erronimus“, to jest bludař.

Ve čtvrtek 23. května 1415 byl Jeroným v potupných okovech přiveden přes půl města do refektáře františkánského kláštera, kde byl dlouhým řetězem připoután ke sloupu. Po přečtení citace z 2. května se uprchlík stal vězňem koncilu. Následoval předběžný výslech. Slova se nejprve chopil jmenovitě neuvedený biskup, jenž se spoutaného mistra čtyř univerzit zeptal, proč uprchl před povinným soudním stáním. Když Jeroným odpověděl, že o půhonu nevěděl, strhl se silný křik, v němž zaznívaly nenávislné výtky jeho odpůrců z několika univerzit. Rozruch svoji autoritou utišil až kancléř Jan Gerson, jenž Jeronýmovi vyčetl jeho opovážlivé disputace na Sorbonně. Po setmění, kdy výslech bylo nutno ukončit, se ho ujali strážníci městští biřici. Následujícího dne řížský arcibiskup Jan z Wallenrode dal Jeronýma převést do vězení ve věži sv. Pavla, kde v nesnesitelných podmínkách zůstal bezmála celý rok.

Hus se o papežově útěku dozvěděl od českých šlechticů v Zikmundových službách, kteří ho přišli navštívit. Mladý Václav z Dubé slzel, když s ním rozmlouval, také Vilém Zajíc z Valdeka a Václav Myška Hrádku se k němu chovali velice přátelsky. Jan z Chlumu s nimi nepřišel, a Hus mu proto vzkázal, že mistr Křišťan mezitím již odešel do Prahy s dopisem pro doktora Jesenice. V listech, které Křišťan vzal s sebou pro jeho stoupence v Praze, Žatci, Lounech a Plzni, Hus vystupuje především v roli kazatele a duchovního rádce.⁴⁸² Naopak v dopise panu Janovi z Chlumu z 24. března promlouvá člověk, který se ocitl v soukolí událostí, jež nemůže ovlivnit.

„Již všichni moji strážcové odcházejí, nebudu mít co jíst a nevím, co se v žaláři se mnou stane,“ začal svůj dopis psaný na Květnou neděli 24. března 1415. I vězeň přece musí jíst, s Husem však nechtěl mít nic společného ani kostnický biskup, ani nikdo jiný včetně prchajících kardinálů. Hus měl strach, aby ho s sebou jako rukojmího neodvezl papežův hofmistr, jehož zahlédl v klášteře. „Máte-li rád ubohou hus,“ končí svůj list, „postarejte se, aby mi král dal strážce od svého dvora, anebo aby mne vysvobodil ze žaláře dnes večer.“⁴⁸³ Vše nyní bylo v Zikmundových rukou, neboť jeho služebníkům italští žaláři odevzdali klíče od Husovy cely. Jediný jeho pokyn by stačil a Hus mohl svobodně odejít z Kostnice. Neučinil tak, neboť takřka přes noc se kauza pražského mistra stala důležitou součástí jeho záměru udržet stůj co stůj v chodu narušený běh koncilu. Po útěku italských kardinálů Zikmund potřeboval mít Husa pod zámek, aby v případě potřeby mohl jeho případ předhodit na pořad dne a zaměstnat tak zbylé kardinály a nerozhodné teology i právníky. Biskupu Ottovi III. z Hachbergu nezbyvalo nic jiného než svého krále poslechnout. Husa nechal 24. března dopravit lodí do blízkého Gottliebenu a uvěznit ve věži tamějšího hradu.

Papežovým útekem ztratila své oprávnění komise, kterou jmenoval pro vyšetření Husova případu. A protože mezitím de facto ukončil svoji činnost i původní dvanáctičlenný výbor pro věci víry, byla na veřejném zasedání koncilu 6. dubna 1415 zvolena komise nová, v níž zasedli kardinálové Fillastre a d'Ailly, dále Štěpán Coeuvret, biskup z bretaňského města Dol, a Jan VI. Martigny, generální opat z kláštera v Cîteaux. Je opravdu pozoruhodné, jak velkou váhu v době tak kritické koncil právě otázce Husova stále ještě neprokázaného kacířství věnoval. Po vydání dubnového dekretu *Haec sancta synodus* mohl již také zahájit legitimní proces, neboť k tomu měl plnou moc (*plenitudo potestatis*).⁴⁸⁴ Roli tu ovšem mohl hrát i nátlak krále Zikmunda, nehledě na to, že rychlé skoncování s Husem ve svých kázáních a písemných projevech vyžadovali i duchovní, kteří o jeho učení nic nevěděli.

Hlavní tlak však na představitele koncilu vyvíjeli Husovi odpůrci v korporaci německého národa zvané krátce *Germanica*. Jen den po ustanovení nové komise pražský kanovník doktor Jan Náz vystoupil na zasedání německého národa se sugestivním pamfletem, v němž vylíčil hrůzostrašné a ohavné činy, které podle hodnověrných zpráv v Čechách páchají blázniví a šílení žáci arcikacíře Jana Husa. Učí prý, že všechna duchovní moc má být dána všem lidem bez rozdílu a že i laikové mohou podávat svátosti. Jedna žena nedávno dokonce před inkvizitorem doznala, že i ona z Husova návodu posvěcovala a posvěcuje svátost oltářní. Co horšího, když ji místní arcibiskup odsoudil, nemohla být pro odpor Husových mocných stoupenců potrestána. Jelikož Husovi žáci také tvrdí, že kněží ve smrtelném hříchu mohou být hned zabiti, bylo již v Čechách beztrázně usmrceno třicet kněží včetně jednoho opata. Nechce se mu ani věřit, i když je to pravda, že v Čechách věrolomní sektáři roznášejí svátost oltářní bez měsíčních rouch do domů laiků, kde ji na obyčejné lavici posvěcují a podávají. Co z těchto proměněných hostií a vína zbuďte, to si pak lidé rozeberou.⁴⁸⁵

Názova výzva, aby se Husova kauza neodkládala, nalezla vstřícnou odezvu i na půdě dalších národů, jejichž deputace požádaly 9. dubna kardinála Petra d'Aillyho o vysvětlení, proč komise nic nešetří. D'Ailly jim odpověděl, že on sám zkoumá jen teologickou stránku žalobních aktů, zatímco samotný proces je věcí juristů Fillastra a Zabarely. Deputace národů se jeho vysvětlením nespokojily a na 6. veřejném zasedání koncilu prosadily ustavení další komise, jejímž úkolem bylo provést proces s Husem až ke konečnému rozsudku. Francouze v komisi zastupoval Ursin de Talevande, Italy dubrovnický arcibiskup Antonín, Angličany Vilém Corff a Němce šlesvický biskup Jan z Gudensbergu.⁴⁸⁶ Komisi bylo mimo jiné uloženo posoudit zprávy kardinálů d'Aillyho a Zabarely o Wyclifových článkách odsouzených v Oxfordu i v Praze.

Kardinál d'Ailly si počínal důkladně a spolu se svými poradci nejprve prozkoumal předložené soupisy bludných tezí Jana Wyclifa. Jako podklad usnesení pro 8. veřejné zasedání koncilu 4. května bylo vzato pouze 45 všeobecně známých

článků, které byly s konečnou platností odsouzeny. Všechny Wyclifovy spisy koncil přikázal spálit a pozůstatky jejich autora odstranit z posvěcené půdy.⁴⁸⁷ Po tomto důkladném vyhlazení Wyclifovy hereze d'Ailly přistoupil k revizi seznamů údajných bludů Jana Husa. Jeho komise měla k dispozici i výpovědi svědků, dále Husovy písemné odpovědi, jeho spis *O církvi* a polemiky proti Stanislavovi a Pálčovi. Výsledkem šetření byla redukce původně předložených obžalob. Komise přitom překvapivě pominula všechny články Gersonova pařížského soupisu. Z Pálčova soupisu 42 článků zůstalo nedotčeno pouze 11, přičemž 28 bylo nově formulováno. Nejvíce těchto článků, celkem 26, bylo vyňato ze spisu *O církvi*, ostatní z polemik *Proti Pálčovi* (7) a *Proti Stanislavovi* (6).⁴⁸⁸ Žalobní akta byla připravena, proces mohl začít, přednost však dostal proces proti papeži.

Řada českých šlechticů ze Zikmundova doprovodu sledovala přípravu Husova procesu s oprávněnými obavami. A jelikož ani z království, ani z markrabství nepřicházely žádné protesty, Husovi bývalí průvodci přikročili k samostatné akci. K textu protestu, který na schůzi národních kurií přečetl 13. května jeho autor Petr z Mladoňovic, se připojilo deset českých šlechticů spolu s dvěma členy polského královského poselstva a se třemi dalšími Poláky přítomnými v Kostnici. V protestu se objevují jména nám již dobře známá, Jindřicha Lacemboka, Jana z Chlumu, Václava z Dubé či Václava Myšky z Hrádku, ale i několik jmen dalších šlechticů, kteří až dosud v tomto příběhu nevystupovali. Mezi Poláky nalezneme proslulého rytíře Závaše Černého, který spolu s Ondřejem Balickým později bude bojovat pod Zikmundovou korouhví proti husitům. Jejich protest tudíž nebyl ideového rázu, spíše projevíli nesouhlas s křiklavým porušením glejtu a s postupem korporace německého národa.⁴⁸⁹

Protest směřoval proti postupu koncilu, který nechal z Kostnice odejít kacíře odsouzené na minulém koncilu v Pise, zatímco Husa, jenž přišel dobrovolně a navíc s ochranným glejtem římského krále obhájit své učení, uvrhl v poutech do těžkého žaláře a nechal ho tam téměř umřít hladem. Čteme-li tento protest pozorně, nemůže nám ujít, že v první části nehájí jen Husa, ale i, ne-li především, pověst samotného krále Zikmunda. Hle, co všechno se stalo proti jeho vůli: Hus byl zatčen v době, kdy ještě v Kostnici nebyla přítomna poselství některých králů, knížat, kurfiřtů a univerzit. Nic nebylo platné, že pak král spolu s protestujícími pány důrazně žádal, aby bylo dbáno jeho cti a aby se v souladu s glejtem dostalo Janu Husovi veřejného slyšení. Konečně i čeští urození páni ve službách římského krále jsou doma těžce očeňováni, že dostatečně neupomínali samého pana krále, aby déle netrpěl porušování ochranného průvodního listu. V druhé části protestu, tentokrát již sami za sebe, se čeští páni ještě důrazně ohradili proti hanobitelům dobré pověsti Království českého na půdě koncilu. Měli tím na mysli zlomyslné a nactiutřačné pomluvy, že se v Čechách krev Páně v podobě posvěceného vína roznáší v lahvích a že i ševci tu nyní podávají svátost oltářní a poslouchají zpovědi.

Statečnému gestu politicky málo významných rytířů by kongregace národů asi nevěnovala větší pozornost, kdyby se do zasedací síně osobně nedostavili v emblémech a barvách obou králů, Václava i Zikmunda. Takto bylo všem přítomným členům národních deputací zřejmé, že přišli s vědomím římského krále, který kongregaci dává touto cestou na vědomí své přání ohledně Husova veřejného slyšení. Protektor koncilu jako by jim sděloval: co se stalo, to se stalo, teď však urychleně dejte Husovi možnost veřejně vydat počet z jeho víry a pak o něm rozhodněte, jak se vám zlíbí. Petr z Mladoňovic sotva stačil druhou část protestu přečíst, když biskup Jan Železný česky zvolal: „Ha, ha, toť se mne dotýče i mých.“ Hned pak přešel do latiny, vyžádal si opis stížnosti a přítomným sdělil, že potřebuje čas na uvážení odpovědi. To by jinak sotva učinil, kdyby nemusel dbát na krále Zikmunda. Také zástupci národů se rozhodli odpovědět později.

Jan Železný zveřejnil svoji obratně stylizovanou repliku prostřednictvím svého zřízence Mužíka na kongregaci národů 16. května 1415. Dal si na ní záležet, neboť byla v první řadě určena pro Zikmundovy uši, a z její stylizace je znát, že pochází od sebevědomého biskupa a skutečného představitele katolického duchovenstva nejen litomyšlské, ale i pražské diecéze. Stížnosti na rozmáhající se sektu wyclifitů nepřednesl v korporaci německého národa k hanbě, nýbrž k počtě Království českého, vždyť i on je Čechem (*Bohemus*). Aniž by slovem naznačil, že Hus nemá s podáváním kalicha a tím méně pak s vyhlášením jeho nezbytnosti ke spáse něco společného, učinil ho za ně zodpovědným a přičetl mu k tíži i excesy, které se tu a tam bez jeho vědomí a viny mohly skutečně přihodit. Vždyť, jak bystře dodal, má-li být přijímání z kalicha pro laiky nezbytné ke spáse, musí se posvěcené víno nějak dopravit k nemocným. Pověsti o nedůstojném přenášení krve Páně v lahvičkách tudíž nemohly být žádné pomluvy. Nikdy však od něho nebo z jeho strany nepocházely zprávy o českých ševcích, kteří by poslouchali zpovědi a přísluhovali svátostmi těla Kristova, jak to stálo ve stížném listu. Jestliže však koncil proti pohoršlivým jevům v Čechách rychle nezakročí, brzy se stanou skutečností.⁴⁹⁰

Na první část přednesené stížnosti ještě 16. května ústně reagoval jménem národních deputací carcassonský biskup Gerard Puy de Miremont, který se již v březnu dožadoval rychlého odsouzení Wyclifových a Husových bludů. Biskup předně upřel platnost glejtu, jenž byl podle něho Husovi vydán až po jeho zatčení. Za druhé uvedl, že Hus v klatbě setrval zhruba pět let, a že je ho tudíž třeba pokládat za arcikacíře. Naopak na kardinály a biskupy vyobcované spolu s jejich papeži v Pise se musí pohlížet laskavě, neboť přišli a přicházejí do Kostnice kvůli sjednocení církve. To za třetí. Konečně, Husa sice otcové nemohou pustit na svobodu, chtějí však jeho věci dopřát boží spravedlnost a vyřídit ji s veškerou mírností.

Za tento příslib Petr z Mladoňovic carcassonskému biskupovi jménem českých pánů poděkoval, nemohl však ponechat bez kritické odezvy jeho chybné

představy o Husovi a jeho procesu. Zdá se, že tu vyjadřoval i mínění svých urozených přátel, kteří se cítili dotčeni postupem Husových odpůrců na půdě německé korporace. Ještě ostřeji se páni ohradili proti stanovisku biskupa Železného. Jak mohou věřit, že chce hájit čest království, když dělá opak toho, co říká? Kromě toho se pichlavě a utrhačně, byť zaobaleně, dotýká i jejich pověsti. Kdyby neměl biskupskou hodnost, odpověděli by mu ostřeji. I tak biskupa zasáhli velmi citlivě. Zatímco ani oni sami, ani jejich předkové nikdy bludaře nehájili, nic podobného neslyšeli o jeho předcích a otci. Nic také ani slyšet nemohli, neboť biskup Železný byl nemanželského původu. Kromě toho by se sami „jako praví dědici řečeného království a katoličtí křesťané“ pokusili ze všech sil uklidnit a vyhladit ty, kteří by způsobili řečená pohoršení. Z toho lze vyvodit, že lepší informace o zavádění laického přijímání z kalicha měli jejich oponenti.⁴⁹¹ Petr z Mladoňovic opět využil příležitosti a předložil kongregaci další z Prahy přivezené dokumenty ve prospěch Husovy obhajoby.

Samostatné kroky českých šlechticů ve službách římského krále na obranu neprávem uvězněného Husa a dobré pověsti jejich království sice mohly nezaujatým členům národních korporací imponovat, rozhodujícím podnětem k dílčímu ústupku v podobě veřejného slyšení však byla neústupnost protektora koncilu. Zikmund si nemohl proti sobě popudit vlivné představitele české a moravské šlechty, o jejichž podpoře Husa dostával znepokojivé zprávy. Skutečně také předáci českomoravské reformně naladěné šlechty Zikmundovi zazlívali, že navzdory jejich lednové žádosti nedosáhl Husova propuštění z vězení ani poté, když utekli jeho strážci.

Obrana bezprávně nařčeného kazatele a skrze něho celé Koruny české a „jazyka slovanského“ se stala prestižní záležitostí panských obcí obou zemí. Mlčí-li panovník, je na nich pozvednout hlavu i hlas. Iniciativa také tentokrát vzešla z Moravy, jejíž jedenáct „korúhevních“ pánů na sjezdu v Brně 8. května 1415 důrazně vyzvalo římského krále Zikmunda, aby zajistil platnost svého glejtu, a napravil tak otřesenou čest vlastního majestátu. Ještě ostřeji vyzníval o čtyři dny mladší list, který zpečetilo 250 účastníků pražského sjezdu české a moravské šlechty. „Neb jinak napřed Tvé Milosti,“ praví se v něm předvídavě, „a potom všie České koruně byl by veliký úraz skrze také neřádné a nespravedlivé vězení člověka spravedlivého, jenž jest, jakož slyšíme, již v Tvé moci i v Tvém městě jat, maje Tvé sliby i listy klejtovnie, a mnohým by byla příčina, že by se Tvé Milosti klejtovn lekali, jakož i o toho řeči veliké jdú, kteréž o Tvé Milosti neradi slyšíme.“ Byla by škoda nenechat tu zaznít starou češtinu. Je libá a dobře srozumitelná, ať už protesty koncipoval doktor Jesenic nebo někdo jiný.⁴⁹²

Koordinovanost obou akcí je hodna pozornosti právě tak jako rodící se společná jednota většinových panských obcí obou zemí. Proto se také v obou protestních listech nemluví zvláště o Království českém a Markrabství moravském, nýbrž o Koruně české, pod níž obě země spolu s dalšími patřily. Společný byl

i jejich jazyk, třebaže se z české strany respektovalo, že Moravané mají svoji vlastní „slovanskou“ řeč.⁴⁹³ Z důvodů, jež neznáme, osm dalších českých šlechticů poslalo českým a moravským pánům zdržujícím se v Zikmundových službách v Kostnici žádost, aby svého pána přiměli k zákroku v Husův prospěch.⁴⁹⁴ Pozoruhodné je, že moravský protest byl odeslán samostatně, neboť již 31. května se s ním v latinském překladu seznámila konvokace deputací konciliárních národů. Opět se tím potvrzuje, že k cestě z českých zemí do Kostnice stačily zhruba tři týdny. Společný list vydaný v Praze přečetl na konvokaci čtyř národů mistr Štěpán z Pálče 12. června 1415, a to spolu s upozorněním, že v listu není žádná zmínka o králi Václavovi IV.⁴⁹⁵

Pálčova jedovatá poznámka stojí za povšimnutí. Husa i čest Koruny české hájili zemští páni, zatímco král obojí ponechal osudu. Zakřiknutá univerzita stále ještě mlčela, poklid panoval i v královských městech, jejichž rady sledovaly Václavovu netečnost k církevnímu dění. Ne však všude. Nedlouho po brněnském protestu z 8. května olomoucká městská rada dala upálit dva mladé wyclifity, z nichž jeden, jménem Jan, byl studentem pražské univerzity. Ta skrze rektora, mistra Brikcího z Budy, poslala stížnost zemskému hejtmanu Lackovi z Kravař, aniž se však dočkala účinného zásahu. Krok se zemskými a korouhevními pány, tj. těmi, kteří byli s to postavit v případě potřeby bojovou družinu pod vlastní korouhví, drželi jen ti Husovi stoupenci z nižší šlechty, kteří se mohli opřít o své mocné sousedy, případně o pány, v jejichž službách právě byli.

Je s podivem, kolik urozených mužů a žen Hus pro počínající reformní hnutí získal. Šlechta sídlila převážně na venkově, do Prahy se někteří její příslušníci nikdy nepodívali a jediným soudobým komunikačním médiem byly listy nebo mluvené slovo z kazatelny. Husovo charisma však mělo široký stavovský rozsah. Tak jako uměl oslovit a získat prosté věřící v Betlémské kapli, dokázal si získat lidi i z vyšších společenských kruhů. S řadou z nich jsme se již na stránkách této knihy setkali. V Kostnici k nim několik dalších přibýlo. Většinou nahodile, neboť shodou okolností právě v Zikmundových službách přebývali v Kostnici.⁴⁹⁶ Zvláště často se v jeho korespondenci vynořuje jméno pana Jindřicha Škopka z Dubé. Hus mu několikrát napsal, k jednomu listu připojil české, trochu prostomyslné veršíky, k dalším zase píseň *Králi slavný, Kriste dobrý*, kterou snad sám složil. Jak pan Jindřich Škopek, tak Václav z Dubé a Vilém Zajíc z Valdeka zasedali občas na zemském soudu, který, jak již víme, se dokázal za Husa postavit. Pro kostnickou skupinu Husových ochránců a přátel je příznačné, že některým z nich sice nebylo později zatěžko podepsat stížné listy proti Mistrovu upálení, když však šlo o živobytí, dali přednost boji proti husitům ve službách krále Zikmunda.⁴⁹⁷

Někteří Husovi urození stoupenci se v jeho korespondenci jen mihnou, jako například Liděz z Horek u Čáslavi nebo loupeživý rytíř Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku. Nemůže už také překvapit, že i v kostnických listech Hus

nezapomínal pozdravovat manželky svých urozených přátel a stoupců. Nechyběla mezi nimi paní Anna z Frimburka, choť mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína, pozdravy však Hus posílal také manželkám Jindřicha Lefla z Lažan, Jindřicha Škopka z Dubé, Jana z Chlumu i Liděřově paní Margaretě. Kdo ví, zda právě tyto zbožné a citlivé ženy nepomohly Husovi svými přímluvami více než jejich muži. Nade všemi ovšem vynikala „milostivá“ královna Žofie, které posílal po přátelích díky za všechno dobré, co pro něho učinila.⁴⁹⁸

Bylo by mylné usuzovat, že Hus přednostně hledal stoupence jen v urozených kruzích. V jednom jediném dopise, který 16. června 1415 napsal pro Martina z Volyně, poslal pozdravy početnému okruhu přátel a služebníků Betlémské kaple. Byli mezi nimi mistři Jan z Jesenice, Jakoubek ze Stříbra, Šimon z Tišnova, Šimon z Rokycan, Mikuláš z Miličína a snad i Řehoř Lvův z Prahy, dále kazatel Havlík, veřejný notář Michal Mikulášův z Prachatic, zemský místopisatel Mařík Kačer a dva studenti Jiřík a Plebán. Z žen Hus nejprve jmenoval dvě zbožné panny, Petru z Říčan a Důru z Betléma, dále pozdravoval paní ze Zderazu, Kateřinu řečenou Hus a další Kateřinu, vdovu po Ješkovi. V témže dopise Hus ještě jmenoval betlémského oltářníka Matěje z Tučap a chudého kněze Matěje, o němž nemohl vědět, že mezitím již zemřel. Řada těchto osob zůstala v dějinném povědomí jen díky tomuto Husovu listu.⁴⁹⁹

Děni v národních kuriích i v jejich společných kongregacích nevraživě sledovalo kardinálské kolegium, jež se krok za krokem znovu ujímalo otěží koncilu. Na rozdíl od hašteřivých teologů ve vleku českých žalobců někteří kardinálové, zvláště Zabarella a d'Ailly, posuzovali Husův proces v širších souvislostech. S ohledem na krále Zikmunda považovali rovněž za nevhodné odsoudit Husa bez slíbeného veřejného slyšení. Kromě toho by reformnímu étosu koncilu neprospělo upálit českého kacíře bez náležitých postupů kanonického práva. Hus ostatně stále dával najevo ochotu nechat se poučit, nikoli však pod diktátem komisařů, jak si to oni sami představovali, nýbrž ve svobodné výměně názorů. Osmičlenná delegace v čele s kardinálem d'Aillym, která 18. května vyšetřovala Husa v Gottliebenu, přesto nabyla dojmu, že jde o zatvrzelého kacíře, jenž tak jako tak svému osudu neujde.

Konciliární jestřábi by nejraději s Husem rychle skoncovali. I oni však museli mít na paměti záměry římského krále, a proto se chtěli nechtěli smířit s další cestou d'Aillyho do Gottliebenu. D'Ailly se neplavil 31. května do biskupova hradu sám. Mezi komisaři a delegáty národních deputací, kteří kardinála doprovázeli, byli dva církevní hodnostáři, jimž Hus důvěřoval a jež dokonce nazval jedinými přáteli v celém církevním sboru. Takové mínění bylo asi přehnané, lze však pochopit, že se svými vnímavými postoji mohli Husovi jevit v příznivém světle. Jedním z nich byl polský doktor, jehož Hus znal, a to nejspíše z doby studií. Z oficiálního poselstva polského duchovenstva přicházejí v úvahu dva. V literatuře se často uvádí Pavel (Wladimiri) Wlodka, právník

vzdělaní však v Praze získal i kanonista a prokurátor krakovského biskupa Petr Wolfram.⁵⁰⁰

Větší záhadou je, koho z účastníků koncilu představoval duchovní, jehož Hus nazval „Pater“. Toto přízvisko může právě tak vyjadřovat starostlivý vztah otce k synovi jako oslovení vysoce postavených prelátů, zejména kardinálů, v čele koncilu. Hus „Otcem“ zmiňuje v listu z 5. června, více se však o něm dozvídáme až z listu, který mu napsal zhruba o dva týdny později. S důstojnou elegancí, ano, i tak se dá psát v předzářní smrti, Hus „nejmoudřejšímu a nejlaskavějšímu Otcem“ sděluje, že se podle dodaného znění rozsudku nemůže podvolit koncilu. Upadl by do křivopřísežnictví, pohoršil by lid, který od něho v kázáních slychal pravý opak, a především by odstoupil od pravdy. A protože se již odvolal ke Kristu, nechá na něm, jak rozsoudí jeho při.⁵⁰¹ Na rozdíl od jiných utajovaných záležitostí se Husovi podařilo zamlžit jméno jeho příznivce tak dokonale, že nemá smyslu se dohadovat, zda „Otcem“ mohl být florentský kardinál František Zabarella, jeho ostijský kolega Jan de Brogny nebo někdo jiný.⁵⁰²

Trochu jsme však předešli vývoj událostí. V pátek 31. května 1415 vybraní komisaři a delegáti od Husa konečně slyšeli, co chtěli slyšet, že je totiž ochoten se podřídit poučení koncilu. Jak to Hus myslel, dozvěděli se ke svému překvapení později. Nyní nabyli dojmu, že kongregaci mohou bez rozpaků doporučit vůči Husovi mírnější postup. Tak se ještě téhož dne na kongregaci národních kurií také stalo. Biskup Železný a jeho pomocníci museli spolknout hořkou pilulku. V závěru odpovědi na protestní list moravské šlechty z 8. května a na petice Husových kostnických ochránců antiošský patriarcha a předseda francouzské kurie Jan Mauroux ohlásil Husovo veřejné slyšení na 5. června. Snad ještě téhož dne písař komise, auditor Bertold z Wildungen, odvezl Husa z Gottliebenu, v jehož žaláři později vystřídal českého vězně sesazený papež Jan XXIII. Posledním Husovým vězením se stal klášter menších bratří řádu sv. Františka, jehož rozlehlá jídelna byla určena k prvním veřejným slyšením. Zde také po mnoha týdnech dostal vydatnou stravu, aby svým zuboženým zjevem nevyvolával soucit.⁵⁰³

XIX.

SLYŠEN, ODSOUZEN, UPÁLEN

Nechybělo mnoho a Hus by byl odsouzen dříve, než veřejné slyšení začalo. Ve středu 5. června 1415 se refektář františkánského konventu zaplnil k prasknutí. Husovi odpůrci se znovu pokusili s českým mistrem rychle skoncovat. Se souhlasem všech nebo některých komisařů bylo započato s předčítáním žalobních článků, které měly být ještě před přivedením Husa odsouzeny jako prokázané kacířství. Hus si pak už měl jen osobně vyslechnout rozsudek. Proč k tomu nedošlo, zaznamenal do své obšírné *Zprávy o Janu Husovi v Kostnici* Petr z Mladoňovic, který si v paměti uchoval a následně zapsal téměř celý průběh Mistra procesy. Jsme mu za to vděční, neboť dochovaná akta koncilu zachycují pouze dění závěrečného dne, 6. července.⁵⁰⁴ Nuže, co se vlastně stalo? Jistý Oldřich z čeledi pana Jana z Chlumu zvenku zahlédl prokurátora, který předčítal nějaký text bez Husovy přítomnosti. Rychle to sdělil Petrovi z Mladoňovic, ten běžel upozornit Václava z Dubé a Jana z Chlumu, kteří to neprodleně ohlásili římskému králi.

Zikmund se rozčílil a prostřednictvím falckraběte Ludvíka a norimberského purkrabí Fridricha kongregaci vzkázal, aby v započatém procesu nic neodsuzovali, Husa trpělivě vyslechli a články, na nichž se s ním shodnou, mu dali písemně, aby je mohl dát prozkoumat svým doktorům. Oba vysocí říšští velmoži dále po dohodě s českými pány předsedajícím předali Husovy vlastnoručně psané traktáty *O církvi*, *Proti Pálčovi* a *Proti Stanislavovi*, aby bylo možné posoudit, zda znění žalobních článků odpovídá původnímu textu. Ještě dříve, než velmoži odešli, požádali, aby jim všechny tři knihy byly po prozkoumání vráceny. Hus, který byl mezitím přiveden do kongregace, traktáty prohlédl, vyzvedl je, aby je všichni viděli, a prohlásil, že je ochoten se poučit, pokud se v nich prokáží bludy.

Stále se nám potvrzuje, jak králi Zikmundovi záleželo na splnění slibu, který pražskému mistrovi závazně dal. V líčení prvního dne slyšení se Hus s Petrem z Mladoňovic neshoduje. „Vyráceny jsou již články dva,“ píše svým kostnickým přátelům ještě téhož dne a zazlívá jim, že předložili k posouzení i jeho spis *Proti skrytému odpůrci*.⁵⁰⁵ A protože o dva dny později jim vděčně poděkoval, že se tak nestalo, je třeba bez vytáček již zde říci: Hus dobře věděl, nebo alespoň tušil, kde jsou z hlediska tehdy závazné dogmatiky sporná místa jeho učení i obhajoby. Jestliže však veřejně trval na bezúhonnosti svého učení, pak chápeme, proč tak činil. Nikoli snad jen z toho důvodu, že nad ním visel trest

smrti. Etické zábrany přestávají mít váhu tam, kde se moc křiklavě a prokazatelně zneužívá proti bezbranným. „Křičeli téměř všichni proti mně jako Židé proti Ježíšovi,“ píše 5. června a shoduje se v tom s Petrem, který v prvním dnu veřejného slyšení neshledal nic, co by dávalo jakoukoli naději ve spravedlnost přerušeno soudního řízení. Když Hus chtěl odpovídat, překřikovali ho, když chtěl vysvětlit vlastní stanovisko, žádali ho, aby zanechal mudrování a řekl pouze „ano“ či „ne“, když se odmlčel, také mu to měli za zlé.⁵⁰⁶

Druhé Husovo slyšení, 7. června, bylo pamětihodné předcházejícím zatměním Slunce a příchodem římského krále, jehož doprovázeli Václav z Dubé, Jan z Chlumu a bakalář Petr z Mladoňovic. Výslech mezitím již započal čtením výpovědí svědků. Z mnoha bludů, které zčásti měl převzít od Wyclifa, zčásti učil sám, Husovi nejvíce přitížila eucharistická hereze. Hus popřel, že by kdy učil remanenci. Komisařům to nestačilo, Hus se jim marně snažil z Písma doložit, že i Ježíš mluvil o chlebu, avšak že on sám nikdy neměl ve svátosti oltářní na mysli hmotný chléb. Kardinál d'Ailly jako by čekal na tuto Husovu repliku. Ukázal jakýsi lístek, který mu prý včera kdosi dal, a zeptal se Husa, zda považuje univerzálie za skutečně existující věci. Hus se zarazil, pak však s odvoláním na sv. Anselma a jiné autority odpověděl kladně. D'Ailly byl pánem situace, slyšení dospělo k jednomu ze svých dramatických vrcholů. Což lze na jedné straně uznávat reálnost všeobecných pojmů, a na straně druhé popírat remanenci, tj. že hostie i po posvěcení zůstává chlebem? Není divu, že se Hus marně snažil vyložit své pojetí. Ptáme-li se znovu, proč Hus od počátku remanenci do svého učení nezahrnul, pak se nabízí dvojí odpověď. Hus předně nepřikládal filozofickým principům takový význam jako Jeroným Pražský nebo Stanislav ze Znojma se Štěpánem z Pálče, který nejspíše d'Aillymu písemně upozornění podstrčil. Kromě toho Hus nechtěl obhajobou výbušné teze o svátosti oltářní odsunout do pozadí, nebo dokonce ohrozit jiné reformní prvky, jimž přikládal aktuální důležitost.⁵⁰⁷

Řízení pokračovalo, o slovo se jako experti přihlásili Wyclifovi krajané. Oxfordský profesor Vilém Corff Husa obvinil, že mluví stejně „vychytrale“ jako Wyclif. Ozval se i jeho kolega Jan Stokes, s nímž se Hus střetl o Wyclifa v Praze roku 1411.⁵⁰⁸ Přítomné proto zaskočilo, když nejmenovaný Angličan prohlásil, že se v debatě nevhodně pletou věci bezvýznamné s podstatnými a že podle něho Hus o svátosti oltářní smýšlí dobře. Budiž tu po staletích vzdána čest jednomu statečnému, který se nebál jít proti proudu. To však neodradilo kardinála Zabarellu, aby si jako právník více hleděl formálních náležitostí než podstaty sporu. „Mistře Jane,“ obrátil se na Husa slovy evangelisty Matouše (18, 16), „víte, že psáno jest, že v ústech dvou nebo tří svědků stojí každé slovo. A hle, tu jest proti Vám dvacet svědků, prelátů, doktorů a znamenitých mužů!“ Na Husovu odpověď, že jeho svědkem je Bůh a jeho svědomí, nezbyvalo předsedajícím d'Aillymu nic jiného, než mu otevřeně říci: „My nemůžeme soudit podle

tvého svědomí, nýbrž podle toho, co zde bylo proti tobě dokázáno i doloženo a co jsi sám přiznal.“⁵⁰⁹ Konec konců, jak dodal, mistr Pálec se k němu choval poctivě a přátelsky, zatímco on osočuje nejen jeho, ale i proslulého pařížského kancléře Gersona.

Hus v této části řízení jako by ztrácel půdu pod nohama. Není ani divu, místo disputace ho čekalo inkviziční řízení ve věci víry. Když se výpovědi svědků znovu zaměřily na jeho obhajoby Wyclifa na univerzitě i v Betlému, neudržel se a zvolal: „Wyclif přece nebyl ani můj otec, ani Čech!“ Jeho bludů, pokud vůbec nějaké rozsával, ať si hledí Angličané. Chvillemi však Hus přece jen získával pevnější půdu pod nohama. Stalo se to například při rozpravě o Konstantinově donaci, kdy došlo na přesné znění výroku v jeho polemice *Proti Pálčovi*. „Chci být upálen,“ prohlásil, „nestojí-li to tak, jak jsem ho omezil.“ Na hranici ještě nemuselo dojít, neboť nahlédnutím do Husova spisu vyšlo najevo, že měl pravdu. Méně úspěšný byl v hádání o povaze desátků, zda jsou pouhými almužnami, nebo povinným závazkem, neboť mu nebylo dopřáno výklad dokončit.

Stále šlo v první řadě o Wyclifa, a to nejen o jeho učení, ale i o jeho duši. Hus nemohl jinak než potvrdit, co kdysi řekl. Nejen tehdy, ale i v této chvíli doufal, že Wyclif byl spasen a že i jeho duše bude moci jednou spočinout tam, kde odpočívá duše evangelického doktora. Jedni se začali smát, druzí vrtěli hlavami a poklepávali si na čelo. Prohlásil také, že neví o žádném Čechovi, který by hájil některý z Wyclifových bludů. Dokonce ani neslyšel, že by některý Čech byl kacířem, i když nepopřel, že by i Češi mohli být kacíři. Jak se dalo očekávat, řeč přišla i na Dekret kutnohorský a na odchod cizích mistrů a studentů z Prahy. Hus se snažil vysvětlit, jak se věci podle něho udály, a ukázal prstem na tehdejšího děkana artistické fakulty, Alberta Varentrappa, který se spolu s jinými mistry přísahou zavázal k odchodu. Mistr Albert mu chtěl odporovat, nedostal však slovo, neboť mezitím doktor Náz začal svádět všechnu vinu na Husa a Jeronýma. Král Václav prý oběma nikdy nepřál a nestojí na jejich straně ani dnes, za všechno mohli jen a jen jeho milci.

Do debaty již po několikáté zasáhl Štěpán z Pálče, který Husovi nemohl zapomenout, že kvůli němu musel spolu s dalšími teology českého národa odejít do vyhnanství. Hus zřejmě již ze všeho pokřikování a osočování těžko držel nervy na uzdě. Když Štěpánovi popuzeně namítl, že v té době nebyl vůbec v Praze, předsedající kardinál d'Ailly mu vyčetl, že nedávno s ním ve věži v Gottliebenu mluvil zdrženlivěji. Odmítl i Husovo vysvětlení, že tehdy na něj nikdo nekřičel, zatímco nyní neslyší ani vlastního slova. O něco později d'Ailly přilil oleje do ohně připomenutím Husových slov o dobrovolnosti jeho příchodu do Kostnice. „Hle, jaká to opovážlivost,“ dodal k jeho výroku, že by ho ani král Václav, ani král Zikmund nepřinutil do Kostnice přijít, kdyby nechtěl, Na tenký led se pustil i pan Jan z Chlumu, který potvrdil, že mnoho velkých pánů by ho na svých nedobytných hradech mohlo chránit tak dlouho, jak by bylo třeba.

Očekávalo se, co k tomu řekne římský král. Zikmund nejprve vyvrátil pomluvu, že by Husovi dal glejt teprve čtrnáct dní po jeho zatčení. Jako král si mohl dovolit menší nepřesnost, a proto mu nebudeme zazlívát klamné tvrzení, že Husovi dal glejt ještě před odchodem z Prahy. Naopak jeho poděkování pánům Václavovi z Dubé a Janovi Chlumu za to, že Husovi zajistili „poklidné a čestné veřejné slyšení“, bylo plně na místě. A jelikož mu je vyčítáno, že neměl dát průvodní ochranný list kacíři, Zikmund poradil Husovi, aby se vydal otcům svatého koncilu zcela na milost. Oni pak, jak dodal, „pro nás a naši čest a bratra našeho a pro České království učiní nějakou milost“. Pokud však Hus zatvrzele odmítne pokání, „oni“ vědí, co mají s ním učinit. A protože jako proktor koncilu žádného kacíře hájit nebude, čím dřív se Hus bude kát, tím bude pro něho lépe. Hus králi poděkoval za glejt, zdráhal se však vyjádřit k jeho radě. Teprve na vybídnutí Jana z Chlumu řekl: „Nechť ví Vaše Jasnost, že jsem sem přišel svobodně, a to ne proto, abych něco zatvrzele hájil, ale proto, abych, budu-li poučen, pokorně opravil, kdekoli jsem pobloudil.“⁵¹⁰ Veřejný notář nestačil zapisovat, co mu kardinál Zabarella diktoval. Také Petr z Mladoňovic nebyl s to uložit vše podstatné do paměti. Druhé veřejné slyšení skončilo, říšský arcibiskup Jan z Wallenrode, který odpovídal za oba uvězněné české mistry, odvedl Husa do jeho cely.⁵¹¹

Třetí veřejné slyšení, v sobotu 8. června 1415, se odehrálo ve stejném sále a za stejné účasti aktérů i hostů včetně krále Zikmunda a českých pánů v jeho doprovodu. Po čtení obžaloby, výpovědích svědků a zápisu Husových odpovědí přišlo na řadu 39 článků vybraných z Husových spisů. Víme již, že tento soupis vznikl redukcí údajných Husových bludů sepsaných jeho českými odpůrci. Soupis byl sice utříděn podle tří Husových spisů, dosud však nebyla provedena revize jejich autentičnosti. Aby Hus dále nemohl namítat, že vybrané články neodpovídají znění nebo smyslu jeho knižních textů, předsedající kardinál d'Ailly dal Husovi možnost o jednom každém článku říci, zda je vypsán správně či nikoli. Původní znění článků, jejichž znění Hus odmítl uznat, předčítal z příslušného spisu nejmenovaný anglický biskup. Bakalář Petr měl k dispozici pečlivé srovnání všech článků s původním zněním knihy, u nichž bylo po straně poznamenáno, zda se shodují úplně, nebo jen částečně. Podle drobných indicií by bylo možné připustit, že srovnání provedl sám Petr, spíše však šlo o zápis veřejného notáře podle diktátu kardinála Zabarely.⁵¹²

Zikmund se opět spolu se svým doprovodem opozdil, takže Petr z Mladoňovic neměl k prvním devíti již probraným článkům co poznamenat. Hned však při jedenáctém článku musel zbystřit pozornost, protože jeho znění hrubě pokroutilo smysl Husova textu. Také další článek byl přesný jen z poloviny, při jeho kontrole však došlo ze strany kardinála d'Aillyho k pozoruhodné aktualizaci. Zatímco Hus trval na své tezi, že papežská hodnost má původ od císaře Konstantina, d'Ailly se ho snažil přesvědčit, že jmenování papeže započalo

od obecného koncilu, který právě zasedal. Předcházející sesazení papeže Jana XXIII. způsobilo, že následující čtyři články zpochybňující postavení papeže v čele církve prošly bez větší odezvy.

O to větší šum v sále nastal, když se ukázalo, že Hus kardinály nežijící po způsobu apoštolů a v souladu s Kristovým přikázáním nazval s odvoláním na evangelistu Jana (10, 8) zloději a lotry. „Vy jste nezachovával míru ani v kázáních, ani ve vašich spisech,“ vytkl mu d'Ailly a pokračoval: „K čemu tedy bylo potřebné nebo užitečné kázat lidu proti kardinálům, když žádný z nich tam nebyl přítomen? To jste měl spíše říci a kázat zde, před jejich tvářmi, a nebudit pohoršení před laiky.“ Husovo vysvětlení, že tak mýnil poučit kněze i jiné učené muže, kteří poslouchali jeho kázání, kardinála nemohlo uspokojit: „Zle činíte, že takovými kázáními chcete pobořit postavení církve.“⁵¹³

Následující osmnáctý článek vybraný z knihy *O církvi* rovněž vyvolal obecnou pozornost, neboť se dotýkal možného Husova osudu. „Žádný kacíř kromě církevního trestu nesmí být (navíc) přenechán světskému soudu k potrestání tělesnou smrtí.“ Jak případně a nadčasové, chtělo by se říci. Leč místo uvedené věty se v traktátu našlo několik biblických výroků, které se Hus pokusil vyložit následovně: „Já tvrdím, že kacíř by měl být nejprve pěkně, laskavě a pokorně poučen Písmem svatým a důvody z něho vyplývajícími, tak jako činili svatý Augustin a jiní svatí při rozhovorech s kacíři.“ Avšak pozor, kdyby dotyčný podle Husa nechtěl po předchozím poučení upustit od bludů, bylo by přípustné ho potrestat i tělesně. V sále bylo znát vzrušení, jež vzápětí vystřídalo pobouření. Z další četby téhož traktátu totiž ještě vyllynulo, že dnešní preláti a kněží jsou podobní židovským farizejům, kteří se vydáním Ježíše Krista Pilátovi stali většími vrahy než on. Na výkřiky z pléna, že takto se nesmí mluvit o doktorech v komisi, d'Ailly suše poznamenal, že v traktátu bylo nalezeno mnohem závažnější provinění než ve zkoumaném článku.⁵¹⁴

Články o poslušnosti se Husovi dařilo obhajovat, pouze však do chvíle, než došlo na jeho odvolání ke Kristu. Na otázku, proč se povyšuje nad sv. Pavla, který se v podobné situaci neodvolal ke Kristu, nýbrž k císaři, Hus předsedajícímu kardinálovi odpověděl, že apoštol Pavel se odvolal k císaři z vůle Kristovy. Jinak, v krajní nouzi, není však účinnějšího odvolání než přímo ke Kristu. Právnicka Zabarellu více pohoršilo, když Hus potvrdil, že po svém odvolání ke Kristu dále bez papežova rozřešení sloužil mše, ačkoli byl v klatbě. Ještě méně ho uspokojilo Husovo mínění, že nespravedlivé vyobcování je požeňáním před Bohem. Husa alespoň donutil připustit, že podle církevního práva je dostatek důvodů pro uposlechnutí i nespravedlivé klatby.

Ožehavé také byly dva závěrečné články, oba nepřesně nebo neúplně vyňaté z traktátu *O církvi*. První z nich se týkal protikřesťanské povahy církevních trestů, druhý odmítal ukládání interdiktů, který nejvyšší velekněz Kristus neuložil ani pro Jana Křtitele, ani pro své křivdy. Asi bez přestávky se přistoupilo

k projednání skupiny sedmi článků z Husovy polemiky *Proti Štěpánu Pálčovi*. Jak se dalo očekávat, všichni byli zvědaví, jak Hus obhájí hned první článek, z něhož vypadlo dobře nám již známé omezení „hodně před Bohem“: „Jestliže papež, biskup nebo prelát je ve smrtelném hříchu, tehdy není papežem, biskupem ani prelátem.“ Ani u Petra z Mladoňovic se nedočteme, proč se jeho Mistr rozhodl rozšířit platnost této teze i na světské panovníky. Pravděpodobně to vyplynulo z diskusního zápalu, neboť jinak by Hus tak snadno nestrčil hlavu do nastavené oprátky.

Co vlastně Hus řekl? Na potvrzení svého mínění, že ani král ve smrtelném hříchu není hodně králem před Bohem, uvedl epizodu ze Starého zákona (1. Kr 15, 23), v níž Hospodin pro neposlušnost zavrhl krále Saula. Několik prelátů se při těchto slovech otočilo ke králi, který se však právě bavil přes okno s rýnským falckrabětem a norimberským purkrabím. Předsedajícímu komisaři to neušlo, a proto zavolal na duchovní, kteří stáli poblíž Zikmunda: „Upozorněte krále, aby poslouchal, protože tento se ho dotýká.“ Když Hus na jeho výzvu zopakoval, co před chvílí vykládal o králi Saulovi, Zikmundovi stačilo k odpovědi šest slov: „Jane Huse, nikdo nežije bez hříchu.“⁵¹⁵ D'Ailly využil příhodné chvíle, aby Husovi vytkl, že mu nestačilo zlehčovat stav duchovenstva, neboť nyní se dokonce snaží povalit i stav královský. Pálč si rovněž přisadil, konec konců šlo o polemiku proti němu. Což je Hus tak pošetilý, že nečiní rozdílu mezi úřady papežů, biskupů i králů a mezi jejich křesťanskými zásluhami? Skuteční učenci přece vědí, že i ten, kdo právě není vzorným křesťanem, zůstává pravým papežem, biskupem nebo prelátem.

Karta se obrátila, Pálč nechťně poskytl Husovi příležitost k otázce, které by se otcové koncilu raději vyhnuli: Proč byl tedy sesazen Jan XXIII., nyní Baltazar Cossa, když byl pravým papežem? Za zaražené komisaře a preláty mu odpověděl král Zikmund: „Ano, před časem páni z koncilu považovali toho Baltazara za pravého papeže, ten však byl pro své známé zločiny, jimiž v boží církvi způsobil skandály a promrhal její statky, z papežství sesazen.“ Rozprava o zásluhách (*meritum*) a úřadu (*officium*) dále pokračovala, čas od času některý z účastníků na sebe upozornil jedovatým nařčením, pozornost však již umdlávala. Při projednávání zbývajících článků z obou Husových polemik se potvrdilo, co již předtím vyšlo na povrch. Většina článků nebyla z Husových spisů vybrána náležitým způsobem. Hus proti tomu protestoval a upřesňoval smysl i odstíny některých propozic. Pravost řady z nich uznal, když se je však pokusil obhájit, zpravidla mu výkřiky, urážky a posměšky nedovolily výklad dokončit.⁵¹⁶

Na předsedajícím nyní bylo uzavřít rozpravu. Mírně, téměř otcovsky kardinál d'Ailly Husovi zopakoval, co již naznačil král Zikmund. Musí si vybrat, buď se zcela vydá na milost koncilu, který se k němu s ohledem na oba krále, římského i českého, zachová laskavě a lidumilně, nebo si vyžádá k obhajobě svých podezřelých tezí další slyšení. To mu bude poskytnuto, pak by se však mohl zaplést

do mnohem větších bludů. „Nemluvím jako soudce, pouze radím,“ řekl závěrem. Hus ve své odpovědi znovu prohlásil, že se dostavil ke koncilu dobrovolně a že se mu chce pokorně podrobit, pokud v něčem pochybil. Prosí proto o další slyšení, aby mohl vysvětlit, co měl ve sporných člancích na mysli. Zlobné výkřiky z pléna přiměly d'Aillyho zaujmout vůči Husovi tvrdý postoj a sdělit mu čtyři ultimativní požadavky kolegia šedesáti doktorů: předně se musí přiznat k bludům, které dosud držel. Za druhé je musí odpřisáhnout, za třetí se jich veřejně zřeknout a za čtvrté vykládat, držet a kázat jejich opak.

Na další z osudových křížovatek si Hus vybral cestu cti a vlastní důstojnosti, na jejímž konci stála připravená hranice. Kdyby odpřisáhl, co nikdy nehlásal, vystavil by se věčnému zatracení. Jak mohou od něho žádat, aby činil něco, co je proti jeho svědomí? D'Ailly i Zikmund, jeden přes druhého, se mu snažili vysvětlit, že na všeobecném odpřisáhnutí není nic nepatřičného. Král, jak řekl, by bez zdráhání odpřisáhl i ty bludy, které nikdy nedržel. Král ano, Hus však nikoli. Mistra Pálče Husova neústupnost popudila. Což je možné uvěřit jeho slovům, když dělá opak toho, co prohlašuje? Jako důkaz Pálč slíbil předložit obhajoby devíti Wyclifových článků, které Hus se svými stoupenci veřejně přednesl na půdě pražské univerzity. Zikmund Husa vyzval, aby tyto spisy dal koncilu k prozkoumání, jinak tak učiní jiní. „Jen ať je dají,“ zněla jeho odpověď.

Ačkoli se zdálo, že slyšení skončilo, nebylo tomu tak. Na Husovi bylo již znát únavu, v noci nezamhouřil oka pro bolesti hlavy i zubů, znovu jím začala třást horečka. Jeho odpůrci ho nešetřili, vytušili, že ho nyní snadněji mohou srazit na kolena, a přednášeli proto další a další žaloby. Doktor Náz obšírně vysvětloval, jak kvůli Husovi přišli v Praze o život tři svedení mladíci, Angličané předložili opisy dvou usvědčujících dokumentů. První obsahoval text údajně padělaného listu oxfordské univerzity o Wyclifově bezúhonnosti, který Hus přečetl při jednom ze svých kázání, druhý soupis 260 Wyclifových bludných tezí, jež byly řečenou univerzitou odsouzeny k věčnému zatracení. Znovu si přisadil i Štěpán z Pálče. Bůh mu je svědkem, že proti Husovi nevystupuje z nějaké přízemní horlivosti nebo z nenávisti proti jeho osobě, nýbrž proto, aby dostal přísaze, kterou složil jako doktor teologie. Michal de Causis, ač žádným doktorem nebyl, povstal a hrdě prohlásil: „Také já činím podobně.“ Hus ještě předtím, než ho stráže v plné zbroji odvedly, oba stačil povolát před boží soud. Kdekdo se od něho odvracel, pouze pan Jan z Chlumu k němu přistoupil a podal mu ruku.

Zasedací síň se začala vyprazdňovat, jen někteří kardinálové a preláti ještě postávali kolem krále. V domnění, že mluví pouze k nim, Zikmund komisařům doporučil, aby s Husem učinili rychlý a rázný konec. Už mu přece prokázali tolik bludů, že za ně může být upálen nebo podle práva jinak potrestán. Což by jim slíbil, není hodno důvěry, ani on už mu nevěří. Kdyby se Hus vrátil do království, šířil by ještě horší bludy. Proto je třeba varovat před jeho kacífstvím nejen v Čechách, ale i v Polsku a v jiných zemích. Jelikož brzy z Kostnice

odcestuje, měli by rychle skoncovat nejen s Husem, ale i s tím druhým vězněm. Trochu se zarazil, neboť si v té chvíli nebyl s to vybavit jméno Jeronýma Pražského. „Věřte mi,“ dodal, „byl jsem ještě chlapec, když tahle sekta vznikla a začala v Čechách, a hle, jak velice se rozmnožila!“ Petr z Mladoňovic, jehož Zikmund mezi přítomnými přehlédli, zhruba takto zaznamenal, co neměl zaslechnout. Pokud o své vůli nevložil Zikmundovi do úst více, než skutečně řekl, o Husově osudu bylo již 8. června 1415 rozhodnuto.

Spolu s Petrem z Mladoňovic Zikmunda zaslechli i pánové Jan Chlumu a Václav z Dubé. Jako služebníci římského krále museli nyní své postoje k Husovi bedlivě zvážít. V dané chvíli asi uvítali, že v Zikmundově doprovodu odjeli na setkání s poselstvem burgundského vévody. V té době se již ve městě vědělo, že koncilu byl doručen obrovský pergamen ověšený 250 pečetemi české a moravské šlechty z 12. května 1415. Mezi Husovými odpůrci se začalo proslýchat, že král z obavy před bouřemi v Čechách žádá odklad rozsudku. Později Zikmund využije této smyšlenky, aby si před českými pány umyl ruce. Ve skutečnosti hrál na obě strany a do Kostnice se vrátil v pravý čas, aby se osobně mohl zúčastnit Husova závěrečného slyšení. Odjezdem obou českých pánů si lze také vysvětlit, proč se bakalář Petr ve své relaci až do 5. července odmlčel. Bez jejich doprovodu neměl do jednacích síní koncilu volný přístup.

Některé kardinálové, zejména asi Zabarella, stále dávali přednost uvážlivému postupu. Horké hlavy v národních kongregacích měl uklidnit zákaz přijímání laiků z kalicha, urychleně schválený na veřejném zasedání koncilu 15. června 1415.⁵¹⁷ Nově ustavená osmičlenná komise bez d'Aillyho a Zabarely nemohla však trhlínu v Husových procesních aktech hodit zcela za hlavu.⁵¹⁸ Jelikož při veřejném slyšení vyšlo najevo, že značná část bludných článků se v Husových spisech v doslovném znění nebo vůbec nevyskytovala, bylo nutno s ohledem na římského krále i na protestující českomoravskou šlechtu provést další celkovou revizi žalobních akt. Články doložené přísěnými svědky mohly sice obstát, přesto však komise omezila jejich počet na šestnáct. Jen tři z nich byly notářsky ověřeny v Praze, zbývající byly dosvědčeny na půdě koncilu. Soupisy článků vybraných z Husových spisů byly revidovány velice důkladně. Místo 39 článků poslední redakce jich nový soupis obsahoval pouze 30, přičemž jen třináct bylo převzato v nezměněné podobě. Devět článků komise poněkud upravila, šest vypsala z Husových spisů v obšírnějším znění a dva články nově přidala. Jeden, v pořadí čtvrtý, se týkal božské a lidské přirozenosti Ježíše Krista, druhý, zařazený na poslední místo, rozšiřoval neplatnost úřadu ve stavu smrtelného hříchu i na světské pány.⁵¹⁹

Kongregace národních deputací schválila upravené žalobní články spolu s návrhem rozsudku 18. června 1415. Hus asi dostal jejich notářský opis ještě téhož dne, aby mohl uvážít, zda je odvolá či nikoli. Pro nedostatek papíru i krátkost času se stačil písemně vyjádřit jen k přísěným svědectvím. A protože většinou

odmítl jejich pravost, lze tušit, že by měl vážné výhrady i k nově zredigovaným článkům vybraným z jeho spisů.⁵²⁰ V následujících dnech bylo v Husově cele živo, neboť jeden vysoký hodnostář za druhým si tu podávali dveře. Hus se již vzdal veškeré naděje na obhájení božích pravd v jeho učení. Jestliže koncil už rozhodl o spálení jeho knih a po několikáté změnil znění rozsudku,⁵²¹ nepřichází v úvahu, aby se vrátil do Čech.

Husovy pochybnosti a vnitřní zápasy poctivě vystihl katolický teolog a jeho životopisec v jedné osobě. Což by mohl odvolat, když vše, čemu v Čechách učil, vydával za pravdu boží, když vytrvale odmítal kacířskou pohanu sebe i vlastního národa a když ještě v listech na rozloučenou ujišťoval své přátele, že vytrvá až do smrti? Vždyť by byl považován za slabocha a zrádce pravdy. Nikoli, to bylo naprosto vyloučeno, Hus odvolat nemohl. Současně ho však znepokojovalo svědomí katolického kněze. Upřímně chtěl jen dobro národa a církve, dal se však příliš svést Wyclifem. Neměl by snad alespoň jeho teze odvolat, když mu k tomu radí tolik učených teologů? Hus musel odhánět pokušení, ledacos si stálým opakováním už bezmála vsugeroval. Stále probíral v paměti, co z přísěných výpovědí svědků a které články z jeho spisů by mohl odvolat. Posléze však nad koncil, který přece nebyl neomylný, postavil autoritu evangelického doktora Wyclifa. Tolik Jan Sedlák.⁵²²

Hus se smířoval se svým osudem. V letních nocích se probouzel skličujícími sny, v nichž se mu zjevoval tu prchající papež, tu uvězněný přítel Jeroným. Často také ve snu zápasil s klubkem hadů s hlavami místo ocasů. Ještě 9. června se v listu kostnickým přátelům nevzdával naděje na další slyšení. S hořkostí vzpomínal na Pálčovy návštěvy v jeho vězení, projevil starostlivost o své knihy a nezamlčel ani pokušení „v těle i v mysli“.⁵²³ Zklamání z Pálčova odpadlictví nedokázal překonat. Právě jeho si kolem 20. června vyžádal za zpovědníka. Pálč odmítl, Husa však přece jen přišel navštívit. Oba při setkání nezadrželi slzy, Hus se mu omluvil, že ho nazval „vymýšlečem“, jinak však Pálče v listu kostnickým přátelům ani trochu nešetřil.⁵²⁴

Jakmile se 20. června vyjádřil k poslední úpravě žalobních článků, bylo Husovi už naprosto zřejmé, že mu nezbývá nic jiného než podstoupit vynucené pokání, nebo se dát upálit. Přibližně v téže době mu jeho příznivec Pater poslal k posouzení umírněnou odvolací formulí. Abychom si mohli učinit představu, jakou nabídku Hus odmítl, bude užitečné seznámit se s jejím doslovným textem: „Já, X. Y., kromě prohlášení, jež jsem jindy učinil a jež zde chci pokládat za opakované, prohlašuji znovu, že ačkoli se mi přičítá mnoho věcí, jichž jsem nikdy nemyslel, přece ve všem, co mi bylo přičteno nebo proti mně namítnuto nebo z mých knih vybráno nebo svědecky vypověděno, pokorně se podvoluji milosrdnému nařízení, rozhodnutí a nápravě svatosvatého obecného koncilu k tomu, abych odpřísáhl a odvolal, milosrdné pokání podstoupil a v celku i v částech učinil vše, co se řečenému svatosvatému koncilu uráčí milosrdně

a k jeho milosti nařídít pro mou spásu, při čemž se témuž koncilu nejoddaněji pokořím.⁵²⁵ Stojíme před stejným rozhodnutím jako Hus. Na rozdíl od něho nám však nehrozí trest ze strany koncilu. Hus svému příznivci poděkoval za vlídnost a vysvětlil, proč pro něho bude prospěšnější zemřít a dát přednost dočasnému trestu před ohněm věčného pohanění.

Jisté zmírnění žalářní vazby mu umožnilo psát jeden dopis za druhým. Mezi adresáty jeho listů nalezneme mistry Jana Kardinála z Rejnštejna, Křišťana z Prachatic, Martina z Volyně, bakaláře Petra z Mladoňovic i betlémského kazatelé Havlíka, jehož Hus požádal, aby nedotíral na mistra Jakoubka ze Stříbra a neprotivil se podávání z kalicha.⁵²⁶ Se všemi věrnými Čechy se rozloučil listem z 10. června 1415. Cítil potřebu se jim omluvit za vše, čeho se snad ve slovech i skutcích dopustil. Hlavně jim však kladl na srdce, aby se nevzdávali boží pravdy, ctili dobré kněze a varovali se naopak lstivých lidí, zvláště pak nehodných kněží. Pány žádal, aby k chudině byli spravedliví a milosrdní. Kupce a řemeslníky nabádal k poctivosti, služebnictvo k věrnosti, univerzitní mistry k výchově studentů ve prospěch obce a studenty k pilnému učení.

Přátelům v Čechách také napsal jeden ze svých posledních listů s datem 5. července 1415. Chvatně, v očekávání smrti, je ještě jednou povzbudil, poděkoval za pomoc a připojil vzkazy svým přátelům, kolegům a bližním, které jim v předchozí korespondenci nestačil sdělit.⁵²⁷ Téhož dne také v otevřeném listu všem přátelům křesťanské pravdy vylíčil nespravedlivý průběh inkvizičního vyšetřování i veřejných slyšení. Třebaže se chtěl poučit a podvolit napravení, odvolání i trestu, poučení z Písma se mu nedostalo. Páni Václav z Dubé, Jan z Chlumu i písař Petr mohou dosvědčit, jak velkému posměchu a rouhání byl na koncilu vystaven. „Měl jsem za to,“ dodal zklamaně, „že v tomto koncilu bude větší úcta, dobrota i kázeň.“⁵²⁸ Všechny tyto dopisy patří k pokladům staršího českého písemnictví. Otvírají přístup k Husovi, jakým skutečně byl, i jakým chtěl být v paměti svých blízkých.

Ani v posledních dnech Husova života návštěvy v jeho cele neustávaly, pokušitelů bylo stále dost. Jistý Angličan mu bez obalu řekl, že by na jeho místě vše ochotně odpřisáhl, vždyt před časem se v jeho zemi zřekli Wyclifa i mistři, kteří nehájili jeho učení. Jiní se ho snažili přesvědčit naivními historkami z církevní historie, právníci mu zase vysvětlovali, co všechno odpřisáhnutí zahrnuje či nezahrnuje. Nejhůře Husovi bylo, když ho 5. července z příkazu krále Zikmunda navštívil falckrabě Ludvík spolu s urozenými pány Václavem z Dubé, Jindřichem Lacembokem a Janem z Chlumu. V doprovodu čtyř biskupů si všichni přišli vyslechnout jeho konečné rozhodnutí. Před vězením, kam strážci Husa k setkání s posly římského krále vyvedli, k němu se vši vážností osudové chvíle promluvil pan Jan z Chlumu. Jako laici mu nemohou s pány Václavem a Jindřichem poradit. Jestliže se v něčem provinil, ať se nestydí odvolat a přijmout pokání. Pokud se však cítí nevinný, neměl by jednat proti svému svědomí,

nelhat před tváří boží a setrvat až do smrti v té pravdě, kterou poznal. Hus si vzal Boha za svědka, že by pokorně odvolal, kdyby mu bylo na základě Písma svatého dokázáno, v čem pochybil. „Což chceš být moudřejší než celý koncil?“, osopil se na něho jeden z biskupů, který ho pak jako zatvrzelého kacíře rozkázal odvést zpátky do vězení.⁵²⁹

Snadno si lze domyslet, co následovalo. Římský král oznámil představitelům koncilu, že jim v Husově záležitosti dává volnou ruku. Přes všechna předchozí prohlášení si Zikmund hranici s českým mistrem nepřál. Nechtěl se tedy stane, oč si Hus koledoval. Podobně asi smýšleli i ti otcové koncilu, kterým jinak bylo proti mysli zahájit Husovou hranicí reformní nápravu chorého církevního organismu. Pro uzavření Husova procesu bylo zvoleno veřejné plenární zasedání v sobotu 6. července 1415. Narychlo byla uprostřed katedrály postavena vysoká dřevěná stolice s menší lavicí, na níž bylo rozloženo kněžské oblečení připravené pro obřad odsvěcení. Ještě předtím, než ozbrojenci řížského arcibiskupa přivedli spoutaného Husa do předsíně katedrály, kde ho nechali čekat, usedl na trůn král Zikmund v majestátním plášti a s římskou korunou na hlavě. Vedle jeho stolce zaujali svá místa falckrabě Ludvík s řížským jablkem, uherský magnát Štěpán Rozgoň s obnaženým mečem, norimberský purkrabí Fridrich s žezlem a bavorský vévoda Jindřich, jehož úkolem bylo převzít od krále jeho korunu.

Patnácté slavnostní zasedání koncilu započalo velkou mší, kterou sloužil hnězdenský arcibiskup Mikuláš Trába. Teprve po ní byl ke své potupné stolici přiveden Jan Hus, aby si spolu s ostatními vyslechl kázání Jakuba Arrigonioho, v němž tento biskup z italské Lodi plamennými slovy vyzýval k vykořenění schizmatu a kacífství.⁵³⁰ Ještě předtím, než prokurátor koncilu Jindřich z Piro zahájil soudní řízení, Antonín z Ponte, biskup ze severoitalské Concordie, vyhlásil zákaz veškerého hlučení. Prošedivělý auditor Bertold z Wildungen pak započal zdlouhavé předčítání 260 odsouzených článků Jana Wyclifa, které předsedající po chvíli přerušil a požádal biskupa Antonína, aby přítomné seznámil s jejich odsouzením. Po této proceduře Bertold z Wildungen přistoupil k přečtení žalobních aktů proti Husovi počínaje vylíčením jeho sporu s pražskými arcibiskupy přes soudní řízení u papežské kurie až do výslechu přísazných svědků v Kostnici.

Hus, jemuž zatím byla dovolena jen tichá modlitba, se začal hlásit o slovo až při předčítání svědeckých výpovědí. Dodatečně chtěl k nim ještě něco poznamenat, kardinál d'Ailly mu však sdělil, že dostane slovo až po přečtení celé obžaloby a soupisu jeho bludných tezí. Hus protestoval, nemohl si přece vše zapamatovat, tím si ale popudil i kardinála Zabarellu. „Mlč teď, už jsme tě přece dostatečně slyšeli,“ okřikl Husa a neomalenež přikázal sluhům, aby mu nedovolili mluvit. Hus po marných pokusech něco říci poklekl, sepal ruce a modlil se k svému nanejvýš spravedlivému soudci, který ho, jako tolik jiných před ním a po něm, měl nechat na holičkách.

Po přečtení redigovaného soupisu tezí vybraných z Husových knih následovaly články dosvědčené svědky, jejichž jména byla v souladu s kanonickými předpisy zamlčena. Když mu opět bylo kladeno za vinu, že učil bludy o svátosti oltářní, Hus se snažil protestovat, leč kardinál d'Ailly mu to znemožnil. Přece jen však stačil tváří v tvář svým soudcům říci, že ve jménu koncilu zatracují boží zákon jako blud a že on proto nyní, stejně jako před lety, předává svou při Bohu. K tomu již nebylo co dodat, nastal čas, aby biskup Antonín z Ponte přečetl připravený rozsudek, v němž byl Hus odsouzen k prokletí, zbavení kněžství a předání světskému rameni.⁵³¹ Odsouzený Hus byl za asistence sedmi biskupů oblečen do připraveného mešního roucha a naposled vyzván, aby odvolal.⁵³² Hus tak znovu odmítl učinit ze strachu, aby se nestal lhářem před tváří Páně, aby neurazil své svědomí a aby nepohoršil zástupy, jimž kázal. Ano, svědomí, pojem, který se v poslední době vrací, aniž by však získal odezvu tam, kde by to bylo třeba. Připomeňme si, co k tomu Hus napsal krátce před svou smrtí: „I kdyby mi to namlouval celý svět, já bych to s jednou mi danou schopností rozumového úsudku nemohl říci, aniž bych se zpronevěřil svému svědomí.“⁵³³ Hus byl hluboce věřící člověk, a proto své odhodlání podstoupit smrt vnímal v eschatologické perspektivě střetnutí s Antikristem a v mesiášské důvěře v boží a tím i jeho a Wyclífovu pravdu, která nade vším zvítězí.⁵³⁴

Sedmero biskupů přikročilo k odsvěcení odsouzeného kacíře. Husovi byl nejprve z rukou odňat kalich, následovalo odebrání štóly a ostatních součástí liturgického roucha. Po každém jednotlivém aktu došlo na rituální prokletí. Spor mezi biskupy, zda je třeba tonzuru vyholit břitvou, nebo zda ji stačí porušit nůžkami, Hus podle Petra z Mladoňovic doprovodil jedovatou poznámkou. Celou proceduru biskupové završili nasazením vysoké papírové koruny s třemi namalovanými čerty a s potupným nápisem „Tento je arcikacíř“. Církev tím Husovi odňala všechna kněžská práva, jeho duši svěčila ďáblu a jeho tělo světské moci v osobě římského krále. Zikmund se otočil na falckraběte Ludvíka jako na pána země a pokynul mu, aby se Husa ujal. Husova kauza tím pro něho skončila.

Podle barvitého líčení kostnického kronikáře Ulricha Richentalu falckrabě přivolal kostnického rychtáře a přikázal mu provést rozsudek. Hus nebyl spoután, v doprovodu čtyř ozbrojenců volně krácel k hranici na louce za Geltingenskou branou a celou cestu se modlil. Když spatřil připravenou hranici, padl před ní na kolena a poprosil Ježíše Krista, aby se nad ním smiloval. Čepici, která mu při prudkém pohybu spadla, mu strážci hned znovu nasadili. Nabízenou možnost zpovědi nevyužil, protože by musel zavrhnout své učení. Když se pokusil pronést pár vět v němčině, falckrabě ho zarazil a vydal pokyn k zakončení popravy. Ještě před tím, než byla hranice zažehnutá, falckrabě spolu s říšským maršálkem Hoppem z Pappenheimu přijel k Husovi, aby mu dal poslední možnost k záchraně holého života. Petr z Mladoňovic svému Mistroví

vložil do úst tato památná slova: „V té pravdě evangelia, kterou jsem psal, učil a kázal ze slov a výkladů svatých doktorů, dnes vesele chci zemřít.“ Když to oba říšští hodnostáři uslyšeli, tleskli rukama a odjeli. Za jejich zády vzplanul oheň. Do daleka se rozléhal křik kacíře, kolem něhož se záhy v Čechách i jinde začne vytvářet aureola mučedníka. Drobnou ironií osudu všechny zvědavce z popraviště vypudil ohavný puch ze chcíplé staré oslice, kterou kdosi mělce zakopal na místě, kde byla postavena hranice. Vše, co z Husa zbylo, katovi pomocníci druhého dne naložili do káry a vysypali do Rýna.⁵³⁵

XX.

DVA ŽIVOTY A DVOJÍ ŽITÍ MISTRA JANA HUSA

Dějiny jsou skoupé, dva životy dopřejí jen vyvoleným. Hus se mezi ně zařadil rozporuplným ohlasem svého učení i působení. Život, který skutečně prožil, skončil na kostnické hranici. Druhý patřil odrazu prvního v podání vyznavačů i odpůrců, teologů i historiků. Nejen to, Hus jako by byl po smrti mužem dvojího života. V jednom měl roli zavrženého kacíře, v druhém mučedníka. Faktor času byl a je v tomto dvojím žití zvláště významnou veličinou. Hus během svého dvacetiletého veřejného působení *via facti* změnil řadu postojů a názorů na podstatné otázky své nauky. Zčásti to vyplývalo z jeho záměru, většinou se však nechal strhnout prudkým vývojem událostí, na něž musel reagovat. Husův druhý život trvá již šest století a přesahuje z přítomnosti do budoucnosti. V důsledku specifického vývoje českých zemí, ztráty samostatnosti po roce 1620, násilné rekatolizace a germanizace úřední správy zůstává husitství dodnes neuralgickou součástí „živé“ historie. Téměř každých dvacet let se od poloviny 20. století obraz Husa i husitství měnil.

Několik stran závěrečné kapitoly dovoluje jen ilustrativní náznak přežívání i proměny dvojí tradice Husova života a díla.⁵³⁶ Představitelé české i moravské reformní šlechty, kteří se ještě za Husova života vícekrát zasazovali o jeho vysvození a svobodné slyšení, shledali kostnickou hranici nejen věčným pohaněním a poskvrněním jejich pověsti, nýbrž celého „nejkřesťanštějšího Království českého a nejjasnějšího Markrabství moravského“. Celkem 452 pečetí na osmi pergamenových listech bylo a zůstalo působivou manifestací tehdy nejen zemského, ale i jazykově nacionálního vlastenectví české šlechty.⁵³⁷ Stranou nezůstalo ani reformní duchovenstvo, za něž Jakoubek ze Stříbra při svém kázání v Betlémě vyhlásil Jana Husa a Jeronýma Pražského za mučedníky, „jimž se po smrti dostalo povýšení v slávě Boha Otce“.⁵³⁸ V letech revoluce, vnitřní války a křížových výprav sice úcta k Husovi poněkud ustoupila do pozadí, o to více se však později upevnila v dějinném povědomí kališnické společnosti.

Slova rozsudku kostnického koncilu na věky předznamenala i Husovu paměť v katolické tradici. V oscilaci mezi krajními stanovisky nejednou zanikají hlasy narušující jednostranné soudy. K hrubým urážkám se uchýlovali většinou autoři pamfletů a veršovaných skladeb, kteří Husovy spisy neznali a nic o jeho učení nevěděli. Často mezi nimi byli Němci, pro něž byla rozhodující Husova údajná nevráživost vůči cizincům. Husovi domácí odpůrci se jim v Kostnici vyrovnali, pak se však více zaměřili na Husovy následovníky a brzo poté i na

tábory.⁵³⁹ Ve válečné vřavě Husovu paměť dočasně překryly žaloby na zločiny a násilnosti druhé strany.

Nejen pro cizinu, ale i pro domácí katolíky se při posuzování stále ještě živé minulosti stala vyhledávaným zdrojem *Historie česká* humanisty Eneáše Silvia, který několik málo týdnů po jejím dokončení zasedl 3. září 1458 jako Pius II. na papežský trůn. Hus byl podle Silvia „člověk výmluvný a proslulý pověstí bezúhonného života“, ale také úskočný, neboť „když se domníval, že si již získal dost důvěry, veřejně vyvrhl jed, který už dříve tajně vstřebal“. Oba Češi, Hus i Jeroným, se zachovali v Kostnici statečně: „Oba nesli smrt s vyrovnanou myslí a spěchali na hranici, jako by byli pozváni k hostině, nevydavše ani hlásku, který by mohl být známkou jejich úzkosti.“ Jinak tomu ale bylo s učením Husa a jeho zhoubné a zatracené sekty, která se v bezbožnosti přimkla k šílené sektě valdenských.⁵⁴⁰

Silviova *Historie česká* byla v Čechách čtena již v 60. letech 15. století, její první převod do češtiny z roku 1487 však byl nevalné úrovně, takže teprve tištěný překlad Mikuláše Konáče z Hodiškova z roku 1510 získal širokou odezvu.⁵⁴¹ Vydavatel z něho čerpal také katolický dějepisec Václav Hájek z Libočan. Podle pověsti, kterou dalším generacím zprostředkoval, Hus byl knězem „dobrého života a ctnostného obcování“. To, co způsobil ve prospěch Čechů na univerzitě i v Praze, Hájek spíše schvaloval, jinak tomu ovšem bylo s kacířstvím anglického „bludníka“ Wyclifa, kterému ani Václav IV. nedokázal pro svou liknavost zamezit. Hus prostě neměl hasit, co ho nepálilo, jak mu vyčetli pražští Němci.⁵⁴² Byl to nakonec Hájek, nikoli kališníci kronikáři, kdo v příštích dvou třech staletích ovlivnil v českých zemích kdekerého spisovatele, včetně Bohuslava Balbína (1621–1688) a Jana Františka Beckovského (1658–1725), autora *Poselkyně starých příběhů českých*.

Vraťme se nyní k počátkům druhé, kališnické tradice, které jsou spjaty s relacemi o utrpení Jana Husa ve stylu pašijového líčení umučení Páně podle evangelistů Jana a Matouše.⁵⁴³ Husův kostnický průvodce Petr z Mladoňovic začal psát svou obšírnou *Relaci o mistru Janu Husovi* hned po svém návratu do Prahy. Záhy se ukázalo, že největší zájem byl o poslední, pátou část s líčením závěru Husova procesu ve dnech 5. a 6. července 1415. Petr proto tyto vlastní *Pašije* osamostatnil a s největší pravděpodobností i sám přeložil do češtiny. O oblibě tohoto dílka svědčí jednak to, že vyšlo tiskem již v roce 1495 ve vložce nejstaršího známého vydání *Pasionálu*, jednak jeho zpětný překlad do latiny.⁵⁴⁴ Poměrně širokou odezvu měla i *Pašije věrného a nejsvětějšího našeho mistra Jana Husa*, kterou sepsal přímý účastník kostnického procesu Jan Bradatý (Barbatus), vlastním jménem Jan Biskupec.⁵⁴⁵

Portrét Husa s aureolou mučedníka, který vykreslili Petr z Mladoňovic a rožmberský kaplan Jan Biskupec, nebyl všemi kališníky přijímán bez výhrad. Mistr Jakoubek ze Stříbra sice v Betlému proslavil slavnostní kázání na paměť

„nových mučedníků“, krátce předtím si však vůči Husovi neodpustil výtku, že zprvu podcenil význam laického kalicha. Ačkoli se prý Hus zachoval jako světec a podstoupil mučednickou smrt pro evangelickou pravdu, byl také svého času chybujícím člověkem, jenž se v mnohém mýlil. Hnidopich Jakoubek mu měl mimo jiné za zlé, že v komentáři k *Sentencím* Petra Lombarda připustil přijímání krve Páně ve formě posvěcené hostie.⁵⁴⁶

Nebylo by divu, kdyby mistra Jakoubka poněkud zaskočila úcta, které se Husovi již při prvním výročí jeho smrti, 6. července 1416, dostalo. Některé farnosti oslavily nového mučedníka formou běžných zádušních mší, jiné ho však dříve či později přiřadily do tzv. *Sanctorale*, seznamu svátků světců připomínaných během liturgického roku. Součástí obřadů, které Husa povznesly na úroveň českých patronů, bylo čtení z Mladoňovicových „Pašijí“ nebo z Husových kostnických listů. Současně vznikaly nové písně na Husovu počest, jejichž zákaz vyžadoval krátce po svém zvolení roku 1418 papež Martin V., časem pak k nim přibýly další bohoslužebné texty a kázání.⁵⁴⁷ Zvolený, avšak kurií nepotvrzený pražský arcibiskup Jan Rokycana po Zikmundově přijetí na český trůn pravděpodobně Husův svátek nedržel, přijal jej však i s překladem české liturgie do češtiny po svém útěku do Hradce Králové.⁵⁴⁸

Přestože máme písemné doklady o rané úctě k Husovi již z doby bezprostředně po jeho smrti, teprve na přelomu 15. a 16. století vznikly texty, které vytvořily oporu pro jeho uctívání v předbělohorském období. Zdá se, že nejenak tomu bylo s Husovým zobrazováním, které asi zprvu naráželo na odpor k obrazům světců.⁵⁴⁹ Nahrazovat obrazy a sochy světců podobami nového mučedníka se jedněm zdálo nepatřičné, druhým pak, kteří Husa osobně poznali, nadbytečné. Tím se stalo, že není k dispozici žádné věrohodné vyobrazení Husa, které by uchovalo jeho autentickou podobu. Nejstarší známá kresba Husova upálení v tzv. Biblii martinické z doby kolem roku 1434 zachytila obličej bez individuálních rysů.⁵⁵⁰ Série kreseb se závěrečnými výjevy Husova procesu v ilustrovaných rukopisech *Kroniky kostnického koncilu* Ulricha Richentalu pocházejí až z 60. a 70. let 15. století,⁵⁵¹ takže mají pouze výtvarnou a kulturně historickou hodnotu, jak tomu ostatně je se všemi dalšími podobami Husa na oltářních deskách,⁵⁵² grafických listech, medailích a jiných plastických výtvorech. Na řadě vyobrazení od konce 15. století Hus má svatozář, podobně jako světci a čeští patroni, s nimiž je vyobrazen. Dosti často má však místo svatozáře kacířskou čepici s vymalovanými čerty.

Až do počátku luterské reformace byl Hus zobrazován s plnovousem i hladkou tvář, a to nezřídka i v jednom iluminovaném rukopisu.⁵⁵³ Reformační podobu Husa kazatele, jenom v poprsí, v profilu s vousem zastříženým do špičky, bádání připisovalo Holbeinovi ml.; zatím nejstarší doklad tohoto typu je z roku 1537.⁵⁵⁴ Za zmínku stojí, že na společném vyobrazení Husa a Luthera při podávání svátosti oltářní z kalicha je první s plnovousem a druhý bez něho.⁵⁵⁵

Na pomnicích, které byly od poslední třetiny 19. století zřizovány na náměstích českých měst, má Hus většinou podobu bradatého evangelického kazatele. Naproti tomu na československých poštovních známkách má Hus díky poradcům z řad historiků bezvousý obličej.⁵⁵⁶

Zájem o Husa v kališnických Čechách se projevoval více jeho liturgickou i jinou úctou než shromažďováním a studiem jeho literární pozůstalosti. Na rozdíl od Wyclifa, jehož dílo bylo v Praze v první třetině 15. století téměř úplně evidováno a indexováno,⁵⁵⁷ nebyla Husovým spisům věnována taková pozornost. První systematický seznam jeho děl vznikl teprve krátce před rokem 1558.⁵⁵⁸ Je však třeba vzít v úvahu, že Husovy latinské spisy byly v dostatečném rozsahu zachyceny v katalogích univerzitních kolejí a že podobnou úlohu plnily i rukopisné soubory českých traktátů a listů. Zájem o Husovy spisy lze vysledovat i v zahraničí, zprvu však jen u nonkonformně smýšlejících teologů a vzdělců. V každém případě první tisk Husových děl vyšel v roce 1475 v dolní němčině, a to zásluhou Mikuláše Rutzeho, který vydal překlady *Provážku třípramenného a Jádra učení křesťanského* od mistra Jana z Lübecku.⁵⁵⁹

V Husově vlasti se knižního vydání nejprve dočkaly čtyři české listy z Kostnice, které byly přiřazeny k tzv. Jenskému dodatku k *Passionálu* z roku 1495.⁵⁶⁰ O první tištěné vydání Husových českých spisů se zasloužil litomyšlský tiskař Pavel Olivetský, jenž v letech 1509 a 1510 zpřístupnil *Knížky proti knězi kuchmistrovi a O šesti bludích*. Olivetský jako člen Jednoty bratrské nechtěl na svoji tiskárnu upozorňovat, a proto oba tisky nemají tzv. impressi, tj. jinak běžné údaje o tiskárně, jejím místě apod. Jeho záměrem zřejmě bylo naznačit spojení pronásledované Jednoty s Husem jako jejím předchůdcem.⁵⁶¹ Závažným tiskařským počinem bylo tak až vydání Husových *Výkladů* Mikulášem Konáčem z Hodiškova roku 1520. Do poloviny 16. století se dočkaly tisku jednak některé drobné spisy (*O manželství*, 1528, *Abeceda a Provážek třípramenný*, 1545), jednak tři žalární listy, které v příloze Husova životopisu vydal roku 1533 kněz Jiřík Heremita. Obě postily, nedělní i sváteční, čekaly na knižní vydání až do let 1563–1564.⁵⁶²

Zatímco v Čechách Husův stěžejní spis *O církvi* nenašel nakladatele, v Německu vyšel v roce 1520 hned ve dvou vydáních o celkovém počtu 2000 exemplářů. Toto číslo by i dnes bylo ohromující. Neméně překvapivé pro čtenáře může být, že o jedno z těchto vydání se zasloužil Martin Luther (1483–1546), vycházející stálice německé reformace. Augustiniánský mnich Luther o Husovi a jeho zápase až do roku 1519, kdy mu jeho odpůrci vyčetli spřízněnost s Wyclifem a husity, téměř nic nevěděl. O rok později se přiznal, že sám až dosud učil všemu co Hus, aniž měl o tom potuchy. A nejen on, jak dodal, „my všichni jsme nevědomky husity“. Z jeho působení pak vzešla nová legitimní církev, která ukončila jedinou vládu římskokatolické církve. Sto let dělilo oba reformátory, kteří svůj zápas s římskou církví a jejími světskými pomocníky zahájili bojem

proti papežským odpustkům. Český král Václav IV. na rozdíl od saského kurfiřta Fridricha III. se prodeji odpustků nepostavil, a propásl tak svou příležitost vstoupit do dějin počínající evropské reformace. Na tuto asynchronii se většinou nebere zřetel. Z českého hlediska proto, že husitství se omezeně vnímá jako domácí záležitost, která se odehrává jen v národních kulisách. Nejinak tomu však je i z pohledu historiků a teologů německé reformace 16. století, kteří se sveřepě drží Lutherova prvenství.⁵⁶³

Vedle desítek převážně publicistických projevů, životopisů i překladů drobných děl Jana Husa vyšly v Německu i závažné edice, bez nich se ani dnes badatelé neobejdou. V menší míře to platí o souborném vydání Husových listů z roku 1537, k němuž Martin Luther předeslal předmluvu. Monumentálním záběrem dodnes působí dvousvazková edice Husových a Jeronýmových spisů o celkovém rozsahu 870 listů, jež vyšla roku 1558 v Norimberku péčí Lutherova jihoslovanského stoupence Flacia Illyrika (1520–1575) a jeho spolupracovníků. I když *Historia et Monumenta* vyznačily cestu dějepisnému studiu Husova díla, spor o ně neustával ani mezi protestanty. Příkladem učeného spisu, který oživil odmítavý postup k českému kacířství, byla latinsky psaná *Historie husitů* německého katolického bohoslovce Jana Cochlaea (1479–1552). Kupodivu však i německé *Dějiny husitských válek* slavkovského luterána Zachariáše Theobalda (1584–1627) neměly pro domácí reformační předeheru pochopení, čímž se odlišovaly od převážně apologetických děl zahraničních protestantských či evangelických autorů.⁵⁶⁴

Další dva proslulí reformátoři 16. století, Ulrich Zwingli (1484–1530) a Jan Kalvín (1509–1564), o Husa velký zájem neprojevovali, i když oba měli výtisk jeho traktátu *O církvi* ve svých knihovnách. Kalvín považoval Husa za nevinného muže ryzí víry, jehož kostnický koncil ostudně poslal na hranici.⁵⁶⁵ Do Francie, kde měl Kalvín mnoho stoupenců, přece jen však jistá znalost Husova působení dosáhla. Jean Crespin například Husem započal svou *Knihu mučedníků*, do obdobné sbírky *Pravých podob osob proslavených zbožností a učeností* Husa roku 1581 zařadil i Theodor Beza. Hus měl ovšem i ve Francii své odpůrce a kritiky, a to i ve věku převažujícího racionalismu. Více než o historického Husa šlo o mytickou postavu nabývající odlišných konotací podle potřeb různých ideologických proudů. Příznačné je tu zvláště stanovisko myslitele Voltaira (1694–1778), který na jedné straně považoval Husa za jednoho z náboženských fanaticů temného středověku a na straně druhé odsoudil Husovy soudce jako vrahy ve jménu náboženství.⁵⁶⁶

Příznivý vliv na méně zaujaté posuzování Husa a husitství v 17. a 18. století v Německu a v západní Evropě měly jednak přetisky a nové překlady Husových spisů, jednak velké kolekce autentických dokumentů. Dodnes cenná je zvláště šestisvazková edice akt kostnického koncilu Hermanna von der Hardta (1660–1746). Široký ohlas rovněž získaly podrobné dějiny kostnického koncilu

od Jakuba Lenfanta (1661–1728), z nichž ještě mimo jiné čerpala vědomosti o Husovi francouzská prozaička George Sandová. V radikálně demokratickém proudu, k němuž Sandová náležela, se stal hrdinou Jan Žižka, týž válečník, jehož dějepisci osvětenství a západoevropského liberalismu považovali v protikladu k Husovi za ztělesnitele husitského fanatismu a násilí.

Návrat k Husovi, tentokrát jako obránci svobody slova a svědomí i jako předchůdci zápasu za očistu církve, lze zaznamenat ve Francii a v Německu v druhé čtvrtině 19. století. Pro atmosféru tzv. předbřeznové doby v Německu je příznačný ohlas, který vzbudila polemika kolem skici a následně kolem velké olejomalby s vyobrazením Jana Husa v Kostnici od malíře düsseldorfské školy Karla Friedricha Lessinga (1808–1880). Neméně si zaslouží pozornosti, že se krátce na to, v roce 1845, vynořil plagiát údajného listu Poggia Braccioloniho o Husově smrti v Kostnici. Tento Pseudo-Poggio se nicméně čas od času znovu vynořuje jako autentické svědectví Husova současníka.⁵⁶⁷

Vrátíme-li se zpět k českým zemím a k domácí tradici, zjevně větší pochopení pro Husův zápas projevilo až v osvětenství. Josefínští učenci v rámci svého reformně-katolického úsilí viděli v Husovi do jisté míry svého předchůdce. Aby se tak mohlo stát, museli ovšem Husa představit jako dobrého katolíka. Profesor pražské teologické fakulty Kašpar Royko (1744–1819) vyslovil přesvědčení, že kdyby „ctnostný“ Hus žil pod ochranou moudrého „mocnáře Josefa II., nenávislní teologové by ho nepřipravili o život, zvláště když se ani v jediné podstatné věci neodlišoval od vládnoucího náboženství“.⁵⁶⁸ Roykovi nechyběl nadhled v otázkách víry, nebyl však učencem, takže měl řadu kritiků. Představu, že Hus byl dobrý katolík, který byl odsouzen jen neblahým nedopatřením koncilu, sdílelo více jeho současníků. Patřil mezi ně i autor prvního moderního Husova životopisu, bývalý jezuita, gymnaziální a univerzitní profesor historie Johann Heinrich Wolf (1745–1794). Příznačně přitom je, že Wolf se v roce 1784 odvážil svou německy psanou monografií označit jen iniciálami svého jména, přestože Husa bezmála vylíčil jako předchůdce josefínských plánů na církevní reformu.⁵⁶⁹

Učený piarista Mikuláš Adaukt Voigt, jinak syn soukeníka z Horního Litvínova (1733–1787), sice Husa a Jeronýma zařadil do svých latinsky vydaných *Podobizen učenců a umělců* jen pro výstrahu, přitom však měl německým protestantům za zlé, že si přisvojili „našeho Husa“, který až na drobné výjimky stál ve svém učení na katolické půdě.⁵⁷⁰ O patnáct let později napsal Husův životopis do obdobně koncipované galerie slavných mužů Čech Augustin Zitte (1752–1785). Německy mluvící kněz z České Lípy Husa vylíčil jako zastávce státní suverenity proti papežství, jenž také hrdinně bojoval za spravedlivou věc svého národa proti Němcům.⁵⁷¹

Většina osvětenců kladné mínění o Husovi zdůvodňovala tím, že neměl s následujícími událostmi a násilnostmi nic společného. Více kritický byl v tomto

ohledu první profesor češtiny na pražské univerzitě František Martin Pelcl (1734–1801), autor přínosných monografií o lucemburských panovnicích a oblíbených *Stručných dějin Čech*. Pelcl ještě důvěřoval Hájkovi, v jehož stopách vylíčil Husa jako dobrého katolíka, avšak osvěteného, který se vymanil z většiny předsudků.⁵⁷² Za zmínku rovněž stojí, co si Pelcl v roce 1781 zapsal do svých *Pamětí* ve spojitosti se štváním na soudobé husity: „Každý Čech, který čte jenom knihy české a zná dějiny své vlasti, jest trochu husitou; znal jsem dokonce několik farářů, kteří Husa neodsuzovali.“⁵⁷³ Na příkladu tohoto historika, který v 90. letech 18. století zapojil svou erudici i vlastenecké uvědomění do služeb protirevoluční agitace, lze rozpoznat obtíže, které s sebou lepší poznání Husa a husitství v této době neslo.⁵⁷⁴

Zdá se, že alespoň Husa se někteří čeští katolíci snažili uchránit kacířské pohany, aby tím nepošpinili jeho zásluhy o českou řeč a české zájmy. Neplatí to jen pro osvětence, ale i pro tak konzervativně smýšlejícího lidového písmáka, jakým byl milčický soused a rychtář František Jan Vavák (1741–1816). V letech 1781–1783 si tento sečtělý muž do svých *Pamětí* zapsal vlastní úvahy o Husovi. Na dvě otázky se přitom pokusil odpovědět především. První se týkala přijímání laiků z kalicha. Hus s ním podle Vaváka nezačal, a přesto za ně pykal. Nejinak tomu bylo s obviněním z bludu o svátosti oltářní. „Ale proč pak jest asi upálen?“ Odpovědi se Vavák pro její obšírnost vyhnul a čtenáře poučil, že se o tom může dočíst „onde i onde“.⁵⁷⁵

Jak nesnadné bylo ještě v době předbřeznové psát o Husovi, dokládají potíže, které měl František Palacký s teologickou cenzurou před vydáním prvního husitského svazku *Dějin národu českého v Čechách a v Moravě*. Palacký nalézal u Husa a jeho současníků zárodky protikladu mezi katolictvím a protestantstvím, a to v důrazu na Písmo a zvláště na Nový zákon. Neméně mu cenzura měla za zlé, že v knize určené především katolickým čtenářům Husa představil jako karatele mravů soudobého duchovenstva.⁵⁷⁶ Rehabilitace Husa a husitství v *Dějinách* Františka Palackého vzbudila v druhé polovině 19. století prudkou odezvu ze strany německých historiků přebývajících v českých zemích. Oleje do ohně narůstající nacionální vlny přilil v roce 1856 profesor Konstantin von Höfler svým záměrem skoncovat s módní vlnou rétorických kompilací, které vyzdobovaly „historickou loutku“, jakou byl Jan Hus.⁵⁷⁷ Höflerovo obvinění Husa za secesi německých studentů a profesorů v roce 1409 a neméně ostrá replika z pera Františka Palackého na celá desetiletí poznamenaly domácí bádání o české reformaci.⁵⁷⁸ Mnohem větší pochopení Hus stále nalézal v anglosaské a částečně i ve francouzské a ruské literatuře.⁵⁷⁹

V polemikách německých a českých historiků nešlo jen o slovní přestřelky, ale i o edice a monografie, jež byly jednak školou historické kritiky, jednak kolbištěm vzájemného soupeření. Edici textů z období husitského hnutí, kterou v letech 1856–1866 ve třech svazcích vydal Konstantin von Höfler, krátce na

to zčásti nahradila, zčásti doplnila Palackého edice dokumentů ilustrujících život, doktrínu a proces Jana Husa.⁵⁸⁰ Systematický průzkum pramenů Palackého osmělil, aby v částečně přepracovaném druhém vydání 1. částky III. dílu svých *Dějín* zašel dále, než mohl dříve. Tím, že Hus přijal Bibli za jediné jisté a pevné pravidlo víry, „octnul se byl na půdě jiné, nežli na které stála církev katolická“, a nemohlo tak jít o pravověrného, omylem odsouzeného katolíka, jak se mezi českými vlastenci běžně tradovalo.⁵⁸¹

Silný, téměř podmanivý vliv pojetí Husa a husitství v *Dějínách* Františka Palackého vyvolal kritické odezvy ze strany katolického dějepisce. Ostrý tón s ironickým podtextem nasadil v 50. letech 19. století Josef Alexandr Helfert (1820–1910), podle něhož byl Hus „mučedníkem bludů a neposlušenství“.⁵⁸² Na ryze teologickém poli se s předem danými závěry pokusil prokázat Husovo kacírství Antonín Lenz (1829–1901), mnohem více však renomé mistra Jana utrpělo, když v roce 1884 černovický profesor Johannes Loserth (1846–1936) uveřejnil výsledky svého srovnávacího studia Wyclifových a Husových spisů. Jestliže již dříve Hus platil za svedeného žáka oxfordského profesora, nyní se začal jevit jako jeho pouhý epigon bez vlastního myšlenkového přínosu. Zkoumáním vztahu mezi oběma reformátory dodnes zůstává citlivou otázkou specializovaného studia.⁵⁸³

V nacionálně vzrušené atmosféře druhé poloviny 19. století se dějepisce prolínalo s politikou i publicistikou, které zase zpětně působily na historii jako vědu a společně utvářely skupinové dějinné povědomí. Tři veřejností sledované záležitosti, které byly přímo spojeny s osobností Jana Husa, si zde zaslouží alespoň stručné zmínky. První nás zavede do města Kostnice, které Husovi ctitelé navštěvovali dávno před tím, než byl 6. října 1862 na břehu Bodamského jezera slavnostně zpřístupněn mohutný bludný kámen s pamětní deskou. První moderní pomník na Husovu počest vyvolal v Čechách značnou pozornost, a proto bylo jen otázkou času, kdy dojde k manifestační výpravě do Kostnice. Vhodná doba k ní nastala po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867, kdy se organizace manifestační pouti k památníku obou mučedníků ujali představitelé radikálně demokratického proudu v českém národním hnutí. První velké pouti do Kostnice v létě 1868 se přes všechny překážky ze strany rakouských úřadů zúčastnilo 200 až 300 osob včetně 20 žen a jednoho konfidenta.⁵⁸⁴

Výprava do Kostnice, na kterou se přihlásil i kapelník Prozatímního divadla Bedřich Smetana, byla předešlou oslav pětistého výročí Husova narození, které bylo tehdy kladeno do roku 1369. V napjaté atmosféře, kdy se nevědělo, co vše se může stát, vyšel 2. července 1869 ve staročeském listu *Pokrok* nepodepsaný článek požadující revizi Husova procesu na blížícím se 2. vatikánském koncilu. Jeho autorem, jak se záhy ukázalo, byl historik Josef Kalousek, jenž Husovo upálení prohlásil za národní urážku a křivdu. S útočným odmítnutím tohoto návrhu vzápětí přispěchaly mladočeské *Národní listy*, takže bouře ve sklenici vody,

záhy utichla.⁵⁸⁵ Hlavní shromáždění se za obrovské účasti konalo 4. září 1869 na Betlémském náměstí v Praze. Druhého dne mnohatisícový průvod Sokolů, členů různých spolků, živnostníků i dělníků doprovodil na nádraží ke zvláštnímu vlaku účastníky pouti do Husince, kde slavnosti vyvrcholily odhalením Husova reliéfu na jeho údajném rodném domku.⁵⁸⁶

Další pozoruhodná událost, či spíše aféra spjatá s úctou k Husovi, započala na zasedání českého zemského sněmu v Praze 25. listopadu 1889. Mladočeský poslanec dr. Josef Šil pateticky, ale i působivě protestoval proti záměru zemského výboru neumístit na průčelí novostavby Národního muzea desku připomínající mistra Jana Husa. V prudké debatě, která se vzápětí v sále strhla, mladý kníže Karel IV. Schwarzenberk vyhlásil Husa zodpovědným nejen za husitské války, ale i za válku třicetiletou. V zápalu řeči pak za stranu konzervativního velkostatku návrh na Husovu desku odmítl a své mladočeské oponenty nazval „tlupou lupičů a lhářů“.⁵⁸⁷ Hned následujícího dne, jak se dalo očekávat, se spor přenesl na stránky novin a časopisů. Po sérii vzájemně útočných výpadů se hroty polemiky poněkud otupily, neboť se představitelé staročeské strany rozhodli nehlasovat ani pro mladočeskou, ani pro velkostatkářskou rezoluci. Tím nechtěně přispěli k usnesení zemského výboru z konce prosince 1889, který se rozhodl umístit desku mistra Jana Husa na nejvhodnějším místě nové muzejní budovy.

Do publicistické kampaně zasáhl v nepodepsaném úvodníku 49. čísla týdeníku *Čas* z 30. listopadu 1889 také mimořádný profesor České univerzity Tomáš Garrigue Masaryk. „Úcta ke charakteru Husovu nemýlí náš katolický lid, jen tmářství a zelotism nekřesťanský mohou se ho báti,“ napsal Masaryk a dále dodal, že nikoli zásluhami o jazyk a univerzitu, nýbrž pro čistotu charakteru Hus je zářícím příkladem českému lidu.⁵⁸⁸ Masaryk se v dalších letech k Husovi vracel a v knížce *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace* domýšlel dějinný odkaz jeho náboženské reformy pro politickou emancipaci, humanitu a demokracii českého národa. Byla to podle něho již česká reformace 15. a 16. století, která jako předchůdkyně reformace evropské nastolila ideály humanitní a vytýčila cestu k obecným potřebám lidské svobody, rovnosti a bratrství.⁵⁸⁹ S rozdílným názorem vystoupil 8. července 1900 v krajinském studentském spolku ve Slaném tehdy třicetiletý Josef Pekař: „My, děti 19. století, jimž více neb méně cizí je tento (Husův) svatý zápal, máme velmi málo práva oslavovati po této stránce Husa a dobu jeho,“ prohlásil tehdy a dodal: „V tom smyslu tedy národem Husovým nejsme a nebudeme. Co bylo, nevrátí se...“⁵⁹⁰

Se zasedáním zemského sněmu v listopadu 1889 je spjata též idea Husova pomníku v Praze. Již tři dny po Schwarzenberkově urážlivém výroku se v *Národních listech* objevil návrh na postavení Husova pomníku. Sbíрка na tento účel měla zcela mimořádný úspěch, neboť do půl roku po jejím vypsání přesáhla vybraná částka 50 000 zlatých. Přes obstrukce ze strany vysokého kléru a navzdory nesnázím s umístěním pomníku byla v roce 1891 vypsána první soutěž, kterou

o dva roky později vyhrál návrh Viléma Amorta. Rozpaky z výsledků soutěže, které se nezúčastnili uznávání sochaři, a tahanice kolem vhodného místa způsobily, že k realizaci vítězného návrhu nedošlo. Praha primát nezískala. První Husův pomník v Čechách zřídilo město Jičín podle návrhu Stanislava Suchardy v roce 1892.⁵⁹¹

Myšlenka zbudovat Husovi pomník na Staroměstském náměstí se prosadila teprve v druhé polovině 90. let. V druhé, hojně obeslané soutěži zvítězil návrh sochaře Ladislava Šalouna a architekta Antonína Pfeifera. Základní kámen pomníku byl sice položen již v červenci 1903, polemiky přesto dále pokračovaly. Dříve než mohl být pomník slavnostně odhalen, vypukla první světová válka. V jubilejní den 6. července 1915 tak Šalounovo sousoší bylo odevzdáno „veřejnosti“ jen na uzavřené schůzi Spolku pro jeho zbudování. Husovi ctitelé alespoň manifestovali své postoje květy, kterými pomník zasypali.⁵⁹² Husovy pomníky či pamětní desky byly již v této době ve více českých městech, většina jich však vznikla až v době první Československé republiky.⁵⁹³

Odborné bádání v historii, filologii i v dějinách umění se rovněž zaměřilo na blízkí se Husovo velké jubileum v roce 1915. Vzhledem ke vzrůstajícím nárokům pozitivistického dějepisceví se jako naléhavé pocítovalo pořízení kritických edic, a to nejen spisů samotného Husa, ale i jeho předchůdců. Zatímco edice *Regulí Starého a Nového zákona* Matěje z Janova, které se ujal Vlastimil Kybal, vysoké očekávání splňovala, dvojí vydání Husových sebraných spisů Václava Flajšhansa vyvolalo převážně kritické odezvy. Flajšhansovi nelze upřít píli a snahu, přínosný byl zvláště jeho soupis Husovy literární činnosti, jeho monografie o Husovi z roku 1905 však nebyla dílem, na něž se čekalo.⁵⁹⁴ Skutečný vědecký počín naopak znamenala trilogie Zdeňka Nejedlého o předhusitském a husitském zpěvu a publikace spojené s jubilejní výstavou.⁵⁹⁵ Nelze tudíž říci, že by odborné bádání blízkí se šestistému výročí Husovy smrti zanedbalo, zvláště když se v roce 1915 na knižních pultech velká monografie objevila. Jejím autorem však nebyl historik Gollovy školy, nýbrž katolický kněz Jan Sedlák.⁵⁹⁶

Profesor teologického studia brněnského kněžského semináře Jan Evangelista Sedlák (1871–1924) své materiálově přínosné studie a drobné edice zprvu vydával v revue *Hlídky*, od roku 1913 pak v řadě *Studií a textů k náboženským dějinám českým*, kterou založil a řídil. Další dosud neznámé texty a dokumenty přinesly přílohy k jeho hutné, chronologicky koncipované monografii s prostým názvem *M. Jan Hus*, kterou přihlásil do soutěže České akademie na jubilejní práci o životě, spisech, působení a významu Jana Husa. Sedlák dobře věděl, že každé jeho slovo bude zkoumáno z více stran, a i když psal ve spěchu, nezadal si ani jako historik, ani jako katolický kněz, který se snažil pochopit a vysvětlit, proč se Hus z hlediska církve dostal na scesti.⁵⁹⁷

Sedlákovi oponenti se snažili zabránit ocenění jeho díla, a proto v něm hledali jen chyby a nedostatky. V tomto ohledu si nezachoval nadhled ani Václav

Novotný, autor dvousvazkové, opožděně do soutěže dodané a přesto vítězné monografie o Husovi.⁵⁹⁸ Novotný s pozitivistickou důkladností prozkoumal každou zmínku pramenů, přínos svého díla však zeslabil přílišnou adorací Husovy osoby a jeho působení. Nesporné naopak zůstávají Novotného zásluhy o kritické zpřístupnění Husovy korespondence a pramenů, osvětlujících kostnické procesy. Očekávání v plném rozsahu nespĺnily ani tři návazné svazky Vlastimila Kybala o Husově teologii, které rovněž měly čelit Sedlákovu katolickému stanovisku. V Kybalově trilogii lze nalézt, co a kde Hus řekl či napsal, málokdy však více. Bez kladení otázek nelze získat ani odpovědi.⁵⁹⁹

Vznik nového státu umožnil v lednu 1920 založení Církve československé, jež se manifestačně přihlásila k Husovu odkazu. Bylo proto jen otázkou času, kdy se na pořad dne dostane otázka Husova státního svátku. Stalo se tak na sklonku března 1925, kdy parlament nově zavedl svátek práce a svátky Cyrila a Metoděje, Jana Husa a sv. Václava. Čestné předsednictví při zavedení Husova svátku převzal premiér Antonín Švehla, který se oslav na Staroměstském náměstí zúčastnil spolu s prezidentem Masarykem. Papežský nuncius Francesco Marmaggi opustil v noci na 6. července 1925 na protest Prahu a Vatikán následně přerušil s Československou republikou diplomatické styky.⁶⁰⁰ Touto aférou vyvrcholily spory o Husa, jehož postava se ve 20. letech stala zástupnou ikonou v soupeření politických stran od krajní levice až po klerikální konzervativce.⁶⁰¹

Ještě dvakrát se ve 20. století Husovi dostalo obdobné role na veřejné scéně. Po únorovém puči roku 1948 se Hus takřka přes noc stal revolucionářem, kterým nikdy nebyl. Zlom v nazírání na Husa jako sociálního revolucionáře mladí marxisté přičkli Zdeňkovi Nejedlému, neboť sami měli s jeho pojetím potíže. Přání tu bylo otcem myšlenky a pokřivených interpretací Husových výroků vytržených z kontextu.⁶⁰² Zjevný rozpor mezi tím, co Hus měl kázat a co skutečně kázal, se Robert Kalivoda pokusil překlenout myšlenkovou konstrukcí dialektické negace. Husovo učení tak podle něho bylo přímým popřením středověkého katolicismu a jeho přetvořením do kvantitativně nové podoby relativizovalo celý feudální systém. Náročnost tohoto výkladu se ovšem nehodila pro pouliční agitaci.⁶⁰³ Mistra Jana Husa jako nositele pokrokových tradic mohla sice stranická propaganda využít, mnohem více jí však vyhovovala revolučnost prvotního Tábora. Nelze však přehlédnout, že z podnětu Zdeňka Nejedlého bylo zahájeno vydávání Husových sebraných spisů, které si od prvního svazku podrželo vysokou, obecně srovnatelnou úroveň.⁶⁰⁴

Podruhé se Hus dostal do popředí veřejného zájmu přes odbornou diskusi k dvoudílné monografii belgického benediktina Paula De Vooghta z roku 1960.⁶⁰⁵ K široké mezinárodní odezvě tohoto díla přispěly vytříbené, nezřídka ironické formulace, teologická erudice a v neposlední řadě morální patos autora, který se v předvečer 2. vatikánského koncilu zasazoval o *aggiornamento*, hlubokou reflexi katolické církve v poválečném světě, rozděleném „železnou“ oponou.

V katolickém dějepisectví šlo o dílo přelomové v tom smyslu, že k působení a dílu Jana Husa přistoupilo bez apriorních hledisek a přístupů. Podle De Vooghta není žádná ryze katolická metoda historického výzkumu, odlišné je pouze slovní podání poznatků (*langage*). Hus se De Vooghtovi jevil jako dobrý křesťan, a to navzdory některým bludným tezím.

Záhy se ukázalo, že De Vooghtova historická argumentace s aktualizující reformní reflexí má četné oponenty. Pomineme-li nepodložené pochybnosti o legitimitě kostnického koncilu a Husových soudců, které autor pod tlakem kritiků sám korigoval,⁶⁰⁶ šlo o námitky dosti protichůdné povahy. Někteří čeští katoličtí historikové se nemohli smířit s tím, že by se právě Husovi mělo dostat příznivé pozornosti v éře počínajícího ekumenismu.⁶⁰⁷ Naopak protestantsky orientovaní oponenti v čele se znalcem Husova působení a díla F. M. Bartošem se obávali účelového přesunutí Husa ze společenství směřujícího k reformaci do církve, která ho odvrhla.⁶⁰⁸

Jeden z prvních kroků vedoucích od Husa historie k Husovi kontrafaktuálních dějin učinil v roce 1965 (tehdy ještě marxistický) filozof Milan Machovec provokativní knížkou *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa?*. Dráždivá otázka by asi zcela zapadla do zapomnění, kdyby ji v roce 1986 neoživil vlivný polský filozof Stefan Swieżawski.⁶⁰⁹ Tentokrát ji už nebylo možné přeslechnout, neboť vycházela z okruhu osob blízkých papeži Janu Pavlovi II. Zvláště tu je třeba připomenout články Tomáše Halíka, jehož vizionářský apel ke zhojení jizev v srdci českého národa došel již při první návštěvě „slovanského“ papeže v Praze roku 1990 svého ekumenického naplnění.⁶¹⁰ V tomto duchu, avšak v plném respektu k vědeckému zkoumání Husova života a díla, se v letech 1993 a 1999 uskutečnily dvě mezinárodní konference. První, bayreuthská, shrnula výsledky bádání a naznačila šíři zkoumané problematiky. Druhá, lateránská, uzavřela několikaleté snažení Komise pro studium problematiky, spojené s osobností, životem a dílem M. Jana Husa v čele s kardinálem Miloslavem Vlkem.⁶¹¹ Ne všechna očekávání byla naplněna, papežovo vyjádření hluboké lítosti nad Husovou krutou smrtí bylo však všemi účastníky vnímáno jako gesto dobré vůle k porozumění mezi epochami, národy a konfesemi.⁶¹²

Po deseti letech je vše jinak. O rehabilitaci se již nemluví, ostatně oprávněně, neboť podle výstižného výroku Thomase Fudge by odheretizování Husa bylo znásilněním historie.⁶¹³ Čeští evangelíci, jak se zdá, ztrácejí krok za krokem své dějinné zakotvení. O Husa takřka již přišli.⁶¹⁴ Katolíci jím ho snadno uzmuli, ale sami si ho neopnechali, mají přece svého Jana Nepomuckého a nespočet mučedníků, kteří rovněž zemřeli pro víru. Znamená to snad, že Hus již patří vzdálené minulosti? Zdaleka ne, neboť nikdy předtím se nevyrojilo tolik sprostých a prostoduchých urážek muže, jehož mravní štít navzdory všem staronovým žalobníkům a odpůrcům zůstal čistý. Ani o „nového Husa jako biče na církev“ však není co stát.⁶¹⁵ Na prahu velkého jubilea si lze jen přát více reflexe a méně prázdných slov.

ZÁVĚREČNÉ ÚVAHY

Hus jako mnozí další vzdělanci české reformní školy vzešel ze skromných venkovských poměrů. Díky své přirozené inteligenci se začlenil mezi žáky drobných farních škol. Církev je potřebovala a formovala pro své potřeby, ale přímo neživila, neboť žili z koled a ze zbožných odkazů. Odtržení od rodin se stávali členy ryze mužské komunity kleriků spjatých vyhlídkou na existenční zajištění ve službách církve. Hus, jak se zdá, po celou dobu svého studia na artistické fakultě svými vědomostmi a náboženským zanícením nijak nevyčínal nad družé. Konec konců se ani jazykově-národnostním cítěním nevyhykal z okruhu podobně smýšlejících kolegů z českého univerzitního národa.

Mladý Hus toužil po tom, co bylo a zůstává touhou mnoha mladých a chudých mužů. Teprve když získal lepší „bydlo“, dnes bychom řekli existenční zajištění, v Betlémské kapli, nespokojil se s ním a začal brát své kněžství jako závazné poslání. Nepochybně již tehdy měl Hus ve svém osobnostním rejstříku něco navíc, co upoutávalo nejen jeho vrstevníky, ale i české posluchače v Betlémské kapli. Možná to byl jeho zjev, přesvědčivost projevu či zabarvení hlasu. Kdo ví, snad vše dohromady, to si lze jen domýšlet. Jeho charisma by mu však ve zvolené roli duchovního a společenského terapeuta nebylo nic platné, kdyby neměl co říci. Husovy rané postily jsou z tohoto hlediska málo záživné, jeho obliba musela tudíž vycházet z mluveného slova, jehož střípky zachytily žaloby sesbírané zakuklenými donašeči.

Svým domácím předchůdcům Hus vděčil za jejich nábožensko-vzdělávací činnost posilující zvnitřnění víry a rozvíjející reformní myšlení. Oči mu však naplno otevřel až oxfordský profesor Jan Wyclif, od něhož přebíral do svých spisů celé věty, odstavce a strany. Byly to zejména reformní, nikoli filozofické podněty tohoto „evangelického doktora“, které přijal ve značném rozsahu za své. Poněkud pružně, je třeba dodat, neboť od roku 1403 viselo i v Praze nad Wyclifovým učením znamení hereze se všemi represivními důsledky. O svobodnou diskusi rozhodně nešlo, na což nedbají ti, kteří odvážným vyčítají nedostatek odvahy. Téměř vždy, když se Hus distancoval od některých tezí oxfordského teologa, bylo tomu tak v odpovědích na vznesené žaloby, v odpovědích, které se formulují v obranném gardu. Jelikož se však ani pod hrozbou smrti na hranici Wyclifa nevzdal, není důvodu jeho výhradám nevěřit. Což je nepřipustné mít odlišný názor na jevy, které se svou zázračností vymykají z rozumování o nerozumném? Právě tak, jako se Hus neshodl s Jakoubkem ze Stříbra v pohledu na

nezbytnost laického kalicha ke spáse, mohl se od Wyclifa odlišovat v názoru na eucharistii. Avšak, tato otázka se v dané souvislosti nabízí sama sebou, nepřeval by Hus z Wyclifa více, kdyby nemusel vážit každé slovo?

Církev, kterou Hus chtěl po vzoru biblické pospolitosti prvotního křesťanství napravit, byla v době schizmatu obrem na hliněných nohách. Arcibiskup a další hodnostáři pražské církevní provincie, kteří betlémskému kazateli dávali důvěru, přestávali mu časem rozumět. Asi jim byl zprvu sympatický, vždyť sami tušili, že mnohé by potřebovalo nápravu. Tu ale odmítali provádět úspěchaně, chtěli se na ni náležitě připravit, vyčkat s ní na pozdější dobu. Hlavně však zaběhnutý chod věcí nechťli změnit. Kdo by si ostatně pod sebou podřezával větev, na které sedí? Chvillemi se mohlo zdát, že Husovi stoupla jeho popularita do hlavy, a že mu dokonce dělala dobře. Pokud tomu tak bylo, pak snad jen v době, kdy mu nic nehrozilo. Později, zejména když neuposlechl krále, někdy dlouho váhal nad každým krokem. Vždy se však vzchopil a mužně vzal odpovědnost na sebe.

Chladnou nezúčastněnou analýzou lze dospět k jistému poznání jednotlivých aktérů, dějství a širších obrysů Husovy tragédie, která nemohla skončit jinak, než skončila. Z prvních střetů o reformní zásady Hus vyšel bez úhony, neboť mocní byli na jeho straně. To v něm posílilo iluzi, že se jeho pravdám dostane pomoci shůry. Ve druhém dějství narazil na odpor z různých stran. Co je však pro křesťana větší výzvou než jít za Kristem a plnit jeho příkazy? V této osudové zkoušce se rozhodl vydržet, neboť věřil, že pravdy božího zákona byly na jeho straně. V závěrečném dějství přecenil nejen síly své, ale i božích pravd, a vydal se do boje, v němž musel prohrát. Na hranici skončit nemusel, odvolat však odmítl, uchoval si vlastní důstojnost a dal tím nadčasově příklad všem, kteří se pro svobodné vyjádření svých pravd dostali do rozporu s totalitní mocí.

Ne všichni, co Husa odsoudili, si přáli jeho smrt. Nemohli však zachránit někoho, kdo jejich pomocnou ruku odmítl. V sázce bylo příliš mnoho, a to nejen pro kardinály a preláty, ale i pro krále Zikmunda. Jednotu církve bylo třeba před hrozícím rozštěpením zachránit a nehledět přitom na oběti. Proti prokletému a sesazenému papeži Janu XXIII. byl Hus pouhý snílek odněkud z Čech. Svatosvatý kostnický sbor ho odsoudil jako zatvrzelého a nenapravitelného kacíře, který se odmítl vrátit do lůna církve a odpřisáhnout kacířské bludy. Tento postup nijak neospravedlňuje zjištění, že se proces odehrál v souladu s kanonickými předpisy. Což vedení hrdelních procesů sovětským prokurátorem Vyšinským nebo odsouzení Milady Horákové neproběhlo podle formálních náležitostí tehdy platného práva? Historik na rozdíl od právníka může vyslovit soud podle vyššího principu, jímž v daném případě je právo člověka na svobodu slova.

Máme-li v několika málo slovech shrnout smysl a výsledky Husova reformního úsilí, pak vedle osobní zásadovosti a statečnosti je třeba vyzdvihnout jeho

činné pojetí víry. Zatímco církev se u prostých věřících spokojovala s pasivním plněním formálních liturgických úkonů a jejich aktivitu povzbuzovala převážně jen ve smyslu finanční i jiné podpory, Hus patřil k okruhu duchovních, kteří se vnější christianizací společnosti snažili doplnit zvnitřněním víry v širších kruzích obyvatelstva. Ideálně se to týkalo každého křesťana, to však v Husově době bylo vyloučeno v důsledku negramotnosti naprosté většiny prostých lidí na vesnicích i ve městech. A jelikož mnozí duchovní byli bez dokončeného vysokoškolského vzdělání a řada z nich dostatečně neovládala ani latinu, Hus po svém vynuceném odchodu z Prahy zaměřil své katechizační úsilí právě na tyto služebníky církve. Via facti šlo o kněze působící v jazykově českých oblastech a farních osadách, jimž bylo třeba poskytnout srozumitelné návody a pomůcky. Složitý a rozkolísaný pravopis byl tomu na překážku, a proto se Hus zasadil o zjednodušení českého pravopisu. V návaznosti na to převedl z latiny do češtiny citační zásady spolu s indexy (tzv. ukazovadla), a položil tak základy jazykově české teologie a naučné literatury.

Osudové obrysy Husovy tragédie jsou nyní zřejmé. Jejich objasněním však historikova úloha nekončí, neboť se nemůže vyhnout závěrečnému soudu. Hus se sice v Čechách, asi už nevratně, propadá z přítomnosti do vzdálené minulosti, v postojích k němu však stále ještě převládají tradiční osobní i skupinové představy, konfesní filtry i životní zkušenosti. Tam kde je v tomto ohledu dějinné prázdno, zaplňují je tendenční projekce médií. Sám za sebe ponechám stranou úvahu, zda lze v Husově křesťanském životě ještě vidět obdobnou výzvu, jakou byla pro jeho následovníky. Svou statečnou obětí za svobodu vlastního názoru Hus dále ční nad dějinami, avšak pouze v jakési metahistorické podobě, oproštěné od posuzování jeho víry a teologické nauky. Kdyby tomu tak skutečně bylo a zůstalo, nebylo by to v naší hodnotově vyprázdněné době málo.

Hus sám na cestu vedoucí k reformaci nevstoupil, dotlačila ho na ni sama církev. Což však Martin Luther na počátku svého působení o sto let později poctivě nepřiznal, že až dosud učil všemu co Hus, aniž měl o tom potuchy? Otázky kolem Husa zůstávají a nepřestanou vzrušovat.⁶¹⁶

P. S.

Starší Čechové našli pro latinské dvousloví *post scriptum* slovo „douška“. A skutečně, v dopisech i jinde jako by autor chtěl ještě dodat do ouška něco, na co zapomněl anebo to, co mu dodatečně vytanulo na mysli. Podnět k dovětku mi daly klopotné práce na rejstříku. Předně jsem si uvědomil, komu všemu byl Hus na širém světě znám, třebaže z Čech nevytáhl paty. Kolik jen urozených a pomazaných hlav, králů i kardinálů v Husově příběhu vystupovalo! Přece jen mne zarazilo, jak často se v knize objevuje jméno anglického reformátora Jana Wyclifa. Jistě nepoměrně častěji ve srovnání s jinými autoritami, snad s výjimkou

Ježíše Krista. Asi by tomu bylo jinak, kdyby právě Wyclifovy teze v Husově učení nebyly v hledáčku církevního dohledu a pražských, zprvu převážně německých odpůrců českých reformních snah. Naopak Milíč z Kroměříže a Matěj z Janova, tzv. předchůdci české reformace, se v knize jen mihnou, neboť Hus na ně navazoval mnohem méně, než se všeobecně soudí. Toto zjištění podporuje nejnovější koncepční úvahu Pavla Soukupa, podle níž lze husitství k evropským reformacím přiřadit, avšak až počínaje Husovou generací. A protože již Hus kladl důraz na řádné rejstříky, rád bych připojil v této souvislosti postřeh, který výše v knize nenaleznete. Pavlína Rychterová si povšimla, že Husova „ukazovadla“ nejsou obvyklou snůškou jmen a věcí, nýbrž repertoriem jeho ideových názorů, velmi kritických vůči soudobé církvi a duchovnímu stavu.⁶¹⁷ V knize jsem tmavými barvami tradičně nanášenými na zesvětštěnou církev Husovy doby šetřil. Kdybych si v tomto ohledu neukládal zdrženlivost, nebylo by to v rozporu s Husovým pohledem. Dříve než kniha stačila vyjít, odborné bádání přišlo s dalšími novými poznatky. Zmíním alespoň pozoruhodnou doktrinální analýzu transformace principů myšlení rané české reformace, v níž Martin Dekarli objasnil posun od regulí Matěje z Janova ke kategorii božského zákona v učení Jana Husa.⁶¹⁸ Nic nestojí věčně na svém místě, ani historické poznání ve svobodné době.

POZNÁMKY

- 1) Hus se umístil na slušném 6. místě z 22 studentů, kteří úspěšně složili bakalářské zkoušky. Spolu s ním promoval Jakoubek ze Stříbra, který se umístil na druhém místě, viz *Liber decanorum*, MUPR I–2, s. 286–287.
- 2) K přízvisku Hus viz Vybrané otázky (A).
- 3) Hus, *Knížky proti kněžským kuchařům*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, s. 315.
- 4) K otázce roku Husova narození viz Vybrané otázky (B).
- 5) PODLAHA (ed.), LOC, s. 55.
- 6) Další podrobnosti uvádí DOLEŽALOVÁ 2010, s. 184. Již dříve svěcence se jménem „Hus“ evidoval August SEDLÁČEK v recenzi Podlahovy edice v ČČH 27, 1921, s. 222–223. K tomuto příjmení viz dále SEDLÁČEK 1924, s. 558–560; nověji též MALÝ 1961.
- 7) Ke sporům o Husovo rodiště viz Vybrané otázky (C).
- 8) NOVOTNÝ (ed.), Korespondence, č. 132, s. 278.
- 9) Stopy po Husových synovecích v pramenech zcela zanikají, což však není na překážku hledat jejich údajné potomky. Na to nelitoval času ani BARTOŠ 1971.
- 10) Autorem bezmála poetické evokace krajiny kolem Husince je NOVOTNÝ 1919, s. 1–2, sociologické úvahy o jihočeské povaze ve vztahu k Husovi a Husinci rozvíjel CHALUPNÝ 1924.
- 11) K první domněnce viz SALABA 1935, druhou možnost nadhodil BARTOŠ 1935, s. 74. K Salabovým dohadům srov. též HADAČ 1937.
- 12) Tak usoudil BARTOŠ 1935, s. 77–78.
- 13) Hus, *Výklad na páteř*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, s. 346–347. Husovy vlastní vzpomínky z jeho spisů vybral FLAJŠHANS 1922, zde je uvádím podle nových edic.
- 14) Hus, *Výklad delší na desatero přikázání*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, s. 320.
- 15) Hus, *Knížky o svatokupectví*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, s. 228.
- 16) Hus, *Výklad delší na desatero přikázání*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, s. 180.
- 17) Hus, *Výklad na páteř*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, s. 342–343.
- 18) POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, č. XXXVI, s. 236, k dataci viz s. 48.
- 19) Hus, *Confirmate corda vestra*, ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 126: *consiliarius perspicacissimus*.
- 20) Promluvu *Sanabatur laborans*, ed. RYBA, Promluvy, s. 41–49.
- 21) Stanislav ze Znojma i Štěpán z Pálče na velké monografii stále čekají, k Štěpánovi z Kolína ODLOŽILÍK 1924, základní údaje o životě a díle včetně literatury a edic uvádí TRÍŠKA 1981.
- 22) K pražským univerzitním národům do roku 1409 viz STOČES 2010, zvl. kap. III–IV.
- 23) Všechny údaje lze snadno vyhledat buď v Knize děkanů (MUPR I-1), nebo u TRÍŠKY 1981.
- 24) Novotný, Korespondence, s. 204–206, č. 86; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 146, č. 45.
- 25) K slovům „prázdniti“, „prázdník“ viz *Slovo a dějiny*, s. 152–154.
- 26) Cenné drobnosti k tomu zachytil NOVOTNÝ 1919, s. 11, pozn. 2 z rukopisu Národní knihovny III. B. 20, fol. 281b.
- 27) K běžně známým skutečnostem nebudeme odkazovat na literaturu. Další informace uvádějí z rozdílných úhlů pohledu ŠMAHEL 1995/I, 1996/II, BOBKOVÁ 2003b; pro církevní poměry HLEDÍKOVÁ 2001, 2010.

- 28) Synoda byla dříve kladena do 18. října, viz POLC/HLEDÍKOVÁ, *Synody*, s. 49, 243–245.
- 29) KYBAL 1931 v rejstříku svého rozsáhlého rozboru Husova učení Waldhausera také neuvádí. Je proto nepravděpodobné, že by právě Hus byl autorem bezbarvé postilové sbírky *Dicta de tempore*, v níž jsou početné citace z Waldhauserovy Postily. Podrobně k tomuto spornému dílu ZACHOVÁ 1994, která *Dicta* také nedávno vydala (CC CM 3239, 239A).
- 30) Ke sporné tradici tzv. Husových předchůdců viz Vybrané otázky studia (E).
- 31) K Milíčovi a reformnímu prostředí Prahy nejnověji MARIN 2005.
- 32) GRAUS 1971, s. 48–60.
- 33) K pražským polemikám na počátku 80. let ZEGA 2002, stručněji též ŠMAHEL 2010, s. 182–183.
- 34) K působení Matouše z Krakova v Praze NUDING 2002, zvl. kap. II.
- 35) Poněkud upravený citát ze synodálního kázání *Sobrii estote et vigilate*, ed. SEŇKO 1969, s. 153.
- 36) K této epizodě i k dalším událostem ve spojitosti s kauzou Jana z Pomuku POLC 1972, zde s. 262.
- 37) Atribuci Štěpánovi z Kolína zdůvodnil a leták vydal ODLOŽILÍK 1926, diskusi o datu a původci spisku naposled shrnul POŘÍZKA 1999.
- 38) Hus údajně užil latinského výrazu „popones,“ viz Žaloby z roku 1409, ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 165.
- 39) Jde vzhledem k Husovi o pozoruhodný dokument, k jehož různým autorským atribucím NOVOTNÝ 1919, s. 50, pozn. 3.
- 40) Podle svědectví tzv. *Kroniky univerzity pražské*, FRB V, s. 568. Srov. k tomu Husův komentář v polemice *Contra octo doctores*, ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 435; CC CM 238, s. 508–509.
- 41) Tuto vzácnou památku, jeden ze čtyř Husových autografů, zpřístupnil a osvětlil BARTOŠ 1954. Srov. Vybrané otázky (S).
- 42) Receptce Wyclifova učení v Praze není dosud plně objasněna. Z bohaté literatury srov. zejména HEROLD 1985, nověji pak ZEGA 2002; ŠMAHEL 2010, s. 179–190.
- 43) Pojetím remanence se zabývá každá větší práce o Wyclifovi. Z poslední doby srov. BAKER 2003.
- 44) SPADE 1985, s. XII–XIII.
- 45) Traktát vydal DZIEWICKI, *Miscellanea I*, s. VI–XXXVII (Introduction), 1–151 (edice), dále srov. literaturu v pozn. 1.
- 46) Podrobné porovnání nejen obou uvedených, ale i všech dalších rukopisů s Wyclifovými traktáty publikoval MÜLLER, *Tractatus*, s. XLV–LXXX.
- 47) Vydal ho MÜLLER, *Commentarius*, k dataci F. ŠMAHEL v referátu in SMB 2, 2010, s. 150.
- 48) Tak RYŠÁNEK 1959, s. 217.
- 49) Všechny Husovy glosy utřídil, publikoval a filologicky vyložil DAŇHELKA 1982. Podle autora pochází od Husa i glosa „haha, Češi“ psaná na rozdíl od glosy předchozí černým inkoustem. To však není zcela jisté. Jiná okolnost si tu ještě zaslouží pozornosti. Počet a povaha glos téměř vylučují možnost, že by Hus Wyclifovy traktáty přepisoval na objednávku. Na druhé straně opis do složek s připraveným ohraničením textu (tzv. zrcadlo) odpovídá postupu nájemných písařů.
- 50) Viz PALACKÝ, *Documenta*, s. 168.
- 51) DE VOOGHT 1975/II, s. 878, 881, 885–886, 893. Polemicky k tomu ŠMAHEL 1981.
- 52) Platí to i o jeho přednáškách z rétoriky, z nichž se dochoval jen fiktivní formulář listu Václava IV. papeži Bonifácovi. Podrobně k tomu KOPÍČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999, s. 93–97, kde starší literatura.
- 53) Je známo celkem 26 studentů, kteří promovali pod Husem. BARTOŠ 1958, s. 17, však oprávněně uvažuje o počtu zhruba o deset vyšším.

- 54) Upozornil na to BARTOŠ 1948, s. 133.
- 55) BEČKA/URBÁNKOVÁ, *Katalogy*, s. 84, sign. A 39.
- 56) Do rámce *vetus ars* v Praze náležely výklady a kwestie *Super Isagogen Porphyrii*, *Super Praedicamenta Aristotelis*, *Super Sex principiorum pseudo-Gilberti Porretani*, *Super Librum divisionum Boethii* a *Super De interpretatione Aristotelis*. Toto pořadí je v dochovaných rukopisech pražské provenience nejčastější, avšak ne každý soubor obsahuje všechny uvedené spisy.
- 57) BEČKA/URBÁNKOVÁ, *Katalogy*, s. 37. Kustod zní: *Solum sunt in intellectu*.
- 58) K oběma signaturám BEČKA/URBÁNKOVÁ, *Katalogy*, s. 33.
- 59) Viz BARTOŠ 1955; CEDLOVÁ 1966. Více k tomu ŠMAHEL 1981.
- 60) Přípravy a vypracování kwestie Prokopa z Plzně rozebral, HEROLD 1985, s. 194–203. Jeronýmova kwestie se nedochovala.
- 61) Kvestii *Utrum materia prima nunc sub una forma substantiali et nunc sub alia existens sit informis* vydal KEJŘ, CC CM 295, s. 157–167. Jde o nezjištěnou citaci na s. 160, řádky 38–53 (= Wyclif, *De materia et forma*, ed. DZIEWICKI, *Miscellanea I*, s. 191–192. K jejímu časnému původu viz KEJŘ 1994, s. 312–313, kde další literatura.
- 62) Kvestii *Utrum omne testimonium fidei cristiane sit verum et credibile menti sane se zabýval KEJŘ 1970–1971*, s. 185–188; 1994, s. 305–306, který ji také vydal in CC CM 205, s. 3–9. Edice kupodivu nepřihlíží k převzatým místům ze Stanislavova traktátu *De universalibus*, na která upozornil KALUZA 2000, s. 368–371.
- 63) Hus, *Super IV Sententiarum*, edd. FLAJŠHANS/KOMÍNKOVÁ, *Spisy 4–6*, s. 150. Srov. k tomu ŠMAHEL 1981, s. 61; HEROLD 1985, s. 118.
- 64) Husův výrok uvádím podle HEROLDA 1985, s. 203, částečně však ve srozumitelnější podobě.
- 65) Podrobný rozbor podal KYBAL 1926–1931 (podle rejstříku). Husův Komentář vysoce ocenil např. BARTOŠ 1960, více k rozdílným názorům literatury Vybrané otázky (G).
- 66) Výčet dochovaných komentářů, který publikoval TRÍŠKA 1968, je neúplný.
- 67) Více k tomu s odkazy na práce s různým pojetím Husova realismu ŠMAHEL 1981, s. 55–56.
- 68) SOUSEDÍK 1973, 1998, s. 11–36.
- 69) DE VOOGHT 1975/II, s. 885.
- 70) Vše, co o Husovu kazatelském působení u sv. Michala a o debatě na tamější faře víme, vyplývá z výpovědi Jana Protivy a Husovy obrany, ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 174–175. K výrazu „prlenc“ Staročeský slovník IV, Sešit 20, Praha 1998, s. 22, kde také odkaz na Husovo betlémské kázání. Latinské slovo *ioculator* osvětluje *Slovník středověké latiny III*, s. 294.
- 71) PALACKÝ, *Documenta*, s. 177.
- 72) NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 2–3, č. 2.
- 73) NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 4–8, č. 4. S tímto notářským instrumentem je spjat dříve hojně rozšířený omyl o dvou Husových rektorátech, o němž podrobně Vybrané otázky studia (D).
- 74) Listinu vydal NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 9–11, č. 5.
- 75) Všechny závažné dokumenty týkající se kaple Betlémské do roku 1415 přetiskl nebo vydal TEIGE 1915, s. 795–811. Zde srov. zejména č. 3 (původní nadání), č. 15 (směna Újezdu za Přerov), 66 (pozdní zpráva o Husově příjmu ve výši 20 kop grošů ročně).
- 76) Tyto a následující údaje ze soudních a jiných akt shromáždil již bez hlubšího komentáře NOVOTNÝ 1919, s. 95–96.
- 77) Notářský instrument o univerzitním shromáždění 28. května 1403 ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 327–331, č. 1. Pálčovy a Stanislavovy výroky oběma ve svých polemikách připomněl Hus, ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 235; CC CM 238, s. 282. K replice Pálčové viz SEDLÁK

- 1996, s. 436, nejnověji k prvnímu odsouzení 45 Wyclifových článků a k jeho důsledkům NODL 2010, s. 156–170, z jiného úhlu pohledu viz MARIN 2002, s. 42–43.
- 78) Jako Husovu reakci na Hübnerův kvodlibet si vyložil nedatovaný dopis nejmenovaného mistra NOVOTNÝ, Korespondence, s. 11–15, č. 6, zatímco SEDLÁK 1915, s. 93, edice na s. 94*–98*, důvodně tento protest připsal Stanislavovi ze Znojma.
- 79) Tato statuta kriticky vydali POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 267–269.
- 80) POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 269–272, LV.
- 81) Opis listu bez data ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 18–19, č. 8.
- 82) Hus, *Abiciamus opera tenebrarum*, ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 99–113.
- 83) Podrobně k tomu HLEDÍKOVÁ 2010/14, s. 303–325.
- 84) POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 273–275, LVII. K popularitě poutí do Wilsnacku i k jejich kritice HRDINA 2009, K Husovu vystoupení zde s. 233–236.
- 85) K této Stanislavově kvestii SEDLÁK 1915, s. 106; SPUNAR, 1985, s. 295, č. 799.
- 86) Husovu kvestii spolu s traktátem *De sanguine Christi glorificato*, ed. FLAJSŠANS, Spisy 2, k rukopisnému dochování BARTOŠ/SPUNAR 1965, s. 108–109, č. 60. Krátce na to se Hus k tématu vrátil dalším traktátem *De sanguine Christi*, o němž lze základní údaje rovněž nalézt u BARTOŠE/SPUNARA 1965, s. 110–111, č. 61. K obsahu obou traktátů viz KOLESNYK 1995, s. 119–121.
- 87) Husovo synodální kázání *Diliges dominum Deum tuum* je zatím přístupné jen v *Historia et Monumenta II*, fol. 27v–31v, početné rukopisy evidovali BARTOŠ/SPUNAR 1965, s. 128–129, č. 79. Podív, že se na synodě nikdo z přítomných proti církvi predestinovaných neozval, vyslovil již SEDLÁK 1915, s. 119, nejnověji viz KRZENCK 2011, s. 77. Naopak NOVOTNÝ 1919, s. 153–158; KYBAL 1923, s. 250–251, nepřikládali v kontextu celého Husova kázání zmínce o *universitas predestinatorum* zvláštní význam.
- 88) K Husově závislosti na Wyclifovi více Vybrané otázky (F).
- 89) Odlišné hodnocení Husova komentáře na Sentence Petra Lombarda osvětlují Vybrané otázky studia (G).
- 90) POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 284–285.
- 91) Husovo kázání na téma *State succinti lumbos vestros* (Ef. 6, 14) je naposled otištěno v *Historia et Monumenta II*, fol. 32r–36v. Vystoupení Adama z Nežetic zmiňuje sám Hus v odpovědi na žaloby z roku 1409, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 167). V literatuře se někdy tato epizoda spojuje s Husovým prvním synodálním kázáním z 19. října 1405 (viz mj. NOVOTNÝ 1919, s. 157, pozn. 1).
- 92) Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma vysledoval, vyložil a spolu s dalšími dokumenty vydal SEDLÁK 1996, s. 100–118, 288–309 (přetisky z Hlídky 23, 1906). Sedláka v rehabilitaci pravověrnosti Stanislavovy nauky následoval SOUSEDÍK 1998, zde zvl. s. 16–20.
- 93) Udačskou aféru mistra Ludolfa Meistermanna vysledoval a objasnil BARTOŠ 1956/I., kde shrnutí jeho výzkumů.
- 94) Tuto aféru vylíčil NOVOTNÝ 1919, s. 217–220, nejnověji viz NODL 2009.
- 95) O kongregaci se nedochoval žádný úřední dokument. Ke skutkové podstatě s dílčími odlišnostmi SEDLÁK 1915, s. 125, NOVOTNÝ 1919, s. 221–222; BARTOŠ 1957, s. 288–289.
- 96) Více k tomu KEJŘ 1971, s. 77–78.
- 97) Synodální statut z 15. 6. 1408 edd. POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 285–287. Povoleny byly písně: *Buob všemohůcí, Hospodine pomiluj ny, Jesu Kristě stědrý kněže a Svatý náš Václave*.
- 98) Husovy nesporné i domnělé písně evidovali BARTOŠ/SPUNAR 1965, s. 173–179, č. 124–132. Z literatury viz NEJEDLÝ 1955/3, 1956/6 (zde edice), NOVOTNÝ 1919, s. 231–239, DAÑHELKA 1952 (edice).
- 99) Výslechy obou kněžů vylíčil NOVOTNÝ 1919, s. 240–243, kde odkazy na prameny. Citované výroky uvádí sám Hus v závěru odpovědi na výslech svědků v roce 1414. Tzv. *Depositiones testium* ed. PALACKÝ, Documenta, s. 184–185, č. 4.

- 100) ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 28–30, č. 11.
- 101) V literatuře (viz naposled KEJŘ 2000, s. 20) se uvádí, že se tak stalo o synodě, kterou však POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, nevidují.
- 102) Žaloby pražských farářů ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 343–445, č. 166, avšak s chybnou datací, neboť text nemohl být sepsán po 25. srpnu, nýbrž před tímto datem.
- 103) Husovy odpovědi na žaloby ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 30–41, č. 12. Glosy neznámého kopisty ed. SEDLÁK 1912, s. 21–23, o dialektickém mlžení mluví Jan z Rakovníka, viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 50, č. 14, k listu též Sedlák 1909b, s. 48–54. K Husovu traktátu *De arguendo clero* NOVOTNÝ 1919, s. 499–503; BARTOŠ/SPUNAR 1965, s. 101–101, č. 50.
- 104) K misi Jakuba z Nouvionu SEDLÁK 1909, traktát ed. Týž 1914. Neprůkazně spojil misi Jakuba z Nouvionu s korunovačním poselstvem brabantského vévody Antonína BARTOŠ 1947, s. 295–296.
- 105) K otázce diplomatického poslání obou mistrů ŠMAHEL 1996/II, s. 231 a pozn. 123 na s. 337.
- 106) Viz NUDING 2007, s. 203–206, kde mimo jiné o pasivitě Matouše z Krakova.
- 107) List Jana z Rakovníka ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 44–52, č. 14, viz též SEDLÁK 1909b, s. 47–54.
- 108) Spisy Štěpána z Dolan zatím zpřístupnil jen PEZ, Thesaurus, *Medulla tritici seu Antiwiclef*, zde srov. sl. 151–360.
- 109) Vyplývá to z glosy v rukopise pražské Národní knihovny IV H 2, fol. 110r, podle níž byl Jakub z Nouvionu pozván k obědu Husem a jinými wyclifity (podle SEDLÁKA 1915, s. 132, pozn. 3).
- 110) K Husovu charismatu RYCHTEROVÁ 2008a.
- 111) Viz SEDLÁK 1912b; DE VOOGHT 1972, s. 95–108, 319–350 (edice). Žádoucí chudobou kněžstva se Jakoubek zabýval i v univerzitním kázání 1. listopadu 1408 (ed. SEDLÁK 1915b).
- 112) Mandát v podobě formuláře otiskl PALACKÝ 1847, s. 68, č. 61. Do poloviny listopadu položil králův mandát NOVOTNÝ 1919, s. 289.
- 113) List krále Václava IV. kardinálům s chybným datem 24. 11. 1408 ed. PALACKÝ, Documenta, s. 343–344, č. 8. Jeho omyl napravil WEIZSÄCKER, DRTA, VI/3, s. 578–579, č. 312.
- 114) Srov. MATTHAESIUS 1915, s. 62–63; *Chronicon Universitatis Pragensis*, ed. GOLL, FRB V, s. 570.
- 115) Viz PALACKÝ, Documenta, s. 345–346, č. 9 A–B. K dataci listu českého národa NOVOTNÝ 1919, s. 288, pozn. 2.
- 116) K pražskému studiu a působení tohoto mistra TRÍŠKA 1981, s. 241, k disputaci viz BOOCKMANN 1975, s. 179–185. *Defensio papae Gregorii XII.* vydal UHLÍŘ 2001, s. 177–193.
- 117) *Chronicon Universitatis Pragensis*, ed. GOLL, FRB V, s. 570, k obtížím s interpretací naposled NODL 2010, s. 223–226.
- 118) Obsah arcibiskupovy vyhlášky je znám pouze z Husova listu kolegiu kardinálů z počátku září 1411, který vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 101–102, č. 32. KOPIČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999, s. 76–78, č. XXVII, považují tento list za pouhé rétorické cvičení.
- 119) Husův protest ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 42–44, č. 13.
- 120) Objevně k tomu MEZNIK 1990, s. 121–130.
- 121) Písemný mandát krále Václava uvádí ve své výpovědi Jan z Butzbachu, ed. KLICMAN, Processus, s. 17.
- 122) Účastníky kvodlibetu jmenovitě zjistil KEJŘ 1962, s. 88–91. Ke kvodlibetu objevně Kejř 1972, s. 77–90, 116–136, nejnověji srov. NODL 2010, s. 214–223.
- 123) Kvestii *Utrum vera felicitatis creature rationalis sit status omnium bonorum aggregacione perfectus* ed. KEJŘ CC CM 205, s. 33–41, č. IV.
- 124) Kvestii vydali ŠMAHEL/SILAGI, CC CM 222, s. 83–93, kde také na s. 199–222 *Recommendatio artium liberalium* (Chvála svobodných umění), o níž je řeč v následujícím odstavci.

- 125) BARTOŠ 1947, s. 302–303, přisoudil pozvání francouzských a brabantských posílů Jeronýmovi Pražskému, v němž viděl „vlivného ochránce“ kvodlibetu. Obdobně soudí v řadě příspěvků KEJŘ, srov. již 1962, s. 94; naposled ŠMAHEL 2010, s. 39–41, kde další podrobnosti.
- 126) Viz *Chronicon Universitatis Pragensis*, ed. GOLL, FRB V, s. 570.
- 127) Hus o své nemoci a setkáních s jmenovanými dvěma kolegy mluví v odpovědi na žaloby Ondřeje z Brodu, které tvoří součást tzv. *Depositiones testium 1414* (ed. PALACKÝ, Documenta, s. 181).
- 128) Bystře to rozpoznal NODL 2010, s. 242. Opravuji tak své mínění, které jsem uvedl v monografii *Život a dílo Jeronýma Pražského* (ŠMAHEL 2010, s. 42).
- 129) Podíl obou mistrů, Jesenice a Jeronýma, vyzdvihl SEIBT 1987, s. 1–15. Jesenicovy „velké zásluhy“ o vydání a provedení Dekretu zdůraznil KEJŘ 1965, s. 23, nejnověji k oběma mistrům NODL 2010, s. 247. K Husovu údajném podílu viz Výbrané otázky (A).
- 130) Husův výrok si zapamatoval Václav z Voděrad, viz *Depositiones testium 1414*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 183. Invektivu *Contra Hussitas* ed. HÖFLER, Geschichtschreiber I, s. 224–225.
- 131) CHALOUPECKÝ 1947/48, zvláště s. 25–29.
- 132) Tento výklad domýšlí výpovědi svědků Jeronýmova vídeňského procesu, viz KLICMAN (ed.), *Processus*, zvláště s. 16, 18.
- 133) Supliku vydal PALACKÝ, Documenta, s. 350–352, č. 12.
- 134) *Ordinationes magistrorum Boemiae contra magistros Theotumicorum* vydal JIREČEK, CJB II/3, Praha 1889, s. 297–298, č. 20, jejich obsah podal NODL 2010, s. 255–256.
- 135) Formulí přísahy otiskl PALACKÝ, Documenta, s. 352–353, č. 13.
- 136) *Defensio mandati*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 355–363, č. 15. Z literatury viz KEJŘ 1954, s. 1–18; ŠMAHEL 2000, s. 47–48.
- 137) K událostem mezi koncem dubna a polovinou května 1409 nejnověji NODL 2010, s. 263–269.
- 138) K volbě fakultních funkcionářů *Liber decanorum*, MUPR I/1, s. 403–404. Králův výnos známe pouze z regestu rukopisu Národní knihovny ČR XV. A. 1, fol. 28r, který otiskl HÖFLER, Geschichtschreiber I, s. 156. Srov. též BARTOŠ 1940, s. 75.
- 139) Třeba vzít v úvahu, že výrok nemusí být autentický, neboť si ho uchoval v paměti jen jeden ze svědků obžaloby, jímž byl mistr Václav z Voděrad (viz PALACKÝ, Documenta, s. 183).
- 140) Tento rozhovor z pozdního záznamu přetiskl HÖFLER, Geschichtschreiber I, s. 156, č. 12, k jeho interpretaci NOVOTNÝ 1921, s. 86.
- 141) Husův porušený dopis z podzimu 1409 ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 53–54, č. 15. Husův autograf vyloučil SPUNAR 1959/1960, kde také odkazy na odlišné názory.
- 142) *Articuli anni 1409 archiepiscopo propositi*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 168, č. 2.
- 143) Nový výklad Jeronýmových disputací s Blažejem Vlkem předložil ŠMAHEL 2010, s. 256–262.
- 144) Rozcházej se tu s dosavadní literaturou, která důvěřuje nespolehlivým svědkům vídeňského procesu proti Jeronýmovi Pražskému.
- 145) Viz ŠMAHEL/SILAGI, CC MC 222, I, 8, s. 216.
- 146) POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 289, č. LXV. Tato synoda byla dříve mylně kladena do roku 1408, což svedlo literaturu k řadě nepodložených domněnek. Viz k tomu naposled KEJŘ 2000, s. 23–25. Pokud se nedáme svést zmatenými a protirečícími zprávami svědků vídeňského procesu s Jeronýmem Pražským, pak statuta z 15. června 1409 hovoří dostatečně jasně.
- 147) *Petri de Mladonowicz Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 78.
- 148) Toto první odvolání včetně jmen pěti studentů je doloženo jen v listu kardinála Odo- na z Colony pražskému arcibiskupovi ze srpna 1410 (ed. PALACKÝ, Documenta, s. 402, č. 28). K problematice viz KEJŘ 2000, s. 29–30.

- 149) Doklady k tomu uvádí ŠMAHEL 2010, s. 45.
- 150) Žalobní články z roku 1409 ed. PALACKÝ, Documenta, s. 164–169, č. 2. Do září 1409 je kladeno mimo jiné KEJŘ 2000, s. 30–31. Třeba dodat, že Husovy odpovědi pocházejí až z roku 1414. K inkvizitorskému působení M. Rvačky naposled SOUKUP 2011a, s. 77–81.
- 151) O revizi statut pražské třífakultní univerzity na podzim roku 1409 připravují zvláštní studii. K aktuální otázce záměny přísahy slibem nejnověji NODL 2007; 2010, s. 290–291.
- 152) K oběma univerzitním kongregacím viz MUPR III, s. 43–44; JIREČEK, CJB II/3, s. 300–301. Podrobněji k tomu Nodl 2010, s. 284–287. V zápise děkana Petra z Brandýsa stojí, že byl zvolen podle upravených statut (*Liber decanorum*, MUPR I/1, s. 405).
- 153) Husovy rektorské řeči vydal a vyložil BARTOŠ 1937, inaugurační text *Multi sunt vocati* zde na s. 6–10, kritické vydání pořídila SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 21–25, přeložené citace v textu převzaty z Výboru I, s. 109.
- 154) Promluvu *Probetis paciora* ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 26–32.
- 155) Kázání *Confirmate corda vestra* ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 119–130, instruktivní úvod o univerzitních kázáních zde na s. 229–233.
- 156) *Confirmate corda vestra* ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 125, citace podle překladu ve Výboru I, s. 112.
- 157) *Confirmate corda vestra* ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 125–126, citace podle překladu ve Výboru I, s. 113.
- 158) K tomuto předělu ve vývoji jazykové české husitské agitace ŠMAHEL 2000, s. 49–58.
- 159) K slavnostnímu zahájení činnosti lipské univerzity a k počtu graduovaných v prvním semestru BÜNZ 2009, s. 76–80, počty graduovaných na pražské artistické fakultě uvádí ŠMAHEL 1967, s. 84–85.
- 160) Bakaláře a mistry, které Hus ve školním roce 1409/10 promoval, uvádí *Liber decanorum*, MUPR I/1, s. 406–412, jejich výčet má také NOVOTNÝ 1919, s. 383. K Mikuláši ze Stojčína a Zikmundovi z Brodu viz BARTOŠ 1956/II, s. 40–42, Husovu promluvu na jejich počest vydala SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 89–93 (*Si vultis nichil timere*). Zde také na s. 94–96 promluva při promoci Zdislava ze Zvířetic (*Pricipatus virum ostendit*).
- 161) Důvody vložil KEJŘ 1971, s. 91–92.
- 162) Hus v tomto svém mínění nebyl osamocen, jak doložil KEJŘ 2000, s. 48, pozn. 106. Bula je inzerována v synodálním statutu z 16. června 1410, edd. POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody, s. 292–294.
- 163) Není-li v poznámkách uvedeno jinak, odvolávám se na revizi Husova procesu, kterou provedl KEJŘ 2000, zde s. 38–39, dále s. 50, pozn. 118, 119.
- 164) Hus, *Výklad delší na desatero přikázání*, ed. DANHELKA MIHO 1, s. 151.
- 165) Záznam univerzitní konvokace ed. HÖFLER, Geschichtschreiber II, s. 187, č. 18.
- 166) Jmenovitě je z členů komise znám jen doktor Závíš ze Zap, držitel několika výnosných obročí. Jména zbývajících hypoteticky doplnil NOVOTNÝ 1919, s. 400–401.
- 167) Notářský spis s odvoláním z 25. června 1410 vydal NOVOTNÝ, Korespondence s. 56–69, č. 17, jeho interpretaci z hlediska kanonického práva podal KEJŘ 2000, s. 52–55.
- 168) Latinské kázání *Cum turbe irruerent ad Iesum* na slova evangelisty Lukáše 5, 1 ed. SEDLÁK 1915, s. 159^a–162^a. Podle KEJŘE 2000, s. 52, bylo předneseno v Betlém, tomu však neodpovídá jeho dogmatický obsah a uváděné autority.
- 169) Citované výroky jsou v žalobním spisu arcibiskupa Zbyňka, který je vložen do listu kardinála Colony z 25. srpna 1410, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 405, č. 28.
- 170) Výnos o exkomunikaci ed. PALACKÝ, Documenta, s. 397–399.
- 171) K demonstrativnímu spálení Wyclifových knih podrobně s odkazy na prameny NOVOTNÝ 1919, s. 412–416.
- 172) Popěvky na arcibiskupa Zbyňka viz ve Výboru I, s. 268–269, k možnému autorství mistra Jeronýma Pražského ŠMAHEL 2010, s. 48, 329–330.

- 173) Hus, *De libris hereticorum legendis*, ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 21–37, CC CM 238, s. 1–22. K povaze a okolnostem tohoto projevu v širším rámci pražských poměrů MARIN 2002, s. 53–55.
- 174) Hus, *Defensio libri De Trinitate*, ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 39–70; CC CM 238, s. 23–43, Jakoubkovo *Defensio libri Decalogi* otiskl SEDLÁK 1915c, s. 316–328.
- 175) Ve výtahu tyto obrany zpřístupnil LOSERTH 1884, s. 271–290. K svobodě výuky na pražské univerzitě a k cenzurním zásahům v Husově době pronikavě MARIN 2002.
- 176) Více k tomu ŠMAHEL 2004, s. 453–457.
- 177) Výbor I, s. 272.
- 178) *Depositiones testium 1414*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 176.
- 179) Ke kazatelské škole při Betlémské kapli více BARTOŠ 1958.
- 180) Evidenci Husových postil a kazatelských promluv publikovali BARTOŠ/SPUNAR 1965, zde zvl. s. 137–150.
- 181) Doložila to VIDMANOVÁ 1981, s. 55–56.
- 182) Starší vydání (JESCHKE, Postila), nahradila kritická edice, kterou pořídil DAŇHELKA, MIHO II.
- 183) Kázání *Ite et vos in vineam meam* vydal, datoval a vyložil již SEDLÁK 1915, s. 181–182, 116*–126*. Kritické vydání pořídila SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 131–139, převzatá místa z Wyclifova jsou vyznačena kurzivou.
- 184) Edici Husova spisu *De ecclesia* pořídil THOMSON, Tractatus, závislost Husa na Wyclifových spisech je úplněji vyznačena v překladu do češtiny, srov. DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965. Viz zde zvl. s. 15, kde je řečeno, že podle výpočtu překladatelů je z 6964 řádků latinské edice 1602 (23%) prokazatelně převzato z Wyclifových spisů. Oba traktáty *De ecclesia*, Wyclifův i Husův, podrobně co do obsahu porovnal HEROLD 2001.
- 185) Podle TÖPFERA 1995, s. 99, Hus sice nepopřel světská práva církve tak důsledně jako Wyclif, v zásadě však přejal jeho heretické teze. Závislost Husovy nauky o církvi na Wyclifovi nedávno konstatoval i PATSCHOVSKÝ 2001, s. 157. K společnému základu jejich učení o církvi a predestinaci, jímž bylo dílo sv. Augustina, HEROLD 2011b, s. 48–51.
- 186) Historka o papežce Anežce má v kázání *Ite et vos in vineam meam* a ve spise *De ecclesia* doslovnou podobu. Viz SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 137; THOMSON, Tractatus, s. 103. Dějiny této oblíbené legendy, která se udržela až do novověku, kriticky zpracovali KERNER/HERBERS 2011.
- 187) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAŇHELKA, MIHO II, s. 94. Více k Husovým alegoriím církve KYBAL 1923, s. 197–198.
- 188) Kázání *Tu es Petrus* ed. SEDLÁK 1915, s. 127*–135*.
- 189) Husovo kázání *Cum venerit paraclitus* ed. SEDLÁK 1915, s. 152*–159*.
- 190) Husovo kázání *Cum turbe irruerent* ed. SEDLÁK 1915, s. 159*–168*.
- 191) Viz k tomu SEDLÁK 1915, s. 184–185. DAVID 2012, s. 63–64 podnětně spatřuje v Husově učení o poslušnosti liberální eklesiologii, spočívající v zamítání zásady, že jedinec musí bez diskuse přijímat cokoli, co církevní autority nařizují.
- 192) Husovo kázání *In illo tempore* ed. SEDLÁK 1915, s. 136*–141*. Mocí odpouštět hříchy se Hus podrobněji zabývá ještě v kázání *Cum descendisset Jesus*, tamtéž s. 147*–152*.
- 193) Závažné Husovo kázání *Fratres, obedite prepositis vestris* ed. SEDLÁK 1915, s. 141*–147*.
- 194) K otázce poslušnosti se vrátíme později v souvislosti s Husovými polemikami z let 1412–1413.
- 195) Husovo druhé kázání na téma *Vos estis sal terre* ed. SCHMIDTOVÁ, Positiones, s. 149–156. K dataci a výkladu tohoto projevu NOVOTNÝ 1919, s. 429–431; 1921, s. 490–492.
- 196) Viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 69–70, č. 18.
- 197) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 54–56, č. 16.
- 198) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 72–73, č. 20.

- 199) Wychův dopis Husovi s připojeným staročeským překladem ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 75–81, č. 22–23. K identifikaci pisatele HUDSON 2003, nověji k širším okolnostem van DUSSEN 2012, s. 65–80.
- 200) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 83–86, č. 24. Antikristovský motiv této korespondence zdůraznil HOLEČEK 2001, s. 224–226.
- 201) O Husově (nedochovaném) listu se zmiňuje Oldcastle v dopisu králi Václavovi IV. Další podrobnosti uvádí NOVOTNÝ, Korespondence, s. 168–169, č. 61. Možnost, že týž Oldcastlův list byl z Anglie zaslán Voksovi i Husovi, připustila KOPIČKOVÁ 2000, s. 397.
- 202) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 86–87, č. 25, překlad Husových slov podle Výboru 1962, s. 182.
- 203) KEJŘ 2000, s. 52. Další výklad se převážně opírá o toto pojednání.
- 204) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 56–69, č. 17, citované výroky na s. 62, 64.
- 205) Tak soudí KEJŘ 2000, s. 54 na základě kanonických předpisů. Tomu však neodpovídá vyšetřování u kurie, které započalo již někdy před polovinou srpna, jak se záhy dovíme.
- 206) List kardinála Odon z Colony ed. PALACKÝ, Documenta, s. 401–408, č. 28. K nominaci kardinála Colony a k některým dalším procesním otázkám nejnoveji KEJŘ 2012, s. 268–269.
- 207) Dobrozdání otiskl PALACKÝ, Documenta, s. 426–428, č. 36.
- 208) O této epizodě více ŠMAHEL 2010, s. 49–53.
- 209) Většinu těchto listů vydal již PALACKÝ, Documenta, s. 409–424, č. 30 A–H, 34 A, C, kritické edice všech listů pořídily KOPIČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999, s. 35–89, a to jako součást monografie, v níž se filologickými i historicko-diplomatickým rozboru pokusily dokázat, že šlo o rétorické cvičení na pražské artistické fakultě. Své výhrady jsem vyjádřil již v recenzi v Českém časopise historickém 98, 2000, č. 2, s. 355–359, závažné námítky připojil POŘÍZKA, 2001.
- 210) Nepříliš spolehlivé doklady uvádí Novotný 1919, s. 40.
- 211) Všechny tyto listy opět zpochybnily KOPIČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999, s. 52–65, č. XV–XVIII, XX–XXIV. Srov. k tomu výše pozn. 209.
- 212) Podrobněji k této hypotéze Vybrané otázky studia (K).
- 213) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 82–83, č. 23; KOPIČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999, s. 48–49, č. XI.
- 214) KEJŘ 1965, s. 46 (zde doklad), nevylučuje, že svým podílem přispěl i panovník.
- 215) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 90–92, č. 28; k identifikaci Jana Bradatého ŠMAHEL 1995/I, s. 485, pozn. 324.
- 216) Tzv. *Depositiones testium 1414* ed. PALACKÝ, Documenta, s. 174–185, údaje o svědčích shromáždil NOVOTNÝ 1919, s. 464–466.
- 217) Michalovu špatnou pověst tendenčně zdůraznil NOVOTNÝ 1919, s. 466–468.
- 218) Michalovy žalobní články s chybnou datací do roku 1412 ed. PALACKÝ, Documenta, s. 169–174.
- 219) Niemův latinský traktát *Consilium ad Wiclefistas reprimendos* ed. SEDLÁK, 1913, s. 45–55, k Niemově kariéře a literární činnosti HEIMPEL 1932, stručný přehled podal ŠMAHEL 2010, s. 107–111.
- 220) Zbyňkovu listinu z 2. května 1411 se jmény exkomunikovaných konšelů ed. PALACKÝ, Documenta, s. 429–432.
- 221) K dataci Jakoubkova traktátu *Magne sanctitatis* do května 1411 ŠMAHEL 1995/II, s. 334, pozn. 99, kde starší literatura.
- 222) Podobně jako v jiných případech, kdy se výklad netýká přímo Husa, odkazují na prameny a literaturu u ŠMAHELA 1995/I, zde konkrétně s. 341–342, pozn. 161–162.
- 223) Některé další podrobnosti, zejména o postojích řeholníků, uvádí NOVÁČEK 1903, více o zákazu bohoslužeb v důsledku interdiktů ČERNÝ 2000, s. 226–227.

- 224) Kázání *Ait Dominus servo suo* je zatím dostupné jen v *Historia et Monumenta* 1558/II, fol. 47r–48r, k jeho obsahu viz SEDLÁK 1915, s. 206–207 (zde chybné datum); NOVOTNÝ 1919, s. 487–488.
- 225) Deklaraci vydal PALACKÝ, *Documenta*, s. 432–433.
- 226) Společně vystavený notářský spis ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 434–437.
- 227) Rozhodčí rozsudek ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 437.
- 228) Orientačně k tomu ŠMAHEL 2004b, přetisk 2007, s. 359–361.
- 229) Vše podstatné o pražských kvodlibetech zjistil KEJŘ 1971, o jehož zjištění se v textu opírám. Zde také odkazy na prameny.
- 230) Hus, *Quodlibet*, ed. RYBA, s. 2; CC CM 211, s. 6, částečný český překlad ve Výboru 1963, s. 114.
- 231) Hus, *Quodlibet*, ed. RYBA, s. 52; CC CM 211, s. 74–75; český překlad ve Výboru 1963, s. 115–116.
- 232) Hus, *Quodlibet*, ed. RYBA, s. 85; CC CM 211, s. 116–117; český překlad ve Výboru 1963, s. 117.
- 233) Další podrobnosti k Husově znalosti starověké literatury NECHUTOVÁ 1978 a VIDMANOVÁ 1994, s. 172–175.
- 234) Více k tomu KEJŘ 1971, s. 36–37.
- 235) Viz Soupis problemat v Rybově edici: *Quodlibet*, s. 224–227; CC CM 211, s. 295–298.
- 236) Hus, *Quodlibet*, ed. RYBA, s. 1–30; CC CM 211, s. 5–49.
- 237) Více k tomu Vybrané otázky studia (J).
- 238) Jakoubkovu pozici ed. SEDLÁK 1915c, s. 328–350, výtah u SEDLÁKA 1915, s. 194–196, částečný překlad ve Výboru 1963, s. 118–119.
- 239) Hus, *Quodlibet*, ed. RYBA, s. 210–218; CC CM 211, s. 275–285.
- 240) Zápis z kongregace se čte v MUPR III, s. 41–42.
- 241) Notářský spis z 29. dubna 1411 ed. NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 93–94, č. 30, kolejní statut vydala ZAWODZIŃSKA 1962. Více ke koleji SVATOŠ 1981.
- 242) MUPR I-1, s. 419. BARTOŠ 1971a, s. 54–57 dosti věrohodně ztotožnil Jana z Krumlova s Janem Bradatým, jemuž Hus na jaře 1411 zaslal povzbudivý list. Sporné je, zda Hus při jeho inepci pronesl promluvu začínající slovy *Principatus virum ostendit*. Více k tomu SCHMIDTOVÁ, *Positiones*, s. 227–228.
- 243) I zde platí, že k neověřeným domněnkám je třeba přistupovat zdrženlivě. Zvláště F. M. Bartoš přiřítá Husovi kdejakou zásluhu, jako by fakulta neměla několik desítek mistrů regentů. Mimo jiné tak BARTOŠ 1958, s. 17, pozn. 24, počítá mezi Husovy žáky všechny studenty koleje královny Hedviky.
- 244) Hus, *Explicacio in septem priora capita I. epistole Pauli ad Corinthios*, in *Historia et Monumenta* II/1558, fol. 83r–104v. K výkladu a dataci NOVOTNÝ 1919, s. 23–26, 464–472. K traktátu O manželství (*De matrimonio*), tamtéž, s. 472–476.
- 245) Základní údaje o tomto kvodlibetu u KEJŘE 1971, s. 94–97, 148–149.
- 246) Více k tomu ŠMAHEL 1981b.
- 247) Husův diskusní příspěvek otiskl ŠMAHEL 1981b, s. 50.
- 248) Husovu kvestii *Utrum Moyses legislator fuit sacerdos* vydal SEDLÁK 1915, s. 107*–115*; znovu jako *opus dubium* Kejř, CC CM 205, s. 177–192. Pochybnosti o Husově autorství zdůvodnil KEJŘ 1979a; 1981, s. 162–163; 1994, s. 314–315.
- 249) S juxtapozicemi z díla Matěje z Janova podstatné části Jakoubkovy kvestie o Antikristovi vydal KYBAL 1905, dále srov. NOVOTNÝ 1921, s. 44–46; SPUNAR 1985, s. 215, č. 563.
- 250) Stanislavův traktát *De antichristo* uvedl do literatury SEDLÁK 1907, nejnověji k němu HOLEČEK 2001, s. 239.
- 251) Hus, *De tribus dubiis*, *Historia et monumenta* I, fol. 167v–169r. Závažné části Husových odpovědí si dal 3. března 1412 notářsky ověřit moravský student Ondřej z Myslibořic,

- ed. NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 118–119, č. 40. Ve výkladu se přidržuji NOVOTNÉHO 1921, s. 45–47.
- 252) Johannes de Holešov, *An credi possit in papam*, ed. SEDLÁK 1911, s. 3–24, přetisk SEDLÁK 1996, s. 522–542.
- 253) Oba texty pod souhrnným názvem *Contra cruciatam I–II* ed. Eršil MIHO XXII, s. 131–135; CC CM 238, s. 135–149. Polemickou odezvou proti Husovi byly zejména *Articuli contra impediētes dominum Wenceslaum Thyem et socium suum*, které na počátku aféry sepsal Mařík Rvačka. Text objevil, rozebral a vydal SOUKUP 2011a.
- 254) Deset Husových důvodů ed. SEDLÁK 1912c, s. 24–28.
- 255) Při nedostatku důvěryhodných svědectví nepřekvapuje, že se historikové v líčení událostí někdy neshodují. Viz k tomu ze starší literatury zejména SEDLÁK 1915, s. 231–241; NOVOTNÝ 1919, s. 70–101. Nejnověji pojednali o všech aspektech aféry DOLEŽALOVÁ/HRDINA/ŠMAHEL/UHLÍŘ 2006.
- 256) Verše z časové písně *Antikrista tupiti* ve Výboru 1963, s. 270.
- 257) Výrok pochází z Husovy polemiky *Contra Stephanum Palecz*, ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 268; CC CM 238, s. 302.
- 258) Hus, *Questio de indulgentiis (de cruciata)*, ed. KEJŘ, CC CM 205, s. 67–155.
- 259) Přejímky z Wyclifa evidoval LOSERTH 1884, s. 209–213, co do smyslu je obšírně rozebral De VOOGHT 1975/II, s. 817–848.
- 260) Husovu kvestii věcně shrnul NOVOTNÝ 1921, s. 93–96, z teologického hlediska srov. KYBAL 1929.
- 261) Tuto epizodu zachytil starý letopisec, viz ŠIMEK SLČ R, s. 9–10; ŠIMEK SLČ G, s. 44–45.
- 262) Prohlášení teologů s krátkou Husovou odpovědí ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 448–451, č. 45.
- 263) Pálčův traktát, nazvaný v jednom rukopise *Gloriosus*, ed. LOSERTH 1889, s. 333–339.
- 264) Tento drobný traktát (*Pax Cristi et fortitudo adversus insidias dyabololi*) vydal Eršil, MIHO XXII, s. 136–139; CC CM 238, s. 140–144.
- 265) *Concilia doctorum Pragensium* ed. PALACKÝ, *Documenta*, s. 451–457, č. 46.
- 266) Pozadí této obměny objasnil MEZNÍK 1990, s. 162–163.
- 267) Notářský opis, z něhož vychází další výklad, vydal SEDLÁK 1913, s. 55–65.
- 268) Bedřich Eppinge se v notářském zápise neuvádí. Doplnky z jiných pramenů využil SEDLÁK 1915, s. 245–247, drobné, ne vždy oprávněné korekce a dohady připojil NOVOTNÝ 1921, s. 126–129.
- 269) Viz PALACKÝ SLČ, s. 18, hlavně však ŠIMEK SLČ R, s. 11. Jistou podporu tomuto svědectví dává krátké místo v Husově přípravě kázání na neděli 24. července 1412, viz *Postilla adumbrata*, ed. RYBA, MIHO XXIII, s. 346.
- 270) Nechuti některých historiků připustit Husovy obavy si povšiml HILSCH 1999, s. 175. K údajné univerzitní schůzi 17. července SEDLÁK, 1915, s. 247–248; NOVOTNÝ 1921, s. 129–130.
- 271) Toto nepřilíš spolehlivé svědectví z kostnických žalobních akt ŠMAHEL, 2010, s. 59, spojil s protiodpustkovou maškardou, do července ji důvodně klade NOVOTNÝ 1921, s. 130.
- 272) Husovu vyhlášku, snad skutečně z konce července nebo počátku srpna 1412, ed. NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 123–125, č. 43.
- 273) První část Husovy obrany Wyclifových článků (*Defensio articulorum Wyclif*) vydal ERŠIL, MIHO XXII, s. 143–164; CC CM 238, s. 147–163. Uvedenou otázku in margine Husovy obhajoby položil De VOOGHT 1975/I, s. 233.
- 274) Také druhý akt obrany vydal ERŠIL, MIHO XXII, s. 165–194; CC CM 238, s. 174–211.
- 275) Obě místa viz u ERŠILA, MIHO XXII, s. 166, 186; CC CM 238, s. 176, 200. K problematice Husova odhadu ŠMAHEL, 1995/1, s. 226–228.
- 276) Na tento dodatek upozornil NOVOTNÝ 1921, s. 141.

- 277) Také třetí akt Husových obran vydal ERŠIL, MIHO XXII, s. 195–232; CC CM 238, s. 212–257.
- 278) Vlastní i Eppingovu obranu zařadil do svého spisu známého pod názvem *Tractatus responsivus* Jakoubek ze Stříbra. Traktát jako Husův vydal THOMSON 1927, zde srov. s. 32–54 (obrana Jakoubkova), 103–133 (Eppinge).
- 279) upozornil na to již SEDLÁK 1915, s. 254.
- 280) Dal jsem přednost Tomášovi před kardinálem stejného příjmení, avšak jiného křestního jména Rinaldo. Při této příležitosti je vhodné uvést, že prameny k Husovu procesu jsou velice neúplné, a to pokud jde o jména i o data a jiné okolnosti.
- 281) Shrnuji tu rozbor této fáze Husova procesu, který publikoval KEJŘ 2000, s. 71–81.
- 282) *Querimoniae a clevo Pragensi Joanni XXIII.* ed. PALACKÝ, Documenta, s. 457–461. č. 47; NOVOTNÝ 1921, s.
- 283) *Sermo Mgri Stanislai de Znoyma* ed. SEDLÁK 1911a. Stanislav si k polemice vybral články 15, 16, 18, 32, 33.
- 284) Páleč se zaměřil na články 13. a 14, jeho *Sermo contra aliquos articulos Wiclef* ed. SEDLÁK 1911b.
- 285) Výtah z Pálčova kázání u sv. Havla zaznamenala *Tzv. Kronika university pražské*, ed. GOLL, FRB V, s. 575.
- 286) Zápis o ztížení klatby na Husa naposled uveřejnil NOVOTNÝ, Korespondence, s. 125–128, č. 44.
- 287) Obsah supliky v tzv. *Kronice university pražské*, ed. GOLL, FRB V, s. 574–575, unikl asi indiskrecí.
- 288) Předpokládá ji ještě KEJŘ 2000, s. 81, její existenci neberou v potaz POLC/HLEDÍKOVÁ, Synody.
- 289) Ke kariéře Konráda z Vechty HLAVÁČEK 1974, zvl. s. 12–19.
- 290) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAŇHELKA, MIHO II, p. 167.
- 291) Viz Výbor 1963, s. 272.
- 292) Pamflet i s komentářem otiskl BARTOŠ 1931, s. 3–8, k mylným interpretacím tohoto pramene ŠMAHEL 1996/II, s. 158, pozn. 174.
- 293) Vyplývá to z údajné návštěvy legáta a lisabonského kardinála Jana v Praze, který měl podle BARTOŠE 1947, s. 361, přinést z Říma rozsudek.
- 294) Neplatí to jen o panovníkovi, ale i o rozpolcené staroměstské radě. Viz k tomu MEZNÍK 1990, s. 165, podle něhož Bernard Chotek mohl být Čech (viz s. 156).
- 295) Viz KEJŘ 1999, s. 14–16.
- 296) Husovo odvolání spolu se staročeským překladem vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 129–136, č. 46.
- 297) Pronikavý rozbor Husova odvolání u KEJŘE 1999 i 2000, zde s. 97–101.
- 298) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 137–139, č. 47.
- 299) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 139–141, č. 48.
- 300) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 142–146, č. 40, cit. místo na s. 146.
- 301) Hodnověrnou stopu Husova pobytu na Žatecku zachytil PRAŽÁK 1965, s. 201–204.
- 302) KEJŘ 2000, s. 102–103, změnil své mínění a Jesenicovu konzultaci s Husem vyloučil. To se mi však zdá nepravděpodobné, neboť po několika málo dnech přednesl svůj výklad Husovy pře.
- 303) Husův list pánům na zemském soudě ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 157–158, č. 54.
- 304) Kanonickoprávní rozbor Jesenicova spisu *Repetitio pro defensione causae M. Ioannis Hus* provedl KEJŘ 2000, s. 105–109, text je dostupný pouze v *Historia et Monumenta* I, fol. 324v–333r.
- 305) Husova kázání po návratu do Prahy z rukopisu uvedl ve známost NOVOTNÝ 1921, s. 231–237, spis *Knížky o svatokupectví*, ed. DAŇHELKA MIHO IV, s. 187–270.

- 306) První návrh, *Confessio doctorum contra Hus*, ed. SEDLÁK 1912/I, s. 48–59, druhé, skutečně předložené *Consilium doctorum facultatis theologiae* ed. PALACKÝ, Documenta, s. 475–480, č. 51C.
- 307) *Conditiones concordiae propositae a M. Ioanne Hus*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 491–492, č. 51G. Jesenicovu účast překvapivě vyloučil KEJŘ 1965, s. 75; 2000, s. 112. Literatura se ve výkladu celé rozepře dosti různí, pravděpodobný vývoj diskuse zachytil SEDLÁK 1915, s. 271–282.
- 308) *Consilium M. Iacobelli de pacificando regno*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 493–494, č. 51H.
- 309) List biskupa Jana Železného ed. PALACKÝ, Documenta, s. 501–503, č. 51K.
- 310) *Replicatio magistrorum Pragensium* ed. PALACKÝ, Documenta, s. 495–499, č. 51J.
- 311) Viz PALACKÝ, Documenta, s. 499–501, č. 51J, zde v návaznosti na Jesenicovu Repliku. Samostatně prohlášení ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 161–162, č. 57. K obsahu obou stanovisek podrobně KYBAL 1926, s. 99–104.
- 312) Toto stanovisko v podobě letáku otiskl mj. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 162–163, č. 58.
- 313) Husův list z doby před 23. dubnem 1413 ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 164–168, č. 60.
- 314) Hlavním pramenem o smířčím řízení je *Kronika univerzity pražské* s připojenými dokumenty, ed. GOLL, FRB V, s. 575–579. Také toto jednání literatura posuzuje odlišně, viz k tomu ŠMAHEL 1956/II, s. 346, pozn. 197.
- 315) Králův nedatovaný mandát v uvedeném *Kronice university pražské*, ed. GOLL, FRB V, s. 576.
- 316) Žádost k římskému koncilu otiskl SEDLÁK 1913a, s. 68–74, bulu koncilu *Inter omnes* ed. PALACKÝ, Documenta, s. 467–469, č. 50. Z literatury viz SEDLÁK 1915, s. 279–280.
- 317) Srov. Hus, *Výklad na desatero přikázání*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, p. 317, 369, dále *O šesti bludiech*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, p. 273, 296.
- 318) Hus, *Dcerka*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, s. 163–186. Jde o částečnou parafrázi Žalmu 44, 11.
- 319) Hus, *Výklad na vieru*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, s. 63, *Menší výklad na vieru*, tamtéž s. 105, 106; *Menší výklad na páteř*, tamtéž s. 391: „Pro sprostné a neprázdné v práci krátký buď tento výklad.“ Kratičké řeči Hus také doporučil ve spisku *Provázek třípramenný*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, p. 147.
- 320) Hus, *Výklad na vieru*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, p. 63.
- 321) Podnětně ke Štítnému a konceptům náboženské výchovy laiků RYCHTEROVÁ 2006, zvl. s. 224–228.
- 322) Hus, *Výklady – Zpravidlo neb ukazadlo*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, p. 27.
- 323) Hus, *Výklady – Zpravidlo neb ukazadlo*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, s. 28–29.
- 324) Hus, *Výklady – Zpravidlo neb ukazadlo*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, p. 29.
- 325) Hus, *Výklady – Zpravidlo neb ukazadlo*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, p. 31.
- 326) Hus, *Výklady – Zpravidlo neb ukazadlo*, ed. DAŇHELKA, MIHO I, p. 25.
- 327) Více k tomu PLESKALOVÁ 2005; 2007.
- 328) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAŇHELKA, MIHO II, p. 460 (kolofon), předmluva, s. 30–33. Dále srov. spis *Dcerka – O poznání cesty pravé k spasení*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, 163–186; *O šesti bludiech*, tamtéž, s. 271–296.
- 329) Základní poučení podává KYAS 1997, s. 67.
- 330) Hus, *Abeceda*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, p. 324, předmluva s. 20–22.
- 331) Hus, *Orthographia*, ed. SCHRÖFFER 1968, s. 3, kriticky k této edici i k celé problematice VIDMANOVÁ 1982.
- 332) Na kryptogram upozornil STEJSKAL 1970, s. 267.
- 333) K pramenům spisu *Orthographia* již BARTOŠ 1949, s. 35.
- 334) Viz k tomu Vybrané otázky studia (L).
- 335) Jeho text je vydán ve Výboru 1964/II, s. 523–524.
- 336) Více o ní KYAS 1997, s. 66–72.

- 337) KYAS 1997, p. 74.
- 338) Obširněji a z různých úhlů pohledu se zabývá Husovou teologií v národní řeči RYCHTEROVÁ 2014.
- 339) Traktátek *Contra cantores francigenas in ecclesia* ed. SEDLÁK 1912/I, s. 9–11 (= SEDLÁK 1996, s. 228–229).
- 340) Husův přínos a význam v tomto ohledu asi přecenil NEJEDLÝ 1955/56/III, naopak ho rovněž z tendenčních důvodů nedoceníl SEDLÁK 1915, s. 367–368. K poslednímu stavu bádání HOLETON/VLHOVÁ-WÖRNER (v tisku).
- 341) Hus, *Drobné spisy české*, ed. DAŇHELKA MIHO IV, s. 348–359, k *Ježu Kriste, šcedry kněže* též LEHÁR 1990, s. 141–142, 304–305.
- 342) Hus, *Výklad delší na desatero přikázání*, ed. DAŇHELKA MIHO I, s. 132–133. Některé další Husovy výroky o obrazech uvádí mj. STEJSKAL 1985, s. 21.
- 343) Srov. Výbor I, 1962 s. 272.
- 344) Hus, *De sex erroribus*, ed. RYBA, 1951, s. 41–63.
- 345) Hus, *O šesti bludech*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, s. 271, 282, 287, 296. Všechna tato a jiná místa, v nichž Hus odkazoval na betlémské nápisy, zaznamenal RYBA, 1952 s. 1–2.
- 346) Více k tomu RYBA, 1952, s. 14–15.
- 347) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 250, č. 114.
- 348) List z 5. března 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, p. 251, č. 115.
- 349) List byl napsán krátce po 5. březnu 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 252, č. 116.
- 350) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 287, č. 139. Srov. Vybrané otázky (T).
- 351) O Husových obavách ze slídičů a obtížné komunikaci s jeho kostnickými průvodci BARTOŠ 1964, s. 130.
- 352) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 266, č. 126.
- 353) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 329, č. 160.
- 354) RYBA 1953, s. 46–52.
- 355) Zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici Petra z Mladoňovic, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 81.
- 356) Listy vydal NOVOTNÝ 1915c, s. 42–43, č. I.
- 357) Tento list byl králi Zikmundovi doručen, viz NOVOTNÝ 1915c, s. 43–45, č. II.
- 358) O bratrstvu kladiva a obruče POLÍVKA 1983, v seznamu osob, s nimiž si Hus dopisoval (viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 360–361), převažují jeho průvodci do Kostnice. Povšechně o šlechtě v Husově okolí POLÍVKA 1995; srov. též ZILYNSKYJ 1979.
- 359) Většina uvedených žen se vyskytuje v Husově listářu, srov. NOVOTNÝ, Korespondence, podle rejstříku. K protiženským satirám NECHUTOVÁ 1995.
- 360) O této první známé české spisovatelce psal BARTOŠ 1957, s. 119–122, příslušnou část listu Štěpána z Dolan lze v překladu nalézt ve Výboru 1963, s. 250–254. Zde také na s. 279–283 časové písně o bekyních a wyclificích.
- 361) Stačí nahlédnout do přeložených míst z Husových betlémských kázání ve Výboru I, s. 101–105. Tolik jako doplněk k literatuře zabývající se Husovým vztahem k ženám. Srov. zejména CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ 1915, 1947; KLASSEN 1981; KOPIČKOVÁ 1991.
- 362) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAŇHELKA, MIHO II, s. 299 (první citát), 460 (explicit).
- 363) Více k tomu i k dalšímu textu ŠMAHEL 1988, s. 203–205.
- 364) ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 182–183, č. 71; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 132–134, č. 39.
- 365) Všechny tyto a další české drobné spisy vydal DAŇHELKA, MIHO IV: 271–296 (*O šesti bludech*), 312–323 (*O manželství*), s. 330–333 (*Jádro učení křesťanského*), 334–337 (*O bříše*).
- 366) Hus, *Knížky proti knězi kuchmistrovi*, ed. DAŇHELKA, MIHO IV, s. 312.
- 367) Novotný, Korespondence, s. 163, č. 58, zde *scisma populi*, tj. v lidu, RYBA, *Sto listů*, s. 109, č. 32, dal přednost obecnějšímu slovu „národ“. V obou dílech také listy Pražanům, které zmiňují níže.

- 368) List z 1. července 1423 ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 173–174, č. 67.
- 369) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 169–171, č. 63; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 118–121, č. 34.
- 370) Oba traktáty vydal SEDLÁK 1911a,b, k obsahu SEDLÁK 1915, s. 292–288.
- 371) Pálčův *Tractatus de Ecclesia (contra hereses et errores Iohannis Hus)* zčásti vydal Sedlák 1915, s. 202*–304*, který ho již dříve autorsky určil a osvětlil (SEDLÁK 1912b); TRÍŠKA 1967, s. 99; SPUNAR 1985, s. 291–292, č. 788; NECHUTOVÁ 2000, s. 222 i jiní autoři se přiklonili k autorství Stanislava ze Znojma. Doklady pro autorství Štěpána z Pálče ověřil a doplnil KEJŘ 2006c.
- 372) *Stephanus de Palec, Antibus*, ed. SEDLÁK 1996, s. 366–514. Pálčův traktát *Replicatio contra quidamistas* ed. LOSERTH 1889, s. 344–361, Husovu polemiku *Contra Stephanum Palecz* ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 233–269; CC CM 238, s. 259–303.
- 373) Stanislavův traktát *Alma et venerabilis* ed. LOSERTH 1889, s. 361–413, Husovu odpověď *Contra Stanislaum de Znoyma* ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 271–367; CC CM 238, s. 305–425.
- 374) Plně se tu přidržuji výkladu, který zdůvodnila KRMIČKOVÁ 1997, zde srov. zvl. s. 16–21, 122–123.
- 375) Obě buly ed. ERŠIL, *Acta* II, s. 530–531, č. 946, s. 542–543, č. 968.
- 376) Celou tuto korespondenci zpřístupnil PALACKÝ, *Documenta*, s. 523–530, č. 59–62. Nejnověji ke Gersonově intervenci MARIN 2002, s. 382–387.
- 377) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 197–199, č. 81, překlad RYBA, *Sto listů*, s. 141–144, č. 44. Zde také zmínka o listu zaslaném prostřednictvím Štěpána Harnsmeistersera.
- 378) Hus, *De ecclesia*, ed. THOMSON, pp. 148–149; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965, s. 144.
- 379) Husovu předlohu ve Wyclifově spisu *Responsiones ad 44 conclusiones* zjistil SEDLÁK 1915d, s. 502. Pouze místo druhého Wyclifova bodu požadujícího konfiskaci všeho církevního majetku (*dominium seculare*) Hus vytýčil širší reformu duchovenstva. Jde o *Responsiones ad 44 Conclusiones*, ed. LOSERTH, WS 1913, s. 248–249.
- 380) Z literatury srov. zejména KYBAL 1923, s. 332–359.
- 381) Hus, *De sufficientia legis Christi*, *Historia et monumenta*, fol. 44r–48r; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965a, s. 83–108, cit. místa zde na s. 98–100.
- 382) MOLNÁR 1966 tuto tzv. první reformaci odlišil od reformace luterské, která před zákonosti evangelia dávala přednost jeho milostivosti.
- 383) O Husově pojetí pravdy se zmiňuje kdekdo. Především však třeba přihlédnout k pojednání, v němž své starší úvahy shrnul MOLNÁR 1985, srov. zvl. s. 16–21. Nověji k témuž HEROLD 2001a; PATSCHOVSKY 2001; stručně KEJŘ 2006, s. 24–25.
- 384) Hus, *O šesti bludech*, ed. Daňhelka, MIHO IV, p. 282.
- 385) *Consilium doctorum facultatis theologiae studii Pragensis*, ed. Palacký, *Documenta*, s. 477–478.
- 386) Z literatury viz KYBAL 1926, s. 397–417, který ulpěl na popisnosti. KALIVODA 1961, s. 171–176 usoudil, že Hus teorií „středních skutků“ překonal středověký katolicismus. Naproti tomu De VOOCHT 1975, s. 901–912, polemicky namítl, že teorie „středních skutků“ byla v Husově díle aktualizací katolické tradice.
- 387) Hus, *De ecclesia XIX*, ed. Thomson, výroky na s. 177–178; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965, s. 170–171.
- 388) Hus, *De ecclesia XXI*, ed. THOMSON, s. 199; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965, s. 191, jsem poněkud upravil.
- 389) Hus, *De ecclesia XXI*, ed. THOMSON, s. 204; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965, s. 195.
- 390) Hus, *De ecclesia XXI*, ed. THOMSON, s. 208; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR 1965, s. 198.
- 391) K širšímu kontextu učení o trojím lidu IWAŃCZAK 2011.
- 392) Hus, *Diliges dominum deum tuum*, *Historia et Monumenta* I, fol. 91r. Srov. SEDLÁK 1915, s. 119.
- 393) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 270–271, č. 129.

- 394) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAÑHELKA, MIHO II, s. 300.
 395) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAÑHELKA, MIHO II, s. 387.
 396) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAÑHELKA, MIHO II, s. 325.
 397) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAÑHELKA, MIHO II, s. 300.
 398) Tradiční otázku dvou mečů Hus obšírně pojednal ve 48. kapitole *Výkladu delšího na desatero přikázání*, ed. DAÑHELKA, MIHO I, s. 227–236. K Husovým názorům na světskou moc a k jejich wyclifským kořenům KYBAL 1926 (II:2).
 399) Hus, *Defensio articulorum Wyclif*, III, ed. ERŠIL MIHO XXII, s. 216; CC CM 238, s. 238. Dávám tu přednost příslovci „náležitě“, před „hodně“.
 400) Viz Husovu odpověď na 16. Wyclifův článek, ed. MOLNÁR 1977, s. 412.
 401) Hus, *De ecclesia*, ed. THOMSON, s. 15; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR, 1965, s. 34. Spojitosti eschatologických prvků v Husově ortopraxi s realistickou filozofií si povšimla DOLEJŠOVÁ 2004.
 402) Hus, *De ecclesia*, ed. THOMSON, s. 38; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR, 1965, s. 53.
 403) Ke kontextům v Husově učení o církvi srov. PATSCHOVSKÝ 1989. Z jiného úhlu pohledu k Husově nauce o predestinaci KUČERA 2001.
 404) Hus, *De ecclesia*, ed. THOMSON, s. 107; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR, 1965, s. 110. Obdobně zjednodušený pohled vyznačuje Husovo pojetí universální církve v 18. kapitole *Výkladu na viernu*, ed. DAÑHELKA, MIHO I, s. 85–87.
 405) Hus, *De ecclesia*, ed. THOMSON, s. 51–52; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR, 1965, s. 65.
 406) Hus, *Česká nedělní postila*, ed. DAÑHELKA, MIHO II, s. 69. V úvahu tu však třeba vzít vyhlášení interdiktů.
 407) Hus, *Knížky o svatokupectví*, ed. DAÑHELKA, MIHO IV, pp. 257–258. MOLNÁR 1978, s. 13; RANSDORF, 1986, s. 99, zašli v interpretaci tohoto místa příliš daleko.
 408) Doklady o Husově pojetí kněžství snesl z jeho spisů KYBAL, 1926 s. 311–329, 394–401.
 409) Husovy postoje k papežství obšírně zkoumal KYBAL, 1926, s. 1–311. Zde také na s. 161 o Husově zárodečné představě církevní federalizace. K témuž srov. SPINKA 1966, s. 277; RANSDORF, 1986, s. 99–100.
 410) Hus, *De ecclesia X*, ed. THOMSON, s. 73–75; český překlad DOBIÁŠ/MOLNÁR, 1965, s. 82–84.
 411) Hus, *Menší výklad na viernu*, ed. Daňhelka, MIHO I, s. 70.
 412) Cf. PALACKÝ, Documenta, s. 405, č. 28.
 413) Hus, *Výklad delší na desatero přikázání*, ed. DAÑHELKA, MIHO I, p. 257, 597–598 (odkazy na převzatá místa z Wyclifova spisu *De mandatis divinis*).
 414) *Výklad delší na desatero přikázání*, tamtéž s. 257.
 415) *Výklad delší na desatero přikázání*, s. 258–259, 598. Oba, Wyclif i Hus, se přitom odvolávají na Mat 12, 1–7.
 416) *Výklad delší na desatero přikázání*, s. 261–262.
 417) Opět jen s pomocí Wyclifa, srov. tamtéž s. 262–267, 601.
 418) Výrok z 2. listu sv. Pavla Tesalonickým 3, 10 Hus často citoval ve vztahu k zahálčivým kněžím. Viz *Výklad na páteř*, ed. DAÑHELKA, MIHO I, s. 340; *Defensio articulorum Wyclif*, ed. ERŠIL, MIHO XXII, p. 175; Hus, *De ecclesia*, ed. THOMSON, s. 182.
 419) Na eticko-voluntaristické pojetí božského zákona u Husa upozornil KYBAL 1923, s. 231, souhlas s ním vyslovil RANSDORF 1986, s. 90–91.
 420) Husův list přátelům v Čechách z 10. června 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 270–273, č. 129.
 421) *Intimatio publica*, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 192–195, č. 75–77.
 422) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 195–196, č. 78.
 423) Husovými přípravami před cestou začíná své líčení Petr z Mladoňovic, autor prvořadého vyprávěcího pramene, kterým je latinská Relace o Mistru Janu Husovi (*Relatio de Magistro Johanne Hus*, dále cituji jako *Relatio*). Vydal ji spolu s mnoha přípojenými

- dokumenty NOVOTNÝ, FRB VIII. Husovy vyhlášky jsou zde na s. 26–28, osvědčení inkvizitora a notářské ověření tohoto jednání na s. 57–59, 64–65. Překlad Františka Heřmanského budeme citovat jako *Zpráva*, uvedené dokumenty jsou zde na s. 70–72, 107–109, 115–116.
 424) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 61–64; český překlad *Zpráva*, s. 111–113.
 425) První notářský opis s datem 18. září 1418 vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 199–202, č. 83, druhý PELZEL 1790, Urkundenbuch, s. 130, č. 220.
 426) Jesenicem připravené *Ordo procedendi* vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 225–234, č. 101. K Jesenicovu autorství KEJŘ 2000, s. 139–140. Výpovědi svědků s Husovým komentářem ed. PALACKÝ, Documenta, s. 174–185.
 427) Písemnost s arcibiskupovým prohlášením ed. NOVOTNÝ, Hus v Kostnici, s. 42–43, č. 1.
 428) Kvestie *De sufficientia legis Cristi* je přístupná jen v *Historia et Monumenta I*, fol. 44r–48r. Rukopisy uvádějí BARTOŠ/SPUNAR 1965, s. 121–122, č. 72.
 429) *Sermo de pace* spolu s českým překladem vydali DOBIÁŠ/MOLNÁR 1964, srov. k tomu již MOLNÁR 1959, s. 243–244.
 430) Husův text *De fidei suae elucidatione* je dostupný pouze v *Historia et Monumenta I*, fol. 48v–51r, rukopisy evidují BARTOŠ/SPUNAR 1965, 122, č. 73.
 431) MOLNÁR 1959, s. 244–245 doložil, že Hus toto místo využil i v traktátu *De fidei elucidatione*.
 432) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 204–206, č. 86; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 144–146, č. 45. K Husově knihovně HLAVÁČEK 1995.
 433) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 65.
 434) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 206–209, č. 87.
 435) Hus si na výrok krejčího Ondřeje vzpomněl v listu kostnickým přátelům z 9. června 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 266, č. 126.
 436) Norimberský list, z něhož budeme citovat i v dalších odstavcích, vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 212–214, č. 93; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 150–152, č. 48.
 437) Vyhlášku v latinské podobě potvrzuje *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 31, její latinské znění již dříve vydal rovněž NOVOTNÝ, Korespondence, s. 211, č. 89; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 149–150, č. 47.
 438) K této přezdívkce Jana z Chlumu NOVOTNÝ, Korespondence, s. 251, č. 115 aj.
 439) K topografii koncilu viz FEGER 1964/II, úvod ke komentáři.
 440) V české literatuře se s oblibou uvádějí přemrštěné počty nejen těchto profesí, ale i pístců, hudeců, kejklířů a zvláště prostitutek. Srov. k tomu *Husitskou kroniku Vavřince z Bězové*, ed. GOLL, FRB V, s. 331–332. Tam, kde v této kapitole odkazy neuvádím, čerpám z Mladeňovicovy Relace – *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII.
 441) Dům vdovy Fidy lokalizoval BLECHNER 1983, s. 49–71.
 442) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 217–219, č. 96; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 154–157, č. 50.
 443) Zmínka o tom je v Husově listu z 6. listopadu 1414, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 220, č. 97; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 157, č. 51.
 444) Kulturně historické reálie příznačné pro Kostnici v době koncilu přehledně podal MAURER 1989/I, k dějinám koncilu v chronologickém sledu BRANDMÜLLER 1991, ke čtyřem programovým bodům v historiografické retrospektivě podrobně FRENKEN 1993.
 445) Dopis Jana Kardinála z 10. listopadu 1414 ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 221–222, č. 98. Pisatel se oprávněně, i když asi nevědomky, nezmínil o Jindřichu Lacembokovi, který podle FIKERLEHO 1903, s. 184, později schvaloval hranice s Husem a Jeronýmem.
 446) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 224, č. 100.
 447) Husova kvestie *Utrum expedit laicis fidelibus sumere sanguinem Cristi sub specie vini* se čte in *Historia et Monumenta I*, fol. 42r–44r, její rozbor podala KRMÍČKOVÁ 1998, k chronologii

- KRMÍČKOVÁ 1997, s. 33–35, nejnověji srov. COUFAL 2012, s. 39–41; KOLÁŘ 2012, s. 89–94, který má sice zajímavé postřehy, opomíjí však absenci nezbytnosti kalicha ke spásě v Husově kvestii. List Janovi z Chlumu ze 4. ledna 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 240, č. 106; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 166, č. 55. K otázce Husovy zdrženlivosti k laickému kalichu srov. též MARIN 2000.
- 448) Richental, *Chronik des Konstanzter Konzils*, ed. BUCK 2011, s. 61, slovenský překlad PAPSNOVÁ 2009, s. 177.
- 449) Petr z Mladoňovic, *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 37–38; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 84–85.
- 450) Uvedený výjev Kepka převyprávěl Petrovi z Mladoňovic. Viz jeho *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 38–39, v českém znění latinský výraz *duplex* jako protiklad k *simplex* HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 86, přeložil jako „podšívka“.
- 451) Viz MIETHKE 1998, s. 167, k literatuře o glejtu Vybrané otázky (M).
- 452) Sleduji tu závažný rozbor Husovy situace, který podal KEJŘ 2000, s. 153–156.
- 453) Latinský text druhého protestu Petr z Mladoňovic zařadil do své Relace, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 42; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 89–90.
- 454) K napětí mezi Janem XXIII. a koncilární opozicí BRANDMÜLLER 1991, s. 165–174.
- 455) Srov. *Primi articuli contra M. J. Hus*, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 199–204, č. 8.
- 456) Husovy odpovědi objevil a vydal SEDLÁK 1912/I, viz přetisk SEDLÁK 1996, s. 273–282. Znovu se jimi zabýval MOLNÁR 1977, který je též přetiskl.
- 457) Tak SEDLÁK 1912/I, viz přetisk SEDLÁK 1996, s. 282; TÝŽ 1915, s. 320–321.
- 458) PALACKÝ, Documenta, s. 169–173.
- 459) O předvolaných svědčích referuje *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 41; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 88. Z výpovědi svědků prokurátoři sestavili žalobní spis, který vydal HARDT IV, 415–425.
- 460) Viz k tomu dopis Jana z Chlumu Husovi ze 4. ledna 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 238–239, č. 105. Zikmundovy ústupky kardinálům v Husově záležitosti nastínil NOVOTNÝ 1921, s. 383–384. O tlaku zástupců národů psal vídeňské univerzitě její vyslanec Petr z Pulky (Pulkau) ještě 21. ledna 1415, ed. FIRNHABER 1856, s. 13.
- 461) Píše o tom vídeňské univerzitě její vyslanec Petr z Pulky (Pulkau) v listu z 21. ledna 1415, ed. FIRNHABER 1856, s. 13.
- 462) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 235, č. 103; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 161–162, č. 53.
- 463) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 236–238, č. 104. Na několik částí tento list rozložil FLAJŠHANS, *Listy* s. 36–37, č. 57–58. Pro naše účely není nutné tuto záhadu řešit.
- 464) Identifikace tohoto „Bradáčka“ je dosti sporná. Viz k tomu NOVOTNÝ, Korespondence, s. 237, pozn. 5; BARTOŠ 1971a, s. 54–57.
- 465) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 239–241, č. 106; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 165–168, č. 55.
- 466) *Responsum M. J. Hus ad articulos 42* (Stephani de Pálec) otiskl PALACKÝ, Documenta, s. 204–224, o jejich přezkoumání kardinálem d'Ailly napsal Petr z Pulky do Vídně koncem ledna (ed. FIRNHABER 1856, s. 13).
- 467) Husův dopis Havlíkovi z 21. června 1415 vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 294–295, č. 141; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 212–213, č. 81.
- 468) Viz soudobou poznámku, kterou uveřejnil NOVOTNÝ, Korespondence, č. 109 s. 244.
- 469) KAMINSKY 1967, s. 131, pozn. 116, dal přednost čtení F. Palackého, jenž zaměnil slůvka „ha, ha“ za latinské „heu, heu“, tj. běda, běda. Nahlédnutím do rukopisu Knihovny Národního muzea v Praze VIII F 38, pag. 37, lze zjistit, že v úvahu přichází jen čtení „ha, ha“.
- 470) Srov. k tomu následující místa v Korespondenci: s. 210 (bula), 242 (kolegium doktorů), 246 (obhájce a spis proti bule).

- 471) Nedatovaný protest ed. NOVOTNÝ, Hus v Kostnici, s. 43–45, č. 2. Datace před první polovinu února, kterou navrhl BARTOŠ 1947, s. 406, pozn. 1, přijata nebyla.
- 472) Nepřímo to potvrzuje Hus doporučením Janovi z Chlumu, aby před strážci hovořil latinsky, viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 249, č. 114.
- 473) Výstižné poučení o nich podal NOVOTNÝ 1921, s. 394–396, jejich latinské texty jsou dostupné jen v *Historia et Monumenta I*, fol. 29v–42r. Základní údaje pod souhrnným označením *Trakáty kostnické* uvádějí Bartoš/Spunar 1965, s. 125–127, č. 77.
- 474) *Anonymi literae de rebus gestis in concilio Constantiensi*, ed. PALACKÝ, Documenta, 542, č. 69, zde také o M. Křišťanovi.
- 475) Věcně k tomu SEDLÁK 1921, s. 328. Soubor Gersonových článků otiskl PALACKÝ, Documenta, 185–188, č. 5. Ke Gersonově roli v Husově procesu MARIN 2002, s. 388–393, o Husově procesu v souvislosti s kompetenčními diskusemi PROVIDENTE 2011.
- 476) List z 5. března otiskl NOVOTNÝ, Korespondence, s. 248–250, č. 114; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 174–177, č. 60.
- 477) Oba dopisy vydal NOVOTNÝ, Korespondence, s. 250–253, č. 115–116. Zde také na s. 251 vysvětlení přezdívký Jana z Chlumu prostřednictvím poznámky přetištěné z *Historia et Monumenta I*, fol. 71r.
- 478) Viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 255, č. 118; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 180, č. 62.
- 479) Cerretanus, *Liber gestorum*, ed. FINKE ACC II, s. 197–198.
- 480) Cerretanus, *Liber gestorum*, ed. FINKE ACC II, s. 202.
- 481) Podrobně k této fázi koncilu BRANDMÜLLER 1991 s. 175–235.
- 482) List Janovi z Chlumu odeslaný po 20. březnu 1415 má NOVOTNÝ, Korespondence, pod č. 120 na s. 257; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 182, č. 63. Z listů odeslaných do Čech se dochoval jen jeden, který se čte jen u RYBY, *Sto listů*, s. 184, č. 65.
- 483) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 258, č. 121; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 183, č. 64.
- 484) Podiv v tomto ohledu vyslovil BRANDMÜLLER 1991, s. 335. Vedle jeho výkladu Husova procesu na s. 333–359 dále srov. SEDLÁK 1915, s. 327–360, NOVOTNÝ 1921, s. 402–460; DE VOOGHT 1976/I, s. 399–454. Na úzkou souvislost Husova procesu s diskusí o *plenitudo potestatis* upozornil PROVIDENTE 2011a.
- 485) *Avisamentum Nassonis* ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 487–488. Ve výkladu se přidržují NOVOTNÝHO 1921, s. 402–403.
- 486) Viz HARDT, Concilium IV, 118, MANSI, Collectio XXVII, 610.
- 487) MANSI, Collectio XXVII, 630–632.
- 488) Definitivní soupis 39 článků Petr z Mladoňovic přiřadil k Husovu slyšení z 8. června 1415, viz *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 83–98; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 137–159.
- 489) Protest z 13. května s důležitým komentářem Petra z Mladoňovic obsahuje *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 44–46; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 92–95.
- 490) Tento pozoruhodný dokument, v němž se biskup Železný přihlásil k svému češství, přináší *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 47–48; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 95–96.
- 491) Záznam tohoto ústního projevu spolu s odpovědí českých šlechticů v *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 51–53; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 100–102.
- 492) Protestní listy z 8. a 12. května 1415 ed. NOVOTNÝ, Hus v Kostnici, s. 50–54, č. 4–5. Osm z 11 signatářů moravského listu se již podílelo na lednovém protestu. Počet účastníků pražského sjezdu udává Petr z Mladoňovic, *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 71. Jeseňnicovo autorství těchto listů zdůvodnil KEJŘ, 1965, s. 139–154.
- 493) K moravanství a moravské řeči v 15. století ŠMAHEL 2000, s. 61–64.
- 494) NOVOTNÝ, Hus v Kostnici, s. 54–56, č. 6.
- 495) K prezentacím protestních listů v Kostnici *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 70–71.

- 496) Jde o pana Šranka staršího se synem, Kuneše z Chlumu, Oldřicha Skálu z Lulče a jistěho Jana Běškovce.
- 497) Životní údaje o většině českých šlechticů, kteří v Kostnici vystupovali ve prospěch Jana Husa, snesl SEDLÁČEK, 1924, s. 548–558. K Jindřichu Škopkovi z Dubé BARTOŠ 1937a, který se dlouhodobě věnoval osobám spjatým s Husem, byt často jen pomocí sporných domněnek.
- 498) Osoby v Husových listech lze snadno vyhledat v rejstříku edic V. Novotného. O královně Žofii a ženách kolem Jana Husa srov. výše s. 154 a 205.
- 499) ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 276–279, č. 132; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 200–202, č. 75.
- 500) Hus „doktora Poláka“ zmiňuje v listu z 5. června 1415 spolu s Otcem, o němž bude řeč níže: viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 260, č. 124; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 187–188, č. 67. Životopisné údaje členů polské delegace nově zpřístupnil WÜNSCH 1998, s. 53–62, který se však identifikací Husova nejmenovaného příznivce nezabývá.
- 501) List nejmenovanému „Otcí“ ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 281–283, č. 136; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 204–205, č. 77.
- 502) SEDLÁK 1915, s. 346, pozn. 3 usoudil, že šlo o nějakého řeholního doktora, NOVOTNÝ 1921, s. 394, dal přednost Pavlu (Wladimiri) Wlodkowiczovi, BARTOŠ 1947, s. 438–439, pomýšlel na M. Jana Kardinála, BRANDMÜLLER 1991, s. 349, uvažuje o kardinálovi Zabarellovi; KEJŘ 2000, s. 173, považuje tuto otázku za otevřenou.
- 503) Prameny z konce května a počátku června 1415 jsou dosti mezerovité a zmatené, což se odráží i v literatuře. Také vylíčení událostí v textu částečně spočívá na hypotézách.
- 504) K pramenům Husových procesů naposled KEJŘ 2000, s. 12–15.
- 505) Hus, *Contra occultum adversarium*, ed. ERŠIL, MIHO XXII, s. 71–107; CC CM 238, s. 63–108.
- 506) Petr z Mladoňovic, *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 72–74; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 125–127. Husovy listy z 5. a 7. června ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 260–263, č. 123–125; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 187–189, č. 67–68.
- 507) K Husově pojetí univerzálie ŠMAHEL 1981 a HEROLD 1985 (podle rejstříku).
- 508) Oxfordský licenciát kanonického práva Jan Stokes byl členem anglického poselstva, které v září 1411 přijelo ke dvoru krále Václava IV. Na jeho urážlivý výrok proti vyclifitům Hus odpověděl pozicí *Contra Anglicum Stokes*. Vydal ji ERŠIL, MIHO XXII, s. 57–70; CC CM 238, s. 45–61.
- 509) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 76. Přímé řeči překládám do srozumitelné češtiny, proto v těchto případech neodkazují na překlad E. Heřmanského.
- 510) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 81–82.
- 511) K arcibiskupu Janovi z Wallenrode JÄHNIG 1970.
- 512) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 84–102; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 137–159. Na Petrovo autorství usuzovali SEDLÁK 1915b, s. 15, pozn. 1 a NOVOTNÝ 1921, s. 422. Pro pomocný materiál k soudnímu řízení naopak svědčí Petrova poznámka k článku 10: „Když toto bylo přečteno, předsedající se ohlíželi po sobě, usmívajíce se a potřásajíce hlavami.“ Nejspíše však Petr do své Relace přepsal zápis, který byl z jednání pořízen.
- 513) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 89–90.
- 514) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 90–91.
- 515) *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 95.
- 516) Srov. *Relatio*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 96–102; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 152–159.
- 517) BRANDMÜLLER 1991, s. 367–369; oznámení do Čech ed. ERŠIL, Acta II, s. 599–601, č. 1073.

- 518) Její složení uvádí HARDT Concilium IV, 431–432. Do komise byli ze známých nám již účastníků koncilu zvoleni říšský arcibiskup Jan z Wallenrode, prokurátor Bertold z Wildungen a protičesky zaměřený auditor Dietrich z Niemu.
- 519) Srovnávací přehled konečného soupisu 30 článků otiskl SEDLÁK 1915, s. 331*–338*, zde také na následujících stranách svědecké výpovědi pořízené v Kostnici a v Praze. Soupis článků zařazených do Akt koncilu u HARDTA Concilium IV, s. 327–328, je záznamem z jednání komise, která žalobní články redigovala.
- 520) Svědecké články schválené 18. června 1415 a opatřené Husovým komentářem ed. PALACKÝ, Documenta, s. 230–234, č. 10.B. Hus se o nich zmiňuje v dopise kostnickým přátelům z 20. června 1415, viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 279–280, č. 133; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 203–204, č. 76.
- 521) Podle SEDLÁKA 1915, s. 347, se tak stalo po 20. červnu. Zde také na s. 344*–353* koncepty rozsudku.
- 522) Pokusil jsem se tu věrně parafrázovat úvahy Jana SEDLÁKA 1915, s. 341–343, které podivuhodně vybočují z celkové tendence jeho knihy. Naproti tomu Paul De Vooght, rovněž katolický teolog, od počátku svého studia sledoval Husův zápas se sympatiemi příznáčními pro ovzduší druhého vatikánského koncilu. K tomu ještě níže v následující kapitole.
- 523) Hus se slyšení dožadoval i v dopise Janovi z Chlumu asi z 10. června a znovu pak v listu kostnickým přátelům psaným kolem 13. června. Viz NOVOTNÝ, Korespondence, s. 263–276, č. 126, 128, 131; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 190–200, č. 69, 71, 74.
- 524) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 299–302, č. 145; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 217–220, č. 84.
- 524) Latinský text ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 280–281, č. 135; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 280–281, komentář k č. 77.
- 526) List Havlíkovi z 21. června 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 294–295, č. 141.
- 527) Srov. zvláště české listy z 10. června a 5. července 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 269–273, 335–337, č. 129, 164.
- 528) NOVOTNÝ, Korespondence, s. 337–339, č. 165; český překlad RYBA, *Sto listů*, s. 245–247, č. 99.
- 529) Hlavním pramenem se od 5. července 1415 opět stává *Relatio* Petra z Mladoňovic, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 111–112; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 167–168. O účasti falckraběte Ludvíka a Jindřicha Lacemboka se zmiňuje anonymní zpráva z Kostnice, ed. PALACKÝ, Documenta, s. 560.
- 530) Kázání na téma *Destruatur corpus peccati* (Budiž zničeno tělo hříchu, podle Listu Římanům 6, 6) otiskl NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 489–493.
- 531) Konečný rozsudek přetiskl NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 501–503; HARDT, Concilium IV, 431–434, má navíc variantu rozsudku pro případ, že by Hus přece jen na poslední chvíli odvolal.
- 532) Biskupy uvádí jménem HARDT, Concilium IV, 437, od něho tyto údaje převzal NOVOTNÝ FRB VIII, s. 117, pozn. 18.
- 533) List přátelům v Kostnici asi z 25. června 1415, ed. NOVOTNÝ, Korespondence, s. 313, č. 150. V textu poněkud volnější překlad než má RYBA, *Sto listů*, s. 228, č. 227. Je příznačné, že Patschovsky v titulu německé verze své studie předsunul do jejího počátku „svědomí jako poslední instanci“ – PATSCHOVSKÝ 2012.
- 534) Více k tomu MOLNÁR 1985, s. 13; neméně pronikavě HOLEČEK 2001, s. 244.
- 535) Srov. *Relatio*, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 117–120; český překlad HEŘMANSKÝ, *Zpráva*, s. 172–174. Líčení Ulricha Richentalu vydal BUCK 2011, s. 64–66; slovenský překlad pořídila PAPONOVA 2009, s. 180–184. Oba zpravodajové se v řadě údajů odlišují.
- 536) V řadě ohledů je stále užitečná jubilejní publikace z roku 1915 *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu*, do níž mimo jiné přispěli Kamil Krofta, F. X. Šalda a V. V. Štech.

- Základní práci o ohlasech Husa a husitství v literatuře, zvláště německé, publikoval KRAUS 1917–1924. Monografie F. Kavky a M. Machovce z roku 1953 jsou silně poplatné době vzniku, z části to platí i pro francouzsky vydanou monografii J. MACKA, 1973.
- 537) Protestní listy ze září 1415 ed. NOVOTNÝ, Hus v Kostnici, č. 9, s. 59–80. Z literatury viz zejména ŠMAHEL 1996/II, s. 282–285, kde další odkazy. K Husově smrti na hranici jako k evropské události mj. RYCHTEROVÁ 2011.
- 538) Jakoubkovo kázání na paměť nových mučedníků, ed. NOVOTNÝ, FRB VIII, č. XI, s. 231–242 (citace na s. 241), zde také na s. LXXI o dataci „záhy po událostech, ale ne před r. 1417“.
- 539) Příznačné je, že Ondřej z Brodu v traktátu O původu husitů, Husa vůbec nezmiňuje a mluví pouze o wyclifských mistrech, kněžích a žácích – ed. KADLEC 1980, s. 11, 13, 19.
- 540) MARTÍNKOVÁ/HADRAVOVÁ/MATL, *Silvii Historia*, s. 90–93, 100–101.
- 541) Více k ohlasu Silviovy Historie ŠMAHEL 1998, s. XLI–LI.
- 542) Hájek, *Kronika*, ed. KOLÁR, s. 497
- 543) Odlišné přístupy v líčení události kostnickými zpravodaji o Husově procesu analyzoval HERKOMMER 1984, vše podstatné však již postihl v úvodu jeho monumentální edice Novotný FRB VIII.
- 544) Srov. NOVOTNÝ FRB VIII, s. XVIII–LXV (úvod), 25–149 (edice).
- 545) *Passio secundum Johannem Barbatum*, ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 14–24, se dochovalo v šesti rukopisech.
- 546) Jakoubkovo kázání ed. NOVOTNÝ FRB VIII, s. 231–242; výňatek z Jakoubkovy polemiky proti Ondřejovi z Brodu otiskl KADLEC 1982, s. 46, pozn. 100.
- 547) Z literatury BARTOŠ 1924; HOLETON 1995; 2001; nejnověji HACK 2007. Řadu oslavných textů na Husa z 15. a 16. století textů vydal NOVOTNÝ FRB VIII, s. 391–484, husitské písně zpřístupnil DAŇHELKA 1952, viz též FOJTÍKOVÁ 1981.
- 548) Tak HOLETON 1995, s. 157. To je však jen hypotéza. Rokycanovi bylo sice zavedení Husova svátku přičítáno (viz URBÁNEK 1930, s. 722), v jeho postilách se však nedochovalo žádné kázání na den Husovy památky, srov. ŠIMEK 1938, s. 75, pozn. 4.
- 549) Moderní studium Husovy ikonografie zahájil ŠTECH 1915, který v přílohách shromáždil základní fundus výtvarných a jiných památek. Většinu z nich a některé další evidoval Katalog výstavy, který v témže jubilejním roce sestavili CHYTIL/NOVOTNÝ 1915. Iluminované rukopisy s vyobrazením Jana Husa nově zhodnotili STEJSKAL/VOIT 1991; nověji se Husovou ikonografií zabývali ROYT 2001a; BARTLOVÁ 2002.
- 550) Viz STEJSKAL/VOIT 1991, s. 53, č. 31; ŠAROVCOVÁ 2011; k ikonografii STUDNIČKOVÁ 2010.
- 551) Dataci ilustrovaných kodexů a tisků až do konce 17. století vysledoval (většinou na základě staršího bádání) BUCK 2011, s. XXIV–XXXV.
- 552) K oltařním deskám s Husovým vyobrazením naposled BARTLOVÁ 2005; HORNÍČKOVÁ 2010.
- 553) Je tomu tak např. v Litoměřickém graduálu z doby kolem roku 1517. Další případy uvádí ROYT 2001, s. 410–411.
- 554) Viz ŠTECH 1915, s. 91–93; CHYTIL/NOVOTNÝ 1915, s. 37–39.
- 555) Tento dřevorez od Mistra „Vier plus“ z let 1554–1580 otiskl již ŠTECH 1915, Tab. XXI, obr. 37. Více k němu ROYT 2001, s. 412.
- 556) K pomníkům Husa HOJDA/POKORNÝ 1996, s. 79–91, k vyobrazení Husa na československých známkách BRÁTKA 1980.
- 557) Viz HUDSON 1994, 2008.
- 558) Jde o tzv. „starý“ seznam v češtině a v němčině (rkp. Knihovny Národního muzea I B c3), k němuž viz BARTOŠ 1948, s. 13, pozn. 7.
- 559) Obě dílka vydal MOLNÁR 1971.
- 560) Další podrobnosti včetně upřesněné datace uvádí BOLDAN 2009.
- 561) Tak DAŇHELKA 1979, s. 36–37.

- 562) K tisku listů viz NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. L–LI, k dalším tiskům srov. DAŇHELKA, MIHO I–IV (vždy v úvodu edice).
- 563) Vztahu Luthera k Husovi věnoval pozornost již GOLL 1880, dále srov. zejména KRAUS 1917, s. 150–230, z novější literatury mj. HENDRIX 1974; z teologického hlediska MOLNÁR 1983; OBERMANN 1995; KOTOWSKI 1995. Nejnověji k Lutherovi jako Husovu protějšku DAVID 2012, s. 116–120, zde také odkazy na prameny s Lutherovými výroky.
- 564) Vznik Flacciovy edice objasnil BARTOŠ 1948, s. 14–15, k reformačním polemikám o Husa ROLOFF 1988, ke Cochlaeovi a k Theobaldovi viz KRAUS 1917, s. 190–220, 243–248; KLIER 1959; MACHILEK 1978; ECKERT 1992.
- 565) Nové poznatky ke Kalvínovi i k jiným reformním učencům ve vztahu k Husovi přinesl DAVID 2013.
- 566) Přehledně k vývoji názoru na Husa ve francouzské literatuře Bílý 1995.
- 567) Více k tomu KOŘALKA 1987, s. 44–50, kde také odkazy na prameny a literaturu.
- 568) Kaspar ROYKO, *Geschichte der grossen allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnitz*, citát přejímám z KRAUSE 1918, s. 161.
- 569) Autorství spisu *Leben, Lehren, Wandel und Tod des im J. 1415 lebendig verbrannten Johann Hüss*, údajně vydaného v Římě, odkryl až KRAUS 1918, s. 105–106.
- 570) VOIGT, *Effigies I/1775*, s. 57–58; k etnické příslušnosti zmíněných vzdělců KOŘALKA 1987, s. 50–51.
- 571) ZITTE, 1789–1790.
- 572) Tento výrok, jemuž dal za pravdu, PELCL 1790/II, s. 592, připsal králi Václavovi IV. a jeho ženě Žofii.
- 573) Pelcl, *Paměti*, ed. JAN, s. 57.
- 574) K protiosvětské reakci v díle F. M. Pelcla viz RAK 1985.
- 575) VAVÁK, *Paměti II*, s. 78.
- 576) Podrobně k pojetí Husa v díle F. Palackého KOŘALKA 2001.
- 577) HÖFLER (ed.), *Geschichtschreiber I*, s. VIII.
- 578) Viz HÖFLER 1864; Palacký 1868; k diskusi KOŘALKA 2001, s. 627–628; NOVOTNÝ 2004.
- 579) Trochu více k tomu Vybrané otázky (V).
- 580) Viz HÖFLER (ed.) *Geschichtschreiber I–III*; PALACKÝ *Documenta*.
- 581) PALACKÝ 1870, s. 198–199, k tomu podrobně a výstižně KOŘALKA 2001, s. 632–633.
- 582) HELFERT 1857, s. 212.
- 583) Viz LOSERTH 1884, srov. *Vybrané otázky studia (F)*. Přehled bádání o Husovi do roku 1915 podal KROFTA 1915.
- 584) Další zajímavé a cenné podrobnosti uvádí KOŘALKA 2006.
- 585) K této ranné fázi sporu o revizi Husova procesu KOTYK 2001, s. 23–28.
- 586) Reliéf byl dílem Bohuslava Schnircha. První Husovy oslavy v Kostnici vylíčil STARÝ 1981.
- 587) Více k tomu BOROVIČKA 1986/1987, s. 251–260.
- 588) Čas, ročník 3, č. 49 z 30. listopadu 1889, citují podle BOROVIČKY 1986/1987, s. 266.
- 589) Třetí vydání z roku 1903 Masaryk doplnil o reakce na soudobé polemiky. Nejnovější kritické vydání pořídil Jiří Brabec (viz MASARYK 2000). Ke genezi spisu ZOUHAR 2006, k Masarykově filozofii dějin viz HAVELKA 2002.
- 590) Přetisk přednášky O době husitské viz ve sborníku PEKAŘ 1990, s. 101–109, cit. výrok na s. 104. Pekař se vyslovil k Husovi ještě několikrát. Zvláště pozoruhodný je jeho podiv z roku 1925: „Nerozumím předem, proč mluví církve katolické zamítají tak bez výhrady Husa reformátora.“ (viz PEKAŘ 1990a, s. 115).
- 591) První etapu bojů o Husův pomník v Praze do roku 1903 zpracoval ZITA 2004.
- 592) Více k Šalounovu pojetí pomníku HOJDA 1981, dále srov. Hojda/POKORNÝ 1994, s. 79–91; GALANDAUER 2008.
- 593) K Husovým pomníkům srov. KRAUSOVÁ 2004 a 2004a; k aféře papežského nuncia viz EHRENBERGER 2002.

- 594) K počátkům Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve 14. a 15. století ve spojitosti s edicemi Václava Flajšhansse BERAN 1965, s. 12–39.
- 595) Viz NEJEDLÝ 1904–1913 a druhé vydání této trilogie v letech 1955/1956. Dále srov. CHYTL/NOVOTNÝ 1915 (Katalog výstavy) a jubilejní publikaci *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu*.
- 596) K této etapě bádání srov. zvl. KROFTA 1915 a BARTOŠ 1935.
- 597) SEDLÁK 1915, zde zvl. s. 164.
- 598) K soutěži České Akademie poněkud tendenčně BERAN 1965, s. 48–68.
- 599) Tituly spisů V. Novotného a V. Kybala viz v Seznamu pramenů a literatury.
- 600) KLIMEK 1996/1, s. 339–343; KOTYK 2001, s. 74–83.
- 601) Je přitom třeba přihlídnout i k levicovému tisku, mimo jiné též k Prolektkultu, který se dožadoval navrácení Husa do středověku. Viz k tomu MACHOVEC 1953, s. 362–363; KAVKA 1953, s. 217–223.
- 602) Z dobové literatury srov. zejména NEJEDLÝ 1953; MACEK 1952; MACHOVEC 1953; KAVKA 1953.
- 603) Viz KALIVODA 1961, s. 151–191. Srov. také RANSDORF 1986, s. 85–124.
- 604) Přehledně ke stavu této edice VIDMANOVÁ 2001, vydávání Husových spisů nyní pokračuje v edici Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis belgického nakladatelství Brepols Publishers.
- 605) Většina polemik se vztahuje k prvnímu vydání (DE VOOGHT 1960/I–II). Druhé doplněné a opravené vydání z roku 1975 vyšlo pod společným názvem prvního dílu.
- 606) Orientačně k tomu FRENKEN 1993, s. 240–242, 367–368 aj.
- 607) Viz zejména KADLEC 1970; POLC 1982; dále srov. DE VOOGHT 1969, 1971. K této fázi polemiky přináší další údaje Kotyk 2001, s. 95–97.
- 608) De Vooghtovým oponentem v tomto ohledu byl zejména BARTOŠ 1965a, na něhož reagoval DE VOOGHT 1965.
- 609) Viz SWIEŻAWSKI 1986, který se odvolával na starší podnět, s nímž přišel RECHOWICZ 1965.
- 610) Viz HALÍK 2001, kde autor shrnul své reflexe z předchozích let. K širším dobovým kontextům viz KOTYK 2001, s. 97, kde bibliografické údaje.
- 611) Český, neúplný sborník z bayreuthské konference vyšel již roku 1995 pod názvem *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, úplné německé znění pod redakcí hlavního organizátora a redaktora Ferdinanda Seibta se objevilo o dva roky později (*Jan Hus. Zwischen Zeiten Völkern, Konfessionen*).
- 612) K práci Komise ustavené v roce 1983 biskupskou konferencí srov. mimo jiné KOTYK 2001, s. 98–99. Zatím vyšlo jen české znění konferenčních akt s názvem *Jan Hus na přelomu tisíciletí*. K průběhu a atmosféře konference na Papežské lateránské univerzitě viz memoriál Jaroslava Pánka a Miloslava Polívky *Jan Hus ve Vatikánu* a vnímané zamyšlení k otázce Husovy rehabilitace – KEJŘ 2006d.
- 613) FUDGE 2011, s. 240.
- 614) Církev československá husitská se snaží o nápravu, a proto 6. července 2012 vyhlásila „husovské trienium“ jako období tříleté přípravy k roku 2015. Viz k tomu Vybrané otázky studia (Z).
- 615) Toto volání se ozvalo v televizní diskusi o církevních restitucích 28. února 2013.
- 616) Lze očekávat, že nové otázky i odpovědi přinesou již publikace k nastávajícímu jubileu v roce 2015. Viz k tomu Vybrané otázky studia (Z).
- 617) Studie Pavlína Rychterové a Pavla Soukupa vyjdou ve sborníku *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství* (v tisku).
- 618) Martin DEKARLI, Od pravidla (*regula*) k zákonu (*lex*), od nápravy k reformě: doktrinální analýza transformace principů myšlení rané české reformace, in: *O felix Bobemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha 2013, s. 39–58.

VYBRANÉ OTÁZKY STUDIA A–Z

- (A) *Přízvisko Hus* (B) *Kdy se Jan Hus narodil?* (C) *Spory o Husovo rodiště*
 (D) *Husův údajný rektorát roku 1402* (E) *Mýtus Husových „předchůdců“*
 (F) *Husova závislost na Wyclifovi* (G) *Husův výklad Sentencí Petra Lombarda*
 (H) *Otazníky nad Husovými kazatelskými příručkami* (I) *Husův podíl na Dekretu kutnoborském*
 (J) *Principální kwestie Husova kvodlibetu* (K) *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412*
 (L) *Husův podíl na překladu Bible do češtiny* (M) *Záruky Zikmundova glejtu*
 (N) *Husův kostnický proces* (O) *Edice Husových spisů* (P) *Husova korespondence*
 (R) *Tzv. Husovy Bible a jiné rukopisy z jeho knihovny* (S) *Husovy autografy*
 (T) *Tajné písmo v Husových listech* (U) *Husova podoba* (V) *Zapadlí životopisci a opomíjené knihy*
 (Z) *Očekávaná jubilejní díla – nové pohledy?*

(A) Přízvisko Hus

Přízvisko Hus Jan z Husince zřejmě dostal až na univerzitě. Jako „Hus z Husince“ (Hus de Hussinecz) se vlastnoručně podepsal na závěr opisu Wyclifova traktátu *De veris universalibus* v rukopise A 164 Stockholmské královské knihovny, fol.134r. Přízvisko „Hus“ ve spojení s titulem bylo už tehdy natolik jednoznačné, že se s ním jeho nositel spokojil v příspěvku svého opisu manifestu Honoré Boneta (viz BARTOŠ 1954, s. 44). První úřední záznam v *Knize děkanů (Liber decanorum)* pražské fakulty svobodných umění pochází ze 7. listopadu 1398 (MUPR I-1, s. 336). V téže knize Hus sám sebe 15. října 1404 představil zkráceně jako „Johannes de Hussinecz“ (MUPR I-1, s. 368). Příjmením Hus se zabýval SEDLÁČEK 1924, s. 558–560, podle něhož označovalo původ z Husince. Jelikož jméno „Hus“ bylo na přelomu 14. a 15. století dosti běžné, jak ukázal MALÝ 1961, Hus při uvádění svého jména dbal na správný výčet titulů a funkcí.

(B) Kdy se Jan Hus narodil?

Starší historici (F. M. Pelcl, F. Palacký, V. V. Tomek) se na základě pochybného svědectví Petra Codicilla rozhodli pro rok 1369, který se pokusil obšírněji zdůvodnit NOVOTNÝ 1915, s. 129–146. Naopak FLAJŠHANS 1915, s. 6–13, a po něm i Pekař hájili rok 1373 vyskytující se v německé protestantské literatuře. Datem počátku Husovy kazatelské činnosti se zabýval FLAJŠHANS 1922, s. 170–171. BARTOŠ 1921, s. 313–314, se zprvu spokojil s přibližným vročením „asi 1370“. Později se na základě mylné interpretace jednoho sporného pramene přiklonil k roku 1371 (BARTOŠ 1943, s. 36–48), svůj omyl však po letech uznal a přispěchal s novým vročením do let 1372–1373, resp. „okolo 1372“. BARTOŠ 1965, s. 115–120, se přitom dovolával neadresné výtky Johlína z Vodňan, že mladí kazatelé se hrnou na kazatelnu ještě před zákonitým věkem třiceti let. I kdyby se jeho kritika opravdu vztahovala na Husa, Johlín nemohl mít o Husově věku průkazné svědectví. Ve svém posledním vyjádření se BARTOŠ 1969, s. 6, přiklonil k létům 1371–1372.

(C) Spory o Husovo rodiště

Počátky sporu stručně zmínil PEKAŘ 1923, s. 460. VANČURA 1923 svoji argumentaci založil na svědectví knihy světců údajně ukazující na Husův původ z Husince u Klecan. NOVOTNÝ 1923, tuto domněnku odmítl a naprosto jednoznačně se vyslovil pro jihočeský Husinec. Hlavní

oporu této lokalizace spatřoval v *Historii české* (s. 90–91) Eneáše Silvia, podle něhož Jan Hus odvozoval své příjmení od „vsi Hus, latinsky *anser*, tj. husa“. Na jiném místě Silvio dále praví, že Hus po zákazu kázání opustil Prahu a učil lid „blíže vsi, ze které pocházel a jejíž jméno přijal, se svolením pána tohoto místa, jenž byl příznivě nakloněn jeho blouznění“ (*Historie česká*, s. 94–95). Zatímco Novotný v *Silviově Historii české* neshledal nic, co by ukazovalo na Husince v blízkosti Prahy, obranu tohoto místa po Vančurovi převzal PEKAŘ 1923. Jeho důvody byly sice sofistikované, ne však příliš přesvědčivé: Husinec nebyl vsí, nýbrž od 1359 městysem, Husovým hostitelem údajně byl Mikuláš Bohatý z Prahy, vlastník Okoře dvě hodiny vzdáleného od Husince u Klecan atd. Nebylo divu, že se ozvala řada oponentů (zejména sociolog CHALUPNÝ 1924 a F. M. BARTOŠ v denním tisku), jimž PEKAŘ 1924 odpověděl obsírnou polemikou, v níž se mimo jiné pokusil oslabit svědectví Štěpána z Pálče, který píše Michala z Prachatic označil za Husova krajana (*compatriota*). Do diskuse svými „příčinky“ k životopisu M. Jana Husi zasáhl i SEDLÁČEK 1924, a protože se k celému sporu znovu vrátil Novotný 1924 (1925), PEKAŘ 1926 považoval za svou povinnost říci poslední slovo, které však ani tentokrát jeho argumentaci nedokázalo dodat větší přesvědčivosti. Diskuse dále pokračovala, mimo jiné se do ní zapojili BARTOŠ 1935, 1936; SALABA 1935, 1935a HADAČ 1937 a ŠIMÁK 1937, skončila však bez průkazného zjištění. Většina autorů se nyní přiklání k jihočeskému Husinci.

(D) Husův údajný rektorát roku 1402

Husův údajný rektorát v roce 1402 je příběhem špatně položených čárek v notářském spisu z 1. dubna 1403 o nálezu M. Jana Eliášova ve sporu mezi Mikulášem Zeiselmistrem, farářem u sv. Filipa a Jakuba, a M. Janem Husem, správcem kaple Betlémské. Pokud je známo, omylu se jako první dopustil přísečný notář a syndik pražské univerzity Tomáš Antonín Putzlacher (†1796) v soupisu rektorů připojeném k jeho rukopisné historii univerzity (Archiv Univerzity Karlovy, rkp. A.17/5, s. 758). V originálu notářského spisu, který se uchoval v Archivu Univerzity Karlovy (sign. Listiny I/54), však žádné čárky nejsou: *Jobannes de Hussinecz, similiter magister in artibus universitatis studii Pragensis rector et predicator cappelle dicte Bethleem*. Putzlacher pro větší přehlednost vložil čárky následovně: *Jobannes de Hussinecz, similiter magister in artibus, universitatis studii Pragensis rector et predicator cappelle dicte Bethleem*. Správné čtení, jak lze doložit z ustáleného spojením *rector et predicator cappelle* v jiných dokumentech, však je: *Jobannes de Hussinecz, similiter magister in artibus universitatis studii Pragensis, rector et predicator cappelle dicte Bethleem*. Tento omyl převzala celá plejáda českých historiků zvoucích jmen, jako první PALACKÝ (1877³, s. 59), po něm TOMEK 1849, s. 297, jehož *Děje university pražské* pak mimo jiné ovlivnily SEDLÁKA 1915, s. 89 a NOVOTNÉHO 1919, s. 97. Posledně jmenovaný projevil jistou obezřetnost, přesto chybnou interpunkci převzal do své edice (NOVOTNÝ, *Korespondence*, s. 5) s tím, že se nechce zřítat ustáleného již výkladu, „poněvadž Hus již tehdy začínal mezi kolegy zaujímat významné místo“. Bezděky tak Novotný napověděl, že on i jeho předchůdci nic nenamítali proti výkladu, který zvyšoval Husovu proslulost. Tuto možnost vzápětí zamítl VANČURA 1920, s. 657, a definitivně pak na základě podrobného rozboru RYŠÁNEK 1930. Stručně tuto poučnou badatelskou epizodu popsala HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ 1948, s. 33, pozn. 193.

(E) Mýtus Husových „předchůdců“?

Velký důraz na Husovy vazby k jeho předchůdcům kladl zejména NOVOTNÝ, 1915, který se tím snažil zeslabit tézi J. Losertha o epigonské závislosti vůdce českého reformního hnutí na Wyclifovi. Srov. též NOVOTNÝ 1919, s. 92, kde se lze dočíst, že Hus ve své kazatelské činnosti „vycházel přímo z činnosti svých předchůdců..., i když tu není vždy příbuznosti formální“. Podiv nad tím, že Hus nedbal na horlení Matěje z Janova a dominikána Bitterfelda proti odpuštění projevilo již SEDLÁK 1915, s. 78. Také POLC 2001, s. 69, upozornil na to, že Hus nikdy nepustil spisy svých předchůdců, ač údajně kráčel v jejich stopách. Nejnověji se k „historio- grafickému mýtu“ o předchůdcích Husových obezřetně vyslovil MARIN 2005, s. 11–14, který

připustil, že Hus připomenul památku svých předchůdců v betlémském kázání z 26. prosince 1939. V něm však nalezneme pouze pár slov aktualizujících nárek nad Jeruzalémem podle Mt 23, 37: „hanyely kazatele, Milicze, Conrada, Matyege“ (*Sermones in Bethleem*, ed. Flajšhans, VKČSN 1939/1, s. 147). Příliš daleko zašel MENGEL 2010, podle něhož „lokální náboženství“ z éry Karla IV. nemělo s husitstvím legitimní spojitost. Nicméně tradiční pojetí návaznosti Husovy generace na „předchůdce“ před rokem 1400 je v české odborné literatuře dosti běžné. Nejnověji srov. HEROLD 2011, s. 161–191.

(F) Husova závislost na Wyclifovi

Husova závislost na Wyclifovi se stala předmětem dlouhodobé odborné diskuse po vydání knihy J. LOSERTHA, *Hus und Wyclif*. Prvním vydání z roku 1884 se dostalo téměř padesáti recenzí, druhé, rozšířené, nese datum 1925. Z mnoha českých oponentů třeba zmínit především V. NOVOTNÉHO, který se nejprve v knize *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století* (1915) a potom ve dvou svazcích Husova životopisu (1919, 1921) pokusil zdůraznit neméně silnou, ne-li ještě silnější Husovu návaznost na českou reformní školu. Vyvážené stanovisko nalezneme u J. SEDLÁKA 1915, s. 369–374, srov. též BARTOŠ 1931, s. 20–26. Z českých badatelů Loserthovu metodologii dále rozvíjel jen FLAJŠHANS, a to jednak v samostatných článcích, jednak v úvodech svých edic Husových spisů. Pro ilustraci srov. jeho pozdní stať *Prameny kázání Husových* (FLAJŠHANS 1939). Kritickými moderními přístupy se vyznačují studie A. SCHMIDTOVÉ/VIDMANOVÉ 1956, 1970 a 1974 a kniha V. HEROLDA, *Pražská univerzita a Wyclif*. Značnou závislost na Wyclifovi citlivě připustil KEJŘ 2006A, s. 21–22. Pokud jde o protoreformační náplň Wyclifovy nauky, Hus podle DAVIDA 2012, s. 88, oxfordského profesora, k němuž jinak pocítoval hlubokou náklonnost a spřízněnost, nenásledoval. Tak se to může jevit, otázkou však je, do jaké míry si sám Hus v tomto ohledu dával pozor, aby ještě více nepřilil oleje do inkvizičního ohně. Co ostatně sám nechtěl s pomocí slůvka (náležitě – *digne*) říci naplno, doplnili za něho kostniční soudci s králem Zikmundem.

(G) Husův výklad Sentencí Petra Lombarda

Husův výklad Sentencí Petra Lombarda je dosti všeobecně považován za vrcholné učené dílo vůdčí osobnosti české reformace. Z hlediska školské výuky tomu tak skutečně bylo, nikoli však z hlediska celého Husova myslitelského odkazu. Svým způsobem je dokonce zavádějící upoutávat pozornost jen na *Výklad Sentencí*. Všechny čtyři knihy Husova komentáře zpřístupnili FLAJŠHANS/KOMÍNKOVÁ, *Spisy* IV–VI, v letech 1904–1906. Po stránce teologické nepřinesla Husova lektura podle SEDLÁKA 1915, s. 147, nic pozoruhodného. Zcela protichůdné mínění vyslovil Novotný 1919, s. 194–205, jehož systematickým, avšak veskrze popisným rozbořením Husova komentáře opatrně podpořil KYBAL 1931 (srov. zvl. s. 59 a s. 176). Za výsledek studijní rutiny označil Husův *Výklad* DE VOOGHT 1960, s. 119 (1975²/I, s. 60–72). Vyvážené stanovisko zaujal SPINKA 1966, s. 64–78. Husův *Výklad* podle něho sice nepřesahuje hranice soudobé ortodoxie (a to i tam, kde využívá Wyclifovy názory), je však třeba vzít v úvahu, že k radikalizaci jeho myšlení došlo až po roce 1409. Závažnou studii „největšímu dílu Husovu“ věnoval již předtím BARTOŠ 1956/III. Přestože Bartoš posuzuje toto dílo s neskrývaným zaujetím pro jeho autora, je také zaskočen jeho malou průbojností. Na díle je podle něho patrné, „co námahy mu [tzn. Husovi] způsobilo, nedat otevřený výraz novému přesvědčení“. Později BARTOŠ 1965a vystoupil proti De Vooghtovi s apologií Husa jako učence, a vyvolal tím déletrvající vzájemnou polemiku. KEJŘ 1979 doložil, že Hus se poučil na komentáři Mikuláše Bicepsa, jehož kvality vyzdvihl nedávno ZEGA 2002.

(H) Otazníky nad Husovými kazatelskými příručkami

Kazatelskou příručku *Leccionarium bipartitum*, dříve známou jako *Postilla de tempore*, Hus pravděpodobně předčítal svým žákům v Betlému během zimního a letního semestru v letech

1403–1404 (VIDMANOVÁ 1986). Vše nasvědčuje tomu, že Hus do opisů svých „škartic“ nezasahoval a že tyto opisy nerevidoval. Tím si lze také vysvětlit rozdílnost jejich kvality i úplnosti. Některý z žáků bedlivě opisoval vše, jiný jen to, co považoval za nezbytné. Jeden se snažil kapitoly, které mu chyběly, doplnit, jiný nikoli. Souběžně tak vznikalo několik archetypů, které nejspíše již od počátku dostávaly kodexovou podobu (VIDMANOVÁ, MIHO IX, s. 19–30). Snad právě proto, že Hus závěrečnou redakci svého biblického kursu neudělal, nedal mu ani jméno. U jiných svých děl tak Hus učinil, např. to platí pro *Puncta, Collecta a Dicta* (VIDMANOVÁ 1971, s. 12). Z toho ještě neplyne, že by Hus svá latinská díla revidoval. Většinu jeho latinských spisů konečná autorská úprava také zpravidla chybí. Lze však v případě uvedených děl vůbec mluvit o autorství? Ne náhodou jsou také s nimi spojeny problémy s datací a zčásti též s autorskými atribucemi. K *Lectiohariu* stačí dodat, že sotva bylo kurzorickým textem jeho teologického studia, neboť výkladu na *Sentence* předcházely *lectura Super Canonicas a Ennaratio Psalmorum*. Oba posledně jmenované spisy vyšly pod Husovým jménem již roku 1558 v norimberské edici *Historia et Monumenta*, což ale ještě plně neprokazuje oprávněnost této autorské atribuce. V *Emnaratio Psalmorum* snad jen jedno místo s narážkou na ptáka husu napovídá jméno autora či spíše kompilátora: *Et tu legens pensa, ne te derideat auca* („A ty při čtení myslí na to, ať tě nezeměšná husa.“). Nejen moderní badatelé, ale i jejich předchůdci v 16. století v kdekterém díle spatřovali součást Husovy literární pozůstalosti. Velkému Čechovi mělo náležet i rozsáhlé dílo. Nejnovějším přírůstkem je edice sbírky *Dicta de tempore*, jejíž nejistá atribuce je vyznačena již v titulu *Magistro Iohanni Hus attributa* (ZACHOVÁ CC CM 238/A–B). Většinu Husových kazatelských příruček a postil prozkoumal z hlediska liturgie MARIN 2007. Hus se v nich jeví spíše jako člověk své doby než novátor, jako kazatel, který se zaměřuje více na morálku duchovenstva než na liturgii a doktrinní otázky.

(I) Husův podíl na Dekretu kutnohorském
Husův podíl na Dekretu kutnohorském je dnes vcelku spolehlivě objasněn, a proto výklad v 6. kapitole není třeba nastavovat. Stále se však setkáváme, byť převážně jen v tendenci publicistice, s názorem, který vinu (nebo naopak zásluhu) za vydání Dekretu kutnohorského a následnou secesi cizinců přičítá především Husovi. Toto mínění, které lze vysledovat již v období kostnického koncilu, se jako červená nit vine v protičesky zaměřeném německém dějepisectví. Ne náhodou se proto profesor lékařské fakulty Jan Theobald Held ve své inaugurační rektorské řeči 4. listopadu 1826 pokusil Husa obhájit tím, že za hlavního aktéra univerzitního zvratu označil samotného krále Václava IV. Palacký, jenž pro Heldův projev připravil historické doklady, toto stanovisko rovněž sdílel. S odlišným pojetím vystoupil HELFERT 1857, který se ve své knize o Husovi nechal svést chybnou atribucí *Obrany dekretu (Defenso mandati)* v edici K. HÖFLERA, *Geschichtschreiber II*, s. 156–165. V domnění, že jde o Husův spis, Helfert sice uznal oprávněnost většiny důvodů české strany, na druhé straně však v něm shledal místa „rabulistického slovořepství“ urážející německý „národ“ (HELFERT 1857, s. 75). Z dnešního hlediska bychom s uznáním mohli říci, že Helfert se pokusil stát nad věcí. To se však v jeho době vzedmutých vášní nehodilo. Höfler po několika letech uveřejnil knihu, která už svým názvem naznačila, kdo za všechnu pohanu a utrpení přespolních i domácích Němců odpovídal: Jan Hus a odchod německých profesorů a studentů z Prahy 1409 (HÖFLER 1864). Ostrou odpověď F. Palackého a další nacionálně zabarvené polemiky vysledoval NODL 2010, s. 21–31, na něhož zde odkážeme. Pozornosti si však zaslouží i studie F. SEIBTA 1957, která stálo let po Höflerovi vytěsnila z německého odborného bádání o Husovi a husitství ducha narodnostní averze.

(J) Principální kwestie Husova kvodlibetu
Sporným případem literatury bylo zapojení bakaláře do úvodní disputace. RYBA 1948, s. 182, pozn. 9, usoudil, že vybraný bakalář přednášel *positio principalis* jakoby na místě samotného kvodlibetáře. Naproti tomu KEJŘ 1979, s. 31, vyslovil domněnku, že bakalář přicházel ke slovu

až při vlastní diskusi, kdy za svého mistra – kvodlibetáře odpovídal na námítky mistrů. ŠMAHEL 1981, s. 30–32, rozbořením pramenů ke kvodlibetu z ledna 1412 dospěl k následujícímu závěru: kvodlibetář pověřil jednoho ze svých bakalářů přednesením základního řešení otázky, které sám zpracoval. Bylo tomu tak jednak proto, aby bakalář usnadnil kvodlibetáři jeho nesnadný úkol, jednak proto, aby kvodlibetář mohl s větším vnějším efektem dostat svému úkolu v duchu klasické scholastické výuky, tj. objasnit otázku argumentací *pro et contra*, případně též *dubitando*. Z diskuse ke kwestii *principalis* M. Michala von Malenice je totiž zřejmé, že za kvodlibetářovu odpověď byla jednoznačně považována pozice, kterou v zastoupení kvodlibetáře přednášel bakalář. „Zrcadlová“ pozice, s níž vystupoval sám kvodlibetář, byla brána jako formálně nezbytná součást aktu, takže ji nikdo z přítomných nevěnoval pozornost.

(K) Listy na Husovu obranu z let 1410–1412

Listy krále Václava IV., královny Žofie, pražských měst, univerzity a několika šlechticů, jež se týkaly spálení Wyclifových knih a pūhonu na Jana Husa ke kurii, v rukopise Rakouské národní knihovny ve Vídni č. 4902 objevil a zčásti vydal HÖFLER, *Geschichtschreiber II*. Většinu z nich nově otiskl a jedenáct dalších přidal PALACKÝ, *Documenta*, tři listy připojil SEDLÁK 1915, jeden další pak NOVOTNÝ, *Korespondence*, který některé listy znovu vydal. Kompletní kritickou edici pořídily KOPIČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999. Až do vydání jejich monografie většina Husových životopisců a jiných badatelů považovala tyto listy za autentické, pouze o některých z nich byly vysloveny pochybnosti. BARTOŠ 1948, s. 126, 131, usoudil, že je stylizoval sám Hus, a to nejspíše pro svého ochránce u dvora Mikuláše Bohatého, jenž snad pak zařídil alespoň jejich částečné vypravení královskou kanceláří. Podle KEJŘE 1965, s. 41–44, listy pro královskou kancelář připravil Jan z Jesenice. ŠMAHEL 1993, s. 242–257, listy považuje za významnou aktivitu „první reformní unie pod záštitou krále“.

Na základě obširných a erudovaných filologických i diplomaticko-historických rozborů KOPIČKOVÁ/VIDMANOVÁ 1999, s. 264, dospěly k závěru, že až na tři výjimky celý komplet listů ve vídeňském rukopisu je slohovým či rétorickým cvičením studentů artistické fakulty pražské univerzity. Závažné námítky proti některým hypotézám a vývodům obou autorek vznesl v jinak uznalé recenzi Šmahel, *ČČH* 98, 2000, s. 355–359, hlavní závěry pak s pomocí dílčích sond odmítl POŘÍZKA 2001. Autorky naopak přesvědčily HILSCHE 1999, s. 117–118, a KEJŘE 1999, s. 86, pozn. 48. Sporo o pravosti listů bude jistě dále pokračovat. Na tomto místě nelze zacházet do podrobností, proto autor těchto řádků může jen odkázat na vznesené již námítky a pro ilustraci složité problematiky uvést některé protiargumenty.

Vídeňská kolekce předně obsahuje jeden zaručeně pravý list Jana Husa, neboť v jiném rukopisu se dochoval jako notářsky ověřený dopis. Za všeobecně známé označil výše zmíněné přímluvné listy M. Jan z Jesenice v jeho *Repetitio pro defensione causae M. Io. Hus* z 18. prosince 1412 a připomíná je i *Ordo procedendi z listopadu 1414*. Zejména je však krajně nepravděpodobné, že by v letech 1415–1419, kdy se země zmítala v hlubokých vnitřních sporech a kdy již univerzitní výuka skomírala, některý mistr se studenty cvičil rétorické a kancelářské formule. Kromě toho je v listech obsaženo tolik fakticky přesných údajů, že by je s víceletým odstupem bylo takřka nemožné opatřit. A jelikož se podařilo již vysvětlit, proč se přímluvné listy nedochovaly v písemnostech papežského archivu, lze je dále považovat za koncepty nebo opisy skutečně odeslaných listů. Jejich koncipování nebo stylizace však zřejmě neprobíhala v královské kanceláři, nýbrž v univerzitním prostředí.

(L) Husův podíl na překladu Bible do češtiny

Ke shrnutí této náročné problematiky, které bylo podáno v textu, stačí dodat pár bibliografických odkazů. Z literatury přisuzující autorství Husovi je třeba uvést zvláště dvě stati F. M. Bartoše o počátcích české Bible (BARTOŠ 1941) a o Husově účasti na staročeské Bibli (BARTOŠ 1968). V rámci širšího výzkumu nejstarších českých Biblí se otázkou Husova překladu Bible

zabýval Pavel FREITINGER 1987 a 1989. Poslední stav bádání shrnul KYAS 1997, s. 73–77. Úvahy o počátcích druhé redakce se opíraly o chybnou dataci překladu Nového zákona v rukopise Národní knihovny XVII G 55 do roku 1406 (ZEMAN 1972). Opis v tomto rukopise však pochází až z roku 1436, ne-li dokonce z roku 1466 (KYAS 1997, s. 114–115). Tím ztratila oporu raná datace jak druhé redakce, tak i didaktických znamének, které se v tomto rukopise ještě střídaly se sprežkami. Ještě v letech 1409–1410, kdy začaly práce s opisem iluminované Bible pro mincmistra Petra Zmrzlíka, měl písař Martin z Prahy k dispozici jen předlohu s nevýraznou revizí prvotního překladu. O dva roky později použil již pro Pavlovy epístoly přepracovaný text druhé redakce. Za nedořešený považuje Husův podíl na vzniku některého ze staročeských biblických překladů SOBALÍKOVÁ 2009.

(M) Záruky Zikmundova glejtu

Záruky Zikmundova glejtu vyvolávaly pozornost zejména ve starším, nacionálně silně zabarveném bádání, které často kladlo důraz na moralistní aspekty (k tomu FRENKEN 1993, s. 259–262). Dodnes cennou práci, zvláště díky srovnávání obdobných ochranných listů, publikoval již BERGER 1871 (zde zvl. příloha, s. 177–208), obšírné studie věnovali Zikmundovu glejtu takřka souběžně NOVOTNÝ 1896 a MÜLLER 1898. Novotný se znovu k otázce vrátil v Husově životopisu přehnaně zaměřeném proti Zikmundovi (NOVOTNÝ 1921, s. 344–345), a to mimo jiné v reakci na SEDLÁKA 1915, s. 356–358. V diskusi, do níž se zapojil i PEKAŘ v Českém časopise historickém 21, 1915, s. 406–407, se vynořovaly subjektivní soudy, kterým se nevyhnula ani studie F. M. Bartoše (BARTOŠ 1941a). Na základě studia pramenů, avšak bez znalosti Novotného, který ho předběhl, HOKE 1983 dospěl k závěru, že glejt zaručoval i bezpečný návrat. Kdyby tomu tak nebylo, nepřicházela by Husova cesta do Kostnice v úvahu. Pronikavě problematiku shrnul a podstatu sporu objasnil KEJŘ 1999, s. 149–152: jelikož glejt Husovi poskytoval všemožnou ochranu pro cestu do Kostnice, pobyt tam i návrat zpět, Zikmund nepochybně své záruky bezpečného pobytu porušil. Přestože se glejt výslovně nezmiňoval o ochraně před církevním soudem, jenž se řídil kanonickým právem, Zikmund měl i tuto ochranu na mysli a koncilu ustoupil v obavě, že by jinak mohl ohrozit jeho konání. Tím nakonec uznal právo koncilu soudit kacíře, které ve svých spisech proklamoval Dietrich z Niemu (k tomu HEIMPEL 1932, s. 342–349). Jestliže katolíci historikové s odvoláním na kanonické právo mohou takto argumentovat i dnes, z hlediska nekonfesního dějepisce je to nepřijatelné. Zikmund Husa obětoval ve vyšším zájmu, aby zamezil rozchodu koncilu. Církvi zajistil jednotu a českým kališníkům poskytl hned dva mučedníky nové víry.

(N) Husův kostnický proces

Husův kostnický proces dějepisectví nahlíží z více hledisek. Jelikož Hus byl knězem a odešel ke koncilu dobrovolně, podléhal církevnímu právu, které také akceptoval již tím, že se od roku 1410 odvolával k papežskému soudu. Fatální bylo z jeho strany zejména nedbání či opomenutí skutečnosti, že proces s ním pokračoval. Jakkoli literatura není v tomto ohledu jednotná, bylo samo obnovení procesu předvídatelné a v duchu církevně právních pravidel. Jak to však ve sféře práva bývá, znalci by asi toto mínění zpochybnili. Záleží rovněž na tom, z jakého úhlu pohledu se k otázce Husova procesu přistupuje. Také vedení pře na půdě koncilu, jak rovněž doložil KEJŘ 2000, nevybočovalo z předpisů a zvyklostí kanonického práva, a to na rozdíl od předchozího řízení před pražským arcibiskupem a u soudu kurie, jež bylo v řadě rozhodnutí zmatečné (s. 205). Byl to naopak Hus, který se dopustil závažných chyb a někdy se choval netakticky. I když se Hus neprovinil vším, co mu bylo kladeno za vinu, soud byl povinen přijmout podaná svědectví, takže se po procesuální stránce nedopustil žádného pochybení. „Dokonce i věci, které se našemu dnešku zdají být kruté a nespravedlivé, byly provedeny podle přesných předpisů kanonického práva. Husovo nelítostné věznění, odmítnutí pomoci advokáta, forma odsouzení – to vše bylo ve shodě s pravidly soudního řízení.“ (s. 211)

Tady bychom mohli Kejřovu knihu odložit s tím, že musel, byť nerad, sdělit závěry, k nimž dospěl. Však také podle jeho mínění „kostnické soudce nelze zbavit podezření, že již předem rozhodli o rozsudku, že připustili falešná svědectví, stranicky posuzovali Husovy obrany a nakonec vynesli rozsudek také pro některé bludné názory, které Hus ve skutečnosti nehlásal“ (s. 205). V tomto ohledu se Kejř přiblížil De Vooghtovi, jenž rovněž zpochybnil korektnost a nezájatost kostnického tribunálu (DE VOOGHT 1975). Hlavně však, a to nelze pominout, s aplikací a výkladem práva úzce souvisely mocenské zájmy v pozadí. Husova pře byla v tomto ohledu výstrahou a poučením pro Martina Luthera. Nechvalně známé postupy z éry prokurátorů Andreje Vyšinského nebo Josefa Urválka jsou dostatečným varováním před dalším juristicky úzkoprsmým posuzováním Husova kostnického procesu.

(O) Edice Husových spisů

Husovy spisy a dokumenty k jeho životu, dále všechny ostatní prameny a použitou literaturu jsem zařadil do společného Seznamu pramenů a literatury. Husovy spisy ještě nebyly v plném rozsahu vydány. V kritickém vydání jsou kompletně dostupné pouze jeho spisy české, a to v edici *Magistri Iohannis Hus Opera omnia I–IV* (zkráceně MIHO I–IV, viz DAŇHELKA). Dále však čekají na kritické vydání a filologické posouzení Husovy české listy a české vsuvky v latinských spisech (k tomu již FLAJŠHANS 1936, s. 14–15). Z latinských spisů vyšly svazky MIHO VII–IX (viz SCHMIDTOVÁ-VIDMANOVÁ), XIII (viz RYBA) a XXII (viz ERŠIL). Vydávání Husových sebraných spisů dále pokračuje v ediční řadě nakladatelství Brepols Publishers *Corpus Christianorum – Continuatio Mediaevalis* (CC CM), kde zatím vyšly svazky XIX/A (CC CM 205, viz KEJŘ), XX (CC CM 211, viz RYBA) a XXVI/A–B (CC CM 239 A–B, viz ZACHOVÁ). Přetištěn zde byl i svazek XXII (CC CM 238, viz ERŠIL). Několik Husových děl lze v tištěné podobě nalézt pouze ve starém tisku *Iohannis Hus et Hieronymi Pragensis, confessorum Christi Historia et monumenta*, ed. M. Flacius Illyricus, I–II, Norimbergae 1558, přetisk Norimbergae (Francofurtii) 1715 (viz Historia et Monumenta). Latinské spisy vydával rovněž Václav Flajšhans v ediční řadě *Spisy M. Jana Husi I–VIII* (viz FLAJŠHANS, Spisy). Téměř všechnu známou Husovu korespondenci zpřístupnil Václav Novotný (NOVOTNÝ, Korespondence), většinu dokumentů vydal již František Palacký (PALACKÝ, Documenta). Všechny známé edice a rukopisy Husových spisů evidovali BARTOŠ/SPUNAR 1965. Základní vydání spisů M. Jana Husa přehledně sestavila VIDMANOVÁ 2001, užitečný je rovněž seznam Husových vydaných děl v příloze sborníku z bayreuthské konference z roku 1993 *Jan Hus. Zwischen Zeiten Völkern, Konfessionen*, s. 419–426.

(P) Husova korespondence

Listy tvoří značnou část Husovy písemné pozůstalosti. Až do jeho odchodu z Prahy na venkov na podzim 1412 jsou jeho listy dosti vzácné. Z celkového počtu tvoří necelou jednu čtvrtinu, za zmínku stojí poměrně široké spektrum adresátů. Hus v nich dává rady svým urozeným příznivcům na venkově, městské obce v Lounech a v Plzni varuje před rozkoly, hájí se proti arcibiskupovi i jiným oponentům a v neposlední řadě navazuje kontakt s polským králem Vladislavem a londýnským kazatelem Wychem. Druhá, zhruba stejně početná skupina listů od podzimu 1412 do Husova odchodu na koncil v říjnu 1414 byla určena především jeho pražským stoupencům, kolegům na univerzitě, českému králi Václavovi a jeho bratru Zikmundovi. Jejich obsah se váže k probíhajícímu soudnímu řízení, k rozporům v Praze i na univerzitě a rovněž k přípravě cesty ke koncilu.

Více než polovina všech Husových listů pochází z devíti měsíců, které uplynuly od jeho odchodu z Čech 11. října 1414 až do jeho smrti 6. července následujícího roku. Zatímco v dopisech z cesty a z počátečních dvou tří týdnů kostnického pobytu Hus do Prahy sděloval, že se mu „dobře vede ve všem“, korespondence po jeho uvěznění je naplněna obavami z nekorrektně vedeného procesu. Odhodlání podstoupit smrt za pravdy, v něž věřil, jeho stoupenci

přijímali jako poselství mučedníka. Husovy listy byly pravidelně předčítány nejen v Betlému, ale i v jiných kostelech. V tíživém prostředí žaláře Hus skutečně nemohl dostát všem náležitostem. Odpovědi psal na druhou stranu došlých listů, některé dopisy jsou bez oslovení, adresy i data, neboť šlo o chvatně psané vzkazy či prosby. Jelikož Hus byl navyklý koncipovat své texty v latině, není vyloučeno, že některé jeho česky dochované kostnické listy byly z latiny přeloženy až před jejich rozšířením v Čechách (NOVOTNÝ, Korespondence, s. XIV–XVI).

Byly to také zejména Husovy kostnické „epištoły“, které byly po jeho mučednické smrti v Čechách shromažďovány i opisovány a které také v počátcích německé reformace vzbudily největší ohlas v dřívě nepřátelské cizině. Nejstarší soubory Husových listů pocházejí již z 15. století, první tisk Husových listů z roku 1495 zahrnul pouze čtyři české epištoły ze žaláře. Skutečně reprezentační kolekci 65 Husových listů včetně těch, které byly přeloženy z češtiny, přineslo až vydání z roku 1537 s předmluvou Martina Luthera. Spolu s vydáním Husových listů v norimberském souboru *Historia et monumenta* z roku 1558, který obsahuje 18 kusů navíc, tento tisk posloužil i při přípravě moderních edic, k nimž usnadnila cestu *Documenta Mag. Johannis Hus* od Františka Palackého z roku 1869.

Úsilí několika generací badatelů se zaměřilo nejen na objevy dosud neznámých listů, ale i na kritické posouzení datace, případných adresátů a okolnosti vzniku řady sporných listů. Kritická edice *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty* od Václava Novotného z roku 1920 obsahuje 165 položek včetně přibližně 100 listů. Jeden z těchto listů pravděpodobně pochází od Stanislava ze Znojma (č. 6), autorství pěti listů (č. 23, 32, 36, 39, 42) bylo zpochybněno (KOPÍČKOVÁ / VIDMANOVÁ 1999, s. 78–89). Dva Husovy listy byly nově objeveny (KOTEK 1983, PETR 1993/1994), zařazení jednoho staršího listu Janu Kbelovi lze připustit (SEDLÁK 1996, s. 62–65). Nejnověji se Husovými listy zabývala RYCHTEROVÁ 2008.

(R) Tzv. Husovy Bible a jiné rukopisy z jeho knihovny Hus do Kostnice odjžděl s gletjem jako svobodný učenec, který zamýšlel obhájit své názory proti nařčení z hereze. Z tohoto důvodu také s sebou vzal řadu svých knih, dále Bibli, Sentence Petra Lombarda a snad i jiné spisy. Zdá se, že Hus některé své traktáty, o nichž předpokládal, že by mu mohly uškodit, ještě před svým uvězněním ponechal v úschově u svých průvodců. Bible se mezi nimi nenechávala, neboť mu byla spolu s jinými knihami odebrána buď hned po jeho zatčení, nebo krátce po něm. (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 311–312, č. 149). Bez Bible se Hus nemohl obejít, a proto na přelomu let 1414–1415 opakovaně požádal o její obstarání Jana z Chlumu (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 235, č. 103; s. 242, č. 108; s. 247, č. 112). Ani jedna z obou Biblí, které podle tradice měly patřit Husovi, neměla s ním nic společného. Nový zákon v rukopise pražské Metropolitní kapituly A 59/1 byl s Husem spojen až po roce 1480, zatímco tradice berlínského, dřívě erfurtského rukopisu Lat. oct 305 vznikla až počátkem 16. století (VIDMANOVÁ 1986).

Ze spisů, které zůstaly v příbytcích jeho průvodců, Hus jmenuje traktát *De ecclesia* a polemiky *Contra occultum adversarium*, *Contra Stanislaum* a *Contra Palecz*, všechny silně ovlivněné učením Jana Wyclifa (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 261, č. 124). Některé z uschovaných knih Husovi přátelé bez jeho vědomí odevzdali králi Zikmundovi. Učinili tak v dobré víře a v pevném přesvědčení, že porovnání žalobních článků s Husovými vlastnoručně psanými spisy nade vše jasně prokáže jejich záměrné zkresení. Husovi při konfrontaci nezbylo nic jiného než autorství odevzdaných spisů přiznat (NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 73–74). Při tom se mu alespoň trochu ulevilo, neboť mezi nimi nenalezl spornou polemiku *Contra occultum adversarium* (NOVOTNÝ, Korespondence, p. 263, č. 125.).

Konvoluty s Husovými vlastnoručně psanými díly kardinálové a *deputati* komise pro věci víry přikázali uschovat jako doličné předměty pro připravovaný proces s Jeronýmem Pražským. Ostatní zabavené rukopisy s Husovými a Wyclifovými díly byly 6. července 1415 před katedrálou spáleny. Podle očitého svědka šlo o spisy latinské i přeložené do lidových jazyků,

jmenovitě byly spáleny již zmíněné traktáty *De ecclesia*, *Contra Palecz* a *Contra Stanislaum* (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 261, č. 124). Husovi byl až do konce jeho dnů v žaláři ponechán jeho cestovní brevíř (*Viaticus*). Hus ho minil věnovat svému žáku, mistru Martinovi z Volyně, jelikož však měl obavy, že by se tak nemuselo stát, požádal prostřednictvím svých přátel krále Zikmunda, aby to bylo umožněno (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 328–330, č. 159–160). Nestalo se tak, neboť brevíř si vyžádal rýnský falckrabě Ludvík, řečený Klem, jenž ho pak podle pozdější zprávy daroval klášteru v Ingelheimu (NOVOTNÝ, Korespondence, p. 247, č. 112). HLAVÁČEK 1995, s. 92, rozlišuje mezi viaticem, který jako by Hus ponechal v Praze, a „cestovním brevířem“, který si vyžádal falckrabě Ludvík. Z textů je však zřejmé, že šlo o jeden a týž rukopis. V předtuše blízké smrti Hus pamatoval i na tu část svých knih, které ponechal v Praze. Dispozice, jak s nimi naložit, sdělil mistru Martinovi z Volyně někdy kolem 20. června 1415, jak lze vytušit z dopisu bakaláři Petrovi z Mladoňovic z konce téhož měsíce. Hus tomuto svému kostnickému průvodci dal možnost vybrat si z jeho pražské knihovny podle vlastního výběru několik Wyclifových knih (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 320, č. 160).

(S) Husovy autografy

Autografy středověkých osobností jsou všeobecně velmi vzácné. Stigma hereze, které Husovu literární pozůstalost poznamenalo, zapůsobilo stejně ničivě jako neúprosný činitel času. Zatímco v kališnických Čechách se osobní památky na kostnického mučedníka těšily pietní úctě, v období násilné rekatolizace byly v naprosté většině zahlazeny. Je proto svým způsobem překvapivé, že nebyly vyříznuty či jinak znehodnoceny zápisy, které Hus pořídil z titulu svého úřadu do knihy děkanů (*Liber decanorum*) fakulty svobodných umění pražské univerzity. Husovy zápisy od 15. října 1401 do 5. března 1402 se přidružují zavedené šablony. Jména baccalariandů a magistrandů Hus zapsal čitelně ve sloupcích, aby je bylo možné snadno vyhledat. Za povšimnutí stojí, že tzv. determinace a incepte zaznamenal jen u svých žáků, což bylo dost nezvyklé. Originální rukopis Knihy děkanů byl nacisty odcizen nebo zničen v květnu 1945. Předtím pořízené fotokopie byly vydány v roce 1983 (*Liber decanorum*, Husovy zápisy zde na s. 199–200).

Roku 1398 si Jan Hus zřejmě pro vlastní potřebu pořídil opisy Wyclifových traktátů *De tempore*, *De Ydeis*, *De materia et forma* a *De universalibus*. Podle příspěku, tzv. kolofonu, na fol. 134r, Hus jeho opis vlastnoručně dokončil na den svátku „svatého Jeronýma Slovana“ roku 1398. Rukopis je pozoruhodný četnými glosami, jimiž Hus ve své mateřštině dával průchod svým pocitům. Zatímco Wyclif sklízí od něho jen slůvka obdivu, jeho pražští odpůrci naopak výsměch (DAŇHELKA 1982). Také další Husův autograf je opisem cizího díla, v tomto případě jde o písemný záznam proslovu, který pronesl na počátku roku 1399 vyslanec francouzského krále Karla VI. Hus opis pořídil „na příkaz M. Křišťana z Prachatic“, jak stojí v latinsky psaném dodatku (BARTOŠ 1954).

Z vlastních Husových spisů byl hypoteticky uznán jako jeho autograf vložený list v kodexu Rakouské národní knihovny ve Vídni 4902, fol. 126, který na líci a rubu obsahuje konceptní poznámky ke třem kostnickým projevům. Hus si zde načrtl varianty základní teze traktátu *O postačitelosti Kristova zákona*, dále osnovu slavnostního kázání o míru a konečně novozákonní doklady k *Řeči o víře*. Jelikož si Hus do Kostnice vzal čistopisy připravených řečí a traktátů, nepodepsaný koncept mohl uniknout pozornosti ctitelů i slůdčů. Uvedený list je tak cenný nejen tím, že ho s největší pravděpodobností psal sám Hus, ale i tím, že umožňuje přímé nahlédnutí do jeho literární dílny (MOLNÁR 1959, SPUNAR 1959).

V 80. letech minulého století vzbudil pozornost ojedinělý nález dosud neznámého Husova listu ve sbírce autografů humanisty Pavla Jenisia z Annabergu. Česky psaný list není datován, vcelku spolehlivě ho však lze zařadit do přelomu let 1412–1413. Hus v něm ze svého dobrovolného vyhnanství na jihočeském venkově povzbuzuje své stoupence, z nichž některé jmenuje. Jelikož jazykovědné i paleografické analýzy nepřinesly proti Husovu autorství

závažné námitky, lze i tento list přiřadit k předchozím čtyřem autografům (KOTEK 1984, MICHÁLEK, NĚMEC – SPUNAR 1984). Další písemnosti, o nichž se předpokládalo, že je vlastnoručně psal Jan Hus, v kritice znalců neobstály.

(T) Tajné písmo v Husových listech

Na stopy tajného písma v Husově korespondenci upozornil její vydavatel Václav Novotný. Ve třech listech, které napsal v červnu 1415 v žaláři bosých františkánů, Hus použil seskupení hlásek, jež nedávají smysl. V listu, v němž jednomu z obou adresátů doporučil, aby se oženil, a vzdal se tak marnivosti tohoto světa, mohlo jít o hříčku. V úvodu sice píše, že vzhledem k okolnostem nemůže psát „otevřeně“, přesto však zašifrování jednoho jediného slova, tj. „uxorem“, sotva mohlo jeho nepřátele zmást (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 287, pozn. 139). Obdobnou obavu projevil již krátce předtím v listu kostnickým přátelům, v němž je nabádal, aby nepřinášeli žádné písemnosti a aby i knihy prostřednictvím přátel posílali po částech (BARTOŠ 1964, s. 130). V připomínce snových vizí ve snaze oklamat slídivé oči zatajil rodové jméno Jana z Chlumu, které zašifroval. Totéž na závěr téhož listu učinil v české doušce, v níž dal najevo svou nelibost vůči uherskému králi Zikmundovi. Hus tedy byl opatrný nejen ve své latinské, ale i české korespondenci (BARTOŠ 1964, s. 130). O nic tajuplného však opět nešlo. Poněkud jinak tomu bylo s knihami, které chtěl odkázat svému kostnickému průvodci Petru z Mladoňovic. A protože mezi nimi bylo několik děl oxfordského profesora, nahradil opět jeho jméno šifrou (NOVOTNÝ, Korespondence, s. 329, č. 160). Tážeme-li se, o jakou šifru šlo, odpověď již před šedesáti lety poskytl Bohumil Ryba. Hus podle něho použil ve středověku hojně rozšířený kryptografický systém, jenž nahrazoval samohlásky znakem nejbližše následující souhlásky. Jméno Wyclif pak dostalo podobu „xzclff“ (RYBA 1953).

(U) Husova podoba

Husova podoba se nedochovala. Slovem ji žádný ze současníků nezaznamenal a také první dochované vyobrazení Husovy smrti na hranici v tzv. Martinické bibli z 30. let 15. století již nemohlo zachytit její autentické rysy (STUDNÍČKOVÁ 2010, ŠAROVCOVÁ 2011). Hus je na této miniatuře ještě zachycen bez vousů, což odpovídá jeho kněžskému stavu i dalším nejstarším vyobrazením v Kronice kostnického koncilu Ulricha z Richentalu, v Jenském kodexu nebo na desce oltáře z Vliněvsí. Vlivem německé reformace převládl i v případě Husovy podoby typ vousatého kazatele, který lze nalézt na výtvarných artefaktech všeho druhu, počínaje knižní malbou přes grafické listy až po keramiku a medaile. Na rozdíl od válečníka Jana Žižky nebyla Husova podoba karikována, neboť sama jeho smrt na hranici s případnou kacířskou čepicí byla dostatečně pejorativním znakem. Základní evidenci památek lze nalézt u ŠTECHA 1915 a CHYTLA / NOVOTNÉHO 1915, nověji viz STEJSKAL / VOIT 1991, ROYT 2001, BARTLOVÁ 2005, 2011, ŠAROVCOVÁ 2011a a zejména HORNÍČKOVÁ / ŠRONĚK 2010. Od druhé poloviny 19. století se nejvýraznějšími objekty Husovy vizuální paměti staly pomníky na veřejných prostranstvích (HOJDA/POKORNÝ 1994, KRAUSOVÁ 2004 a GALANDAUER 2008).

(V) Zapadlí životopisci a opomíjené knihy

Také díla historiků stárnou, ztrácejí původní přínos a upadají v zapomnutí. Příklady na domácí půdě nemusíme dlouho hledat. Téměř souběžně s Palackým, z jehož výzkumů vycházel, sepsal knihu o Husovi a počátcích církevního rozdělení v Čechách rakouský katolický historik Alexander Helfert (1820–1910). Jeho kniha byla shledána natolik závažnou, že ji Matice česká vydala v českém překladu (HELPERT 1857). Jen zřídka se již také v poznámkových aparátech objevuje přehled Husovy literární činnosti a Husův životopis od Václava Flajšhanse, a to na rozdíl od jeho stále ještě nepostradatelných edic (údaje viz v Seznamu pramenů a literatury). Nejen v tomto případě se stalo, že vědecky objevná díla byla postupně nahrazena a překonána novými, jmenovitě biografiemi a přehledy od Jana Sedláka, Václava Novotného

a F. M. Bartoše. Totéž ovšem platí i o knihách zahraničních historiků. Jejich zásluha spočívala více v šíření znalostí o českém reformátorovi než v badatelském přínosu. Některá z těchto děl byla dokonce přeložena i do češtiny. Platí to o knihách ruského historika Alexandra Fedoroviče Hilferdinga (1832–1872) nebo francouzského slavisty Ernesta Denise (1849–1921). Některé zapadlé monografie vzbuzují dodnes respekt svým rozsahem. Příkladem tu může být Husův životopis od bostonského profesora E. H. Gilleta nebo druhý díl vskutku monumentálních církevních dějin, v němž švýcarský teolog Georg Friedrich Böhringer (1812–1879) podal obšírné životopisy Husa, Jeronýma i jejich předchůdců. Zajímavých děl by bylo možné uvést mnohem více, lze je však celkem snadno vyhledat v kompendiu Arnošta Krause (viz KRAUS 1924, s. 275–283). Francouzskou literaturu o Husovi přiblížil HAŠKOVEC 1916, o mnohem četnějších pracích starší ruské školy pojednala LAPTEVA 1972 a většinu titulů anglického a amerického dějepiscevtví zaznamenal ZEMAN 1977. Závěrem, více méně jako kuriozitu, lze zmínit, že k blížícímu Husovu jubileu 1915 vydal tehdejší socialista a příští diktátor Benito Mussolini knížku s příznačným názvem *Jan Hus, blasatel pravdy*. Dějiny si někdy potrpí na trpké paradoxy.

(Z) Očekávaná jubilejní díla – nové pohledy?

Jubileum ještě nenastalo, příval jubilejních spisů však již započal. Potěšující je, že se Husem začali zabývat i mladší zahraniční badatelé, zejména Olivier Marin, Krzysztof Moskal a Sebastian Provvidente, jejichž studie již nové pohledy přinesly. S životopisem Jana Husa si nejlépe pospíšil plodný britský historik Thomas A. Fudge, který již v roce 2010 vylíčil jeho působení na širokém pozadí české náboženské reformy a sociální revoluce (FUDGE 2010). Fudgově knize se podrobně v SMB 3, 2011, s. 139–143, věnoval Pavel Soukup, který sám připravuje monografii o Husovi pro německé nakladatelství Kohlhammer. Prof. Fudge nezůstal u jedné knihy, neboť na rok 2013 ohlásil další dvě publikace, z nichž jedna má být věnována Husovu kostnickému procesu a druhá dějinné paměti o tomto středověkém knězi a mučedníkovi. Do povědomí rovněž již vešel životopis Thomase Krzencka, jenž již v titulu naznačuje, že představuje Husa jako teologa, církevního reformátora a mučedníka (KRZENCK 2011). Další publikace lze očekávat ve spojitosti s připravovanými výstavami a mezinárodními konferencemi plánovanými většinou již na rok 2014 pod garancí táborského Husitského muzea a Společnosti Husova muzea v Kostnici. Hodnotným přínosem jubilea bývají vždy edice. První velký počín v tomto ohledu již mají badatelé na stole v podobě dvousvazkové edice Husovi připisovaného díla *Dicta de tempore* (ed. Zachová, CC CM 239/A–B). V tisku je již doplněný přetisk Rybovy edice XIII. svazku MIHO (*Postilla adumbrata*) péčí Gabriela Silagiho a se značnou pravděpodobností se ještě k jubileu objeví Husovy kostnické spisy (*Constantiensia*).

VĚCNÉ VYSVĚTLIVKY

arcijáben člen katedrální kapituly, odpovídající za správu arcijáhenství, tj. jednoho z územních celků biskupské správy

artes liberales soubor tzv. sedmi umění či oborů na nejnižších fakultách středověkých univerzit, který se dělil na trivium (gramatika, rétorika, dialektika/logika) a quadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie, musica)

artikel článek, část textu

auditor (sacri palatii) soudce soudního dvora papežské kurie

baccalarius formatus nejvyšší stupeň bakalářského gradu na teologických fakultách

beneficium (obvoč) oprávnění k výkonu povinností spojených s církevním úřadem a k užívání stálých příjmů plynoucích z církevního majetku nebo dávek, jež tvoří hmotný základ benefícia. Ne všechna benefícia byla spojena se skutečným výkonem duchovní správy.

breviář modlitební kniha s předepsanými modlitbami na každý den a všechny svátky církevního roku

bula (1) označení pro nejdůležitější papežské a konciliární písemnosti pozdního středověku zpečetěné olovenou bulou (2) kovová olovená pečeť

děkan kapituly představený kanovníků a služebníků katedrální nebo kolegiální kapituly, zpravidla prelát, který musel mít kněžské svěcení

dekret důležitá písemnost s příkazy různého druhu vydaná jménem panovníka, papeže, koncilu apod.

dialektika nauka o správném myšlení, jedno ze sedmi svobodných umění (artes liberales)

dispens osvobození či propuštění z nějakého závazku nebo povinnosti

disputace učená rozprava více účastníků, která na středověkých univerzitách měla závazná pravidla pro jednotlivé druhy: doktrinární d. směřovala k výkladu nebo k obhajobě určitého, zpravidla teologického stanoviska; dialektická d. měla za úkol představit širokou škálu možných argumentů pro a proti; cílem sofistické d. bylo tříbení argumentační pohotovosti

dogmatika soustavný výklad všech dogmat, tj. Bohem zjevených pravd, jež katolická církev prohlašuje za články víry a předkládá je k věření

doktor dekretů nositel nejvyššího gradu právnické fakulty pro obor církevního (kanonického) práva

eucharistie svátost oltářní

exkomunikace vyobcování z církve

falckrabě říšský kníže vládoucí v rýnské Falci, od roku 1356 kurfiřt

generální vikář zástupce biskupa ve veškeré duchovní (spirituální) jurisdikci

interdikce těžký církevní trest spočívající v zákazu všech bohoslužeb a svátostí včetně pohřbů a křtů (s výjimkou novorozence, jemuž hrozila smrt) pro skupiny osob, jednotlivé lokality i celé oblasti a země

jáben nositel prostředního z tzv. vyšších svěcení (podjáhenství, jáhenství, kněžství)

jurisdikce soudní pravomoc

kancléř zpravidla vedoucí dvorské a královské kanceláře

kancléř Českého království ve 14. a 15. století čestný titul spojený s hodností probošta vyšehradské kapituly

VĚCNÉ VYSVĚTLIVKY

kancléř univerzity pražský arcibiskup nebo jiný vysoký církevní hodnostář, který měl právo povolovat zkoušky ke gradům, promovat a dávat svolení k přednáškám

kapitula kolegium, sbor kanovníků při katedrále nebo kolegiálním chrámu

kardinál označení nejvyšších hodnostářů katolické církve po papeži

komentář ve scholastice výklad textu formou glos, explikace nebo kvestií

konciliarismus hnutí v církvi usilující o řešení problémů cestou obecného synodu

kongregace sbor, shromáždění

konsekrace část mešního obřadu, při němž kněz pronáší slova posvěcení, jejichž důsledkem se z chleba (hostie) stává tělo a z vína krev Páně; povaha této proměny se vykládá různě, srov. k tomu pojmy *transsubstanciacie*, *konsubstanciacie* a *remanence*

konsistoř poradní sbor jednotlivých biskupů i papeže

konsubstanciacie podle tohoto pojetí po posvěcení chleba a vína jejich hmotná substance dále zůstává, zároveň však k ní přibývá i substance těla a krve Kristovy

kurfiřti sedm volitelů římského krále, tři duchovní (arcibiskupové mohučský, kolínský a trevírský) a čtyři světské (český král, falckrabě rýnský, vévoda saský, markrabě braniborský)

kurie papežský dvůr ve středověku

kvestie, z latinského výrazu quaestio = otázka; v přeneseném slova smyslu písemné zpracování odpovědi na položenou otázku

kvodlibet výroční disputace na artistické nebo filozofické fakultě na libovolná témata

legát a latere legát s pravomocí místního ordináře (biskupa)

legát zplnomocněný reprezentant a vyslanec papeže nebo koncilu

legisté doktoři a znalci církevního práva

mandát (též *patent*) otevřená písemnost s obsahem správní povahy, která byla ověřována na rubu či pod textem přitisknutou pečeti

matrika úřední kniha evidující osoby příslušející k instituci nebo korporaci

mendikanti příslušníci tzv. žebravých řádů (dominikáni, minorité, karmelitáni, augustiniáni poustevníci)

mistr svobodných umění (magister artium liberalium) nositel nejvyššího gradu na fakultě svobodných umění

naciones, česky národy, zájmová a konstitutivní teritoriální sdružení osob na středověkých univerzitách a koncilech

narace část listiny uvádějící důvody pro její vydání

notář funkce spojená s různými úkony, v kanceláři koncilu vyšší úředník odpovědný za protokoly a dohlížející na práci písařů

notářský instrument typ středověké listiny s pevnou osnovou sestavený oprávněným veřejným notářem a ověřený jeho podpisem a grafickým znamením

obedience církevně právní podřízení nižších osob vyšším; v době papežského schizmatu společenství kardinálů, biskupů a kněží uznávajících jednoho z papežů

oficiál úředník pověřený biskupem agendou soudních řízení podle kanonického práva

patriarcha biskup vyššího stupně než arcibiskup, v západní církvi titul pro některé představené nejvýznamnějších historických diecézí

podkomoří správce důchodů královské komory, který v zastoupení krále vedl soudní a finanční správu královských měst

postila sbírka kázání na neděle a svátky, které následovaly po čtení Písma svatého

prebenda vyčleněná část nemovitého majetku kapituly přidělovaná jednotlivým kanovníkům a prelátům

prelát v kapitulách vyšší beneficiát než prostý kanovník, obecně církevní hodnostář s vyššími církevními pravomocemi na úrovni ordináře (např. biskupa, představeného řádu apod.), ale i čestný titul udělovaný papežem

primas první z arcibiskupů a biskupů církevní provincie, v případě Prahy též metropolita

prior (převor) představený kláštera u žebravých řádů nebo zástupce opata (u tzv. starých řádů)
probošt (1) představený kapituly, zpravidla správce majetku a financí (2) představený významné řeholní instituce nebo komunity
prokurátor zplnomocněný zástupce strany u soudu, v kancelářské praxi koncilu zástupce žadatele milosti, privilegia apod.
provize (též kolace) udělení církevního úřadu podle kanonického práva
purkrabí původně služebník spravující hrad; nejvyšší purkrabí byl od poloviny 14. století zástupcem českého krále a velitelem královského vojska
quadrivium čtvero nauk svobodných umění založených na matematickém kalkulu (aritmetika, geometrie, astronomie, musica)
ratifikace potvrzení, podpis a konečné schválení přijaté dohody či smlouvy
registra kancelářské knihy s různě zkracovanými opisy autentických textů vydaných listin a jiných u příslušného vydavatele vedených písemností
remanence podle tohoto pojetí zůstává po posvěcení svátosti oltářní hmotná podstata chleba a vína, které jsou pouhým znakem těla a krve Kristovy
replika první prohlášení oponenta v diskusi
rezervace žádosti určené papeži nebo koncilu o uvolnění, tzv. vyhrazená beneficia
rota neformální název papežského soudního dvora
schizma rozštěpení, rozkol církve v důsledku volby dvou či tří papežů
suché dny (*quatuor tempora*) postní dny od středy do soboty pravidelně se opakující čtyřikrát do roka; na tyto dny byly zpravidla svolávány zemské soudy a sněmy
supliky žádosti ke kurii nebo koncilu, které byly někdy žadatelům po ověření vráceny jako plnohodnotné listiny; v jiných případech byly na jejich základě vydány samostatné listiny
synoda (1) církevní sněm (2) shromáždění duchovenstva svolávané biskupem
tonzura ostříhaný nebo vyholený kruh na temeni hlavy, kde byl kněz při svěcení pomazán biskupem
traktát učené pojednání
*transsubstanciac*e podle tohoto pojetí se po posvěcení svátosti oltářní proměňují celé substance chleba a vína v substancii těla a krve Kristovy
trivium trojice humanitně zaměřených nauk svobodných umění (gramatika, rétorika, dialektika/logika)
vikář zástupce, náměstek

SEZNAM ZKRATEK

ACC	Acta Concilii Constanciensis
AHC	Annuarium Historiae conciliorum
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
AUC-HUCP	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUC PhiletHis	Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica
BRPP	The Bohemian Reformation and the Religious Practice
CC CM	Corpus christianorum – Continuatio mediaevalis
CJB	Corpus juris municipalis
CV	Communio viatorum
ČAŠ	Časopis archivní školy
ČČH	Český časopis historický
ČNM	Časopis Národního muzea
ČSAV	Československá akademie věd
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
ĐaS	Dějiny a současnost
FRA-SS	Fontes rerum Austriacarum – Scriptorum
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
HS	Historický sborník
JSH	Jihočeský sborník historický
KR	Křesťanská revue
LF	Listy filologické
MB	Mediaevalia Bohemica
MIHO	Magistri Iohannis Hus Opera omnia
MHB	Mediaevalia historica Bohemica
MM	Miscellanea Musicologica
MPP	Mediaevalia philosophica Polonorum
MVDGB	Mitteilungen des Verein für die Geschichte der Deutschen in Böhmen
NVČ	Národopisný věstník československý
RS	Reformační sborník
ŘSV	Řada společenských věd
SaT	Studie a texty k náboženským dějinám českým
SHS	Slovanské historické studie
SK	Strahovská knihovna
SLČ	Staré letopisy české
SM	Studia Mediaevalia
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity
StR	Studie o rukopisech
VKČSN	Věstník královské české společnosti nauk

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

A. Souborné edice Husových spisů (ve výběru)

Iohannis Hus et Hieronymi Pragensis, confessorum Christi Historia et monumenta, ed. M. Flacius Illyricus, I–II, Norimbergae 1558, Norimbergae (Francofurtii) 1715².

Mistra Jana Husi Sebrané spisy české I–III. Z nejstarších známých pramenů k vydání upravil Karel Jaromír Erben, Praha 1865–1868.

Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia, Praha 1869, Osnabrück 1966².

Spisy M. Jana Husi 1–8, ed. Václav Flajšhans (Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století 1–8), Praha 1903–1908.

1. Expositio decalogi, Praha 1903.
2. De corpore Christi, Praha 1903.
3. De sanguine Christi, Praha 1903.
4. Super IV sententiarum I, Praha 1904.
5. Super IV sententiarum II, Praha 1905.
6. Super IV sententiarum III, Praha 1906.
7. Sermones de sanctis I, Praha 1907
8. Sermones de sanctis II, Praha 1908.

Spisy M. Jana Husi 9, M. Jana Husi korespondence a dokumenty, ed. Václav Novotný (Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV a XV. století 14), Praha 1921.

9. M. Jana Hus korespondence a dokumenty, Praha 1921.

Spisy M. Jana Husi 10, Mistra Jana Husi Tractatus responsivus, ed. S. H. Harrison Thomson (Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV a XV. století 15), Praha 1927 [ve skutečnosti jde o spis M. Jakoubka ze Stříbra].

Mistra Jana Husi Sebrané spisy

Řada první: Spisy latinské. Z latiny přeložil Milan Svoboda, úvody a vysvětlivkami opatřil Václav Flajšhans

- I. Spisy latinské 1: Řeči akademické. Odpovědi k žalobám. Výklad desatera. Synodální kázání. O těle Kristově. O církvi. V Praze 1904.
- II. Spisy latinské 2: Spisy polemické. O krvi Kristově. Obrana článků Viklefových. Proti Rokycanským. V Praze 1904.
- III. Spisy latinské 3: Výklad sentencí. V Praze 1905.

Řada druhá: Spisy české. Upravil Milan Svoboda, úvody a vysvětlivkami opatřil Václav Flajšhans.

- IV. Spisy české 1: České kázání sváteční. Výklad písně Šalamounovy. V Praze 1904.
- V. Spisy české 2: Menší spisy. O svatokupectví. Spisy kostnické. Postilla sváteční. V Praze 1907.
- VI. Spisy české 3: Postilla. V Praze 1908.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Magistri Iohannis Hus Opera Omnia (= MIHO)

- I. Mistr Jan Hus: Výklady [ed. Jiří Daňhelka], Praha 1975.
- II. Mistr Jan Hus: Česká nedělní postila. Vyloženie svatých čtení nedělních, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1992.
- III. Mistr Jan Hus: Česká sváteční kázání, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1995.
- IV. Mistr Jan Hus: Drobné spisy české [ed. Jiří Daňhelka], Praha 1985.
- VII. Magistri Iohannis Hus Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur, ed. Anežka Schmidtová, Pragae 1959.
- VIII. Magistri Iohannis Hus Passio Domini nostri Iesu Christi, ed. Anežka Vidmanová-Schmidtová, Pragae 1973.
- IX. Magistri Iohannis Hus Leccionarium bipartitum. Pars hiemalis, ed. Anežka Vidmanová-Schmidtová, Pragae 1988.
- XIII. Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata. [ed. Bohumil Ryba], Pragae 1975.
- XXII. Magistri Iohannis Hus Polemica, ed. Jaroslav Eršil, Prage 1966.

Magistri Iohannis Hus Opera omnia sub auspiciis Academiae Scientiarum Rei Publicae Bohemorum vulgata. Corpus christianorum. Continuatio Mediaevalis (= CC CM).

- XIXA. Magistri Iohannis Hus Quaestiones, ed. Jiří Kejř, Turnhout 2004 (CC CM 205).
- XX. Magistri Iohannis Hus Quodlibet, ed. Bohumil Ryba, Turnhout 2006 (CC CM 211).
- XXII. Magistri Iohannis Hus Polemica, ed. Jaroslav Eršil, Turnhout 2010 (CC CM 238).
- XXVIA–B. Dicta De tempore Magistro Iohanni Hus attributa, ed. Jana Zachová, Turnhout 2011 (CC CM 239, 239 A).

B. Ostatní edice a literatura

BAKKER, Paul J. J. M.

2003: *Réalisme et remanence. La doctrine eucharistique de Jean Wyclif*, in: John Wyclif. Logica, Politica, Teologia, edd. M. F. B. Brocchiere, S. Simonetta, Firenze 2003, s. 87–112.

BARTLOVÁ, Milena

2002: *Jan Hus ve výtvarné tradici 15.–17. století*, *ĎaS* 24, 2002, s. 7–12.

2005: „*Upálení sv. Jana Husa*“ na malovaných křídlech utrakovického oltáře z Roudníka, *Umění* 53, 2005, s. 427–444.

2011: *Kdy Jan Hus zhubl a nechal si narůst plnovous? Vizualní komunikační média jako historio-grafický pramen*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, edd. Robert Novotný, Petr Šámal, Praha 2011, s. 205–215.

BARTOŠ, František Michálek

1924: *M. Jan Hus v boboslužbě a úctě církve podobojí a v podání prvého století po své smrti*, NVČ 17, 1924, 20–37.

1931: *Hus a jeho strana v osvětlení nepřátelského pamfletu z roku 1412*, RS 4, 1931, s. 3–8.

1931a: *Zástupci Karlovy University na kostnickém koncilu*, in: Sborník prací G. Friedrichovi k 60. narozeninám, Praha 1931, s. 1–8.

1935: *Z dějin Husince a Husova rodného domku*, JSH 8, 1935, s. 73–78.

1935a: *Půlstoletí husitského bádání a nové nálezy husitských památek*, Praha 1935.

1936: *Ještě jednou o Husových rodičích a jeho rodném městečku*, JSH 9, 1936, s. 62–63.

1937: *Dvě rektorské řeči Husovy*, JSH 10, 1937, s. 1–15.

1937a: *Husův přítel a bostitel Jindřich Škopek z Dubé*, JSH 9, 1937, s. 32–35.

1938: *Mužové z okolí M. Jana*. 1. *Prachatický pán*, 2. *Slavný kazatel předhusitské Prahy Jan ze Stříbra*, 3. *Poslední pražský inkvizitor Mikuláš*, JSH 11, 1938, s. 86–92.

1940: *Po stopách pozůstalosti Jana Husa*, ČAŠ 15–16, 1940, s. 69–88.

- 1941: *Počátky české bible*, Praha 1941.
 1941a: *Dekret kostnického koncilu o Husově glejtě a jeho oblas v dějinách*, RS 8, 1941, s. 3–11.
 1947: *Čechy v době Husově* (České dějiny II/6), Praha 1947.
 1948: *Literární činnost M. Jana Husi*, Praha 1948.
 1949: *K Husovu spisu o českém pravopise*, JSH 18, 1949, s. 33–38.
 1954: *Autograf M. J. Husi*, Praha 1954.
 1956/I–V: *Příspěvky k dějinám Karlovy university v době Husově a husitské*. I. *Kolem dekretu Kutnohorského*; II. *Dva Husovi žáci lékaři*; III. *Nad největším dílem Husovým*; IV. *Kostnický proces M. Jeronýma Pražského*; V. *Německý boboslovec husitský na Karlově universitě*, SH 4, 1956, s. 33–70.
 1957: *První česká spisovatelka*, KR 24, 1957, s. 119–122.
 1958: *Hus jako student a profesor Karlovy university*, AUC PhiletHist 2, Praha 1958, s. 9–26.
 1964: *Po stopách obrazů v Betlémské kapli v době Husově*, ČNM 133, 1964, s. 129–142.
 1965: *O rok narození Husova*, LF 88, 1965, s. 115–120.
 1965a: *Apologie de M. Jean Huss contre son apologiste*, CV 6, 1965, s. 65–74.
 1968: *Hus a jeho účast na staročeské bibli*, SK 3, 1968, s. 86–112.
 1969: *Das Geburtsjahr Hussens und das Problem seiner Jugend*, Praha 1969.
 1971: *Leben in Deutschland noch Nachfahren von Hussens Bruder?* CV 14, 1071, s. 165–168.
 1971a: *Z dějin Karlovy university v době husitské*, JSH 40, 1971, s. 54–63, 115–122.
- + SPUNAR, Pavel
 1965: *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*, Praha 1965.
- BEČKA, Josef/URBÁNKOVÁ, Emma
 edd. *Katalogy: Katalogy knihoven kolejí Karlovy university*, Praha 1948.
- BERAN, Jiří
 1965: *Z dějin vědeckého bádání o M. Janu Husovi v letech 1890–1918*, Praha 1965.
- BERGER, Wilhelm
 1871: *Johannes Hus und König Sigmund*, Augsburg 1871.
- BETTS, R. R.
 1969: *Essays in Czech History*, London 1969.
- BÍLÝ, Jiří
 1995: *Vývoj názoru na Jana Husa a husitství ve francouzské literatuře*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 253–258.
- BLECHNER, Gernot
 1983: *Wo in Konstanz war die Herberge des Jan Hus?*, Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung 101, 1983, s. 49–71.
- BOBKOVÁ, Lenka
 2003: *Velké dějiny země Koruny české IV.a–b 1310–1402*, Praha 2003.
- BÖHRINGER, Friedrich
 1858: *Die Kirche Christi und ihre Zeugen oder die Kirchengeschichte in Biographien. Band 2. Mittelalter. Vierte Abteilung. Zweite Hälfte: Die Vorreformatoren des vierzehnten und fünfzehnten Jahrhunderts*, Zürich 1858, 2012².
- BOLDAN, Kamil
 2009: *Takezvaný Jenský dodatek k Pasionálu*, in: Jenský kodex. Komentář, Praha 2009, s. 69–76.
- BOOCKMANN, Hartmut
 1975: *Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters*, Göttingen 1975.
- BOROVÍČKA, Michael
 1986/1987: *Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889*, HT 9, 1986/1987, s. 249–270.
- BRANDMÜLLER, Walter
 1991: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, díl 1: *Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1991.

- 1995 *Hus před koncilem*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 213–219.
- BRÁTKA, Petr
 1980: *Husitské motivy na československých známkách 1918–1978*, HT 3, 1980, s. 127–136.
- BUCK, Thomas Martin
 2011: (ed.) *Chronik des Konstanzter Konzils von Ulrich Richental*, Ostfildern 2011².
- BÜNZ, Enno
 2009: *Gründung und Entfaltung. Die spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1530*, in: Geschichte der Universität Leipzig 1409–2000, díl 1: Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/1831, Leipzig 2009, s. 21–330.
- CEDLOVÁ, Marie
 1966: *K Husovu autorství jeho výkladu Summy naturalium Alberta Velikého*, in: Husův sborník, Praha 1966, s. 35–41.
- CISAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna
 1915: *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915.
 1947: *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947.
- COUFAL, Dušan
 2012: *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431*, Praha 2012.
- ČERNÝ, Miroslav
 2000: *Interdikt nad Prahou v roce 1411. Na okraj jednoho mocenského střetu*, PHS 35, 2000, s. 225–230.
- ČORNEJ, Petr
 1995: *Husův kult v 15. a 16. století*, Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitností, 1995, s. 247–249.
 2000: *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*, Praha-Litomyšl 2000.
- DAŇHELKA, Jiří
 ed. MIHO I: *Mistr Jan Hus, Výklady*, Praha 1975.
 ed. MIHO II: *Mistr Jan Hus, Česká nedělní postila. Vloženie svätých čtení nedělních*, Praha 1992.
 ed. MIHO III: *Mistr Jan Hus, Česká sváteční kázání*, Praha 1995.
 ed. MIHO IV: *Mistr Jan Hus, Drobné spisy české*, Praha 1985.
 1952 (ed.): *Husitské písně*, Praha 1952.
 1963: *Dobová aktuálnost a lidovost Husovy české Postily*, in: Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej, edd. Kazimierz Budzyk, Josef Hrabák, Warszawa-Praha 1963, s. 41–49.
 1979: *Litomyšlská vydání Husových spisů*, in: Pocta dr. Emmě Urbánkové, Praha 1979, s. 35–52.
 1982: *Das Zeugnis des Stockholmer Autographs von Hus*, Die Welt der Slaven 27, 1982, s. 225–233.
- DAVID, Zdeněk
 2012: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012.
 2014: *The History of the Interpretation of John Hus*, in: A Companion to Jan Hus, ed. František Šmahel, Turnhout, 2014 (v tisku).
- DE VOOGHT, Paul
 1960/I–II: *L'Hérésie de Jean Huss*, Louvain 1960; *Hussiana*, Louvain 1960.
 1965: *Jean Huss tell qu'en lui même*, CV 8, 1965, s. 235–238.
 1969: *Jean Hus à l'heure de l'Oecumenisme*, Irénikon 42, 1969, s. 293–313.
 1971: *Obscurités anciennes autour de Jean Huss*, Revue d'histoire ecclésiastique 66, 1971, s. 137–145.
 1975/I–II: *L'Hérésie de Jean Huss I–II* (viz výše 1960), Louvain 1975².
- DENIS, Ernest
 1878: *Huss et la guerre des Hussites*, Paris 1878, Paris 1930².

- DOBIÁŠ, František/MOLNÁR, Amedeo
1964: *Mistr Jan Hus, Řeč o míru/Magister Iohannes Hus, Sermo de pace*, Praha 1964, Praha 1995².
1965: *Mistr Jan Hus, O církví*, Praha 1965.
1965a: *Husova výzbroj do Kostnice*, Praha 1965.
- DOLEJŠOVÁ, Ivana
2002: *Eschatological Elements in Hus's Understanding of Orthopraxis*, BRRP 4, 2002, s. 127–141.
- DOLEŽALOVÁ, Eva
2010: *Svěčenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010.
- DOLEŽALOVÁ, Eva/HRDINA, Jan/ŠMAHEL, František/UHLÍŘ, Zdeněk
2006: *The Reception and Criticism of Indulgences in the late Medieval Czech Lands*, in: Promissory Notes on The treasury of Merits, ed. R. N. Swanson, Leiden-Boston 2006, s. 101–145.
- DRDA, Miloš/HOLEČEK, František J./VYBÍRAL, Zdeněk
2001: (edd.) *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia. Papežská lateránská universita Řím, 15.–18. prosince 1999*, (HT, Supplementum 1) Tábor 2001.
- DUSEN, Michael van
2012: *From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Ages*, Cambridge 2012.
- DZIEWICKI, M. H.
ed. *Miscelanea I: Iohannis Wyclif Miscellanea Philosophica I*, London 1902, New York-London-Frankfurt am Main 1966².
- ECKERT, Alfred
1992: *Zacharias Theobalds „Hussitenkrieg“*, CV 34, 1992, s. 27–34.
- EHRENBERGER, Tomáš
2002: *Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem*, *DaS* 24, 2002, č. 4, s. 23–27.
- ERBEN, K. J.
1968 (ed.), *Předmluva z bible Šafhausské*, in: Jan Hus – Sebrané spisy české, Praha 1868.
- ERŠIL, Jaroslav
ed. *Acta 2: Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praebussitici et hussitici illustrantia*, pars 2, Praeagae 1980.
ed. CCCM 238: *Magistri Iohannis Hus Opera Omnia XXII. Polemica*, Turnhout 2010.
ed. MIHO XXII: *Magistri Iohannis Hus Opera Omnia XXII. Polemica*, Praha 1966.
- FEGER, Otto
1964/I–II: (ed.) *Ulrich Richental, Konzil zu Konstanz 1414–1418. Bd. I. Faksimile, díl 2: Kommentar und Text*, Starnberg-Konstanz 1964.
- FIKERLE, Jaroslav
1903: *Čechové na koncilu kostnickém*, ČČH 9, 1903, s. 249–257.
- FINKE, Heinrich (+ HOLLNSTEINER Johannes/HEIMPEL, Hermann)
ed. ACC I–IV: *Acta Concilii Constanciensis I–IV*, Münster 1896, 1923–1926, 1928, Münster 1976–1982².
- FIRNHABER, Friedrich
1856: *Petrus de Pulka. Abgesandter der Wiener Universität am Concilium zu Constanz*, AÖG 15, 1856, Graz 1970².
- FLAJŠHANS, Václav
ed. *Listy: Mistra Jana Husi veškeré listy*, Praha (bez roku vydání).
ed. *Spisy II: De corpore Christi*, Praha 1903.
ed. *Spisy III: De sanguine Christi glorificato*, Praha 1903.
ed. *Sermones in Bethlehem 1410–1411*, VKČSN 1938–1947.

- 1900: *Literární činnost M. Jana Husi*, Praha 1900.
1905: *Hus. Jeho život a dílo*, Praha 1905.
1927: *Zlomek Husova traktátu o pravopise*, ČNM 101, 1927, s. 6–9.
1922: *Mistr Jan podle vlastních slov*, ČČH 28, 1922, s. 165–174, 425–429.
1936: *Hus tvůrcem spisovné češtiny*, JSH 9, 1936, s. 1–20.
1939: *Prameny kázání Husových*, LF 66, 1939, s. 397–405.
- /KOMÍNKOVÁ, Marie
edd. *Spisy 4–6: Mag. Joannis Hus Super IV. Sententiarum I–III*, Praha 1904–1906.
- FOJTKOVÁ, Jana
1981: *Hudební doklady Husova kultu z 15. a 16. století. Příspěvek ke studiu busitské tradice v době předbělohorské*, MM 29, 1981, s. 51–142.
- FREITINGER, Pavel
1987: *Bible Husova*, KR 54, 1987, s. 200–205.
1989: *K otázce Husova překladu bible*, ČNM 158, 1989, s. 136–156.
- FRENKEN, Ansgar
1993: *Die Erforschung des Konstanzer Konzils (1414–1418) in den letzten 100 Jahren*, AHC 25, 1993, č. 1–2.
2007: *Gelehrte auf dem Konzil. Fallstudien zur Bedeutung und Wirksamkeit der Universitätsangehörigen auf dem Konstanzer Konzil*, in: Die Konzilien von Pisa (1409), Konstanz (1414–1418) und Basel (1431–1449). Personen und Institutionen, edd. Heribert Müller, Johannes Helmrath. (Vorträge und Forschungen 67), Ostfildern 2007, s. 106–147.
- FUDGE, Thomas A.
2002: *Feel this! Jan Hus and the Preaching of Reformation*, BRRP 4, 2002, s. 107–126.
2010: *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*, London-New York 2010.
- FUNDA, Otakar A.
1995: *Masarykova interpretace Jana Husa*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 300–305.
- GALANDAUER, Jan
2008: *6. 7. 1415: Pomník Mistra Jana Husa. Český symbol ze žuly a bronzu*, Praha 2008.
- GEBAUER, Jan
1970/I–II: *Slovník staročeský*, Praha 1970.
- GILLETT, E. H.
1863: *The Life and Times of John Huss*, Boston 1863.
- GOIL, Jaroslav
ed. FRB V: *Fontes rerum Bohemicarum/Prameny dějin českých V*, Praha 1893.
1880: *Jak soudil Luther o Husovi*, *Časopis českého musea* 54, 1880, s. 60–78 (přetisk *Vybrané spisy drobné*, díl 2, Praha 1929, s. 125–141).
- GRAUS, František
1971: *Struktur und Geschichte. Drei Volksaufstände im mittelalterlichen Prag* (Vorträge und Forschungen, Sonderband 7) Sigmaringen 1971.
1989: *Der Ketzerprozess gegen Magister Johannes Hus (1415)*, in: Macht und Recht – Grosse Prozesse in der Geschichte, ed. Alexander Demandt, München 1989, s. 103–118.
- HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, Marie
1948: *Správa a kancelář pražské university v první době jejího trvání*, Praha 1948.
- HACK, Achim Thomas
2007: *Heiligenkult im frühen Hussitismus. Eine Skizze*, in: Patriotische Heilige, edd. Dieter R. Bauer, Klaus Herbers, Gabriela Signori, Stuttgart 2007, s. 123–145.
- HADAČ, Václav
1937: *O rodný dům Husův*, ČČH 43, 1937, s. 54–65.

- HADRAVOVÁ, Alena → MARTÍNKOVÁ, Dana
 HALÍK, Tomáš
 1995: *Hus a český katolicismus*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 311–312.
- HARDT, Hermann von der
 ed. Concilium IV: *Magnum Oecumenicum Constantiense Concilium IV*, Frankfurt-Leipzig 1699.
- HAŠKOVEC, Prokop Miroslav
 1916: *Hus v literatuře francouzské*, in: Týž, V dvojím zrcadle: literární stati, Praha 1916, s. 45–72.
- HAVELKA, Miloš
 2002: *Ve sporu o smysl českých dějin*, in: Cesta a odkaz T. G. Masaryka, Praha 2002, s. 122–131.
- HEIMPEL, Herrmann
 1932: *Dietrich von Niem (1340–1418)*, Münster-Westph. 1932.
- FINKE, Heinrich
 HELFERT, Joseph Alexander
 1857: *Mistr Jan Hus aneb počátkové církevního rozdělení v Čechách*, Praha 1857.
- HENDRIX, Scott H.
 1974: „We are all Hussites“? *Hus and Luther Revisited*, Archiv für Reformationsgeschichte 65, 1974, s. 134–160.
- HERKOMMER, Hubert
 1984: *Die Geschichte vom Leiden und Sterben des Jan Hus als Ereignis und Erzählung*, in: Literatur und Laienbildung im Spätmittelalter und in der Reformationszeit, Stuttgart 1984, s. 114–145.
- HEROLD, Vilém
 1985: *Pražská univerzita a Wyclif*, Praha 1985.
 2001: *Hus a Wyclif. Srovnání dvou traktátů De ecclesia*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 129–154.
 2001a: *Husovo „Pravda konečně vysvobodí“ a kostnický koncil*, in: Rozjímání vpřed i vzad. Karlu Kosíkovi k pětasedmdesátinám, Praha 2001, s. 147–72
 2011: *Ideové kořeny reformace v českých zemích*, in: Politické myšlení pozdního středověku a reformace II/2, edd. Vilém Herold, Ivan Müller, Aleš Havlíček, Praha 2011, s. 161–236.
 2011a: *Jan Hus a husitství*, in: Politické myšlení pozdního středověku a reformace II/2, edd. Vilém Herold, Ivan Müller, Aleš Havlíček, Praha 2011, s. 237–320.
 2011b: *Master Jan Hus and St. Augustine*, BRRP 8, 2011, s. 42–51.
- HILFERDING, Aleksandr Fedorovič
 1871: *Hus, jeho poměr k pravoslavné církvi*, Praha 1871.
- HILSCH, Peter
 1999: *Johannes Hus. Prediger Gottes und Ketzer*, Regensburg 1999.
- Historia et Monumenta: *Johannis Hus et Hieronymi Pragensis, confessorum Christi Historia et monumenta*, ed. M. Flacius Illyricus, I–II, Norimbergae 1558, Norimbergae (Francofurtii) 1715².
- HILAVÁČEK, Ivan
 1974: *Konrad von Vechta. Ein Niedersachse im spätmittelalterlichen Böhmen*, Beiträge zur Geschichte der Stadt Vechta IV, Vechta 1974, s. 5–35.
 1995: *Husovy knihy (Několikero úvah o Husově bibliotéce a užívání knih)*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 90–95.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka
 2001: *Církev v českých zemích na přelomu 14. a 15. století*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 35–58.

- 2010: *Svět české středověké církve*, Praha 2010. Zde zvl. 14. Ještě k počátkům blanické pověsti (s. 303–325).
- POLC, Jaroslav V.
 HÖFLER, Carl, Adolf Konstantin von
 1864: *Magister Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409*, Prag 1864.
 ed. Geschichtschreiber I–III: *Geschichtschreiber der bussitischen Bewegung in Böhmen I–III* (FRA-SS 2, 6–7), Wien 1856–1866, Graz 1969–1970².
- HOJDA, Zdeněk
 1981: *Filozoficko-dějinné představy Ladislava Šalouna a pomník mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí*, HT 4, 1981, s. 209–214.
- HOJDA, Zdeněk/POKORNÝ, Jiří
 1994: *Pomníky a zapomínky*, Praha-Litomyšl 1994.
- HOKE, Rudolf
 1983: *Der Prozess des Jan Hus und das Geleit König Sigmunds*, AHC 15, 1983, s. 172–193.
- HOLEČEK, František J.
 2001: „*Ministri dei possunt in dampnationem perpetuam papam male viventem detrudere...*“ (*Hus a problém Antikrista*), in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 219–245.
 2001a: *Husovo pojetí církve (Přispěvek k diskusi)*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 139–146.
- HOLETON, David Ralph
 1995: „*O felix Bohemia – O felix Constantia*“: *Liturgická úcta Mistra Jana Husa*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 154–170.
 2001: *Oslava Jana Husa v životě církve*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 83–111.
- HOLETON, David Ralph/VLHOVÁ-WÖRNER, Hana
 2009: *A Remarkable Witness to the Feast of Saint Jan Hus*, BRRP 7, 2009, s. 156–184.
 2014: *Second Life of Jan Hus. Liturgy, Commemoration and Music*, in: A Companion to Jan Hus, ed. František Šmahel, Turnhout 2014 (v tisku).
- HOLLNSTEINER Johannes → FINKE, Heinrich
 HORNÍČKOVÁ, Kateřina
 2010: *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu*, in: Umění české reformace (1380–1620), edd. Kateřina Horníčková, Michal Šroněk, Praha 2010, s. 81–96 a 139–144.
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina/ŠRONĚK, Michal
 2010: (edd.) *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010.
- HORYNA, Jan → DOLEŽALOVÁ, Eva
 HRDINA, Jan
 2009: *Braniborské poutní místo Wilsnack a Lucemburkové*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století (Korunní země v dějinách českého státu IV), edd. Lenka Bobková, Jana Konvičná, Praha 2009, s. 223–241.
- HUDSON, Anne
 1994: *The Hussite Catalogues of Wyclif's Works*, in: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, díl 1, Praha 1994, s. 401–417.
 1997: *From Oxford to Prague: The Writings of John Wyclif and his English Followers in Bohemia*, The Slavonic and East European Review 75, 1997, s. 642–657 (přetisk Táž, *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, Aldershot 2008, II).
 2003: *Which Wyclif? The Framing of the Lollard Heretic and/or Saint*, in: Texts and the Repression of Medieval Heresy, edd. C. Bruschi, P. Biller, York 2003, s. 221–237 (přetisk Táž, *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, Aldershot 2008, XIV).

- 2008: *The Hussite Catalogue of Wyclif's Works*, in: Táž, *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, Ashgate Variorum 2008, III.
- CHALOUPECKÝ, Václav
1947/48: *Kdo vymohl Čechům Dekret kutnoborský?*, ČČH 48–49, 1947–1948, s. 14–29.
- CHALUPNÝ, Emanuel
1924: *Sociologické stanovisko ve sporu o Husovo rodiště*, Otavan 8, 1924, č. 1–2.
- CHYTIL, Karel/NOVOTNÝ, Václav
1915: *Katalog výstavy, kterou pořádá od 15. června do 22. července r. 1915 na pětistoletou paměť úmrtí rektora pražského vysokého učení M. Jana Husi c. k. Česká universita Karlova-Ferdinandova v místnosti Musea Král. českého*, Praha 1915.
- IWAŃCZAK, Wojciech
2011: *Lidé meče, modlitby a práce*, Praha 2011.
- JÄHNIG, Bernhart
1970: *Johann von Wallenrode O. T., Erzbischof von Riga, Königlich Rat, Deutschordens Diplomat und Bischof von Lüttich im Zeitalter des Schismas und des Konstanzer Konzils, um 1370–1419*, Bonn-Bad Godesberg 1970.
- Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995.
- Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia*, edd. Miloš Drda, František J. Holeček, Zdeněk Vybíral (HT, Supplementum 1), Tábor 2001.
- Jan Hus ve Vatikánu. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího tisíciletí*, edd. Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka, Praha 2000.
- Jan Hus. Zwischen Zeiten Völkern, Konfessionen*, ed. Ferdinand Seibt, München 1997.
- JEDLIČKA, Benjamin
ed. Dobrovský, Výbor: *Josef Dobrovský, Výbor z díla*, Praha 1953.
- JESCHKE, Josef Bürck
ed. Postilla: *Mistr Jan Hus, Postilla*, Praha 1952.
- JIREČEK, Hermenegildus
ed. CJB II/3: *Codex juris bohemicus*, II/3, Praha 1889.
- KADLEC, Jaroslav
1970: *Johannes Hus in neuem Licht?*, Theologisch-praktische Quartalschrift 118, 1970, s. 163–168.
1980: (ed.) *Traktát mistra Ondřeje z Brodu O původu husitů*, Tábor 1980.
1982: *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters XXII), Münster 1982.
2001: *Husovi odpůrci*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí* (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 325–342.
- KALIVODA, Robert
1961: *Husitská ideologie*, Praha, 1961.
1976: *Revolution und Ideologie. Der Hussitismus*, Köln-Wien 1976.
- KALUZA, Zénon
2000: *La création des universaux selon Jan Hus*, in: *Septuaginta Paulo Spunar oblata*, ed. J. Kroupa, Praha 2000, s. 367–375.
- KAMÍNKOVÁ, Eva
1963: *Husova betlémská kázání a jejich dvě recenze* (AUC PhiletHist, Monographia 2) Praha 1963.
1965: *Je Hus autorem traktátu Exercicium rhetoricae?*, LF 88, 1965, s. 387–392.
- KAŇÁK, Miloslav → ŠIMEK, František
- KAVKA, František
1953: *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953.

- KEJŘ, Jiří
ed. CC CM 205: *Magistri Iohannis Hus Quaestiones*, CC CM 205, Turnhout 2004.
1954: *Dvě studie o husitském právníctví*, Praha 1954.
1958: *K rukopisnému zachování Husových spisů*, LF 81, 1958, s. 206–214.
1962: *Sporné otázky v bádání o Dekretu kutnoborském*, AUC-HUCP 3, 1962, č. 1, s. 83–121.
1965: *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965.
1970/1971: *O formě disputace na pražské universitě*, Strahovská knihovna 5/6, 1970/1971, s. 181–189 (přetisk Týž, *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*, Praha 2012, s. 39–66).
1971: *Kvodlibetní disputace na pražské universitě*, Praha 1971.
1979: *Kdo je „Parisiensis“ ve spisech Husových*, StR 18, 1979, s. 3–27 (přetisk Týž, *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*, Praha 2012, s. 211–229).
1979a: *Kvestie „De Moyse legislatore“ – dílo Husovo?*, in: *Pocta dr. Emmě Urbánkové*, Praha 1979, s. 171–183 (přetisk KEJŘ 2006, s. 187–194).
1994: *Husovy kvestie*, in: *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám F. Šmahela*, Praha 1994, díl 1, s. 239–316 (přetisk KEJŘ 2006, s. 195–211).
1995: *Jan Hus jako právní myslitel*, in: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, 1995, s. 197–207 (přetisk KEJŘ 2006, s. 95–110).
1999: *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Ústí nad Labem 1999.
2000: *Husův proces*, Praha 2000.
2001: *Husův proces z hlediska práva kanonického*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí* (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 303–311.
2006: *Z počátků české reformace*, Brno 2006.
2006a: *Jan Hus sám o sobě*, in: *Z počátků české reformace*, Brno 2006, s. 12–48.
2006b: *K pramenům Husova procesu: tzv. Ordo procedendi*, in: *Z počátků české reformace*, Brno 2006, s. 132–145.
2006c: *Protihusovský traktát De ecclesia a jeho autor*, in: *Z počátků české reformace*, Brno 2006, s. 182–186.
2006d: *Znovu o Husově rehabilitaci*, in: *Z počátků české reformace*, Brno 2006, s. 245–261.
2009: *Jan Hus známý a neznámý*, Praha 2009.
2012: *Tři právněhistorické poznámky*, PHS 41, 2012, s. 265–271.
2012a: *Výbor rozprav a studií z kodikologie a právních dějin*, Praha 2012.
- KERNER, Max/HERBERS, Klaus
2011: *Die Päpstin Johanna: Biographie einer Legende*, Freiburg im Breisgau-Basel-Wien 2011.
- KLASSEN, John Martin
1981: *Women and Religious Reform in Late Medieval Bohemia*, Renaissance and Reformation 5/4, 1981, s. 203–221.
- KLICMANN, Ladislav
ed. *Processus: Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae a. 1410–1412*, Praha 1898.
- KLIER, Richard
1959: *Mag. Zacharias Theobald, der Verfasser des „Hussitenkrieges“*, Mitteilungen des Vereines für die Geschichte der Stadt Nürnberg 49, 1959, s. 246–273.
- KOLÁŘ, Jaroslav
ed. Hájek, *Kronika: Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Výbor historického čtení*, Praha 1981.
- KOLÁŘ, Pavel
2012: *Husovo učení o přijímání eucharistie a jeho vztah k učení Jakoubkovu*, in: *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku*, Praha 2012, s. 83–102.
- KOLESNYK, Alexander
1995: *Husovo pojetí eucharistie*, in: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 118–125.

- KOPIČKOVÁ, Božena
1989: *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1991.
2000: *Dodatek ke studii A. Vidmanové o staroboleslavském busitském kodexu*, in: Septuaginta Paulo Spunar oblata, ed. J. Kroupa, Praha 2000, s. 391–398.
- KOPIČKOVÁ, Božena/VIDMANOVÁ, Anežka
1999: *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412. Konec jedné legendy?*, Praha 1999.
- KORÁLKA, Jiří
1987: *Nationale und internationale Komponenten in der Hus- und Hussitentradition des 19. Jahrhunderts*, in: Jan Hus und die Hussiten in europäischen Aspekten (Schriften aus dem Karl-Marx-Haus Trier 36), Trier 1987, s. 43–74.
2001: *Mistr Jan Hus v pojetí Františka Palackého*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 609–635.
2006: *Putování českých ctitelů Jana Husa do Kostnice v letech 1829–1868*, HT 15, 2006, s. 73–119.
- KOTEK, V. T.
1983: *Dosud nezveřejněný Husův dopis*, KR 50, 1983, s. 103–111.
- KOTOWSKI, Norbert
1995: *Husovy ekklesiologické názory u Martina Luthera, zejména v jeho raném období*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 277–284.
- KOTYK, Jiří
2001: *Spor o revizi Husova procesu*, Praha 2001.
- KRAUS, Arnošt
1917/1918/1924: *Husitství v literatuře, zejména německé I–III*, Praha 1917, 1918, 1924.
- KRAUSOVÁ, Milada
2004: *Husovy pomníky v západních Čechách*, *Minulost Západočeského kraje* 39, 2004, s. 355–378.
2004a: *Husovy pomníky na Rakovnicku*, HT 14, 2004, s. 51–61.
- KRMÍČKOVÁ, Helena
1997: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno 1997.
1998: *K pramenům Husovy kvestie de sanguine Christi sub specie vini*, Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university C 45, 1998, s. 79–101.
- KROFTA, Kamil
1915: *Novější bádání o Husovi a hnutí busitském*, ČČH 21, 1915, s. 40–78, 121–160 a 347–379.
- KRZENCK, Thomas
2011: *Johannes Hus: Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer*, Zürich 2011.
- KUBÍKOVÁ, Milena
2001: *Husova kačířská čepice*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 637–646.
- KUČERA, Zdeněk
2001: *Husova nauka o predestinaci, Jan Hus na přelomu tisíciletí.*, Tábor 2001, s. 209–218.
- KYAS, Vladimír
1997: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997.
- KYBAL, Vlastimil
1923: *M. Jan Hus. Život a učení II.1. Učení*, Praha 1923.
1926: *M. Jan Hus. Život a učení II.2. Učení*, Praha 1926.
1931: *M. Jan Hus. Život a učení II.3. Učení*, Praha 1931.
- LAPTEVA, Ludmila Pavlovna
1972: *Jan Hus v ruské historiografii v 19. a na počátku 20. století*, SHS 9, 1972, s. 37–91.
- LEHÁR, Jan
1990: *Česká středověká lyrika*, Praha 1990.

- LENZ, Antonín
1875: *Učení M. Jana Husi na základě latinských i českých spisů jeho, jakož i odsouzení Husovo na koncilu Kostnickém*, Praha 1875.
- Liber decanorum: *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1595* (Fototypické vydání, Pragae 1983).
- LIGUŠ, Ján
1995: *Husovo pojetí Písma podle jeho kázání*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 179–189.
- LOSERTH, Johann
ed. WS 1886: *Johannis Wyclif Tractatus de Ecclesia*, Wyclif Society, London 1886.
ed. WS 1913: *Johannis Wyclif Opera minora*, Wyclif Society, London 1913.
1884: *Hus und Wyclif. Zur Genesis der hussitischen Lehre*, Leipzig 1884; München-Berlin 1925².
1889: *Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung IV. Die Streitschriften und Unionverhandlungen zwischen den Katholiken und Hussiten in den Jahren 1412–1413*, AÖG 75, 1889, s. 287–413.
- MACEK, Josef
1952: *Husitské revoluční butí*, Praha 1952.
1961: *Jan Hus*, Praha 1961.
1973: *Jean Hus et les traditions hussites*, Paris 1973.
- MACHILEK, Franz
1973: *Ergebnisse und Aufgaben moderner Hus-Forschung. Zu einer neuen Biographie des Johannes Hus*, Zeitschrift für Ostforschung 22, 1973, 302–330.
1978: *Johannes Cochlaeus*, in: Fränkische Lebensbilder 8, 1978, s. 51–69.
- MACHOVEC, Milan
1953: *Husovo učení a význam pro tradici českého národa*, Praha 1953.
1963: *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa?*, Praha 1963.
- MALÝ, Zbyšek
1961: *K Husovu jménu*, ČNM 130, 1961, s. 146–150.
- MANSI, Giovanni Domenico
ed. Collectio XXVII–XXVIII: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio XXVII–XXVIII*, Venetiis 1784–1785, Graz 1961².
- MARIN, Olivier
2000: *Hus et l'eucharistie: Notes sur la critique hussite de la Stella*, BRRP 3, 2000, s. 49–61.
2002: *Libri hereticorum sunt legendi: Svoboda vsuky na pražské univerzitě (1347–1412)*, AUC-HUCP 42, 2002, s. 33–58.
2002a: *Orgueil et Préjugé? Jean Gerson face à Jan Hus*, in: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Ivana Hlaváčka, edd. Eva Doležalová, Jan Hrdina, Jan Kahuda, Praha 2002, s. 381–399.
2005: *L'archevêque, le maître et le dévot. Genèses du mouvement réformateur pragois. Années 1360–1419*, Paris 2005.
2007: *Les usages de la liturgie dans la prédication de Jean Hus*, BRRP 6, 2007, s. 45–75.
- MARTÍNKOVÁ, Dana/HADRAVOVÁ, Alena/MATL, Jiří
edd. Silviu Historia: *Aeneae Silviu Historia bohemica/Historie česká*, Praha 1998.
- MASARYK, Tomáš Garrigue
2000: *Česká otázka. Naše nynější krize. Jan Hus*, ed. Jiří Brabec (Spisy TGM 6) Praha 2000.
- MATL, Jiří → MARTÍNKOVÁ, Dana
- MATTHAESIUS, Friedrich
1914/1915: *Der Auszug der deutschen Studenten aus Prag*, MVGDB 52, 1914, s. 451–499; 53, 1915, s. 58–110.

- MAURER, Helmut
1989: *Konstanz im Mittelalter. II. Vom Konzil bis zu Beginn des 16. Jahrhunderts*, Konstanz 1989.
- MENDEL, D. C.
2010: *Emperor Charles IV (1346–1378) as the Architect of Local religion in Prague*, Austrian History Yearbook 41, 2010, 15–29.
- MEZNIK, Jaroslav
1990: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990.
- MIETHKE, Jürgen
1998: *Die Prozesse in Konstanz gegen Jan Hus und Hieronymus von Prag – ein Konflikt unter Kirchenreformen*, in: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, ed. František Šmahel (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien XXXIX), München 1998, s. 147–167.
- MIKULKA, Jaromír
1957: *Jan Hus a Polsko*, SHS 2, 1957, s. 105–174.
Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství v úry dnešku, Praha 2012.
Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu. Napsali Kamil Krofta, J. Hanuš, F. X. Šalda, V. V. Stech a Jos. Holeček, Praha 1915.
- MOLNÁR, Amedeo
1958: *Hus De matrimonio and its Waldensian version*, CV 1, 1958, s. 142–157.
1959: *Pobled do Husovy literární dílny*, LF 82, 1959, s. 239–246.
1966: *Husovo místo v evropské reformaci*, ČsČH 14, 1966, s. 1–14.
1971: (ed.) *Dat bokenen van deme repe. De utblegginge ouer den louen*, Hildesheim-New York 1971.
1977: *Die Antworten von Johannes Hus auf die fünfundvierzig Artikel*, in: Das Konstanzer Konzil, ed. Remigius Bäumer, Darmstadt 1977, s. 275–283 a 404–415.
1978: *Kotázce reformační aktivity lidu. Svědectví husitského kázání*, in: Acta reformationem bohemicam illustrantia I, Praha 1978, s. 5–44.
1983: *La théologie de Luther en pays hussite*, Revue d'histoire et de philosophie religieuses 63, 1983, s. 51–65.
1985: *Hledej pravdu! Jan Hus*, in: Amedeo Molnár, Na rozhraní věků. Cesty reformace, Praha 1985, s. 11–21.
- DOBIÁŠ, František
- MÜLLER, Ivan
ed. Tractatus: *John Wyclif, Tractatus de universalibus*, Oxford 1985.
ed. Commentarius: *Commentarius in De universalibus Iohannis Wyclif Stephano de Palecz ascriptus*, Praha 2010.
- MÜLLER, Karl,
1898: *König Sigmunds Geleit für Hus*, Historische Vierteljahrschrift 1, 1898, s. 41–86.
- MUSSOLINI, Benito
1913: *Giovanni Hus, il Veridico*, Roma 1913.
- NECHUTOVÁ, Jana
1972: *K předhusitské a Husově eklesiologii*, SPFFBU B19, 1972, s. 97–102.
1978: *Povědomí antiky u M. J. Husa a v husitství* [anon.], in: Antika a česká kultura, Praha 1978, s. 141–156.
1995: *Ženy v Husově okolí. K protiženským satirám husitské doby*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 68–73.
2000: *Latinská literatura českého středověku*, Praha 2000.
2001: *Matěj z Janova – M. Jan Hus?*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 71–79.
- NEJEDLÝ, Zdeněk
1904: *Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách*, Praha 1904.

- 1907: *Počátky husitského zpěvu*, Praha 1907.
1913: *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*, Praha 1913.
1919: *Hus a naše doba*. Praha 1919, dále 1936 a 1952.
1955/1956: *Dějiny husitského zpěvu I–VI*, Praha 1954–1956².
- NĚMEC, IGOR/SPUNAR, Pavel
1984: *Jazykovědné a paleografické posouzení Husova autorství annaberského listu*, LF 107, 1984, s. 111–117.
- NODL, Martin
2007: *Iurare vel promittere. Příspěvek k problematice pražských univerzitních statut*, AUC–HUCP 47, 2007, s. 49–58.
2009: *Veřejné versus soukromé, aneb jak odpřísáhnout berezi*, in: Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století, edd. Martin Nodl, František Šmahel, Praha 2009, s. 385–414.
2010: *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.
- Nováček, V. J.
1903: *O interdiktu v Praze r. 1411*, ČČH 9, 1903, s. 320–322.
- NOVÁK, Karel
1934: *Slovník k českým spisům Husovým*, Praha 1934.
- NOVOTNÝ, Robert
2004: *Husitství v pojetí českoněmecké historiografie – věda či politikum?*, in: Německá medicvistika v českých zemích do roku 1945, edd. Pavel Soukup, František Šmahel, Praha, 2004, s. 119–133.
- NOVOTNÝ, Václav
ed. FRB V: *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronýmovi z Prahy*, (FRB VIII) Praha 1932.
ed. Hus v Kostnici: *Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty*, Praha 1915.
ed. Korespondence: *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha 1920.
1896: *Husův glejt*, ČČH 2, 1896, s. 10–24, 67–86, 146–171.
1915: *Kdy se narodil Jan Hus?*, ČNM 89, 1915, s. 129–146.
1915b: *Náboženské bnutí české ve 14. a 15. století*, Praha b. d. (1915).
1919: *M. Jan Hus I. 1. Život a dílo*, Praha 1919.
1921: *M. Jan Hus I. 2. Život a dílo*, Praha 1921.
1923: *Kde se narodil Jan Hus?* Praha 1923.
1924: *Rodiště Husovo – Husinec nad Blanicí*, V odpověď prof. Pekařovi, VKČSN 1924/IV.
- CHYTL, Karel
- NUDING, Matthias
2007: *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Großen Abendländischen Schismas*, (Spätmittelalter und Reformation XXXVIII), Tübingen 2007.
- OBBERMAN, Heiko A.
1995: *Hus a Luther (Antikrist a druhý reformační objev)*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 265–276.
- ODLOŽILÍK, Otakar
1924: *M. Štěpán z Kolína*, Praha 1924.
1926: *Leták M. Štěpána z Kolína o pronásledování kněžů z roku 1393*, VKČSN, tř. filos.-hist.-jazykozp., ročník 1926/I, Praha 1927.
- PALACKÝ, František
1847: *Über Formelbücher in Bezug auf böhmische Geschichte*, II, Abhandlungen der Königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, V. Folge, 5. Band, Prag 1847.
1868: *Die Geschichte des Hussitentums und Prof. Constantin Höfler: Kritische Studien*, Prag 1868.

- 1870: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III-1. Od roku 1403 do roku 1420*, Praha 1870² a 1877³.
- ed. Documenta: *Documenta Mag. Johannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et contraversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia*, Pragae 1869, Osnabrück 1966².
- ed. SLČ: *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, Praha 1829.
- PÁN, Jan
ed. Pelcl, Paměti: *František Martin Pelcl, Paměti*, Praha 1931.
- PÁNEK, Jaroslav/POLÍVKA, Miloslav (edd.)
2000: *Jan Hus ve Vatikánu: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího tisíciletí*, Praha 2000.
- PAPSONOVÁ, Mária/ŠMAHEL, František/DVOŘÁKOVÁ, Daniela
2009: *Ulrich Richental, Kostnická kronika*, Budmerice 2009.
- PATSCHOVSKY, Alexander
1989: *Ekklesiologie bei Johannes Hus*, in: *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit*, edd. Hartmut Boockmann, Bernd Moeller, Karl Stackmann (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Klasse, 3. Folge 179: Göttingen, 1989), s. 370–399.
- 2001: *Pravda a poslušnost v Husově chápání církve*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1)*, Tábor 2001, s. 155–167.
- 2012: *Das Gewissen als Letztinstanz: Wahrheit und Gehorsam im Kirchenverständnis von Jan Hus*, in: *Autorität und Wahrheit: kirchliche Vorstellungen, Normen und Verfahren (13.–15. Jahrhundert)*, ed. Gian Luca Potestà, München 2012, s. 147–158.
- PEKAŘ, Josef
1923: *K sporu o rodiště Husovo*, ČČH 29, 1923, s. 460–474.
1924: *Ještě k sporu o rodiště Husovo*, ČČH 30, 1924, s. 109–132.
1926: *K sporu o rodiště Husovo*, ČČH 32, 1926, s. 126–134.
1990: *Postavy a problémy českých dějin*, ed. František Kutnar, Praha 1990.
1990a: *O smyslu českých dějin*, (původně Praha 1929) Praha 1990.
- PELZEL, F. M.
1790: *Lebensgeschichte des König Wenzeslaus II.*, Prag-Leipzig 1790.
- PETR, Stanislav
1993/94: *Rukopisná bobemika v Řezně*, StR 30, 1993–1994, s. 67–118.
- PEZ, Bernhardus
ed. Thesaurus: *Thesaurus anecdotorum novissimus IV/2*, Augsburg-Graz 1723 (zde spisy Štěpána z Dolan, jmenovitě *Medulla tritici*, sl. 151–360 a *Dialogus volatilis*, sl. 433–502).
- PLESKALOVÁ, Jana
2005: *Jan Hus a nabodenička*, in: *Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause*, edd. Světlá Čmejrková, Ivana Svobodová, Praha 2005, s. 283–287.
2007: *Nabodenička v české lingvistické terminologii*, *Slavica Slovaca*, 42/2, 2007, s. 147–151.
- PODLAHA, Antonín
ed. LOC: *Liber ordinationum cleri 1395–1416*, Praha 1910–1922.
- POLC, Jaroslav V.
1972: *Svatý Jan Nepomucký I. Život*, Řím 1972.
1982: *Johannes Hus rehabilitieren?*, AHC 15, 1982, s. 307–321 (přetisk Týž, Polc, *Česká církev v dějinách*, Praha 1999, s. 317–336).
2001: *Duchovní proudy v Čechách ve XIV. století*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1)*, Tábor 2001, s. 59–70.
- POLC, Jaroslav V./HLEDÍKOVÁ, Zdeňka
Synody: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002.

- POLÍVKA, Miloslav
1983: *Křivení husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, *Folia Historica Bohemica* 5, 1983, s. 95–118.
1995: *Šlechta v Husově okolí a Husův král*, in: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 74–80.
- POŘÍZKA, Aleš
1999: *Kdy a proč byl napsán Planctus cleri? K zákulisí střetnutí v roce 1393*, MHB 6, 1999, s. 111–128.
2001: *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412. Konec druhé legendy?* ČČH 99, 2001, s. 701–724.
- PRAŽAK, Jiří
1965: *Zlomek korespondence žateckého sakristana Martina se zmínkou o Janu Husovi*, StR 4, 1965, s. 201–204.
- PROVIDENTE, Sebastián
2011: *Clavis scientiae et clavis potestatis. La causa Hus entre le pouvoir épiscopal, universitaire et conciliaire*, SMB 3, 2011, s. 69–93.
2011b: *Inquisitorial Process and plenitudo potestatis at the Council of Constance (1414–1418)*, BRRP 8, 2011, s. 98–114.
- RAK, Jiří
1985: *Protiosvěcenská reakce v pojetí husitství u F. M. Pelcla*, HT 8, 1985, s. 195–205.
- RANSDORF, Miroslav
1986: *Kapitoly z geneze husitské ideologie*, Praha 1986.
- RECHOWICZ, Marian
1965: *Jan Hus*, *Tygodnik powszechny* 29, 1965, č. 52, (25. 12.).
- ROLOFF, Hans-Gert
1988: *Hus in der Reformationspolemik*, in: H.-B. Harder, H. Rothe, J. Kolár, S. Wollman (edd.), *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, Köln-Wien 1988*, s. 111–128.
- ROYT, Jan
2001: *Ikonografie mistra Jana Husa v 15. až 18. století*, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1)*, Tábor 2001, s. 405–451.
- RYBA, Bohumil
ed. CCCM 211: *Magistri Iohannis Hus Quodlibet. Disputationis de Quolibet Pragae in Facultate Artium mense Ianuario Anni 1411 habitae Enchiridion*, Turnhout 2006.
ed. MIHO XIII: *Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata*, Praha 1975.
ed. Quodlibet: *Magistri Iohannis Hus Quodlibet. Disputationis de Quolibet Pragae in Facultate Artium mense Ianuario Anni 1411 habitae Enchiridion*, Pragae 1948.
ed. Promluvy: *Promoční promluvy mistrů artistické fakulty Mikuláše z Litomyšle a Jana z Mýta na Universitě Karlově z let 1386 a 1393*, Praha 1948.
ed. Sto listů: *Sto listů M. Jana Husi*, Praha 1949.
1951: (ed.) *Betlémské texty*, Praha 1951.
1952: *Nástěnné nápisy v kapli betlémské*, VKČSN, Třída filosoficko-historicko-filologická, 1952, číslo 6.
1953: *K tajnému písmu v listech Husových*, SH 1, 1953, 46–52.
- RYCHTEROVÁ, Pavlína
2006: *Konzepte der religiösen Erziehung der Laien im spätmittelalterlichen Böhmen. Einige Überlegungen zur Debatte über die sog. böhmische Devotio moderna*, in: *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, edd. Winfried Eberhard, Franz Machilek, Köln-Weimar 2006, 219–237.
2008: *Le lettere di Giovanni Hus: Funzioni liturgiche*, *Rivista di storia del Cristianesimo* 5, 2008, s. 131–140.

- 2008a: *Jan Hus: der Führer, Märtyrer und Prophet. Das Charisma im Prozess der Kommunikation*, in: *Das Charisma. Funktionen und symbolische Repräsentationen*, edd. Pavlína Rychterová, Stefan Seit, Raphaela Veit, Berlin 2008, s. 423–445.
- 2011: *Die Verbrennung von Johannes Hus als europäisches Ereignis. Öffentlichkeit und Öffentlichkeiten am Vorabend der Hussitischen Revolution*, in: *Politische Öffentlichkeit im Spätmittelalter*, ed. Martin Kintzinger, Bernd Schneidmüller (Vorträge und Forschungen LXXV), Ostfildern 2011, s. 361–384.
- 2014: *The Vernacular Theology of John Hus*, in: *A Companion to Jan Hus*, ed. František Šmahel, Turnhout, 2014 (v tisku).
- RYŠÁNEK, František
1930: *Husovy rektoráty universitní*, LF 57, 1930, s. 89–120.
1959: *Kritické a exegetické příspěvky k českým spisům M. Jana Husi (17–28)*, LF 79, 1959, s. 209–217.
- SALABA, Jan
1935: *Rod a rodný dům Husův. Příspěvky k Husově osobnosti, k jeho životopisu a mládí*, ČNM 109, 1935, s. 1–21.
1935a: *Ještě o Husovu rodu a mládí*, ČNM 109, s. 193–204.
- SEDLÁČEK, August
1924: *Příčinky k životopisu M. Jana Husi*, ČČH 30, 1924, s. 307–315, 546–560.
- SEDLÁK, Jan
1907: *Spis Stanislava ze Znojma De Antichristo*, Hlídky 24, 1907, s. 1–6 (přetisk SEDLÁK 1996, s. 120–124).
1909: *Theologická rozepře Jakuba z Nouwionu s husity v Praze roku 1408*, přetisk z Hlídky 26, 1909 (přetisk SEDLÁK 1996, s. 82–97).
1911: *Johannis de Holešov O.S.B., An credi possit in papam*, Příloha Hlídky 28, 1911, s. 3–24.
1911a: (ed.) *Mgri Stanislai de Znojma Tractatus de romana ecclesia*, Příloha Hlídky 28, 1911, s. 83–95.
1911b: (ed.) *Mgri Stephani de Páleč De aequivocatione nominis ecclesia*, Příloha Hlídky 28, 1911, s. 97–106.
1912/I: *Několik textů z doby husitské (Řada první)*, Knižní otisk z Hlídky 28, 1911, Brno 1912 (přetisk SEDLÁK 1996, s. 222–285).
1912/I: (ed.) *Několik textů z doby husitské (Řada druhé)*, Knižní otisk z Hlídky 29, 1912, Brno 1912.
1912b: *Jakoubkův traktát remanenční*, Hlídky 29, 1912, s. 433–440 (přetisk SEDLÁK 1996, s. 134–140).
1912b: *Pálčův spis proti Husovu traktátu „de ecclesia“*, Hlídky 29, 1912 (přetisk SEDLÁK 1996, s. 142–178).
1913: *Několik textů z doby husitské (Řada třetí)*, Knižní otisk z Hlídky 30, 1913, Brno 1913.
1913a: *K dějinám českého viklefství r. 1411 a 1412*, SaT I/1, 1913, s. 33–74.
1914: (ed.) *Jacobi de Noviano, mgri Parisiensis, Disputatio cum bussitis*, Brno 1914.
1915: *M. Jan Hus*, Praha 1915.
1915a: *Husův pomocník v evangelii I*, SaT I/4, 1915, s. 362–428.
1915b: *Proces Kostnický*, SaT II/1, 1915, s. 1–34.
1915c: *Husův pomocník v evangelii II*, SaT II/3, 1915, s. 302–350.
1915d: *Husův traktát De ecclesia*, SaT II/3, 1915, s. 478–527.
1996: *Miscellanea husitica Iohannis Sedláka*, ed. J. V. Polc, Praha 1996.
- SEIBT, Ferdinand
1987: *Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409*, in: *Týž, Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution*, München 1987, s. 1–15 (původně *Archiv für Kulturgeschichte* 39, 1957, s. 63–80).

- SEŇKO, Władysław
1969: (ed.) *Mateusza z Krakowa „De praxi Romanae curiae“*, Wrocław 1969.
- SCHMIDTOVÁ, Anežka
ed. MIHO VII: *Magistri Ioannis Hus Sermones de tempore, qui Collecta dicuntur*, Praha 1959.
ed. Positiones: *Iohannes Hus, magister Universitatis Carolinae, Positiones, recommendationes, sermones/M. Jan Hus. Universitní promluvy*, Praha 1958.
1956: *Hus a Viklef*, LF 79, 1956, s. 219–227.
1958: *K literární činnosti M. Jana Husi*, LF 81, 1958, s. 215–219.
1958: *K Husovým kázáním Vos estis sal terre*, LF 81, 1958, s. 80–84.
→ VIDMANOVÁ, Anežka
SCHOFIELD, A. N. E. D.
1968: *The Case of John Hus*, *The Irish Ecclesiastical Record* 109, 1968, s. 384–406.
- SCHRÖPFER, J.
1968: (ed.) *Hussens Traktat „Orthographia Bohemica“*. Die Herkunft des diakritischen Systems in der Schreibung slavischer Sprachen und die älteste zusammenhängende Beschreibung slavischer Laute. (Slavistische Studienbücher IV) Wiesbaden 1968.
- SILAGI, Gabriel → ŠMAHEL, František
Slovník středověké latiny I. A–C; II. D–H; III. I–, Praha 1988 a dále.
Slovo a dějiny, Praha 1980.
- SOBALÍKOVÁ, Hana
2009: *Vliv M. Jana Husa na formování biblického překladu*, in: *Varia 18. Zborník materiálů z 18. kolokvia mladých jazykovedcov*, Prešov, 2009, s. 637–643.
- SOUKUP, Pavel
2008: *„Ne verbum Dei in nobis suffocetur...“*. *Kommunikationstechniken von Predigern des frühen Hussitismus*, *Bohemia* 48, 2008, s. 54–82.
2011: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011.
2011a: *Mařík Rvačka's Defense of Crusading Indulgences from 1412*, *BRRP* 8, 2011, s. 77–97.
- SOUSEDÍK, Stanislav
1973: *Stanislaus von Znaim († 1414). Eine Lebensskizze*, *MPP* 18, 1973, s. 37–56.
1998: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha 1998.
- SPADE, P. V.
1985: *Introduction*, in: *John Wyclif, On Universals (Tractatus de Universalibus)*. Text translated by Anthony Kenny, Oxford 1985.
- SPINKA, Matthew
1966: *John Hus' Concept of the Church*, Princeton-New Jersey 1966.
1968: *John Hus. A Biography*, Princeton-New Jersey 1968.
- SPUNAR, Pavel
1959/1960: *Nový autograf M. J. Husi?*, LF 82, 1959, s. 235–238; 83, 1960, s. 116–122.
1985: *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans I*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1985.
- BARTOŠ, F. M., NĚMEC, Igor
Staročeský slovník, Sešity 1–26: (1.) *Na – objěti se*, Praha 1977; (2.) *Obilé – ožžený*, Praha 1984; (3.) *Paběnický – pravý*, Praha 1996; (4.) *Pražápis – při*, Praha 1999–2008 (nedokončeno, pokračování v elektronické podobě Vokabulář webový).
- STARÝ, Václav
1981: *První Husovy oslavy v Husinci*, HT 4, 1981, s. 203–208.
- STEJSKAL, Karel
1970: *Die Orthographie Hussens und das slawische Kloster in Prag-Emaus*, MB 3, 1970, s. 265–277.
1985: *Funkce obrazu v husitství*, HT 8, 1985, s. 19–28.

- STEJSKAL, Karel/VOIT, Petr
1991: *Illuminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991.
- STOČES, Jiří
2010: *Pražské univerzity národy do roku 1409*, Praha 2010.
- STUDNÍČKOVÁ, Milada
2010: *Jan Hus jako světlo prvního dne. K ikonografii Martinické bible*, Slánské rozhovory 2010, s. 32–38.
- SVATOŠ, Michal
1981: *Litevská kolej pražské univerzity 1397–1622*, in: Praha – Vilnius, Praha 1981, s. 19–32.
1995: *Husovi přátelé*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 63–67.
1995a: (red.) *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622*, Praha 1995.
- SWIEŻAWSKI, Stefan
1986: *Jan Hus – heretyk czy prekursor Vaticanum secundum*, Tygodnik Powszechny 40, 1986, č. 6 (9. 2.).
- ŠAROVCOVÁ, Martina
2011: *Jan Květ a Martinická bible*, in: Tvarujete si sami? Sborník příspěvků ze Třetího sjezdu historiků umění, edd. Milena Bartlová, Hyněk Látal, Praha 2011, s. 274–258.
2011a: *Jan Hus in Illuminated manuscripts of the Bohemian Renaissance*, in: BRRP 8, Praha 2012, s. 286–314.
- ŠEMBERA, A.V.
1857: (ed.), *Mistra Jana Husi Ortografie česká*, Vídeň 1857.
- ŠIMÁK, Josef
1937: *Ještě něco o Husinci*, ČSPSČ 45, 1937, s. 2–6.
- ŠIMEK, František
1938: *Učení M. Jana Rokycany*, Praha 1938.
ed. SLČ R: *Staré letopisy české z rukopisu vratislavského*, Praha 1937.
- ŠIMEK, František/KAŇÁK, Miloslav
edd. SLČ G: *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, Praha 1959.
- ŠMAHEL, František
1961: *Knihovní katalogy Koleje národa českého a Koleje Rečkovy*, AUC-HUCP 2–1, 1961, s. 59–85.
1967: *Pražské universitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419. Statisticko-sociologická studie*, (Rozpravy ČSAV, ŘSV 77/3), Praha 1967.
1981: *Jan Hus a viklefské pojetí universality*, AUC-HUCP 21, 1981, č. 2, s. 49–68.
1983: *Hus und Wyclif: Opinio media de universalibus in re*, SM 22, 1983, s. 123–130 (přetisk Týž, *Die Prager Universität im Mittelalter*, Leiden-Boston 2007, s. 515–525).
1988: (spolu s kolektivem autorů) *Dějiny Tábora. I/1 do roku 1421*, České Budějovice 1988.
1993–1994: *Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420*, AUC-HUCP 33–34, 1993–1994, s. 13–43.
1995/I, 1996/II–IV: *Husitská revoluce I–IV*, Praha 1995/1996.
1995: *Ideál spravedlivého řádu a sociální harmonie v díle Mistra Jana Husa*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 190–196.
1998: *Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká*, in: Aeneae Silvii Historia bohemia/Historie česká, Praha 1998, s. XIII–LII.
2000: *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000.
2001: *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, Praha 2007.
2002: *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.
2004: *Das Lesen der unlesbaren Inschriften: Männer mit Zeigestäben*, in: The Development of Literate Mentalities in East Central Europe, edd. Anna Adamska, Marco Mostert, Turnhout 2004, s. 453–467.

- 2009: a Martin NODL: *Kutnoborský dekret po 600 letech. Bilance dosavadního bádání*, ČČH 107, 2009, s. 1–45.
2010: *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010.
- DOLEŽALOVÁ, Eva
ŠMAHEL, František/SILAGI, Gabriel
edd. CCCM: *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistolae*, (CCCM 222), Turnhout 2010.
- ŠTECH, Václav Vilém
1915: *Jan Hus ve výtvarném umění*, in: Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu, Praha 1915, s. 83–98.
- TEIGE, Josef
1915: *Základny starého místopisu Pražského (1437–1620). Staré Město pražské II*, Praha 1915.
- THOMSON, Samuel Harrison
ed. Tractatus: *Mistr Jan Hus, Tractatus de ecclesia*, Praha 1958.
1927: (ed.) *Mistra Jana Husa Tractatus responsivus*, Praha 1927.
- THOMSON, Williel R.
1983: *The Latin Writings of John Wyclif. An Annotated Catalog*, Toronto 1983.
- TOMEK, Václav Vladivoj
1849: *Děje university Pražské*, Praha 1849.
1892: *Dějepis města Prahy II*, Praha 1892.
1903: *Dějepis města Prahy III*, Praha 1903.
1905: *Dějepis města Prahy V*, Praha 1905.
- TÖPFER, Bernhard
1995: *Lex Christi, dominium a církevní hierarchie u Jana Husa ve srovnání s jejich pojetím u Jana Viklefa*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lášek, Praha 1995, s. 96–103.
- TRÍŠKA, Josef
1967: *Literární činnost předhusitské university*, Praha 1967.
1981: *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981.
- UHLÍŘ, Zdeněk
2001: *Determinace Maříka Rvačky na obranu Řehoře XII.*, AUC-HUCP, 41, 2001, s. 177–193.
- URBÁNEK, Rudolf
1930: *Věk poděbradský III (= České dějiny III/3)*, Praha 1930.
- URBÁNKOVÁ, Emma → BEČKA, Josef
VANČURA, Jindřich
1920: *Nové dílo o životě a učení M. Jana Husi*, Naše doba 1920, s. 657.
1923: *Husinec nad Blanicí není rodištěm M. Jana Husi*, Střed I, 1923, č. 1/2, s. 6–8.
- VAVÁK, František Jan
Paměti II: *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816 II, (1781–1783)*, Praha 1912.
- VIDMANOVÁ, Anežka
ed. MIHO VIII: *Magistri Iobannis Hus Passio Domini nostri Iesu Christi*, Praha 1973.
ed. MIHO IX: *Magistri Iobannis Hus Lectionarium bipartitum. Pars hiemalis*, Praha 1998.
1981: *Stoupenci a protivníci mistra Jana Husi*, HT 4, 1981, s. 49–56.
1982: *Ke spisku Orthographia*, LF 105, 1982, s. 75–89.
1989: *Kdy, kde a jak psal Hus českou Postilu*, LF 112, 1989, s. 144–158.
1994: *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*, Praha 1994.
2001: *Základní vydání spisů M. Jana Husa*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí (HT, Supplementum 1), Tábor 2001, s. 267–277.
- SCHMIDTOVÁ, Anežka; KOPIČKOVÁ, Božena

- VLHOVA-WÖRNER, Hana → HOLETON, David Ralph
 VOIT, Petr → STEJSKAL, Karel
 VOIGT, M. A.
 1775: *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae I*, Pragae 1775.
 VYBÍRAL, Zdeněk → DRDA, Jan
 Výbor I/II: *Výbor z české literatury doby husitské I–II*, ed. B. Havránec, Praha 1962/1964.
 WEIZSÄCKER, Julius
 ed. DRTA, VI/3: *Deutsche Reichstagsakten unter König Rupprecht VI/3: 1406–1410*, Gotha 1888.
 WERNER, Ernst
 1989: *Wort und Sakrament im Identitätsbewusstsein des tschechischen Frühreformators Jan Hus (um 1370–1415)*, Berlin 1989.
 1991: *Jan Hus. Welt und Umwelt eines Prager Frühreformators*, Weimar 1991.
 WERNISCH, Martin
 1995: *Ratio voluntatis u M. Jana Husa (K roli pojmu rozumu a vůle ve struktuře Husova učení)*, in: Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi, ed. Jan B. Lásek, Praha 1995, s. 126–138.
 WÜNSCH, Thomas
 1998: *Konziliarismus und Polen. Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1998.
 ZACHOVÁ, Jana
 ed. CCCM 239/A–B: *Dicta de tempore Magistro Iohanni Hus attributa*, Turnhout 2011.
 1994: *Waldhauser a Hus*, in: Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, díl 1, Praha 1994, s. 287–297.
 ZAWODZIŃSKA, Celina
 1962: *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwwszy statut*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 56, *Prace Hist.* 9, Kraków 1962, s. 19–38.
 ZEGA, Włodzimierz
 2002: *Filozofia Boga w Quaestiones Sententiarum Mikołaja Bicepsa: krytyka prądów nominalistycznych na Uniwersytecie Praskim w latach osiemdziesiątych XIV wieku*, Warszawa-Bydgoszcz 2002.
 ZEMAN, Antonín
 1978: *K biblickému textu Husovy Postily*, LF 101, 1978, s. 13–16.
 ZEMAN, Jarold K.
 1977: *The Hussite Movement and the Reformation in Bohemia, Moravia and Slovakia (1350–1650). A Bibliographical Study Guide*, Ann Arbor 1977.
 ZILYNSKYJ, Bohdan
 1979: *Česká šlechta a počátky husitství (1410–1415)*, JSH 48, 1979, s. 52–65.
 ZITA, Stanislav
 2004: *Boj o pomník Jana Husa v Praze v období 1889–1903*, HT 14, 2004, s. 103–143.
 ZITTE, Augustin
 1789–1790: *Lebensbeschreibung des Magisters Johannes Hus von Hussinecz I–II*, Prag 1789–1790.
 ZOUHAR, Jan
 2006: *Masarykův Jan Hus*, in: *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, ed. Helena Krmíčková, Brno 2006, s. 635–639.

SOUPIS VYOBRAZENÍ

Obálka: *Hus na kazatelně v Betlémské kapli, Jenský kodex, Knihovna Národního muzea sign. IV B 24, fol. 37v*

1. Pečeť mistra Jana Husa, přivěšená na listině z roku 1411 (AUK, Listiny, sign. I/61)
2. Praga academica. Sít univerzitních kolejí v 15. století.
3. Středověké Staré Město. Výřez z prospektu Prahy J. Kozla a M. Peterleho z roku 1562.
4. Karolínium na pražské vedutě D. Hubera z roku 1769.
5. Koleje Národa českého, královny Hedviky a krále Václava IV. na plánu přestavby pražské mincovny z roku 1740, Archiv Pražského hradu, sb. map a plánů, sign. 183/14.
6. Husův vlastnoruční přepis traktátu Jana Wyclifa *De veris universalibus* z roku 1398. Stockholm, Kungliga Biblioteket, Cod. A 164, fol. 134r.
7. Zápis M. Jana Husa v děkanské knize artistické fakulty v zimním semestru 1401/1402. Nacisty odcizený rukopis z Archivu Univerzity Karlovy.
8. Betlémská kaple na pražské vedutě D. Hubera z roku 1769.
9. Torzo zápisu Husova latinského traktátu O šesti bludech na jižní stěně Betlémské kaple podle rekonstrukce Bohumila Ryby.
10. Kazatelna v Betlémské kapli podle rekonstrukce J. Fragnera. Foto Robert Novotný.
11. Hus na kazatelně. Jenský kodex, Knihovna Národního muzea, sign. IV B 24, fol. 37v.
12. Husův autograf: Opis feči francouzského vyslance Honoré Boneta z roku 1399. Rukopis Národní knihovny XIII F 16, fol. 131v.
13. Husova Česká nedělní postila. Ukazovadlo (rejstřík) a úvod. Knihovna Národního muzea Praha, sign. IV C 18, fol. 2v.
14. Kozí Hrádek. Modelová rekonstrukce.
15. Údajný Husův koflík ze Sezimova Ústí. Husitské muzeum Tábor, inv. č. SÚ 3019.
16. Satan/Antikrist prodává odpustky. Tabule z Jenského kodexu, kolem roku 1500. Knihovna Národního muzea v Praze, rkp. IV B 24, fol. 71v.
17. Kostnice v 15. století. Dřevořez ze Světové kroniky Hartmana Schedela, 1493.
18. Nejstarší vyobrazení Husova upálení. Martinická bible z 30. let 15. století, Praha, Knihovna AV ČR, 1 TB 3, fol. 11v.
19. Plán města Kostnice v období koncilu podle návrhu Otty Fegera.
- 20.–21. Setkání papeže Jana XXIII. s římským králem Zikmundem Lucemburským v Lodi. Kostnický rukopis Kroniky kostnického koncilu Ulricha z Richentalu, Rosgarten Museum, Inv. Hs. 1, fol. 5v–6r.
22. Husovo odsvětčení a cesta na hranici. Tzv. Leningradský rukopis Kroniky Ulricha z Richentalu, Národní knihovna Praha, VII A 18, fol. 11r.
23. Hus na hranici a odvoz popela z hranice. Národní knihovna Praha, VII A 18, fol. 11v.
24. Oltářní křídlo retáblu z Roudnik, dolní část, před 1486, kostel sv. Václava v Roudnikách u Chabařovic.
25. Deska z oltáře kostela Stětí sv. Jana z kostela ve Vliněvsi, po 1510, Lobkovické sbírky, Zámek Nelahozevs, inv. č. 169.
26. Upálení Jana Husa, Litoměřický graduál, 1520–1530, Státní oblastní archiv Litoměřice, fol. 245v.

27. Wyclif, Hus a Luther v Malostranském graduálu, 1569–1572. Národní knihovna Praha XVII A3, fol. 363r.
28. Titulní list Husova spisu O šesti bludích z roku 1510. Tiskárna Pavla Olivetského v Lito-myšli. Knihovna Národního muzea v Praze, sign. 25 E 15.
29. Hus s Kristem na konci spisu Mistra Jana Husi Výkladové, tisk Mikuláše Konáče z Hodiš-kova, Praha 1520. Faksimile, ed. Z. V. Tobolka, Monumenta Bohemiae typographica 4, Praha 1927, s. 216.
30. Husovo poprsí na titulu spisu Jana Agricoly z roku 1537. Knihovna Národního muzea, sign. 46 E 24, vel. 55 × 64 mm.
31. Upálení Jana Husa v norimberském vydání jeho spisů z roku 1558. Dřevoryt 141 × 156 mm. Národní knihovna Praha, sign. 51 A 6.
32. Hus s Lutherem podávají pod obojí saským knížatům, dřvořez z 3. čtvrtiny 16. století Berlin, Staatliche Museen.

Jan Hus: His Life and Work in Twenty Chapters

Summary

The monograph on the Czech religious reformer Jan Hus (†1415) is being issued on the occasion of 600th anniversary of his death. The author follows chronologically Hus' life, the wider social and political processes as well as the development of his reform teachings. In order not to burden the footnote system, he set apart some disputable or open questions of the research. The book is supplemented with explanations of Latin terms, bibliography of the primary and secondary sources, list of the illustrations and indices.

Keywords: Jan Hus, Prague, King Wenceslas IV, The Bohemian Reformation, Pope John XXIII, King Sigismund of Luxembourg, Council of Constance.

Jan Hus (* after 1370) came from a modest rural background like many other scholars of the Bohemian reform school. Hus, who completed the title of master in 1396, did not stand out from the others with his knowledge and religious enthusiasm throughout his studies at the Faculty of Arts. He also did not exceed the circle of his similarly thinking colleagues from the Bohemian university nation in his language-national sentiment.

The young Hus in his youth strove for a decent security of livelihood. When he acquired it in 1402 as the administrator of Bethlehem Chapel in Prague, he was not satisfied with that and began to take his priesthood as a serious mission. Undoubtedly, already then, Hus had something extra in his personality characteristics that would attract not only his peers but also his Czech audience. It might have been his appearance, the persuasiveness of his speech or the timbre of his voice. Nevertheless, his charisma would not help him at all in his selected role as a religious and social therapist should he not have something to say. His popularity came from the spoken word, whose fragments had been captured by the charges collected by the informers.

Hus was grateful to his domestic predecessors for their religious-educational activity strengthening the internalisation of faith and for developing reform thinking. His eyes were not fully opened until Oxford professor John Wyclif, from whom he adopted entire sentences, paragraphs and pages from his treatises. They were particularly the reformer, not philosophical, stimuli of this "Evangelical doctor", which he adopted to a significant extent as his own. From 1403, the sign of heresy hung over Wyclif's teaching also in Prague. Almost always, when Hus distanced himself from some of the theses of the Oxford theologian, it was in responses to charges brought against him. Although he did not abandon Wyclif even under the threat of death in the flames, there is no reason to not believe his reservations.

The Church, which Hus wanted to reform following the example of the Biblical solidarity of Original Christianity, was at the time of the Schism a colossus with feet of clay. Archbishop Zbyněk of Házmburk and other dignitaries of the Prague ecclesiastical province, who had given their trust to the Bethlehem Chapel preacher, stopped understanding him over time. He might have been pleasant to them at first; after all, they themselves sensed that many things would need reform, but they did not want to change abruptly the existing order of things. At times, it could have seemed that his popularity had gone to Hus' head and that it even suited him. If that was the case, perhaps only at the time when nothing threatened him. Later, particularly when he lost the support of King Wenceslas IV with his protest against the

sale of indulgences, he sometimes vacillated over every step, but he always pulled himself together and manfully assumed his responsibility.

From the first conflicts on the reform tenets in 1409–1412 Hus came out unharmed, because the powerful supporters were on his side. That strengthened the illusion in him that his truths would get help from above. In the second act, he encountered resistance from various sides. In this fateful test, he decided to persist, because he believed that the truths of Divine law were on his side. In the final act at the Council of Constance, he overestimated not only his own powers but also Divine truths and set out for a battle in which he had to lose. He did not have to end at the stake, but he refused to appeal, maintained his dignity and thus gave timeless example to everyone, who came into conflict with the ruling authority for the free expression of his truths.

Not everyone who condemned Hus desired his death, but they could not save someone, who refused their helping hand. There was too much at stake, not only for the cardinals and prelates but also for King Sigismund. The unity of the Church was necessary to defend before the threatening schism, never mind the victims. Compared to the ill-fated and deposed Pope John XXIII, Hus was a mere dreamer somewhere from Bohemia. The sacrosanct body of Constance condemned him as a confirmed and irredeemable heretic, who refused to return to the bosom of the Church and recant his heretical fallacies. This approach does not in any way justify the finding that the trial took place in accord with canonical regulations.

Beside personal adherence to principles and bravery, it is necessary with Hus to highlight his active conception of faith. Whereas the Church satisfied itself with simple believers with a passive performance of the formal liturgical acts and encouraged their activity predominantly only in the sense of financial and other support, Hus was one of the circle of clergy, who attempted to supplement the outward Christianisation of society with an internalisation of faith in the wider circles of the population. Hus after his forced departure from Prague in 1412 concentrated his catechisation efforts on priests serving in the linguistically Czech areas and parish settlements, for whom it was necessary to provide comprehensible instructions and aids. The complex and uncertain spelling was a hindrance in that, and therefore Hus *inter alia* promoted the simplification of Czech orthography.

Hus himself did not set foot on the path leading to the Reformation; the Church itself forced him onto it. Which, however, Martin Luther at the beginning of his service one hundred years later consciously did not admit; is it possible that up to then he had taught all the same things as Hus without being aware of it?

REJSTRÍK ODKAZŮ NA HUSOVY SPISY

Čísla se vztahují k poznámkám, písmena k vybraným otázkám studia A–Z. Zkrácené tituly lze vyhledat v *Soupisu pramenů a literatury*.

- Abeceda [MIHO IV] 330, 560
 Ait Dominus servo suo [Historia et monumenta II] 224
 Collecta → Sermones de tempore
 Confirmate corda vestra [Schmidtová, Positiones] 19, 155, 156, 157
 Contra Iohannem Stokes [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 508
 Contra cantores francigenas in ecclesia [Sedlák, Několik textů I] 339
 Contra cruciatam [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 253
 Contra occultum adversarium [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 505, R
 Contra octo doctores [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 40
 Contra Stanislaum de Znoyma [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 373, 488, R
 Contra Stephanum Palecz [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 257, 372, 488, R
 Cum descendisset Iesus [Sedlák 1915] 192
 Cum turbe irruerent ad Iesum [Sedlák 1915] 168, 188
 Cum venerit paraclitus [Sedlák 1915] 188
 Česká nedělní postila [MIHO II] 187, 290, 328, 362, 394–397, 406
 Dcerka – O poznání cesty pravé k spasení [MIHO IV] 318, 329
 De anima [nedochováno] 55
 De arguendo clero [Historia et monumenta I] 103
 De cognitione et dilectione Dei [Historia et monumenta I] 473
 De ecclesia [Thomson; Dobíáš/Molnár] 186, 378, 387–390, 400, 401, 404, 404, 410, 418, 488, R
 De fidei suae elucidatione [Historia et monumenta I] 430, 431
 De generatione [nedochováno] 55
 De libris hereticorum legendis [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 173
 De mandatis Domini [Historia et monumenta I] 473
 De matrimonio [Molnár 1958] 244
 De matrimonio ad Robertum [Historia et monumenta I] 473
 De peccato mortali [Historia et monumenta I] 473
 De sacramento corporis et sanguinis Domini [Historia et monumenta I] 473
 De sanguine Christi glorificato [Flajšhans, Spisy III] 86
 De sex erroribus [Ryba 1951] 344
 De sufficientia legis Christi [Historia et monumenta I] 381, 428
 De tribus dubiis [Historia et monumenta I] 251
 De tribus hostibus hominis et septem peccatis mortalibus [Historia et monumenta I] 473
 Defensio articulorum Wyclif [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 273, 274, 277, 390, 418
 Defensio libri De Trinitate [Eršil, MIHO XXII; CC CM 238] 175
 Dicta de tempore [CC CM 239–239A] 29, G
 Diliges dominum Deum tuum [Historia et monumenta II] 87, 392
 Disputata super Phisicorum [nedochováno] 58
 De poenitentia pro Iacobo [Historia et monumenta I] 473

Ennaratio Psalmorum [Historia et monumenta II] H
 Explicatio in septem priora capita I. epistole Pauli ad Corinthios [Historia et monumenta II] 246
 Fratres, obedite prepositis vestris [Sedlák 1915] 193
 In illo tempore [Sedlák 1915] 192
 Ite et vos in vineam meam [Schmidtová, Positiones] 182, 186
 Jádro učenie křesťanského [MIHO IV] 365, 557
 Jezu Kriste, šcedry kněže [MIHO IV] 341
 Knížky o svatokupectví [MIHO IV] 15, 305, 407
 Knížky proti knězi kuchmistrovi [MIHO IV] 366
 Leccionarium bipartitum [MIHO IX] H
 Liber De anima → De anima
 Menší výklad na páteř [MIHO I] 319
 Menší výklad na vieru [MIHO] 319, 502
 Multi sunt vocati [Schmidtová, Positiones] 15
 O hříše [MIHO IV] 337, 365
 O manželství [MIHO IV] 365, 560
 O šestie bludiech [MIHO IV] 317, 328, 345, 384
 Orthographia [Schröpfer 1968] 331, 333
 Pax Christi et fortitudo adversus insidias diaboli [Historia et monumenta I] 374
 Phisicorum [nedochováno] 58
 Postilla adumbrata [MIHO XII] 269
 Postilla de tempore → Leccionarium bipartitum
 Pricipatus virum ostendit [Schmidtová, Positiones] 160, 242
 Probetis pociora [Schmidtová, Positiones] 154
 Provázek třípramenný [MIHO IV] 319, 557, 558
 Puncta [nevydáno] H
 Questio de indulgentiis/De cruciata [Historia et monumenta I] 258
 Quodlibet [Ryba, Quodlibet; CC CM 211] 230, J
 Sanabatur laborans [Ryba, Promluvy] 20
 Sermo de pace [Molnár/Dobiáš, Sermo] 429
 Sermones de tempore qui Collecta dicuntur [MIHO VII] H
 Sermones in Bethlehem [Flajšhans, Sermones] E
 Si vultis nichil timere [Schmidtová, Positiones] 160
 State succinti lumbos vestros [Historia et monumenta I] 91
 Super Canonicas [Historia et monumenta II] H
 Super IV Sententiarum [Flajšhans/Komínková, Spisy IV/VI] 63, G
 Super veteri arte [nedochováno] 57
 Tu es Petrus [Sedlák 1915] 188
 Utrum expediát laicis fidelibus sumere sanguinem Cristi sub specie vini [CC CM 205] 447
 Utrum materia prima nunc sub una forma substantiali et nunc sub alia existens sit informis [CC CM 205] 61
 Utrum Moyses legislator fuit sacerdos [CC CM 205] 248
 Utrum omne testimonium fidei cristiane sit verum et credibile menti sane [CC CM 205] 62
 Utrum vera felicitas creature rationalis sit status omnium bonorum aggregatione perfectus [CC CM 205] 123
 Vos estis sal terre [Schmidtová, Positiones] 195
 Výklad delší na desatero přikázání [MIHO I] 14, 16, 91, 137, 144, 164, 317, 342, 398, 403–417
 Výklad modlitby Páně [MIHO I] 13
 Výklad na páteř [MIHO I] 13, 17, 91, 137, 144, 418
 Výklad na vieru [MIHO I] 91, 137, 144, 319, 320
 Výklady – Zpravidlo neb ukazadlo [MIHO I] 322–326

REJSTŘÍK OSOB A MÍST

Základním vodítkem v případě osob jsou křestní jména, příjmení jen zcela výjimečně, a to v ustálené cizojazyčné formě. Do hesla Jan Hus jsou výběrově zařazeny údaje z jeho života a působení, odkazy na jeho spisy zachycuje samostatný rejstřík na s. 301–302. Stručné označení titulu či funkce má napomoci k identifikaci osob ve vztahu k ústřední postavě knihy. Jména osob novověkých a moderních historiků, umělců i editorů jsou tištěna kurzívou a řazena podle příjmení. Do rejstříku jsou začleněna jména historiků z Vybraných otázek studia A–Z. Rejstřík opomíjí z místních jmen heslo Čechy, pro Prabu uvádí jen radnice, náměstí, kostely, kláštery, kaple, a koleje. Obdobně rejstřík vyznačuje v Kostnici některé chrámy a kláštery, které byly dějištěm koncilu a Husova procesu.

A
 Adam z Bychor, lic. práv 188
 Adam z Nežetic, generální vikář 62, 65
 Achatius Keutzel, bac. 78
 Akvilej 32
 Alanus ab Insulis 111
 Albert Fleischmann, bac., farář u sv. Sebalda v Norimberku 179
 Albert Varentrapp, mag. 75, 209
 Albert Veliký 43
 Albík z Uničova, mag. med., pražský arcib. (1412) 121, 133, 134, 140
 Albrecht III. Habsburský, rakouský vévoda 33, 121
 Alexandr V., papež zvolený v Pise (1409–1410) 79, 80, 83, 85, 99, 101, 104, 137, 175
 Alexius de Peckari, mag. 80
 Ambrož, církevní otec 81, 112
 Amort, Vilém, sochař 230
 Anežka, údajná papežka 92, 169
 Anglie 97, 129, 141, 172
 Anna z Frimburka, manželka mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína 154, 205
 Anna z Mochova, žena Jana ml. z Kamenice 154, 155
 Anselm z Canterbury 208
 Antikrist 26, 62, 86, 95, 97, 117, 124, 136, 138, 145, 154, 156, 157, 163, 166, 169, 218
 Antonín I., brabantský vévoda 69
 Antonín Caietano, kard. 131
 Antonín de Monte Catino, legát 101
 Antonín da Ponte, biskup z Concordie 217, 218
 Antonín de Reate OFM, arcib. z Dubrovníka 200
 Aristoteles 18–21, 38, 40, 41, 43, 81, 83, 86, 110, 111, 106
 Augustin z Hippa, církevní otec 91, 95, 136
 Avignon 27
 B
 Balbín, Bobuslav 43, 222
 Baltazar Cossa, kard. (1412–1415 papež Jan XXIII.) 69, 197, 212
 Barbara z Cilli, manželka krále Zikmunda 188
 Bärnau 179
 Bartlová, Milena, 270
 Bartoš, František Michálek 43, 232, 261–263, 265–267, 270
 Bažant, Vojtěch 11
 Beckovský, Jan František 222
 Bechyně, hrad 156
 Benedikt XIII., avignonský papež (1394–1409, sesazen v Pise) 63, 67, 79, 186, 194, 197
 Beneš z Lysé, bac. 85
 Bernard, biskup z Città di Castello 186
 Bernard z Clairvaux 81, 164, 165
 Bernard Chotek, staroměstský měšťan 134
 Bernard, zderazský křižovník Božího hrobu 47
 Bertold z Wildungen, auditor 132, 206, 217
 Beza, Theodor 225
 Biberach 180
 Bílá Rus 158
 Bítov, hrad 100

Blaník, hora 58
 Blažej Vlk, mag. teologie 78
 Boček z Kunštátu a Poděbrad 153, 176
 Bodamské jezero 181, 197, 228
 Bodman → Frischhans z Bodmanu
 Boëthius, Anicius Manlius Severinus 20, 111
 Bohuslav, děkan metropolitní kapituly 31
Böhringer, Georg Friedrich 270
 Bologna 59, 69, 102, 131
 Bonifác IX., římský papež (1389–1404) 30, 34, 35, 53
 Bonn 185
 Borsnicz 180, 186
 Bratislava 107
 Brigita, švédská královna a světice 195
 Brikcí z Budy, mag. 204
 Brikcí ze Zatce, mag. 122, 127, 158
 Brno 203

C
 Cáchy 185
 Città di Castello 186
 Cividale 79
 Claudius Claudianus 81
Codicill, Petr z Tulechova 261
Cochlaeus, Jan 225
 Ctibor z Březí 193
 Ctibor z Černčic 156
 Ctibor z Kozího Hrádku 155, 156
 Ctibor z Velvar, mag. 111
 Cyril, věrozvěst 231

Č
 Čeněk z Vartenberka, nejvyšší purkrabí pražský 153, 155, 176
 Červený Újezd 4
 Česká Lípa 226
 České Budějovice 33
 Český Brod 137, 138

D
 Dante Alighieri 56
David, Zdeněk V. 263
De Vooght, Paul 41, 42, 45, 61, 231, 232, 263, 266
Denis, Ernest 270
 Dětrich Niem (Nieheim), kuriál 103
 Diego z Moxeny OFM, zpovědník aragonského krále 184

E
 Egerberg, hrad 137
 Eliška z Kravař, manželka Jindřicha z Rožmberka 154
 Eliška Zhořecká, vévodkyně 69
 Empedokles 111
 Enea Silvio Piccolomini 222, 261, 262
 Euklides 20, 110

F
 Farář, student 178
 Ferdinand, aragonský král 184, 194
 Fida, vdova po kostnickém měšťanovi Hansi Pfisterovi 180, 183, 198
 Filip d'Alençon, legát 25
 Filip Lout, královský lovcí 125
 Filip Mario Visconti, milánský vévoda 194
 Flacius Illyricus 225
Flajšbans, Václav 230, 261, 263, 267, 270
 Francie 35, 48, 67, 96, 159, 225, 226
 František Lando, kard. 131
 František Ugucioni, kard. 63, 64
 František z Assisi 26
 František Zabarella, kard. 131, 132, 181, 186, 197, 200, 205, 206, 208, 210, 211, 214
 František, služebník papeže Jana XXIII. 183
Freitinger, Pavel 265
Frenken, Ansgar 266
 Fridrich Eppinge, heidelberský mag. a právník 127, 128, 130
 Fridrich, bavorský vévoda 33
 Fridrich z Grafenecku, biskup z Augsburgu 183
 Fridrich, norimberský purkrabí 207, 212, 217
 Fridrich IV., rakouský vévoda 195, 197
 Fridrich Svárlivý, míšeňský markrabě 82
 Frischhans z Bodmanu, hrabě 183
Fudge, Thomas 232, 271

G
 Gerard Puy de Mitremont, biskup z Carcassonu 202
Gilet, G. H. 270
 Giordano Orsini, kard. 101, 181
 Gottlieben, hrad 197, 199, 205, 206, 209
 Grunwald 97
 Gutjar, rodina v Kostnici 198

H
Haasová-Jelínková, Marie 262
 Habart z Chrasti 52
Hadač, Václav 262
Halík, Tomáš 232
 Hans Holbein ml. 223
Hardt, Hermann von der 225
 Havel z Úterý, mag. 112
 Havelberg 58
 Havlík, kazatel v Betlémské kapli 136, 191, 205, 216
 Hedvika, polská královna 49, 115
 Heidelberg 28, 63
Held, Jan Theobald 264
Helfert, Josef Alexandr 228, 264, 270
 Helmold Gledenstede ze Soltwedelu, mag. 75
 Henning z Baltenhagenu, mag. 49, 69, 70, 75
Herold, Vilém 263
 Hersbruck 179
 Hildebert z Lavardin 81
Hilferding, Alexandr Fedorovič 270
Hilsch, Peter 265
 Hirschau 198
 Hirschfeld 179
Hlaváček, Ivan 11, 268
Hoke, Rudolf 266
Höfler, Konstantin von 227, 264, 265
 Honoré Bonet 28, 34, 35
 Hoppe z Pappenheimu, říšský maršálek 218, 219
Horáková, Milada 234
 Horní Litvínov 226
Horníčková, Kateřina 270
 Hradec Králové 223
 Hroch z Podvek, student 78, 85
 Husinec 13–15, 17, 41, 89, 150, 229
 Husinec u Klecan 14
 Hynek Pluh z Rabštejna 30

CH
Chaloupecký, Václav 74
Chalupný, Emanuel 262
 Chrudim 59
Chytil, Karel 270

I
 Itálie 102, 159, 160

J
 Jakeš Jinoch, kanovník 83
 Jakoubek ze Stříbra, bak. teol. 14, 22, 27, 37, 63, 67, 69, 86, 89, 104, 111, 114, 115, 124–128, 130, 132, 139, 140, 151, 158, 182, 190, 191, 205, 216, 221–223, 233
 Jakub apoštol 56
 Jakub Arrigoni, biskup z Lodi 217
 Jakub z Como, Husův žalářník 192
 Jakub, děkan vyšehradské kapituly 140
 Jakub, farář v Berouně 125
 Jakub z Nouvionu, mag. Navarské koleje v Paříži 67
 Jakub z Prahy, mag. 82
 Jan XXIII., papež 1409 zvolený v Pise, 1415 sesazen v Kostnici 83, 96, 99, 101, 104, 121, 123–125, 131, 141, 158, 159, 181, 185, 186, 194, 195, 197, 206, 211, 212, 234
 Jan Arsen z Langenfeldu, mag. 53
 Jan z Berouna, mag. 188
 Jan Biskupec, řeč. Bradatý, rožmberský kaplan 103, 210
 Jan z Borsnicz, biskup lubušský (Lebus) 180, 186
 Jan Bradáček 189
 Jan Bradatý → Jan Biskupec
 Jan z Brandýsa, bac. 85
 Jan Buridanus 20, 38, 42, 45
 Jan de Brogny, kard. z Ostie 206
 Jan Eliášův z Horšovského Týna, mag. teologie 68, 72, 73, 140
 Jan evangelista 56, 158, 211, 222
 Jan Falkenberg OP, teolog 69, 70
 Jan z Frankensteinu (dnes Żąbkowicze Śląskie) 61
 Jan Gerson, kancléř Sorbonny 159, 160, 192–194, 199, 201, 209
 Jan z Gudensbergu OFM, biskup ze Schleswigu 200
 Jan Helwel, farář u sv. Vavřince v Norimberku 179
 Jan Hoffmann ze Svídnice, mag. 63, 71
 Jan z Holešova, benediktin z Břevnova 128
 Jan z Hory OP 61
 Jan Hus (vybraná hesla)
 - jméno a přízvisko 13, 182, 193, 261/A; datum narození 13, 14, 261/B; rodiště 14, 15, 261/C; rodiče a příbuzní 14, 15; hmotné poměry 15, 47, 49, 51, 187, 190; národní smýšlení 48; výroky o Němcích 41, 48, 76, 77, 134; postoje k Židům 27; vztah

- k ženám 154, 205; Hus o sobě 15–17; podoba 223, 224, 270/U
- ~ působení na univerzitě: jeho učitelé 18, 21, 22, 31; studium a grady na artistické fakultě 13, 18, 21, 22, 61; jeho žáci 23, 42, 49, 82, 83, 116; studium teologie a výklad na Sentence 60, 61, 263/H; podíl na Dekretu kutnohorském 72–74, 264/L; rektoráty 80–82, 262/D; kvodlibet (1411) 110, 111, 264/J
- ~ učení: mýtus předchůdců 26–28, 262/E; závislost na Wyclifovi 37–45, 60, 91, 95, 168, 169, 171, 263/F; obrany Wyclifa 86, 128, 129; učení o eucharistii 37, 208; postoje ke kalichu 182, 183, 190, 191, 216; odmítnutí odpustků 31, 92; pojetí církve 91, 92, 166; otázka poslušnosti 91, 92, 94–96, 164–166; Boží zákon 163, 164; kategorie pravdy 164, 218; reformní program 163
- ~ kazatelství a katechizace: kazatelem u sv. Michala 47; správcem v Betlémské kapli 47–55; kazatelské příručky 143, 263/H; české spisy 133, 134; reforma pravopisu 146–148; podíl na překladu Bible 147, 148, 265/L; písně 149, 150; nápisy a obrazy v Betlémě 150–152
- ~ veřejná činnost: rozepře s arcibiskupem 66, 85; odpustková aféra 121–128; rozchod s králem 128; klatba 100, 102, 128, 131, 132, 137, 211; podpora české a moravské šlechty 153, 154, 204, 205; odchod na venkov 136, 137
- ~ proces: jeho počátek 99, 101; odvolání ke Kristu 133, 135, 211; pozvání ke koncilu 160, 161; náklady na cestu 178, 180; → Zikmundův glejt 178, 179, 182, 185, 202, 210, 266/M; žalobní články 187, 189, 190, 192, 201, 207, 210, 212, 214, 218; kostnický proces 207–219, 266/N; komise 186, 200, 205; veřejné slyšení 102, 206, 210; rozsudek 214, 218; odsouzení 217, 218; smrt na hranici 218, 219
- ~ osobní památky: autografy 34, 39, 40, 49, 269/S; listy/korespondence 136, 191, 216, 267/P; jeho knihovna 178, 268/R; tajné písmo 152, 269/T
- Jan Hübner OP, mag. 54
- Jan z Chlumu, řeč. Kepka 106, 151, 152, 154, 160, 178, 180–185, 188–191, 193, 194, 199, 201, 205, 207–210, 213, 214, 216; manželka 154
- Jan Chudoba z Vartenberka a na Ralsku 57, 122, 204
- Jan z Jenštejna, arcib. pražský 17, 25, 27, 29, 30, 31, 33, 37, 38, 99
- Jan z Jesenice, mag., boloňský dr. práv 69, 71, 73, 75, 102, 131, 132, 135, 137, 138, 139, 140, 159, 160, 175, 176, 185, 189, 199, 203, 205
- Jan z Jičina, mag. 86, 126
- Jan Jindřich, moravský markrabě 15
- Jan Kalvín, reformátor 225
- Jan Kbel, generální vikář 65
- Jan z Kozího Hrádku 155
- Jan z Krumlova, mag. 116
- Jan Křtitel 211
- Jan z Landštejna, student 78
- Jan z Lübecku, mag. 224
- Jan, markrabě moravský 15
- Jan (VI.) Martigny, opat z Cîteaux 200
- Jan Mauroux, patriarcha antiošský 206
- Jan de Meurs 20
- Jan Michalec z Michalovic 101
- Jan Michalův z Husince 14
- Jan z Mühlheimu 29, 52
- Jan z Münsterberga, mag. 1. rektor lipské univ. 53, 187
- Jan z Mýta, mag. 21, 22, 49
- Jan Naz z Prahy, dr. práv 102, 209, 213
- Jan z Neumarktu, bavorský vévoda a falckrabě 199
- Jan Oldcastle, lord a vůdce lollardů 97
- Jan Pavel II., papež 22
- Jan z Pomuku, generální vikář 29–30, 53, 104, 232
- Jan Protiva z Nové Vsi, 1. správce v Betlémské kapli 48, 49, 52, 80, 89
- Jan z Rakovníka, mag. 68
- Jan z Rejnštejna, řeč. Kardinál, mag. 69, 102, 156, 178, 182, 184, 187, 189, 193, 216
- Jan de la Rochetaillée (de Rupescissa), patriarcha cařihradský 186, 190
- Jan Rokycana, mag. 223
- Jan Řitka z Bezdědic 133
- Jan Sádlo z Kostelce 133
- Jan Soběslav, patriarcha v Akvileji 15, 32, 33
- Jan Stokes, oxfordský lic. práv 208
- Jan ze Středy, olomoucký biskup 18
- Jan Sywort ze Sedmíhradska, víd. teolog 156, 158
- Jan Šindel, mag., astronom 84, 85
- Jan Štěkna, kazatel Betlémské kaple 32, 50, 62, 63, 82

- Jan de Thomariis, auditor 102, 131
- Jan ml. z Ústí, seděním na Kamenici 154, 155
- Jan z Vartenberka, farář u P. Marie před Týnem 62
- Jan z Wallenrode, arcib. z Rigy
- Jan Wyclif 11, 22, 27, 28, 33, 37–41, 43–45, 53, 54, 58–64, 66, 68–72, 77, 78, 82–86, 89, 91, 92–97, 99–102, 105, 116–118, 123–125, 127–133, 135, 138, 140, 141, 143, 148, 156–158, 161, 163, 164, 167, 168–172, 176, 177, 181, 187, 189, 190, 198, 200, 201, 202, 208, 209, 213, 215–218, 222, 224, 228, 233, 234
- Jan Zhořelecký, vévoda 29, 33, 34, 69
- Jan Zlatoústý, arc. z Konstantinopole 65, 135
- Jan Zúl z Ostředka 57
- Jan Železný, biskup litomyšlský a olomoucký 53, 55, 79, 107, 137, 139, 140, 159, 182, 186, 202, 203, 206
- Jan Žídek, klerik 52
- Jan Žižka z Trocnova 153, 226
- Jan, popravený mládenec 126
- Janek z Chotěmic, svídnický hejtman 125
- Jaroslav z Bezměře, sarepský biskup, inkvizitor 65, 83
- Jean Crespin, protestantský právník 225
- Jenek z Prahy, mag. 112
- Jeroným, církevní otec 41
- Jeroným Pražský 23, 39, 44, 63, 69, 71–74, 76–79, 97, 100, 112, 114, 115, 124, 126–128, 131, 156, 158, 160, 189, 191, 192, 198, 199, 208, 209, 214, 215, 221, 222, 226, 226
- Jeroným Seidenberg, dr. práv, auditor 67, 102
- Ježíš Kristus 23, 25, 26, 32, 37, 59, 60, 64, 69, 91–97, 105, 114, 117, 118, 123, 128, 131, 133–136, 139–141, 145, 149–152, 156, 161, 163–165, 168–173, 177, 182, 183, 191, 193, 195, 202, 204, 206, 208, 211, 214, 218, 234
- Jidáš Iškariotský 169
- Jílové u Prahy 49
- Jindřich, bavorský vévoda 217
- Jindřich z Cách, pražský měšťan
- Jindřich z Chlumu, řeč. Lacembok 178, 181, 183–185, 189, 201, 216
- Jindřich z Langensteinu, teolog 28
- Jindřich Lefl z Lažan 133, 155, 161; manželka 154, 205
- Jindřich I. z Lichtensteinu, biskup v Tridenu 188
- Jindřich Krumhart z Westerholze, auditor 83, 89
- Jindřich z Piro, prokurátor koncilu 216
- Jindřich z Plumlova 193
- Jindřich z Rožmberka 30, 55, 105
- Jindřich Škopek z Dubé 204; manželka 154, 205
- Jindřich Totting z Oyty, pařížský mistr 42
- Jindřich z Ulmu, kostnický purkmistr 183
- Jiří z Košic, student 83
- Jiří, Husův italský žalářník 192
- Jiřík Heremita, kněz 224
- Jiřík, služebník v Betlémské kapli 178, 205
- Johánek Ortlův, stm. purkmistr 115
- Johlín z Vodňan, kazatel 13
- Josef II., císař 226
- Jošt Lucemburský, moravský markrabě a římský král (1410) 15, 32, 33, 34, 48, 85, 101, 105
- Juda apoštol 56
- K
- Kadaň 137
- Kalivoda, Robert 231
- Kalousek, Josef 228
- Karel IV., římský císař a český král (1346–1378) 15, 17, 18, 26, 27, 28, 32, 58, 81, 83, 99, 147, 148, 190
- Karel V. z Valois, francouzský král (1364–1380) 28
- Karel VI. z Valois, francouzský král (1380–1422) 67, 69, 72, 195
- Karlštejn, hrad 55
- Kastilie 35
- Kateřina, řeč. Hus 205
- Kateřina, manželka Petra z Kravař 127
- Kejř, Jiří 263–265, 268
- Kladruby 29
- Kladsko 71
- Kliment VII., avignonský papež (1378–1394) 25, 35
- Kolín nad Rýnem 63, 185
- Konrád Waldhauser, rakouský kazatel 26, 149
- Konrád z Gelnhausenu, teolog a právník 28
- Konrád ze Soltau, mag. biskup ve Verdenu 28, 58
- Konrád z Vechty, alchymista, olomoucký biskup, 1493–1431 pražský arcib. 125–127, 133, 134, 137–139, 153, 159, 176, 178, 192
- Konstantin I. Veliký, římský císař 130, 187, 209, 210
- Kopičková, Božena 265, 268

- Kostnice 15, 60, 93, 103, 141, 154, 157, 159–161, 163, 168, 173, 176, 178–182, 185, 186, 188–194, 197, 195–201, 202, 204, 207, 209, 213, 214, 217, 221, 222, 224, 226, 228; biskupská falc 183; dům vdovy Fidy 180, 183, 198; Geltingenská brána 218; katedrála (Münster) 180, 181, 183, 186, 188, 195; kostel sv. Štěpána 198; klášter dominikánů 151, 180, 186, 187, 188; klášter minoritů 152, 190, 199, 206, 207; kupecký dům (Kaufhaus) 180; radnice 188, 198, ulice sv. Pavla 180, 183, 198; věž sv. Pavla 199
- Kozí Hrádek 146, 155
Krajíc, Rudolf 11
 Krakov 186, 192
 Krakovec, hrad 155, 161, 175, 178, 189
Kraus, Arnošt 270
Krzenc, Thomas 271
 Křišťan z Prachatic, mag. 12, 16, 17, 18, 34, 41, 62, 103, 110, 111, 127, 135, 139, 140, 156, 193, 199, 216
 Kříž, kramář, staroměstský měšťan 29, 49–48, 115
 Kuneš ze Zvole, auditor 101
 Kutná Hora 53, 59, 71–69
Kyas, Vladimír 265
Kybal, Vlastimil 230, 231, 263
 Kyšperk (Supí Hora), hrad 30
- L
- Lacek z Kravař, moravský zemský hejtman 73, 101, 106, 153, 192, 204
 Ladislav z Anjou, neapolský král 121, 123–125
Lapťeva, Ludmila Pavlovna 261
 Lauf, hrad 179
 Laziště 15
Lenfant, Jakub 226
Lenz, Antonín 228
Lessing, Karl Friedrich 226
 Liděř z Horek (u Časlavi) 204
 Lipsko 82
 Litomyšl 107
 Litva 158
 Lodi, město v sev. Itálii 158
 Londýn 37, 38, 96
Loserth, Johannes 228, 262, 263
 Louny 96, 199
 Lucca 63
 Ludolf Meistermann, mag. 63, 64, 75
 Ludvík Bavor, římský král (1314) a císař (1328–1347) 99
- Ludvík III. Bavorský, falckrabě 197, 209, 212, 216, 217, 218, 219
 Ludvík, vévoda orleánský 159
 Lužice 67
- M
- Macek Čech 112
Machovec, Milan 232
Malý, Zbyšek 261
 Marek z Hradce, mag. 77, 79, 82, 84, 85, 102, 124, 126, 127, 135
 Markéta/Margareta, žena staroměstského měšťana Liděře 154
Marin, Olivier 262, 264, 271
 Marsilius z Inghen, pařížský a heidelbergský mag. 45
 Martin V, papež (1417–1431) 223
 Martin Luther, reformátor 11, 61, 124, 223–225, 235
 Martin z Prahy, písař 148
 Martin z Volyně, mag. 15, 23, 136, 178, 182, 205, 216
 Martin, popravený mládenec 126
 Mařík Kačer, zemský místopísař 205
 Mařík Rvačka, mag., pražský inkvizitor 65, 70, 80
Masaryk, Tomáš Garrigue 229
 Matěj Chudý, kněz 205
 Matěj z Janova, pařížský mag. 27–28, 34, 89, 114, 117, 158, 230
 Matěj z Knína, řeč. Pater, mag. 23, 64, 70–72, 77, 110, 114
 Matěj z Tučap, oltářník v kapli Betlémské 50, 205
 Matouš evangelista 136, 164, 208, 222
 Matouš z Krakova, mag., biskup z Wormsu 28, 31
 Matouš ze Zbraslavi OCist. 61
Mengel, David 263
 Metoděj, věrozvěst 231
 Michal z Drnovic, student 78
 Michal z Malenic, řeč. Čížek, mag. 114, 116, 117
 Michal Mikulášův z Prachatic, veřejný notář 205
 Michal z Německého Brodu, řeč. de Causis, prokurátor u kurie 103, 131–133, 135, 137, 180, 181, 183, 187, 188, 190, 192, 193, 198, 213
 Mikuláš, řeč. Abraham z Velenovic 65
 Mikuláš Augustinův z Prahy, řeč. Bohatý 73, 74, 76, 92

- Mikuláš z Biberachu 81
 Mikuláš Biceps OP, prof. teologie 28, 37, 82
 Mikuláš, biskup nezerský, pražský inkvizitor 127, 159, 175, 176, 192
 Mikuláš Cacabus, bac. 135
 Mikuláš Divůček z Jemniště 160, 161
 Mikuláš z Dráždan, mag. 158, 182
 Mikuláš Chudý z Lobkovic 73, 74
 Mikuláš Konáč z Hodiškova 222
 Mikuláš z Litomyšle, mag. 18, 22, 54, 68, 82
 Mikuláš z Miličfna, mag. 136, 205
 Mikuláš z Potštětjna na Žampachu 101
 Mikuláš Puchník, oficiál 29–30, generální vikář 53
 Mikuláš z Rakovníka, mag. 82
 Mikuláš Rutze, valdický překladatel Husových spisů 224
 Mikuláš Stoer, mag. 61
 Mikuláš ze Stojčfna, mag., lékař 83, 102
 Mikuláš Trába, arc. z Hnězdna 217
 Mikuláš Zeiselmeister, dr. práv 51, 188
 Mikuláš ze Zvířetic, mag. 83
 Mikuláš, správce urbury 73
 Milič z Kroměříže 26–27, 37, 49, 51, 116, 117, 156
 Mnichovo Hradiště 54
 Mohuč 188
 Mojžíš 117, 171
 Morava 22, 30, 157, 192, 203
Moskal, Krystof 271
 Mužík, zřízenec biskupa Jana Železného 202
- N
- Navarra 35
Nejedlý, Zdeněk 230, 231
 Německo 48, 132, 225
Nodl, Martin 11, 264
 Norimberk 179, 180
Novotný, Robert 11
Novotný, Václav 14, 61, 230, 231, 261–270
 Nový Hrádek u Kunratic 137
- O
- Oddo Colonna, kard., pozdější papež Martin V. (1417–1431) 100, 101, 103, 131, 135
 Ojří z Domanic, generální vikář 50
 Olbram ze Škvorce, pražský arcibiskub (1396–1402) 34, 53
 Oldřich z Rožmberka 155
 Oldřich, služebník Jana z Chlumu 207
 Olomouc 128
- Ondřej Babický, polský šlechtic 201
 Ondřej, biskup pražský (1215–1224) 135
 Ondřej z Brodu, prof. teologie 49, 63, 68, 72, 73, 74, 75, 103, 158
 Ondřej z Grillenberga, oficiál pasovského biskupa 100
 Ondřej Polák, krejčí 178
 Ota z Bregova, nejvyšší purkrabí 33, 55
 Otto III. z Hachbergu, kostnický biskup 182, 199
 Ottobono Belloni z Valencie, auditor 183
 Oxford 37–37
- P
- Palacký, František* 147, 227, 228, 261, 264, 265, 267, 268
 Paříž 17–20, 25, 27, 35, 38, 42; Sorbonna 109, 182, 194, 199
 Pater, Husův rádce v Kostnici 206, 215
 Pavel apoštol 58, 167, 172, 177, 211
 Pavel Olivetský 224
 Pavel Wladimiri Włodkowicz, dr. práv 205, 206
 Pegnitz 179
Pekař, Josef 14, 229, 262, 262, 266
Pelcl, František Martin 226, 227
 Petr apoštol 56, 58, 160
 Petr d'Ailly, kard. z Cambrais 182, 186, 190, 192, 194, 197, 198, 200, 201, 205, 208, 209–214, 217, 218
 Petr z Brandýsa, mag. 80
 Petr Hispanus 20
 Petr Chelčický 169
 Petr z Hradce 49
 Petr z Kravař 101; manželka Kateřina 127
 Petr Lombardus 44, 56, 61, 62, 86, 223
 Petr Mangold OP 61
 Petr z Mladoňovic, bac., od 1416 mag. 49, 152, 178, 183–185, 187, 193, 198, 201–203, 207, 208, 210, 212, 214, 216, 218, 222
 Petr, opat z kláštera sv. Ambrože 188
 Petr Stefaneschi, kard. 131, 132, 135
 Petr Storch ze Cvikova, profesor v Praze a Lipsku 71, 187
 Petr z Uničova OP, dr. teol. 184, 188
 Petr z Valencie, student 78
 Petr ze Sepekova, bac. 85
 Petr ze Stupna, mag. 68, 82
 Petr ze Všerub, mag. 65
 Petr Wolfram, prokurátor 206
 Petr ze Znojma, mag. 34

- Petr Zmrzlík ze Svojšína, mincmistr 73, 148, 154, 176, 205
 Petra z Říčan 205
 Petrarca Francesco 56
 Petřík z Cách, pražský měšťan 58
 Pfeifer, Antonín 230
 Philibert ze Saulx, biskup z Chalons sur Saône 69, 71
 Pilát Pontský 211
 Pisa 65, 67, 72, 75, 79, 135, 186, 201, 202
 Platon 45, 112
 Plebán, student 205
 Plutarchos 111
 Plzeň 199
 Poděhusy, hrad 155
 Poggio Bracciolini, Gian Francesco 226
 Polák, sluha 189
Polc, Jaroslav V. 262
 Polsko 158, 192, 213
 Porfyrios 20
 Portugalsko 141
Pořízka, Aleš 265
 Praha passim; klášter benediktnů v Břevnově 32; klášter premonstrátů na Strahově 105; šibeniční vrch 57
 - Hrad a Hradčany 17, 30, 105, 164; kaple a kapitula Všech svatých 17, 18, 19, 79, 141; katedrála 29, 68, 106
 - Staré Město 90, 101, 130, 132, 156; Benátky (nevěstinec) 27; kaple Betlémská 15, 18, 28, 29, 32, 45–57, 62, 64, 70, 73, 76, 79, 80, 83–85, 87, 89, 90, 91, 93–95, 97 99–103, 105, 106, 110, 116, 121, 122, 126, 133–136, 138, 139, 143, 149–152, 154, 155, 169, 191, 193, 204, 205, 209, 221, 222, 233; klášter minoritů u sv. Jakuba 106, 176; kolej sv. Bernarda 49; kolej juristů 18; kolej Karla IV. (Karolinum) 52, 54, 78, 79, 123, 128, 132, 176; kolej mediků 18; kolej Národa českého 42; kolej Panny Marie (Rečkova) 44; kolej Reginae 115; kolej Václava IV. 49, 79; kolej Všech svatých 18–19, 79, 141; kostel sv. Filipa a Jakuba 29, 51, 134; kostel sv. Havla 26, 58, 132; kostel sv. Michala 47–46, 62, 103; kostel Panny Marie před Týnem 17, 62, 132; Milíčův Jeruzalém 116; radnice 62, 75, 124, 126, 138; rychta 30
 - Nové Město 101, 136; Dobytčí trh 123; klášter sv. Ambrože 188; klášter benediktnů v Emauzích 147; klášter křižovníků Božského hrobu Na Zderaze 47; kolej (bursa) U černé růže 134, 158; kostel sv. Apolináře 17; kostel sv. Benedikta 17; kostel sv. Jindřicha 17; kostel sv. Klimenta 28, 80; kostel sv. Michala v Jirchářích 17; kostel Panny Marie a Karla Velikého 17; kostel sv. Petra na Poříčí 136; kostel sv. Štěpána 86; kostel sv. Václava na Zderaze 17; rynek 160
 - Malá Strana 101; arcibiskupský dvůr 79, 86, 138; klášter sv. Jana Jeruzalemského 30; kostel sv. Josefa 17
 - Vyšehrad 32, kapitulní kostel sv. Petra a Pavla 17, 31
 Prachatic 14–16
 Prokop, markrabě moravský 30, 105
 Prokop z Plzně, mag. 44, 86, 87, 127
Providente, Sebastián 271
 Přerov, ves 52
 Příbík z Houžné, bac. 78, 85
 Publius Vergilius Maro 81
Putzglacher, Tomáš Antonín 262
- R
 Racek Kobyla ze Dvorce, vyšehradský purkrabí 104
 Rainer Pot, franc. rytíř 69
 Rakovník 155
 Ravensburg 180
 Richard Wyche, lollardský kazatel 96, 97
 Robert Grosseteste, biskup z Lincolnu 95, 135
 Robert, Husův italský žalářník 192
 Rokycana → Jan
 Roudnice nad Labem 30, 80, 85, 100
Royko Kašpar 226
Royt, Jan 270
 Rudolf III., saský kurfiřt 106
 Rupprecht III., řeč. Klem, římský král (1400–1410) 47, 55, 68, 72, 75, 79, 100
Ryba, Bohumil 152, 264, 270
Rychterová, Pavlína 235, 268
 Rýn 194, 197, 219
Ryšánek, František 262
- Ř
 Řehoř I. Veliký, papež (590–604) 48, 150
 Řehoř XII., římský papež (1406–1409) sesazen v Pise 67–69, 70, 74, 75, 78, 79, 135, 186, 194, 197
 Řehoř Lvův z Prahy, mag. 22, 205
 Řím 21, 32, 34, 53, 83, 92, 131, 132, 141, 158, 159, 161

- S
Salaba, Jan 262
Sandová, George 226
 Saul, biblický král 212
Sedláček, August 261, 262
Sedlák, Jan Evangelista 14, 215, 230, 231, 261–263, 265, 266, 270
Seibt, Ferdinand 264
 Seneca 111
 Sezimovo Ústí 155, 160, 175
 Shakespeare William 56
 Schaffhausen 195
 Schwarzenberg, Karel IV., kníže 229
 Sicilie 35
 Sidonius Appolinaris 112
Silagi, Gabriel 271
 Silvio Piccolomini → Enea
 Slezska 67
 Smetana, Bedřich 228
Sobalíková, Hana 266
 Solinus, Gaius Iulius 112
Soukup, Pavel 235, 271
Sousedík, Stanislav 44
Spade, P. V. 38
Spinka, Matthew 263
Spunar, Pavel 267
 Stanislav ze Znojma 22, 39, 41, 43, 44, 49, 53, 54, 57–59, 61–64, 67–69, 79, 117, 123, 125, 132, 135, 140, 156, 157, 201, 207, 208, 230
 Stašek, popravený mládenec 126
 Stibor ze Stibořic, sedmihradský vévoda 106
 Stockholm 40
 Stuttgart 188
 Sulzbach 179, 198
Swieżawski, Stefan 232
- Š
Šaloun, Ladislav, sochař 230
Šil, Josef, poslanec 229
Šimák, J. V. 262
 Šimon de Cramaud, kard. 160
 Šimon z Rokycan, mag. 205
 Šimon z Tišnova, mag. 76, 83, 86, 106, 110, 140, 176, 205
Šmabel, František 264, 265
Štech, V. V. 270
 Štěpán Coeuvret, biskup z Dol 200
 Štěpán z Dolan, převor kartouzy 68, 128, 154
 Štěpán Hernmeister, služebník krále Zikmunda 161
- Štěpán z Kolína, mag. 2. správce Betlémské kaple 18, 22, 31, 49
 Štěpán z Pálče, prof. teologie 22, 39, 40, 49, 52–54, 61, 64, 67–69, 79, 83, 106, 110, 122–127, 132, 134, 135, 140, 152, 157, 181, 184, 188, 189–191, 193, 204, 208, 209, 212, 213, 215
 Štěpán Rozgon, uherský magnát 217
- T
 Tábor, komuna 166, 231
 Teynsdorfer, rychtář z Hirschau 187
 Točník, hrad 76
 Tomáš Akvinský 45
 Tomáš Becket, sv. 31
 Tomáš Brancaccio, kard. 131, 132, 186
 Tomáš z Lysé, mag. 106
 Tomáš Polton, kuriál 194
 Tomáš ze Štítného 144
 Tomáš z Utina 100, 102
Tomek, Václav Vladivoj 261, 262
- U
 Überlingen 187, 198
 Uhry 59, 190
 Újezd, ves 52
 Ulrich Richental, kostnický kronikář 183, 198, 218
 Ulrych Zwingli, reformátor 225
 Unhošť 52
 Urban V., římský papež (1362–1370)
 Urban VI., římský papež (1378–1389) 25, 28, 58
 Ursin de Talevande, vyslanec provincie Rouen 200
- V
 Václav, český kníže, sv. 33
 Václav IV., římský a český král 17, 25, 27–31, 33–35, 47, 49, 51, 55, 57, 65–72, 74, 75, 78, 79–81, 83–86, 97, 99, 101, 104, 105, 115, 121, 123, 124, 127, 128, 133, 135, 137–141, 153, 156, 159, 175, 190, 192, 204, 209, 221, 222, 225, 234
 Václav Češř 31, 50
 Václav z Dubé seděním na Leštně 106, 160, 178, 179, 182, 185, 189, 193, 199, 201, 204, 208, 210, 214, 216
 Václav Hájek z Libočan 222, 227
 Václav Králík z Buřenic, titulární patriarcha antiošský, kancléř Václava IV. 125–127, 134, 159

- Václav z Kuřimě, generální vikář 121
 Václav Myška z Hrádku 199, 201
 Václav z Prachatic, notář 14
 Václav Thiem z Mikulova, pasovský děkan 121, 122, 181
Vaculínová, Marta 11
Vančura, Jindřich 14, 261, 262
Vavák, Jan František 227
 Vavřinec z Březové, pražský kronikář
Vejnar, Emanuel 11
 Velké Meziříčí 192
 Verden 58
 Vergilius → Publius
 Vídeň 18, 22, 55, 100, 121
Vidmanová, Anežka 263, 265, 267, 268
 Vilém I., míšeňský markrabě 51
 Vilém Bohatý, míšeňský markrabě 82
 Vilém Corff, vyslanec provincie Canterbury 200, 208
 Vilém Fillastre, benátský kard. 186, 197, 200
 Vilém Ockham 38
 Vilém, purkrabí na Poděhusích 155
 Vilém Zajíc z Valdeka 199, 204
 Vilém ze Zvířetic 153, 176
 Vladislav II. Jagellonský, polský král 33, 67, 97
 Vlachovo Vřezí 15
Vlk, Miloslav 232
Voigt, Mikuláš Adaukt 226
 Vojtěch Raňkův z Ježova, pařížský prof. teologie 42, 82, 157
 Voksa z Valdštejna, velitel hradní stráže 97, 112, 128
Voltaire (François Marie Arouet) 225
 Volyně 15
 Vratislav 67
Vyšinskij, Andrej Januarjevič 234
 Vyšší Brod 105
- W
 Walter Burleygh 112
 Walter Harrasser de Staffelstein, mag. 54, 71
- Walter Kastelionský 81
 Weiden 179
 Wildberg, hrad v Horním Rakousku 33
 Wilsnack 57–55
Wolf, Johann Heinrich 226
 Worms 31
- Z
 Závaš Černý, polský šlechtic 201
 Závaš ze Zap, mag. 96
 Zbyněk z Čestínakostela 51
 Zbyněk Zajíc z Házmburka, arcib. pražský 53–55, 57–59, 62–65, 68, 70, 72, 83–85, 91, 95, 99, 101, 103, 104, 106, 107, 121, 137, 141, 149, 166
 Zdeněk Dlouhý z Chrasti 86, 101
 Zdeněk z Labouně, mag. 22, 76, 80, 115, 140
 Zderazská paní 205
 Zdislav ze Zvířetic, mag. 83, 85, 87, 99, 153
Zega, Włodzimierz 263
Zeman, Jarold K. 271
 Zhořelec 67
 Zikmund Lucemburský, římský císař, uherský a český král 32, 33, 34, 51, 53–55, 97, 101, 105–107, 152, 153, 158, 159–161, 175, 176, 178–186–195, 197–205, 207, 209, 210, 212–214, 216–218, 223 234
 Zikmund Huler, podkomoří 29, 30, 32
 Zikmund z Domažlic 146
 Zikmund z Weillburka, protonotář SMP 126
Zitte, Augustin 226
 Zmrzlík ze Svojšína → Petr
 Zubrník, farář v Plasích u Ml. Boleslavi, 122
- Ž
 Žatec 199
 Žatecko 137
 Žebrák, hrad a městečko 33, 76, 125, 127, 128
 Žofie Bavorská, česká královna, 2. žena Václava IV. 33, 101, 102, 154, 205